

Izdavač

Institut za društvena istraživanja u Zagrebu

Za izdavača

Vlasta Ilišin

Recenzentice

Vedrana Spajić-Vrkaš

Mirjana Ule

Projekt

Hrvatski studenti u europskom kontekstu: društvena elita u nastajanju

Financijer projekta i knjige

Ministarstvo znanosti, obrazovanja i športa Republike Hrvatske

Voditeljica projekta

Vlasta Ilišin

© 2007. Institut za društvena istraživanja u Zagrebu

CIP zapis dostupan u računalnom katalogu Nacionalne i sveučilišne knjižnice u Zagrebu pod brojem 652654.

UREDNICI
Vlasta Ilišin i Furio Radin

MLADI: PROBLEM ILI RESURS

INSTITUT ZA DRUŠTVENA ISTRAŽIVANJA U ZAGREBU
Zagreb, prosinac 2007.

*Posvećeno uvaženom profesoru i
akademiku Josipu Županovu,
dugogodišnjem suradniku koji nas je
obogaćivao svojim znanjem i
nepresušnom sociološkom imaginacijom.*

SADRŽAJ

PREDGOVOR.....	9
<i>Vlasta Ilišin, Furio Radin</i>	
MLADI U SUVREMENOM HRVATSKOM DRUŠTVU	13
1. Uvod.....	13
2. Problemi i potencijali mladih	15
3. Metodologija istraživanja i struktura uzorka	20
4. Prethodni uvidi: mladi u kontekstu europske integracije Hrvatske	26
Literatura	35
<i>Vlasta Ilišin</i>	
DRUŠTVENI STATUS, PROBLEMI I BUDUĆNOST MLADIH	39
1. Uvod: dobna stratifikacija i teškoće odrastanja	39
2. Ulazak mladih u svijet odraslih.....	42
3. Društveni problemi mladih	57
4. Optimizam i pesimizam: percepcija osobne i društvene budućnosti	71
5. Zaključna rasprava	78
Literatura	81
<i>Dunja Potočnik</i>	
INTEGRACIJA MLADIH U TRŽIŠTE RADA	85
1. Ljudski kapital mladih i socijalna reprodukcija	85
2. Situiranje mladih na hrvatskom tržištu rada	87
3. Percepcija socijalnih problema i uzroka nezaposlenosti	91
4. Mjere aktivne politike tržišta rada	99
5. Zaključne napomene	101
Literatura	103
<i>Dunja Potočnik</i>	
MLADI I NOVE TEHNOLOGIJE.....	105
1. Uvod.....	105
2. Posjedovanje i korištenje računala.....	108
3. Mladi u Hrvatskoj, @ i www	123
4. Mobilna komunikacija mladih	129
5. Zaključci.....	133
Literatura	135

Furio Radin

VRIJEDNOSTI MLADIH HRVATA	137
1. Uvod.....	137
2. Hijerarhije vrijednosti	139
3. Strukture vrijednosti.....	143
4. Testiranje razlika	147
5. Usporedba vrijednosti mladih i starijih.....	149
6. Zaključno o vrijednostima mladih i starijih Hrvata	153
Literatura	155

Helena Štimac Radin

POLITIČKA PARTICIPACIJA ŽENA I RODNA (NE)OSVIJEŠTENOST MLADIH	157
1. Uvod: politička (ne)zastupljenost žena kao demokratski nedostatak	157
2. Percepcija političke zastupljenosti žena.....	160
3. Prihvaćenost vrednote ravnopravnosti spolova i prepoznavanje diskriminacije	171
4. Očekivanja od Europske unije	176
5. Zaključne napomene	176
Literatura	177

Vlasta Ilišin

SLOBODNO VRIJEME I INTERESI MLADIH	179
1. Uvod: problem i pristup	179
2. Obrasci korištenja slobodnog vremena	183
3. Interesne orijentacije	192
4. Zaključne napomene	197
Literatura	199

Dejana Bouillet

MLADI I PSIHOAKTIVNE SUPSTANCE: EKSPERIMENTIRANJE ILI PUT U OVISNOST	203
1. Uvodna razmatranja	203
2. Socijalna obilježja mladih konzumenata psihoaktivnih supstanci	208
3. Zadovoljstvo životom, percepcija vlastite budućnosti te rangiranje nekih društvenih problema i korištenje psihoaktivnih supstanci	223
4. Obrasci komunikacije s roditeljima i prijateljima mladih konzumenata psihoaktivnih supstanci	225
5. Zaključna razmatranja.....	230
Literatura.....	233

Dejana Bouillet

(NE)ZADOVOLJSTVO ŽIVOTOM I OBRASCI KOMUNIKACIJE MLADIH.....	237
1. Uvodna razmatranja	237
2. Socijalni činitelji zadovoljstva životom.....	240

3. Širi društveni kontekst i zadovoljstvo mladih	242
4. Komunikacija s roditeljima i zadovoljstvo životom	249
5. Komunikacija s prijateljima i zadovoljstvo životom	256
6. Zaključne napomene	262
Literatura	264
ZAKLJUČNA RASPRAVA: DRUŠTVENI PROBLEMI I POTENCIJALI MLADIH.....	267
SUMMARY	279
PRILOG – Upitnik.....	291
BILJEŠKE O AUTORIMA.....	333

PREDGOVOR

Mladi su društvena skupina čija je integracija u društvo uvijek obilježena specifičnim problemima na koje i oni i društvo u različitim sociopovijesnim razdobljima različito reagiraju. Istodobno, mladi su onaj segment populacije koji predstavlja nužan resurs za opstanak i razvoj svakog društva. Proces integriranja mladih u društvo označava ih kao jednu od najdinamičnijih društvenih skupina, zbog čega su uvijek intrigantan predmet istraživanja. Kada se mladima imanentna transformacija od djetinjstva do zrelosti smjesti u kontekst značajnih društvenih mijena – kao što je globalizacija, ili pak tranzicija, transformacija i konsolidacija društvenog poretka, ta istraživanja nisu samo zanimljiva, nego i društveno potrebna.

Dosadašnja saznanja o suvremenoj generaciji mladih u Hrvatskoj upućuju na potrebu stalnog propitivanja promjena koje se zbivaju s tom populacijom i u njoj. Ova je knjiga prilog nastojanju da se mladi, njihovi problemi, obrasci ponašanja i vrijednosti koja zastupaju što bolje znanstveno rasvijetle te razumiju u kontekstu suvremenog hrvatskog društva, ali i europskog okruženja. U tu je svrhu provedena longitudinalna analiza na odabranim pokazateljima, usporedba mladih sa starijima i europskim vršnjacima te analiza između pojedinih podskupina mladih. Potonje znači da dobiveni rezultati ujedno predstavljaju empirijsku podlogu za produbljeno proučavanje studenata kao podskupine mladih što je i tema novog, na mlade usmjerenog znanstvenoistraživačkog projekta, čija se realizacija odvija u okviru znanstvenoistraživačkog programa Instituta za društvena istraživanja u Zagrebu.

Knjiga sadrži devet autorskih priloga koji se bave odabranim aspektima i područjima svakodnevnog života mladih u Hrvatskoj danas. Ovisno o istraživačkom problemu, svaki se prilog temelji na zasebnim teorijskim diskursima, no analitički postupci i način interpretacije su zajednički jer proizlaze iz istog tipa empirijskih podataka.

Uvodni tekst Vlaste Ilišin i Furija Radina *Mladi u suvremenom hrvatskom društvu* postavlja temeljni zajednički teorijski okvir za analizu statusa, problema, vrijednosti i obrazaca ponašanja mladih u suvremenom hrvatskom društvu. Mladi se pritom promatraju u kontekstu dva dominantna pristupa koji ih označavaju kao društveni problem i/ili kao društveni resurs. Prilog sadrži osnovna metodološka objašnjenja te rezultate istraživanja odnosa mladih spram politike i europskih integracija što upotpunjuje sliku današnje hrvatske mladeži.

Vlasta Ilišin u poglavlju *Društveni status, problemi i budućnost mladih* propituje percepciju društvenih problema mladih i načina njihova rješavanja te

viđenje osobne i društvene budućnosti. Pritom polazi od recentnih teorijskih rasprava o definiranju mladih i mladosti kao životnog razdoblja obilježenog nejasnim statusom između djetinjstva i odraslosti. Posebnu pozornost stoga posvećuje analizi obilježja društvenog statusa i problema mladih te njihovoj usporedbi sa starijima, koja ukazuje na bitne međugeneracijske razlike.

Prilog Dunje Potočnik *Integracija mladih u tržište rada* bavi se nezaposlenošću kao jednim od najvećih problema mladih i kao pojavom koja ugrožava društveni razvoj. Kao poseban problem autorica ističe nepovoljan položaj mladih na tržištu rada uslijed njihova zapošljavanja na poslovima kratkog trajanja, ograničenih mogućnosti stručnog usavršavanja i nedostupnosti relevantnih informacija, te razmatra mjere koje mogu pridonijeti zapošljivosti mladih u Hrvatskoj.

Ista autorica u poglavlju *Mladi i nove tehnologije* analizira informatičku "pismenost" i kompetenciju mladih, osobito uočljivu u usporedbi sa starijima. Ustanovila je znatan porast upotrebe novih tehnologija, ponajprije u svrhu komuniciranja i zabave. Autorica ovladavanje novim tehnologijama promatra kao uvjet osiguranja konkurentnosti mladih na tržištu rada, zbog čega sugerira potrebu osposobljavanja mladih za kritičko i selektivno korištenje novih tehnologija.

Furio Radin u poglavlju *Vrijednosti mladih Hrvata* istražuje hijerarhiju i strukturu vrijednosti današnje mladeži. Komparirajući recentne nalaze s rezultatima ranijih istraživanja mladih autor je potvrdio neke već desetljećima prisutne tendencije, ali i otkrio neke nove trendove u strukturiranju vrijednosnih obrazaca mladih. Usporedbom vrijednosti mladih i starijih identificirao je, pak, primjetne međugeneracijske sličnosti, no i znakovite diferencijacije.

Prilog *Politička participacija žena i rodna (ne)osviještenost mladih* autorice Helene Štimac Radin koncentriran je na propitivanje stavova mladih prema političkoj participaciji žena što se koristi kao indikator razvijenosti demokratske svijesti. Autorica ujedno analizira i neke druge pokazatelje odnosa spram rodni (ne)jednakosti čime se dobivaju dodatne informacije o vrijednostima mladih. Rezultati njezine analize ujedno jasno ukazuju na diskrepanciju između načelnog i konkretnog u odnosu mladih prema (ne)ravnopravnosti spolova u Hrvatskoj.

U poglavlju *Slobodno vrijeme i interesi mladih* autorice Vlaste Ilišin analizira se distribucija, hijerarhija i strukturiranost interesa i aktivnosti u slobodnom vremenu mladih. Rezultati longitudinalne analize i usporedbe mladih sa starijima ukazali su na opstojnost obrazaca korištenja slobodnog vremena mladih i njihovu sličnost s mladima iz europskog okruženja te na izrazite međugeneracijske razlike. Slobodno se vrijeme tako pokazalo kao jedno od područja svakodnevnog života u kojem su mladi, ne samo autonomni, nego i aktivniji od starijih, pri čemu je uočljiva znatna međugeneracijska konvergencija u onim aktivnostima koje čine glavninu slobodnog vremena hrvatskog stanovništva.

Autorica posljednja dva autorska priloga je Dejana Bouillet. U poglavlju *Mladi i psihoaktivne supstance: eksperimentiranje ili put u ovisnost* autorica analizira korištenje psihoaktivnih supstanci, promjene koje su u tom području nastupile u posljednja dva desetljeća, povezanost (zlo)uporabe tih supstanci sa socijalnim obilježjima mladih te međugeneracijske razlike. Smještajući istraživani problem u aktualni društveni kontekst, autorica ukazuje na odnos između eksperimentiranja i ovisnosti, upozorava na društvenu toleranciju spram nekih oblika ovisnosti i sugerira mjere koje bi vodile suzbijanju (zlo)uporabe psihoaktivnih supstanci.

Prilog istre autorice *(Ne)zadovoljstvo životom i obrasci komunikacije mladih* bavi se pitanjem zadovoljstva i nezadovoljstva mladih raznim aspektima njihova života te njihovim interpersonalnim odnosima. Rezultati istraživanja ukazuju na povezanost (ne)zadovoljstva s kvalitetom komunikacije mladih i njihovih roditelja, ali otvaraju i pitanje slabe povezanosti zadovoljstva životom s nizom problema koji tište suvremenu mladu generaciju u Hrvatskoj.

Najvažniji rezultati navedenih istraživačkih dionica sadržani su i komentirani u završnom poglavlju *Zaključna rasprava: društveni problemi i potencijali mladih*. Te zaključke obuhvaća i *Summary*, a *Prilog* sadrži upitnik s distribucijom odgovora mladih i starijih ispitanika.

Ambicija je ove studije zaokruživanje dosadašnjih znanstvenih saznanja o problemima i potencijalima mlade generacije u Hrvatskoj početkom trećeg milenija. Autori se nadaju da ova knjiga zajedno s prethodnima – *Mladi uoči trećeg milenija* (2002) i *Mladi Hrvatske i europska integracija* (2005) – zainteresiranoj stručnoj i široj javnosti nudi dovoljno relevantnih empirijskih podataka i znanstvenih uvida na temu mladih, i to upravo sada, kada oživljava društveni interes za tu populacijsku skupinu. Istraživači, čiji trud ovim postaje prezentan javnosti, zadovoljni su postignutim kontinuitetom u znanstvenom bavljenju mladom populacijom Hrvatske, a posebice činjenicom da su im ostvareni istraživački uvidi osigurali nužno polazište za znanstveno proučavanje studenata. Toj se podskupini mladih pristupa kao višestruko važnoj i intrigantnoj u razdoblju uvođenja korjenitih promjena u sustavu visokoškolskog obrazovanja, nastojanja da se Hrvatska izgradi kao društvo znanja i odvijanja procesa koji vode dalekosežnim i dubokim društvenim transformacijama.

U Zagrebu, 20. studenog 2007.

*Vlasta Ilišin
Furio Radin*

Vlasta Ilišin
Furio Radin

MLADI U SUVREMENOM HRVATSKOM DRUŠTVU¹

1. Uvod

Prva dekada tranzicije u Hrvatskoj bila je turbulentnija nego u većini postsocijalističkih zemalja. Uz sve teškoće, s kojima su se, manje ili više, uspješno suočile sve tranzicijske zemlje, Hrvatska je iskusila i višegodišnje oružane sukobe. Rat, koji se vodio na vlastitom tlu, nužno je ostavio dugotrajne ekonomske i socijalne posljedice. No, ostavljajući po strani rat i njegove izravne i neizravne posljedice, evidentno je da su se istodobno zbile i promjene koje je sobom donijela uspostava novog društvenog i političkog poretka. Te su promjene dalekosežne i sveobuhvatne, a posebno su zahvatile politički i ekonomski sustav. Novi je politički poredak normativno utemeljen na liberalno-demokratskim vrijednostima, a ekonomski sustav na kapitalističkim postulatima. Time je načelno prihvaćeno da demokratski društveni poredak podrazumijeva politički pluralizam, vladavinu prava, toleranciju, poštivanje ljudskih i manjinskih prava, slobodu medija i slično, dok novi ekonomski sustav zahtijeva nepovredivost privatnog vlasništva te razvoj poduzetništva i tržišno orijentiranog gospodarstva.

Početkom 1990-ih je među hrvatskim građanima zavládala euforija potaknuta državnim osamostaljenjem, nacionalnom afirmacijom i ukidanjem totalitarnog političkog sustava, što je minoriziralo probleme koji su se javljali od samoga početka tranzicije. Naime, unatoč zadanim normativnim i institucionalno-političkim okvirima, stvarni se procesi u Hrvatskoj u znatnoj mjeri nisu odvijali u skladu s proklamiranim načelima. Tako je uspostavljena etnički homogena država uz dominaciju koncepta nacionalne integracije i obnove tradicijskih vrijednosti; deset godina je trajao politički monopol jedne stranke, čiji je stil vladanja

¹ Ovo poglavlje je u znatnoj mjeri sadržajno identično uvodnom poglavlju studije *Mladi Hrvatske i europska integracija* (Ilišin, 2005:11-32). Razlog tomu je činjenica da je riječ o podacima prikupljenim u istom istraživačkom projektu (*Mladi i europski integracijski procesi*), što podrazumijeva jedinstvenu konceptualizaciju i metodologiju istraživanja. To su ujedno elementi koji osiguravaju komplementarnost prethodno navedene i ove istraživačke studije i omogućuju integralan uvid u rezultate istraživačkog projekta.

uključivao elemente autoritarnosti i klijentelizma; javni mediji su bili više u službi vladajuće nomenklature nego građana; ljudska prava i prava nacionalnih manjina često su kršena bez odgovarajućih sankcija (Katunarić, 1995; Lalović, 2000; Kasapović, 2001; Zakošek, 2002). Deficitarna demokratizacija hrvatskog društva, uz upletenost Hrvatske vojske u rat u Bosni i Hercegovini, pridonijela je i znatnoj vanjskopolitičkoj izolaciji Hrvatske. Istodobno je u jeku rata provedeno podržavljenje društvenog vlasništva, a nakon toga privatizacija po modelu koji je omogućio mnoge zloporabe. Pretvorba vlasništva i prestrukturiranje gospodarstva rezultirali su masovnim propadanjem privrednih subjekata i gubitkom radnih mjesta, padom standarda najširih slojeva stanovništva i izrazitim produbljivanjem socijalnih razlika. Nastale su se promjene reflektirale i na gubitak socijalne sigurnosti kakvu su poznavale generacije odrasle u socijalizmu, produbljivanje socijalnih nejednakosti i, općenito, pogoršanje kvalitete života. Okončanje rata i iskustvo življenja u novim okolnostima omogućili su da na površinu izbije nezadovoljstvo načinom i dinamikom društvene transformacije, tim prije što su na početku tranzicijskog razdoblja građani imali velika očekivanja u pogledu brzog napretka na individualnoj i društvenoj ravni. Umjesto toga, Hrvatska je svoje komparativne prednosti s početka tranzicijskog razdoblja razmjerno brzo izgubila i našla se u donjem dijelu ljestvice uspješnosti tranzicijskih zemalja.

Druga dekada tranzicije započela je promjenom vlasti, a koncem 2003. zbila se i treća, mirna smjena vlasti, što nedvojbeno označava ulazak Hrvatske u razdoblje demokratske konsolidacije. No, zbivale su se i druge promjene političkog predznaka, kao što su demokratizacija društva, liberalizacija medijskog prostora (uz porast kritičnosti medija), veća zaštita ljudskih i manjinskih prava. Ti su trendovi započeli preuzimanjem vlasti od strane šesteročlane koalicije početkom 2000., a u nizu aspekata su ubrzani i jasnije artikulirani nakon što je HDZ s koalicijskim partnerima osvojio vlast koncem 2003. godine. Nova je vladajuća garnitura učinila nekoliko vrlo važnih simboličkih gesta, ali i konkretnih zakonskih rješenja, čime je poslala nužnu poruku – prije svega, europskim partnerima, a pri tome i domaćoj javnosti – o ustrajavanju Hrvatske na izgradnji demokratskih normi i standarda. Međutim, neki se trendovi tvrdokorno ne mijenjaju. Tako pravosuđe nije postalo efikasnije, a politički akteri nisu dostatno usvojili demokratske standarde u svojem djelovanju, kao što u dovoljnoj mjeri nije pokrenut gospodarski razvoj Hrvatske, nije ostvarena propulzivna poduzetnička aktivnost, nije poboljšana konkurentna sposobnost zemlje, nisu ispravljene posljedice loše privatizacije, a nastavljeno je zaduživanje i rasprodaja potencijalno vrijednih gospodarskih resursa stranom kapitalu. Većina građana i nadalje je nezadovoljna, jer njihov standard nije dostatno poboljšán, a stopa nezaposlenosti nije bitno smanjena, dok se s gotovo svakim novim zakonom i državnim proračunom smanjuju ionako reducirana socijalna prava. Kada se takvoj situaciji pribroji nedjelotvornost pravne države i raširenost

korupcije posljedice se ogledaju i u konstantno niskoj razini povjerenja građana u institucije vlasti, što u nekim dimenzijama dovodi u pitanje i potporu demokratskom poretku uopće.

Mladi su jedan od onih segmenata populacije kojega naznačeni procesi i promjene najviše i najbrže pogađaju. Razlozi tomu su višestruki pri čemu su dijelom vezani za specifičnosti tranzicije iz djetinjstva u odraslost, a dijelom za specifičnosti tranzicije iz totalitarnog poretka i planske privrede u demokratsko i kapitalističko društvo.

2. Problemi i potencijali mladih

Društveni i znanstveni interes za mlade u većoj se mjeri javlja nakon Drugog svjetskog rata, jer je njihova uloga u obnovi ratom uništenih gospodarskih i društvenih resursa te u modernizacijskim i demokratizacijskim procesima postala nezaobilazna. Od tada do danas, mladi su ciklički dospijevali u prvi plan – primjerice, zbog protestnih gibanja potkraj 1960-ih, proliferacije masovne kulture, razvijanja alternativnih stilova života – dok su danas u razvijenim europskim zemljama prepoznati kao jamac opstojnosti i razvoja demokracije, u bivšim socijalističkim zemljama kao jedan od nositelja demokratske transformacije i konsolidacije, a u jednim i drugim društvima kao potencijalno najvažniji ljudski resurs gospodarskoga i društvenog razvoja.

Tijekom proteklih šest decenija, u razvijenijim su se dijelovima svijeta pojavile različite teorije o mladima kao specifičnoj društvenoj grupi i provođena su brojna empirijska istraživanja koja su rezultirala općeprihvaćenim spoznajama o tom segmentu populacije u suvremenom svijetu. Temeljno saznanje jest da su mladi heterogena društvena skupina koju, s jedne strane, obilježava unutarnja socijalna raslojenost sukladna diferenciranosti društva kojemu pripadaju a, s druge strane, neke zajedničke karakteristike po kojima se prepoznaju kao zasebna društvena skupina.

Univerzalno zajedničko obilježje mladih jest njihova razmjerno niska životna dob. Međutim, istraživači nisu unisoni u određivanju tzv. granica mladosti. Točnije, suglasje uglavnom postoji oko određivanja donje granice na 15 godina života, dok se gornja granica za pripadnost omladini najčešće zaustavlja na 25. godini, nerijetko i na 30. godini, a ponekad na 34. godini života. Kada je o Hrvatskoj riječ, analize su već pokazale da je sociološki opravdano kao mlade promatrati populaciju od 15. do 30. godine života, jer je najstarija dobna kohorta mladih (od 25. do 29. godine) po svojim socijalnim obilježjima sličnija populaciji mlađoj od 25 nego populaciji starijoj od 30 godina (Ilišin, Mendeš, Potočnik, 2003:40). No, mimo toga što iz različitog dobnog definiranja mladih mogu proizaći teškoće metodološke i spoznajne naravi,

postoji i prethodni problem dobi kao privremenog obilježja. O tome govori H. Bradley (1997) koja je konstatala da je pojedincima dob važan izvor osobnog identiteta, ali istodobno i nepouzdan temelj za stvaranje kolektivnog (grupnog) identiteta. Naime, pojedinci prolaze kroz različita životna razdoblja sa sviješću da je pripadnost skupini mlade, sredovječne ili stare populacije nužno prolazna. Postojeća svijest o privremenoj pripadnosti određenoj dobnoj skupini otežava razvoj grupnog identiteta i artikulaciju zajedničkih interesa, problema i potreba. Ista autorica ukazuje i na činjenicu da je dob "zanemarena dimenzija nejednakosti" (Bradley, 1997:148), pri čemu je riječ o specifičnom tipu stratifikacije – najmoćnija je srednja dobna skupina, što znači da su mladi i stari u usporedbi sa sredovječnom populacijom u lošijem položaju.

Upravo usporedba ukupnog društvenog statusa mladih sa statusom starijih općenito ukazuje na njihov marginalan društveni položaj. Konkretnije rečeno, suvremenu omladinu obilježava usporeno preuzimanje trajnih društvenih uloga: od profesionalnih preko obiteljskih do javnih, odnosno preuzimanje odgovornosti u procesu društvenog odlučivanja. Takvo prisilno ili svojevoljno izabrano produljivanje mladenačkog statusa posljedično ograničava mogućnosti za iskazivanje postojećih inovativnih i kreativnih potencijala mladih te istodobno postaje pogodno tlo za pojavu i perzistiranje različitih problema mladih i s mladima. Drugačije rečeno, mladi se istodobno mogu promatrati i kao društveni resurs i kao društveni problem.

U postojećim pristupima mladima se mogu tako prepoznati dvije međusobno komplementarne tradicije (Griffin, 1993; Roche, Tucker, 1997; Schizzerotto, Gasperoni, 2001). Jedna polazi od mladih kao resursa, što podrazumijeva da ih se promatra kao predstavnike poželjne budućnosti, nositelje dominantnih društvenih vrijednosti koje se prenose s generacije na generaciju, ali i potencijalni izvor inovacija. Mladi su otuda vitalno društveno bogatstvo i stoga im se trebaju osigurati optimalni društveni razvojni uvjeti. U takvom se kontekstu mlade promatra istodobno i kao buduću društvenu snagu i kao važan društveni resurs sadašnjosti. Drugim riječima, društvena važnost mladih proizlazi iz njihovih potencijala koji trebaju biti aktivirani dok su mladi, bez odlaganja za buduća vremena. Osim toga, i stalno smanjivanje demografskog udjela mladih u populaciji razvijenih zemalja sugerira da bi ih trebalo, ili će uskoro trebati, tretirati kao razmjerno rijedak resurs. Druga tradicija ih vidi kao problem (odnosno, izvor problema i/ili skupinu koja je u problemima), što znači da ih promatra kao populaciju u osjetljivom stadiju razvoja i prijemljivu za razne oblike devijantnog ponašanja, a koja još nije zadovoljavajuće integrirana u dano društvo i koju to isto društvo treba štititi. S takvim gledištem je često povezana negativna javna slika o mladima i nepovjerenje društva spram mlade generacije. Posljedice se ogledaju u njihovu marginaliziranom društvenom statusu i paternalističkom odnosu društva prema njima. Danas egzistiraju oba pristupa, a koji će u određenom

trenutku prevladati, ovisi manje o mladima, a više o dinamici društvenih zbivanja i promjena. Indikativno je da pristup mladima kao resursu više dolazi do izražaja u razdobljima društvene stabilnosti i ekonomskog napretka, dok je viđenje mladih kao problema izraženije u društveno nestabilnijim uvjetima praćenim ekonomskom stagnacijom ili nazadovanjem (Schizzerotto, Gasperoni, 2001). Ipak, neovisno o tome koji pristup prevladava, zajednički cilj svih suvremenih društava jest adekvatna društvena integracija mladih, za što treba osigurati odgovarajuće društvene uvjete (Furlong, Guidikova, 2001). Drugim riječima, treba stimulirati razvoj njihovih postojećih kapaciteta i u nestabilnim vremenima obilježenim ubrzanim promjenama, jer “kao i uvijek, omladinska je zadaća stvarati povijest, sadašnjost i budućnost, a društvena je obveza opskrbiti mlade dostatnim resursima i osigurati odgovarajuće temelje za izvršenje te zadaće” (Youniss i drugi, 2002:121).

Neovisno o kojem je pristupu riječ, mladi se pokazuju kao vrlo ranjiv segment populacije i to iz više razloga, a promjene koje se zbivaju u suvremenom svijetu, gotovo uvijek i svuda, prije i više od drugih pogađaju upravo njih. Osnovni razlog tomu je što se većina mladih nalazi na razdjelnici između zaštićenog svijeta djetinjstva i kompeticijskog svijeta odraslih, koji od njih očekuje adekvatnu socijalnu integraciju preuzimanjem trajnih društvenih uloga. Međutim, ta integracija – danas, kao i u drugoj polovini 20. stoljeća – složen je proces, u kojemu se mladi često distanciraju od društva kojeg, zbog svoje ranjivosti i specifičnog životnog iskustva, doživljavaju nedovoljno prijateljskim (Furlong, Cartmel, 1997). Sve dulje trajanje institucionaliziranoga obrazovanja, neizvjesne mogućnosti zapošljavanja (osobito na sigurnim i dobro plaćenim poslovima), otežano socioekonomsko osamostaljivanje, odlaganje zasnivanja vlastite obitelji i nedostatno uključivanje u procese društvenog (političkog) odlučivanja značajke su fenomena nazvanog produženom mladošću (Ule, 1987; Griffin, 1993; Cavalli, Galland, 1995; Roche, Tucker, 1997; Brown, Larson, Saraswathi, 2002). Produžena mladost logično rezultira usporenom društvenom integracijom i zadržava mlade u ovisnom položaju spram društva, odnosno starijih.

Istodobno, suvremeno se društvo ubrzano mijenja, što ga čini rizičnim mjestom odrastanja i okruženjem u kojem se mijenjaju obrasci konstrukcije mladosti kao životne etape prijelaza u odraslost (Furlong, Cartmel, 1997; Ingelhart, 1997; Wyn, White, 1997; Du Bois-Reymond, 1998; Kipke, 1999; Pais, 2000; Mortimer, Larson, 2002; Walter, 2006). Dalekosežnim promjenama osobito pridonosi globalizacija praćena ubrzanim razvojem informacijsko-komunikacijske tehnologije, ekonomskim promjenama, povećanim migracijama stanovništva, a što uključuje povećanje rizika i pritiska za modernizacijom te reducira i transformira dosadašnje oblike socijalne reprodukcije (Larson, 2002; Youniss i drugi, 2002; Ruddick, 2003). Modernizacijski procesi u suvremenom društvu pridonose slabljenju tradicionalnih veza i načina prenošenja vrijednosti i obrazaca ponašanja

s generacije na generaciju, pri čemu su mladi prisiljeni na neizvjesnije i tegobnije traganje za identitetom i individualnim strategijama društvene integracije (Bradley, 1997; Ingelhart, 1997; Wyn, Dwyer, 1999; Miles, 2000; Ule, 2000).

Rizici, kojima su mladi izloženi u suvremenom društvu, dodatno se proširuju i produbljuju u tranzicijskim društvima – i u usporedbi s mladima iz razvijenih zemalja i u usporedbi s ranijim generacijama mladih u socijalističkom društvu. Odrastanje u tom jedinstvenom sociopovijesnom razdoblju obilježeno je dvostrukom tranzicijom: prvo, mladi prolaze kroz univerzalno prijelazno razdoblje iz mladosti u odraslost i drugo, taj se proces odvija u društvu koje je i samo u procesu društvene transformacije. Njihova se socijalizacija odvija u uvjetima kada su institucije, procesi i društvene norme koje su usmjeravale prelazak u svijet odraslih nestali, ili se i sami temeljito preobražavaju. Iako se drži da su upravo mladi “prirodni dobitnici tranzicije” (Young People..., 2000:12), jer su prijemljiviji i bolje osposobljeni za prihvaćanje promjena koje donosi društvena transformacija – dosadašnji su analitički uvidi pokazali kako su mladi zasad više izloženi novim i većim rizicima nego što su im se otvorile nove i bolje perspektive. Tako se pokazalo da se širi siromaštvo i produbljuju socijalne razlike, a smanjuje se državna i društvena potpora za socijalnu reprodukciju i promociju; zaoštrava se konkurencija na tržištu rada, uz trajno visoke stope nezaposlenosti mladih; raste socijalna nesigurnost, u što je uključen i porast stope kriminala i raznih oblika devijantnog ponašanja; zdravstvena zaštita postaje nedostupnija, iako raste izloženost raznim oblicima rizičnog ponašanja; povećava se kompeticija i pritisak za stjecanjem što viših razina obrazovanja uz istodobno smanjivanje obrazovnih šansi mladih iz socijalno depriviranih slojeva; devalvirane su nekadašnje društvene vrijednosti zbog čega na važnosti gubi međugeneracijska transmisija; usporeno se instaliraju i interioriziraju nove vrijednosti, pa su mladi prepušteni individualnoj potrazi za identitetom i integritetom te snalaženju u izboru životnih ciljeva (Wallace, Kovatcheva, 1998; Tomusk, 2000; Ule, 2000; Kovatcheva, 2001; Roberts, 2003).

Upravo iskustva i istraživanja društvenog statusa i problema mladih u tranzicijskim zemljama, prema sudu K. Robertsa (2003:484), zahtijevaju reafirmaciju tradicionalne (konvencionalne) omladinske paradigme u sociološkoj znanosti koja istražuje povezanost njihova socijalnog porijekla, orijentacija i ciljeva. Tranzicijska su društva pokazala, naime, da životne šanse mladih nisu primarno individualno stvorene. Drugim riječima, individualni se životni izbori događaju unutar postojeće društvene strukture i limitirani su dostupnošću potrebnih resursa (Cote, 2002). Uvid u strukturne zadanosti, prije svega u socio-ekonomsku i socioklasnu dimenziju, nužna je podloga za analizu kulturalne dimenzije života mladih, kao što su vrijednosti, slobodno vrijeme, potrošačko ponašanje, subkulturni obrasci i stilovi života (Wyn, White, 1997; Miles, 1998; Wyn, Dwyer, 1999; Roberts, 2003). Najkraće rečeno, velike socijalne promjene

u svim postsocijalističkim društvima su jasno pokazale kako su postignuća mladih i njihov budući društveni status dominatno uvjetovani startnim pozicijama, koje su, pak, posljedica postojećih socioekonomskih i sociostrukturnih zadanosti. Naime, sadašnje generacije mladih mogu znatno manje nego što je to bio slučaj s prijašnjim generacijama, koristiti različite kanale socijalne promocije, prije svega zato što društvena potpora nije adekvatna, zbog čega sve veći značaj dobivaju obiteljski resursi, odnosno socioklasno oblikovane mogućnosti i ograničenja.

Promjene koje nastaju u procesu globalizacije i, u novije vrijeme i u nekim zemljama, tranzicije, međutim, ne pogađaju samo mlade. Riječ je o globalnom i epohalnom iskustvu koje oni dijele sa starijima i koje u određenoj mjeri pridonosi zamagljivanju međugeneracijskih razlika. Već je nakon burnih društvenih previranja 1960-ih primijećeno da se počeo smanjivati jaz između mladih i odraslih/starijih (Keniston, 1971), dok je modernizacija u određenoj mjeri osnažila društvenu poziciju mladih i tako ublažila razlike u generacijskoj distribuciji moći (Eisenstadt, 1992; Ule, 2000; Ruddick, 2003). U proteklim su desetljećima mladi profitirali od produljivanja obrazovanja, jer ih ono čini pripremljenijim za adekvatnu društvenu integraciju i povećava šanse za kasniji viši socijalni status; specifična znanja kojima oni više raspolažu, posebice u području novih tehnologija, povećava njihove konkurentske sposobnosti na tržištu rada; zbog ubrzanih promjena stariji su postajali sve manje važni za prenošenje znanja i tradicije na nove generacije, a novi stilovi života koje promoviraju mladi djelomice utječu i na transformaciju životnih obrazaca starijih. Te promjene u odnosima između mladih i starijih dovode u pitanje ekonomski, politički i kulturni monopol starijih (Ule, 2000:23), ali ga ne dokidaju niti se čini da takva ambicija postoji. Naime, nakon što je generacija mladih prije četiri desetljeća uzdrmla postojeći društveni poredak i odnose moći, na scenu su stupile pragmatičnije generacije. Kako objašnjava S. Eisenstadt (1992), mladi nisu zainteresirani za sukobe sa centrima moći i radikalne promjene, iako su kritični prema suvremenom društvu. Čini se da slabi otpor spram starijih, kao i generacijska homogenizacija mladih, a autor smatra da jača međugeneracijsko udruživanje i solidarnost. Ovome se svakako može dodati da prilike u tranzicijskim zemljama, pa tako i u Hrvatskoj, ne stimuliraju unutargeneracijsko povezivanje. Radi se naprosto o tome da novi kompeticijski uvjeti i sociostrukturne promjene potiču izbor individualnih strategija za zauzimanje što boljih društvenih pozicija, što u pravilu destruiira unutargrupnu solidarnost i mogućnost artikuliranja generacijskih interesa i potreba.

Navedena promišljanja o mladima u suvremenom društvu uopće, i tranzicijskim zemljama posebno, okvir su unutar kojega promatramo današnju generaciju mladih u Hrvatskoj.

3. Metodologija istraživanja i struktura uzorka

Ciljevi istraživanja

Predmet ovoga istraživanja su društvene značajke, problemi, vrijednosti i obrasci ponašanja mladih Hrvatske. U sklopu tako određenog predmeta istraživanja provodi se komparativna analiza na dvije razine: usporedba dvije generacije mladih, te mladih i starijih.

U skladu s time postavljena su četiri opća cilja istraživanja:

- ustanoviti, opisati i analizirati socijalna obilježja, probleme, vrijednosti i oblike ponašanja suvremene hrvatske mladeži,
- ustanoviti, opisati i interpretirati povezanost ispitivanih dimenzija sa socijalnim značajkama mladih,
- ustanoviti, opisati i interpretirati promjene koje su u ispitivanim dimenzijama nastale u populaciji mladih od 1999. do 2004. godine,
- ustanoviti, opisati i interpretirati sličnosti i razlike između mladih i starijih u svim ispitivanim dimenzijama.

Navedeni opći ciljevi istraživanja razrađeni su u veći broj posebnih ciljeva i hipoteza u zasebnim dionicama ovoga istraživačkog projekta.

Upitnik

Instrument za prikupljanje empirijskih podataka konstruiran je kao strukturirani upitnik s pitanjima zatvorenog tipa u obliku nominalnih i intervalnih skala. Upitnik obuhvaća razmjerno veliki broj indikatora koji su operacionalizirani u setove varijabli kojima se ispituju:

- sociodemografska, sociostrukturna i sociokulturna obilježja ispitanika,
- percepcija nekih društvenih pojava i problema te načina njihova rješavanja,
- percepcija problema i potencijala mladih,
- razlozi zadovoljstva i nezadovoljstva raznim područjima života te percepcija budućnosti,
- oblici ponašanja u nekim područjima svakodnevnog života (korištenje novih tehnologija, slobodno vrijeme, interpersonalna komunikacija, korištenje psihoaktivnih supstanci),
- vrijednosti i vrijednosne orijentacije.

Upitnik je dvostruko prilagođen zahtjevima komparativne analize. Prvo, preko polovice varijabli sadržajno je i formalno identično varijablama primijenjenim u ispitivanju mladih 1999. godine, a i većina preostalih varijabli koncipirana je i formulirana tako da omogućuje usporedbu s drugim, prije svega europskim,

istraživanjima. Drugo, za ispitivanje mladih i starijih korišten je identičan instrument, odnosno u samo tri pitanja postoje sadržajne razlike zbog adaptacije na specifičnosti populacije koja je anketirana.

Terensko prikupljanje podataka trajalo je od početka veljače do konca ožujka 2004. godine. Ispitivanje je obavljeno u domaćinstvu ispitanika, a primjena upitnika bila je individualna. Nakon uputa dobivenih od anketara, svaki je ispitanik samostalno ispunjavao upitnik, što je trajalo prosječno oko sat vremena. Ostvarena je dobra suradnja ispitanika, tako da udio onih koji nisu odgovorili na pojedina pitanja ne prelazi 5%.

Uzorak

U ovom su istraživanju korištena dva uzorka: osnovni uzorak mladih, koji obuhvaća 2000 ispitanika i kontrolni uzorak starijih, koji uključuje 1000 ispitanika. Uzorkom mladih obuhvaćena je populacija od navršene 15. do navršene 29. godine života, a uzorkom starijih populacija starija od 30 godina. Prije objašnjenja konstrukcije uzoraka treba reći da je, prema popisu stanovništva iz 2001. godine, mladih u Hrvatskoj bilo oko 903.000, što predstavlja 20,6% ukupnog stanovništva. Demografska su istraživanja već pokazala da se u suvremenom društvu “mlado stanovništvo i apsolutno i relativno smanjuje” (Oliveira-Roca, 1993). To se događa i u Hrvatskoj, i to još od 1953., kada je udio mladih iznosio 27,7%, da bi svaki sljedeći popis stanovništva bilježio opadanje udjela mladog stanovništva.

Oba uzorka konstruirana su kao troetačni probabilistički uzorak osoba koje odgovaraju zadanim dobnim segmentima stanovništva, a izabrana su istom metodom i realizirana na istim lokacijama anketiranja. U prvom koraku izvršen je izbor 250 lokacija anketiranja, od kojih je na svakoj planirano ispitivanje 12 mladih i 6 starijih ispitanika. Odabir lokacija izvršen je sistematskim izborom s liste naselja u Republici Hrvatskoj, svrstanih po županijama i veličini naselja. Vjerojatnost izbora pojedinog naselja kao eventualne lokacije anketiranja bila je proporcionalna broju stanovnika naselja, s mogućnošću da se ponovi izbor istog naselja. Time je postignut zadovoljavajući prostorni raspored i adekvatan odnos urbanog i ruralnog stanovništva. U drugom koraku (etapi) su na izabranim lokacijama izvučene stambene jedinice u kojima će se obaviti anketiranje. Izbor je izvršen s liste telefonskih pretplatnika slučajnim izborom bez povrata. U trećem koraku je obavljan odabir jednog ispitanika unutar izabranog domaćinstva. Od osoba koje žive u domaćinstvu, a koje su u zadanoj dobnj kategoriji, birana je jedna osoba metodom slučajnog izbora Trolahla i Cartera (1964), čime je postignuto balansiranje po dobi i spolu. Balansiranje uzorka mladih i uzorka starijih obavljeno je na način da je u prva dva domaćinstva anketirana mlada osoba, a zatim je u narednom domaćinstvu anketirana starija. Redoslijed se ponavljao do ispunjenja kvote za danu točku uzorkovanja.

Naknadnim je ponderiranjem izvršena korekcija realiziranog uzorka mladih zbog disproporcija nastalih u pogledu dobnih segmenata i spola, a što je bila posljedica nejednake dostupnosti svih skupina ispitanika doseg anketara.

Kao što se iz opisa konstrukcije uzoraka² vidi, anketiranje je obavljeno u cijeloj Hrvatskoj. Preciznije rečeno, ispitivanje je provedeno u ukupno 175 naselja: 56 gradova (Zagreb, četiri makroregionalna centra i 51 manji grad) i 119 seoskih naselja.

Detaljnije informacije o strukturi realiziranih uzoraka dane su u tablici 1. U toj su tablici prikazana ona sociodemografska, sociostrukturna i sociokulturna obilježja ispitanika koja će se u daljnjim analizama koristiti kao tzv. nezavisne varijable.

Uz prikazanu strukturu uzoraka mladih i starijih ispitanika nužno je dati nekoliko pojašnjenja. Prvo, nacionalna pripadnost ispitanika nije prikazana zbog toga što se to obilježje ne koristi u daljnjim analizama. Razlog tomu leži u izrazitoj nacionalnoj homogeniziranosti: među mladima je 94,9% Hrvata, a među starijima 93,1%. Među ostalih 10 registriranih nacionalnosti najbrojniji su Srbi (1,8% u uzorku mladih i 2,8% u uzorku starijih), ali to nije dostatan broj da bi se valjano mogle izračunavati statistički značajne razlike. Drugo, izostavljeno je i obilježje stupnja obrazovanja majki ispitanika – kako postoji velika povezanost sa stupnjem obrazovanja očeva, smatramo da je dostatno koristiti obrazovanost oca kao jedan od indikatora socijalnog porijekla. Treće, dio obilježja (stupanj obrazovanja ispitanika i njihovih očeva, regionalna pripadnost, religijska samoidentifikacija i stranačke preferencije) prezentiran je u sažetom obliku prilagođenom za daljnje analize. Ovdje je nužno pojasniti tek na koji je način obavljeno grupiranje županija u šest regija te kako je komponirana varijabla stranačke identifikacije. Grad Zagreb je prikazan kao samostalna regija, a ostalih pet regija komponirano je ovako: Sjeverna Hrvatska (Zagrebačka, Krapinsko-zagorska, Varaždinska, Međimurska, Koprivničko-križevačka i Bjelovarsko-bilogorska županija), Središnja Hrvatska (Sisačko-moslavačka, Karlovačka i Ličko-senjska županija), Istra i Primorje (Istarska i Primorsko-goranska županija), Istočna Hrvatska (Virovitičko-podravska, Požeško-slavonska, Brodsko-posavska, Osječko-baranjska i Vukovarsko-srijemska županija) i Dalmacija (Zadarska, Šibensko-kninska, Splitsko-dalmatinska i Dubrovačko-neretvanska županija). Što se stranačkih preferencija tiče, prikazane su one stranke za koje se opredijelilo više od 5% ispitanika, dok su ostale stranke izostavljene iz daljnje obrade.

² Uzorak je konstruirao prof. dr. Ivan Rimac s Pravnog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu.

Tablica 1: Struktura osnovnog (mladi) i kontrolnog uzorka (stariji) – %

Obilježja ispitanika	Mladi	Stariji
<i>Spol</i>		
Žene	49,1	51,5
Muškarci	50,9	48,5
<i>Dob</i>		
15-19 godina	33,2	-
20-24 godine	34,0	-
25-29 godina	32,8	-
30-39 godina	-	27,6
40-49 godina	-	28,7
50-59 godina	-	21,0
60 i više godina	-	22,7
<i>Socioprofesionalni status</i>		
Zaposleni	35,5	50,1
Nezaposleni	20,8	20,6
Učenici	22,8	-
Studenti	20,9	-
Umirovljenici	-	29,3
<i>Stupanj obrazovanja oca (školska sprema)</i>		
(Ne)završena osnovna škola	19,0	54,9
Škola za KV/VKV radnike	29,1	19,8
Srednja škola	30,6	16,2
Viša škola, fakultet i više	21,3	9,1
<i>Stupanj obrazovanja ispitanika (školska sprema)</i>		
(Ne)završena osnovna škola	27,0	18,8
Industrijska/zanatska škola	17,7	20,4
Srednja škola	43,8	36,0
Viša škola, fakultet i više	11,5	24,7
<i>Mjesto rođenja</i>		
Selo	43,3	58,0
Mali grad	30,4	22,4
Veliki grad	11,3	9,1
Zagreb	15,0	10,4
<i>Mjesto stanovanja (rezidencijalni status, domicil)</i>		
Selo	43,3	42,9
Mali grad	29,3	29,8
Veliki grad	10,1	10,3
Zagreb	17,4	17,0
<i>Regionalna pripadnost</i>		
Sjeverna Hrvatska	22,8	22,8
Središnja Hrvatska	8,6	8,4
Istra i Primorje	12,2	12,0
Istočna Hrvatska	19,2	19,6
Dalmacija	19,7	19,6
Zagreb	17,6	17,6
<i>Bračni status</i>		
Neoženjeni/neudane	80,8	24,6
Oženjeni/udane	19,2	75,4
<i>Religioznost (religijska samoidentifikacija)</i>		
Religiozni	73,6	75,8
Neodlučni	16,2	12,3
Nereligiozni	10,2	11,9
<i>Stranačka preferencija</i>		
HDZ	27,1	35,1
HNS	7,6	8,3
HSP	7,3	4,6
HSS	5,1	6,4
SDP	14,2	12,0
Neodlučni	38,8	33,6
N (broj ispitanika)	2000	1000

Usporedba strukture uzoraka mladih i starijih ukazuje na neke značajne tendencije. Prije nego što se osvrnemo na njih, valja napomenuti da, naravno, nema razlika s obzirom na spol, mjesto stanovanja i regionalnu pripadnost, jer su to obilježja na osnovi kojih su uzorci stratificirani. Nema međugeneracijskih razlika ni s obzirom na religijsku samoidentifikaciju, što je indikator procesa desekularizacije i retradicionalizacije, kojima su poništene nekadašnje razlike između mladih (kao manje religioznih) i starijih.

S druge strane, logične su razlike u pogledu dobi, bračnog i socioprofessionalnog statusa mladih i starijih osoba. Izračun pokazuje da je prosječna dob osnovnog uzorka 23,02, a kontrolnog uzorka 50,05 godina. Tako proizlazi da je prosječna dob ispitanika iz kontrolnog uzorka vjerojatno nešto malo viša nego što bi bila prosječna dob roditelja mladih ispitanika, ali razlika nije tolika da ih ne bismo mogli promatrati kao reprezentante roditeljske generacije. Osim toga, treba reći da su poljoprivrednici (kojih među mladima ima 0,9%, a među starijima 3,5%) pribrojani kontingentu zaposlenih, a da se u uzorku starijih domaćice (4,4%) svrstane u kategoriju nezaposlenih. No, indikativno je da je udio nezaposlenih među mladima i starijima identičan, kao i da među starijima ima više umirovljenika nego populacije starije od 60 godina. Ti podaci potvrđuju već dobro poznate posljedice razmjerno brojnih stečajeva koji su rezultirali otpuštanjem zaposlenika, kao i o masovnim prijevremenim umirovljenjem viška zaposlenih. Što se tiče bračnog statusa, očekivano je da su stariji znatno više u braku nego mladi. Pri tome, među starijima koji nisu u braku ima po dvije petine onih koji su ili udovci/udovice, ili nikada ni nisu bili u braku, a petina ih je razvedenih.

Razlike između mladih i starijih koje govore o važnim trendovima tiču se obrazovnog statusa ispitanika i njihovih očeva te provenijencije. Vidljivo je da su očevi mladih ispitanika prosječno obrazovaniji od svoje djece, a to je, prije svega, posljedica dobnih razlika: među mladima je preko petine onih koji još pohađaju srednju školu i dvije trećine onih koji još nisu mogli završiti fakultet, što znači da će obrazovne razlike između mladih i njihovih očeva biti jasno definirane tek kada se mladi približe 30. godini života. Pri tome treba upozoriti da obrazovna struktura starijih ispitanika odstupa od službenih statističkih podataka (Ilišin, Mendeš, Potočnik, 2003:62) i to u smjeru nadzastupljenosti fakultetski obrazovanih ispitanika i podzastupljenosti ispitanika bez ikakvih kvalifikacija. Takvo iskrivljenje uzorka vrlo je često u empirijskim istraživanjima u Hrvatskoj, a posljedica je već dugo poznate činjenice da su niže obrazovani građani manje spremni na suradnju u anketnim ispitivanjima. Sigurno je da tako selekcionirani uzorak starijih utječe na anketom prikupljene podatke (u mjeri u kojoj obrazovanje utječe na stavove i obrasce ponašanja) i to vjerojatno u smjeru konvergencije sa stavovima mladih. Na taj se način zacijelo ublažavaju eventualne međugeneracijske razlike, ali se bitno ne mijenjaju tendencije koje ukazuju

na međugeneracijske sličnosti i razlike. Stariji su primjetno češće ruralnog porijekla, što svjedoči o procesima urbanizacije i modernizacije koji su se odvijali u drugoj polovini dvadesetog stoljeća. S obzirom na razmjerno veliki udio ruralnog stanovništva u ukupnom stanovništvu Hrvatske, a u usporedbi s razvijenim europskim zemljama, gdje ta populacija čini 10-15% ukupnog stanovništva, može se pretpostaviti da će se ti procesi nastaviti – bilo preseljavanjem ruralnog stanovništva u urbane sredine, bilo intenzivnijom urbanizacijom i modernizacijom ruralnih područja.

Međusobna usporedba promatranih obilježja na osnovnom uzorku (mladima) također je rezultirala uvidima u zanimljive tendencije, koje su predmet analize u narednom poglavlju.

Obrada podataka

Obrada podataka obavljena je za osnovni uzorak mladih (N=2000 ispitanika) i kontrolni uzorak starijih (N=1000). Na varijablama, priređenim za statističku obradu, obavljene su sljedeće analize i postupci:

1. univarijatna analiza
 - utvrđivanja distribucije odgovora;
2. bivarijatna analiza
 - izračunavanje značajnosti razlika upotrebom χ^2 -testa;
 - izračunavanje značajnosti razlika primjenom analize varijance;
3. multivarijatni postupci
 - hijerarhijska faktorska analiza pod komponentnim modelom, do broja utvrđenog Kaiser-Guttmanovim kriterijem i primjenom varimax rotacije;
 - multidimenzionalno skaliranje.

Komparativne analize na podacima prikupljenim u istraživanjima provedenim u Hrvatskoj, obavljene su na dvije razine: između mladih i starijih na podacima iz 2004., te između generacija mladih 1999. i 2004. godine. Podaci iz 1999. prikupljeni su u sklopu istraživanja *Vrijednosni sustav mladih i društvene promjene u Hrvatskoj*³ na identično konstruiranom uzorku od 1700 mladih iz cijele Hrvatske.

³ Istraživanje je u Institutu za društvena istraživanja u Zagrebu proveo istraživački tim u sastavu: Furio Radin (voditelj), Branislava Baranović, Jadranka Goja, Vlasta Ilišin i Helena Štimac Radin.

4. Prethodni uvidi: mladi u kontekstu europske integracije Hrvatske

U istraživanju *Vrijednosni sustav mladeži i društvene promjene u Hrvatskoj*, provedenom 1999. godine – uz konkretne rezultate koji su već korišteni i komparativnim analizama (Ilišin, 2005) ili će to biti u narednim poglavljima ove istraživačke studije – ostvareni su i uvidi šire naravi koji su aktualni i danas (Ilišin i Radin, 2002). Kao prvo, dobiveni su jasni indikatori da se, u usporedbi sa sredinom 1980-ih, društveni položaj mladih pogoršao, ponajprije u pogledu mogućnosti zapošljavanja, održavanja dostignute kvalitete života i širenja devijantnih oblika ponašanja. U tom se smislu tranzicijsko društvo više potvrdilo kao društvo povećanog rizika i socijalne nesigurnosti nego kao društvo novih perspektiva i šansi. Na te su izazove mladi odgovorili još izrazitijim povlačenjem u privatnost i distanciranjem od društvenog i političkog angažmana nego u socijalističkom razdoblju. Uz svijest o nesigurnoj perspektivi, ali s vjerom da će individualnim strategijama prevladati društveno zadana ograničenja, mladi su se pokazali kao pragmatična generacija koja računa više na obiteljsku nego na društvenu potporu u ostvarenju vlastitih ambicija i potencijala.

Nepovoljne društvene okolnosti – potpomognute procesima demokratizacije, modernizacije i globalizacije – stimulirale su snaženje ranije već započetog procesa individualizacije životnih usmjerenja mladih. Po tome su oni bili slični svojim vršnjacima i iz drugih tranzicijskih i iz razvijenih europskih društava. No mladi u Hrvatskoj su istodobno bili izloženi utjecajima procesa retradicionalizacije koji je bio osobito djelatan u posljednjem desetljeću 20. stoljeća. Učinak tih međusobno suprotstavljenih procesa rezultirao je stanovitom polarizacijom hrvatske mladeži na modernistički i tradicionalistički orijentirane, a što je dodatno pridonijelo dezintegraciji mlade generacije.

Navedeno istraživanje je još jednom potvrdilo da mladi nisu homogena društvena skupina, jer se unutar sebe znatno razlikuju po socijalnom porijeklu, stupnju zrelosti, obrazovnim postignućima i socijalizacijskim uvjetima šire naravi. Postojeće sociodemografske i sociostrukturne razlike osnova se po kojoj se mladi diferenciraju i u pogledu životnih šansi, stavova, vrijednosti i obrazaca ponašanja.

U istraživanju *Mladi i europski integracijski procesi* provedenom 2004. godine, produbljeni su neki ranije ostvareni uvidi, ali i dobiveni novi, posebice u dimenziji odnosa mladih (i starijih) prema procesu europske integracije Hrvatske (Ilišin, 2005).

Komparativna analiza političkih vrijednosti, stavova i participacije mladih pokazala da je, među njima, u petogodišnjem razdoblju poraslo prihvaćanje gotovo svih ustavnih načela (koja su već bila relativno visoko prihvaćena), kao i harmonično viđenje politike te institucionalno povjerenje, dok su nerad,

nedisciplina i neodgovornost u većoj mjeri nego ranije percipirani kao društveni problem. Recentniji su podaci također pokazali da je među mladima poraslo opažanje obrazovnih, rodni i dobni nejednakosti u hrvatskom društvu, kao i pogoršanja političke zastupljenosti svih marginalnih skupina. S druge strane, oslabilo je razumijevanje sukoba i demokratskih pravila (osobito uloge opozicije), smanjilo se isticanje kriminala u pretvorbi i privatizaciji kao problema, kao i percipiranje socijalnih i vjerskih nejednakosti, oslabio je i socijalni aktivizam i politička participacija, a smanjilo se i viđenje uključivanja u podmlatke političkih stranaka i osnivanja autonomnih stranaka mladih kao oblika aktivnosti koje bi mogle pridonijeti njihovu aktivnijem sudjelovanju u društvu. Na osnovi tih rezultata zaključeno je da je riječ o promjenama koje tendencijski vode daljnjoj društvenoj, prvenstveno političkoj, (samo)pasivizaciji i marginalizaciji mladih.

Navedenim su istraživanjem ustanovljene međugeneracijske razlike, koje nisu enormne, ali su indikativne. Tako je komparativna analiza stavova mladih i starijih pokazala da su mladi više od starijih iskazali povjerenje u medije, da su tolerantniji spram niza društvenih pojava i skupina koje izazivaju prijepore u hrvatskoj i europskoj javnosti te senzibilniji u pogledu nacionalnih nejednakosti. Mladi su više od starijih percipirali rat kao glavni uzrok postojećih teškoća, znatno više demonstrirali vjeru u vlastitu generaciju kao društvenu snagu koja može pokrenuti pozitivne trendove, izrazili veću spremnost za uključivanje u razne građanske akcije te više vjerovali da ih televizija i udruge mladih mogu pokrenuti za aktivno sudjelovanje u društvenim poslovima. Istodobno, mladi su manje od starijih prihvaćali vrijednosti demokratskog poretka, ali su i manje bili skloni harmoničnom shvaćanju politike, manje su se pokazali socijalno osjetljivima, iskazali su manje povjerenja u institucije vlasti, među političkim prioritetima rjeđe su isticali socioekonomske ciljeve i očuvanje tradicije, manje izabirali nemoral i kriminal u privatizaciji kao uzrok sadašnjih problema, u manjoj mjeri opažali korupciju u svim područjima društvenog života (osim školstva), manje vjerovali u pozitivan doprinos stručnjaka i poduzetnika u prevladavanju kriznih trendova, manje bili zainteresirani za politiku i manje participirali u političkim strankama te se manje uzdali u mobilizatorsku ulogu demokratskog obrazovanja, volontiranja, političkih stranaka i nevladinih udruga, kao i u doprinos obitelji i obrazovnog sustava u stimuliranju društvenog angažmana mladih. Ustanovljeno međugeneracijsko diferenciranje objašnjeno je teorijom životnih ciklusa, što znači da su te razlike uglavnom posljedica različitog ukupnog društvenog statusa i iskustava mladih i starijih. To podrazumijeva da većina mladih još nije preuzela trajne društvene uloge i da su njihova neposredna iskustva ograničena na samo neka društvena područja, među kojima politika nema istaknuto mjesto. Tome je dodana i konstatacija kako su postojeće međugeneracijske razlike posljedica i činjenice da većina starijih baštini iskustvo iz drukčijega poretka, što u određenoj mjeri formira njihov sadašnji

sustav političkih vrijednosti, a koji se u nekim elementima, posebice vezanim za socijalne dimenzije, razlikuje od sustava političkih vrijednosti mladih. S druge strane, približavanju političkih stavova i vrijednosti mladih i starijih pridonijelo je i zajedničko epohalno iskustvo, odnosno život u specifičnom sociopovijesnom razdoblju. Na osnovi toga je zaključeno da odsutnost dubokih međugeneracijskih podvojenosti upućuje na to kako – unatoč radikalnim promjenama koje su nastale raspadom starog i uspostavljanjem novog društvenog i političkog poretka – mehanizam prenošenja političkih vrijednosti sa starijih generacija na mlađe funkcionira u primjetnoj mjeri zajedno s manjkavostima koje postoje u izgrađenoj političkoj svijesti starijih.

Iako se pokazalo kako mladi u Hrvatskoj nešto manje prihvaćaju tradicijske vrijednosti nego stariji, na nekim su se područjima istodobno pokazali konzervativnijima od svojih europskih vršnjaka. Na to je ukazala veća orijentiranost mladih Hrvatske na obitelj i manja tolerancija nekih pojava i skupina u suvremenom društvu. Pri tome je i socijalna participacija hrvatske mladeži bila na nižoj razini nego što je to bio slučaj s njihovim europskim vršnjacima.

Odnos prema ljudskim pravima je također jedan od indikatora političkog profila mladih Hrvatske tim prije, jer je riječ o području koje je u novijoj hrvatskoj povijesti bilo jedno od najslabijih točaka u procesu demokratizacije. Rezultati istraživanja o vrednovanju pojedinačnih ljudskih prava i sloboda pokazuju da su mladi najviše prihvaćali pravo na obrazovanje, pravo na rad i osobnu sigurnost, pravo na privatnost, socijalnu zaštitu starih i ugroženih, jednakost pred zakonom, prava žena te pravo na vlasništvo. Oko trećine mladih bilo je nezadovoljno poštivanjem ljudskih prava u Hrvatskoj (kao i pet godina ranije), postotak neodlučnih je opao, a porastao je broj onih koji su smatrali da se ljudska prava u Hrvatskoj uglavnom ili potpuno poštuju. Usporedbom procjene doprinosa institucija, udruga i značajnih pojedinaca na populaciji mladih 1999. i 2004. ustanovljeno je da je potonja generacija mladih u većoj mjeri percipirala doprinos svih promatranih aktera (osim oporbe) zaštiti ljudskih prava i sloboda u Hrvatskoj. Točnije, većina je mladih za sve aktere procijenila da potpuno ili uglavnom pridonose ostvarivanju ljudskih prava u Hrvatskoj, a to se posebice odnosilo na doprinos najviših institucija vlasti.

Usporedba prihvaćenosti promatranih ljudskih prava i sloboda na populaciji mladih i starijih ispitanika u Hrvatskoj pokazala je da su stariji većinu pojedinačnih ljudskih prava i sloboda prihvaćali u većoj mjeri od mladih te iskazali manju kritičnost spram postojećeg poštivanja tih prava i sloboda u Hrvatskoj, pri čemu su više vrednovali i doprinos svih promatranih aktera.

Na osnovi dobivenih rezultata zaključeno je da su mladi ljudska prava i slobode visoko prihvaćali kada se o njima govori na načelnoj razini, ali da je do stanovitog nesuglasja došlo u pogledu konkretnih prava i prakse u Hrvatskoj.

Iako je stupanj prihvaćenosti vrijednosti ljudskih prava i sloboda među mladima bio visok, pronađena su i odstupanja koja su ukazala na pojačanu potrebu za dodatnim angažiranjem pojedinih socijalizacijskih agensa, osobito obrazovnog sustava i političkih aktera.

Nacionalna vezanost mladih je još jedan indikator njihovih političkih vrijednosti i stavova. Istraživanje je pokazalo da su u mladima najbolje bili zastupljeni stavovi umjerene nacionalne identifikacije, zatim oni koji označavaju otvorenost prema svijetu, dok su etnocentrične tvrdnje bile na začelju dobivene hijerarhije. Pri tome se pokazalo kako je stav koji najbolje reprezentira nacionalnu identifikaciju prvi puta u istraživanjima odnosa mladih prema naciji izbio na čelo ranga, kao što je evidentirano i da su nacionalno obojeni stavovi, kako oni umjereni, tako i oni ekstremni, 2004. godine bili zastupljeniji u odnosu na 1980-e i 1999. godinu. Takav porast nacionalne vezanosti u mladima protumačen je izraženijim egzistencijalnim problemima i većom neizvjesnošću u pogledu budućnosti, porastom razlika između bogatih i siromašnih kao i manjim povjerenjem u političko vodstvo. Po sudu istraživača, neposredno suočavanje s takvom društvenom nestabilnošću rezultira traženjem sigurnijih modela odnosa prema drugima, prema društvu u cjelini i pojedinim njegovim dijelovima, pri čemu nacija predstavlja jedno od sigurnih utočišta kao što su to obitelj i Crkva. Pri tome je indikativno da su u istom istraživanju stabilno snažni ostali i stavovi otvorenosti prema svijetu (koji su često komplementarni, a ne suprotni stavovima nacionalne identifikacije).

Ispitivanje socijalne (etničke) distance prema određenim nacijama pokazalo je da su se na začelju ranga našle nacije bivše jugoslavenske federacije i Rusi, dok su se, kao nešto ispodprosječno vrednovani, na sredini ljestvice nalazili pripadnici nekih srednjoeuropskih nacija (Česi i Mađari). Stanovnici europskog zapada i jugozapada, osobito Talijani, koji su zauzeli prvu poziciju iza Hrvata, te Nijemci, pokazali su zadovoljavajuće rezultate već time što su vrednovani prosječnim ocjenama. No i stupanj socijalne bliskosti koju su mladi građani Hrvatske imali prema drugim Hrvaticama i Hrvatima uputio je na određenu dozu samokritike, jer oko jedne trećine njih nije imala osobitog afiniteta prema, uglavnom, vlastitom narodu.

Stariji su se ispitanici od mladih razlikovali po tomu što su izraženije zastupali stavove na ljestvici nacionalne vezanosti, kao što su u prosjeku pokazali i veću etničku distancu. Međutim, činjenica je da su, unatoč postojanju intergeneracijskih razlika u nacionalnoj vezanosti u korist starije skupine, registrirane i intrageneracijske razlike u korist najmlađih ispitanika u uzorku mladih (od 15. do 19. godine). Fenomen veće nacionalne vezanosti pojedinca u ranijoj i staroj životnoj dobi već je dobro poznat pa se zaključuje da se ta vezanost s jedne strane pojavljuje kao izraz adolescentske tranzicijske krize, a s druge kao posljedica dugogodišnje perseveracije u doživljaju i proizvodnji (vjerojatno) negativnih iskustva s pripadnicima određenih nacija.

U istraživanju odnosa mladih prema procesu europske integracije i Europskoj uniji naglasak je bio stavljen na percepciju posljedica priključivanja Hrvatske Europskoj uniji. Dobiveni rezultati pokazali su da je većina mladih i starijih u Hrvatskoj imala zapravo neutralnu sliku o EU, iako je više bilo onih s pozitivnom nego s negativnom slikom. Čak je devet desetina ispitanika početkom 2004. podržavalo integraciju Hrvatske u Uniju, među kojima je najviše bilo euroskeptika, tj. onih koji su smatrali da se od tog pridruživanja previše očekuje. Istodobno, euroentuzijasta (koji su očekivali svekolike dobrobiti od pridruživanja) i eurorealista (koji su držali da je integracija neminovna za opstanak malih zemalja) bilo je znatno manje. Što se tiče teškoća koje stoje Hrvatskoj na putu u ujedinjenu Europu ispitanici su ih podjednako adresirali i na Hrvatsku i na EU, s time da je od 1999. do 2004. godine među mladima porastao broj onih koji naglašavaju odgovornost EU, a smanjio se broj onih koji ističu odgovornost Hrvatske. Osobito je važan nalaz da su mladi očekivali znatno više pozitivne nego negativne posljedice nakon ulaska Hrvatske u Europsku uniju. No, pri tome se pokazalo kako je, tijekom pet godina, među mladima došlo do blagog opadanja pozitivnih, a rasta negativnih očekivanja. Najveća pozitivna očekivanja registrirana su na individualnom i sociokulturnom planu, dok je opao optimizam u pogledu socioekonomskog napretka. Dapače, upravo se zbog socioekonomske nepripremljenosti Hrvatske za ulazak u razvijeno europsko okruženje očekivalo najviše negativnih posljedica.

Ispitivanje percepcije očekivanog razvoja EU u narednih deset godina pokazalo je da je samo mogućnost olakšanih putovanja, rada, studiranja i života u Europi očekivala većina ispitanika, posebice mladih. Mladi su se u priličnoj mjeri pribojavali troškova integracije za Hrvatsku i pogoršanja položaja poljoprivrednika. Vezano uz bojazni od izgradnje ujedinjene Europe i Europske unije, ustanovljeno je da su se mladi u Hrvatskoj najviše bojali kraja hrvatske valute i porasta kriminala, a najmanje potencijalnog gubitka socijalnih privilegija. I mladi su i stariji naglašavali višestruke koristi od proširenja EU, zatim je slijedio pozitivan utjecaj proširenja za Hrvatsku, a nisko su vrednovani naponi hrvatskih vlasti za ulazak u Uniju. Obje su se skupine ispitanika pokazale vrlo spremnima za integraciju, jer ih je više od polovine mislilo da bi četiri petine ispitanih područja društvenog, gospodarskog i političkog života trebalo biti predmetom zajedničke odluke Hrvatske i EU. Jedina područja u kojima bi, po mišljenju mladih ispitanika, Hrvatska trebala samostalno odlučivati bila su prihvaćanje izbjeglica, pravosuđe, kultura, poljoprivreda i ribarstvo te policija.

Na osnovi percepcije mladih u Hrvatskoj, različite su društvene skupine bile grupirane u potencijalne gubitnike integracije (poljoprivrednici, umirovljenici, radnici, nezaposleni), potencijalne dobitnike integracije (kao što su stanovnici glavnog grada i nekih regija, te mladi, ali i svi građani Hrvatske) te sigurne dobitnike integracije koji su i najbolje pripremljeni za ulazak Hrvatske u

EU (stručnjaci, pojedinci koji govore strane jezike, politička elita, menadžeri, velike tvrtke). Pokazalo se, zapravo, da su mladi procijenili kako su najveći dobitnici integracije u EU one društvene skupine koje su i u aktualnim hrvatskim okvirima u razmjerno boljem položaju, a oni čiji je položaj nezavidan i kojima bi bolja budućnost bila najpotrebnija, percipirani su kao potencijalno najmanji dobitnici. Važno je to što su mladi same sebe svrstali u potencijalne dobitnike europske integracije Hrvatske, što znači kako su smatrali da njihove postojeće sposobnosti i potencijali trebaju samo optimalne okolnosti da bi se iskazali u punoj mjeri (iako podaci o znanju stranih jezika pokazuju da ono znatno zaostaje za znanjem stranih jezika mladih u zemljama Europske unije).

Također je ustanovljeno i to kako je oko tri četvrtine i mladih i starijih ispitanika bilo ponosno na činjenicu da su građani Hrvatske, dok je nešto preko polovine mladih i nešto manje starijih bilo ponosno zbog činjenice da su Europljani. Mladi su ti koji su bili nešto kritičniji spram nacionalnog identiteta i istodobno prednjačili u pozitivnom vrednovanju svog europejstva. No odgovori ispitanika na pitanje o sadržaju pojma “građanin Europske unije” pokazali su da ni mladi ni stariji ispitanici nisu imali koherentno poimanje građanstva u EU. Ipak, pravo na rad, život i studij u bilo kojoj članici EU predstavljalo je ključne elemente shvaćanja tog građanstva za mlade ispitanike. I u mladih i u starijih ispitanika u Hrvatskoj, najmanje se važnim pokazalo opće aktivno pravo glasa, bez obzira je li riječ o izborima za Europski parlament, za nacionalna ili za lokalna predstavnička tijela. Samo je jedan od četiri ispitanika iz Hrvatske smatrao da će od hrvatskog članstva u EU imati osobne koristi, dok skoro polovina mladih i trećina starijih ispitanika o tome nije imala definirano mišljenje. Istodobno, ni mladi ni stariji nisu imali homogenu percepciju značenja EU osim u jednom slučaju – naime, natpolovičan broj ispitanika vidi EU kao način stvaranja bolje budućnosti za mlade. S druge strane, malu je potporu dobila tvrdnja da EU znači nekakvu “europsku vladu” nadređenu nacionalnim državama koje su članice Unije. Zanimljivo je također da su mladi iskazali nizak strah od eurobirokracije, gubitka kulturalne raznolikosti i utopizma europske ideje.

U pogledu spremnosti mladih za život izvan granica Hrvatske, pokazalo se kako je gotovo dvije petine njih iskazalo želju da neko vrijeme žive (i rade ili studiraju) u inozemstvu, dok je četvrtina hrvatske mladeži odgovorila da bi zauvijek otišla u neku drugu zemlju. Stariji su ispitanici, s druge strane, pokazali veću konzervativnost prema mogućem odlasku svoje djece u neku od zemalja Unije, s time da su ipak bili spremni pristati na njihovo studiranje i usavršavanje u EU. Samo je svaki sedmi ispitanik rekao kako želi da se njihova djeca trajno nastane ili cijeli radni vijek provedu u nekoj od zemalja članica Europske unije.

Kada je riječ o informiranju i informiranosti općenito, rezultati istraživanja su pokazali da su mladi relativno često pratili vijesti u svim medijima, s time da

su u tomu zaostajali i za starijim ispitanicima i za ispitanicima iz bivših zemalja kandidatkinja za EU. Dakako, korištenje je interneta, kao izvora informacija, ono u čemu su mladi daleko prednjačili pred starijima. Što se tiče sadržaja koje ispitanici prate u medijima, ustanovljeno je da su mladi puno više od starijih bili zainteresirani za zbivanja iz društvenog i kulturnog života, a puno manje za politički konotirane teme. Samoprocjena vlastite razine informiranosti o EU pokazala je da je nešto više od polovine mladih procijenilo kako su dobro informirani o Europskoj uniji i zbivanjima u njoj, naspram čak dvije trećine starijih koji su se smatrali dobro informiranima. Međutim, kada je riječ o općoj informiranosti glede hrvatskog približavanja toj asocijaciji, rezultati pokazuju ponešto drugačiji trend. U ovom je slučaju, manje od polovine mladih smatralo da su o tom procesu dobro informirani. Kada je riječ o temama i problemima vezanim uz EU o kojima ispitanici žele više informacija, ustanovljeno je da su mladima najzanimljivije teme bile one koje se tiču politike Unije prema mladima, obrazovanju i gospodarstvu te socijalne politike. S druge strane, pitanja vezana uz proširenje EU, kulturnu politiku, međunarodne odnose, regionalnu politiku i proračun EU mladima su bila najmanje zanimljiva. Dobiveni rezultati pokazali su da su se ispitanici o Europskoj uniji prvenstveno informirali putem masovnih medija (tisak, televizija i radio), a tek onda putem drugih oblika informiranja kao što su rasprave s najbližima, surfanje internetom, specijalizirane knjige i drugi tiskani materijali te rad nevladinih organizacija.

Ispitivanje objektivnog znanja ispitanika o određenim temama vezanim uz Europsku uniju polučilo je porazne rezultate. Tako je na pitanje o tome gdje se nalazila Hrvatska u trenutku ispitivanja u procesu približavanja EU točan odgovor znala samo trećina mladih i starijih ispitanika. Drugo se postavljeno pitanje ticalo poznatosti određenih institucija Europske unije. Mladi i stariji ispitanici nisu bili previše različiti po svom (ne)znanju kada je o tom pitanju riječ: i jednima i drugima je najpoznatija institucija Europski parlament, zatim Europska komisija, zatim Vijeće ministara EU, pa Europska središnja banka, dok je za ostale institucije čulo manje od dvije petine hrvatskih ispitanika.

Na osnovi prethodno citiranih rezultata istraživanja o informiranosti i znanju hrvatskih građana, i mladih i starijih, o Europskoj uniji konstatirano je da oni nisu bili toliko zainteresirani za problematiku EU, koliko bi to njena prisutnost u medijima i na političkom dnevnom redu implicirala, pri čemu je njihovo znanje o odnosima Hrvatske i EU bilo na još nižoj razini. Stoga je zaključeno da u Hrvatskoj treba provesti snažnu i sveobuhvatnu javnu kampanju usmjerenu na povećanje i informiranosti i znanja građana o Europskoj uniji i onome što ona predstavlja, kako bi u trenutku kada to dođe na dnevni red, stanovnici Hrvatske mogli donijeti argumentiranu odluku o pristupanju svoje zemlje toj zajednici europskih zemalja.

Usporedba različitih podskupina mladih u pogledu njihovih političkih stavova i odnosa prema procesu europske integracije pokazala je da su najdiskriminativnija obilježja stupanj obrazovanja i socioprofesionalni status mladih, što znači stečene kompetencije i situacijske okolnosti. Znatno utjecaj ostvarile su regionalna pripadnost i stranačka identifikacija mladih, što ukazuje na regionalne specifičnosti koje svoj odraz imaju u izgradnji političkih stavova, dok je utjecaj stranačkih opredjeljenja u ispitivanom području potpuno očekivan. Primjetne diferencijacije ustanovljene su i na osnovi dobi i spola mladih, čime se i u polju političkog pokazuje važnost stupnja i tipa socijalizacije.

Među svim promatranim podskupinama mladih izdvajaju se studenti, koji, kao pripadnici mlade populacije iz koje će se regrutirati budući stručnjaci – a ispitanici su upravo mlade i stručnjake označili kao sigurne dobitnike integracije Hrvatske u EU – ujedno postaju važan predmet daljnjih istraživanja. Kratak pregled rezultata koji govore o razlikama između studenata i ostalih podskupina mladih najbolje je započeti ocrtavanjem njihova političkog i demokratskog potencijala. Studenti više od ostalih mladih podupiru HNS i SDP, ali i HSP, dok su ispodprosječno pristaše HDZ-a i rjeđe su neodlučni u pogledu svojih stranačkih preferencija. Pokazalo se da više od ostalih podskupina mladih razumiju demokratska pravila, drže civilni sektor važnim subjektom u zaštiti ljudskih prava te natprosječno prihvaćaju antiglobalističke i antirasističke skupine. Istodobno, manje od ostalih iskazuju povjerenje u institucije zaštite i represije, manje su etnocentrični, a ne prihvaćaju ni nasilničke skupine. Studenti ujedno više od ostale mladeži prihvaćaju liberalizaciju bračnih i seksualnih odnosa te podupiru prava seksualnih manjina. Kada je riječ o političkim ciljevima osobito im je stalo do socioekonomskog razvoja, a ispodprosječno do očuvanja nacionalno i tradicionalno obojenih vrijednosti. Studenti znatno manje od ostalih kao probleme hrvatskog društva ističu nezaposlenost, alkoholizam i narkomaniju, ali više opažaju korupciju u sudstvu, zdravstvu, lokalnoj samoupravi i javnoj upravi. Odgovornost za aktualne probleme u Hrvatskoj natprosječno adresiraju na vladavinu HDZ-a od 1990. do 2000. godine te na nemoral novih poduzetnika i kriminal, dok rjeđe pristaju na sud da su aktualni problemi posljedica rata, a u rješavanju postojećih problema osobitu nadu polažu u stručnjake i intelektualce. Studenti iskazuju veći interes za politiku nego ostale podskupine mladih i spremniji su za sudjelovanje u formalnim političkim akcijama, a manje se slažu s tim da nikakvo političko organiziranje mladih nema smisla, kao što manje podupiru i zastupljenost hrvatske "dijasporu" u Hrvatskom saboru. O razvijenijem interesu studenata za politiku svjedoči i njihovo natprosječno praćenje društveno-političkih tema (uz kulturu i zabavu) u dnevnom tisku i na internetu. Što se tiče odnosa prema ulasku Hrvatske u EU, studenti su demonstrirali veći realizam i manji entuzijazam od ostale mladeži, pri čemu iskazuju i manje straha od gubitka nacionalnog identiteta nakon ulaska

Hrvatske u EU. Studenti natprosječno svoju informiranosti o EU procjenjuju dobrom, pri čemu više od ostalih koriste i neformalne (razgovori s prijateljima i rodbinom) i formalne izvore informiranja (internet, knjige, brošure). Osobitu pozornost usmjeravaju na informacije o obrazovnoj politici u zemljama EU, a najbolje su informirani i o postojanju raznih institucija EU. Studenti su ujedno pokazali (iako tek dvije petine njih) i najveće znanje o procesu približavanja Hrvatske Europskoj uniji. Ne iznenađuje saznanje da su studenti iskazali najveću spremnost da odu u inozemstvo. Pritom im je najzanimljiviji privremeni boravak u zemljama EU zbog rada ili obrazovanja, a natprosječno su spremni i na to da dulje vrijeme žive i rade u inozemstvu. Integralni pogled na navedene rezultate sugerira da su studenti politički profiliranija i liberalnija podskupina mladih s nešto izraženijim demokratskim potencijalom i kritičkim odnosom spram realiteta te manje distancirana od politike i spremnija na političku participaciju. No istodobno oni se pokazuju kao zahtjevniji segment mlade populacije i otvoreniji spram novih izazova i iskustava. To može rezultirati njihovim masovnijim odlaskom iz zemlje, a što najnoviji podaci o odljevu mladih stručnjaka već jasno pokazuju.

Svi prikazani rezultati istraživanja sažeti su u nekoliko tendencija i konstatacija šire naravi.

Prvo, politička kultura mladih u Hrvatskoj je u nizu aspekata svjedočila o približavanju poželjnim demokratskim standardima – posebice u pogledu prihvaćanja temeljnih liberalno-demokratskih vrijednosti i načelne spremnosti na društveni angažman – no istodobno i o niskoj razini društvene moći i socijalnog kapitala. Pri tome su mladi bili svjesni svoje društvene i političke marginaliziranosti te prepoznali cijeli spektar mjera koje bi mogle pridonijeti tomu da zadobiju stanovitu moć i postanu aktivni građani, kako je to i poželjno u demokratskom društvu. S druge se strane pokazalo da oni nedovoljno koriste kanale socijalne i političke promocije koji su im na dispoziciji.

Drugo, proces približavanja Hrvatske Europskoj uniji povezan je s različitim teškoćama koje utječu na stavove građana o važnosti ulaska Hrvatske u Uniju, a u prikazanom je istraživanju jasno detektirano da, za razliku od hrvatske političke elite, i mladi i stariji građani nisu smatrali integraciju Hrvatske u EU najvažnijim političkim ciljem. Politički prioriteti građana su bili (i ostali) znatno drugačiji, a njihova potpora projektu europske integracije varira. Pri tome se logično pretpostavlja da će se dosadašnje oscilacije u podršci ulaska Hrvatske u EU nastaviti onoliko koliko će potrajati problematična zbivanja u Europskoj uniji te teškoće u odnosima Hrvatske i EU, ali i nepovoljna gospodarska i socijalna kretanja u Hrvatskoj.

Treće, međugeneracijske razlike u pogledu demokratske svijesti i pripremljenosti za ulazak Hrvatske u Europsku uniju, kao i odnosa spram

europske integracije, nisu takvog tipa i opsega da bi se moglo govoriti o jazu generacija, ali su indikativne. Najuočljivije je to da su se mladi pokazali liberalnijima, tolerantnijima i fleksibilnijima, da više vjeruju u potencijale vlastite generacije i da su konzistentno više proeuropski orijentirani, pri čemu upravo svoju generaciju doživljavaju kao jednog od sigurnijih dobitnika hrvatske integracije u ujedinjenu Europu. Ti trendovi sugeriraju da su potencijali mladih resurs s kojim treba ozbiljno računati na putu Hrvatske u EU.

Ovdje prikazani rezultati istraživanja su dali elemente za prepoznavanje demokratskog političkog profila suvremene generacije mladih u Hrvatskoj. Nalazi koji slijede upotpunit će dobivena saznanja i pružiti znanstveno utemeljene informacije o društvenom profilu današnje hrvatske mladeži.

Literatura

- Bradley, H. (1997): *Fractured Identities: Changing Patterns of Inequality*. Cambridge: Polity Press.
- Brown, B.; Larson, R.; Saraswathi, T. S. – ur. (2002): *The World's youth: adolescence in eight regions of the globe*. New York: Cambridge University Press.
- Cavalli, A.; Galland, O. (1995): *Youth in Europe*. London: Pinter.
- Cote, J. E. (2002): The role of identity capital in the transition to adulthood: the individualization thesis examined. *Journal of Youth Studies* 5(2): 117-134.
- Du Bois-Reymond, M. (1998): 'I don't want to commit myself yet': Young people's life concepts. *Journal of Youth Studies* 1(1): 63-79.
- Eisenstadt, S. N. (1992): Youth in Europe between Modern and Postmodern Society, u: Tomasi, L. (ur.): *Young People and Religions in Europe*. Trento: Reverdito Edizioni, 31-41.
- Furlong, A.; Cartmel, F. (1997): *Young People and Social Change*. Buckingham: Open University Press.
- Ilišin, V. (1999): *Mladi na margini društva i politike*. Zagreb: Alinea.
- Ilišin, V. (2003): Politička participacija mladih i politika prema mladima: Hrvatska u europskom kontekstu. *Politička misao* 40(3): 37-57.
- Ilišin, V. – ur. (2005): *Mladi Hrvatske i europska integracija*. Zagreb: Institut za društvena istraživanja.
- Ilišin, V.; Mendeš, I.; Potočnik, D. (2003): Politike prema mladima u obrazovanju i zapošljavanju. *Politička misao* 40(3): 58-89.
- Ilišin, V. i Radin, F. – ur. (2002): *Mladi uoči trećeg milenija*. Zagreb: Instituta za društvena istraživanja.
- Ingelhart, R. (1997): *Modernization and Postmodernization: Cultural, Economic, and Political Change in 43 Societies*. Princeton: Princeton University Press.

- Kasapović, M. (2001): Demokratska konsolidacija i izborna politika u Hrvatskoj 1990.-2000., u: Kasapović, M. (ur.): *Hrvatska politika 1990.-2000.* Zagreb: Fakultet političkih znanosti Sveučilišta u Zagrebu, 15-40.
- Katunarić, V. (1995): O tranziciji i staroj strukturi društvene moći. *Društvena istraživanja* 4(16-17): 265-271
- Keniston, K. (1971): *Youth and dissent. The rise of a new opposition.* New York: Harcourt Brace.
- Kipke, M. – ur. (1999): *Risks and opportunities: Synthesis of studies on adolescence.* Washington DC: National Academy Press.
- Kovatcheva, S. (2001): Flexibilisation of youth transition in Central and Eastern Europe. *Young* 9(1): 41-60.
- Lalović, D. (2003): O totalitarnim značajkama hrvatske države (1990.-1999.). *Politička misao* 37(1): 188-204.
- Larson, R. W. (2002): Globalization, societal change, and new technologies: What they mean for the future of adolescence. *Journal of Research on Adolescence* 12(1): 1-30.
- Miles, S. (1998): *Consumerism as a way of life.* London: Sage.
- Miles, S. (2000): *Youth Lifestyles in a Changing World.* Buckingham: Open University Press.
- Mortimer, R.; Larson, R. – ur. (2002): *The changing adolescent experience: societal trends and the transition to adulthood.* New York: Cambridge University Press.
- Oliveira-Roca, M. (1993): Hrvatska mladež u europskom kontekstu. *Sociologija sela*: 31(1-2): 65-74.
- Pais, J. M. (2000): Transitions and youth cultures: forms and performances. *International Social Science Journal* 52(164): 219-233.
- Roberts, K. (2003): Change and continuity in youth transitions in Eastern Europe: Lessons for Western sociology. *The Sociological Review* 51(4): 484-499.
- Roche, J.; Tucker, S. – ur. (1997): *Youth in Society: Contemporary Theory, Policy and Practice.* London: Sage Publications.
- Ruddick, S. (2003): The Politics of Aging: Globalization and Restructuring of Youth and Childhood. *Antipode* 35(2): 335-364.
- Schizzerotto, A.; Gasperoni, G. – ur. (2001): *Study on the State of Young People and Youth Policy in Europe.* Milano: IARD.
- Šiber, I. (2001): Političko ponašanje birača u izborima 1990.-2000., u: Kasapović, M. (ur.): *Hrvatska politika 1990.-2000.* Zagreb: Fakultet političkih znanosti, 65-98.
- Tomusk, V. (2000): Reproduction of the “state nobility” in East Europe: past patterns and new practices. *British Journal of Sociology and Education* 21(3): 269-282.
- Troldahl, C. V.; Carter, R. E. (1964): Random Selection of Respondents within Households in Phone Surveys. *Journal of Marketing Research* 1: 71-76.
- Ule, M. (1987): *Mladina in ideologija.* Ljubljana: Delavska enotnost.
- Ule, M.; Renner, T.; Mencin Čepelak, M.; Tivadar, B. (2000): *Socialna ranjivost mladih.* Ljubljana: Urad Republike Slovenije za mladino / Šentilj: Založba Aristej.
- Wallace, C. (2002): Household strategies: their conceptual relevance and analytic scope in social research. *Sociology* 36(3): 275-292.

- Walther, A. (2006): Regimes of Youth Transitions. Chise, flexibility and security in young people's experiences across different European contexts. *Young* 14(2): 119-141.
- Wallace, C.; Kovatcheva, S. (1998): *The Construction and deconstruction of youth in East and West Europe*. Chippenham: Rowe.
- Wyn, J.; Dwyer, P. (1999): New directions in research on youth in transition. *Journal of Youth Studies* 2(1): 5-21.
- Wyn, J.; White, R. (1997): *Rethinking Youth*. London: Sage.
- Young People in Changing Societies (2000): *Regional Monitoring Reports* No. 7. Florence: UNICEF Innocenti Research Centre.
- Youniss, J.; Bales, S.; Christmas-Best, V.; Diversi, M.; McLaughlin, M.; Silbereisen, R. (2002): Youth Civic Engagement in the Twenty-First Century. *Journal of Research on Adolescence* 12(1): 121-148.
- Zakošek, N. (2002): *Politički sustav Hrvatske*. Zagreb: Fakultet političkih znanosti Sveučilišta u Zagrebu.

Vlasta Ilišin

DRUŠTVENI STATUS, PROBLEMI I BUDUĆNOST MLADIH

1. Uvod: dobna stratifikacija i teškoće odrastanja

Kada se govori o mladima, jedna je činjenica neosporna, a to je životna dob. Iako arbitrarno određene granice kojima se omeđuje trajanje mladosti variraju, neupitno je da se u mlade ubrajaju pojedinci relativno niske životne dobi. Dob je, prije svega, biološka činjenica, ali kako to obilježje nedvojbeno zadobiva socijalne konotacije, postaje i relevantan predmet socioloških analiza. Pritom je razdoblje mladosti važno ne toliko zbog toga koliko traje koliko zbog procesa koji se u tom životnom razdoblju odvijaju te njihovih posljedica. U suvremenom se društvu dob prepoznaje i u sociologiji tretira kao element društvene stratifikacije i diferencijacije (Lofland, 1972; Parsons, 1972; Musgrove, Middleton, 1981; Bradley, 1997; Ilišin, 1999). Dob i dobne skupine određene su ekonomskim i političkim položajem, te specifičnim životnim stilovima koji uključuju prepoznatljive kulturne navike i dispozicije. Uspostavljeni kriteriji dobne stratifikacije rezultiraju time da “dob vrlo jasno indicira konflikt između pripisanog i postignutog statusa u rangiranju pojedinca” (Turner, 1989:597), a što “ljudima uskraćuje životne mogućnosti (*opportunities*) i nagrade (*rewards*)” (Županov, 1996:292). U tom se kontekstu apostrofira važnost društvenog reciprociteta i ovisnost određenih dobnih skupina o društvu, pri čemu je ta “ovisnost društveno prihvatljiva samo tamo gdje predstavlja naknadu za prijašnji društveni doprinos ili anticipaciju doprinosa u budućnosti” (Turner, 1989:600). Otuda slijedi da su ovisne dobne skupine mladi i stari ljudi, dok je sredovječna dobna skupina ona koja u suvremenom društvu ima najviše moći (Bradley, 1997).

Upravo se ovisnost o društvu, odnosno starijima, povezuje s mladima. Prije svega je riječ o socioekonomskoj ovisnosti i to kao posljedicu pružavanja školovanja, nezaposlenosti i nemogućnosti osiguranja vlastitog stambenog prostora. Utjecaj okolnosti koje otežavaju socioekonomsko osamostaljivanje mladih osobito se uočava u tranzicijskim društvima. Kretanja u njima su pokazala kako zahtjevi tržišta rada postaju toliko nedokučivi i nesigurni da mladi teško mogu donositi racionalne odluke o vlastitom obrazovanju i

profesionalnim ciljevima, da raste nezaposlenost i nesigurnost izgradnje profesionalne karijere zbog zapošljavanja na neodgovarajućim, privremenim i sličnim poslovima i da mladi sve više ovise o pomoći roditelja i užeg kruga prijatelja u pogledu dobivanja odgovarajućih poslova i osiguranja vlastitog stambenog prostora (Roberts, 2003:485). Ti procesi ukazuju na to da životne perspektive mladih manje ovise o individualnim naporima, a više o strukturno određenim (ne)mogućnostima. Uz to je uočljiva snažna veza između socijalnog porijekla i životnih ciljeva, odnosno "transmisija privilegija i nepovoljnih položaja kroz generacije" (Roberts, 2003:489). Promjene u tranzicijskim društvima odrazile su se i na obrazovni proces u smislu da se javljaju novi oblici obrazovanja i novi prestižni fakulteti (Tomusk, 2000; Davies, 2003) koji mnogima nisu dostupni. Pri tome, obrazovanje mladih, kao i njihovo zapošljavanje i osiguranje vlastitog stambenog prostora, ostaju prije svega obiteljske strategije koje će i u budućnosti biti značajno socioklasno strukturirane i uvjetovane (Cote, 2002; Wallace, 2002). Socioekonomska dimenzija života mladih povezuje se s njihovim eventualnim građanskim angažmanom i kulturnim inovacijama na način da se smatra kako se ne može očekivati razvoj njihovih potencijala i kreativan doprinos ukoliko nisu osigurani osnovni uvjeti kao što su obrazovanje, posao i stan (Helve, 1997; Wyn, Dwyer, 1999).

Činjenica je da u procesu tranzicije iz djetinjstva u odraslost mladi prolaze kroz stalne statusne promjene, pa je to razdoblje života vrlo dinamično, ali i određujuće za budući život pojedinca. Proces sazrijevanja i socioekonomskog osamostaljivanja nije ni lagan ni potpuno predvidljiv iz nekoliko razloga: 1) nema jamstva da će socioekonomsko osamostaljivanje automatski postići s određenom životnom dobi; 2) postoje značajne varijacije u startnim pozicijama i postignućima mladih; 3) na životni put utječe stupanj na kojem okončana tranzicija u odraslost; 4) tijekom procesa sazrijevanja i osamostaljivanja iskustva mladih uobličavaju se kao subkulturni obrasci, a diferenciranja na osnovi različitih obilježja mladih (spolnih, socioklasnih, rasnih, etničkih itd.) postaju vidljivija; 5) bez uvida u utjecaj sociostrukturnih zadanosti na socioekonomsko osamostaljivanje ne mogu se valjano objasniti drugi aspekti svakodnevnog života mladih, kao što su socijalna i politička participacija, obrasci potrošnje, korištenje slobodnog vremena i slično (Roberts, 2003:486).

Unatoč tendenciji usporenog socioekonomskog osamostaljivanja mladih i postojanju fenomena produžene mladosti pokazuje se da su u svojoj adolescentskoj dobi mladi i prisiljeni i sposobni donositi važne i dalekosežne odluke koje se tiču njihova života (Clausen, 1991; Kipke, 1999; Mortimer, Larson, 2002). Te se odluke prije svega tiču izbora obrazovnih programa i planiranja buduće profesionalne karijere, a njihova je važnost tolika da utječu na cijeli daljnji životni put mladog pojedinca. Takva situacija izravno dovodi u

pitanje zadržavanje mladih u statusu tzv. socijalnog djetinjstva (Ule, 1987), kada im se otežava pristup svim pravima koja su im zakonski dana, a osobito sudjelovanju u procesu odlučivanja u društvu čiji su integralni dio. Time se želi reći da mladi i prije potpunog socioekonomskog osamostaljivanja trebaju i mogu više participirati u društvenom životu zajednice.

Socioekonomska samostalnost nije samo najvažniji životni cilj mladih nego i najvažniji kriterij (pokazatelj) odraslosti. Već je od 1970-ih godina započela tendencija opadanja važnosti bioloških i tradicionalnih inicijacijskih kriterija odraslosti. To se posebice odnosi na instituciju braka, pri čemu je uočeno da raste broj izvanbračnih zajednica kao sve duljeg pokusnog roka prije zasnivanja vlastite obitelji. Istodobno, rasla je važnost osiguranja vlastitog stambenog prostora, stalnog zaposlenja i roditeljstva (Musgrove, Middleton, 1981; Waite, Haggstrom, Kanouse, 1986; Kiernan, Eldrige, 1987; McLanahan, Adams, 1989; Helve, 1997; Ule i drugi, 2000). Odgađanje sklapanja braka i roditeljstva, odnosno preuzimanja nekih tradicionalnih i trajnih društvenih uloga, odrazilo se na jačanje nesinkroniziranog obrasca odrastanja i mladocentrične orijentacije (Ule, 1987). Drugim riječima, otežano zapošljavanje kao i stjecanje vlastitog stambenog prostora rezultiraju usporenim socioekonomskim osamostaljivanjem, zbog čega mladi promišljeno odgađaju sklapanje braka i stvaranje vlastitog potomstva. I po sudu mladih Hrvatske, socioekonomska samostalnost je najvažniji pokazatelj odraslosti. Vrlo je važno zaposlenje i roditeljstvo, dok su slobodno raspolaganje vlastitim slobodnim vremenom, izlazak iz puberteta i spolno sazrijevanje te sklapanje braka od drugorazrednog značaja (Ilišin, 2002:32). Iako su ti podaci prikupljeni 1999. godine, s velikom se vjerojatnošću može pretpostaviti da i današnja generacija mladih misli slično. Dapače, u mjeri u kojoj su sociostrukturni problemi izraženiji, moglo bi se očekivati i da je važnost socioekonomskog osamostaljivanja postala naglašenija.

Glavni su ciljevi ove analize ustanoviti kako mladi percipiraju vlastite probleme i načine njihova rješavanja te osobnu i društvenu budućnost. U tom će sklopu prethodno biti analizirani neki elementi društvenog statusa mladih (obrazovna postignuća, te socioprofesionalni, stambeni i bračni status) koji ujedno govore i o njihovoj integriranosti u svijet odraslih. Analizirat će se distribucija, hijerarhija i strukturiranost promatranih pojava, promjene koje su nastale tijekom pet godina, utjecaj socijalnih obilježja mladih na promatrane pojave, te razlike u usporedbi sa starijima. U analizi se polazi od tri temeljne hipoteze: 1) tijekom pet godina nije došlo do bitnih promjena u društvenom statusu te percepciji problema i budućnosti mladih; 2) na percepciju problema mladih i načina njihova rješavanja znatno utječu promatrana socijalna obilježja mladih; 3) međugeneracijske razlike najviše su izražene u pogledu promatranih elemenata društvenoga statusa.

Za detektiranje utjecaja socijalnih obilježja mladih na odnos spram vlastitih problema i budućnosti koristi se 11 sociodemografskih, sociostrukturnih i sociokulturnih obilježja: spol, dob, socioprofesionalni status, provenijencija, domicil, stupanj obrazovanja ispitanika i njihovih očeva, regionalna pripadnost, religijska samoidentifikacija, stranačka identifikacija i bračni status. Pritom su tri socijalna obilježja – stupanj obrazovanja, te socioprofesionalni i bračni status mladih – istodobno analizirana kao tzv. zavisne varijable. Upotrebom χ^2 testa i analize varijance ustanovljene su razlike između promatranih skupina mladih ispitanika, a interpretiraju se samo one razlike koje su statistički značajne na razini .0001 i manje.

2. Ulazak mladih u svijet odraslih

Prije uvida u to kako mladi percipiraju generacijske probleme i izazove budućnosti nužno je vidjeti kakve su njihove početne pozicije pri ulasku u svijet odraslih. Ili, drukčije rečeno, potrebno je analizirati neke elemente aktualnog društvenog statusa mladih – kao što su obrazovanost, socioprofesionalni položaj te stambeni i bračni status – koji ujedno govore i o njihovoj perspektivi za ostvarenje određenih životnih ciljeva i o zadovoljavanju nekih kriterija odraslosti.

Kao što je uvodno već naznačeno, analize položaja i problema mladih u tranzicijskim zemljama ukazale su na procese socijalnog raslojavanja koji utječu na povećanje nejednakosti obrazovnih šansi (Tomusk, 2000; Davies, 2003; Roberts, 2003). Preciznije rečeno, obrazovanje je postalo resurs koji svim skupinama mladih nije jednako dostupan, i to upravo u vrijeme kada je zapošljavanje bez kvalifikacija gotovo nemoguće jer se u razvijenim društvima drastično smanjuje potreba za poslovima dostupnim nekvalificiranoj radnoj snazi. Dapače, u suvremenom se svijetu na društvenom planu ističe potreba izgradnje društva znanja i paralelno s tim na individualnom planu potreba cjeloživotnog obrazovanja, a sve u cilju adekvatne prilagodbe znanstveno-tehnološkim zahtjevima propulzivnih i globaliziranih ekonomija. U takvom je kontekstu nužno vidjeti kakva je obrazovna struktura hrvatske mladeži, odnosno s kakvim se obrazovnim postignućima spremaju konkurirati na tržištu rada. Pritom je korisno usporediti obrazovanje mladih s obrazovnim postignućima njihovih roditelja i općenito starijih ispitanika (tablica 1), a potom analizirati obrazovnu strukturu mladih s obzirom na njihova ostala promatrana socijalna obilježja (tablica 2).

Mladi su u usporedbi i s roditeljima i s uzorkom starijih ispitanika relativno slabije obrazovani – više ih ima završenu tek osnovnu školu, a manje ih je s nekim akademskim stupnjem – a što je primarno posljedica razlika u životnoj dobi, odnosno životnim ciklusima. Naime, gotovo polovica mladih još se nalazi

u procesu obrazovanja zbog čega će se tek nakon nekoliko godina, po okončanju njihova srednjoškolskog i fakultetskog obrazovanja, moći dobiti prava slika obrazovnih postignuća ispitanice generacije mladih.

Tablica 1: Komparativni prikaz stupnja obrazovanja – mladi i stariji (%)

Stupanj obrazovanja	Mladi			Stariji		
	Ispitanik	Otac	Majka	Ispitanik	Otac	Majka
(Ne)završena osnovna škola	27,0	19,1	27,7	18,8	55,2	71,8
Trogodišnja srednja škola	17,7	29,2	18,1	20,4	19,8	8,6
Četverogodišnja srednja škola	43,9	30,5	34,5	36,1	16,1	14,1
VŠS, VSS i više	11,4	21,2	19,7	24,7	8,9	5,5

Kada se pak međusobno usporedi stupanj obrazovanja očeva i majki mladih ispitanika uočljivo je da su očevo prosječno obrazovaniji od majki, ponajprije zato što žene u nešto većoj mjeri nisu stekle neku kvalifikaciju. Istodobno, kada se komparira stupanj obrazovanja roditelja mladih ispitanika s obrazovnim postignućima kontrolnog uzorka starijih ispitanika, pokazuje se da je potonja skupina prosječno obrazovanija od roditelja mladih ispitanika. Kako prosječna dob starijih ispitanika odgovara očekivanoj prosječnoj dobi roditelja mladih ispitanika, nameće se pretpostavka da ustanovljena razlika proizlazi iz, u empirijskim istraživanjima već uočene, tendencije da su na sudjelovanje u anketi spremniji obrazovaniji građani. Na taj se način dobiva selekcioniran uzorak s obzirom na obilježje obrazovanja i koji odstupa od stvarne obrazovne strukture stanovništva. No u podacima o starijim ispitanicima svakako je najindikativniji nalaz o stupnju obrazovanja njihovih roditelja, odnosno generacije djedova i baki današnje mladeži. Ti podaci svjedoče o promjenama koje su se događale u području obrazovanja tijekom proteklih pola stoljeća. Rezultati pokazuju kako je u najstarijoj generaciji većina bila bez ikakvih stručnih kvalifikacija, a što se posebno odnosi na žene. Uzimajući u obzir sve navedene podatke može se zaključiti da je svaka nova generacija hrvatskog stanovništva prosječno obrazovanija od prethodne – i to ponajprije zahvaljujući ekspanziji sekundarnoga obrazovanja – te da su se tijekom vremena značajno smanjile rodne razlike u obrazovnim postignućima.¹

¹ To je potvrdila i analiza podataka o obrazovnoj i dobnoj strukturi hrvatskog stanovništva (Ilišin, Mendeš, Potočnik, 2003: 62), prikupljenih Popisom stanovništva 2001. godine. Naime, pokazalo se da su tek u generacijama rođenima nakon Drugog svjetskog rata oni bez kvalifikacija ostali u manjini. Istodobno, u generacijama rođenima nakon 1960. godine izjednačuju se obrazovna postignuća žena i muškaraca (koji su trajno bili u prednosti), dok već od dobne kohorte rođenih 1971. i kasnije žene postaju prosječno obrazovanije od muškaraca.

Sudeći po socijalnim obilježjima mladih, koja su povezana s boljim obrazovnim postignućima, može se konstatirati da svim skupinama mladih obrazovanje kao resurs nije jednako dostupno (tablica 2).

Tablica 2: Stupanj obrazovanja s obzirom na socijalna obilježja mladih (%)

Obilježja mladih	(Ne)završena osnovna škola	Trogodišnja stručna škola	Četvero-godišnja srednja škola	Viša škola, fakultet ili više
<i>Dob</i>	$\chi^2=1036,09$			
15 – 19 godina	68,3	9,4	22,3	0,0
20 – 24 godine	4,1	21,3	67,0	7,6
25 – 29 godina	8,8	22,4	42,3	26,5
<i>Obrazovanje oca</i>	$\chi^2=265,63$			
OŠ i manje	29,5	35,4	28,5	6,6
KV/VKV	30,2	25,9	36,5	7,4
Srednja škola	26,1	6,9	54,4	12,6
VŠS, VSS i više	21,1	5,9	52,6	20,4
<i>Mjesto rođenja</i>	$\chi^2=140,23$			
Selo	32,8	24,5	36,5	6,2
Mali grad	25,7	15,8	44,1	14,4
Veliki grad	19,6	12,1	53,1	15,2
Zagreb	18,5	6,1	57,9	17,5
<i>Mjesto stanovanja</i>	$\chi^2=165,34$			
Selo	33,4	24,5	35,7	6,4
Mali grad	26,0	17,4	42,4	14,2
Veliki grad	21,3	8,9	55,9	13,9
Zagreb	15,9	6,4	59,1	18,6
<i>Reg. pripadnost</i>	$\chi^2=126,07$			
Sjev. Hrvatska	33,3	20,2	37,5	9,0
Sred. Hrvatska	26,2	22,7	41,3	9,8
Istra i Primorje	18,5	15,6	52,3	13,6
Istočna Hrvatska	31,3	23,2	38,0	7,5
Dalmacija	31,3	18,3	39,2	11,2
Zagreb	15,8	6,6	59,3	18,3
UKUPNO	27,0	17,7	43,9	11,4

Trend je vrlo prepoznatljiv i simptomatičan: što su mladi višeg socijalnog porijekla (promatranog preko stupnja obrazovanja oca, provenijencije, domicila i razvijenosti regije) veća je vjerojatnost da će završiti prosječno viši stupanj obrazovanja. Utjecaj dobi je potpuno očekivan jer obrazovanost raste s godinama života mladih, a pravo stanje najbolje pokazuje najstarija dobna kohorta mladih u kojoj je manje od desetine onih koji nisu stekli nikakvu

kvalifikaciju naspram četvrtine onih koji su fakultetski obrazovani. Potonji se podatak može iskazati i na drukčiji način: od svih mladih koji su stekli visoko obrazovanje tri četvrtine ih je starije od 25 godina, a što jasno upućuje na (pre)dugo studiranje u Hrvatskoj. Činjenica da s porastom obrazovanja oca te razvijenosti i urbaniziranosti mjesta rođenja i stanovanja ukazuje pak na proces socijalne reprodukcije i na suženost kanala socijalne promocije za mlade iz depriviranih društvenih slojeva. O razmjerima redukcije njihove socijalne mobilnosti govore podaci da je od svih mladih koji su stekli neki akademski stupanj manje od četvrtine ruralnog domicila i oko trećine ih ima oca koji je bez kvalifikacija ili s nekom zanatskom školom, dok ih je gotovo dvije petine porijeklom iz obitelji gdje otac ima fakultetsko obrazovanje.

O trendu socijalne reprodukcije u određenoj mjeri govore i podaci o socioprofesionalnom statusu mladih promatranom s obzirom na njihova socijalna obilježja (tablica 3).

Iz prikazanih rezultata vidljivo je kako je socioprofesionalni status mladih najviše povezan s njihovom dobi i stupnjem obrazovanja, a što je potpuno u skladu s etapama sazrijevanja. Pritom je najzanimljivije da je gotovo 15% od svih studenata starije od 25 godina, dok se tri petine zaposlenih i dvije petine nezaposlenih (što je svakako zabrinjavajući podatak) nalazi u najstarijoj dobnoj kohorti mladih².

Ostavljajući po strani eventualna statistička odstupanja učenika od ostalih podskupina mladih – kao, primjerice, da su gotovo u potpunosti mladi od 20 godina, da njihov broj opada s urbaniziranošću mjesta rođenja i stanovanja (što bi moglo indicirati smanjenje broja mladih u urbanim sredinama) i da su neravnomjerno raspoređeni po regijama (što, pak, može biti posljedica različitih demografskih kretanja) – koncentrirat ćemo se na ostale tri skupine. Studenti su skupina mladih koji su još uključeni u proces obrazovanja i optimistički bi se moglo očekivati da će polovica (a ne tek trećina, kako je bilo dosad) od tih 21% na koncu diplomirati. To bi značilo da će u ispitanoj generaciji mladih na koncu – kada zbrojimo već fakultetski obrazovane s potencijalno visokoobrazovanim – biti oko petine najkvalificiranije radne snage. S obzirom na sve veće zahtjeve tržišta rada za što obrazovanijom radnom snagom, pretpostavljeni udio najobrazovanijih svakako nije zadovoljavajući.

² U isto vrijeme, polovica starijih je zaposlena, gotovo trećina su umirovljenici, a petina nezaposleni. Takva socioprofesionalna struktura uzorka starijih ispitanika ukazuje na već poznate probleme: visoku nezaposlenost i preveliki broj umirovljenika. Upravo je izjednačavanje stope nezaposlenosti mladih i starijih (od kojih su četiri petine u radno-aktivnoj dobi) jedan od pokazatelja loše obavljene prestrukturacije gospodarstva čije su posljedice bile masovno gašenje djelatnosti, otpuštanje iskusnih radnika i prijevremena umirovljenja.

Tablica 3: Socioprofesionalni status s obzirom na socijalna obilježja mladih (%)

Obilježja mladih	Zaposleni	Nezaposleni	Učenici	Studenti
<i>Dob</i>	$\chi^2=1395,10$			
15 – 19 godina	6,2	12,2	67,7	13,9
20 – 24 godine	36,4	23,5	0,9	39,2
25 – 29 godina	64,2	26,7	0,0	9,1
<i>Obrazovanje oca</i>	$\chi^2=185,48$			
OŠ i manje	41,9	37,4	14,9	5,8
KV/VKV	36,2	21,0	26,5	16,3
Srednja škola	34,0	16,0	24,6	25,4
VŠS, VSS i više	31,9	11,6	22,0	34,5
<i>Obrazovanje ispitanika</i>	$\chi^2=1930,10$			
OŠ i manje	8,0	11,1	80,9	0,0
Trogodišnja stručna škola	53,8	46,2	0,0	0,0
Srednja škola	34,6	19,9	0,0	45,5
VŠS, VSS i više	75,6	17,0	0,0	7,4
<i>Mjesto rođenja</i>	$\chi^2=66,67$			
Selo	35,8	24,9	25,2	14,1
Mali grad	35,2	20,0	22,8	22,0
Veliki grad	33,8	17,8	20,0	28,4
Zagreb	35,4	13,4	18,4	32,8
<i>Mjesto stanovanja</i>	$\chi^2=101,55$			
Selo	35,2	25,6	25,8	13,4
Mali grad	37,2	19,3	23,5	20,0
Veliki grad	28,7	15,3	20,8	35,2
Zagreb	37,1	14,9	15,2	32,8
<i>Reg. pripadnost</i>	$\chi^2=103,20$			
Sjev. Hrvatska	37,5	19,7	25,5	17,3
Sred. Hrvatska	42,8	25,4	17,9	13,9
Istra i Primorje	46,3	15,3	15,7	22,7
Istočna Hrvatska	27,3	27,3	27,9	17,5
Dalmacija	29,6	22,6	28,2	19,6
Zagreb	37,5	14,8	15,1	32,6
UKUPNO	35,5	20,9	22,8	20,9

Analiza s obzirom na promatrana socijalna obilježja mladih istodobno potvrđuje hipotezu da se i u skupini studenata nastavlja trend socijalne reprodukcije. Naime, rezultati zorno pokazuju da studenti natprosječno dolaze iz

obitelji gdje je otac fakultetski obrazovan, te iz najurbaniziranijih centara i najrazvijenijih regija. Gotovo suprotnih obilježja je nezaposlena mladež koja je primjetno nižeg socijalnog porijekla, a što se očitava preko natprosječnog udjela potomaka očeva bez kvalifikacija i onih koji su rođeni i žive u ruralnim sredinama te nerazvijenim regijama. U isto vrijeme, od svih nezaposlenih njih gotovo 15% nema nikakve kvalifikacije (zbog čega je prilično izvjesno njihovo “zaglavljivanje” na dnu socijalne ljestvice), manje od desetine ih je s akademskim obrazovanjem, a po trećina ih ima trogodišnju i četverogodišnju srednju školu. Obrazovna struktura zaposlene mladeži primjetno je drukčija: samo njih 6% nema nikakve kvalifikacije, po četvrtina ih ima završenu trogodišnju srednju školu ili fakultet, dok ih preko dvije petine ima završenu četverogodišnju srednju školu. Povežemo li ove nalaze s podatkom da je dvije trećine visokoobrazovane mladeži zaposleno (tablica 3), može se konstatirati da se najlakše zapošljavaju najobrazovaniji, a najteže mladi bez kvalifikacija. Najkraće rečeno, više socijalno porijeklo mladih snažno utječe ne samo na njihove obrazovne šanse nego i na mogućnost bržeg (i vjerojatno adekvatnijeg) zapošljavanja nakon okončanja školovanja.

Prezentirane uvide o obrazovnoj i socioprofesionalnoj strukturi mladih i starijih korisno je dopuniti informacijom o strukturi zanimanja, odnosno vrsti posla kojeg ispitanici obavljaju ili su obavljali prije umirovljenja. Očekivano je da je među mladima dvije trećine onih koji profesionalno ne obavljaju neki posao (uz nezaposlene, u toj se skupini nalaze i oni koji su još u procesu obrazovanja), no svaki dvanaesti mladi ispitanik ima nezaposlenog oca a svaki četvrti nezaposlenu majku. Što se tiče socijalnog porijekla, promatranog preko zanimanja roditelja, pokazalo se da se mladi i stariji znakovito razlikuju. Tako je preko dvije petine starijih ispitanika porijeklom iz radničkih a petina iz poljoprivredničkih obitelji, manje od desetine ih je ili iz obitelji stručnjaka i/ili rukovodilaca ili obitelji službenika, 5% iz obrtničkih i samo 2% iz poduzetničkih obitelji. I najveći broj mladih – njih dvije petine – potječe iz radničkih obitelji, ali gotovo petina iz stručnjačkih i/ili rukovodećih i desetina iz službeničkih obitelji, a po cca 6% ima oca koji je ili poljoprivrednik ili obrtnik ili poduzetnik. Gledajući navedene podatke integralno, može se konstatirati da je tri četvrtine starijih razmjerno nižeg socijalnog porijekla naspram polovine mladih. Ova razlika u intrageneracijskom kontekstu nesumnjivo ukazuje na modernizacijske procese čiji je efekt poboljšanje ukupnih društvenih uvjeta života hrvatskog stanovništva. No, u okolnostima u kojima društvena podrška ostvarenju potencijala i ambicija mladih slabi, činjenica da svaki drugi mladi ispitanik treba očekivati znatne teškoće u svom socioekonomskom osamostaljivanju i socijalnoj promociji, aktualizira potrebu uspostavljanja sustavnog modela društvene potpore mladima, posebice u pogledu obrazovnih aspiracija. Ovdje se naglasak

stavlja na obrazovni proces jer na taj način mladi stječu potrebne kvalifikacije za preuzimanje profesionalnih uloga, pri čemu je obrazovanje ujedno i najpoželjniji kanal socijalne promocije kojoj teži najveći broj mladih.

Iako se u ovom istraživanju nije ispitivalo kako mladi percipiraju kriterije odraslosti, ovdje se polazi od pretpostavke da im je i nadalje najvažnije socioekonomsko osamostaljivanje, a sklapanje braka razmjerno nevažno kao potvrda da su zreli i odrasli (Ilišin, 2002b:32). Stoga ćemo značajke mladih koji su već sklopili brak ovdje analizirati iz dva razloga: da bismo ustanovili dominantne tendencije u tom pogledu i detektirali osnovne značajke te skupine mladih. Istodobno, kako se smatra da je, uz završetak školovanja i zapošljavanje, osiguranje vlastitog stambenog prostora preduvjet osamostaljivanja, analizirat ćemo kako mladi stanuju i zbog čega dulje ostaju u roditeljskom domu.

Uvodno je već naznačeno da u suvremenim razvijenim društvima opada važnost institucije braka kao pokazatelja odraslosti, te da novije generacije mladih tendiraju kasnijem sklapanju braka. No, to ne znači da mladima brak nije važan, dapače. Kako rezultati istraživanja pokazuju (Bouillet, 2004:189), mladi u Hrvatskoj važnost braka i obitelji ponajviše ističu zbog ljubavi, bliskosti i razumijevanja među članovima obitelji, a zatim zbog stvaranja potomstva, socioekonomske sigurnosti, mogućnosti samopotvrđivanja u obiteljskom krugu te činjenice da je brak potpuno normalna i nediskutabilna pojava, pri čemu je čvrsta i skladna obitelj percipirana kao temelj harmonične društvene zajednice. Istodobno, mladi su gotovo podijeljeni u stavovima o tome da li društvo s neodobravanjem gleda na izbor samačkog načina života i da li se braku i obitelji pridaje prevelika važnost budući da čovjek može biti sretan i ako živi sam. Iako mladi najviše vrednuju emocionalnu dimenziju bračnog i obiteljskog života, iz ovih taksativno navedenih pokazatelja vidi se da znatnu ulogu imaju racionalni elementi i interesi, kao i utjecaj tradicije. No, da je tradicijsko viđenje braka ipak ponešto načeto pokazuje to da preko dvije petine mladih dopušta mogućnost sretnog i ispunjenog života bez braka i obitelji, a također drže kako je i pritisak okoline da se preuzme ta životna uloga u suvremenom društvu ipak oslabio. Uzimajući u obzir dobivene tendencije, može se konstatirati da je u suvremenoj generaciji mladih odluka o stupanju u brak manje uvjetovana interesima i pritiscima okoline, a više željom da žive i stvaraju potomstvo s osobom s kojom se emocionalno i intelektualno slažu i razumiju. To potvrđuju i nalazi o važnosti različitih osobina prilikom izbora potencijalnog bračnog partnera (Ilišin, Radin, 2002:334). Naime, pokazalo se, kako su pri tom izboru mladima najvažnije moralne vrline (poštenje, iskrenost i slično), pamet i duhovitost, te shvaćanje i stil života, osrednje im je važna vjerska i nacionalna pripadnost te obrazovanost, a najmanje im je važno socijalno porijeklo i politička uvjerenja budućeg (odnosno postojećeg) bračnog partnera. Očito je, dakle, da je mladima

najvažnija emocionalna bliskost te intelektualna i svjetonazorska kompatibilnost, iako stanovitu važnost imaju i izvanjski nametnuti elementi koji nisu sastavni dio individualnih vrlina i mana potencijalnog bračnog partnera.

Prije analize socijalnih obilježja povezanih s bračnim statusom mladih, treba tek podsjetiti da je u uvodnom poglavlju već prikazana razlika između mladih i starijih koji su u braku (19,2% naspram 75,4%), a ovdje možemo dodati kako je i u istraživanju mladih iz 1999. dobiven sličan rezultat (19,5% mladih bilo je u braku). Što se recentnih podataka tiče, kao skupinu mladih koji su u braku tretiramo one koji su u braku i imaju djecu (13,0%), koji su u braku bez djece (4,1%) i koji žive u izvanbračnoj zajednici (2,1%). Istodobno, skupini mladih koji nisu u braku (79,7%) dodani su i oni koji su već razvedeni (0,8%) i udovci ili udovice (0,3%).

U tablici 4 skupno je prikazana povezanost bračnog statusa sa socijalnim obilježjima mladih, a u grafikonu 1 dominantne značajke mladih koji su u braku.

Socijalne značajke mladih koji su u braku indiciraju opstojnost utjecaja tradicije, ali i pojavu modernih tendencija. O utjecaju tradicije svjedoče podaci da mlade žene ranije od muškaraca stupaju u brak, kao i religiozni ispitanici u odnosu na one koji to nisu. S druge strane, u skladu sa suvremenim tendencijama, sklapanje braka više odgađaju mladi urbanog porijekla i domicila te djeca obrazovanih očeva. Istodobno, broj ispitanika koji su u braku raste sa životnom dobi, iako se još uvijek manje od polovice onih u najstarijoj dobnoj kohorti mladih odlučilo na taj korak. Očekivano je da u brak stupaju prije svega oni mladi koji su završili svoje školovanje (zaposleni i nezaposleni), no među onima koji su u braku ili žive zajedno ima 7% studenata. Sličan trend pokazuje i obrazovanje ispitanika, jer se natprosječno u braku nalaze mladi sa završenim obrazovanjem za neko radničko zanimanje i ispitanici s akademskim obrazovanjem. Dobiveni nalazi potvrđuju tendenciju kasnijeg sklapanja braka, osobito među mladima koji su višeg socijalnog porijekla i koji dulje ostaju u procesu obrazovanja.³

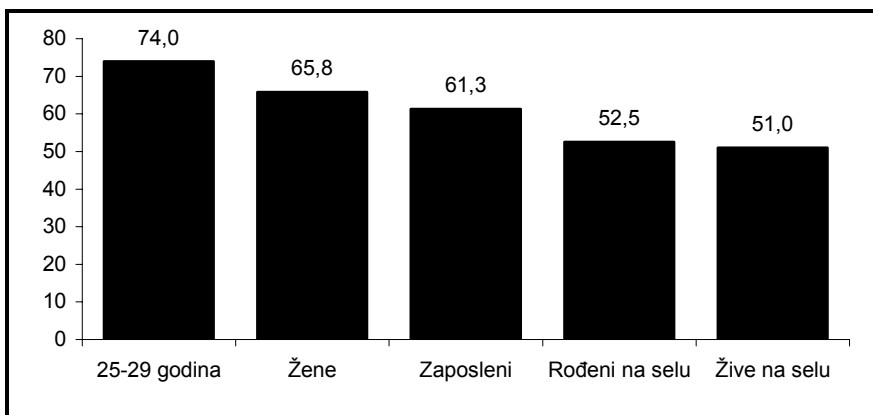
³ Naši podaci pokazuju sličnosti s rezultatima istraživanja obavljenog na uzorku muškaraca i žena u dobi od 35. do 44. godine života, a koji nisu u braku (Akrap, Čipin, 2006). Pokazalo se, naime, da povećana socijalna nesigurnost, neodgovarajuća stambena politika za mlade i nedostatna društvena potpora mladim obiteljima pridonose smanjenju sklapanja brakova u Hrvatskoj, a tim se uzrocima pridružuje dulji ostanak mladih u roditeljskom domu (kako zbog nezaposlenosti i nedostatka stanova, tako i zbog težnje mladih da uživaju pogodnosti roditeljskog doma i postignute kvalitete života).

Tablica 4: Bračni status s obzirom na socijalna obilježja mladih (%)

Obilježja mladih	Neoženjeni/neudane	Oženjeni/udane
<i>Spol</i>	$\chi^2=52,84$	
Žene	74,3	25,7
Muškarci	87,1	12,9
<i>Dob</i>	$\chi^2=403,09$	
15 – 19 godina	99,2	0,8
20 – 24 godine	86,0	14,0
25 – 29 godina	56,7	43,3
<i>Socioprofesionalni status</i>	$\chi^2=261,64$	
Zaposleni	66,8	33,2
Nezaposleni	71,2	28,8
Učenici	99,6	0,4
Studenti	93,5	6,5
<i>Obrazovanje oca</i>	$\chi^2=71,40$	
OŠ i manje	66,8	33,2
KV/VKV	80,1	19,9
Srednja škola	84,3	15,7
VŠS, VSS i više	89,1	10,9
<i>Obrazovanje ispitanika</i>	$\chi^2=78,24$	
OŠ i manje	90,7	9,3
Ind./zanat. škola	71,5	28,5
Srednja škola	81,7	18,3
VŠS, VSS i više	68,1	31,9
<i>Mjesto rođenja</i>	$\chi^2=21,49$	
Selo	76,9	23,1
Mali grad	82,0	18,0
Veliki grad	83,0	17,0
Zagreb	88,6	11,4
<i>Mjesto stanovanja</i>	$\chi^2=18,48$	
Selo	77,3	22,7
Mali grad	80,5	19,5
Veliki grad	87,1	12,9
Zagreb	86,2	13,8
<i>Religioznost</i>	$\chi^2=15,51$	
Religiozni	78,6	21,4
Neodlučni	87,0	13,0
Nereligiozni	85,6	14,4
UKUPNO	80,8	19,2

Dominantna obilježja mladih koji su u braku (grafikon 1), uz informacije o socijalnom profilu te skupine mladih, zorno pokazuju i postojeće trendove relevantne za demografske analize.⁴

Grafikon 1: Dominantna socijalna obilježja mladih koji su u braku (%)

Kao što se vidi u grafikonu 1, među mladima koji su u braku tri je četvrtine ispitanika starih između 25 i 29 godina, dvije trećine su žene, tri petine zaposleni, a preko polovice je ruralne provenijencije, što vrijedi i za rezidencijalni status. I ovako prikazani podaci potvrđuju utjecaj tradicije: u seoskim sredinama brak još zadržava status inicijacijskog kriterija za ulazak u svijet odraslih, kao što i zorno pokazuje da mlade žene i dalje ranije stupaju u brak od muškaraca – možda i stoga što se boje “otkucavanja biološkog sata” (a što je važno ako žele imati potomstvo). No moguće je i to da su manje opterećene nužnošću da se zaposle, jer se udaju za muškarce koji su zaposleni (i ujedno stariji od njih). Međutim, ovi podaci ukazuju i na težnju k sinkroniziranom obrascu odrastanja, jer se ipak većina mladih želi prvo zaposliti, a što je onda povezano i sa sklapanjem braka tek na izmaku mladenačke dobi. Najkraće rečeno, navedeni podaci potvrđuju tendenciju odgađanja zasnivanja vlastite obitelji, a takvo usporeno preuzimanje te trajne društvene uloge rezultira usporenim tempom cjelovite društvene integracije mladih na tradicijski očekivan način.⁵

⁴ U grafikonu 1 nije prikazano obilježje religijske samoidentifikacije naprosto zato što religiozni ispitanici – zbog velikog broja deklariranih vjernika u uzorku mladih – dominiraju u svim skupinama mladih.

⁵ Svim navedenim nalazima mogu se dodati i uvidi da je među mladima u Hrvatskoj došlo do slabljenja fertilitetne motivacije i pozitivnih stavova o značajkama obiteljskog života (Bouillet, 2006:184), a što dodatno pridonosi odgađanju zasnivanja vlastite obitelji i, posljedično, opstojnosti nepovoljnih demografskih trendova.

Osiguranje vlastitog stambenog prostora nije problem koji muči samo mlade u Hrvatskoj i samo današnje generacije mladih. I u razvijenim zemljama manje mladih uspijeva iznajmiti ili kupiti odgovarajući stan nego što ima onih koji bi to željeli i ne mogu realizirati (Helve, 1997; Wallace, 2002; Ruddick, 2003). Mladi u Hrvatskoj su u socijalističkom razdoblju teško rješavali svoje stambene probleme, posebice u većim gradovima, u kojima su većinom živjeli s roditeljima, a kada su se željeli odvojiti, rješenje je najčešće bilo podstanarstvo (Čaldarović i dr., 1978:47). Tijekom proteklih desetljeća situacija se nije bitno promijenila. Mladi i nadalje imaju prosječno niža primanja od jednako kvalificiranih starijih, nema više dodjele stanova ili povoljnih kredita u poduzećima, a i stambena izgradnja u Hrvatskoj je stagnirala. Sve to umanjuje njihove mogućnosti da individualnim naporima osiguraju vlastiti stambeni prostor i čini ih ovisnim o pomoći roditelja i obitelji – drugim riječima, rješavanje stambenih problema mladih prije svega su obiteljske strategije i napori.

Kako mladi stanuju danas u usporedbi s mladima prije pet godina te sa starijima danas, prikazuju podaci u tablici 5.

Tablica 5: Komparativni prikaz načina stanovanja (%)

Način stanovanja	Mladi		Stariji
	1999.	2004.	2004.
S roditeljima u njihovom stanu ili kući	76,6	74,8	13,1
U vlastitom ili supružnikovom stanu ili kući	12,3	14,6	79,4
Kao podstanar	8,3	7,7	4,2
Ostalo	3,0	2,9	3,3

Potpuno očekivano, podaci pokazuju da tri četvrtine mladih još živi u roditeljskom domu, kao što podjednak broj starijih živi u vlastitom ili supružnikovu stanu odnosno kući.⁶ Podaci također pokazuju kako je tek svaki sedmi mladi ispitanik uspio osigurati vlastiti stambeni prostor (pri čemu ostaje upitno zadovoljava li on kvalitetom i kvadraturom ili je tek početak stambenog zbrinjavanja), a što ne čudi, jer se preko polovice mladih u uzorku još nalazi u procesu obrazovanja, što u pravilu podrazumijeva život u roditeljskom domu. Ujedno treba upozoriti da su registrirane male razlike u stambenom statusu mladih u usporedbi sa stanjem 1999. godine – pomaci su premali da bi se moglo tvrditi kako se situacija s rješavanjem stambenih problema mladih poboljšala, ali takav je trend naznačen.

⁶ Među starijima ima više onih koji još žive s roditeljima nego što bi se očekivalo. Moguće je pretpostaviti da se to ponajprije odnosi na dobnu kohortu od 30 do 39 godina, među kojima vjerojatno ima više nezaposlenih i onih koji još nisu sklopili brak (osobito muškarci).

U tablici 6 prikazani su zbirni nalazi o povezanosti socijalnih obilježja mladih s načinom njihova stanovanja.

U načinu stanovanja mladi se razlikuju gotovo po svim promatranim obilježjima. Najizrazitija je povezanost načina stanovanja i bračnog statusa, i ne iznenađuje da tek nešto više od četvrtine mladih koji su u braku žive s roditeljima, dok ih gotovo tri petine ima vlastiti (ili supružnikov) stan, a svaki sedmi živi u podstanarstvu. Očito je, dakle, da mladi nakon sklapanja braka nastoje otići iz roditeljskog doma i da je većina uspjela osigurati vlastiti stan. Pri tome dio mladih vjerojatno odgađa stupanje u bračnu zajednicu dok ne kupe stan, dio dolazi do stana sklapajući brak s partnerom koji ga već posjeduje, a dio se odlučuje na kupnju stana kada sklopi brak, jer dvoje zaposlenih lakše mogu otplaćivati stambene kredite. Potpuno je očekivana i tendencija da s porastom životne dobi opada broj onih koji žive s roditeljima, a raste broj vlasnika stanova i podstanara. Slično je i sa socioprofesionalnim statusom mladih: zaposleni i nezaposleni – dakle oni koji su završili školovanje, a među njima je više onih koji su u braku – rjeđe stanuju s roditeljima, a natprosječno imaju vlastiti stan. Ipak, indikativno je da samo četvrtina zaposlene mladeži posjeduje stan, a među zaposlenima je i najviše podstanara.

Ostale dobivene razlike nisu tako velike, ali su indikativne. Tako, vlastiti ili supružnikov stan češće od prosjeka posjeduju mlade žene (koje su i češće u braku od svojih muških vršnjaka), potomci očeva bez ikakvih kvalifikacija, ispitanici s akademskim obrazovanjem te mladi nastanjeni u selima i malim gradovima (nasuprot Zagrepčanima) te žitelji Središnje Hrvatske. Ovi nalazi sugeriraju da je lakše, tj. jeftinije, kupiti stan ili izgraditi kuću u manjim gradovima, posebice u ruralnim naseljima. Ovo dobiva dodatnu potvrdu u nalazu da mladi nižeg socijalnog porijekla – a koji su uglavnom koncentrirani u ruralnim sredinama – češće raspolažu vlastitim ili supružnikovim stambenim prostorom. Isto tako, činjenica da visokoobrazovani ispitanici češće posjeduju stan ili kuću vjerojatno se može protumačiti time da oni imaju prosječno veće prihode. No, i njih je tek nešto više od četvrtine, dok ih je desetina u podstanarstvu, a tri petine u roditeljskom stanu. Svi ovi nalazi mogu se sažeti u iskaz da za većinu mladih i onda kada su već zaposleni, osiguranje vlastitog stambenog prostora ostaje vrlo teško rješiv problem, pri čemu se šanse najviše povećavaju sklapanjem braka – bilo izborom partnera koji je stambeno situiran, bilo udruživanjem napora i materijalnih sredstava da se zajednički kupi stan ili kuća. Ujedno, povezanost braka i posjedovanja vlastitog stambenog prostora također ukazuje na opstojnost sinkroniziranog obrasca odrastanja, odnosno tradicijskih etapa u socioekonomskom osamostaljivanju i integraciji u društvo.

Tablica 6: Način stanovanja s obzirom na socijalna obilježja mladih (%)

Obilježja mladih	U stanu roditelja	U vlastitu ili supružnikovu stanu	Kao podstanar
<i>Spol</i>	$\chi^2=34,46$		
Žene	72,2	19,8	8,0
Muškarci	81,8	10,4	7,8
<i>Dob</i>	$\chi^2=256,25$		
15 – 19 godina	93,0	2,6	4,4
20 – 24 godine	80,0	11,8	8,2
25 – 29 godina	57,2	31,4	11,4
<i>Socioprofesionalni status</i>	$\chi^2=178,96$		
Zaposleni	64,4	24,2	11,4
Nezaposleni	71,8	21,5	6,7
Učenici	95,3	1,6	3,1
Studenti	83,5	7,9	8,6
<i>Obrazovanje oca</i>	$\chi^2=55,56$		
OŠ i manje	67,4	26,8	5,8
KV/VKV	77,2	13,9	8,9
Srednja škola	81,9	9,7	8,4
VŠS, VSS i više	78,3	13,4	8,3
<i>Obraz. ispitanika</i>	$\chi^2=72,14$		
OŠ i manje	87,2	7,9	4,9
Ind./zanat. škola	73,8	18,6	7,6
Srednja škola	75,9	14,5	9,6
VŠS, VSS i više	61,6	28,7	9,7
<i>Mjesto rođenja</i>	$\chi^2=27,01$		
Selo	77,6	17,1	5,3
Mali grad	75,1	13,3	11,6
Veliki grad	74,4	17,2	8,4
Zagreb	81,9	10,4	7,6
<i>Mjesto stanovanja</i>	$\chi^2=32,91$		
Selo	79,1	16,6	4,3
Mali grad	74,1	15,6	10,3
Veliki grad	78,5	11,8	9,7
Zagreb	76,3	11,7	12,0
<i>Regionalna pripadnost</i>	$\chi^2=63,15$		
Sjeverna Hrvatska	79,6	15,2	5,2
Središnja Hrvatska	62,0	30,7	7,2
Istra i Primorje	75,4	14,7	9,9
Istočna Hrvatska	82,9	13,2	3,9
Dalmacija	77,2	12,7	10,1
Zagreb	75,7	11,9	12,5
<i>Bračni status</i>	$\chi^2=757,76$		
Neoženjeni	88,8	4,8	6,4
Oženjeni	26,5	58,7	14,3
UKUPNO	77,1	15,0	7,9

Kako smo očekivali da većina mladih još živi s roditeljima, postavili smo pitanje zašto dulje ostaju u roditeljskom domu. U tablici 7 prikazani su usporedni podaci za mlade u Europi (*Young Europeans in 2001:9*)⁷ i Hrvatskoj, te starije. U oba istraživanja ispitanici su mogli odabrati najviše dva od osam ponuđenih odgovora, a rangiranje je izvedeno na osnovi odgovora mladih u Hrvatskoj.

Tablica 7: Komparativni prikaz percepcije razloga duljeg ostajanja mladih u roditeljskom domu (%)

Razlozi	Mladi		Stariji
	Europa 2001.	Hrvatska 2004.	Hrvatska 2004.
Ne mogu si priuštiti da odsele	67	75,5	76,5
Danas se kasnije sklapa brak ili započinje zajednički život s partnerom	29	34,8	32,5
Štede za bolji početak života	32	20,8	12,1
Žele udobnosti doma bez odgovornosti koje iz toga slijede	37	18,3	19,8
Nema dovoljno prikladnih stambenih prostora	25	13,7	21,0
Roditelji su danas manje strogi	28	7,4	9,3
Roditeljima je potrebna financijska pomoć njihove djece	5	6,8	7,6
Dijeljenje stanova (cimerstvo) nije više tako popularno	7	1,9	1,4

Percepcija mladih o razlozima duljeg ostajanja u roditeljskom domu nije iznenađujuća – čak tri četvrtine ispitanika najvažnijim razlogom smatra da mladi naprosto nemaju materijalnih mogućnosti da odsele. Upola manje njih drži da je kasnije stambeno osamostaljivanje povezano s kasnijim sklapanjem braka, što znači da brak doživljavaju kao inicijalni poticaj za stambeno osamostaljivanje. Petina mladih govori o racionalnom razlogu, tj. štednji za bolji životni start, a podjednak broj zapravo smatra da ne želi izgubiti komoditet koji im jamči život u roditeljskom domu. Tek svaki sedmi ispitanik drži da nema dovoljno prikladnih (odnosno manjih i jeftinijih) stambenih prostora, a svaki četrnaesti da je produljeni boravak u roditeljskom domu zapravo posljedica smanjene strogosti roditelja. Potonje je mišljenje intrigantno, jer može značiti da strogost roditelja naprosto nije važan razlog ili da roditelji danas nisu manje strogi nego ranije. Također, svaki četrnaesti ispitanik drži da svojim ostankom u roditeljskom domu pomaže svojim roditeljima (vjerojatno onima koji su nezaposleni ili umirovljenici s malom mirovinom), a zanemariv broj mladih ističe nepopularnost cimerstva.

⁷ Riječ je o istraživanju koje je provedeno na uzorku od 9.760 mladih od 15 do 24 godine u 18 europskih zemalja.

Ukratko rečeno, za mlade u Hrvatskoj ekonomski razlozi su presudni za ostajanje u roditeljskom domu.

I po sudu mladih u Europi glavni razlog njihova duljeg ostajanja u roditeljskom domu su ograničene financijske mogućnosti, no ipak u nešto manjoj mjeri nego što je to slučaj u Hrvatskoj. Mladi Europljani nešto manje od svojih hrvatskih vršnjaka kasnije sklapanje braka smatraju razlogom duljeg življenja s roditeljima, ali zato gotovo sve preostale razloge znatno više ističu. Konkretnije, mladi u Europi češće kao razloge navode komoditet, štednju, manju strogost roditelja, nepostojanje prikladnih stambenih prostora i nepopularnost cimerstva. Veće isticanje težnje mladih Europljana da što dulje uživaju udobnosti roditeljskog doma bez obveza, uz češće viđenje roditelja kao manje strogih i isticanje nastojanja da uštede, upućuje na zaključak da je njihovo dulje ostajanje u roditeljskom domu – za razliku od mladih u Hrvatskoj – više plod izbora nego nužnosti. Isto tako se čini da u takvoj odluci uživaju veću potporu roditelja nego mladi u Hrvatskoj – možda i zato što su obiteljski odnosi u razvijenim europskim zemljama manje opterećeni tradicijskim stegama, a možda i zato što roditelji mladih Europljana imaju veće i kvalitetnije stambene prostore.

Mladi Hrvatske se znatno manje razlikuju od starijih nego od svojih vršnjaka u Europi. Naime, razlike u distribuciji odgovora su male, osim u pogledu razloga štednje i postojanja prikladnih stambenih prostora. Tako mladi više od starijih navode da je razlog duljeg ostajanja u roditeljskom domu nastojanje da uštede za bolji životni start, a rjeđe da nema dovoljno prikladnih stambenih prostora. Čini se da stariji baš ne vjeruju u motiviranost mladih da štede – možda pritom uspoređuju vlastitu situaciju u mladosti, kada su izazovi potrošnje bili manji, a procjenjuju da mladi danas troše više nego što bi to bilo nužno. Istodobno, stariji vjerojatno imaju bolji uvid u tržište nekretnina, zbog čega nedovoljan broj prikladnih stambenih prostora smatraju važnijim problemom nego mladi.

Indikativno je da su mladi u Hrvatskoj izrazito homogeni u prosuđivanju razloga duljeg ostajanja u roditeljskom domu. Ustanovljena je samo jedna statistički značajna razlika: nemogućnost da si priušte odlazak iz roditeljskog doma češće se navodi kao razlog s porastom stupnja obrazovanja mladih ($\chi^2=23,24$). Odnos je linearan, pa se tako od 68,3% mladih bez kvalifikacija do 83,0% njih s fakultetskim obrazovanjem slaže sa stavom da si mladi ne mogu priuštiti odlazak iz roditeljskog doma. Ovaj nalaz sugerira da s porastom obrazovanja rastu i aspiracije mladih, pa se najobrazovaniji – iako najvjerojatnije s većim prihodima od ostale zaposlene mladeži – osjećaju najprikraćenijima. Oni se vjerojatno češće žele osamostaliti i više se suočavaju s financijskim ograničenjima, tim prije što su koncentrirani u velikim urbanim središtima, gdje je nedovoljan broj razmjerno jeftinijih stambenih prostora na tržištu nekretnina najizraženiji.

Što se stambenih problema tiče, logično je zaključiti da slabe mogućnosti osiguranja vlastitog stambenog prostora pridonose usporenom socioekonomskom osamostaljivanju mladih. Samo manji broj uspijeva u tome, pa se rješavanje stambenog problema pomiče u četvrtu deceniju života, i može se pretpostaviti da će mnogi od njih svoje stanovanje trajno riješiti tek nasljedstvom imovine i nekretnina svojih roditelja.

3. Društveni problemi mladih

U ovoj dionici istraživanja analizirat ćemo kako mladi percipiraju društvene probleme svoje generacije, koje akcije smatraju djelotvornim za rješavanje postojećih problema, koga drže najodgovornijim za rješavanje tih problema te kako percipiraju vlastiti utjecaj na važne odluke u raznim područjima svakodnevnog života.

Percepcija problema suvremenog hrvatskog društva već je analizirana (Ilišin, 2005:100), i pokazalo se da kao najveći problem većina mladih ističe nezaposlenost, čemu se pridružuje oko polovice ispitanika koji ističu općenito gospodarske probleme. Svi su ostali problemi znatno manje navođeni, pa se može reći da mladi u hrvatskom društvu ponajviše uočavaju probleme egzistencijalne naravi. Sličnu tendenciju pokazuju i nalazi o percepciji problema mladih u hrvatskom društvu.

U tablici 8 prikazana je rang-ljestvica problema mladih na osnovi odgovora mladih ispitanika iz 2004. (pri čemu su ispitanici mogli odabrati najviše tri od 14 ponuđenih problema), zajedno s podacima o percepciji tih problema pet godina ranije⁸ te nalazima o stavovima starijih ispitanika.

Najveći broj mladih ispitanika smatra da su najveći problemi njihovih vršnjaka u Hrvatskoj nizak životni standard, nedostatak životne perspektive i nezaposlenost. Riječ je o međusobno povezanim problemima koji se mogu svrstati pod zajednički nazivnik egzistencijalnih i socioekonomskih problema. Vjerojatno je i srodnost prva tri rangirana problema uzrok da nijednog od njih nije istaknula većina mladih ispitanika. No, ipak se može konstatirati da mlade u Hrvatskoj prije svega muče problemi socioekonomskog osamostaljivanja, pa time i zadovoljavajuće integracije u društvo. Nešto više od četvrtine mladih drži da je problem nepotizam, što onima bez "pravih" poznanstava uvelike otežava

⁸ U istraživanju iz 1999. godine, ispitivanje percepcije problema mladih bilo je obavljeno pomoću pitanja otvorenog tipa. Ispitanici su mogli napisati najviše tri problema. Ti su odgovori naknadno sistematizirani i dobivena je ljestvica od devet problema (Ilišin, 2002a:171), od kojih tri nisu bila ispitivana 2004. godine (gospodarsko-socijalno stanje u zemlji, kriminal u pretvorbi i privatizaciji te kriza morala). Ostali problemi su sadržajno identični i utoliko podobni za komparaciju.

socijalnu promociju (a nekima i egzistenciju), dok petina kao problem apostrofira narkomaniju. Sredinu ljestvice, uz narkomaniju, popunjavaju još problemi ponajviše adresirani na mlade kao “krivce”: prevelika okupiranost zabavom i potrošnjom, alkoholizam i društveno neprihvatljivo ponašanje. Međutim, to su problemi koje ipak ističe razmjerno manji broj mladih – svaki peti ili šesti ispitanik. U sredini ljestvice je i problem odlazaka mladih stručnjaka u inozemstvo (a što se može protumačiti kao način na koji dio mladih pokušava riješiti problem besperspektivnosti), te vladavina “staraca”. Sudeći po relativno nižem plasmanu tih problema čini se da mlade suviše ne zabrinjava “odljev mozgova”, kao ni činjenica da su u generacijskoj distribuciji moći mladi, tj. oni sami, gubitnici. To potvrđuje i dno ljestvice problema mladih, gdje su se smjestili nedovoljna briga društva za mlade, nekvalitetno obrazovanje, te nedostatak interesa i nedovoljno sudjelovanje mladih u društvenim i političkim poslovima. Ovakvo minoriziranje problema šire društvene integracije mladih stvara dojam da oni gotovo ništa ne očekuju od društva, niti su mu spremni dati više nego što moraju. Takvo tumačenje više upućuje na njihovu indiferentnost i socijalnu letargiju nego na kritičku distanciranost. Otuda se stječe dojam da mladi ne vide moguću vezu između vlastitog društvenog angažmana – prije svega u procesu odlučivanja – i osobne i generacijske perspektive, kao i aktualnog društvenog statusa. Naime, načelna je pretpostavka kako bi sudjelovanje u društvenim poslovima moglo uroditi donošenjem odluka koje bi konvenirale mladima, u smislu da se pokrenu razvojni procesi koji bi ublažili probleme nezaposlenosti i niskog životnog standarda, a otuda i otvorili bolje perspektive za mladu generaciju danas. No, isto se tako može raditi o tome da pitanja društvenog angažmana nužno padaju u drugi plan u konkurenciji problema koji ugrožavaju socioekonomsku sigurnost i kvalitetu života mladih. Najmanje se vjerojatnim čini da mladi zapravo misle kako sami dostatno sudjeluju u društvenim poslovima i da društvo pokazuje dovoljno brige za njihove probleme, zbog čega onda to i nisu jako izraženi problemi.

Usporedba recentnih podataka sa stavovima mladih iz 1999. pokazuje vrlo velike promjene. Dio ustanovljenih razlika zacijelo je metodološki uvjetovan: u ovom istraživanju ponuđeno je više problema, zbog čega je i disperzija u odgovorima mladih veća, a postoci niži. Ipak, dio razlika vjerojatno odražava promjene koje su se zbile u percepciji mladih tijekom pet posljednjih godina. Najveće je iznenađenje činjenica da nezaposlenost više nije percipirana kao najveći problem, osobito u svjetlu saznanja kako je od šezdesetih godina prošlog stoljeća do početka 2000-ih ona u očima mladih permanentno predstavljala najveći generacijski problem (Ilišin, 1990, 1999, 2002a).

Tablica 8: Komparativni prikaz percepcije najvećih problema mladih u hrvatskom društvu (%)

Problemi mladih	Mladi		Stariji
	1999.	2004.	2004.
Nizak životni standard	–	40,8	38,6
Nedostatak životne perspektive	–	40,0	43,3
Nezaposlenost	64,8	39,4	41,1
Važnost “veza”, a ne sposobnosti i stručnosti	–	27,3	25,8
Narkomanija	51,4	20,0	22,1
Prevelika okupiranost zabavom i potrošnjom	–	16,7	17,5
Alkoholizam	30,9	16,6	14,3
Masovni odlazak mladih stručnjaka u druge zemlje	–	15,6	13,3
Vladavina “staraca”	–	13,1	9,2
Društveno neprihvatljivo ponašanje (nasilje, vandalizam i sl.)	15,0	12,0	13,3
Nedovoljna briga društva za mlade	–	11,6	11,4
Nekvalitetno obrazovanje	8,6	11,2	10,6
Nedostatak interesa za društvena i politička zbivanja	11,5	10,6	9,2
Nedovoljno sudjelovanje mladih u društvenim i političkim poslovima	–	8,0	8,9

Zašto se dogodila ta promjena, delikatno je pitanje. Jedan od razloga može biti metodološke naravi. Naime, 2004. su ponuđeni novi problemi: niži životni standard i nedostatak životne perspektive. Ti problemi u velikoj mjeri supsumiraju nezaposlenost, te na jedan širi način definiraju probleme mladih. Čini se tako da su problem nezaposlenosti svoje generacije mladi počeli promatrati kao kompleksan, a ne izolirani problem. No dio se objašnjenja možda može pronaći i u općenito nezadovoljavajućoj gospodarskoj situaciji u državi, koja se, zbog nezaposlenosti roditelja i njihove nemogućnosti da osiguraju zadovoljavajuću kvalitetu života cijeloj obitelji, reflektira i na mlade na način da nezaposlenost promatraju kao problem koji podjednako muči sve generacije radno sposobnog stanovništva. Najmanje održivim se čini objašnjenje kako su se trendovi u zapošljavanju preokrenuli u korist mladih, i to u tolikoj mjeri da je njihova nezaposlenost čak za trećinu ispitanika prestala biti važan problem. Podjednako je teško objasniti zašto se prepolovio broj ispitanika koji narkomaniju i alkoholizam ističu kao najvažnije probleme mladih. Može se pretpostaviti da su 1999. godine ti problemi – osobito narkomanija – bili predimenzionirani u očima mladih, koji su tada izgleda uvelike podlegli moralnoj panici zbog rizičnog ponašanja, koje često završava ovisnošću, pri čemu su upravo oni najizloženiji toj opasnosti. Dakako, to su značajni problemi koji se ne smiju ignorirati, no neosporno je da je, na sreću, ovisnost problem razmjerno malog broja mladih, osobito u usporedbi s problemima socioekonomske naravi. Moguće je

pretpostaviti kako su se i mladi okrenuli takvom načinu razmišljanja te stoga narkomaniju i alkoholizam smještaju u realnije okvire i više ne prihvaćaju olako sliku vlastite generacije kao problematične. Nešto je manje vjerojatno da su oficijelni i alternativni programi za suzbijanje ovisnosti i prateće kampanje uspjele drastično smanjiti pojavu ovisnosti. No, možda i mali pomaci u smanjivanju broja mladih koji eksperimentiraju s drogom i alkoholom, ili u broju registriranih ovisnika, u njihovim očima stvara dojam da taj problem više nije toliko izražen. Na koncu, ostala tri uspoređena problema percipirana su podjednako manje važnima danas kao i prije pet godina, što sugerira da je društveno aktiviranje mladih trajno na margini njihovih interesa i potreba.

Mladi se od starijih gotovo ne razlikuju u percepciji problema mlade generacije. Tek nešto veća odstupanja zabilježena su u pogledu nedostatka životne perspektive (što mladi nešto rjeđe ističu od starijih) i vladavine “staraca” (što mladi ističu češće od starijih). Te razlike blago indiciraju očekivane međugeneracijske razlike: stariji doista češće i javno govore o nepovoljnim društvenim okolnostima koje ne otvaraju perspektivu mladima, a logično je i da im manje smeta vladavina “staraca”, kojima i sami pripadaju.

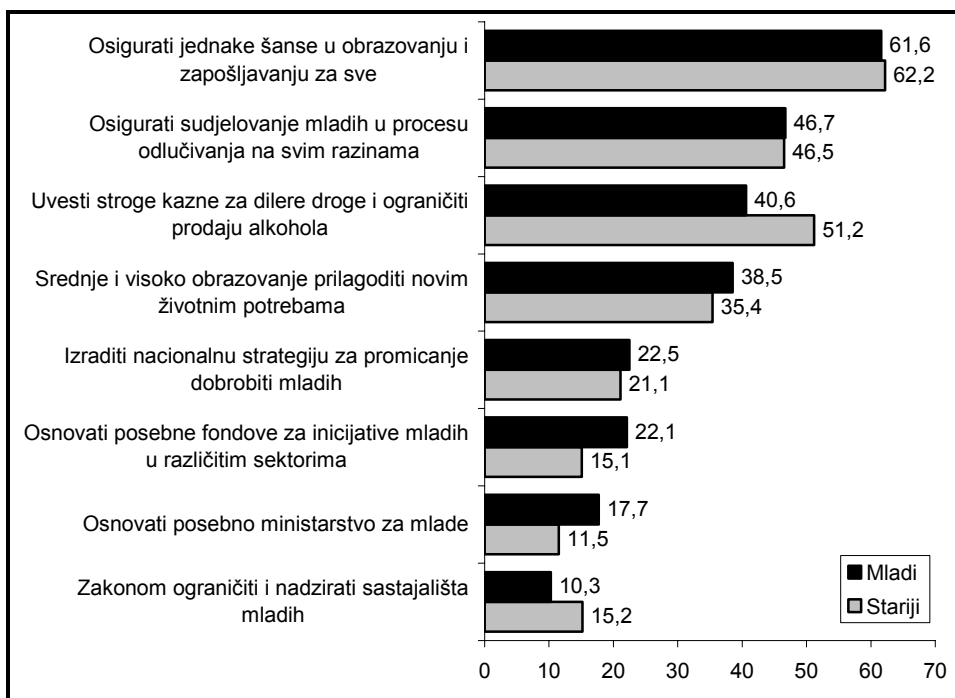
Analiza po socijalnim obilježjima mladih pokazala je da su u percepciji polovice ispitivanih problema ispitanici potpuno homogeni, dok se u percepciji preostalih problema međusobno osrednje razlikuju. Potpuna suglasnost postoji u pogledu viđenja nezaposlenosti, prevelike okupiranosti zabavom i potrošnjom, odlazaka mladih stručnjaka u inozemstvo, društveno neprihvatljivog ponašanja, nedovoljne brige društva za mlade te nezainteresiranosti za društvo i nedovoljnog sudjelovanja u društvenim i političkim poslovima kao problema mladih. S druge strane, mladi se međusobno razlikuju u pogledu viđenja alkoholizma (pri čemu se χ^2 kreće od 78,65 do 18,72) i narkomanije (χ^2 od 35,32 do 17,73) kao svog problema. U oba se slučaja pokazalo da opažanje alkoholizma i narkomanije kao problema opada s porastom obrazovanja ispitanika i njihovih očeva, urbaniziranošću mjesta rođenja i stanovanja te dobi ispitanika. Uz to, studenti i zaposleni – za razliku od učenika – također manje ističu probleme alkoholizma i narkomanije. Dobiveni rezultati su vrlo simptomatični, jer svjedoče o tendenciji da se porastom životne dobi mladih i odrastanjem u urbanim sredinama i obiteljima višeg društvenog statusa pada zabrinutost zbog problema ovisnosti. Ovdje se može pretpostaviti da je većina mladih, koji se već primiču zrelosti, uspješno prebrodila rizične godine odrastanja, kao i to da urbano okruženje – u kojem je fenomen ovisnosti, a osobito eksperimentiranja, izraženiji – povećava toleranciju prema promatranim pojavama, točnije, u manjoj mjeri tretira doživljaj ovisnosti kao problem.

Važnost “veza”, a ne sposobnosti i stručnosti, to je više isticana kao problem što su mladi obrazovaniji ($\chi^2=48,86$) i porijeklom od prosječno obrazovanijeg oca

($\chi^2=19,87$), a najobrazovanijima se još pridružuju studenti, nasuprot učenicima ($\chi^2=30,01$), te glasači HNS-a, za razliku od pristaša HSS-a i HDZ-a ($\chi^2=22,72$), dok taj problem najmanje ističu mladi stanovnici sela ($\chi^2=17,15$). Očito je da su oni mladi koji već traže, ili će uskoro tražiti, poslove kao visokokvalificirana radna snaga više suočeni s oštrom konkurencijom i vjerojatno već imaju osobnih iskustava kako za dobivanje željenog posla često nije dovoljna samo stručna osposobljenost. Zanimljivo je da je vladavina "staraca" najveći problem za mlade Zagrepčane, gledajući i regionalno ($\chi^2=31,28$) i po rezidencijalnom statusu ($\chi^2=21,59$) i po provenijenciji ($\chi^2=20,45$), a slično njima misle pristaše HSS-a ($\chi^2=22,84$). Na suprotnom su polu mladi ruralne provenijencije i domicila, te ispitanici iz Istre i Dalmacije. Na osnovi ovih trendova moglo bi se kalkulirati kako mladi Zagrepčani imaju veće ambicije da napreduju i to u sredini gdje je kompeticija najveća. Stoga se možda više osjećaju osuđenima i blokiranim od strane starijih na čije pozicije zapravo reflektiraju ili o kojima ovisi hoće li ostvariti ono što žele. Nedostatak životne perspektive je problem koji mladi ističu to više što su obrazovaniji ($\chi^2=40,9$) i stariji ($\chi^2=24,40$), te studenti nasuprot učenicima ($\chi^2=24,16$). Ove su tendencije vrlo logične, jer je očekivano da približavanjem zrelosti i stjecanjem najviših stupnjeva obrazovanja rastu aspiracije i da se topi strpljenje mladih u iščekivanju neke bolje budućnosti. Mnogi od njih vjerojatno rade ili vjeruju da će raditi na poslovima koji su relativno slabo plaćeni i na kojima se sporo napreduje, a što utječe na otežanu realizaciju životnih ciljeva. Problem nekvalitetnog obrazovanja natprosječno ističu učenici, za razliku od zaposlenih i nezaposlenih ($\chi^2=17,76$) te religiozni ispitanici ($\chi^2=20,40$). Čini se kako srednjoškolci očekuju od obrazovnog procesa nešto više i bolje, dok su oni koji su već završili obrazovanje očito postali neza-interesirani za onim što je ostalo iza njih. Zašto su religiozni ispitanici kritičniji prema kvaliteti obrazovanja otvoreno je pitanje i moglo bi se tek spekulirati što bi oni željeli promijeniti. Na koncu, nizak životni standard kao problem češće ističu zaposleni i nezaposleni nego učenici i studenti ($\chi^2=32,77$). Ta je razlika potpuno očekivana kada se ima na umu da mladi zaposleni trebaju sami osigurati uvjete vlastite egzistencije, a da se o potrebama studenata i učenika brinu njihovi roditelji. Plaće mladih zaposlenih zacijelo teško mogu podmiriti troškove osamostaljivanja, dok su oni nezaposleni sasvim sigurno u najlošijoj poziciji, jer ne zarađuju i moraju preživljavati od tuđe pomoći ili povremenoga i slabo plaćenog rada "na crno".

Nakon uvida u to kako mladi vide i rangiraju vlastite probleme, pozabavit ćemo se pitanjem percepcije akcija kojima bi se moglo djelotvornije riješiti probleme mladih u nas (grafikon 2).

Grafikon 2: Rang-ljestvica akcija za djelotvornije rješavanje problema mladih – mladi i stariji (%)

Jedino oko čega se slaže većina mladih jest da treba osigurati jednake šanse u obrazovanju i zapošljavanju, što upućuje na to da su mladi svjesni promjena u suvremenom hrvatskom društvu, a koje se manifestiraju socijalnim raslojavanjem i nejednakom dostupnošću društvenih resursa svim mladima. Ovakvo isticanje osiguranja jednakih šansi ujedno je i povezano s prethodno ustanovljenom percepcijom važnosti “veza” i nekvalitetnog obrazovanja kao problema mladih. No, zanimljivo je da je na drugom mjestu osiguranje sudjelovanja mladih u odlučivanju na svim razinama, što podupire gotovo polovica ispitanika, iako su nedovoljno sudjelovanje mladih u društvenim i političkim poslovima i nedostatak interesa za to percipirani kao mali problemi. Očito je, dakle, da mladi vlastito sudjelovanje u odlučivanju drže važnim i potencijalno djelotvornim, ali da izostanak istoga nisu osvijestili kao važan problem. Čini se kao da više očekuju da im odlučivanje bude naprosto dano, a manje da se za to moraju i sami izboriti. Dvije petine mladih smatra da bi bilo važno uvesti stroge kazne za narkodilere i ograničiti prodaju alkohola (što već i jest zakonski regulirano za kupce mlađe od 18 godina), iako ih primjetno manje smatra kako su narkomanija i alkoholizam njihovi problemi. Vjerojatno je da smatraju korisnim strože kažnjavanje onih koji ih vode na put ovisnosti – premda smatraju da

ovisnost nije toliko veliki problem kao što ga se često spominje u javnosti i zacijelo drže kako bi primjereniji zakonski tretman pridonio smanjivanju postojećeg broja ovisnika. Gotovo dvije petine mladih smatra da i srednje i visoko obrazovanje treba osuvremeniti u skladu s promjenama koje se događaju u radu i svakodnevnom životu, što se može tumačiti kao implicitna kritika hrvatskog obrazovnog sustava kao razmjerno zastarjelog. To znači da se mladi pribojavaju kako ih kvalifikacije i korpus znanja i vještina koje stječu ne čine dovoljno osposobljenima i konkurentnima na tržištu rada koje se ubrzano mijenja. Daljnje tri akcije – koje zagovara oko petine mladih – koncentrirane su oko različitih oblika društvene intervencije, odnosno koncipiranja i provođenja politike prema njima. Nacionalni program djelovanja za mlade je, inače, već donesen početkom 2003. godine, formiranje posebnih fondova za inicijative mladih tek slijedi, dok se osnivanje ministarstva za mlade čini potpuno neostvarivom mogućnošću. Ipak, ostaje činjenica kako dio mladih očekuje da bi dobro osmišljena i provedena politika prema njima mogla polučiti dobre rezultate. Najmanji broj mladih smatra kako bi trebalo zakonom ograničiti i nadzirati njihova sastajališta, čime zapravo govore da okupljališta mladih nisu takav rasadnik nepoželjnih oblika ponašanja kao što se često govori.

Između mladih i starijih nema puno razlika u prosudbi koje bi akcije bile djelotvorne za rješavanje problema mladih, ali one koje postoje vrlo su znakovite. Tako mladi manje od starijih ističu moguće pozitivne efekte uvođenja strogih kazni za dilere droge i ograničavanja prodaje alkohola te zakonskog ograničenja i nadziranja njihovih sastajališta, a više plediraju za osnivanje posebnog ministarstva za mlade. Te razlike potvrđuju stalno prisutne konstatacije u studijama o mladima, a to je nepovjerenje društva (odnosno starijih) prema mladoj generaciji. Vidi se da stariji više zastupaju potrebu represivnog djelovanja, vjerojatno zato što mlade češće doživljavaju kao problematičnu i rizičnu društvenu skupinu, a manje su skloni osnivanju posebne institucionalne financijske infrastrukture, jer, zacijelo, mlade rjeđe percipiraju kao resurs i nositelje inovativnog potencijala. Manja spremnost starijih da se financijski podupre eventualno kreativno djelovanje mladih nije baš ohrabrujuće saznanje u trenutku kada započinje implementacija Nacionalnog programa djelovanja za mlade, čija uspješnost u velikoj mjeri ovisi o raspoloživim financijskim sredstvima.

Mladi su prilično suglasni u percepciji akcija koje bi mogle pridonijeti djelotvornijem rješavanju njihovih problema. Točnije, nema nikakvih razlika između raznih skupina mladih u pogledu percepcije važnosti osiguranja jednakih šansi u obrazovanju i zapošljavanju, osiguranja sudjelovanja mladih u odlučivanju, izrade nacionalne strategije za promicanje dobrobiti mladih te zakonskog ograničavanja i nadziranja njihovih sastajališta. Kako i koliko se mladi međusobno razlikuju u percepciji preostale četiri akcije prikazano je u tablici 9.

Tablica 9: Percepcija akcija za djelotvorno rješavanje problema mladih s obzirom na njihova socijalna obilježja (%)

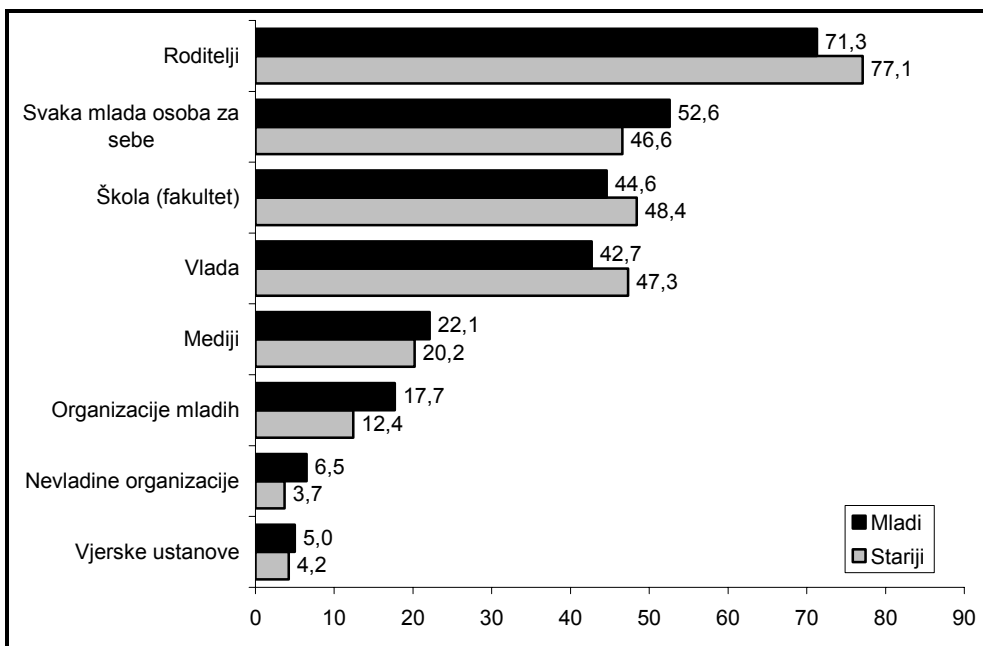
Obilježja mladih	Uvesti stroge kazne za dilere droge	Obrazovanje prilagoditi novim životnim potrebama	Osnovati posebne fondove za inicijative mladih	Osnovati posebno ministarstvo za mlade
<i>Dob</i>				$\chi^2=25,60$
15 – 19 godina				23,4
20 – 24 godine				16,5
25 – 29 godina				13,0
<i>Socioprof. status</i>	$\chi^2=21,62$	$\chi^2=20,41$	$\chi^2=18,08$	
Zaposleni	41,8	39,9	21,4	
Nezaposleni	43,2	31,9	17,5	
Učenici	45,0	35,2	20,7	
Studenti	30,9	46,0	29,2	
<i>Obrazovanje oca</i>		$\chi^2=26,67$		
OŠ i manje		32,1		
KV/VKV		34,1		
Srednja škola		40,8		
VŠS, VSS i više		47,4		
<i>Obraz. ispitanika</i>	$\chi^2=21,12$	$\chi^2=24,00$		$\chi^2=19,75$
OŠ i manje	45,6	32,3		22,8
Ind./zanat. škola	46,9	32,8		17,6
Srednja škola	36,0	42,9		16,6
VŠS, VSS i više	36,2	44,1		10,0
<i>Mjesto rođenja</i>		$\chi^2=45,15$		
Selo		31,6		
Mali grad		41,4		
Veliki grad		37,9		
Zagreb		52,7		
<i>Mjesto stanovanja</i>		$\chi^2=45,89$		
Selo		32,1		
Mali grad		38,5		
Veliki grad		39,8		
Zagreb		53,0		
<i>Reg. pripadnost</i>		$\chi^2=40,74$		
Sjeverna Hrvatska		37,7		
Središnja Hrvatska		34,7		
Istra i Primorje		35,8		
Istočna Hrvatska		35,2		
Dalmacija		32,6		
Zagreb		53,0		
<i>Religioznost</i>	$\chi^2=28,28$	$\chi^2=29,58$		
Religiozni	43,9	34,9		
Neodlučni	32,9	47,0		
Nereligiozni	27,7	50,2		
UKUPNO	40,6	38,5	22,1	17,7

Najviše nesuglasja mladi ispitanici demonstrirali su u procjeni djelotvornosti prilagodbe srednjeg i visokog obrazovanja novim životnim potrebama. Pozitivna očekivanja od te prilagodbe rastu sa stupnjem obrazovanja mladih i njihovih očeva, kao i sa stupnjem urbaniziranosti mjesta rođenja i stanovanja. Tako se pokazuje da je do primjerenijeg, odnosno osuvremenjenog obrazovanja osobito stalo mladim Zagrepčanima, a potom studentima i nereligioznim ispitanicima.

Očito je da sa socijalnom kompetencijom mladih rastu i zahtjevi spram obrazovanja, odnosno očekivanja da u obrazovnom procesu steknu znanja i vještine koje suvremeno društvo traži. Uvođenje strogih kazni za dilere droge i ograničavanje prodaje alkohola akcija je koja ima to manju potporu što je obrazovanje ispitanika više. Ispodprosječnu podršku toj mjeri daju još studenti i nereligiozni ispitanici. Riječ je o profilu ispitanika koji su ispodprosječno navodili narkomaniju i alkoholizam kao problem mladih, što zajedno s gornjim nalazom govori o konzistentno manjoj zabrinutosti zbog problema ovisnosti. Da bi osnivanje ministarstva za mlade bilo korisno, češće misle prosječno mladi i neobrazovaniji ispitanici. Dakle, državnu i institucionalnu potporu prije svega žele mladi koji su tek ušli u omladinsku dob i koje tek čekaju tegobe stjecanja kvalifikacija i ulaska u svijet odraslih. Posebne fondove za inicijative mladih kao potencijalno djelotvorne više od ostalih ističu studenti, a što je i očekivano od omladinske elite u kojoj bi trebali biti koncentrirani inovativni i kreativni potencijali.

Osim uvida u percepciju mladih o akcijama i mjerama koje bi trebale pomoći rješavanju njihovih problema, zanimalo nas je i koga mladi vide kao glavne aktere odgovorne za rješavanje tih problema. U grafikonu 3 prezentirana je rang-ljestvica percepcije najodgovornijih aktera.

Grafikon 3: Rang-ljestvica percepcije najodgovornijih aktera u rješavanju problema mladih – mladi i stariji (%)

Većina mladih ističe individualnu odgovornost – adresiranu prije svega na roditelje, a potom na same sebe – u rješavanju vlastitih, odnosno generacijskih problema.⁹ Takvo pouzdanje u obiteljske i vlastite snage indikator je individualizacije karakteristične za moderno društvo, kao i promjena koje su nastale u tranzicijskim društvima. Ipak, razmjerno su visoko plasirana i dva društvena aktera: obrazovne ustanove i vlada. Logično je da mladi gaje velika očekivanja od obrazovnih institucija koje ih trebaju pripremiti za profesionalni rad. Isto tako, mladi shvaćaju da izvršna vlast organizacijom rada svojih resora i donošenjem raznih mjera može znatno utjecati na stvaranje podloge za rješavanje njihovih problema. Drugim riječima, o izvršnoj vlasti znatno ovisi kako će biti koncipirana i realizirana politika prema mladima.

Okolo petine mladih apostrofira medije kao odgovorne za rješavanje problema vlastite generacije. Ovdje se može spekulirati kako mladi ispitanici uočavaju da javna slika koju o njima stvaraju mediji pridonosi viđenju mladih kao problema. Slijedom toga, promjena u pristupu medija mogla bi pomoći izgradnji pozitivnije slike o mladima. Dakle, mediji kao takvi ne mogu izravno ni stvoriti ni riješiti njihove probleme, ali praćenjem njihove problematike mogu senzibilizirati društvo i one koji odlučuju o mladima kako bi ih tretirali kao važan društveni resurs. Odgovornost organizacija mladih ističe svaki šesti mladi ispitanik, što znači da vrlo dobro procjenjuju koja je realna moć i snaga takvih udruga. Odgovornost drugih nevladinih organizacija, kao i vjerskih ustanova, ističe tek svaki dvadeseti ispitanik. Ne čudi da od različitih udruga mladi ne očekuju puno – ali pomalo iznenađuje posljednje mjesto vjerskih ustanova. Naime, i katolička crkva i druge vjerske zajednice djelatne na prostoru Hrvatske imaju pretenziju da moralno utječu na mlade, koji su većinom religiozni, a kada se jave problemi, čini se da je krivnja uvijek adresirana na druge socijalizacijske agense. Izgleda da su i sami mladi spremni abolirati vjerske ustanove od odgovornosti za vlastite probleme, jer većinu njih te ustanove nisu ni prouzročile.

Prema ovim rezultatima istraživanja, mladi se bitno ne razlikuju od starijih, ali razlike koje su uočljive ujedno su i indikativne. Naime, mladi više od starijih vide same sebe i udruge mladih kao odgovorne za rješavanje omladinskih problema, a manje “prozivaju” roditelje, obrazovne institucije i vladu. Linija

⁹ Tendencijski istovjetni rezultati dobiveni su i u istraživanju provedenom koncem 2002. godine na uzorku od 946 mladih (od 15 do 24 godina) iz cijele Hrvatske (Spajić-Vrkaš, Ilišin, 2005: 87). Međutim, postoje i znatne razlike jer je u tom istraživanju 20% manje mladih navelo odgovornost roditelja, dvostruko manje školu i medije, te 7% manje udruge mladih. Te razlike sugeriraju da je u nešto više od godine dana među mladima porasla svijest o presudnoj ulozi roditelja, kao što je naraslo i apostrofiranje odgovornosti obrazovnih institucija i medija kada je riječ o potencijalnom doprinosu rješavanju problema mlade generacije. Drugim riječima, na važnosti su istodobno dobili i obiteljski resursi i društveni subjekti koji osposobljavaju mlade za tržište rada ali i oni koji javnosti posreduju određenu sliku o mladima koja često ne izaziva naklonost i razumijevanje.

podjele je jasna: mladi više vjeruju u vlastite i generacijske sposobnosti. Istodobno, stariji su više orijentirani na tradicijsko shvaćanje odgovornosti za mlade, pa ju adresiraju na obitelj, školu i vlast. Ova razlika govori o tome kako stariji ponovno demonstriraju određeno nepovjerenje spram mladih i njihovih sposobnosti, sa čime je povezan i naglašeni paternalistički odnos prema njima.

Mladi su u percepciji aktera odgovornih za rješavanje problema mlade generacije gotovo potpuno homogeni: statistički značajne razlike ustanovljene su u pogledu samo dva od osam promatranih aktera (tablica 10). Zanimljivo je pritom da ni većina socijalnih obilježja mladih nije utjecala na njihovu percepciju aktera koji su odgovorni za rješavanje njihovih problema.

Tablica 10: Percepcija odgovornosti roditelja i vlade za rješavanje problema mladih s obzirom na njihova socijalna obilježja (%)

Obilježja mladih	Odgovornost roditelja	Odgovornost vlade
<i>Dob</i>		$\chi^2=30,41$
15 – 19 godina		34,5
20 – 24 godine		43,4
25 – 29 godina		49,4
<i>Regionalna pripadnost</i>	$\chi^2=27,17$	
Sjeverna Hrvatska	69,0	
Središnja Hrvatska	63,0	
Istra i Primorje	70,4	
Istočna Hrvatska	66,2	
Dalmacija	80,2	
Zagreb	72,9	
<i>Religioznost</i>	$\chi^2=35,15$	
Religiozni	74,7	
Neodlučni	59,9	
Nereligiozni	62,9	
UKUPNO	71,3	42,7

Kao što se vidi, percepcija odgovornosti roditelja varira s obzirom na regionalnu pripadnost i religioznu samoidentifikaciju ispitanika. Mladi iz Dalmacije (nasuprot onima iz Središnje Hrvatske) te religiozni ispitanici češće ističu odgovornost roditelja za rješavanje njihovih problema, pa se čini da je tu prije svega riječ o utjecaju patrijarhalnog modela odgoja. Kada je o percepciji odgovornosti vlade riječ, ona raste usporedo s godinama života mladih. Moglo bi se reći da, kako mladi sazrijevajući i odvajajući se od roditelja, postaju svjesniji granica do kojih im je obitelj bila glavna potpora i svoje revandikacije

preusmjeravaju na društvo, odnosno vladu, koja treba omogućiti uvjete za rješavanje njihovih problema.

Prethodno je pitanje pokazalo kako mladi sami sebe smještaju odmah iza roditelja kao najodgovornije za rješavanje vlastitih problema. Stoga je korisno vidjeti kako procjenjuju vlastiti utjecaj na važne odluke u raznim područjima svakodnevnoga života. U tablici 11 prikazani su podaci za mlade i starije, pri čemu zbrojeni stupnjevi “veliki” i “osrednji” indiciraju utjecaj ispitanika (stupnjevi “mali” i “nikakav” nisu prikazani zbog bolje preglednosti). Pritom treba reći da osobni veliki utjecaj percipira od 2% (u društvenom i političkom životu zemlje) do 42% mladih (u krugu prijatelja), odnosno “nikakav” od 2% (u krugu prijatelja i obitelji) do 60% (u društvenom i političkom životu zemlje).

Tablica 11: Rang-ljestvica procjene osobnog utjecaja na važne odluke – mladi i stariji (%)

Područja utjecaja	Veliki i srednji utjecaj	
	Mladi	Stariji
U krugu prijatelja	91,6	84,1
U obitelji ili kućanstvu	88,2	93,2
Na poslu, u školi ili fakultetu	64,5	51,1
U lokalnoj zajednici	35,7	35,4
U društvenom i političkom životu zemlje	14,4	11,7

Mladi procjenjuju da najviše utjecaja imaju u krugu prijatelja i obitelji, što je i očekivano. Već od ranog puberteta mladi se sve više orijentiraju na vršnjačke skupine, a logično je da biraju prijatelje koji im odgovaraju i s kojima razvijaju odnose ravnopravnosti. No, važno je da gotovo podjednak utjecaj imaju i u obitelji, iz čega slijedi da su moderne obitelji demokratičnije i manje patrijarhalne, pa roditeljski autoritet nije dominantan u odlučivanju, ili barem nije isključiv.

Činjenica da gotovo dvije trećine mladih procjenjuje svoj utjecaj u radnoj sredini ili obrazovnoj ustanovi velikim ili osrednjim, izaziva podozrenje. Naime, ako znamo kakva je organizacija rada i hijerarhija u većini poduzeća (pri čemu su mladi vrlo rijetko na nekom rukovodećem položaju) i obrazovnih ustanova (gdje mladi nisu ti koji određuju kurikulum i uvjete školovanja), tada se čini kako uvelike precjenjuju svoj utjecaj. Objektivno, njihove su mogućnosti utjecaja vrlo ograničene, a ovakva optimistička procjena može značiti da mladi radnu sredinu i obrazovne ustanove ne doživljavaju tako autoritarnima kako ih vide kritičari koji upozoravaju na potrebu uvođenja industrijske demokracije, kao i oni koji govore o rigidnosti obrazovnog sustava.

Također se čini kako mladi pomalo precjenjuju i osobni utjecaj u lokalnoj zajednici, premda nije isključeno da u nekim manjim sredinama bolje organizirana mladež može ostvariti određeni utjecaj u organizaciji lokalnog života. Potpuno je očekivano da vlastiti utjecaj na društveni i politički život na nacionalnoj razini većina mladih procjenjuje zapravo minornim, jer se u najboljem slučaju svodi na čin izlaska na izbore, pri čemu je upitno je li njihova politička opcija uopće doživjela izborni uspjeh, a ako i jest, pitanje je koliko obnaša vlast u skladu s vlastitim obećanjima i očekivanjima mladih.

Razlike između mladih i starijih ponovno su simptomatične. Mladi, naime, većim procjenjuju svoj utjecaj među prijateljima, što je vjerojatno posljedica njihova intenzivnijeg druženja s vršnjacima i veće usmjerenosti na prijatelje. Istodobno, osobni utjecaj u obitelji procjenjuju nešto manjim nego stariji, što vjerojatno i odgovara stvarnom stanju stvari: unutar dominantno ravnopravnih odnosa u obitelji, ipak stariji imaju "zadnju riječ". Svakako je zanimljivo da stariji svoj utjecaj na poslu procjenjuju manjim nego mladi svoj. Može se pretpostaviti da su stariji iskusniji i realniji u procjenjivanju, a moguće je da se dio njih još sjeća radničkog samoupravljanja, pa u usporedbi s aktualnom situacijom zaključuju da imaju još manje utjecaja nego nekada. Mladi nemaju tu vrstu neposrednog iskustva i otuda nemaju ni reper za usporedbu. No, i mladi i stariji su suglasni u procjeni svojega političkog utjecaja i drže ga podjednako malim.

Mladi se međusobno razmjeno slabo razlikuju u procjeni osobnog utjecaja. Po pitanju utjecaja u krugu prijatelja, mladi su potpuno homogeni, dok na procjenu osobnog utjecaja uopće ne utječe spolna i regionalna pripadnost, mjesto rođenja i stanovanja niti religijska samoidentifikacija. U kojim slučajevima i u kojem smjeru utječu ostala promatrana obilježja mladih skupno je prikazano u tablici 12.

Mladi su najviše diferencirani u pogledu procjene osobnog utjecaja u lokalnoj zajednici. Kako se vidi iz navedene tablice, taj se utjecaj procjenjuje većim što je stupanj obrazovanja očeva ispitanika niži. Vlastiti veći utjecaj opažaju i mladi sa završenom školom za neko radničko zanimanje te pristaše HSS-a (za razliku od simpatizera HNS-a i SDP-a). Dok se u potonjem slučaju može pretpostaviti kako procjena osobnog utjecaja u lokalnoj sredini ovisi i o tome da li politička stranka koju mladi podržavaju obnaša vlast u toj sredini, povoljnija procjena mladih s radničkim kvalifikacijama ostaje nejasna. Možda su oni naprosto zadovoljni svojim utjecajem ma koliko on objektivno bio malen (i ne žele veći). Na takvo tumačenje upućuje i činjenica da s višim socijalnim porijeklom mladi postaju nezadovoljniji vlastitim utjecajem na lokalnoj razini i vjerojatno smatraju da bi on trebao biti veći. Jednaku nekritičnost mladi s radničkim kvalifikacijama pokazuju i u pogledu procjene vlastitog utjecaja na društveni i politički život zemlje i po tome se osobito razlikuju od mladih s

akademske obrazovanjem (koji, zacielo, imaju veće ambicije, pa su i svjesniji vlastite neutejajnosti).

Tablica 12: Procjena osobnog utjecaja u raznim područjima života s obzirom na socijalna obilježja mladih (%)

Obilježja mladih	U obitelji	Na poslu, školi, fakultetu	U lokalnoj zajednici	U društvenom i političkom životu zemlje
<i>Dob</i>	$\chi^2=15,34$			
15 – 19 godina	85,0			
20 – 24 godine	88,0			
25 – 29 godina	91,9			
<i>Socioprof. status</i>		$\chi^2=53,95$		
Zaposleni		70,0		
Nezaposleni		50,7		
Učenici		71,3		
Studenti		61,5		
<i>Obrazovanje oca</i>			$\chi^2=24,23$	
OŠ i manje			43,2	
KV/VKV			39,4	
Srednja škola			31,6	
VŠS , VSS i više			29,5	
<i>Obraz. ispitanika</i>			$\chi^2=26,34$	$\chi^2=32,04$
OŠ i manje			38,9	15,9
Ind./zanat. škola			45,3	22,7
Srednja škola			31,2	11,1
VŠS, VSS i više			30,9	10,0
<i>Bračni status</i>	$\chi^2=23,97$			
Neoženjeni	86,6			
Oženjeni	95,5			
<i>Stranačka preferenc.</i>			$\chi^2=30,06$	
HDZ			40,5	
HNS			29,7	
HSP			42,9	
HSS			49,5	
SDP			25,4	
Neodlučni			34,6	
UKUPNO	88,2	64,5	35,7	14,4

Također zbunjuje podatak da zaposleni i učenici (dakako, nasuprot nezaposlenima) osobni utjecaj u radnoj sredini (školi) procjenjuju prosječno većim, osim ako nisu taj utjecaj transponirali s ustanove ili poduzeća na odnos s kolegama. Na koncu, očekivano je da s porastom dobi mladih raste i percepcija većeg osobnog utjecaja u obitelji. Naime, kako mladi sazrijevaju, i roditelji su sve spremniji uvažavati njihovo mišljenje pri donošenju važnih obiteljskih odluka. Također je očekivano da i mladi koji su u braku imaju veći utjecaj u svojoj novoj obitelji.

4. Optimizam i pesimizam: percepcija osobne i društvene budućnosti

Stav mladih prema budućnosti važan je indikator njihove percepcije vlastite životne perspektive. Vidjeli smo već da nedostatak te perspektive mladi ističu kao jedan od najvažnijih problema svoje generacije, pa se može očekivati da će to utjecati i na njihovu percepciju osobne i društvene budućnosti. Kada je riječ o mladima, pitanje budućnosti je osobito važno i zato jer je dobar dio njihove sadašnjosti zapravo priprema za budućnost koja bi trebala barem djelomično nadoknaditi ono u čemu su tijekom mladosti prikraćeni. Osim toga, očekuje se da je svim ljudima potrebno optimističko viđenje budućnosti, a to osobito važi za mlade. Njihov optimizam i pesimizam analiziramo pomoću njihove percepcije osobne i društvene budućnosti, te viđenja promjena koje će se u Hrvatskoj dogoditi u narednih 10 godina.

U tablicama 13 i 14 prikazujemo komparativne podatke o percepciji osobne i društvene budućnosti.

Tablica 13: Komparativni prikaz percepcije osobne budućnosti (%)

Osobna budućnost	Mladi		Stariji
	1999.	2004.	2004.
Mnogo gora od sadašnjosti	2,8	5,0	8,7
Nešto gora od sadašnjosti	4,0	5,9	10,5
Ista kao i sadašnjost	13,6	23,0	33,3
Nešto bolja od sadašnjosti	39,9	45,9	36,9
Mnogo bolja od sadašnjosti	39,7	20,2	10,7

Iz navedenih podataka je vidljivo da su mladi pretežno optimisti i u pogledu osobne i u pogledu društvene budućnosti. Pritom se pokazuje da je optimizam nešto prisutniji na individualnoj nego društvenoj razini. Ipak, najzanimljivije su promjene koje su se dogodile u populaciji mladih. Naime, tijekom proteklih pet godina porastao je društveni optimizam za otprilike onoliko koliko je opao osobni

optimizam, čime su mladi postali realniji. Drugim riječima, mladi danas povezuju osobnu perspektivu više s perspektivom društva, odnosno shvaćaju da bez odgovarajućih društvenih uvjeta i kretanja nabolje ni mogućnosti uspjeha na individualnom planu nisu baš izgledne. No, najvažnije je to da je većina mladih optimistična kada je u pitanju i osobna i društvena budućnost.

Tablica 14: Komparativni prikaz percepcije budućnosti društva (%)

Budućnost društva	Mladi		Stariji
	1999.	2004.	2004.
Mnogo gora od sadašnjosti	10,7	8,7	8,6
Nešto gora od sadašnjosti	14,5	9,4	8,6
Ista kao i sadašnjost	21,6	25,3	25,4
Nešto bolja od sadašnjosti	35,1	43,8	45,4
Mnogo bolja od sadašnjosti	18,1	12,8	12,0

Mladi i stariji iskazuju gotovo identičan odnos – blago optimističan – spram budućnosti društva, ali što se tiče osobne budućnosti mladi su optimističniji od starijih. Ta se razlika ponajprije može objasniti sociobiologijom – pred mladima je veći dio života pa otuda i nadanja u bolje sutra, dok je dobar dio starijih već prešao zenit zrelosti i očekuje opadanje životnih snaga. Otuda je i njihov optimizam manji, premda se nije pretvorio u pesimizam, nego više u uzdanje u status quo, odnosno nadu u što sporije starenje sa što manje tegoba koje iz tog procesa neminovno proizlaze.

Mladi su gotovo potpuno homogeni u percepciji osobne i društvene budućnosti i jedine statistički značajne razlike proizvodi regionalna pripadnost. Intrigantno je da prije pet godina to obilježje nije bilo utjecajno, ali su utjecali dob, socioprofesionalni i bračni status (Ilišin, 2002b:43) na način da su mladi nadomak 30-ih godina života, nezaposleni i zaposleni te oni koji su bili u braku iskazivali manje optimizma. Tada je to protumačeno kao indikator tegoba s kojima se suočavaju kada ulaze u svijet odraslih i kada vide da budućnost nije tako ružičasta kako su se nadali na početku mladenačke dobi. Aktualni izostanak tih razlika sugerira, ili da je ulazak u svijet odraslih postao manje razočaravajući (tj. lakši i skopčan s manje teškoća), ili da je razdoblje mladosti postalo tegobnije, te su mladi pripremljeniji na teškoće ulaska u svijet odraslih. Međutim, ovdje smo pretpostavili kako je percepcija budućnosti vjerojatno povezana i s tim da li su mladi zadovoljni ili nezadovoljni osobnim životom, i to se pokazalo točnim (tablica 15)¹⁰.

¹⁰ U poglavlju *(Ne)zadovoljstvo životom i obrasci komunikacije mladih* navedeni su podaci koji pokazuju da je 62,5% mladih potpuno ili naprosto zadovoljno svojim životom, 28,9% ih nije niti

Tablica 15: Percepcija osobne i društvene budućnosti s obzirom na socijalna obilježja mladih (%)

Obilježja mladih	Osobna budućnost			Društvena budućnost		
	Gora	Ista	Bolja	Gora	Ista	Bolja
<i>Reg. pripadnost</i>	$\chi^2=34,45$			$\chi^2=32,86$		
Sjeverna Hrvatska	15,9	23,9	60,2	18,5	25,9	55,6
Središnja Hrvatska	7,6	23,3	69,2	12,1	26,6	61,3
Istra i Primorje	10,7	25,6	63,6	18,9	29,5	51,6
Istočna Hrvatska	14,1	23,1	62,9	25,2	25,5	49,3
Dalmacija	6,1	21,9	72,0	12,7	24,3	63,1
Zagreb	7,8	20,6	71,5	18,2	21,7	60,1
<i>(Ne)zadovoljstvo životom</i>	$\chi^2=95,04$			$\chi^2=37,01$		
Zadovoljni	7,2	20,7	72,1	15,2	24,4	60,4
Ni zadovoljni ni nezadovoljni	13,4	27,0	59,6	21,1	27,3	51,5
Nezadovoljni	29,1	24,8	46,1	32,3	21,3	46,3
UKUPNO	10,9	23,0	66,1	18,1	25,3	56,6

Što se regionalnih razlike tiče, najdosljednijima su se pokazali mladi iz Dalmacije i Središnje Hrvatske kao najveći optimisti i u osobnom i u društvenom pogledu, a mladi iz Istočne Slavonije kao najmanje optimistički raspoloženi u oba slučaja. Mladi su diferenciraniji u individualnom optimizmu, jer su se u tom pogledu još mladi Zagrepčani pokazali kao natprosječno optimistični, a ispitanici iz Sjeverne Hrvatske kao ispodprosječno optimistični. Ovi nalazi upućuju na zaključak da je optimizam i pesimizam mladih pod znatnim utjecajem razvojnih tokova regije u kojoj žive. Tako se optimizam mladih iz Dalmacije može objasniti oporavkom turizma, koji bi trebao donijeti prosperitet svim žiteljima regije, kao što se i ispodprosječni optimizam ispitanika iz Istočne Slavonije dade objasniti velikim zaostajanjem te pretežno poljoprivredne regije, koja je pretrpjela i najviše ratnih razaranja. Međutim, zagonetan je optimizam mladih iz Središnje Hrvatske koja je također dosta stradala u ratu, a ne bilježi ni primjetan gospodarski razvoj. Donekle bi se maliciozno moglo protumačiti da je situacija u toj regiji, prema sudu ispitanika, toliko loša da im se čini kako budućnost naprosto mora biti bolja.

Podaci u tablici 15 također pokazuju da paralelno s rastom zadovoljstva vlastitim životom raste i optimizam u pogledu osobne budućnosti, ali i u pogledu budućnosti društva. Ti nam trendovi ukazuju i na subjektivnu dimenziju

zadovoljno niti nezadovoljno, dok ih je 8,6% nezadovoljno ili potpuno nezadovoljno. Drugim riječima, broj onih koji su zadovoljni sličan je broju optimista na individualnoj razini, a slična je i relacija između pesimista i ispitanika nezadovoljnih svojim životom.

optimizma i pesimizma. Naime, iako je logično pretpostaviti da je zadovoljstvo ili nezadovoljstvo mladih vlastitim životom uvjetovano određenim objektivnim okolnostima, također se mora pretpostaviti da stanoviti utjecaj imaju i osobine ličnosti. U svakom slučaju, ostaje činjenica da su optimizam i zadovoljstvo vlastitim životom međusobno povezani i stimulirani.

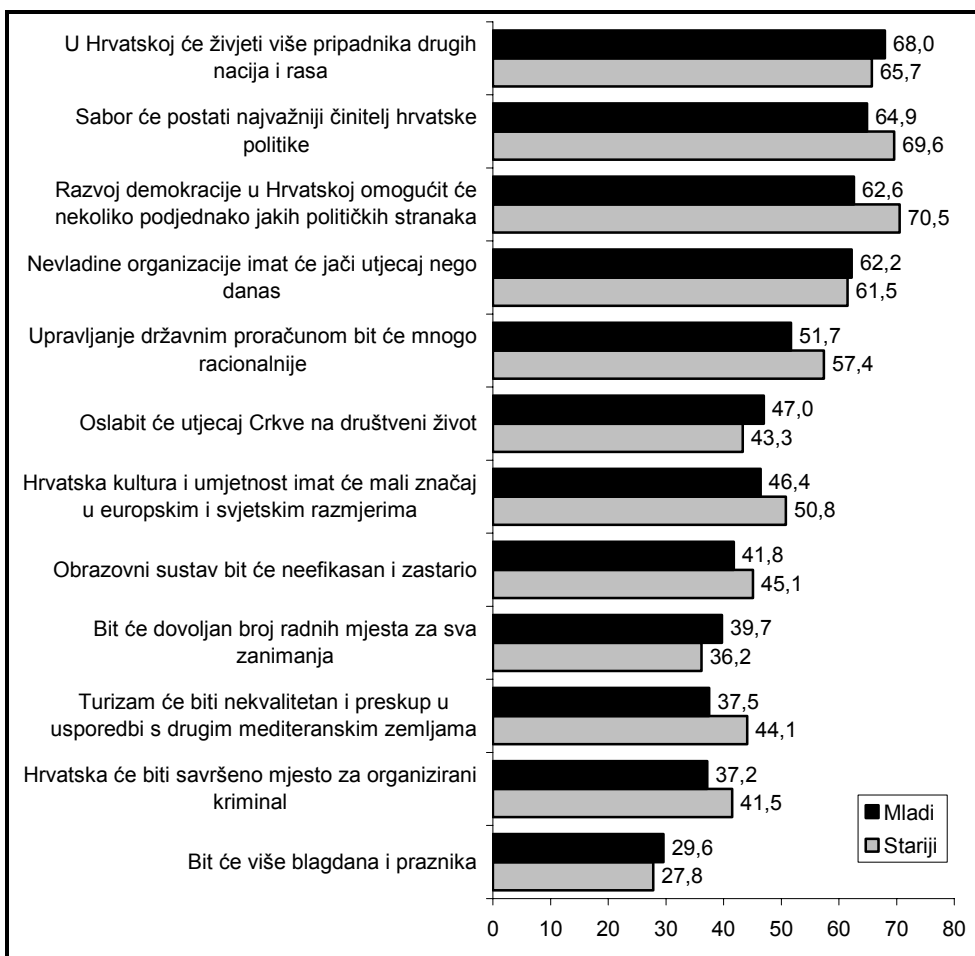
Većina mladih se nada da će budućnost društva biti nešto ili mnogo bolja od sadašnjosti. Zato je zanimljivo vidjeti kakve to promjene očekuju u hrvatskom društvu u idućih 10 godina. U grafikonu 4 prikazani su usporedni rezultati za mlade i starije, a koji predstavljaju zbroj odgovora potpunog i djelomičnog slaganja s ponuđenim tvrdnjama na četverostupanjskoj ljestvici (od “potpuno se slažem” do “uopće se ne slažem”).¹¹

Većina mladih očekuje da će Hrvatska u idućih 10 godina postati multikulturalno društvo, da će ojačati uloga Sabora kao najvišeg tijela vlasti, da će se politički pluralizam učvrstiti i civilno društvo ojačati, a racionalnost u trošenju proračunskog novca, odnosno novca građana Hrvatske, povećati. Sugerirane promjene u preostalim sedam područja očekuje manjina mladih, a većina tih promjena zapravo bi bile nepoželjne. Nešto manje od polovine mladih očekuje da će se smanjiti društveni utjecaj Crkve, i to je jedna od promjena za koju se ne može sa sigurnošću procijeniti da li je mladi smatraju poželjnom ili ne. Naime, iako znamo da se većina mladih deklarira kao religiozna, to još uvijek ne znači da svi oni žele snažan utjecaj Crkve na javni život. Ostaje sigurno tek to kako znatan broj njih ne očekuje promjene u pogledu utjecaja Crkve na društveni život u zemlji. Manjina mladih – iako ju čini respektabilnih 37-46% ispitanika – pribojava se provincijalizacije i inferiorizacije hrvatske kulture i umjetnosti, kašnjenja i neadekvatnih reformi obrazovnog sustava, slabe konkurentnosti turizma i jačanja organiziranog kriminala. Unutar ovog raspona, obilježenog negativnim očekivanjima, izdvaja se manjinsko očekivanje da će biti dovoljno radnih mjesta, što faktički znači kako tri petine mladih očekuje da će teškoće u zapošljavanju ostati trajno prisutne. Na koncu, gotovo 30% njih se nada povećanju broja neradnih dana, tj. praznika i blagdana, unatoč svim kapitalističkim zahtjevima za što većom efikasnošću i produktivnošću.

Ukratko rečeno, očekivanja mladih u narednih 10 godina hrvatskog razvoja ocrtavaju sliku relativno uređenog demokratskog društva koje ipak uspjeva odgovoriti izazovima modernizacije, ali koje još uvijek ima problema s gospodarskim razvojem, osobito u aspektu stvaranja dovoljnog broja radnih mjesta za kvalificiranu radnu snagu.

¹¹ Dakako, manjina ispitanika birala je ekstremne odgovore, tako da se distribucija odgovora na stupnju potpunog slaganja, kao i potpunog neslaganja kreće od 30 do 10%.

Grafikon 4: Rang-ljestvica očekivanih promjena u Hrvatskoj u idućih 10 godina – mladi i stariji (%)

Razlike između mladih i starijih nisu velike, ali su zanimljive. Tako, mladi više od starijih očekuju jačanje multikulturalne komponente hrvatskog društva i slabljenje društvenog utjecaja Crkve, dok manje očekuju jačanje uloge Sabora, razvoja političkog pluralizma, racionalnije upravljanje državnim proračunom, pogoršanje statusa hrvatske kulture, umjetnosti i turizma, te jačanje organiziranog kriminala. Ovako taksativno pobrojane međugeneracijske razlike upućuju na zaključak da mladi imaju nešto optimističnija očekivanja kada je u pitanju razvoj Hrvatske u idućih 10 godina. Pri tome je indikativno kako stariji poboljšanja osobito očekuju na političkom planu, čemu bi razlog mogao biti taj

što su i inače zainteresiraniji i upućeniji u političke procese i probleme pa bolje mogu identificirati točke na kojima bi se trebale dogoditi promjene.

Kako su područja na kojima bi se promjene mogle zbiti raznorodna, provedena je faktorska analiza, da bi se vidjelo kako se te promjene grupiraju. Dobivena su četiri faktora, ukupne varijance 48,3% (tablica 16), dok je analizom varijance ustanovljen razmjerno mali broj razlika (tablica 17). U ovom je slučaju, uz socijalna obilježja mladih, korišten i njihov odnos prema osobnoj i društvenoj budućnosti.

Tablica 16: Faktorska struktura očekivanih promjena u hrvatskom društvu

Promjene	Faktor 1	Faktor 2	Faktor 3	Faktor 4
Turizam će biti nekvalitetan i preskup u usporedbi s drugim mediteranskim zemljama.	.663			
Hrvatska će biti savršeno mjesto za organizirani kriminal.	.617			
Hrvatska kultura i umjetnost imat će mali značaj u europskim i svjetskim razmjerima.	.615			
Obrazovni sustav bit će neefikasan i zastario.	.608			
Nevladine organizacije imat će jači utjecaj nego danas.		.698		
U Hrvatskoj će živjeti više pripadnika drugih nacija i rasa.		.658		
Oslabit će utjecaj Crkve na društveni život.		.622		
Bit će dovoljan broj radnih mjesta za sva zanimanja.			.788	
Upravljanje državnim proračunom bit će mnogo racionalnije.			.560	
Bit će više blagdana i praznika.	.363		.513	-.354
Razvoj demokracije u Hrvatskoj omogućit će nekoliko podjednako jakih političkih stranaka.				.714
Sabor će postati najvažniji činitelj hrvatske politike.			.310	.544
<i>% zajedničke varijance</i>	<i>15,0</i>	<i>12,1</i>	<i>11,2</i>	<i>10,0</i>

Pogoršanje društvenog života naziv je prvog faktora, jer ga konstituiraju očekivanja pogoršanja konkurentnosti hrvatskog turizma, jačanja organiziranog kriminala, provincijalizacije hrvatske kulture te zaostajanje obrazovnog sustava. Kako smo već vidjeli, manjina se mladih boji takvih nepoželjnih promjena, a u tome su prilično homogeni. Jedina razlika prema kriterijima socijalnih obilježja

uočava se s obzirom na obrazovanje oca: mladi čiji su očevi bez kvalifikacija više od ostalih osjećaju strah od pogoršanja prilika na promatranim područjima društvenog života. No, razlike se javljaju i s obzirom na optimizam i pesimizam u pogledu osobne i društvene budućnosti. Tendencije su identične (pri čemu je povezanost odnosa prema društvenoj budućnosti naglašenija): pesimisti natprosječno očekuju pogoršanje društvenog života, dok su optimisti ispodprosječno zabrinuti zbog mogućih negativnih trendova u budućem razvoju Hrvatske.

Tablica 17: Razlike između mladih u pogledu očekivanih promjena u hrvatskom društvu

Obilježja mladih	Faktor 1	Faktor 2	Faktor 3	Faktor 4
<i>Obrazovanje oca</i>	<i>F-omjer=6,77</i>	<i>F-omjer=7,38</i>		<i>F-omjer=8,44</i>
OŠ i manje	0,198	-0,129		0,062
KV/VKV	-0,015	-0,001		-0,151
Srednja škola	-0,046	-0,041		0,002
VŠS, VSS i više	-0,097	0,186		0,156
<i>Obrazovanje ispitanika</i>			<i>F-omjer=8,85</i>	<i>F-omjer=6,41</i>
OŠ i manje			0,135	-0,0850
Ind./zanatska škola			0,049	-0,141
Srednja škola			-0,030	0,087
VŠS, VSS i više			-0,249	0,082
<i>Regionalna pripadnost</i>			<i>F-omjer=6,56</i>	
Sjeverna Hrvatska			-0,127	
Središnja Hrvatska			0,174	
Istra i Primorje			-0,111	
Istočna Hrvatska			0,010	
Dalmacija			0,192	
Zagreb			-0,079	
<i>Osobna budućnost</i>	<i>F-omjer=27,11</i>		<i>F-omjer=32,19</i>	<i>F-omjer=8,74</i>
Gora	0,351		-0,417	-0,238
Ista	0,139		-0,144	-0,036
Bolja	-0,117		0,111	0,061
<i>Budućnost društva</i>	<i>F-omjer=51,91</i>		<i>F-omjer=36,86</i>	<i>F-omjer=15,75</i>
Gora	0,376		-0,325	-0,239
Ista	0,134		-0,132	-0,027
Bolja	-0,189		0,150	0,098

Drugi faktor – *jačanje multikulturalnog i civilnog društva* – sadrži očekivanja jačanja civilne scene, veće nacionalne i kulturalne heterogenosti, a slabijeg društvenog utjecaja Crkve. U očekivanju takvih modernizacijskih procesa mladi su gotovo potpuno suglasni – tek je obrazovanost oca povezana sa zastupanjem ove latentne dimenzije pri čemu potomci očeva bez kvalifikacija

ispodprosječno, a djeca akademski obrazovanih očeva natprosječno, očekuju jačanje civilnog društva i multikulturalnosti. Zanimljivo je da ovaj faktor, jedini od izlučenih, ne pokazuje povezanost s optimizmom i pesimizmom, iz čega bi se moglo zaključiti kako jačanje multikulturalnosti i civilnog društva podjednako očekuju i oni koji ga priželjkuju i oni koji ga se boje.

Treći faktor nazvan je *socioekonomski napredak*. On sadrži očekivanja povoljnih ekonomskih kretanja koja će osigurati dovoljno radnih mjesta, pri čemu će upravljanje državnim proračunom biti racionalnije, a blagdani i praznici više nego sada. Vjeru u buduće socioekonomsko blagostanje u Hrvatskoj najviše demonstriraju mladi bez kvalifikacija (nasuprot visokoobrazovanima), ispitanici iz Središnje Hrvatske i Dalmacije (za razliku od onih iz Sjeverne Hrvatske te Istre i Primorja), te oni koji su optimisti u pogledu osobne i društvene budućnosti. Na osnovi ovih karakteristika moglo bi se reći da u socioekonomski napredak Hrvatske više vjeruju manje upućeni mladi (tj. oni nižeg obrazovanja) koji žive u slabije razvijenim regijama i koje karakterizira izraženi osobni i društveni optimizam (vjerojatno kao nejasna nada u bolje sutra).

Jačanje političkog pluralizma i demokracije četvrti je ekstrahirani faktor vrlo jasne konfiguracije. Čine ga očekivanja poboljšanja na političkom planu, čemu bi trebalo pridonijeti etabliranje nekoliko snažnih političkih stranaka i jačanje političke uloge Hrvatskog sabora kao najvišeg predstavništva građana. Prihvaćanje ovog faktora prilično je ujednačeno, a izdvajaju se poglavito oni mladi koji ga ispodprosječno prihvaćaju. To su mladi koji, ili njihovi očevi, imaju trogodišnje srednjoškolsko obrazovanje (nasuprot mladima čiji su očevi akademski obrazovani), te pesimisti u pogledu kako osobne, tako i društvene budućnosti. Ukratko, te skupine mladih manje očekuju da u Hrvatskoj ojača politički pluralizam i demokratska uloga Sabora.

Pogledamo li dobivene rezultate integralno, može se konstatirati da većina mladih očekuje pozitivne promjene u Hrvatskoj u idućih 10 godina. U takvim su očekivanjima primjetno homogeni, a nešto veću vjeru u bolje sutra pokazuju mladi višeg socijalnog porijekla, kao i oni koji su općenito optimisti u pogledu vlastite i društvene budućnosti. Reklo bi se da bolji životni start udružen s osobinama ličnosti rezultira većom vjerom u razvoj Hrvatske, posebice na političkom i gospodarskom planu.

5. Zaključna rasprava

Saznanja o odnosu mladih prema generacijskim problemima i načinima njihova rješavanja, kao i prema budućnosti, važna su za razumijevanje hrvatske mladeži danas. Društveni profil suvremene mladeži upotpunjuju i nalazi o nekim

elementima aktualnog društvenog statusa i socioekonomskog osamostaljivanja mladih kao glavnog pokazatelja odraslosti.

U ovoj analizi potvrđene su neke već dobro poznate tendencije povezane s etapama odrastanja. Naime, rezultati istraživanja pokazali su da su u najstarijoj dobnoj kohorti mladih koncentrirani oni koji su završili formalno obrazovanja i koji su se uspjeli zaposliti. Pritom je uočljiv trend razmjerno dugog studiranja te tendencija da nezaposlenost podjednako pogađa sve mlade starije od 20 godina. Rezultati su također pokazali su da mladi, osobito muškarci, inkliniraju odgađanju sklapanja braka. Taj je životni korak naglašeno povezan s osiguranjem vlastitog stambenog prostora, što je uspjelo tek malom broju. Većina mladih nije u braku i živi s roditeljima, ponajprije zato što si ne mogu priuštiti da odsele. Drugim riječima, nemogućnost stambenog zbrinjavanja uvelike pridonosi odgađanju preuzimanja nekih trajnih društvenih uloga (kao što je zasnivanje vlastite obitelji) i, općenito, usporenom socioekonomskom osamostaljivanju.

Mlade danas u Hrvatskoj najviše tište socioekonomski problemi, što konkretno znači nizak životni standard, nedostatak životne perspektive i nezaposlenost. Nezaposlenost više ne promatraju kao izoliran i isključivo generacijski problem, nego je smještaju u realan gospodarski i socijalni kontekst i shvaćaju kao problem s kompleksnim uzrocima i dalekosežnim negativnim implikacijama i za mlade i za cijelo društvo. Dobiveni rezultati upućuju na to da su mladi postali svjesni i izrazitog socijalnog raslojavanja koje je zahvatilo hrvatsko društvo tijekom preobrazbe u kapitalističko društvo. O tome svjedoči nalaz da većina njih drži kako bi djelotvornijem rješavanju problema mladih prije svega pridonijelo osiguranje jednakih šansi u obrazovanju i zapošljavanju. Očito je kako su se mladi već susreli s otežanim pristupom obrazovnim resursima i zaoštrenom konkurencijom na tržištu rada, zbog čega su postali osjetljiviji na nejednake šanse. Veliki broj njih smatra da bi boljem rješavanju generacijskih problema pomoglo sudjelovanje mladih u odlučivanju na svim razinama, strože kažnjavanje trgovaca zabranjenim psihoaktivnim supstancama koje izazivaju ovisnost te osuvremenjivanje srednjeg i visokog obrazovanja. Popis ovih mjera i akcija ukazuje na njihov kompleksan pristup načinu rješavanja svojih, također kompleksnih, problema. Mladi žele biti faktor odlučivanja, ali žele i zakonsku zaštitu društva od njegovih kriminalnih segmenata, kao što žele da u obrazovnom procesu steknu ona znanja i vještine koje će ih učiniti konkurentnijima na suvremenom tržištu rada. Pri tome misle da su za rješavanje problema mladih najodgovorniji roditelji i svaka mlada osoba za sebe, a potom vlada i obrazovne institucije. Ti stavovi govore kako mladi najviše vjeruju u individualne napore u rješavanju svojih problema, pri čemu se pouzdaju u obitelj i vlastite snage. Ipak, svjesni su i toga da nositelji vlasti trebaju stvoriti takve zakonske i društvene okvire koji će pomoći da individualni trud poluči željene rezultate. Društvenu pomoć očekuju i u segmentu obrazovanja, jer znaju da je adekvatno ospo-

sobljavanje za rad uvjet za zapošljavanje, a otuda i za osiguranje egzistencije i socijalne promocije.

Mladi procjenjuju da zadovoljavajući utjecaj imaju prije svega u privatnim krugovima (prijatelji i obitelj), priličan u radnoj ili obrazovnoj sredini, a vrlo slab u lokalnoj zajednici i nacionalnoj politici. Takva se procjena osobnog utjecaja može povezati s mišljenjem mladih kako bi se njihovi problemi djelotvornije rješavali kada bi sudjelovali u odlučivanju na svim razinama. To sada nije tako, i može se pretpostaviti da je, iz istraživanja već dobro poznata, nezainteresiranost mladih za politiku barem djelomice uvjetovana i njihovim osjećajem nemoći da utječu na važne odluke, pa i one koje ih se neposredno tiču.

Unatoč kompleksnim problemima koji muče mlade i svijesti o tome da je i njihovo rješavanje jednako složeno (i neizvjesno), oni su ipak i dalje optimisti, posebice u pogledu osobne budućnosti. Međutim, za razliku od ranijih nalaza recentni rezultati pokazuju da su mladi postali svjesniji povezanosti osobne sudbine sa sudbinom društva, jer se smanjuje diskrepancija između osobnog i društvenog optimizma. Optimizam mladih povezan je i s njihovim većim očekivanjima da će se u idućoj dekadi u Hrvatskoj zbiti pozitivne promjene. U tom kontekstu osobito očekuju jačanje multikulturalne komponente hrvatskog društva, uloge Hrvatskog sabora u političkom životu zemlje, političkog pluralizma i civilnog sektora uz racionalnije upravljanje državnim proračunom. Na osnovi toga može se reći da mladi Hrvatsku u bliskoj budućnosti vide kao moderno, otvoreno, pluralističko i uređeno demokratsko društvo. Otuda je i logičan njihov načelni optimizam kada je riječ o osobnoj budućnosti i budućnosti društva u kojem žive.

Mladi su primjetno homogeni u svom odnosu spram analiziranih fenomena. No, uz sklapanje braka i osiguranje vlastitog stambenog prostora, najviše razlika zabilježeno je u pogledu percepcije nekih problema (primjerice, ovisnosti) i načina njihova rješavanja. Pri tome na diferenciranje mladih ponajviše utječu njihov aktualni društveni položaj, stupanj obrazovanja i dob. Ova obilježja upućuju na važnost osobnog iskustva i trenutnog statusa u percepciji društvene realnosti. Otuda se sa sazrijevanjem, obrazovanjem i zapošljavanjem mladih mijenja i percepcija problema njihove generacije, pa se fokus od devijantnih oblika ponašanja pomiče prema problemima koji im otežavaju socioekonomsko osamostaljivanje i društvenu integraciju. Stanoviti utjecaj ostvaruju i socijalizacijski uvjeti – odnosno socijalno porijeklo i razvijenost te urbaniziranost sredine u kojoj žive – a koji djeluju slično kao i prethodno istaknuta obilježja. Ostala korištena socijalna obilježja mladih utječu vrlo malo i sporadično.

Razlike između mladih i starijih nisu brojne i velike, ali su indikativne. Naime, pokazalo se da stariji dosljedno demonstriraju stanovito nepovjerenje spram mladih. O tome svjedoči njihova veća spremnost za prakticiranje

represivnih mjera pri rješavanju problema mladih, manja potpora za formiranje institucija i fondova koji bi podupirali njihove inicijative te češće adresiranje odgovornosti za rješavanje problema mladih na starije, uz istodobno manje isticanje odgovornosti samih mladih. Shvatimo li starije kao reprezentante društva, nameće se zaključak da mladi imaju veću vjeru u vlastite sposobnosti i potencijale nego što u njih vjeruju stariji. To je potencijalno izvoriste međugeneracijskog sukoba, jer stariji (društvo) nisu spremni dati mladima ono i onoliko koliko oni misle da zaslužuju. Ako takva situacija trajno odolijeva promjenama, onda je očekivano da se ne mijenja ni odnos mladih spram društva. Drugim riječima, mladi će i nadalje ostati distancirani od društva više nego što bi to bilo poželjno i sa stajališta vlastite generacije i sa stajališta društva kojem je za optimalan razvoj nužno aktiviranje svih ljudskih resursa.

Literatura

- Akrap, A.; Čipin, I. (2006): *Socijalitetni sterilitet u Hrvatskoj – zašto smo neoženjeni i neudane*. Zagreb: Ministarstvo obitelji, branitelja i međugeneracijske solidarnosti.
- Bouillet, D. (2004): Odnos mladih prema vrijednostima i činiteljima obiteljskog života. *Sociologija sela* 42(1/2): 173-194.
- Bouillet, D. (2006): Socijalna politika: (ne)primjeren odgovor zajednice na potrebe mladih, u: Ilišin, V. (ur.): *Mladi između želja i mogućnosti. Položaj, problemi i potrebe mladih Zagrebačke županije*. Zagreb: Institut za društvena istraživanja / Zagrebačka županija, 164-234.
- Bradley, H. (1997): *Fractured Identities: Changing Patterns of Inequality*. Cambridge: Polity Press.
- Clausen, J. S. (1991): Adolescent Competence and the Shaping of the Life Course. *American Journal of Sociology* 96(4): 805-842.
- Cote, J. E. (2002): The role of identity capital in the transition to adulthood: the individualization thesis examined. *Journal of Youth Studies* 5(2): 117-134.
- Čaldarović, O.; Dakić, S.; Gaković, L.; Kritovac, F.; Lay, V. (1978): *Problemi stanovanja mladih*. Zagreb: CDD.
- Davies, P. (2003): Widening Participation and the European Union: direct action – indirect policy? *European Journal of Education* 38(1): 99-116.
- Helve, H. (1997): Perspectives on social exclusion, citizenship and youth, u: Bynner, J.; Chisholm, L.; Furlong, A. (ur.): *Youth, citizenship and social change in a European context*. Aldershot: Ashgate, 228-233.
- Ilišin, V. – ur. (1990): *Omladina i društvene promjene*. Zagreb: Institut za društvena istraživanja Sveučilišta u Zagrebu.
- Ilišin, V. (1999): *Mladi na margini društva i politike*. Zagreb: Alinea.

- Ilišin, V. (2002a): Mladi i politika, u: Ilišin, V., Radin, F. (ur.): *Mladi uoči trećeg milenija*. Zagreb: Institut za društvena istraživanja u Zagrebu / Državni zavod za zaštitu obitelji, materinstva i mladeži, 155-202.
- Ilišin, V. (2002b): Mladost, odraslost i budućnost, u: Ilišin, V., Radin, F. (ur.): *Mladi uoči trećeg milenija*. Zagreb: Institut za društvena istraživanja u Zagrebu / Državni zavod za zaštitu obitelji, materinstva i mladeži, 27-46.
- Ilišin, V. (2003): Politička participacija mladih i politika prema mladima: Hrvatska u europskom kontekstu. *Politička misao* 40(3): 37-57.
- Ilišin, V. (2005): Političke vrijednosti, stavovi i participacija mladih: kontinuitet i promjene, u: Ilišin, V. (ur.): *Mladi Hrvatske i europska integracija*. Zagreb: Institut za društvena istraživanja, 65-139.
- Ilišin, V.; Mendeš, I.; Potočnik, D. (2003): Politike prema mladima u obrazovanju i zapošljavanju. *Politička misao* 40(3):58-89.
- Kiernan, K.; Eldridge, S. (1987): Age of marriage: inter nad intra cohort variation. *The British Journal of Sociology* 38(1): 44-65.
- Kipke, M. – ur. (1999): *Risks and opportunities: Synthesis of studies on adolescence*. Washington DC: National Academy Press.
- Lofland, J. (1972): The New Segregation: A Perspective on Age Categories in America, u: Manning, P. K.; Truzzi, M. (ur.): *Youth and Sociology*. New Jersey: Prentice Hall, Inc.
- McLanahan, S.; Adams, J. (1989): The Effects of Children on Adults' Psychological Well-Being: 1957-1976. *Social Forces* 68(1): 124-146.
- Mortimer, R.; Larson, R. – ur. (2002): *The changing adolescent experience: societal trends and the transition to adulthood*. New York: Cambridge University Press.
- Musgrove, F.; Middleton, R. (1981): Rites of passage as the meaning of age in three contrasted social groups: professional footballers, teachers and Methodist ministers. *The British Journal of Sociology* 32(1): 39-55.
- Nacionalni program djelovanja za mlade u Republici Hrvatskoj* (2003). Zagreb: Državni zavod za zaštitu obitelji, materinstva i mladeži.
- Parsons, T. (1972): Age and Sex in the Social Structure of the United States, u: Manning, P. K.; Truzzi, M. (ur.): *Youth and Sociology*. New Jersey: Prentice Hall, Inc., 136-147.
- Roberts, K. (2003): Change and continuity in youth transitions in Eastern Europe: Lessons for Western sociology. *The Sociological Review* 51(4): 484-499.
- Ruddick, S. (2003): The Politics of Aging: Globalization and Restructuring of Youth and Childhood. *Antipode* 35(2): 335-364.
- Spajić-Vrkaš, V.; Ilišin, V. (2005): *Youth in Croatia*. Zagreb: Research and Training Centre for Human Rights and Democratic Citizenship, Faculty of Humanities and Social Sciences University of Zagreb.
- Tomusk, V. (2000): Reproduction of the "state nobility" in East Europe: past patterns and new practicies. *British Journal of Sociology and Education* 21(3): 269-282.
- Turner, B. S. (1989): Aging, status politics and sociological theory. *The British Journal of Sociology* 40(4): 588-606.
- Ule, M. (1987): *Mladina in ideologija*. Ljubljana: Delavska enotnost.

- Ule, M.; Rener, T.; Mencin Čeplak, M.; Tivadar, B. (2000): *Socialna ranljivost mladih*. Ljubljana / Šentilj: Urad Republike Slovenije za mladino / Založba Aristej.
- Waite, L. J.; Haggstrom, G.; Kanouse, D. E. (1986): The effects of Parenthood on the Career Orientation and Job Characteristics of Young Adults. *Social Forces* 65(1): 43-73.
- Wallace, C. (2002): Household strategies: their conceptual relevance and analytic scope in social research. *Sociology* 36(3): 275-292.
- Wyn, J.; Dwyer, P. (1999): New directions in research on youth in transition. *Journal of Youth Studies* 2(1): 5-21.
- Young Europeans in 2001. Results of a European opinion poll* (2001). http://europa.eu.int/comm/education/youth/ywp/eurobarometer_youth.htm
- Županov, J. (1996): Socijalna prava i ostvarivanje prava – saga o hrvatskim umirovljenicima. *Revija za socijalnu politiku* 3(3-4): 285-297.

Dunja Potočnik

INTEGRACIJA MLADIH U TRŽIŠTE RADA

1. Ljudski kapital mladih i socijalna reprodukcija

Socijalna kohezija i razvoj ključni su za dugotrajnu političku i socijalnu stabilnost kao i za ekonomski razvoj. Socijalni razvoj važan je faktor socijalne stabilnosti u smislu reprodukcije socijalnih struktura, procesa i veza unutar okvira integracije društva. Visoka nezaposlenost, nizak životni standard i slaba društvena infrastruktura najčešći su čimbenici društvene i političke nestabilnosti. Socijalna reprodukcija u uvjetima društvenih promjena mora osigurati kontinuiranu stabilnost i integritet društva, a jedan od izvora socijalne reprodukcije jest i društveni razvoj mlade generacije. Element definicije mladih jest i njihovo specifično mjesto u sustavu socijalne reprodukcije i razvoja, jer je slijed generacija praćen ne samo procesom jednostavne reprodukcije društvene strukture već i obnovom cijelog sustava društvenih odnosa. Mladi su, time što prenose obnovljeni društveni kapital s jedne na drugu generaciju, ključni element u jačanja resursa pojedinog društva i nadilaženju postojećih kriza (Chupov, Yanowitch, 1999).

Cilj socijalnog razvoja mladih jest održanje kontinuiteta socijalnog iskustva akumuliranog od strane prethodnih generacija te obnova tog iskustva i njegovo prenošenje novim generacijama. Ovime su definirane tri temeljne socijalne funkcije mladih: reproduktivna, inovacijska i uloga prenošenja socijalnog kapitala. U tom kontekstu socijalni kapital možemo promatrati kao agregat stvarnih i potencijalnih resursa s kojima svaki pojedinac ulazi u interakciju s drugima. Pojedinci pridonose socijalnom kapitalu naobrazbom, stečenim iskustvom i znanjem koje povećava produktivnost i predstavlja sredstvo osobnog ulaganja u ukupan socijalni kapital. Socijalni je kapital pojam koji se danas ravnopravno koristi kao i ekonomski kapital, no u mnogo širem i fluidnijem kontekstu, jer obuhvaća sva znanja i vještine stečene učenjem i iskustvom kojima pojedinci unapređuju svoju interakciju i mogućnost za uključivanje u društveno-ekonomske procese. Socijalni se kapital također može smatrati javnim dobrom stoga što njegovo dobro pridonosi svima u zajednici, a ne samo onima koji su ga uložili, te ga se može pretočiti u ekonomski kapital čime pojedinci

omogućuju svojem društvu da konkuriira na svjetskom tržištu (Fukuyama, 2000.).

Posljedice nesrazmjera ponude i potražnje za mladim zaposlenicima u novije se vrijeme često spominju i u kontekstu siromaštva, odnosno osiromašjenja stanovništva što smanjuje mogućnosti u raspolaganju financijskim resursima koje omogućuju ravnopravno sudjelovanje u društvu. Iz takvog se pristupa razvio i koncept “socijalne isključenosti” koji sve češće zamjenjuje pojam siromaštva, jer se zbio zaokret od razmatranja financijske deprivacije *per se* ka općoj sposobnosti ljudi za sudjelovanje u kvalitetnom životu i društvenim aktivnostima koje su uobičajene u njihovim društvima (Šućur, 2004). Mogućnosti koje pojedinac ima za participaciju u ekonomskim i kulturnim dobrima društva u veberijanskoj se sociologiji navode kao “životne šanse”. Mladost je formativno razdoblje, a kolike će biti životne šanse mladog pojedinca u svojim temeljima ovisi o osobnim predispozicijama i sociopolitičkim te ekonomskim uvjetima šireg društvenog okruženja koje uvjetuju veću ili manju uključenost mlade generacije.

“Ulaganje u ljudski kapital u posljednje je vrijeme predmet rasprava u ekonomskoj politici kao jedan od važnih čimbenika za stvaranje suvremenih gospodarstava utemeljenih na znanju. Teorija ljudskog kapitala to ulaganje promatra kao rezultat dragovoljne odluke pojedinaca koji očekuju određeni povrat za ulaganje vremena i sredstava. Stvaranje poticajnog okruženja za ulaganje u ljudski kapital sve se češće pojavljuje kao jedan od važnih elemenata politika na tržištu rada razvijenih zemalja, kao i širih strategija za poticanje rasta. Ulaganja u ljudski kapital također olakšavaju restrukturiranje gospodarstva, smanjuju probleme siromaštva, nezaposlenosti i socijalne isključenosti” (Šošić, 2003:439). Europska je unija u sklopu *lisabonske strategije* istaknula ulaganje u ljude kao jednu od glavnih pretpostavki za stvaranje suvremenog gospodarstva utemeljenog na znanju (European Union, 2000). “Uz pozitivne učinke na rast, obrazovanje se ističe kao prioritet ekonomske politike i zbog njegova potencijala za *socijalno uključivanje*, odnosno, za stvaranje dodatnih prilika isključenima, nezaposlenima i siromašnima” (Šošić, 2003:441). Poticanje ulaganja u ljudski kapital i cjeloživotno učenje ističe se i u novim smjernicama *europske strategije zapošljavanja*, čiji je cilj postizanje veće zaposlenosti i stvaranje kvalitetnijih poslova (European Union, 2003).

Jedna od najsnažnijih kočnica razvoja ljudskog kapitala leži u nezaposlenosti čiji je porast proteklih desetljeća stalno prisutan u Hrvatskoj. To potvrđuje kako je i u devedesetima, ali i danas, aktualno određenje nezaposlenosti iz osamdesetih koje ju je već tada kvalificiralo kao opću pojavu, odnosno jedan od najozbiljnijih i najteže rješivih problema s kojim se sreće hrvatsko društvo. Snažan čimbenik nestabilnosti socijalne strukture, nezaposlenost, možemo definirati kao “... stanje u kojem se dio radno sposobnih članova

društva ne može zaposliti primjereno svojim sposobnostima i kvalifikacijama uz uobičajenu plaću. U nezaposlene se ubrajaju i svi članovi društva koji su djelomično zaposleni, ali njihova radna snaga nije u punoj mjeri iskorištena, ne rade puno radno vrijeme i nemaju primanja dostatna za normalno uzdržavanje” (Bejaković, 2003:659). Naša je hipoteza da nezaposlenost mladih ugrožava socijalnu stabilnost društva sprječavanjem da oni ravnopravno sudjeluju u društvenim tokovima. U našem radu ne možemo ispitati u kojoj mjeri nezaposlenost mladih doista utječe na društvenu nestabilnost, no možemo očitati u kojoj je mjeri nezaposlenost raširena i otkriti smjer njena utjecaja na stavove mladih i neke aspekte njihova društvenog položaja.

Društveni se napredak velikim dijelom temelji na spremnosti i sposobnosti društva za uključivanje mladih u dizajn budućnosti cijele zajednice. “Jedan od najznačajnijih razloga nepotpune socijalne integracije mladih proizlazi i iz procesa njihova prinudna zadržavanja u statusu dugoročno nezaposlenih osoba. Smanjivanje nezaposlenosti uz saniranje mnogobrojnih i dalekosežnih gospodarskih, sociopsiholoških pa i političkih posljedica pretpostavlja i poznavanje određenih aspekata ponašanja mladeži za vrijeme traženja zaposlenja, uz razumijevanje njihova stajališta prema odnosu cjelokupnog društva i njegovih pojedinih institucija naspram tog temeljnog društvenog pitanja” (Ilišin, Radin, 2002:231). Visoka razina nezaposlenosti mladih može dovesti do njihove alijenacije od društva te od demokratskih i političkih procesa. Također, kako rastu globalizacijski pritisci na život mladih, raste i globalna potreba za njihovom participacijom u društvenim ekonomskim i političkim odnosima (Ilišin, Mendeš, Potočnik, 2003:80). U našim ćemo uvidima koristiti komparativni prikaz administrativne i anketne stope nezaposlenosti u razdoblju od 1996-2006. godine te komparativni prikaz administrativne i anketne stope nezaposlenosti u Hrvatskoj i nekim europskim zemljama. Na dimenziji stavova ispitat ćemo kako mladi percipiraju gospodarske i socijalne probleme te uzroke nezaposlenosti, a na kraju ćemo dati i presjek glavnih mjera aktivne politike tržišta rada i njene dosadašnje rezultate u Hrvatskoj.

2. Situiranje mladih na hrvatskom tržištu rada

Prije spomenuti globalizacijski pritisci na život mladih i njihova prijemчивost za promjene osobito dolaze do izražaja kod nezaposlenosti mladih u Hrvatskoj, jer ne samo zbog visoke stope nezaposlenosti, već i zbog tehnološkog, odnosno gospodarskog zaostajanja, kao i snižavanja općeg socijalnog standarda, njihov se položaj u Hrvatskoj teško može uspoređivati s društvenim položajem mladih u visokorazvijenim europskim zemljama. Njih pogađa visoka stopa nezaposlenosti i pretežito se zapošljavaju na poslovima kratkog trajanja. Otežan im je pristup opsežnim i relevantnim informacijama o različitim

moogućnostima zapošljavanja, privatnim posredništvima za zapošljavanje i dodatnom usavršavanju koje se nudi na hrvatskom tržištu rada. Također je upitna i upućenost mladih u državne inicijative u području zapošljavanja. Njima, nadalje, nedostaje znanje o tome da i oni sami mogu i trebaju biti poticatelji promjena i stvaratelji vlastitih poduzetničkih projekata kojima će se riješiti njihov problem zapošljavanja, a time i društveni problemi.

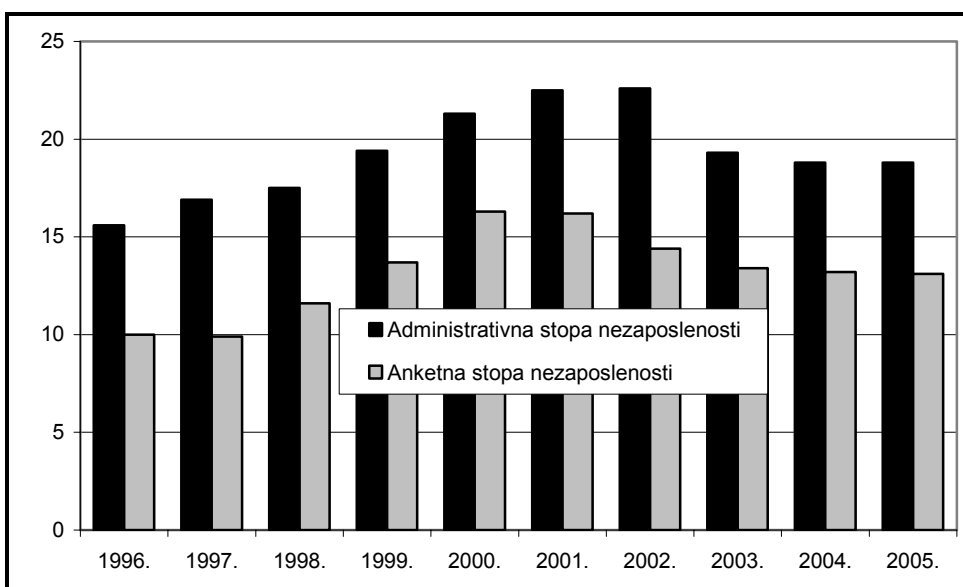
Kao što smo već napomenuli, obrazovanje i zaposlenost su preduvjeti aktivnog uključivanja mladih u društvo i danas većina država ima sustav praćenja i poticanja njihova zapošljavanja (potonje barem na deklarativnoj razini). “Obično, (i u Hrvatskoj) postoje dva izvora statističkih pokazatelja o zaposlenosti odnosno nezaposlenosti. Prvo, to su podaci o evidentiranoj nezaposlenosti koje prikupljaju i obrađuju zavodi za zapošljavanje. Drugi su pokazatelji iz ankete radne snage (ARS) koju uglavnom provode zavodi za statistiku, a čija je metodologija usklađena s pravilima i uputama Međunarodne organizacije rada te Europskog ureda za statistiku (Eurostat), čime se osigurava metodološka usporedivost s istraživanjima u zemljama Europske unije” (Bejaković, 2003:659-660). Administrativni podaci prikupljeni od strane HZZ-a osiguravaju kontinuitet praćenja podataka o nezaposlenim osobama (socio-demografske karakteristike, razlozi nezaposlenosti, trajanje nezaposlenosti...). No, neke se osobe registriraju u HZZ-u kako bi ostvarile različite beneficije (novčana naknada za nezaposlenost, socijalna pomoć, porezne olakšice, dječji doplatok itd.), što rezultira iskrivljenim podacima. No, od rujna 2002. godine HZZ prilagođava hrvatske podatke međunarodnim standardima uvođenjem ILO (*International Labour Organization*) definicije nezaposlenosti, po kojoj je osoba nezaposlena, ako istodobno ispunjava sljedeća tri uvjeta: ne radi (nema posao), aktivno traži posao i ako je raspoloživa za posao (*Zakon o posredovanju pri zapošljavanju i pravima za vrijeme nezaposlenosti*, 2002: NN 96/02), te time smanjuje mogućnost iskrivljenih podataka. Također, Zavod za statistiku putem ankete radne snage (ARS) osigurava podatke o statusu radne snage koji nisu toliko podložni administrativnim regulacijama te stoga korektnije odražavaju stvarno stanje na tržištu rada, odnosno kao glavnu odrednicu nezaposlenosti uzima neaktivnost na tržištu rada, što je vrlo slično ILO definiciji nezaposlenosti (Ilišin, Mendeš, Potočnik, 2003:74).

U 2006. godini je u evidenciji Hrvatskog zavoda za zapošljavanje u prosjeku bilo prijavljeno oko 290.000 nezaposlenih osoba, odnosno administrativna stopa nezaposlenosti se tijekom godine kretala oko 17% (Godišnjak, 2006:22). No, kako primjećuje Rutkowski (2003:496), “postoji nesklad između podataka o nezaposlenosti iz evidencije Zavoda za zapošljavanje i onih iz Ankete o radnoj snazi Državnog zavoda za statistiku. Čak 42,3% svih osoba koje su prijavljene Zavodu za zapošljavanje nisu nezaposlene prema definiciji MOR-a (Međunarodne organizacije rada – *International Labour Organization*). Te

osobe ili imaju zaposlenje (u neslužbenom sektoru), ne traže aktivno posao ili nisu raspoložive za rad. Stvarno nezaposleni po pravilu se prijavljuju Zavodu za zapošljavanje; samo se 14,4% tražitelja zaposlenja ne prijavljuje, a ta skupina vjerojatno obuhvaća one osobe čija je nezaposlenost još uvijek kratkotrajna ili prolazna. Prema tome, neto učinak je takav da podaci iz evidencije nezaposlenih znatno precjenjuju razinu nezaposlenosti (za gotovo 50%)". Prema podacima Ankete radne snage, koje koristi MOR, Hrvatska je u 2006. imala stopu nezaposlenosti od 11,8% (Godišnjak, 2006:22). što je uistinu niže od administrativne stope te pokazuje potrebu za daljnjim reguliranjem sustava zapošljavanja i bilježenja nezaposlenosti.

Uvid u kretanje administrativne i anketne stope nezaposlenosti dobit ćemo usporedbom podataka od 1996. do 2006. godine (grafikon 1).

Grafikon 1: Komparativni prikaz administrativne i anketne stope nezaposlenosti 1996-2006. (%)*

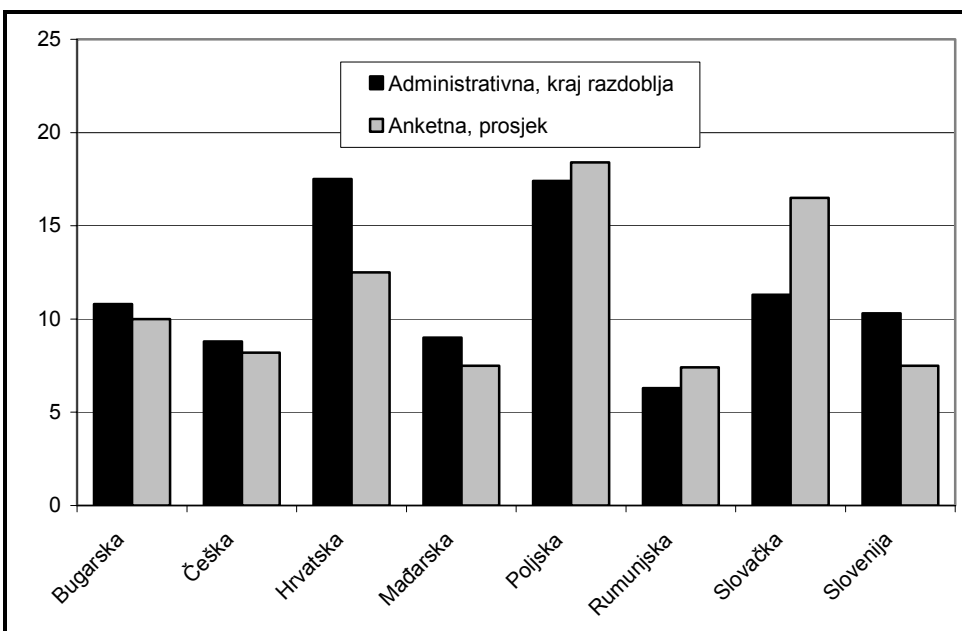

* Preuzeto s <http://www.hnb.hr/publikac/prezent/spf-cro.ppt>. Anketna stopa nezaposlenosti za 2005. odnosi se na prvu polovinu godine.

Vidimo da je nezaposlenost u Hrvatskoj doživjela svoj vrhunac u razdoblju od 2000.-2002. godine kada je bila viša i od dvadeset posto, no iako smo iza sebe ostavili tako visoki postotak još uvijek nismo izišli iz, uvjetno rečeno, krizne situacije, jer se sa 17% administrativne stope nezaposlenosti još uvijek nismo spustili barem na stopu od 15% izmjerenu prije deset godina.

Kako bismo pravilno situirali hrvatsku nezaposlenost, u grafikonu 2 donosimo komparativni prikaz administrativne i anketne stope nezaposlenosti u Hrvatskoj i nekim europskim zemljama.

*Grafikon 2: Komparativni prikaz administrativne i anketne stope nezaposlenosti u Hrvatskoj i nekim europskim zemljama 2006. godine (%)**

Preuzeto s <http://www.hnb.hr/publikac/prezent/spf-cro.ppt>

Načini mjerenja nezaposlenosti mogu utjecati na dobivene rezultate, što najviše dolazi do izražaja u Hrvatskoj, Slovačkoj i Sloveniji što znači da tim tržištima i sustavima praćenja nezaposlenosti još predstoji regulacija. Po anketnoj stopi nezaposlenosti Hrvatska dopijeva na treće mjesto od osam zemalja, iza Poljske i Slovačke. Na začelju kolone su Slovenija i Rumunjska sa stopom između 6% i 7%. Hrvatska sa stopom od 17% doista ne pruža dobre perspektive društvenom razvoju mladih, pogotovo ako uzmemo u obzir da njihova stopa nezaposlenosti iznosi vrlo visokih 32,0% (Godišnjak, 2006:23), što znači da je trećini radno sposobnih mladih onemogućeno stjecanje radnog iskustva.

Distribucija nezaposlenih mladih s obzirom na njihova obilježja pokazala je da je njihov socioprofesionalni status posredovan svim obilježjima osim spola, što je i razumljivo, jer je za pretpostaviti da je distribucija spola kod mladih podjednaka. Nezaposleni mladi se po obilježjima najviše razlikuju s obzirom na dob, obrazovanje te obrazovanje očeva, a kao relativno slabi prediktori pokazale su se regionalna pripadnost i stalno mjesto boravka. Najviše je nezaposlenih u

najstarijoj a najmanje u najmlađoj dobnoj podskupini, samo desetina očeva nezaposlenih mladih ima visoko obrazovanje, dok dvije petine nezaposlenih ima KV, oko osmine ih ima srednjoškolsko i više a desetina niže obrazovanje. S obzirom na geografsku rasprostranjenost nezaposlenih mladih, najviše ih je u Istočnoj i Središnjoj Hrvatskoj, a najmanje u Istri i Primorju te Gradu Zagrebu. Vezano uz veličinu naselja, nezaposlenih je mladih najviše u selima a najmanje u gradovima, što je još jedan pokazatelj ruralne podrazvijenosti u Hrvatskoj.

Osim šire ekonomske situacije, “visoke stope nezaposlenosti mladih često su pokazatelj krutog tržišta rada, što je povezano s teškoćama i troškovima zapošljavanja i otpuštanja zaposlenih. Te su značajke tržišta rada uobičajene i za druga tranzicijska gospodarstva s nefleksibilnim tržištem rada. U isto vrijeme, one su u oštroj suprotnosti s obilježjima koja prevladavaju u tranzicijskim gospodarstvima s fleksibilnijim tržištima rada, kao što su Mađarska ili Estonija” (Rutkowski, 2003:497).

No mladi su ipak u komparativnoj prednosti u odnosu na ostale dobne skupine; nezaposlenost mladih karakterizira kratkotrajna nezaposlenost. “Obzirom na trajanje nezaposlenosti, posao najdulje čekaju nekvalificirani radnici i osobe sa završenom četverogodišnjom srednjom školom (najvećim dijelom maturanti gimnazije – 12-18 mjeseci). Slijede polukvalificirani radnici (6-12 mjeseci), mladi s višim obrazovanjem (6-9 mjeseci), te visoko obrazovana mladež (3-6 mjeseci). Osim o stupnju obrazovanja, trajanje nezaposlenosti također ovisi o spolu i dobi. Nezaposleni mladići su 2002. godine u prosjeku čekali na posao 172 dana (dobna skupina od 15. do 19. godine) ili 257 dana (19. do 24. godine), dok su nezaposlene djevojke u prosjeku na posao čekale 205 dana (dobna skupina od 15. do 19. godine) ili 353 dana (19. do 24. godine)¹ “ (Ilišin, Mendeš, Potočnik, 2003:76).

Nakon situiranja mladih na tržištu rada pokušat ćemo ispitati elemente njihovih stavova o gospodarskim i socijalnim problemima u Hrvatskoj te o uzrocima nezaposlenosti, a također ćemo vidjeti i koja socijalna obilježja mladih pridonose njihovim razlikama u percepciji navedenih problema.

3. Percepcija socijalnih problema i uzroka nezaposlenosti

U zapadnoeuropskim zemljama je rast nezaposlenosti ponajprije bio uvjetovan tehnološko organizacijskim inovacijama, naglim rastom primjene novih tehnologija koje su izmijenile strukturu zanimanja, odnosno informatičkom revolucijom i njenim kompleksnim posljedicama po cjelokupno gospodarstvo. U

¹ Izračune je izradio Josip Gamberožić, HZZ, 2003.

Hrvatskoj je na djelu proces koegzistencija nekoliko razloga nezaposlenosti koji su tipični za zemlje u razvoju, pri čemu se ističe strukturalna nezaposlenost. Karakteristike strukturalne nezaposlenosti su niska ekonomska aktivnost i nesrazmjer ponude i potražnje radne snage (s viškom na strani ponude). U Hrvatskoj također zapažamo visoku i vidljivu urbanu nezaposlenost zbog migracijskih procesa u smjeru selo-grad te latentnu ruralnu nezaposlenost. U ruralnim se područjima važni faktori nezaposlenosti odnose na tehnološko-ekonomsku redundantnost uzrokovanu posljedicama rata. Stagniranje hrvatskog tržišta rada također se manifestira u ograničenom zapošljavanju. Možemo reći da je niska potražnja za radnom snagom posljedica restrukturiranja vlasništva i diskrepancije između zahtjeva tržišta rada i vještina nezaposlenih. Tako još uvijek postoje škole koje nude zanimanja koja su nestala s tržišta rada te na taj način nemaju funkciju obrazovanja i osposobljavanja za zanimanje već pukog opstanka obrazovnih ustanova. Također, u Hrvatskoj je javni sektor reducirao, a privatni se još nije dovoljno razvio kako bi apsorbirao ponudu radne snage.

Integriranje Hrvatske u europsko tržište stvorit će snažne konkurentske pritiske u poduzetničkom sektoru. Hrvatsko gospodarstvo obilježava visoka nezaposlenost i ograničene promjene u broju radnih mjesta, a dinamika otvaranja novih radnih mjesta spora je zbog većeg broja čimbenika, uključujući i nefleksibilno tržište rada. Iznimno strogi propisi o zaštiti zaposlenja koji ograničavaju fluktuaciju radnih mjesta i razmjerno visoki jedinični troškovi rada koji destimuliraju zapošljavanje i ulaganje samo su neki od ključnih primjera krutosti tržišta rada. "Pad zaposlenosti i rast nezaposlenosti znači da se u Hrvatskoj manje radnih mjesta otvara nego što ih se zatvara. Izvor problema nezaposlenosti u Hrvatskoj nije zatvaranje velikog broja radnih mjesta, već mali broj novih radnih mjesta. Stopa otvaranja novih radnih mjesta u Hrvatskoj je samo 3,5% u usporedbi s gotovo 10% u Litvi ili 7% u Bugarskoj" (Rutkowski, 2003:499). S druge strane, "stopa zatvaranja radnih mjesta u Hrvatskoj mnogo je niža od stope u zrelih tržišnim gospodarstvima, kao što su njemačko i francusko" (Rutkowski, 2003:499), koja također u novije vrijeme doživljavaju ekonomske krize i porast nezaposlenosti. Rutkowski (2003:501) daje i uvid u razloge slabog otvaranja novih radnih mjesta, tvrdeći da je "...riječ o nepovoljnoj ulagačkoj klimi, krutosti tržišta rada, visokim troškovima rada i nefleksibilnosti struktura plaća". Također, iako je "...udio malih poduzeća u zaposlenosti u Hrvatskoj porastao, on je još uvijek malen, oko 46%". Ipak situacija nije toliko crna ako uzmemo u obzir uvide u rast ukupne nezaposlenosti nekih europskih zemalja. Godine 2004. najniže stope rasta imale su "...Češka (-0,6%), Mađarska i Švedska (-0,5%). Hrvatska je, sa stopom od 1,2%, u gornjem dijelu ljestvice, između Austrije i Litve (1%) te Malte (1,4%). Najviše stope rasta ukupne zaposlenosti u 2004. godini imaju Irska (3,2%), Bugarska i Grčka (3,1%)" (Analitički bilten, 2005/II:26). No, i ove podatke moramo uzeti s rezervom kada je riječ o utjecaju na rast zaposlenosti i smanjenje nezaposlenosti,

jer različite države imaju različitu startnu poziciju i nije svejedno ima li sniženi rast zaposlenosti država s niskom stopom nezaposlenosti (primjerice, Švedska koja je 2005. imala stopu nezaposlenosti od 6,0%² te 2006. 5,6%³) ili država s visokom stopom nezaposlenosti kao što je Hrvatska.

Raširenost sive ekonomije znatno koči rast zaposlenosti i gospodarski razvoj, pri čemu je nezakonito zapošljavanje tek je jedan od pojavnih oblika "sive ekonomije". U Hrvatskoj ne postoje strukturirana istraživanja rada na crno i točni su podaci nedostupni te možemo samo nagađati opseg rada na crno u Hrvatskoj. Agencija "Moj posao" 2005. godine provela je istraživanje o radu na crno⁴. Na pitanje je li rad na crno bio podjednako raširen u prošlosti ili je on novija društvena pojava obje skupine ispitanika slično su odgovorile. Većina sudionika smatra kako je rad na crno prvenstveno odgovor na novu gospodarsku i društvenu situaciju u kojoj se uočava nepravda i raširenost korupcije (58% posloprimaca i 49% poslodavaca). Prema mišljenju ispitanika, siva ekonomija najprisutnija je u trgovini (34%) i to u maloprodaji, slijede građevina i arhitektura (30%) te turizam i ugostiteljstvo (20%). Poslodavci i posloprimci smatraju kako se na crno isplaćuje gotovo trećina plaća (prosjeak iznosi 32% za posloprimce i 31% za poslodavce koji zauzimaju takav stav). Mladi su u trenutku izlaska na tržište rada izrazito pogođeni neformalnim sektorom zbog nepostojanja radnog iskustva. Pritom su mladi s niskim kvalifikacijama izrazito pogođeni, te jednom kada budu uhvaćeni u njega, teško nalaze izlaz, uz potencijalnu posljedicu da ih siva ekonomija i dalje "dekvalificira".

Kao što preporučuje studija *Perspektive i budućnost mladih u Hrvatskoj*, efikasan bi program zapošljavanja mladih trebao uključivati potporu nacionalnoj mobilnosti, razmjenu projekata i pilot projekte, nacionalnu i transnacionalne mreže, razvoj lingvističkih i kulturalnih vještina, kao i diseminaciju primjera dobre prakse. No, u Hrvatskoj je kooperacija socijalnih partnera još uvijek nedovoljna, osobito u pogledu suradnje obrazovnog sustava i tržišta rada, odnosno izrada studija potreba tržišta rada i monitoringa uspješnosti zapošljavanja mladih. Pasivno ponašanje nezaposlenih prema procesu traženja posla, koje se očituje u mentalitetu očekivanja "jedan posao za cijeli život" i očekivanju da posao bude "dan" a ne da ga se nađe, također priječi uspješno zapošljavanje. Osobito izražen problem je velika ovisnost mladih o pomoći javnih institucija te njihova nerealistično visoka očekivanja od vladinih institucija. U prilog tomu idu i nalazi istraživanja mobilnosti mladih. Naime, oni su u najvećem broju

² The World Fact Book, 2005.

³ The World Fact Book, 2006.

⁴ Uzorak je obuhvaćao oko 500 posloprimaca i oko 300 poslodavaca, http://www.moj-posao.net/jseeker_wiki.php?sessionId=6fa94f746a63cbcb9eb1ae1b10d292f5&wikiName=IstRadNaCrno

izrazili želju za poslom ili u mjestu boravka ili u bližoj okolici (67,7%), a dobro plaćeni posao pokazao se najvećim poticajem za prihvaćanje posla izvan mjesta stalnog boravka. Profesionalna je mobilnost također nisko izražena; posao izvan struke prihvatilo bi 42,6 % mladih pod uvjetom da je dobro plaćen, 22,5% ako su uvjeti rad dobri, a 19% ako je posao zanimljiv i poticajan (Štimac-Radin, 2002:248). Mladi su u nedovoljnoj mjeri poticatelji promjena i stvaratelji vlastitih poduzetničkih projekata kojima će se riješiti njihovi problemi zapošljavanja, jer kapitalistički orijentirani poslodavci traže radnu snagu koja je sposobna efikasno reagirati u tržišnim uvjetima.

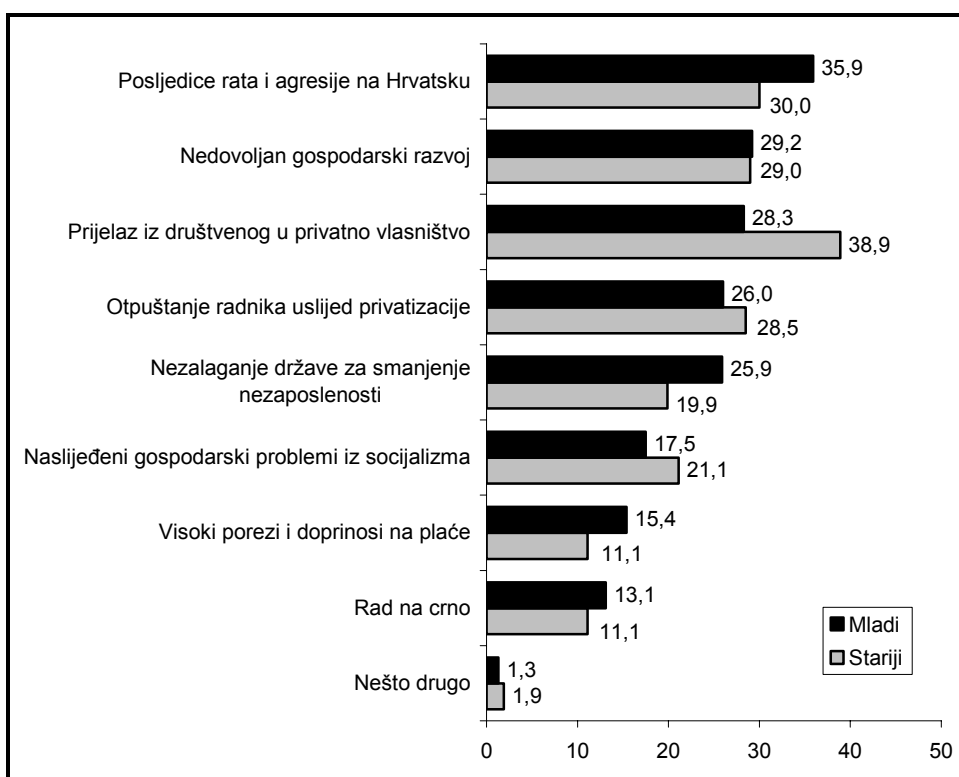
Još se jedan element prikazivanja statusa nezaposlenih može koristiti za prikaz njihove aktivnosti – razlog brisanja iz evidencije nezaposlenih. Naime, od početka uvođenja klasifikacije Međunarodne organizacije rada (2003. godina), u prosjeku je svake godine iz evidencije izbrisano oko trećine osoba upravo zbog neaktivnosti (nedolaska na grupno informiranje ili individualno savjetovanje, odbijanja posla i drugih oblika nesuradnje sa savjetnikom za zapošljavanje) (www.hzz.hr). Prema međunarodnim standardima, nezaposlene osobe moraju ispunjavati tri uvjeta: ne obavljati nikakvu djelatnost, aktivno tražiti posao i pokazati spremnost na prihvaćanje posla ponuđenog od strane HZZ-a, a u slučaju neaktivnosti osoba je brisana iz evidencije na rok od tri mjeseca. Praksa jednog dijela nezaposlenih jest da se nakon isteka razdoblja od tri mjeseca opet registriraju u HZZ-u te opet, nakon nekog vremena, budu brisane iz evidencije zbog neaktivnosti, odnosno nevoljkosti da promijene stavove i da se liše mogućih dobiti iz sustava socijalne skrbi koje ostvaruju ukoliko su u registru nezaposlenih osoba. No, također moramo spomenuti i problem nemotiviranih savjetnika HZZ-a koji, preopterećeni administracijom i velikim brojem nezaposlenih u kartotekama, nisu dovoljno motivirani za pružanje kvalitetnih usluga nezaposlenima, te bi svakako trebalo uložiti napor u smjeru poboljšanja njihove kvalitete rada putem *capacity buildinga* i sustava kontrole kvalitete.

Unatoč činjenici da je hrvatska mladež u nepovoljnoj situaciji, hrvatsko društvo još uvijek nije svjesno problema mladih u dovoljnoj mjeri, a poslijedično, nema razvijene sustave mjera i monitoringa promjena, a u javnosti se u istupima mladih stalno provlači njihovo nezadovoljstvo sadašnjom situacijom. Ovdje je zanimljivo podsjetiti se kako su mladi percipirali uzroke problema u Hrvatskoj (Ilišin, 2005:110). Pritom je zanimljivo da je poredak percipiranih problema u Hrvatskoj za najviše rangirane uzroke istovjetan. No, također se pokazalo da su ratu i njegovim posljedicama mlađi ispitanici pridali znatno veću vrijednost nego što to čine stariji ispitanici, dok je, kada je riječ o nemoralu novih poduzetnika i kriminalu, obratan slučaj. Govoreći o općenitom poretku, kod obje je kohorte slijed razloga koji su privukli više od 10% odgovora ispitanika sljedeće: rat i njegove posljedice, nemoral novih poduzetnika i kriminal, loša politika HDZ-a od 1990.-2000., loša politika koalicije od 2000.-

2003. godine te nasljeđe socijalizma. Navedeno pokazuje da je među ispitanicima prisutan konsenzus o najvećim problemima hrvatskog društva što bi vlasti trebao biti jasan pokazatelj djelovanja. Ujedno treba reći da dobiveni rezultati pokazuju kako su mladi ispitanici prilično jedinstveni u percepciji glavnih gospodarskih i socijalnih problema Hrvatske, jer su pokazali razlikovanje na samo četiri ponuđena razloga i to u vrlo maloj mjeri: na ratu i njegovim posljedicama, lošoj politici HDZ-a od 1990. do 2000., lošoj politici koalicijske vlade od 2000. do 2003. godine te u percepciji nemorala novih poduzetnika i kriminala.

Za razliku od percepcije glavnih uzroka gospodarskih i socijalnih problema, percepcija glavnih uzroka nezaposlenosti pokazala je razlike dviju dobnih kohorta u poretку percipiranih razloga nezaposlenosti (grafikon 3).

Grafikon 3: Komparativni prikaz percepcije glavnih razloga nezaposlenosti u Hrvatskoj – mladi i stariji (%)

Na prva tri mjesta mladi smještaju posljedice rata, nedovoljan gospodarski razvoj i privatizaciju, dok su se stariji odlučili za privatizaciju, posljedice rata i

nedovoljan gospodarski razvoj. Iako između mladih i starijih ispitanika postoje razlike u poretku, u samim postocima opredjeljenja ispitanika ne postoje znatnije razlike osim kod privatizacije koja je privukla 10% više starijih ispitanika. Također, iako je bila ponuđena opcija višestrukih odgovora, niti jednu ponuđenu opciju nije prihvatilo više od dvije petine ispitanika. U tablici 1 dan je prikaz razlikovanja mladih u pogledu nekih razloga nezaposlenosti.

Tablica 1: Percepcija uzroka nezaposlenosti u Hrvatskoj s obzirom na socijalna obilježja mladih (%)

Obilježja mladih	Posljedice rata i agresije na Hrvatsku	Prijelaz iz društvenog u privatno vlasništvo	Naslijeđeni gospodarski problemi iz socijalizma
<i>Spol</i>			$\chi^2=12,18$
Žene			14,2
Muškarci			20,0
<i>Dob</i>	$\chi^2=20,20$	$\chi^2=21,34$	
15 – 19 godina	40,6	21,4	
20 – 24 godine	35,6	29,1	
25 – 29 godina	28,8	32,5	
<i>Socioprof. status</i>		$\chi^2=18,61$	
Zaposleni		30,6	
Nezaposleni		31,7	
Učenici		20,4	
Studenti		26,6	
UKUPNO	35,0	27,6	17,2

Posljedice rata i agresije na Hrvatsku također pokazuju da su mladi relativno jedinstveni, jer se u poimanju tog razloga kao najvažnijeg uzroka nezaposlenosti razlikuju samo po dobi i to na način da su najmlađi ispitanici najskloniji tom odgovoru. Takav je nalaz iznenađujući, jer najmlađa skupina nije neposredno iskusiła rat, te nema dovoljno životnog iskustva za takav stav, no zbog toga je također više sklona potpadanju pod utjecaj javno iznošenih stavova. Prijelaz iz društvenog u privatno vlasništvo u prosjeku je u najvećem broju privukao nezaposlene i zaposlene ispitanike u dobi od 25-29 godina, dok mladi ispitanici, te učenici i studenti, ovaj razlog percipiraju manje bitnim. U percepciji naslijeđenih gospodarskih problema iz socijalizma mladi se razlikuju samo po spolu pa tako više muškaraca nego žena smatra da je to glavni uzrok nezaposlenosti.

Nakon percipiranih razloga nezaposlenosti pogledat usporedit ćemo koje kvalitete mladi i stariji ispitanici Hrvatske te mladi Europljani smatraju najznačajnijima za pronalazak posla (tablica 2).

Tablica 2: Komparativni prikaz najvažnijih kvaliteta pri pronalaženju dobrog posla

Poželjne osobine i vještine	Mladi		Stariji
	Europa 2001. ⁵	Hrvatska 2004.	Hrvatska 2004.
Dobro opće obrazovanje	40,0	54,7	61,0
Komunikacijske vještine	39,0	47,6	40,3
Poznavanje stranih jezika	44,0	35,9	33,2
Stručne kvalifikacije	9,0	34,6	53,2
Ambicija	22,0	31,7	23,8
Poznavanje informatičke tehnologije	43,0	25,6	20,1
Vještine timskog rada	27,0	20,3	14,6
Poznavanje poslovnog svijeta	10,0	12,9	14,1
Dobar izgled	25,0	12,3	9,6
Završen pripravnički staž	20,0	6,6	4,8
Nešto drugo	1,0	3,9	3,9

Podaci pokazuju da se mladi i stariji ispitanici Hrvatske znatno razlikuju, jer stariji veću važnost pridaju “klasičnim” kvalitetama, dok mladi prepoznaju i tzv. *soft skills*. Skoro dvije trećine starijih ispitanika smatra da je opće obrazovanje najvažnije, a slijedi stručna kvalifikacija s nešto više od polovine odgovora. Iza njih slijede komunikacijske vještine i znanje stranih jezika s dvije petine, odnosno trećinom odgovora starijih ispitanika. Zanimljivo je da se poznavanje informatičke tehnologije s oko petinom odgovora smjestilo tek na šesto mjesto i to iza ambicije. Mladi su se u najvećem broju, u oko polovini slučajeva priklonili dobrom općem obrazovanju, zatim komunikacijskim vještinama, znanju stranih jezika, stručnim kvalifikacijama, ambiciji i, tek na šestom mjestu, poznavanju informatičke tehnologije.

U usporedbi mladih Hrvatske i mladih Europljana zapažamo razlike u zastupljenosti pojedinih vještina, odnosno u njihovim rangovima: mladima Hrvatske najvažnije je dobro obrazovanje, komunikacijske vještine te, za desetak posto manje, poznavanje stranih jezika i stručne kvalifikacije, dok je za mlade Europljane prioritet poznavanje stranih jezika i informatičke tehnologije te dobro opće obrazovanje i komunikacijske vještine. Ovdje je upadljiva razlika u relativno niskom rangu poznavanja informatičke tehnologije mladih Hrvatske te, s druge strane, u vrlo niskom rangu važnosti stručnih kvalifikacija kod mladih Europljana, što možemo tumačiti njihovim prepoznavanjem netradicionalnih vještina (informatička pismenost), te vezanošću mladih Hrvatske uz percepciju stručnih kvalifikacija kao važnih. Uzrok tim odstupanjima vjerojatno su razlike

⁵ Young Europeans in 2001, 2001:11.

između tržišta rada u Hrvatskoj i članicama Europske unije u kojima se veći naglasak stavlja na dodatne vještine i procese učenja, nego na osnovne preduvjete, kao što su stručne kvalifikacije. Dodatne razlike nalazimo u činjenici da mladi Hrvatske u manjoj mjeri no Europljani percipiraju važnost dobrog izgleda i završenog pripravničkog staža, koji su se kod mladih Europljana smjestili na sredini ljestvice, a ambiciju kao važnu u većoj mjeri percipiraju mladi Hrvatske. Poznavanje poslovnog svijeta, odnosno, prethodnog iskustva dobilo je podjednaku vrijednost u obje skupine mladih što znači da mladi smatraju da svojom sposobnošću učenja mogu nadoknaditi nedostatak poslovnog iskustva.

Zanimalo nas je na koji se način mladi Hrvatske razlikuju u pogledu percepcije važnosti pojedinih osobina za uspješno pronalaženje posla te u tablici 3 donosimo razlike u percepciji pojedinih osobina s obzirom na socijalna obilježja mladih.

Tablica 3: Percepcija poželjnih osobina i vještina za pronalaženje dobrog posla s obzirom na socijalna obilježja mladih (%)

Obilježja mladih	Dobro opće obrazovanje	Komunikacijske vještine	Vještine timskog rada
<i>Dob</i>	$\chi^2=21,72$	$\chi^2=20,31$	$\chi^2=15,58$
15 – 19 godina	72,2	18,0	9,8
20 – 24 godine	61,2	23,4	15,4
25 – 29 godina	60,7	23,7	15,6
<i>Socioprof. status</i>	$\chi^2=30,43$	$\chi^2=28,95$	$\chi^2=23,11$
Zaposleni	61,4	21,5	17,1
Nezaposleni	97,4	20,6	12,0
Učenici	73,4	17,7	8,9
Studenti	57,8	27,6	14,6
<i>Obrazovanje ispitanika</i>	$\chi^2=28,93$	$\chi^2=40,88$	$\chi^2=20,43$
OŠ i manje	72,8	16,6	10,6
Ind/zanatska škola	69,1	17,4	13,5
Srednja škola	59,9	24,9	15,2
VŠS, VSS i više	58,0	28,2	13,8
UKUPNO	64,8	21,7	13,5

U prosjeku dobro opće obrazovanje najviše cijene najmlađi ispitanici, oni niskog obrazovanja i, u skoro 100% slučajeva, nezaposleni, dok mu najmanju važnost pridaju najstariji ispitanici, studenti te oni akademskog obrazovanje. Druge dvije vještine, vještine timskog rada i komunikacijske vještine, koje određujemo kao *soft skills*, jer predstavljaju nadogradnju na klasične zahtjeve pri potražnji posla, u najvećem broju cijene najstarija skupina ispitanika, zaposleni

te oni srednjoškolskog ili akademskog obrazovanja. Procjenjujemo da su se upravo opisani ispitanici već uspješno zaposlili te upravo zbog toga prepoznaju važnost tih vještina.

4. Mjere aktivne politike tržišta rada

Ustav Republike Hrvatske donosi definiciju prava na rad: “Svaki građanin ima pravo, pod jednakim uvjetima, sudjelovati u obavljanju javnih poslova i biti primljen u javne službe” (Članak 44.). “Svatko ima pravo na rad i slobodu rada. Svatko slobodno bira poziv i zaposlenje i svakomu je pod jednakim uvjetima dostupno svako radno mjesto” (Članak 54.). No, “ova ustavna odredba ne podrazumijeva i zbiljsko jamstvo radnog mjesta. Naprotiv, u uvjetima tržišnog gospodarstva ovakvo ustavno jamstvo prava na rad predstavlja pravo i slobodu poduzimanja gospodarskih djelatnosti. Stoga se težište odgovornosti za gospodarski napredak društva stavlja na građanina kao pojedinca, dok zadaće države prije svega predstavljaju osiguranje poštivanja pravila tržišne utakmice kao i ograničene intervencije mjerama ekonomske politike” (Jelušić, 2000:15). Mjere aktivne politike tržišta rada imaju dugu povijest u razvijenim zemljama, a u početku su korespondirale s konceptom upravljanja potražnjom na tržištu radne snage i trebale su biti amortizeri rasta inflacije i nadnica (Babić, 2003). U današnje vrijeme, aktivne politike tržišta rada prvenstveno su usmjerene na smanjenje nezaposlenosti i aktiviranje neaktivnih tražitelja zaposlenja. “Osnovni ciljevi politika i institucija na tržištu rada najčešće su: (i) smanjivanje nezaposlenosti, (ii) smanjivanje segmentacije na tržištu rada i smanjivanje nepovoljnog položaja rizičnih grupa u zemlji, (iii) promoviranje regionalne, kvalifikacijske i sektorske mobilnosti, te (iv) porast produktivnosti rada” (Obadić, 2003:529). Za razliku od aktivnih, mjere pasivnih politika na tržištu rada odnose se na sustav naknada za nezaposlene, koji u Hrvatskoj ima i nepovoljan učinak jer, “iskustvo pokazuje da uz postojeće naknade i rašireno neslužbeno gospodarstvo u tranzicijskim ekonomijama postoji mala vjerojatnost da primatelj naknade prihvati neki posao koji mu nudi Zavod za zapošljavanje” (Obadić, 2003:534).

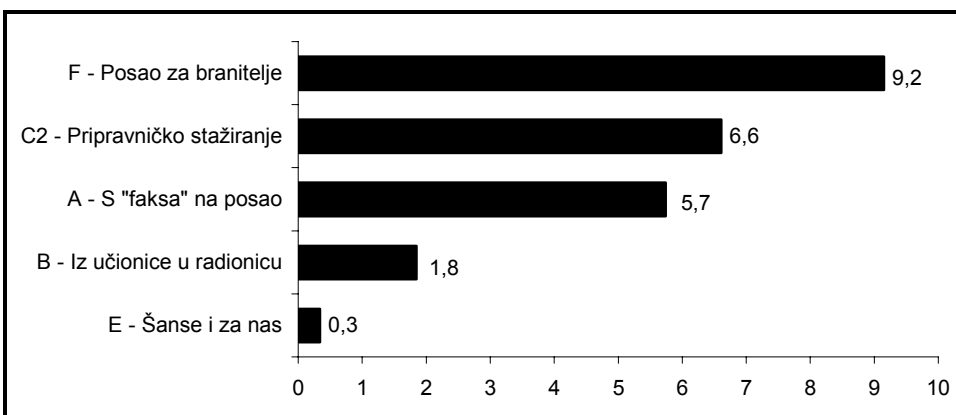
U hrvatskom sustavu poticanja zapošljavanja najčešći su pristupi koji, ili povećavaju potrebu za radnom snagom (*demand oriented approaches*), ili poboljšavaju mehanizme za zapošljavanje dugotrajno nezaposlenih osoba. U takvom se pristupu naglašava da je zapošljavanje, a osobito zapošljavanje mladih, prioritetna zadaća i socijalne i gospodarske politike u Hrvatskoj. Nacionalni program djelovanja za mlade u Republici Hrvatskoj (2003:55-56) donosi širok opseg preporuka za razvijanje specifičnih mjera poticanja zapošljavanja i samozapošljavanja mladih, primjerice, nagrađivanje njihovih projekata, razvoj sustava njihova samozapošljavanja, razvoj sustava lokanog partnerstva te poboljšanja protoka informacija o zapošljavanju među mladima.

Također, Vlada je, polazeći od analize nezaposlenosti, s naglaskom na promatranju stanja nezaposlenosti mladih u dobi od 15. do 29. godine u suradnji sa Zavodom za zapošljavanje (HZZ), 2004. godine razvila *Nacionalni akcijski plan za zapošljavanje* za razdoblje od 2005. do 2008. godine, koji će omogućiti godišnje alociranje od preko 350 milijuna kuna na poticajne mjere zapošljavanja. Za 2006. godinu, Zavod za zapošljavanje (www.hzz.hr) donio je mjere iz Godišnjeg plana poticanja zapošljavanja:

- Aktivne i preventivne mjere za nezaposlene i neaktivne (*Smjernica 1*)
- Otvaranje novih radnih mjesta i razvoj poduzetništva (*Smjernica 2*)
- Promoviranje razvoja ljudskog kapitala i cjeloživotno učenje (*Smjernica 4*)
- Promoviranje integracije i borba protiv diskriminacije osoba koje se nalaze u nepovoljnom položaju na tržištu rada (*Smjernica 7*)
- Neprijavljeni rad (*Smjernica 9*)
- Regionalne razlike (*Smjernica 10*)

“Osim navedenih, u Hrvatskoj se i nizom drugih mjera nastoji stvoriti povoljna klima za razvoj tržišta rada. Programima kreditiranja poduzetničkih projekata po povoljnijim uvjetima od tržišnih, koje provode Ministarstvo za obrt, malo i srednje poduzetništvo i Hrvatska banka za obnovu i razvoj, potiče se i novo zapošljavanje” (Ilišin, Mendeš, Potočnik, 2004:83). U grafikonu 4 donosimo prikaz osoba zaposlenih po pojedinim programima poticanja zapošljavanja.

Grafikon 4: Broj zaposlenih osoba po pojedinim programima poticanja zapošljavanja korištenih za mlade u razdoblju ožujak 2002. – prosinac 2005. (%)⁶

⁶ Godišnjak, 2005:39.

Moramo napomenuti da nije poznat broj mladih po pojedinoj prikazanoj mjeri i da o uspješnosti pojedine mjere na zapošljavanje mladih možemo govoriti samo u relativnom smislu, osim u slučaju mjere A – s “faksa na posao” i mjere B – “iz učionice u radionicu”. Kao dodatak mjerama navedenim u grafikonu, HZZ nudi i lepezu savjetovanja, usmjerenih na područja koja nisu vezana uz znanja iz područja profesije, a mogu povećati zapošljivost osobe. Takav pristup obuhvaća individualan pristup nezaposlenoj osobi, tj. grupna informiranja, individualna savjetovanja, radionice vezane uz stjecanje vještina pisanja životopisa i razgovora s poslodavcem, te poboljšanje motivacijskog sklopa nezaposlenih osoba.

Neka mišljenja o mjerama poticanja zapošljavanje ne idu u prilog kreiranju takovih mjera. Primjerice, “dosadašnja istraživanja provedena u zemljama OECD-a pokazuju da je ukupan utjecaj aktivnih politika na tržištu rada malen i nesignifikantan, dok na primjer, empirijski primjeri za Poljsku potvrđuju da primjena aktivnih politika na tržištu rada ima negativan utjecaj jer su se dodatni tečajevi za obučavanje nudili tražiteljima zaposlenja s vrlo povoljnim kvalifikacijskim obilježjima, koji bi ionako sami pronašli posao” (Obadić, 2003:529). Problem je i činjenica što neke zemlje sudionike u aktivnim politikama ubrajaju u nezaposlene, a neke ne (Calmfors, 2002:35), te je moguće da aktivne politike na tržištu rada uopće nemaju utjecaj na nezaposlenost, iako ekonometrijske analize pokazuju suprotno. S obzirom na to da se u nekim zemljama sudionici aktivnih politika ne smatraju nezaposlenima, stvarno smanjenje nezaposlenosti potpuno je prividno. “Hrvatski zavod za zapošljavanje plaća sve doprinose za svaku osobu obuhvaćenu programom mjera aktivne politike koji provodi, odnosno subvencioniranjem nadnica, pa se osobe obuhvaćene navedenim programom ne smatraju nezaposlenima” (Obadić, 2003:537).

Usprkos tome što se na temelju rezultata mnogih istraživanja dvoji o korisnosti mjera poticanja zapošljavanja i što je u ovome trenutku u Hrvatskoj njima obuhvaćen relativno mali postotak nezaposlenih, ona ostaju područjem ulaganja koje može doprinijeti smanjenju nezaposlenosti. Uz pojačavanje, a ne ukidanje mjera poticanja zapošljavanja, te otvaranja novih radnih mjesta bitan problem koji je nužno riješiti jest to što u Hrvatskoj još uvijek postoji problem neobjedinjenosti inicijativa zapošljavanja te zadovoljavajućeg institucionalnog mehanizma čiji su ingerencije vezane uz probleme mladih, uključenje mladih u razvoj društva i participaciju u mehanizmima odlučivanja ovisi o nezavisnim oblicima organiziranja (NVO, kulturne inicijative i neformalne grupe).

5. Zaključne napomene

Društveni položaj mladih u Hrvatskoj je alarmantan jer se, kada je riječ o problemu nezaposlenosti, najčešće ističe problem nezaposlenosti osoba srednje

dobi, a ne uviđa se nepovoljni utjecaj velikog broja mladog neaktivnog stanovništva po privredni razvoj. Nezaposlenost je u Hrvatskoj doživjela svoj vrhunac u razdoblju od 2000-2002. kada je bila viša i od dvadeset posto, a niti danas sa 17% nije znatno niža, a mladi su u naročito nezavidnom položaju s vrlo visokih 32,0%. Problemi mladih danas su komplementarni problemima ostalih dobnih skupina, no, usprkos tomu, nezaposlenost mladih rijetko je prepoznata kao ozbiljan socijetalni problem. Zbog toga što radna okolina osigurava mogućnosti za učenje, pokazivanje inicijative, te razvoj socijalnih kontakata i samoostvarenje, za nezaposlenost se može očekivati da ima utjecaj čak i individualno zdravlje pojedinca. Sljedeće probleme nezaposlenosti mladih možemo smatrati neprepoznatim od strane šire javnosti i političara: pomanjkanje mehanizama koji bi osigurali postepeni prijelaz mladih iz pasivnog u aktivni dio populacije, pomanjkanje procesa putem kojih bi mladi mogli steći iskustvo potrebno za prvi posao, te neophodnost financijske pomoći za poduzetničke aktivnosti. Također, inicijative za smanjivanje nezaposlenosti pokazuju se manje uspješnima jer se metodologija sustavnog prikupljanja podataka ili ne tiče relevantnih informacija ili uopće ne postoji.

Percepcija glavnih uzroka nezaposlenosti pokazala je razlike dviju dobnih kohorta u poretku percipiranih razloga. Mladi na prva tri mjesta smještaju posljedice rata, nedovoljan gospodarski razvoj i privatizaciju, dok kod starijih ispitanika ta mjesta zauzimaju privatizacija, posljedice rata i nedovoljan gospodarski razvoj. Govoreći o razlikama mladih po socijalnim obilježjima, mladi se razlikuju samo u percepciji nasljeđenih gospodarskih problema iz socijalizma, prijelazu iz društvenog u privatno vlasništvo te posljedicama rata i agresije na Hrvatsku.

Osim što je predmet svakodnevnih egzistencijalnih problema mnogih građana Hrvatske, zapošljivost, tj. potencijal za zapošljavanje osobe sve više postaje predmet intrerese istraživača i agencija koje u svojoj nadležnosti imaju upravo zapošljavanje. Naši podaci pokazuju da se mladi i stariji ispitanici znatno razlikuju u percepciji kvaliteta koje podižu zapošljivost osoba jer stariji veću važnost pradaju "klasičnim" kvalitetama (poput stručnih kvalifikacija), dok mladi prepoznaju i tzv. *soft skills* kao što su komunikacijske vještine. Osim samih vještina potrebnih za zapošljavanje, aktivne mjere zapošljavanja kreirane od strane vlasti ili agencija za zapošljavanje također doprinose zapošljivosti. Usprkos tome što se na temelju rezultata mnogih istraživanja dvoji o korisnosti mjera poticanja zapošljavanja i što je u ovome trenutku u Hrvatskoj njima obuhvaćen relativno mali postotak nezaposlenih, ona ostaju područjem ulaganja koje može doprinijeti smanjenju nezaposlenosti.

Imajući na umu gore navedene nalaze, možemo zaključiti da žarišne točke hrvatskog sustava zapošljavanja na kojima bi svakako trebalo poraditi možemo podijeliti na nekoliko razina: (1) socijetalnu – podizanje svijesti javnosti o

problemima mladih u današnjem društvu i osvještavanje mladih sa ciljem poboljšana svog društvenog položaja aktivnim pristupom; (2) razvoj sustava savjetovanja, profesionalnog usmjeravanja (*career guiding*) i motivacijskog treninga; (3) informiranje i olakšavanje pristupa sustavu prekvalifikacije, naročito u segmentu pokretanja samostalne djelatnosti mladih putem sustava inkubatora; (4) borba protiv sivog tržišta jačanjem legislativnog okvira i njegovim stvarnim provođenjem. Sve ove mjere moraju biti popraćene sustavom monitoringa jer sadašnja situacija zbog fragmentiranih i nepovezanih informacija ne nudi uvjete za cjeloviti uvid u tržišnu situaciju i kreiranje integralne strategije poboljšanja položaja mladih u Hrvatskoj. Kao što je rečeno na početku priloga, mladi su garancija reprodukcije socijalnog sustava u smislu prenošenja obrazovnog i kulturalnog kapitala te doprinosa razvoju ekonomskog sustava. Sadašnja situacija u Hrvatskoj odražava se u nepostojanju efikasnog sustava integracije mladih u tržište rada, uz perzistiranje visoke stope nezaposlenosti, što ugrožava stabilnost ekonomije a time i društvu stabilnost.

Literatura

- Analitički bilten* (2005): Vol. VII(2). Zagreb: Hrvatski zavod za zapošljavanje.
- Babić, Z. (2003): Uloga aktivne politike na tržištu rada u Hrvatskoj. *Financijska teorija i praksa* 27(4): 547-566.
- Barišić, A. F. (2000): Zapošljavanje i ubrzane tehnološke promjene. *Analitički studijski centar u Zagrebu* (3): 75-79.
- Bejaković, P. (2003): Nezaposlenost. *Financijska teorija i praksa* 27(4): 659-661.
- Calmfors, L., Forslund, A. and Hemstör, M. (2002): Does Active Labour Market Policy Work: Lessons from the Swedish Experiences". *CESifo Working Paper* 675(4): 1-59.
- Chuprov, V., I., Yanowitch, M. (1999): Youth in Social Reproduction. *Russian Social Science Review* 40(5):49-69.
- European Union Presidency conclusions* (2000). Lisbon European Council. <http://ue.eu.int/-Newsroom/LoadDoc.asp?BID=76&DID=60917&from=&LANG=1>
- Field Listing: Unemployment Rate (2006). *The World Fact Book*. <http://sportsforum.ws/sd/factbook/fields/2129.html>
- Field Listing: Unemployment Rate (2005). *The World Fact Book*. <http://sportsforum.ws/sd/factbook/fields/2129.html>
- Fisher, G. (2002): Discussant Notes, u: Funck, B.; Pizzati, L. (ur.) *Labour, Employment and Social Policies in the EU Enlargement Process – Changing Perspectives and Policy Options*. Washington: World Bank, 323-325.
- Fukuyama, F. (2000): *Povjerenje: društvene vrline i stvaranje blagostanja*. Zagreb: Izvori.
- Godišnjak* (2005): Zagreb: Hrvatski zavod za zapošljavanje.

- Godišnjak* (2006): Zagreb: Hrvatski zavod za zapošljavanje.
- Haralambos, M.; Holborn, M. (2002): *Sociologija. Teme i perspektive*. Zagreb: Golden marketing.
- Ilišin, V. (2005): Političke vrijednosti, stavovi i participacija mladih: kontinuitet i promjene, u: Ilišin, V. (ur.): *Mladi i europski integracijski procesi*. Zagreb: Institut za društvena istraživanja, 65-139.
- Ilišin, V.; Mendeš, I.; Potočnik, D. (2003): Politike prema mladima u obrazovanju i zapošljavanju. *Politička misao* (40)3: 58-89.
- Ilišin, V.; Radin, F. – ur. (2002): *Mladi uoči trećeg milenija*. Zagreb: Institut za društvena istraživanja u Zagrebu / Državni zavod za zaštitu obitelji, materinstva i mladeži.
- Istraživanje o radu na crno* (2005): Zagreb: Moj posao. http://www.moj.posao.net/jseeker_wiki.php?sessionId=6fa94f746a63cbcb9eb1ae1b10d292f5&wikiName=IstRadNaCrno
- Jelušić, M. (2000): Ustavna i zakonska jamstva prava na rad i slobode rada. *Anali Studentskog centra u Zagrebu* (3): 15-20.
- Mjesečni statistički bilten* (2006): 19(2): 4.
- Nacionalni program djelovanja za mlade* (2003). Zagreb: Državni zavod za zaštitu obitelji, materinstva i mladeži.
- Obadić, A. (2003): Utjecaj aktivnih i pasivnih politika na tržište rada. *Financijska politika i praksa* 27(4): 529-546.
- Peračković, K. (2000): Psihosocijalni aspekti sigurnosti zaposlenja – od potrebe do političkog programa. *Anali Studentskog centra u Zagrebu* (3): 52-61.
- Perspektive i budućnost mladih u Hrvatskoj* (2001). Zagreb: Ured Predsjednika Republike Hrvatske.
- Rutkowski, J. (2003): Analiza i prijedlozi poboljšanja tržišta rada u Hrvatskoj. *Financijska teorija i praksa* 27(4): 459-513.
- Standardni prezentacijski format: 2. tromjesjeće 2006.* (2006). Zagreb: Državni zavod za statistiku <http://www.hnb.hr/publikac/prezent/spf-cro.ppt>
- Statistički ljetopis Republike Hrvatske* (2005). Zagreb: Državni zavod za statistiku.
- Šošić, V. (2003): Premija za obrazovanje i ulaganje u ljudski kapital u Hrvatskoj. *Financijska teorija i praksa* 27(4): 439-455.
- Štimac-Radin H. (2002): Radne vrijednosti mladih, u: Ilišin, V. i Radin, F. (ur.): *Mladi uoči trećeg milenija*. Zagreb: Institut za društvena istraživanja u Zagrebu / Državni zavod za zaštitu obitelji, materinstva i mladeži, 219-231.
- Šućur, Z. (2004): Socijalna isključenost: pojam, pristupi i operacionalizacija. *Revija za sociologiju* XXXV (1-2): 45-60.
- The Future of the European Employment Strategy* (2003). http://ec.europa.eu/employment_social/news/2003/jan/ees_03_com_en.pdf
- Ustav Republike Hrvatske* (2001). <http://adacta.org/ustavrh.htm>
- Young Europeans in 2001. Results of a European opinion poll* (2001). http://europa.eu.int/comm/education/youth/ywp/eurobarometer_youth.htm
- Zakon o posredovanju pri zapošljavanju i pravima za vrijeme nezaposlenosti (2002): *Narodne novine* 96/02.

Dunja Potočnik

MLADI I NOVE TEHNOLOGIJE

1. Uvod

U vrijeme razvijene informatičke tehnologije neuključenost mladih u učenje i primjenu informatičkih znanja može se smatrati oblikom socijalne isključenosti koji uvelike određuje snalaženje i položaj mladih na svjetskom tržištu rada, a njemu mnogi danas pridaju oznaku “globaliziran”¹. Time znanje postaje strateški resurs kojim se utemeljuju rast i razvoj, a mladi su (ili bi trebali biti) sve aktivniji sudionici tih procesa. Literatura o ljudskom kapitalu² (Becker, 1993) često razlikuje “specifičan” i “opći” ljudski kapital. Specifičan se kapital odnosi na znanja i vještine koje koriste uskom krugu ljudi (primjerice – u ekonomskoj teoriji – poslodavcima), dok je opći ljudski kapital, poput pismenosti, koristan svima. U današnjem društvu pismenost označava sposobnost čitanja i pisanja na razini koja omogućuje komunikaciju i funkcioniranje pojedinca u društvu, a u novije se vrijeme u pismenost sve češće uključuju i kompjuterske vještine, tj. računalna pismenost koja se odnosi na samostalno korištenje kompjuterske tehnologije i novih medija (primjerice, vizualnih i interaktivnih).

Osnovna kompetencija suvremenog čovjeka je njegova pismenost koja utječe na kvalitetu i fleksibilnost radne snage, mogućnosti stjecanja novih znanja i vještina te participaciju u širem društvu. Znanje jezika i računalna pismenost među najvažnijim su resursima za ravnopravno sudjelovanje u razmjeni iskustava i znanja, kao i za sudjelovanje na tržištu rada. Svaki oblik znanja jezika, kako u lingvističkom, tako i u tehnološkom (računalnom) smislu, u funkciji je mobilnosti, koja se danas vrlo često spominje u kontekstu globalizacije i svjetskih tokova informacija, ljudi i kapitala. P. Bourdieu (1992) govori o jeziku kao simboličkoj moći, smatrajući da na jezik ne treba gledati samo kao na sredstvo

¹ Sam pojam globalizacije zahtijeva široku raspravu, jer, primjerice, danas je mnogo lakše govoriti o globaliziranom siromaštvu i/ili nezaposlenosti, nego što je to slučaj s informatičkom tehnologijom, sa čime u vezi možemo govoriti o “digitalnoj podjeli” svijeta.

² Socijalni kapital možemo promatrati kao agregat stvarnih i potencijalnih resursa s kojima svaki pojedinac ulazi u interakciju s drugima. Pojedinci pridonose socijalnom kapitalu obukom, stečenim iskustvom i znanjem koje povećava produktivnost i predstavlja sredstvo osobnog ulaganja u ukupni socijalni kapital.

komunikacije, nego i kao na medij moći kroz kojega pojedinci ostvaruju vlastite interese i pokazuju razinu i oblik svoje kompetencije. U studiji tehnološke nepismenosti, Gagel (1997) identificira sljedeće zajedničke elemente tehnološke pismenosti: 1) prilagodba brzim i kontinuiranim tehnološkim promjenama; 2) pronalazak kreativnih i inovativnih rješenja za tehnološke probleme; 3) efikasno djelovanje putem tehnološkog znanja; 4) pristup tehnologiji i uključenost u svijet života. Ovaj je četvrti aspekt ujedno najzanimljiviji za sociološku analizu, jer se u današnje vrijeme “svijet života” proteže i na virtualan svijet elektroničke komunikacije, a isključenost iz njega, kao što je već rečeno, može značiti i socijalnu isključenost, osobito u slučaju populacije mladih kojoj je elektronička komunikacija postala jednim od temelja društvenog života.

Naziv za visoke tehnologije³ koji obuhvaća sve aspekte njene primjene u komunikaciji – računalno posredovana komunikacija (CMC – Computer Mediated Communication) – odnosi se na: e-mail, interaktivne poruke, diskusijske grupe, video konferencije, on-line kataloge znanja, on-line učenje itd. CMC promovira interakciju, koje često nema u tradicionalnim frontalnim metodama predavanja nastavnika te omogućuje slobodu istraživanja alternativnih putova učenja, tj. razvijanje osobnih stilova učenja. U primjeni CMC-a nastavne aktivnosti mogu varirati od detaljno strukturiranih zadataka pa sve do “otvorenih” projekata u kojima su učenici slobodni da razvijaju vlastiti stil rješavanja problema. Pri tome je jedan od ključnih elemenata razvijanje samomotivirajućeg pristupa učenika.

Visoke tehnologije potiskuju politehnički obrazovni sustav, čiji je cilj obrazovanja bio pružanje ukupnog određenog znanja u funkciji njegove primjene. U uvjetima povećane znanstvene produktivnosti, visoke su tehnologije izazvale krizu obrazovanja i društva donijevši sa sobom novi cilj obrazovanja: pružanje općih znanja u funkciji primjene i stvaranja novih znanja. Suvremena znanost, čiji je predmet interesa proučavanje obrazovanja i njegova značaja u društvenoj proizvodnji, razlikuje dva dijela obrazovnog sustava:

- formalni školski obrazovni sustav za djecu i mladež (osnovno, srednje i visoko obrazovanje);
- trajno cjeloživotno obrazovanje u kojem se globalno društvo u prvom planu ustrojava kao obrazovni sustav.

Danas su svi relevantni društveni subjekti svjesni uloge tehnologije u prenošenju znanja, a studije njegove konstrukcije razotkrivaju da se znanje,

³ “Visoka tehnologija” označava, u određenom trenutku, najnaprednije uključivši i “rubne tehnologije” koje povećavaju ljudsku sposobnost prilagodbe okolini i optimalno iskorištavanje prirodnih i ljudskih resursa.

gospodarstvo i tehnologija međusobno kreiraju (Thurk, Fine, 2003). U društvu znanja, koje se vrlo često ističe kao jedan od *milenijskih ciljeva* UNDP-a (*United Nations Millennium Development Goals by the Year 2015*, 2000), informacijske tehnologije postaju jedan od najznačajnijih resursa. Osim toga, potpisivanjem Lisabonske strategije dogovoreni su procesi koji trebaju završiti do 2010. godine kako bi omogućili kompetitivnost europskog društva temeljenog na znanju. Hrvatsko gospodarstvo muče mnogobrojni problemi, a jedan od njih je i informatička “podrazvijenost”, ocijenjeno je na Microsoftovoj konferenciji održanoj 2005. godine: Hrvatska se trenutno nalazi na trećem stupnju na skali od sedam stupnjeva razvijenosti informacijskog društva, što znači da je ono podrazvijeno.

Ovim radom nećemo pokušati rasvijetliti samo aspekte odnosa mladih prema informatičkoj tehnologiji, nego i mobilnoj telefoniji, koja začetke nalazi u mikrominijaturizacijskoj revoluciji, započetoj 60-ih godina prošlog stoljeća, kada je poboljšanjem procesa komunikacije, osobito internetom, naglo naraslo i prateće financijsko tržište. Otuda je razumljivo da su industrija mobilnih telefona koja je slijedila nakon *booma* interneta i financijski sektor koji ju podupire, postali zagovarači povezivanja mobilnih telefona i interneta. Upotreba mobilnih telefona za komunikaciju tekstem, fotografijama i video materijalima rapidno se širi, kako opsegom korisnika, tako i novim mogućnostima (Ayres i drugi, 2004). Mobilni telefoni omogućuju korisnicima korištenje funkcija koje prelaze okvire standardnog telefona, te tako telefon prestaje biti pukim sredstvom komunikacije. Telefon postaje sredstvo samoprezentacije, te iskaz, kako identiteta, tako i pripadnosti socijalnoj klasi. Upotreba ring tonova, tonova poruka, maski i screensavera nije samo način razlikovanja od drugih korisnika, nego i personalizacija tehnologije koja omogućuje slanje poruka o identitetu korisnika i o njegovoj percepciji svijeta.

Utjecaj novih tehnologija na mlade postaje sve značajnije područje istraživanja iz perspektive slobodnog vremena, oblika učenja ili, najšire, svakodnevnog života. Nove tehnologije mijenjaju pristup informacijama i time snažno utječu na smjer i sadržaj socijalizacije mladih. U društvima, u kojima postoji pristup novim tehnologijama one povećavaju informiranost i spremnost na angažman u različitim sferama života, što je posebice značajno u skupini mladih. Uključivanjem u svijet stvaranja i primanja informacija oni imaju više mogućnosti od svojih prethodnika ostaviti svoje tragove i proizvode na korištenje sadašnjim i budućim generacijama.

Metodološke napomene

Predmet ovog istraživanja je posjedovanje visoke tehnologije (računala, laptopa, DVD-playera i mobitela) od strane mladih u Hrvatskoj, kao i način i

opseg primjene te tehnologije, s posebnim naglaskom na oblike korištenja računala i interneta. Pozornost je usmjerena na analizu rezultata ispitivanja mladih koji na različite načine koriste računala i internet, te na utvrđivanje utjecaja sociodemografskih obilježja na razlike u upotrebi računala, laptopa i mobitela. Iz potonje analize izostavit ćemo DVD-player, kojega za potrebe ovog teksta analiziramo samo na razini posjedovanja i učestalosti korištenja.

Ciljevi analize upotrebe naprava visoke tehnologije su sljedeći:

1. ustanoviti i usporediti stupanj posjedovanja naprava visoke tehnologije u populaciji mladih (15-29 godina) u dvije vremenske točke te mladih i starijih ispitanika (30 godina na dalje);
2. usporediti razmjere korištenja naprava visoke tehnologije od strane mladih ispitanika u dvije vremenske točke, te mladih i starijih;
3. ustanoviti utjecaj sociodemografskih obilježja mladih na posjedovanje naprava visoke tehnologije i načine upotrebe računala, interneta i mobitela;
4. usporediti distribuciju razloga nekorisćenja računala među mladim i starijim ispitanicima;
5. ustanoviti utjecaj sociodemografskih obilježja na pojedine razloge nekorisćenja računala u populaciji mladih ispitanika.

U analizi se polazi od pretpostavke da postoje razlike u sociodemografskim obilježjima mladih korisnika računala, Interneta i mobitela. Drugim riječima, pretpostavljamo da se varijacije u posjedovanju i korištenju naprava visoke tehnologije koje postoje među pojedincima mogu dobrim dijelom objasniti razlikama u njihovim socijalnim obilježjima. Za analizu se koriste sljedeća sociodemografska obilježja mladih: spol, dob, socioprofesionalni status, obrazovanje oca, obrazovanje ispitanika, regionalna pripadnost i stalno mjesto boravka.

Za utvrđivanje razlika korišten je χ^2 -test, a tumače se samo one koje su statistički značajne na razini .001 i manjoj.

2. Posjedovanje i korištenje računala

Ne tako davno, predviđalo se da će se broj korisnika računala podvostručavati svake godine (Castells, 2002a). Godine 1973. u mreži je bilo samo 256 računala, a početkom 80-ih, nakon značajnih poboljšanja, bio je ograničen na 25 mreža sa samo nekoliko stotina primarnih računala i nekoliko tisuća korisnika. Prije manje od dva desetljeća kompjuteri su većinom korišteni u znanosti i poslovanju, a prije samo jednog desetljeća, internet je bio militarna provincija

(Castells, 2002a). Danas je dizajn tehnologije usmjeren na *user-friendly* koncept, što jednostavno znači da ne moramo razumjeti kako ona funkcionira, nego je znati koristiti, a u tom se kontekstu sve više naglašava i upotreba kompjutera za razvijanje novih edukacijskih metoda. Iako se uvođenjem koncepta cjeloživotnog obrazovanja sve više naglašava potreba permanentnog obrazovanja svih dobnih skupina, obrazovanje je u Hrvatskoj još uvijek primarno aktivnost u koju je uključena mlađa populacija.

Utjecaj informatičkih tehnologija na hrvatsko društvo vrlo je teško mjerljiv. U pravilu, treba sagledati cjelokupnu gospodarsku situaciju, a ne izdvajati IT kao nešto što nam može promijeniti život. IT je izvor prihoda samo za malobrojne i još će dugo vremena ostati samo alat za inovativne i uspješne da prošire mogućnosti svojega poslovanja i postanu konkurentniji na globalnom tržištu, što je problem koji velikim dijelom zahvaća mlade, jer oni tek pronalaze ili će u bliskoj budućnosti početi tražiti vlastito mjesto na tom tržištu. Spremnost mladih Hrvatske za participaciju na globalnoj informatičkoj sceni ispitali smo dvjema glavnim odrednicama – posjedovanjem i upotrebom tehnologije. Pretpostavka je da oni koji koriste tehnologiju posjeduju i određena znanja vezana uz njihovu osposobljenost za participaciju na tržištu. Istraživanja Eurobarometra⁴ (Europska komisija, 2001, 2003) pokazalo je da 56% mladih u Europskoj uniji (EU) petnaestorice koristi računalu svaki tjedan, dok za ispitanike deset novopridruženih članica taj podatak iznosi 63%. Kakva je dostupnost te učestalost i modalitet korištenja pojedinih naprava visoke tehnologije u Hrvatskoj (s naglaskom na populaciju mladih) prikazat će rezultati istraživanja koji slijede.

U tablici 1 prikazani su podaci o posjedovanju naprava visoke tehnologije u dva promatrana razdoblja i po dobnim kohortama.

Tablica 1: Komparativan prikaz posjedovanja naprava visoke tehnologije (%)

Naprave	Mladi		Stariji
	1999.	2004.	2004.
Mobitel	19,4	97,6	95,3
Računalo (PC)	33,8	59,0	49,2
DVD-player	4,2	38,6	32,6
Laptop	–	3,9	7,9

⁴ Eurobarometer 2001. je proveden na uzorku od 14.900 mladih (od 15. do 24. godine) u zemljama članicama, a istraživanje 2003. provedeno je u 13 zemalja kandidatkinja za Europsku uniju na uzorku od 9754 mladih.

Posjedovanje svih promatranih naprava (izuzev laptopa za koji nemamo podatke za 1999. godinu) znatno je poraslo tijekom pet godina. Komparacijom podataka za mladu dobnu skupinu uviđamo da je do najvećeg rasta došlo u posjedovanju mobitela. Rast u posjedovanju mobitela upada u oči i stoga što je riječ o napravi koja se uglavnom koristi u osobne svrhe i najčešće je vezana i uz osobno posjedovanje, dok je kod svih drugih naprava riječ o posjedovanju na razini kućanstava. Gotovo peterostruki rast ne postoji u slučaju drugih naprava gdje je do najvećeg porasta došlo u posjedovanju DVD-playera te osobnog računala. O posjedovanju laptopa, na koji otpada najmanji postotak, 2004. godine se izjasnilo 3,9% mladih, što pokazuje da u nas laptop još uvijek spada u kategoriju “ekskluzivne potrošnje”.

Usporedbom mlade i starije dobne kohorte pokazuje da ne postoje bitnije razlike, osim u slučaju osobnog računala o čijem se posjedovanju izjasnilo 10% više mladih nego starijih i slučaju laptopa o čijem se posjedovanju izjasnilo 4% više starijih.

U tablici 2 prikazani su podaci o korištenju naprava visoke tehnologije pri čemu su spojene kategorije “povremenog” i “čestog” korištenja.

Tablica 2: Komparativan prikaz korištenja naprava visoke tehnologije (%)

Naprave	Mladi		Stariji
	1999.	2004.	2004.
Mobitel	29,7	96,5	71,2
Računalo (PC)	56,8	73,6	39,7
DVD-player	8,0	48,2	28,5
Laptop	—	11,3	7,9

Najzamjetnije razlike uočavamo u korištenju mobitela, što je sukladno i prikazanom rastu posjedovanja. Također, porast korištenja DVD-playera odgovara porastu posjedovanja te naprave. Porast u korištenju osobnog računala daje nam osnovu za nešto veće zadovoljstvo “računalnom pismenošću” mladih, naravno uz ogradu da ovim istraživanjem nismo namjeravali dublje ući u pojedine segmente “računalne pismenosti”. No, isto tako, niskih 11,3% u korištenju laptopa ne daje nam osnovu za optimističniju viziju glede napretka u korištenju računala u Hrvatskoj.

Usporedimo li podatke dviju dobnih skupina 2004. godine, najveće razlike u korištenju naprava zapažamo u slučaju računala; mladi ih koriste gotovo dvostruko više nego stariji. Sljedeća razlika između mladih i starijih korisnika DVD-playera pokazuje da stariji ispitanici (u koje, napomenimo to ponovno, ulaze svi iznad 30 godina starosti) nisu “ljubitelji” tog načina korištenja audio-

vizualnog materijala, ili možemo pretpostaviti da im to financijske mogućnosti, jednako kao i dijelu mladih, ne dopuštaju. U korist mladih ispitanika, dvije se kohorte razlikuju za dvadesetak posto i u slučaju korištenja mobitela, što, povezano s prethodnim podacima o posjedovanju te naprave pokazuje da podjednak broj mladih izjavljuje kako oni ili njihova kućanstva posjeduju i koriste mobitele, dok u starijih ispitanika ipak zapažamo dvadesetak posto razlike u posjedovanju i korištenju mobitela. Na osnovi toga, moglo bi se pretpostaviti da je dio starijih popustio pod pritiskom “novog doba” koje zahtijeva osiguranje tehničkih mogućnosti komuniciranja mobitelom, dakle da ga posjeduju no izbjegavaju ga koristiti. Zanimljivo je da jednak broj starijih ispitanika izjavljuje kako posjeduje i koristi laptop, dok je u mladima taj postotak viši u korist korištenja laptopa (11,3% ih koristi laptop, dok ga posjeduje 7,9%), što znači da vjerojatno imaju i druga mjesta pristupa laptopima, a ne samo kućanstva.

Generalni zaključak usporedbe posjedovanja i korištenja naprava visoke tehnologije između dvije dobne skupine glasi da mladi u slučaju svih naprava imaju viši postotak u području korištenja negoli posjedovanja tehnologije, odnosno pristup napravama i izvan svojih kućanstava. Možemo pretpostaviti da određeni broj mladih zbog svojega socioprofесионаlnog statusa (učenici, studenti i zaposleni) kompjutere koriste u okviru školovanja i radnog mjesta. To nije slučaj u starijih ispitanika: manji ih broj daje izjave o korištenju negoli o posjedovanju naprava, iz čega možemo zaključiti da jedan broj starijih ispitanika, iako posjeduje naprave o kojima je riječ, njihovo korištenje prepušta svojim mladim ukućanima.

U daljnjoj ćemo se analizi usredotočiti na korištenje računala 2004. godine i to među mladima. U tablici 3 donosimo podatke o posjedovanju i korištenju računala među mladim ispitanicima s obzirom na njihova promatrana socijalna obilježja.

Na posjedovanje računala utječu sve korištene sociodemografske varijable osim spola. Tako kod dobi možemo zapaziti obrnuto proporcionalan odnos – s porastom dobi opada broj vlasnika računala, tj. najmlađa kategorija se najčešće izjašnjava da posjeduje računalo, dok to u najmanjem broju čini najstarija kategorija mladih. Socioprofесионаlni status pridonosi razlikovanju mladih na predvidljiv način: računala najmanje posjeduju nezaposleni, zatim slijede zaposleni, pa učenici, te studenti. Ispodprosječno posjedovanje računala od strane nezaposlenih ne mora na prvi pogled biti zabrinjavajuće, no u daljnjoj ćemo analizi vidjeti da je ta socioprofесионаlna kategorija povezana i s niskim rezultatima u korištenju računala, što može biti posebno zabrinjavajuće s obzirom na visoku stopu nezaposlenosti mladih u Hrvatskoj.

Tablica 3: Posjedovanje i korištenje računala s obzirom na socijalna obilježja mladih (%)

Obilježja mladih	Posjedovanje računala	Korištenje računala		
		Nikada	Povremeno	Često
<i>Spol</i>		$\chi^2=19,72$		
Žene		28,4	32,5	39,0
Muškarci		24,9	26,3	48,8
<i>Dob</i>	$\chi^2=24,39$	$\chi^2=49,87$		
15 – 19 godina	61,4	19,5	29,6	51,0
20 – 24 godine	57,6	14,9	31,2	44,0
25 – 29 godina	48,3	35,7	27,1	37,2
<i>Socioprofesionalni status</i>	$\chi^2=145,54$	$\chi^2=220,04$		
Zaposleni	53,8	29,9	30,0	40,1
Nezaposleni	33,6	49,3	26,2	24,5
Učenici	64,0	16,0	29,4	54,6
Studenti	72,7	9,8	31,3	58,9
<i>Obrazovanje oca</i>	$\chi^2=187,84$	$\chi^2=284,74$		
OŠ i manje	31,6	52,7	27,7	19,7
KV/VKV	48,6	32,0	32,1	35,9
Srednja škola	63,4	16,9	30,6	52,6
VŠS, VSS i više	76,3	9,5	26,5	64,1
<i>Obrazovanje ispitanika</i>	$\chi^2=117,39$	$\chi^2=185,98$		
OŠ i manje	55,9	26,7	26,9	46,4
Ind./zanatska škola	32,6	50,6	26,3	23,2
Srednja škola	60,3	21,1	34,	44,9
VŠS, VSS i više	74,7	10,4	22,2	67,4
<i>Mjesto stanovanja</i>	$\chi^2=60,51$	$\chi^2=134,82$		
Selo	46,0	37,9	29,5	32,6
Mali grad	62,2	21,4	30,1	48,5
Veliki grad	63,9	17,3	31,2	51,5
Zagreb	64,9	12,4	26,8	60,8
<i>Regionalna pripadnost</i>	$\chi^2=27,57$	$\chi^2=75,10$		
Sjeverna Hrvatska	55,0	30,5	29,0	40,4
Središnja Hrvatska	46,5	33,7	34,9	31,4
Istra i Primorje	62,6	24,6	32,4	43,0
Istočna Hrvatska	50,8	30,7	25,0	44,3
Dalmacija	53,6	29,0	31,8	39,2
Zagreb	65,1	12,3	27,1	60,7
UKUPNO	29,1	26,4	29,5	44,1

Posjedovanje računala raste s obrazovanjem oca, jer najmanje računala posjeduju oni čiji otac ima završenu osnovnu školu ili manje, dok, u najvećem broju, računala posjeduju oni mladi kojima otac ima više ili visoko obrazovanje. Obrazovanje ispitanika se nije pokazalo toliko konzistentnom kategorijom kao što je to slučaj s obrazovanjem oca. Naime, najmanji broj vlasnika računala nalazi se u kategoriji onih koji imaju završene KV/VKV škole, zatim slijede oni s osnovnom školom. Takav nalaz možemo objasniti i time da u našu kategoriju ispitanika s (ne)završenom osnovnom školom gotovo u cijelosti spadaju učenici srednjih škola, a oni u najvećem broju još uvijek žive s roditeljima i, dosljedno tome, u kućanstvu koje posjeduje ili ne posjeduje računalo. Nakon ispitanika s osnovnom školom, češće računalo posjeduju oni sa srednjom, a najviše ispitanici akademskog obrazovanja.

Utjecaj regionalne pripadnosti iskazan je u najnižem posjedovanju računala u Središnjoj Hrvatskoj koju slijede Istočna Hrvatska, Dalmacija, Sjeverna Hrvatska, Istra i Primorje te Zagreb kao regija s najviše vlasnika računala. Takva podjela odgovara i ekonomskim pokazateljima o razvijenosti hrvatskih regija, u kojima stupanj ekonomskog razvoja prati i kupovna moć. Također, stalno mjesto boravka ispitanika ima "ustaljeni" slijed: najmanji je broj vlasnika računala u selima, dok je u Zagrebu najveći.

Kada bismo pokušali sažeti prethodno navedena obilježja najčešćih vlasnika računala dobili bismo osobe od 15-19 godina života, studente ili učenike, čiji očevi imaju akademsko obrazovanje. Također, ovaj profil uključuje osobe koje i same imaju akademske obrazovne kvalifikacije, a žive u Zagrebu ili velikim gradovima.

Na korištenje računala (tablica 3) utječu sva korištena sociodemografska obilježja ispitanika. Spolne razlike imaju najslabiji utjecaj, pri čemu žene češće povremeno koriste računala, dok su se muškarci u prosjeku više odlučili za odgovor "često". Dob se u korištenju računala također pokazala slabijim prediktorom, a učestalost korištenja opada s dobi. Tako najmlađa skupina u prosjeku najčešće koristi računala, dok ih najstarija skupina mladih često koristi za čak 15% manje od najmlađe skupine.

Obrazovanje oca se pokazalo najjačim prediktorom korištenja računala: preko polovice ispitanika, čiji očevi imaju samo osnovnoškolsko obrazovanje nikada ne koristi računala, dok taj broj u djece visokoobrazovanih očeva iznosi pet puta manje. Isti je slučaj i s učestalim korištenjem računala gdje broj korisnika raste proporcionalno s obrazovanjem oca.

Na dimenziji socioprofesionalnog statusa, razlike u povremenom korištenju računala ponovno se nisu pokazale pretjerano interesantnima, no zato su razlike u čestom korištenju očitije. Tako su nezaposleni najniže rangirani, a zatim slijede zaposleni, što jasno pokazuje veliki utjecaj ekonomskog statusa na

korištenje računala. Postojeća stopa nezaposlenosti mladih povezana s neposjedovanjem i nekorisćenjem računala pruža temelj za sumorne prognoze o njihovu uključivanju na hrvatsko i europsko tržište rada, ukoliko se ne promijeni sadašnja situacija⁵. Također, neznatna razlika u čestom korištenju računala u zaposlenih, te učenika i studenata ukazuje na značajnost ne samo ekonomskih, nego i situacijskih čimbenika, kao što su mogućnost pristupa računalima i iz drugih izvora, a ne samo kućanstava i/ili radnog mjesta. Također su značajne razlike u životnim sadržajima i interesima, a socijalne mreže kojima učenici i studenti pripadaju često su raznovrsnije.

Na prvi pogled, obrazovanje ispitanika nam donosi iznenađenje, jer je najmanji broj čestih korisnika u skupini mladih s trogodišnjim stručnim obrazovanjem, dok ih sve ostale skupine nadmašuju, pa čak i oni s (ne)završenom osnovnom školom. Ta je situacija razumljiva zbog činjenice da u skupini onih koji imaju (ne)završenu osnovnu školu spadaju i učenici osnovnih te srednjih škola, znači oni koji su još uvijek uključeni u sustav obrazovanja. U tom svjetlu, podaci o učestalosti korištenja računala izgledaju mnogo sustavnije: nakon onih s industrijskim i zanatskim zanimanjem slijede ispitanici sa završenom četverogodišnjom školom te oni s (ne)završenom osnovnom školom, a potom mladi s visokim obrazovanjem.

Regionalna pripadnost kao relativno slab prediktor u usporedbi s ostalim varijablama velikim dijelom ne pokazuje znatne razlike u korištenju računala: podaci se za Dalmaciju, Sjevernu Hrvatsku, Istru i Primorje te Istočnu Hrvatsku kreću u rasponu razlika od 15%. No, Središnja se Hrvatska svrstava u regiju sa najrjeđim korištenjem računala, dok se Zagreb svrstava u vrh, što su razlike zamijećene i u posjedovanju računala. Mjesto stanovanja je u čestom korištenju računala – baš kao i u slučaju posjedovanja – pokazalo uzlazni utjecaj u smjeru selo – grad, dok kod povremenog korištenja nisu prisutne veće razlike.

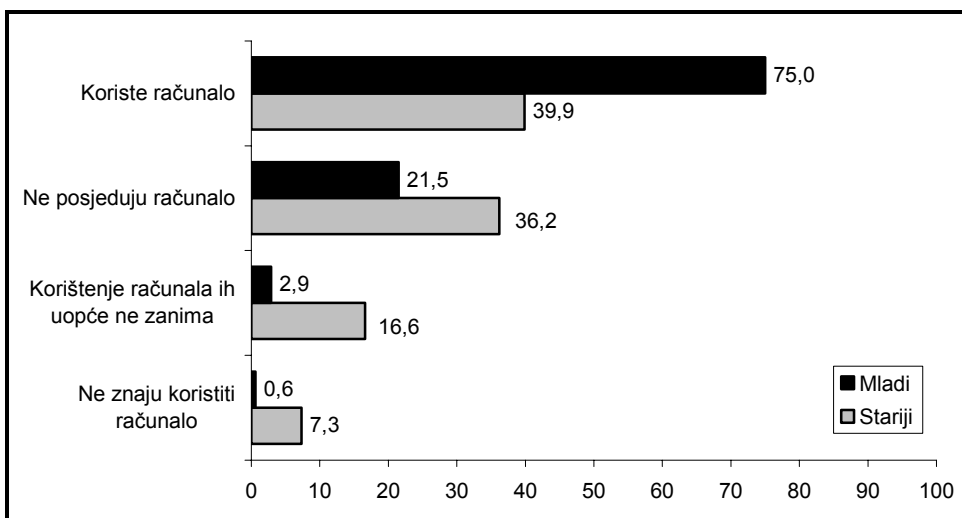
Na osnovi navedenih podataka može se reći da prosječni korisnik računala izgleda ovako: muškarac, u dobi od 15-19 godina, student ili učenik, čiji otac ima visoko obrazovanje te koji i sam ima iste obrazovne kvalifikacije i, u većini slučajeva, živi u Zagrebu (i to za 20-30% više nego u drugim regijama). Možemo zaključiti da se sociodemografske karakteristike vlasnika i korisnika računala najvećim dijelom podudaraju. Što se tiče budućih razvojnih strategija, ovaj nam podatak ne pruža osnovu za optimizam, jer je riječ o koncentraciji korištenja računala u jednoj regiji, no to se može vrlo lako opravdati činjenicom

⁵ U 2006. godini, u evidenciji Hrvatskog zavoda za zapošljavanje je u prosjeku bilo prijavljeno oko 290.000 nezaposlenih osoba. Od toga je u dobi od 15. do 29. godine njih 30,0% (Godišnjak, 2006.). Hrvatska se s najvišom stopom nezaposlenosti mladih u regiji (prema Međunarodnoj organizaciji rada – International Labour Organization – www.ilo.org) svrstava u zemlje koje se ubrajaju u "slabe točke" Europe kada je riječ o iskoristivosti ljudskog kapitala.

da, kada je riječ o tehnološkim razvojnim procesima, oni ispočetka bivaju koncentrirani u najrazvijenijoj regiji iz koje se potom šire na ostala područja.

Dio analize se odnosi i na glavne razloge nekorisćenja računala (grafikon1) u populaciji mladih i starijih ispitanika 2004. godine, pri čemu nas zanimaju samo ispitanici koji nikada ne koriste računalo.

Grafikon 1: Rang-ljestvica glavnih razloga nekorisćenja računala – mladi i stariji (%)

Kao glavni razlog nekorisćenja, u obje se dobne skupine ističe neposjedovanje računala. Za drugi se razlog – nezainteresiranost za korištenje računala – odlučilo 13,7% više starijih nego mladih ispitanika. Najmanje je ispitanika reklo da ne zna koristiti računalo – u mladih ispitanika je riječ o manje od 1%.

U daljnjem ćemo tekstu povezati navedene razloge nekorisćenja računala sa sociodemografskim obilježjima mladih ispitanika (tablica 4). Pri tome su iz analize izostavljani oni ispitanici koji su izjavili da koriste računalo.

Sociodemografski indikatori se u većini slučajeva nisu pokazali statistički značajnima pri razlikovanju ispitanika na dimenziji razloga nekorisćenja računala. Izuzetak su obrazovanje oca i regionalna pripadnost. Obrazovanje oca nam donosi vrlo zanimljive uvide: nepostojanje računala kao razlog je najizraženiji u ispitanika, čiji je otac bez kvalifikacija ili sa srednjom stručnom spremom, dok taj razlog najmanje navode potomci akademski obrazovanih očeva. Nepoznavanje računalnih programa, odnosno neznanje korištenja računala, druga je opcija ponuđena ispitanicima, koja donosi iznenađenje kada je riječ o utjecaju obrazovanja oca. Tako su ispitanici, čiji očevi imaju osnovnoškolsko, KV/VKV i srednjoškolsko obrazovanje prilično ujednačeni na ovoj dimenziji,

no zato ispitanici, čiji očevi imaju više ili akademsko obrazovanje iznenađuju sa deset puta češćim odabirom ovog odgovora. Možda je razlog tomu što ispitanici koji ne posjeduju računala smatraju da je to što ga ne znaju koristiti manja prepreka koja bi se automatski prevladala kada bi postali korisnici računala. U tom smislu, upravo potomci bolje stojećih roditelja pokazuju da puko posjedovanje još ne jamči i korištenje. Nezainteresiranost za korištenje računala treća je opcija ponuđena ispitanicima. Na njoj su odgovori raspoređeni obrnuto proporcionalno odgovorima na opciju “ne posjedujem računalo”: najviše odgovora imaju oni čiji očevi imaju KV/VKV ili više/visoko obrazovanje. Ove rezultate možemo tumačiti jednostavnom činjenicom da dostupnost određene mogućnosti ujedno ne mora značiti i njezino korištenje. Također, varijeteti u odgovorima proizlaze i iz činjenice da je ovdje riječ o obrazovanju očeva, a ne samih ispitanika koji su se izjašnjavali o korištenju računala. Ovaj argument možemo poduprijeti i činjenicom da obrazovanje ispitanika nije izvršilo statistički značajan utjecaj na razloge nekorištenja računala.

Tablica 4: Razlozi nekorištenja računala s obzirom na socijalna obilježja mladih (%)

Obilježja mladih	Ne posjeduju računalo	Ne znaju koristiti računalo	Korištenje računala ih ne zanima
<i>Obrazovanje oca</i>	$\chi^2=36,70$		
OŠ i manje	90,6	1,6	7,8
KV/VKV	83,2	1,7	15,1
Srednja škola	90,1	1,1	8,8
VŠS, VSS i više	61,3	16,1	22,6
<i>Region. pripadnost</i>	$\chi^2=48,09$		
Sjev. Hrvatska	82,8	0,7	16,4
Sred. Hrvatska	92,6	-	7,4
Istra i Primorje	69,6	8,9	21,4
Istočna Hrvatska	93,4	0,8	5,8
Dalmacija	91,5	0,9	7,5
Zagreb	72,4	13,8	13,8
UKUPNO	81,5	4,9	13,6

Regionalna se pripadnost pokazala snažnijim prediktorom od obrazovanja oca, a razlike su najsnažnije iskazane u neposjedovanju računala kao razloga njegova nekorištenja: u najmanjem broju neposjedovanje kao uzrok nekorištenju navode mladi Istre i Primorja te Zagreba, dok to u najvećem broju, i to u preko devet desetina, navode mladi Dalmacije te Središnje Hrvatske. Navedenu distribuciju odgovora možemo povezati s ekonomskom razvijenošću Hrvatske u kojoj, kao najrazvijenije, odskakuju Istra i Primorje te Zagreb, a regija Središnje

Hrvatske (Sisačko-moslavačka, Karlovačka i Ličko-senjska županija) bilježi slabiji ekonomski rast. Obrazac distribucije ispitanika na odgovoru “ne znam koristiti računalo” slijedi obrazac prijašnjeg odgovora. Naime, najviše mladih navodi neznanje kao razlog nekorištenja u Zagrebu te Istri i Primorju dok to u najmanjem broju čine mladi Središnje Hrvatske (nijedan ispitanik) te Dalmacije. Treći odgovor – “korištenje računala me uopće ne zanima” odstupa od dvije već navedene distribucije: najviše je mladih nezainteresiranih za korištenje računala u Istri i Primorju, i to vrlo visoka petina ispitanika, iza njih slijede mladi Sjeverne Hrvatske te Zagreba s oko sedminom ispitanika, dok su sve ostale regije zastupljene s manje od desetine ispitanika nezainteresiranih za korištenje računala.

U svrhu metodološkog pojednostavljenja u analizi korištenja računala za pojedine svrhe (tablica 5) spojili smo kategorije “povremenog” i “čestog” korištenja, dok smo one koji ne koriste računalo izostavili iz prikaza.

Tablica 5: Komparativni prikaz najčešćih svrha korištenja računala (%)

Svrhe korištenja računala	Mladi		Stariji
	1999.	2004.	2004.
Pisanje	48,6	66,6	35,0
Internet	27,1	66,6	30,2
Igranje	51,2	59,6	24,3
Učenje, vježbanje	33,8	50,5	20,5
Nešto drugo	9,6	37,2	17,1
Crtanje, grafika	29,5	37,0	15,0
Programiranje	17,7	23,0	7,6
Gledanje TV programa	5,9	17,0	6,9

Na populaciji mladih je u razdoblju od pet godina došlo do porasta svih promatranih svrha korištenja računala, i to najznatnije kod interneta, upotrebe za “nešto drugo” te pisanja, učenja i vježbanja. Primjetna je i razlika u rangovima: 1999. godine prvo je mjesto zauzimalo igranje video igara, dok 2004. to mjesto zauzimaju Internet i pisanje.

Komparacijom podataka mladih i starijih zapažamo istovjetnost rangova pojedinih svrha korištenja računala, iako ga stariji ispitanici općenito koriste gotovo upola manje od mladih. Prvo mjesto s dvije trećine odgovora u mladih zauzima pisanje koje dijeli poziciju s internetom, čije je korištenje u starijih ipak zastupljeno nešto slabije nego pisanje. Zatim slijedi korištenje računala za igranje te učenje i vježbanje s oko polovicom mladih ispitanika. U oko trećini slučajeva, mladi koriste internet za “nešto drugo” te crtanje i grafiku, dok predzadnje mjesto zauzima programiranje, a ovako nizak položaj upotrebe kompjutera za programiranje u neku je ruku zanimljiv, jer je riječ o specifičnim

vještinama za čije stjecanje i upotrebu nije zainteresiran velik dio korisnika računala, nego koristi gotove programske pakete. Zadnje mjesto u obje dobne skupine zauzima gledanje TV programa, no u usporedbi ispitanika u gledanju TV programa putem računala sociodemografske varijable nisu pridonijele statistički značajnom razlikovanju, te to stoga u daljnjem tekstu nećemo interpretirati.

U tablici 6 prikazane su razlike u korištenju računala za pisanje i učenje s obzirom na promatrana socijalna obilježja.

Tablica 6: Korištenje računala za pisanje i učenje/vježbanje s obzirom na socijalna obilježja mladih (%)

Obilježja mladih	Korištenje računala za pisanje			Korištenje računala za učenje/vježbanje		
	Nikada	Povremeno	Često	Nikada	Povremeno	Često
<i>Spol</i>	$\chi^2=26,76$					
Žene	8,7	42,8	48,5			
Muškarci	14,9	48,5	36,6			
<i>Socioprofesionalni status</i>	$\chi^2=47,53$			$\chi^2=51,62$		
Zaposleni	15,5	41,0	43,6	42,2	39,4	18,5
Nezaposleni	20,3	46,7	33,0	37,3	43,4	19,3
Učenici	9,9	49,3	40,7	28,8	44,5	26,7
Studenti	4,5	48,0	47,5	22,6	44,4	33,0
<i>Obrazovanje oca</i>	$\chi^2=29,47$					
OŠ i manje	19,6	46,9	33,5			
KV/VKV	14,2	48,5	37,3			
Srednja škola	11,5	44,7	43,7			
VŠS, VSS i više	7,0	43,6	49,3			
<i>Obrazovanje ispitanika</i>	$\chi^2=80,43$			$\chi^2=39,63$		
OŠ i manje	11,4	48,4	40,3	30,4	43,5	26,1
Ind./zanatska škola	24,6	52,0	23,4	51,4	34,9	13,7
Srednja škola	11,0	46,7	42,3	32,0	44,1	23,9
VŠS, VSS i više	4,9	31,7	63,4	25,9	41,5	32,7
UKUPNO	11,4	46,3	42,2	32,3	45,6	22,1

Mladi su ispitanici pokazali da se u pogledu korištenja računala za pisanje razlikuju s obzirom na većinu sociodemografskih obilježja osim dobi, regionalne pripadnosti i stalnog mjesta boravka. Utjecaj spola registriran je u smjeru većeg prosječnog izbora opcije “povremeno” u muškaraca i česte upotrebe računala u žena, što vodi jednoznačnom zaključku da žene češće koriste računalo za pisanje. Socioprofesionalni status uvelike utječe na učestalost korištenja računala u očekivanom smjeru: u prosjeku nezaposlene osobe imaju najmanje odgovora “često”, a studenti su skupina koja, iz razumljivih razloga, najčešće koristi računalo za pisanje.

Obrazovanje oca je sljedeća nezavisna varijabla koja statistički značajno utječe na korištenje računala za pisanje. U čestom korištenju, razlike se kreću u smjeru povećanja s rastom obrazovnih kvalifikacija počevši od onih čiji očeви imaju (ne)završenu osnovnu školu preko onih s KV/VKV obrazovanjem, te onih sa četverogodišnjim srednjim školama, a slijed završava sa onima čiji očeви imaju VŠS/VSS ili više obrazovanje. Na ovom primjeru možemo vrlo lijepo vidjeti utjecaj roditeljskog obrazovnog statusa na pisanje kao kategoriju korištenja računala za koju se, pored igranja video igara, odlučio najveći broj mladih ispitanika. Utjecaj obrazovanja ispitanika na korištenje računala za pisanje očituje se u prosjeku istim slijedom kao i kod utjecaja obrazovanja oca; na računalu najmanje pišu mladi s KV/VKV obrazovanjem, a najviše oni s višim ili akademskim obrazovanjem.

Učenje i vježbanje putem računala (tablica 6) se u mladih ispitanika pokazalo posredovano socioprofesionalnim statusom kao jačim prediktorom i obrazovanjem ispitanika kao nešto slabijom varijablom u pogledu statističke značajnosti. U povremenom korištenju računala za učenje i pisanje ispitanici se razlikuju do 5%, dok su se razlike u čestom korištenju pokazale značajnijima. Tako u najmanjem broju računalo za učenje i pisanje koriste zaposleni i nezaposleni, dok se studenti s 13% razlike u odnosu na prve dvije kategorije nalaze na suprotnom polu, a učenici su se smjestili nešto bliže studentima.

Ispitanici s KV/VKV obrazovanjem nalaze se niže od svih promatranih obrazovnih skupina i u povremenom i u čestom korištenju računala za učenje. Najzastupljenije skupine u povremenom korištenju računala za učenje su ispitanici s (ne)završenom osnovnom te srednjom školom, a nešto su se niže smjestili oni akademski obrazovani. U odnosu na privremeno korištenje u čestom korištenju nastupa mali zaokret, jer su se kao najzastupljenija kategorija pokazali akademski obrazovani i to čak u dvostruko višem postotku od mladih s KV/VKV obrazovanjem. Iza akademski obrazovanih slijede ispitanici s (ne)završenom osnovnom te srednjom školom s gotovo istovjetnim rezultatima. Niski iskazani rezultati mladih s KV/VKV obrazovanjem mogu se protumačiti činjenicom da ova kategorija zbog strukturiranosti formalnog obrazovnog sustava u Hrvatskoj i to, kako razlika u samim obrazovnim programima, tako i u mogućnostima daljnjeg školovanja koje su za one s KV/VKV obrazovanjem znatno ograničene, iskazuje manju potrebu za učenjem i vježbanjem putem računala.

Možemo zaključiti da u prosjeku računalo za pisanje najviše koriste žene, osobe koje su po socioprofesionalnom statusu studenti, čiji očeви imaju akademsko obrazovanje, te koji i sami posjeduju akademsko obrazovanje, dok su za učenje i vježbanje putem računala najzainteresiraniji studenti te akademski obrazovani ispitanici.

Tablica 7: Korištenje računala za crtanje/grafiku s obzirom na socijalna obilježja mladih (%)

Obilježja mladih	Korištenje računala za crtanje / grafiku		
	Nikada	Povremeno	Često
<i>Spol</i>	$\chi^2=19,16$		
Žene	56,5	31,3	12,2
Muškarci	45,5	36,9	17,6
<i>Regionalna pripadnost</i>	$\chi^2=28,70$		
Sjeverna Hrvatska	45,4	40,1	14,5
Središnja Hrvatska	60,0	27,0	13,0
Istra i Primorje	57,4	30,1	12,6
Istočna Hrvatska	46,8	32,6	20,6
Dalmacija	44,8	39,1	16,1
Zagreb	57,5	30,5	12,0
UKUPNO	51,0	34,1	14,9

Na korištenje računala za crtanje/grafiku (tablica 7), kao aktivnost koja zaokuplja 37,0% mladih ispitanika (tablica 5), statistički su značajno utjecala samo obilježja spola i regionalne pripadnosti. Iako su se razlike između spolova pokazale statistički značajnima, one nisu drastične. U sva je tri modaliteta učestalosti korištenja računala za crtanje/grafiku otprilike riječ o razlici od 5-10% u korist češćeg korištenja od strane muškaraca. Kada je riječ o regionalnoj pripadnosti, ona na korištenje računala za crtanje/grafiku utječe u smjeru većeg prosječnog korištenja u Istočnoj Hrvatskoj i Dalmaciji, a slijede ispitanici Sjeverne te Središnje Hrvatske, Zagreba te Istre i Primorja.

U tablici 8 prikazujemo rezultate usporedbe korištenja računala za igranje i programiranje s promatranim socijalnim obilježjima mladih.

Kao što se i moglo očekivati, igranje video igara češća je aktivnost muškaraca, a dob na igranje igara na računalu utječe na očekivani način – silaznim vrijednostima s porastom dobi. Utjecaj socioprofesionalnog statusa na igranje video igara još jednom pokazuje sklonost najmlađe dobne skupine (u ovom slučaju učenika) video igrama, iza kojih slijede nezaposleni. Bilo bi zanimljivo vidjeti koji aspekt nezaposlenosti kao čimbenika češćeg igranja video igara pridonosi takvom rezultatu, no možemo pretpostaviti da je riječ o više slobodnog vremena. Dakako, nezaposlenost ne mora značiti i višak slobodnog vremena, jer se vrijeme oslobođeno od “službenog” zaposlenja može iskoristiti i na druge načine, primjerice u “sivoj ekonomiji” (koja predstavlja veliki problem u Hrvatskoj) ili u građenju mreža socijalnih kontakata i aktivnosti koje su različite od onih vezanih uz računalu. Studenti su po sklonosti odgovoru “ponekad” i “često” najbliži zaposlenima. Obrazovanje ispitanika je još jedna varijabla koja

je izvršila statistički značajan utjecaj na igranje video igara u smjeru najviših vrijednosti u onih s (ne)završenom osnovnom školom.

Tablica 8: Korištenje računala za igranje i programiranje s obzirom na socijalna obilježja mladih (%)

Obilježja mladih	Korištenje računala za igranje			Korištenje računala za programiranje		
	Nikada	Povremeno	Često	Nikada	Povremeno	Često
<i>Spol</i>	$\chi^2=47,49$			$\chi^2=22,25$		
Žene	27,0	48,6	24,3	74,8	18,1	7,1
Muškarci	15,0	46,9	38,0	64,1	23,3	12,7
<i>Dob</i>	$\chi^2=53,93$			$\chi^2=40,14$		
15 – 19 godina	14,0	44,5	41,5	60,4	24,9	14,8
20 – 24 godine	23,5	47,2	29,4	71,1	20,5	8,4
25 – 29 godina	25,8	52,8	21,3	78,0	16,1	5,9
<i>Socioprofesionalni status</i>	$\chi^2=62,44$			55,85		
Zaposleni	26,4	49,9	23,5	77,3	17,7	5,0
Nezaposleni	24,1	42,9	33,0	74,1	18,9	7,1
Učenici	12,8	42,	45,2	56,5	26,7	16,8
Studenti	19,6	53,6	26,8	68,4	20,2	11,4
<i>Obrazovanje ispitanika</i>	$\chi^2=62,84$			$\chi^2=44,21$		
OŠ i manje	14,4	41,3	44,3	57,9	25,9	16,2
Ind./zanatska škola	26,4	42,0	31,6	79,3	13,8	6,9
Srednja škola	20,0	52,2	27,8	71,3	20,3	8,4
VŠS, VSS i više	21,1	50,0	18,9	76,2	18,0	5,8
UKUPNO	21,1	47,7	31,2	69,4	20,7	9,9

Općeniti zaključak jest da, u prosjeku, računala za igranje video igara najčešće koristi muška populacija od 15-19 godina, po profesionalnom statusu učenici ili studenti, koji po obrazovnim kvalifikacijama imaju osnovnu školu ili manje. Znači, najčešće je riječ o učenicima, koji su u najintenzivnijem razvojnem razdoblju. Ovdje treba podsjetiti da se od pojave prvih video igara ističu njihovi negativni efekti na psihološki i društveni razvoj djece i mladih. Najčešći navođeni negativni efekti su: socijalna neprilagođenost, izolacija i prihvatanje kulturalnih i rodni stereotipa. No nisu svi efekti igranja video igara loši; studija iz 2004 (*A Children Now Newsletter Spring 2004*) ukazuje na to da igranje video igara može poboljšati vizualne vještine i prostorno snalaženje, kao i računalnu pismenost. U kontekstu istraživanja mladih i upotrebe nove tehnologije moramo istaknuti da kompjuterske igre i simulacije (primjerice, poslovni problemi) mogu biti od velike pomoći učenicima i studentima, jer se na taj način ne uče samo vještine i znanja već se može vršiti i monitoring napretka učenika/studenta putem osiguravanja kontinuirane evaluacije (unatoč tomu što o računalnim igrama i simulacijama još uvijek postoje veliki prijemori zbog uvriježenog mišljenja i njihovoj štetnosti za kognitivni i emocionalni razvoj djeteta). Pitanje

je samo u kojoj su mjeri mladi kao korisnici video igara usmjereni na učenje i razvijanje vještina, a koliko na puko “ubijanje” viška vremena. Naime, iako smo naveli da igranje video igara može pridonijeti razvoju određenih vještina, ipak možemo pretpostaviti da je ponekad riječ o potpuno automatskom procesu neuvjetovanom odlukama pojedinaca.

Učestalost korištenja računala za programiranje (tablica 8) pokazala se najviše posredovanom spolom, dobi, socioprofesionalnim statusom i obrazovanjem ispitanika. Spol je varijabla koja na upotrebu računala za programiranje utječe u smjeru većeg prosječnog korištenja od strane muškaraca. Na korištenje računala za programiranje dob utječe tako da omogućuju zaključak kako su najmlađi (u ovom slučaju ispitanici od 15-19) najprijemčiviji za učenje i upotrebu novih tehnologija. Zanimljivo je prethodno prikazane rezultate usporediti s utjecajem socioprofesionalnog statusa kao statistički najznačajnijeg prediktora korištenja računala za programiranje. Najmlađa dobna skupina, koja odgovara onima s (ne)završenom osnovnom školom i u ovom slučaju najviše koristi računalo za programiranje i sve ostale obrazovne skupine ostavlja iza sebe. Obrazovanje u slučaju čestog korištenja pokazuje da se ispitanici najaktivnije skupine “programera” razlikuju s dvostruko višim vrijednostima od ispitanika s KV/VKV i srednjoškolskim obrazovanjem do čak trostruko više u odnosu na one s akademskim obrazovanjem.

Prethodno obrazloženi rezultati vode zaključku da u prosjeku najčešće računalo za programiranje koriste najmlađe skupine mladih (15-19 godina), muškog spola, te učenici. Ovakav zaključak pruža osnove za optimizam, i za vjerovati je da će u Hrvatskoj rasti broj upućenih u programiranje koji će svojim znanjima i vještinama pridonijeti, kako vlastitoj, tako i hrvatskoj konkurentnosti na svjetskom informatičkom tržištu.

Na početku ovog poglavlja naveli smo podatke o korištenju računala među starim i novim članicama EU, a sada, usporedbom s podacima dobivenim na mlađoj populaciji Hrvatske (iako uz ogradu da su podaci u europskom istraživanju dobiveni na osnovi tjednog korištenja) možemo zaključiti da je u nas učestalost korištenja računala još uvijek niža od EU prosjeka, što je stanje koje se nužno mora promijeniti u skorije vrijeme. Za to će biti potrebno zalaganje, kako donosioca odluka, koji će alocirati ekonomske resurse na “prava” mjesta, tako i samih sadašnjih i potencijalnih korisnika računala. Pri tome ne smijemo zaboraviti da je ekonomska osnova, uz kvalitetnu obrazovnu strategiju, jedan od najbitnijih elemenata za kvalitativan i kvantitativan pomak na bolje.

3. Mladi u Hrvatskoj, @ i www

Danas ulogu informacijske tehnologije možemo smatrati ekvivalentnom ulozi električne energije u industrijsko doba, a internet možemo smatrati tkivom našega doba, jer "...kao što je širenje tiskarskog stroja na Zapadu stvorilo ono što je McLuhan nazvao Gutenbergovom galaksijom, tako je novi svijet komunikacije omogućio internet galaksiju" (Castells, 2003:13). Castells navodi da je 1995. godine, prve godine koja je zabilježila rasprostranjenije korištenje internet protokola World Wide Web, u svijetu bilo šesnaest milijuna korisnika, 2001. se taj broj popeo na četiri stotine milijuna, a predviđa se da će 2010. broj vjerojatno prelaziti dvije milijarde. Time se multipliciraju i mogućnosti komuniciranja koji se pojavom interneta razlikuju od dotadašnjih oblika komunikacije. Naime, ono što je povijesno specifično za novi komunikacijski sustav, organiziran oko elektroničke integracije svih načina komuniciranja, od tipografskog do multisenzornog, nije njegovo poticanje nego stvaranje virtualne stvarnosti. Objašnjenje pojma "virtualan" uz pomoć rječnika glasi: "takav je u praksi iako ne striktno ili imenom" i "stvaran: realno postojeći" (Hughes i drugi, 1992). Prema tome, stvarnost kakvu poznajemo uvijek je bila virtualna, jer je opažamo kroz simbole koji uokviruju praksu nekim značenjem koje izmiče njihovoj strogoj semantičkoj definiciji. No, "virtualnost" svijeta u kojem živimo dobila je "na težini" pojavom informacijske i komunikacijske tehnologije koje na vrlo prožimajući način mijenjaju svijet u kojem živimo. Njihov utjecaj nije do kraja predvidiv, ali se sa sigurnošću može reći da se informacijskom i komunikacijskom tehnologijom otvara put prema društvu znanja (*Hrvatska u 21. stoljeću*, 2002).

K. L. Siau (1995) smatra da se elektronska komunikacija može smatrati superiornom face-to-face (izravnoj) komunikaciji zbog potencijala koje pruža brzinom širenja. No, elektronska komunikacija ne dopušta mogućnost paraverbalne komunikacije, tj. nema zahvaćanja povratnih informacija pomoću suptilnih gesta sugovornika, iako se "pokušava zamijeniti ekspresivna funkcija paraverbalne komunikacije upotrebom *emoticons*, simbola u kompjuterski generiranom tekstu" (McGrath, 1994:19). "Mreže su stvarni proizvođači i distributeri kulturnih kodova" (Castells, 2002a:368), a "novi elektronički mediji ne udaljavaju se od tradicionalnih kultura: oni ih apsorbiraju" (Castells, 2002a:397). Trebamo se zapitati koje su posljedice takvog učinka novih medija na razvoj kulture i drugih oblika stvaralaštva u Hrvatskoj i na snalaženje mladih u njima. U komunikaciji postoje dva konteksta: "visoki" – razumljiv samo onima koji su opremljeni kategorijalnim aparatom (u našem su slučaju to oni koji na više ili manje vješt način upotrebljavaju elektronsku komunikaciju) i "niski", razumljiv svima, tj. onaj na koji je većina ljudi u određenoj kulturalnoj sredini navikla (u našem je slučaju to izravna komunikacija). Kako bismo bili

sigurni da Hrvatska neće kaskati za većinom zemalja koje ne potpadaju pod definiciju zemalja u razvoju ili zemalja “trećeg svijeta”, te da može suvereno komunicirati u uvjetima “visokog” konteksta, moramo osigurati uvjete prilagodbe koja će uvesti mlade u tokove komunikacije novim medijima.

Istraživanje Eurobarometra (Europska komisija, 2003b) pokazalo je da 37% mladih u EU petnaestorice koristi internet svaki tjedan, dok u novopridruženih članica to čini 51% mladih. Za usluge e-mail komunikacije, 31% mladih u starim članicama EU izjasnilo se da ju koristi svaki tjedan, dok u novim članicama to čini 36% mladih. Ovi su rezultati ponešto iznenađujući, jer pokazuju veću upotrebu interneta i e-mail komunikacije u novim članicama Europske unije. No, s druge nam strane podaci istraživanja koje je proveo Eurostat (*Internet usage by individuals and enterprises 2004*) na populaciji od 16. do 74. godine života pokazuju da je 47% građana EU u prvom tromjesečju 2004. godine koristilo internet. Od toga ih je najviše bilo u Švedskoj (86%), slijede Danska (76%) i Finska sa 70%. Najniže su razine individualnog korištenja interneta zabilježene u Grčkoj (20%), Mađarskoj (28%) te Litvi, Poljskoj i Portugalu s po 29%. Stoga će, na temelju podataka čija interpretacija slijedi, biti zanimljivo vidjeti gdje se Hrvatska u tom smislu nalazi.

U interpretaciji korištenja pojedinih namjena interneta (tablica 9) ponovno smo zbrojili “povremeno” i “često” korištenje.

Tablica 9: Komparativni prikaz svrha korištenja interneta (%)

Svrhe korištenja interneta	Mladi		Stariji
	1999.	2004.	2004.
Surfanje	23,6	73,6	23,8
Dopisivanje (e-mail)	20,7	56,6	24,0
Informiranje o novostima u nas i u svijetu	–	56,6	25,9
Komunikacija (chat, forume itd.)	13,1	42,9	12,8
Korištenje usluga određenih kanala (channels)	11,6	19,6	9,0
Izrada web stranica	7,1	14,9	5,1
Kupovanje	4,5	10,5	5,8
Telefoniranje	7,0	9,3	3,0
Nešto drugo	3,5	33,9	13,4

Usporedbom učestalosti korištenja interneta za različite svrhe na populaciji mladih 1999. i 2004. godine uviđamo porast u svim kategorijama, iako se generalni poredak pojedinih kategorija nije izmijenio. Do najvećega je skoka došlo u surfanju, dopisivanju i upotrebi interneta “za nešto drugo”, dok za informiranje o novostima, koje je 2004. visoko rangirano, nemamo vrijednosti za 1999. godinu. Usporedbom rezultata mladih i starijih ispitanika 2004. zapažamo

da su mladi i u frekventnosti izbora pojedinih modaliteta upotrebe interneta pokazali dvostruko više vrijednosti od starijih ispitanika. Kao najčešću svrhu upotrebe interneta, mladi ispitanici navode surfanje, dok je ono u starijih ispitanika na trećem mjestu. U starijih je ispitanika na prvome mjestu informiranje o novostima, koje u mladima dolazi na drugo mjesto, dijeleći ga s dopisivanjem (e-mailom). Dopisivanje e-mailom je u starijih ispitanika na drugom mjestu. Zapažamo da je u mladima ispitanika riječ o velikim skokovima između prvog i drugog mjesta, dok je u starijih riječ o neprimjetnim razlikama koje se, barem kada je o prvim nekoliko mjesta riječ, kreću između 1-2%. Kao četvrti najčešći modalitet mladi navode komunikaciju putem chata i foruma, a u starijih je ispitanika ona na petom mjestu neznatno ispod upotrebe interneta "za nešto drugo". Upotreba interneta "za nešto drugo" dolazi u mladima na četvrto mjesto, i iako je riječ o jednoj od najčešćih svrha upotrebe interneta u obje dobne kohorte, nećemo je interpretirati u odnosu na sociodemografska obilježja, već ćemo se ograničiti na specificirane svrhe. Utjecaj generacijskih razlika primjetan je kada je riječ o izradi web stranica, koje stariji ispitanici stavljaju na zadnje mjesto, dok je ono u mladima ispitanika na šestom mjestu. Na šestom je mjestu u starijih ispitanika korištenje usluga određenih kanala, koje pak u mladima ispitanika dolazi na peto mjesto. Niže od navedenih modaliteta korištenja interneta i u mladima i u starijih su ispitanika pozicionirani telefoniranje i kupovanje.

Kao što smo već naznačili, iz daljnje smo interpretacije izbacili one koji koriste internet "za nešto drugo" te ćemo se ograničiti samo na one oblike korištenja u mladima (podaci dobiveni na starijim ispitanicima poslužili su samo za ilustraciju generacijskih razlika) na čiju su učestalost sociodemografska obilježja izvršila statistički značajan utjecaj, a to će u našem slučaju biti surfanje, e-mail, chat i forumi, izrada web stranica i telefoniranje. Rezultate o korištenju računala za internet te korištenja interneta za dopisivanje donosimo u tablici 10.

Mladi se ispitanici u korištenju računala za internet statistički značajno razlikuju s obzirom na socioprofesionalni status, obrazovanje oca te osobno obrazovanje. Razlike s obzirom na socioprofesionalni status pokazuju da je povremeno korištenje računala za internet češće u zaposlenih ili nezaposlenih ispitanika, dok je kod učenika i studenata izraženije često korištenje računala za internet. Obrazovanje oca se pokazalo kao statistički najznačajniji prediktor s linearnim utjecajem: što je obrazovanje oca više češća je upotreba računala za pristup internetu. Po svom je utjecaju obrazovanje ispitanika gotovo istovjetno njihovom socioprofesionalnom statusu, a njegov utjecaj je donekle sličan onome obrazovanja očeva: računalo za internet najčešće koriste ispitanici s akademskim obrazovanjem i oni s (ne)završenom osnovnom školom, a najmanje mladi s trogodišnjim strukovnim obrazovanjem, znači oni koji su i sami još učenici. Sumarno, analiza učestalosti upotrebe računala za internet pokazuje povezanost češćeg korištenja sa statusom učenika ili studenta te diplomiranih mladih,

odnosno najvećim dijelom s mladima akademskog obrazovanja te ispitanicima s (ne)završenom osnovnom školom (dakle najvećim dijelom učenika) čiji očevi imaju VŠS/VSS ili više obrazovanje.

Tablica 10: Korištenje računala za internet i korištenje interneta za dopisivanje s obzirom na socijalna obilježja mladih (%)

Obilježja mladih	Korištenje računala za internet			Korištenje računala za dopisivanje (e-mail)		
	Nikada	Povremeno	Često	Nikada	Povremeno	Često
<i>Socioprofesionalni status</i>	$\chi^2=29,83$					
Zaposleni	13,5	37,8	48,8			
Nezaposleni	17,0	36,8	43,2			
Učenici	12,0	28,5	59,4			
Studenti	7,4	30,8	61,8			
<i>Obrazovanje oca</i>	$\chi^2=60,37$			$\chi^2=32,10$		
OŠ i manje	23,5	41,3	35,2	28,6	43,5	27,9
KV/VKV	13,0	36,6	50,4	22,6	42,3	35,0
Srednja škola	10,9	32,6	56,5	16,3	45,2	38,5
VŠS, VSS i više	6,8	27,5	65,7	14,1	39,8	45,9
<i>Obrazovanje ispitanika</i>	$\chi^2=26,78$			$\chi^2=41,03$		
OŠ i manje	13,2	28,9	58,0	22,3	43,1	34,6
Ind./zanatska škola	18,3	36,6	45,1	23,2	47,1	29,0
Srednja škola	12,0	34,9	53,0	18,8	42,4	38,9
VŠS, VSS i više	3,9	34,6	61,5	8,4	38,9	52,7
<i>Regionalna pripadnost</i>				$\chi^2=48,62$		
Sjeverna Hrvatska				19,4	44,2	36,1
Središnja Hrvatska				36,4	34,6	29,0
Istra i Primorje				11,4	40,3	48,3
Istočna Hrvatska				15,7	47,6	36,7
Dalmacija				23,6	40,2	36,2
Zagreb				13,8	43,4	42,8
UKUPNO	12,8	33,6	53,6	20,5	42,7	36,8

Naši su podaci pokazali da je dopisivanje putem interneta visoko pozicionirano u mladim ispitanicima (tablica 9), a ako pogledamo na koji se način ispitanici razlikuju u obilježjima (tablica 10) uviđamo da se najčešće putem interneta dopisuju oni čiji očevi imaju akademsko obrazovanje, dok nam povremeno dopisivanje ne donosi toliko značajne razlike. Kada je riječ o obrazovanju samih ispitanika, ono se pokazalo nešto utjecajnijim od obrazovanja oca. Zapažamo najčešću upotrebu od strane akademski obrazovanih. Regionalna pripadnost utječe na način da ispitanici Istočne ili Sjeverne Hrvatske te Zagreba spadaju u one koji u prosjeku najčešće povremeno koriste internet za dopisivanje, dok u kategoriju čestih korisnika ulaze ispitanici Istre i Primorja te opet Zagreba. Sumiramo li prethodno navedeno, profil čestog korisnika internet

dopisivanja obuhvaća one čiji su očevi fakultetski obrazovani, te koji i sami posjeduju navedeni stupanj obrazovanja, a žive pretežno u regijama Istre i Primorja te Zagreba.

Na učestalost korištenja Interneta za surfanje (tablica 11) kao statistički značajnu varijablu dobivamo samo spol. Spol je izvršio utjecaj u smjeru većeg prosječnog korištenja u muških ispitanika. Korištenje chata i foruma kao oblika internet komunikacije u mladima je posredovano njihovim socioprofesionalnim statusom: chat je najraširenija forma u učenika, dok su nezaposleni i studenti gotovo izjednačeni, a zaposleni dolaze na kraju.

Tablica 11: Korištenje interneta za surfanje i komunikaciju (chat, forume i sl.) s obzirom na socijalna obilježja mladih (%)

Obilježja mladih	Korištenje interneta za surfanje			Korištenje interneta za komunikaciju (chat, forume)		
	Nikada	Povremeno	Često	Nikada	Povremeno	Često
<i>Spol</i>	$\chi^2=16,44$					
Žene	11,6	42,3	46,0			
Muškarci	6,0	41,8	52,2			
<i>Socioprofesionalni status</i>				$\chi^2=36,47$		
Zaposleni				46,6	33,8	19,3
Nezaposleni				40,3	35,6	24,1
Učenici				31,8	35,1	33,2
Studenti				33,6	42,1	24,0
UKUPNO	8,8	42,1	49,1	38,0	36,6	25,4

Pojava interneta kao komunikacijskog medija rezultirala je proturječnim mišljenjima o njegovu utjecaju na poznate komunikacijske obrasce. Kritičari su se usmjerili na negativne pojavnosti, poput erozije obiteljskih odnosa, društvene izolacije i gubljenja socijalnih vještina. S druge su strane oni koji tvrde da internet zamjenjuje stare teritorijalno selektivne obrasce komunikacije inkluzivnijim odnosima koji više ne mare za teritorije i vremenske zone. “Društvena interakcija na internetu, općenito govoreći, nema izravnog učinka na obrasce svakodnevnog života, osim što postojećim društvenim odnosima dodaje *on-line* interakciju” (Castells, 2003:135), za što je potvrda nađena u istraživanju kućne primjene interneta u Velikoj Britaniji (Anderson, Tracey, 2001), a u kojem je ustanovljeno da u uvjetima kontrole sociodemografskih varijabli nema velike razlike u socijalnom ponašanju i svakodnevnom životu korisnika interneta i onih koji ga ne koriste. “Igranje uloga i kreiranje identiteta na temelju *on-line* interakcije malen su dio društvenosti utemeljen na internetu” (Castells, 2003:133), a pozitivne učinke interneta na komunikaciju nalazimo i u mogućnosti održavanja kontakata s prijateljima i rođacima koji žive na većoj udaljenosti.

U tablici 12 prikazani su rezultati utjecaja sociodemografskih obilježja ispitanika na korištenje interneta za izradu web stranica i telefoniranje.

Tablica 12: Korištenje interneta za izradu web stranica i telefoniranje s obzirom na socijalna obilježja mladih (%)

Obilježja mladih	Korištenje interneta za izradu web stranica			Korištenje interneta za telefoniranje		
	Nikada	Povremeno	Često	Nikada	Povremeno	Često
<i>Spol</i>	$\chi^2=29,91$			$\chi^2=20,81$		
Žene	84,6	11,6	4,4	90,8	7,1	2,1
Muškarci	73,0	17,8	9,8	82,6	13,0	4,3
<i>Obrazovanje ispitanika</i>				$\chi^2=36,64$		
OŠ i manje				84,3	12,0	3,7
Ind./zanatska škola				82,2	11,0	5,1
Srednja škola				86,7	10,7	2,6
VŠS, VSS i više				93,1	4,4	2,5
UKUPNO	78,5	14,4	7,1	86,7	10,1	3,2

Na izradu web stranica statistički značajno utječe samo spol ispitanika – u slučaju česte izrade web stranica radi se o muškim ispitanicima. Iako je ovdje riječ o relativno niskom postotku mladih koji samostalno kreiraju web stranice, riječ je o aktivnosti koja umnogome pridonosi usvajanju novih znanja te mogućnosti za samoprezentaciju i iskazivanje vlastitog identiteta. Ovdje možemo dodati, iako navedenu varijablu nismo mjerili, kako je vrlo izgledno da primjer web stranice slijedi blog, koji u formi internet dnevnika omogućava ne samo anonimno izražavanje najskrivenijih misli (iako je izlazak “bloggera” iz anonimnosti sve češći), već i pisanje svih književnih oblika i razmjenu slikovnih i zvukovnih baza podataka.

Korištenje računala za kupovanje još je uvijek, kao što je vidljivo iz tablice 13, aktivnost slabo raširena među mladima Hrvatske. Pritom se mladi u korištenju računala za kupovanje razlikuju samo u pogledu svojega obrazovanja; najviše je povremenih korisnika među akademski obrazovanim, dok je u čestom korištenju riječ o neznatnoj prednosti u korist mladih sa završenom industrijskom/zanatskom školom.

Kada je o telefoniranju riječ, njegovo je korištenje putem interneta posredovano spolom i obrazovanjem ispitanika, iako su u oba slučaja razlike vrlo male i to u korist muških ispitanika završene industrijske/zanatske škole. Ovime vidimo da su neke djelatnosti koje se obavljaju putem interneta – kao što su korištenje usluga određenih kanala, telefoniranje, te kupovanje (koje smo prikazali samo na razini frekvencija, odnosno postotaka) – u Hrvatskoj još uvijek “u povojima”, iako su u svijetu već niz godina prisutni kao neki od elemenata svakodnevnog života. No, zato možemo biti relativno zadovoljni

razinom upotrebe računala za internet, kao i interneta za e-mail komunikaciju u usporedbi s EU prosjekom (Europska komisija, 2003), koji je, istina, dobiven na bazi ispitivanja tjednog korištenja i koji je u raskoraku s podacima IDC Adriaticsa (<http://www.idccroatia.hr/>), ali je i kao takav određeni pokazatelj.

Tablica 13: Korištenje računala za kupovanje s obzirom na socijalna obilježja mladih (%)

Obilježja mladih	Nikada	Povremeno	Često
<i>Obrazovanje oca</i>	$\chi^2=30,99$		
OŠ i manje	86,6	11,0	2,3
Industrijska/zanatska škola	81,8	13,8	4,4
Srednja škola	86,4	10,5	3,2
VŠS, VSS i više	77,0	19,6	3,4
UKUPNO	82,9	13,8	3,3

Internet je nakon svojih početaka u vojnom sektoru širen s idejom o, uvjetno rečeno, slobodnoj komunikaciji. No, činjenica jest da je internet prilagodljiva tehnologija, a ljudi su, također, kao njegovi korisnici, podložni promjenama. Pritom su ograničavajući uvjeti – bilo u smislu nametnutih, poput nemogućnosti pristupa (većinom ekonomski razlozi), bilo u smislu osobnog izbora – uvijek prisutni. Na mladima ostaje odluka o prekoračivanju objektivnih ograničenja i iskorištavanju mogućnosti koje nam pruža internet galaksija, a donosioci odluka bitnih za ekonomski i društveni razvoj na tom bi im putu trebali osigurati povoljne uvjete.

4. Mobilna komunikacija mladih

Potencijalne opasnosti mobilnih telefona ustanovljene istraživanjima o njihovoj sigurnosti upotrebe i upotrebe baznih stanica mobilne telefonije odnose se, na primjer, na tvrdnju da se, kao posljedica upotrebe mobilnog telefona ili življenja pored bazne stanice mobilne telefonije mogu pojaviti određene bolesti. U trenucima kada dolazi do prave eksplozije upotrebe mobilnih telefona pitanje štetnosti njihove upotrebe izaziva veću pažnju nego ikada. No, zaključci do kojih su do sada znanstvenici došli nakon brojnih istraživanja mogli bi se podvesti pod tvrdnju da negativni efekti zračenja mobilnih telefona postoje, ali su oni toliko mali da ne mogu izazvati opasne poremećaje ljudskog zdravlja. Uz opasnost od zračenja postoji i druga opasnost koja je mnogo “stvarnija” od zračenja, a riječ je o opasnosti upotrebe mobitela za vrijeme vožnje automobilom. U Hrvatskoj je donesen zakon o zabrani njihove upotrebe za vrijeme vožnje automobilima, a predlagačima zabrane idu na ruku istraživanja koja

pokazuju da telefonski razgovor tijekom vožnje, čak i kada se koriste slušalice, smanjuje koncentraciju vozača. Tako su rezultati jednog britanskog ispitivanja pokazali da vozači koji koriste mobilni telefon za vrijeme vožnje češće voze bliže automobilima ispred sebe i manje uočavaju prometne znakove. Osim toga, utvrđeno je da razgovor s putnikom u automobilu manje ometa vozača nego razgovor mobilnim telefonom, jer ljudi u automobilu prestanu pričati kada uoče potencijalnu opasnost. Ovo britansko istraživanje je uključivalo i testiranje vozačkih sposobnosti dobrovoljaca koji su vozili simulator, s korištenjem mobilnog telefona ili bez njega. Istraživanje je pokazalo da je upotreba mobilnog telefona tijekom vožnje opasnija čak i od vožnje u pijanom stanju. Naime, oni koji su koristili mobilni telefon reagirali su 30% sporije od vozača u alkoholiziranom stanju i čak upola sporije od vozača u normalnom stanju (*New Research Programme...*, 2000).

Okosnicu svakog telekomunikacijskog sustava mobilnog operatera čine pretplatnici, no pravi su nositelji njezina razvoja mladi korisnici. Oni s mobilnom tehnologijom rastu, potpuno razumiju sve njezine mogućnosti i koriste se njome u najrazličitije svrhe. Dok je prije pet godina manji dio mladih posjedovao mobitele, danas je njihov broj toliki da nema osnovne ni srednje škole u Hrvatskoj u kojoj ne odzvanjaju mobiteli. Upravo je to naprava u čijem se posjedovanju i korištenju zbio najveći boom od 1999. godine, tj. od našega prethodnog istraživanja. Zbio se skok sa skromnih 19,4% na čak 97,6% što ukazuje na veću financijsku pristupačnost mobitela te na višestruke posljedice njegove komercijalizacije koje su osobito upadljive u razdoblju mladosti zbog veće prijemčivosti mladih na utjecaje šireg društvenog okruženja. Pojedini analitičari utjecaja mobilne telefonije na mlade upozoravaju na potencijalno problematične aspekte. Pristupanjem chatovima na internetu, mladi od 18 godina života neoprezno daju brojeve svojih mobilnih uređaja na koje im kasnije bez većih poteškoća mogu pristupiti odrasli. Za razliku od chata, za koji je nužan preduvjet računalo, mladi su preko mobilnog telefona uvijek dostupni, a također mogu doći u iskušenje da se susretnu s osobom s kojom su prethodno kontaktirali samo internetom. Web stranice neprofitne organizacije Childnet International (www.childnet-int.org) koja se bavi zaštitom djece od interneta, informiraju kako nije rijetkost da djecu putem njihova mobilnog telefona maltretiraju odrasli ili druga djeca.

U našem se radu nećemo baviti opasnostima upotrebe mobilnih telefona već aspektima upotrebe i njegova posjedovanja. Odnos mladih i mobitela kao nove tehnologije ispitivali smo na razini posjedovanja i učestalosti korištenja mobitela (tablica 14).

Tablica 14: Posjedovanje i korištenje mobitela s obzirom na socijalna obilježja mladih (%)

Obilježja mladih	Posjedovanje mobitela	Korištenje mobitela		
		Nikada	Povremeno	Često
<i>Socioprofesionalni status</i>	$\chi^2=16,75$	$\chi^2=43,98$		
Zaposleni	92,4	2,8	8,0	89,2
Nezaposleni	88,5	7,4	11,0	81,5
Učenici	93,0	3,1	5,7	91,2
Studenti	95,9	1,9	3,6	94,5
<i>Obrazovanje oca</i>	$\chi^2=22,01$	$\chi^2=38,10$		
OŠ i manje	87,0	7,2	11,1	81,7
KV/VKV	92,4	3,5	8,8	87,7
Srednja škola	93,7	3,0	4,8	92,2
VŠS, VSS i više	95,3	1,9	5,0	93,1
UKUPNO	97,6	3,5	7,2	89,1

Posjedovanje i korištenje mobitela pokazali su se posredovani jedino socioprofesionalnim statusom i obrazovanjem oca. Iako je riječ o razlikama koje su se pokazale statistički značajnima, nije riječ o velikim rasponima. Najčešći vlasnici mobitela su studenti, iza kojih slijede učenici, zaposleni, te na kraju nezaposleni s još uvijek visokih 88,5%. Kada je riječ o obrazovanju oca, uočljivo je da posjedovanje mobitela raste porastom stupnja obrazovanja. Obilježja ispitanika su na učestalosti korištenja mobitela po svojoj značajnosti zamijenila mjesta u odnosu na svoj utjecaj na posjedovanje. Socioprofesionalni status se pokazao značajnijim prediktorom: najčešće mobitele koriste studenti i učenici, dok se u nezaposlenih radi o, u ovome slučaju, “samo” 81,5% slučajeva. Kada je riječ o obrazovanju oca opet prevagu odnose oni čiji su očevi akademski obrazovani i to značajno u odnosu na one čiji očevi imaju osnovnoškolsko ili niže obrazovanje.

Tržišta usluga mobilne telefonije 65% i Latvija sa 67% (*IT Services Growth Positive...*, 2003). Istraživanje Eurobarometra 2003. godine, provedeno u zemljama srednje i istočne Europe približavaju se zasićenju, no Hrvatska je pri dnu razvijenosti. Krajem 2005. godine najviše korisnika usluga mobilne telefonije imala je najmnogoljudnija država Poljska s 22,6 milijuna, a najmanje ih je (1,29 milijuna) bilo u najslabije naseljenoj Estoniji. S pokrivenošću od 64% stanovništva, hrvatsko je tržište pripadalo skupini najslabije razvijenih u srednjoj i istočnoj Europi. Lošiji plasman od Hrvatske zabilježile su jedino Poljska s 59% pokrivenosti i Rumunjska s 46%, a tek nešto bolji Bugarska. Pokazalo se da 80% mladih u EU petnaestorice koristi mobitel svaki tjedan, dok među ispitanicima novopridruženih članica taj podatak iznosi 75%. Usporedimo li

naše podatke, u mjeri u kojoj to možemo – jer je u slučaju europskog istraživanja riječ o upotrebi na tjednoj osnovi, sa citiranim podacima Eurobarometra (Europska komisija, 2003) – nameće se zaključak da je među hrvatskom omladinom korištenje mobitela veće od onih u starijim i novim članicama EU (iako su naši podaci u stanovitom neskladu s onima IDC Adriaticsa, iz studija *IT Services Growth Positive...*). Možemo zaključiti da mladi u Hrvatskoj unatoč lošoj premreženosti, prema gore navedenim komparativnim podacima, vrlo uspješno iznalaze načine čestog korištenja mobitela.

Analiza stanja u hrvatskom IT sektoru, načinjena od strane IDC Adriaticsa, s projekcijama do 2009. godine, pokazala je da Hrvati ne razmišljaju regionalno, plaćaju najskuplju TK infrastrukturu u regiji i imaju niz birokratskih prepreka za izravna strana ulaganjima; usprkos tome, na svakih tisuću kuna koje se sliju u hrvatski proračun njih 20 su uplatile IT tvrtke i po tome je pokazatelju Hrvatska lider u jugoistočnoj Europi. Međutim, već se do 2009. predviđa pad Hrvatske na drugo mjesto, iza Srbije i Crne Gore. Prema procjeni agencije IDC Adriaticsa, 2009. godine udio IT sektora u hrvatskom BDP-u biti će 2,5%, a 2,6% u srpsko-crnogorskom. “Danas se brojni IT poslovi sele iz zapadne Europe na istok. Ne treba podleći stereotipima i vjerovati da je to samo zbog jeftine radne snage. Dobra poslovna klima, sigurnost ulaganja i intelektualnog vlasništva, vrhunski stručnjaci, jeftina infrastruktura, velika baza talentiranih stručnjaka i podrška inovacijama mogu učiniti više za privlačenje izravnih stranih ulaganja u hrvatski IT nego jeftini radnici”, zaključeno je u studiji. Stoga će u budućim istraživanjima biti zanimljivo vidjeti u kojem će se smjeru odvijati promjene. No, neosporno je da se kao rezultat globalne kompeticije sve više povećava zahtjev za novim proizvodima i uslugama koje doprinose novim transferima ekonomskih dobara dokazujući da su znanje, tehnologija i ekonomski uspjeh neodvojivi.

Danas je jedna od najbitnijih odrednica informatičke tehnologije njezina vezanost uz svijet krupnoga kapitala koji stalno pronalazi nove načine propagiranja novih tehnologija, dok se, s druge strane, javljaju autori, poput Marshalla McLuhana (2002), koji vrlo kritički ocjenjuje različite načine kreiranja produžetaka ljudskih sposobnosti i tijela. Prema McLuhanu, stvaranje “produžetaka” podrazumijeva trenutak u kojem pojedinac ili društvo stvore nešto novo ili na novi način upotrebe već postojeće, što rezultira proširenjem dometa ljudskog tijela ili uma. Mnogi ljudi danas već razumiju pojam produžetaka, no malo je onih koji shvaćaju da su “amputacije” naličje “produžetaka”: svaki “produžetak” ljudske vrste, osobito tehnološki, uzrokuju “amputaciju” ili modifikaciju nekog drugog “produžetka” ili prvobitne ljudske sposobnosti ili odlike, što može uzrokovati smanjenje sposobnosti na nekom drugom polju. McLuhan zaključuje da je čovječanstvo prečesto bilo fascinirano “produžecima”, uz istodobno ignoriranje ili, u najmanju ruku, zanemarivanje “amputacija”.

5. Zaključci

Danas tehnologija postaje sve pervazivnija, dok nam se čini da, zbog njezina kvantitativnog i kvalitativnog rasta, ljudsko znanje o njoj istodobno opada. Jedno smo mogli naučiti iz povijesti tehnoloških revolucija: što je transformacija korjenitija, to je za nju potrebno više vremena. No, informacijska tehnologija mijenja tu paradigmu sve većim brojem inovacija izbačenih na tržište u sve kraćim intervalima čime se i vrijeme za njihovo upoznavanje nužno skraćuje ukoliko želimo biti u toku s promjenama. Pojava novih informacijskih i komunikacijskih tehnologija vrlo brzo mijenja društvo u kojem živimo preoblikujući načine učenja, rada i sudjelovanja u zajednici. Koliko se u Hrvatskoj promijenilo korištenje informatičke tehnologije možemo vidjeti iz sljedećih podataka: usporedbom 1999. i 2004. godine zapažamo zamjetan rast u posjedovanju svih promatranih naprava (izuzev laptopa za koji nemamo podatke za 1999. godinu). Komparacijom podataka za mlađu dobnu skupinu uviđamo da je do najvećeg rasta došlo u posjedovanju mobitela, zatim u posjedovanju DVD-playera, te u posjedovanju osobnog računala.

U pogledu korištenja naprava visoke tehnologije od strane mladih 1999. i 2004. godine najzamjetnije su razlike u korištenju mobitela, što je sukladno i prethodno prikazanom rastu posjedovanja te naprave. Posjedovanje i korištenje mobitela pokazalo se posredovano istim obilježjima ispitanika – socioprofesionalnim statusom i obrazovanjem oca. Najčešći su vlasnici i korisnici mobitela studenti iza kojih slijede učenici, zaposleni te, na kraju, nezaposleni. Kada je riječ o obrazovanju oca, mobitel u najvećem broju posjeduju potomci očeva s akademskim obrazovanjem, iako znatno ne zaostaju ni druge socioprofesionalne kategorije.

Također, rast u korištenju DVD-playera i računala odgovara porastu posjedovanja tih naprava od strane ispitanika ili članova njihovih kućanstava. Usporedimo li podatke mladih i starijih 2004. godine, najveće razlike u korištenju naprava visoke tehnologije zapažamo u slučaju računala. Dvije se kohorte dvadesetak posto, u korist mladih ispitanika, razlikuju i u slučaju korištenja mobitela.

Sažimanjem obilježja najčešćih vlasnika, kao i korisnika računala, dobivamo profil osoba od 15-19 godina života, koje su studenti ili učenici, čiji očevi imaju akademsko obrazovanje te koji i sami imaju iste obrazovne kvalifikacije, a najčešće žive u Zagrebu ili u drugim velikim gradovima. Vezano uz razloge nekorisćenja računala, najveći se broj ispitanika izjasnio da ga ne koristi, jer ga ne posjeduje, dok je drugi razlog nezainteresiranost za korištenje. Najmanje ispitanika izjavljuje da ne zna koristiti računalo.

U razdoblju od 1999. do 2004. godine, na populaciji mladih je došlo do porasta upotrebe svih promatranih svrha korištenja računala, i to najznatnije kod interneta, te pisanja, učenja i vježbanja. Primjetna je i razlika u rangovima: 1999. je prvo mjesto zauzimalo igranje video igara, a 2004. je to internet. Komparacijom podataka mladih i starijih za 2004. godinu uočljive su razlike u rangiranju mladih i starijih ispitanika, iako je na prvim mjestima u obje skupine internet.

Usporedbom učestalosti korištenja interneta za pojedine svrhe na populaciji mladih 1999. i 2004. vidi se porast u svim kategorijama, iako se generalni poredak pojedinih kategorija nije promijenio. Do najvećeg je skoka došlo u surfanju i dopisivanju. Usporedbom rezultata mladih i starijih ispitanika zapazimo da su mladi i u frekventnosti izbora pojedinih modaliteta upotrebe interneta bili dvostruko više angažirani od starijih ispitanika. Analiza učestalosti upotrebe računala za internet, ukazala nam je na povezanost sa statusom učenika ili studenta, odnosno osobe (ne)završene osnovne škole najvećim dijelom koriste računalo za internet, dakle najvećim dijelom učenici, i oni čiji očevi imaju fakultetsko obrazovanje. Dopisivanje e-mailom u starijih je ispitanika na drugom mjestu.

U ovom smo radu pokušali ustanoviti mjesto prosječnih mladih korisnika novih tehnologija u Hrvatskoj i usporedbom podataka našega istraživanja s podacima nekih europskih istraživanja, a dobiveni su rezultati proturječni. Naime, ispitanici Eurobarometra rjeđe koriste nove tehnologije, te internet i e-mail kao oblike komunikacije, nego što je to slučaj u hrvatske mladeži, dok nam IDC Adriatics govori o niskoj premreženosti Hrvatske visokim tehnologijama i njihovim uslugama.

Pogled na nove tehnologije još je uvijek kontradiktoran i obuhvaća pripisivanje sljedećih karakteristika: oblik zabave i način korištenja slobodnog vremena, prenositelji informacija, odgajatelji i manipulatori. Zanimljivo li potencijalne i aktualne negativne učinke tehnologije, ostaje nam obratiti pozornost na koristi i mogućnosti primjene informacijske i komunikacijske tehnologije, kako iz perspektive tehnoloških, tako i ljudskih resursa. Danas u svijetu nema dovoljno kompetentnih ljudi potrebnih za ostvarivanje svih potencijalnih primjena informacijske i komunikacijske tehnologije, a kako će se Hrvatska snaći na svjetskom tržištu ponajprije ovisi o obrazovnim i socijalnim resursima mlade generacije.

Literatura

- A Children Now Newsletter Spring 2004* (2004): Children Now. http://www.childrennow.org/assets/pdf/issues_media_medianow_2004.pdf
- Analitički bilten* (2004): Vol. VII, Br. 3. Zagreb: Hrvatski zavod za zapošljavanje.
- Anderson, B.; Tracey, K. (2001): Digital Living: The Impact (or Otherwise) of the Internet on Everyday Life. *American Behavioral Scientist* 45(3): 456-475.
- Ayres, R. U.; Haywood, W.; Merchant, M. E.; Ranta, J.; Warnecke, H., J. (1992): *Computer Integrated Manufacturing: The Past, the Present and the Future*. London: Chapman & Hall.
- Ayres, R., U.; Williams, E. (2004): The digital economy: Where do we stand? *Technological Forecasting and Social Change* 71(4): 315-339.
- Becker, G., S. (1993): *Human Capital*, 3. izdanje. Chicago: University of Chicago Press.
- Berge, Z., L. (2002): *Computer Mediated Communication and the On-Line Classroom in Distance Education*. Maryland: University of Maryland.
- Bourdieu, P. (1992): *Language and symbolic power*. Cambridge: Polity Press.
- Bourdieu, P. (1998): *Distinction: A Social Critique of the Judgement of Taste*. Cambridge: Massachutes Harvard University Press.
- Case Study-Croatia* International Labour Organization (2000): <http://www.ilo.org/dyn/empent/docs/F1191625380/CaseStudyCroatia.pdf>
- Castells, M. (2002): *Moć identiteta*. Zagreb: Golden marketing.
- Castells, M. (2002a): *Uspon umreženog društva*. Zagreb: Golden marketing.
- Castells, M. (2003): *Internet galaksija*. Zagreb: Naklada Jesenski i Turk i Hrvatsko sociološko društvo.
- Eurobarometer 2003 Public Opinion in the Candidate Countries. Candidate Countries: Youth in New Europe*. (2003): The Gallup Organisation Hungary. http://europa.eu.int/comm/public_opinion/archives/cceb/2003/2003.1_youth_analytical_report_en.pdf
- Fair Play? Violence, Gender and Race in Video Games. *Children Now* (2001). <http://www.childrennow.org/media/video-games/2001/>
- Foster, D., T (2002): *Literacy paper*. <http://jan.ucc.nau.edu/~tdf/intern.html>
- Fukuyama, F. (2000): *Povjerenje: društvene vrline i stvaranje blagostanja*. Zagreb: Izvori.
- Gagel, C. W. (1997): Literacy and Technology: Reflections and Insights for Technological Literacy. *Journal of Industrial Teacher Education* 34(3): 6-34.
- Godišnjak 2006*. Zagreb: Hrvatski zavod za zapošljavanje.
- Godišnjak 2005*. Zagreb: Hrvatski zavod za zapošljavanje.
- Hrvatska u 21. stoljeću. Informacijska i komunikacijska tehnologija* (2002): Ured za strategiju razvitka Republike Hrvatske. <http://www.hrvatska21.hr/informac.htm>
- Hughes, J., M. i drugi. (1992): *Australian Concise Oxford Dictionary*. Melbourne: Oxford University Press.
- Ilišin, V.; Radin, F. – ur. (2002): *Mladi uoči trećeg milenija*. Zagreb: Institut za društvena istraživanja u Zagrebu i Državni zavod za zaštitu obitelji, materinstva i mladeži.

- Ilišin, V.; Mendeš, I.; Potočnik, D. (2003): Politike prema mladima u obrazovanju i zapošljavanju. *Politička misao* (40)3: 58-89.
- Internet usage by individuals and enterprises 2004* EUROSTAT (2004): http://epp.eurostat.cec.eu.int/cache/ITY_OFFPUB/KS-NP-05-018/EN/KS-NP-05-018-EN.PDF
- IT Services Growth Positive, but Lower than Expected in Croatia* IDC Adriatics (2003): http://www.idccroatia.hr/press/2004-08-24_IT_Services_Croatia_Press_Release.pdf
- McGrath, J. E., and Hollingshead, A. B. (1994): *Groups Interacting with Technology: Ideas, Evidence, Issues and an Agenda*. Thousand Oaks, Calif.: Sage.
- MacLuhan, H. M. (2002): *Understanding media: the extensions of man*. London, New York: Routledge.
- New Research Programme Into The Health Effects Of Mobile Phones* (2000): United Kingdom Government. Department for Transport. http://www.dh.gov.uk/PublicationsAndStatistics/PressReleases/PressReleasesNotices/fs/en?CONTENT_ID=4003448&chk=0u0kHX
- Putnam, R., D. (2003): *Kako demokraciju učiniti djelotvornom: civilne tradicije u modernoj Italiji*. Zagreb: Fakultet političkih znanosti.
- Siau, K., L. (1995): Group Creativity and Technology. *Journal of Creative Behavior* 29(3): 43-45.
- Shares, V.; Sloniewski, T.; Semenovskaia, E.; Krizevan, I.; Child, M.; Vavra, T.; Komoromi, Z. (2006): Central and Eastern Europe Storage Software 2005-2009. http://www.idccroatia.hr/?showproduct=25837&content_lang=ENG
- Standard Eurobarometer 55* (2001): http://europa.eu.int/comm/public_opinion/archives/eb/eb55/eb55_en.htm
- Thurk, J.; Fine, G., A. (2003): The problems of tools. *Acta Sociologica* 46(2): 107-117.
- UNESCO's INFOYOUTH Programme: Empowering Youth with the Aid of Information and Communication Technologies (ICT)*. <http://www.hivinfocus.org/English/docs/InfoYouth.doc>
- United Nations Millennium Development Goals by the year 2015* (2000): United Nations Development Programme <http://www.undp.org/mdg/>

Furio Radin

VRIJEDNOSTI MLADIH HRVATA

1. Uvod

Razumijevanje čovjeka nemoguće je bez shvaćanja njegovih vrijednosti. Psihologija, sociologija i druge znanosti koje imaju kao cilj spoznaju pojedinaca i grupe, po definiciji moraju istražiti ono što "čovjek vjeruje i ono za što živi". Posebno u razdoblju krize (koja traje od kada se vrijednosti empirijski istražuju, dakle više od pola stoljeća), rasprava o vrijednostima postaje osobito zanimljiva za spoznaju sadašnjosti i projektiranje budućnosti, jer zahvaća područja ne samo teorijskog, već i praktičkog interesa, kao što su ideologije i ponašajni obrasci koji utječu na upravljanje društvom što znači i na politiku.

Od svih definicija vrijednosti, ističemo one socio-psihološke, jer postavljaju dobru interakciju između pojedinca i društva polazeći od pojedinca, što je u skladu s humanističkim pristupom. Budući da, unatoč porastu broja znanstvenih radova na temu vrijednosti, nema osobite evolucije u definiranju pojma vrijednosti, navest ćemo onu Maslowa (1973), koja se zasniva na potrebama i njihovom zadovoljavanju, i Rokeacha (1973), koja predstavlja zanimljiv pokušaj sustavnog tretiranja problema posredstvom teorijske elaboracije na eksperimentalnim osnovama.

Nastanak vrijednosti Maslow pripisuje nužnosti zadovoljavanja ljudskih potreba. Postoje temeljne potrebe (instinktualne), koje su diktirane preživljavanjem i metapotrebe, koje to nisu. Čovjek je, tijekom evolucije, hijerarhijski zadovoljavao svoje potrebe, počevši od onih elementarnih (prehraniti se, zaštititi od hladnoće itd.) pa sve do onih kompleksnih kao što su, na primjer, kognitivne. Suština Maslowljeve teorije je u tome da zadovoljavanje temeljnih potreba otvara prostor za sagledavanje novih mogućnosti prema kojima se usmjerava interes ljudi i koje upravo zbog takvog interesa postaju vrijednosti. Zadovoljavanje jednostavnijih i ujedno "starijih" potreba, kako onih bio-psiholoških, tako i onih društvenih, proizvodi promjene i u sferi kognitivnih funkcija (pažnje, percepcije, pamćenja) i, uslijed takvih promjena, čovjek kreće u potragu za vrijednostima, odnosno za gratifikacijom viših potreba: samorealizacije, ali i znanja, unutarnjeg sklada itd. Na taj način, čovjek postiže bolji i stabilniji psihički sklad, u smislu zajedništva s drugim pojedincima i smanjenja konfliktnosti s njima.

S druge strane, Rokeach smatra da se vrijednosti mogu tretirati kao zavisne, ali i kao nezavisne varijable, što zorno ukazuje na eksperimentalni pristup ovog američkog socijalnog psihologa. Kao zavisne odrednice, vrijednosti se mogu shvaćati rezultatom utjecaja kulture koja djeluje na pojedinca tijekom njegove egzistencije. Kao nezavisne dimenzije, vrijednosti mogu utjecati na mnoge sfere ljudskog ponašanja, tako da se može slobodno tvrditi kako postoji stalna interakcija između vrednota i kulturnog konteksta u kojem pojedinac živi.

Prema Rokeachu, vrijednost je “stalno vjerovanje po kojem je jedan stil ili smisao života individualno ili društveno prihvatljiviji od suprotnog stila ili smisla”. Pojednostavljujući, ova se definicija može reducirati do maksimuma jezgrovitosti, i tvrditi da je vrednota “kognicija poželjnoga ili prihvatljivijeg”, gdje je kognicija zapravo sinonim za spoznaju.

Rokeach, kojemu se može prigovoriti da je svoju teoriju vrijednosti testirao samo u američkom kulturnom kontekstu, značajno je pridonio boljem shvaćanju vrednota kao poticaju za akciju. Vrijednosti su, dakle, smjernice za ponašanje, jer predstavljaju putokaze za rješavanje problema i za izbore u svim važnijim sferama ljudskog života: društvenoj, političkoj, religioznoj, etičko-ponašajnoj itd.

Ove dvije teorije, dakle, evidentiraju dva pojma koja su temeljna u definiranju vrijednosti: njihova povezanost s potrebama i kulturno-društvenim kontekstom, te njihova funkcija cilja, što uključuje i subjektivnu važnost tih istih meta. Zato, Mischel (1993) definira vrednotu vrlo jednostavno ali i efikasno, kao “subjektivnu važnost koja se pripisuje jednom događaju ili postignuću”.

Govoreći o subjektivnim ciljevima, Rotter (1972) tvrdi da dva pojedinca, makar imali ista očekivanja, mogu imati različita ponašanja, ako cilj kojemu teže ima za njih različitu privlačnost. U školi, na primjer, pohvala može imati različitu vrijednost za đaka koji teži dobrim ocjenama i za buntovnog adolescenta koji odbija školu. Ono što nekoga čini sretnim, na drugoga može djelovati repulzivno. Zbog toga bi istraživanja vrijednosti trebala mjeriti i stupanj privlačnosti ili averzije samoga cilja, odnosno odgovoriti na pitanje predstavlja li određeni cilj, koji se zdravorazumski smatra prihvatljivim, doista vrijednost. Pitanje “unutarnje motivacije” određenog cilja, odnosno prihvatljivosti ili poželjnosti cilja – drugim riječima, koliko je cilj vrijednost – Deci i Ryan (1987), te Harakiewicz, Abrahams i Wageman (1987) dovode u vezu s mogućom gratifikacijom. Ljudi se znatno razlikuju u pogledu aktivnosti koje odabiru za sebe pokazujući tako različite vrijednosti, koje opet imaju različitu motivacijsku snagu u pogledu ciljeva zbog kojih se pojedinac angažira i radi te shodno kojima usmjeruje svoje ponašanje, tvrde Cantor (1990) i Pervin (1989).

Dakle, vrijednosti su subjektivne kategorije, ali sociološka istraživanja, za razliku od psiholoških gdje je pažnja fokusirana na karakteristike pojedinca i na međuljudske razlike, pokušavaju utvrditi koje društvene institucije, odgojne

instance, političke, dobne, spolne, profesionalne i druge varijable utječu na poželjnost cilja, odnosno na vrijednosti.

Zato se pretpostavlja da su poželjnost, pozitivnost i stabilnost *a priori* prihvaćene karakteristike vrednota kao i selekcija, odnosno potreba da se pravi razlika u vrednovanju ciljeva u danom društvenom kontekstu, te sustavnost, odnosno činjenica da vrijednosti imaju hijerarhijski karakter, tj. da čine određene strukture.

U tekstu koji slijedi pokušat ćemo ustanoviti koje su hijerarhije i strukture vrijednosti karakteristične za mlade u Hrvatskoj u ovom društvenom trenutku, ali i kako se one razlikuju u pogledu cijeloga niza tzv. nezavisnih, zapravo sociodemografskih varijabli unutar omladinske populacije, ali i u odnosu na kontrolnu dobnu skupinu starijih ispitanika. Također, analizirat ćemo ih i sociološki longitudinalno, uspoređujući današnje vrijednosti s hijerarhijama vrijednosti ustanovljenim u istraživanjima 1986. i 1999. godine, kako bi shvatili koliko je održiva karakteristika stabilnosti kroz različito vremenski udaljene generacije.

2. Hijerarhije vrijednosti

Tvrdnje, koje predstavljaju poželjne ciljeve, odnosno vrijednosti, rezultat su našeg izbora od prije dva desetljeća, i vjerojatno bi ih danas drugačije operacionalizirali. Kako je, međutim, jedan od primarnih ciljeva ovoga istraživanja usporedivost, bilo je nužno ispitati ih u istom obliku, pri čemu smo ohrabreni činjenicom da su i u nedavnoj prošlosti (Radin, 1988; Ilišin, Radin, 2002) pokazale prihvatljive mjerne karakteristike.

Tvrdnje su u sva tri istraživanja bile sljedeće:

- dobar materijalni položaj (više novaca, stan)
- ugledan društveni položaj
- postati poznat u svom zanimanju ili struci po rezultatima svoga rada
- doći na rukovodeći položaj
- iskazati svoju nacionalnu pripadnost i biti vjeran nacionalnoj tradiciji
- potvrditi se u radu političkih stranaka i institucija
- razonoditi se i zabavljati po volji
- biti svoj gospodar i baviti se samo onime što se želi
- postati poznat u sportu, glazbi i zabavi
- živjeti mirno u krugu obitelji i prijatelja
- živjeti u skladu s učenjem svoje vjere.

Identificirali smo ih sa sljedećim vrijednostima:

- MATERIJALNI POLOŽAJ
- DRUŠTVENI POLOŽAJ
- PROFESIONALNI USPJEH
- VLAST
- NACIONALNOST
- POLITIČKO POTVRĐIVANJE
- DOKOLIČARENJE
- SAMOSVOJNOST
- MEDIJSKI USPJEH
- PRIVATNOST
- VJERA.

Stupanj slaganja sa svakom od navedenih tvrdnji, ispitanici su izražavali na ljestvici Likertova tipa od četiri stupnja, verbalizirana kao: 4.“vrlo poželjno”, 3.“uglavnom poželjno”, 2.“uglavnom nepoželjno” i 1.“potpuno nepoželjno”.

Tablica 1 pokazuje razlike u rangovima vrijednosti dobivenih u razmaku od dvije dekade na reprezentativnim uzorcima mladih u Hrvatskoj u dobi od 15. do 29. godine života. Prikazani rezultati odnose se na najpozitivniji stupanj ljestvice (“vrlo poželjno”), jer smatramo da on najbolje i “najčišće” odražava definiciju vrijednosti.

Tablica 1: Hijerarhije vrijednosti mladih 1986., 1999. i 2004. godine (%)

Vrijednosti	1986.	Vrijednosti	1999.	Vrijednosti	2004.
Privatnost	50,5	Materijalni položaj	59,1	Samosvojnost	72,1
Dokoličarenje	38,9	Privatnost	53,5	Privatnost	63,3
Profesionalni uspjeh	37,5	Samosvojnost	52,2	Materijalni položaj	55,2
Materijalni položaj	36,0	Profesionalni uspjeh	50,1	Dokoličarenje	54,7
Samosvojnost	35,0	Dokoličarenje	49,1	Profesionalni uspjeh	52,8
Društveni položaj	16,2	Društveni položaj	33,0	Društveni položaj	38,1
Medijski uspjeh	15,3	Vjera	30,6	Vjera	33,8
Političko potvrđivanje	13,0	Vlast	28,6	Vlast	31,9
Vjera	12,1	Medijski uspjeh	22,4	Nacionalnost	24,5
Vlast	10,6	Nacionalnost	19,7	Medijski uspjeh	20,7
Nacionalnost	8,8	Političko potvrđivanje	4,6	Političko potvrđivanje	7,4

U prošlom smo izvještaju (Radin, 2002) primijetili veće prihvaćanje vrijednosti u odnosu na 1986. godinu, odnosno više ocjene na stupnju “vrlo poželjno” kod gotovo svih ispitanih ciljeva. Takav smo rezultat pripisali društvenoj krizi i rezultirajućoj besperspektivnosti mladih, s pretpostavkom da u situaciji u kojoj imperativno vlada nesigurnost i u kojoj su ciljevi daleki, mladi više cijene ono čega nemaju. Takav je zaključak u skladu s teorijom da su vrednote obrnuto povezane s osobnim frustracijama, odnosno da je jedan (pozitivan) životni cilj smatran vrednijim, ako je manje dostižan. Naravno, na individualnoj ravni ova hipoteza ima svoja ograničenja, i jasno je da su vrijednosti subjektivne kategorije prema kojima se svaki mladi pojedinac odnosi različito i ovisno o svojoj socijalizaciji i karakteristikama ličnosti.

Ipak, nemoguće je ne primijetiti da se takav trend nastavlja, i da 2004. godine mlada populacija, globalno gledajući, sve ispitane vrijednosti prihvaća snažnije nego ranije. Vrijedilo bi stoga pretpostaviti da se promijenio i sam odnos prema društvenoj zbilji, koji postaje sve više dihotoman, odnosno manje osjetljiv prema nijansama, što je također tipično za razdoblja krize i smanjenog pristupa vitalnim resursima.

Uočavamo također jasnu podjelu između dvije grupe vrijednosti, tijekom gotovo dva desetljeća. Prvu čine dobro prihvaćene vrijednosti samosvojnosti, privatnosti, materijalnog položaja, dokoličarenja i profesionalnog uspjeha, koje su u posljednja dva istraživanja bile prihvaćene kao “vrlo poželjne” od polovice ispitanika i više, i koje su se i 1986. godine jasno razlikovale od ostalih kao jako pozitivni životni ciljevi.

Drugu grupu, slabije prihvaćenih vrednota, čine društveni položaj, vjera i vlast, danas važnih za trećinu mladih, nacionalnost koju ističe četvrtina mladih, medijski uspjeh jedna petina i političko potvrđivanje jedva 7,4% ispitanika.

Ako izuzmemo po mnogome atipične vrijednosti medijskog uspjeha, možemo zaključiti da su, danas kao i jučer, dobro prihvaćene individualne i obiteljske vrijednosti, odnosno vrednote koje karakteriziraju privatnost, dok su slabije vrednovani ciljevi koji označavaju život u zajednici, odnosno društvenost mladog pojedinca. Povlačenje u svijet individualnosti karakteriziralo je posljednju četvrtinu prošlog stoljeća, a nastavlja se i danas kada ostaje na djelu deficit onih odredivih ciljeva koji bi trebali omogućiti minimalno programiranje života mladih. Razvoj i prihvaćanje novih tehnologija, koje afirmiraju sasvim nove stilove života, samo potenciraju takav trend odustajanja od tradicionalnih, odnosno fizičkih, oblika društvenosti.

Za razliku od 1986., kada je dominirala privatnost i 1999., kada su se mladi najviše opredjeljivali za materijalni položaj, danas je najbolje prihvaćena vrijednost samosvojnost, odnosno “biti svoj gospodar i baviti se samo onime što se želi”, koju preferira gotovo tri četvrtine našega uzorka, dok je obitelj

(odnosno privatnost u najužem smislu) na drugom mjestu sa 63,3% odabira, a posljednja vrijednost ostaje i dalje politika.

Moramo sagledati ove rezultate ne samo u svjetlu odustajanja od društvenosti u najširem smislu te riječi, nego i od svakog oblika asocijativnog ponašanja uključujući i politiku. Činjenica da društveni položaj i vlast dvije trećine mladih ne smatraju poželjnim ciljem, a politiku gotovo nitko, ukazuje na udaljšavanje mladih od sfere odlučivanja. Odbijanje politike ima sigurno svoje ozbiljne razloge – među kojima je i činjenica da političari ne predstavljaju nikakve uzore – ali odustajanje mladih od društvenog utjecaja je činjenica nad kojom se moramo duboko zamisliti. Jasno je, na primjer, da današnje prihvaćanje jednostavnih i jednostranih poruka koje se odašilju s raznih pozornica, ne samo estradnih, ima svoje korijene i u odustajanju od vrijednosti institucionalne političke participacije. Razočaranje politikom, ili njezino apriorno odbijanje, može dovesti do prihvaćanja ekstremnih političkih ideja, a kada se to desi, samo je pitanje vremena pojavljivanja onih političkih opcija koje će iskoristi nekritičku receptivnost mlade generacije.

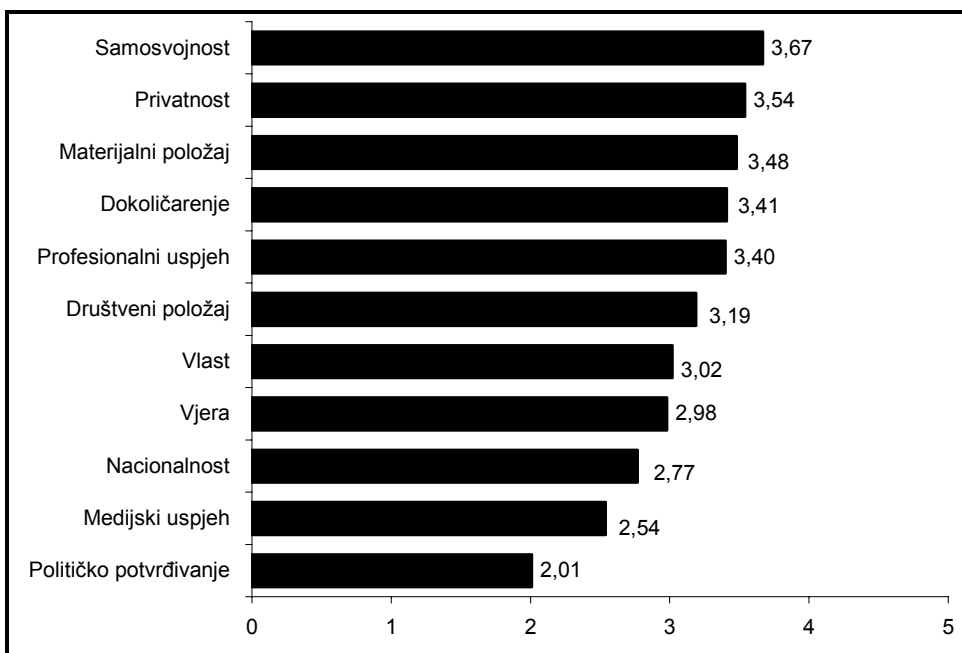
Vjera i nacionalnost u Hrvatskoj često čine stabilan vrijednosni sklop, a koji dijeli sudbinu ostalih vrijednosti s naglašenom društvenom komponentom. Tendenciju rasta ovih vrijednosti ne može zasjeniti činjenica da se one nalaze u donjem dijelu mjerenog ranga i da su daleko manje zastupljene od ciljeva koji naglašavaju individualnost i, nasuprot vjeri, sekularizaciju života. Naravno, odnos prema nacionalnosti može biti različit, kao i njeno vrednovanje, od umjerenog patriotizma do naglašenog nacionalizma (koji i te kako mogu biti izmanipulirani), ali nije nepoznato da politički ekstremizam nalazi plodno tlo u besperspektivnosti i bezidejnosti daleko više nego u naglašenom vrednovanju vlastite nacionalnosti. Nalaz ovog istraživanja da (uglavnom hrvatsku) nacionalnost kao izrazito važnu kategoriju naglašava svaki treći ispitanik (kao općenito važnu daleko više – 63,3%) ima za pojavu ekstremnog nacionalizma u Hrvatskoj zapravo nisku prediktivnu vrijednost, ako se ne stavlja u kontekst odustajanja od vrijednosti društvenosti i sve naglašenije povlačenje u sferu individualnosti.

Precizniji uvid u prihvaćanje određenih vrijednosti možda daje srednja ocjena, odnosno aritmetička sredina svih ocjenjivanja, koja su bila od 1 do 4. Grafikon 1 pokazuje dobiveni rang na osnovi aritmetičkih sredina ocjena ispitanika za promatrane vrijednosti.

Izrazito su zastupljene dvije vrijednosti, samosvojnost i obitelj, odnosno privatnost, koje imaju prosječnu ocjenu iznad 3,5, ali se vrlo blizu nalaze materijalni položaj, dokoličarenje i profesionalni uspjeh, čije su ocjene neznatno niže. Društveni položaj, vlast i vjera, dakle uže društvene vrednote s ocjenom oko 3, prema ovoj bi ljestvici predstavljale prosječno prihvaćene ciljeve, u

nižem bi prosjeku bila nacionalnost, blago ispodprosječan medijski uspjeh, dok bi politika bila sigurna ispodprosječna vrijednost.

Grafikon 1: Rang vrijednosti mladih 2004. godine (aritmetičke sredine)

Nameće se zaključak da današnje mlade generacije privilegiraju individualne vrijednosti, dok su društveni ciljevi, ovisno o karakteru, svrstani od prosjeka na niže, s politikom koja jedina ima karakteristike antivrednote.

3. Strukture vrijednosti

Vratimo se na trenutak u 1986. i 1999. godinu i pokažimo dvije tablice (2 i 3) s faktorskim strukturama iz tadašnjih istraživanja. Jednostavnim riječima, faktori predstavljaju latentne zajedničke dimenzije dobivene na osnovi korelacije svake vrijednosti sa svim ostalima i naknadnom rotacijom radi njihovog boljeg razlikovanja. Faktorska analiza pokazuje, stoga, svojevrsnu strukturu korelacija. Preciznije rečeno, faktorska analiza, na osnovi korelacija svake varijable sa svim ostalima, proizvodi konstante koje predstavljaju temeljne odnose, krenuvši od kojih se može objasniti struktura povezanosti manifestnih varijabli (Fulgosi, 1979).

U oba promatrana slučaja, onih iz 1986. i 1999. godine, dobivene su četiri takve latentne dimenzije, djelomično različite, ali s dovoljno zajedničkih karakteristika, tako da smo im dali sljedeća imena: *samorealizacija pojedinca* (faktor 1), *samosvojnost i dokoličarenje* (faktor 2), *konzervativne vrijednosti* (faktor 3) i *vrijednosti privatnosti* (faktor 4).

Tablica 2: Faktorska struktura vrijednosti mladih 1986. godine

Vrijednosti	Faktor 1	Faktor 2	Faktor 3	Faktor 4
Vlast	.771			
Društveni položaj	.753			
Profesionalni uspjeh	.650			
Materijalni položaj	.489	.363		
Medijski uspjeh	.491			
Samosvojnost		.810		
Dokoličarenje		.798		
Nacionalnost			.834	
Vjera			.811	
Privatnost				.882
Političko potvrđivanje	.510			.429

Tablica 3: Faktorska struktura vrijednosti mladih 1999. godine

Vrijednosti	Faktor 1	Faktor 2	Faktor 3	Faktor 4
Društveni položaj	.791			
Materijalni položaj	.757			
Vlast	.674		.393	
Profesionalni uspjeh	.560		.337	
Vjera		.823		
Privatnost		.754		
Nacionalnost		.608	.352	
Medijski uspjeh			.752	.314
Političko potvrđivanje			.670	
Samosvojnost				.812
Dokoličarenje				.803

Rezultati istraživanja iz 2004. godine proizveli su faktorsku strukturu različitu od prethodnih (tablica 4).

Tablica 4: Faktorska struktura vrijednosti mladih 2004. godine

Vrijednosti	Faktor 1	Faktor 2	Faktor 3
Vlast	.716		
Društveni položaj	.705		
Političko potvrđivanje	.606		
Medijski uspjeh	.599		
Profesionalni uspjeh	.535		
Materijalni položaj	.525	.382	
Samosvojnost		.795	
Dokoličarenje		.747	
Vjera			.844
Privatnost			.730
Nacionalnost	.449		.548

Za razliku od prijašnjih istraživanja, u 2004. je godini faktorska analiza polučila samo tri latentne dimenzije koje objašnjavaju 53,5% ukupne varijance.

Prvi je faktor *samorealizacije*, jer u sebi kao dobro saturirane sadrži sve tvrdnje koje označavaju društvene vrijednosti.

Drugi je faktor *samosvojnosti i dokoličarenja* uz slabiju zastupljenost varijable materijalnog položaja.

Treći je faktor *tradicionalnih vrijednosti*, jer u sebi objedinjuje vjeru, nacionalnost i privatnost.

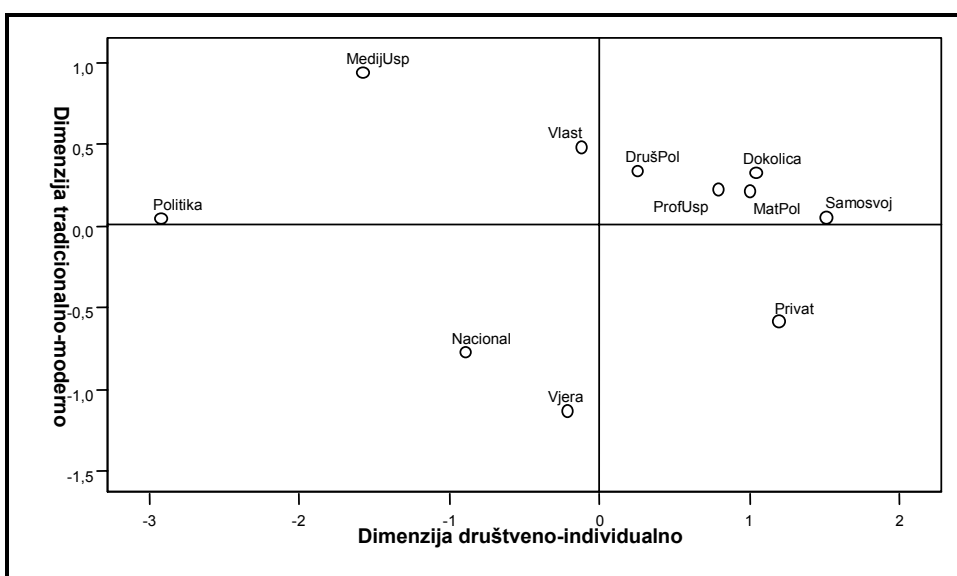
Zanimljivo je pokušati protumačiti neke podudarnosti. Govorili smo o različitim poimanjima nacionalnosti i ovdje ih vidimo dva: jedan se veže uz tradicionalne vrijednosti, dok je drugi sastavni dio vrijednosti samorealizacije pojedinca. To govori o kolektivnom poimanju nacionalnosti nasuprot individualnome, ali i o različitim stupnjevima "moderniteta" tog odnosa, što znači da individualizacija nacionalnog osjećaja pridonosi njegovom suvremenijem shvaćanju i doživljavanju. Druga zanimljivost je vrijednost materijalnog položaja, koja je vezana uz samorealizaciju i samosvojnost, kao vrijednosti koje zapravo tendiraju jednom posve svjetovnom poimanju života. Pritom je zanimljivo da materijalni položaj jedino nije povezan s tradicionalnim vrijednostima na osnovi čega se može pretpostaviti da u tom vrijednosnom sklopu vjerski, dakle duhovni životni stil, vjerojatno prevladava nad onim materijalnim.

Treća interesantna činjenica jest da je, prvi puta od provođenja ovih istraživanja, došlo do redukcije broja faktora od četiri na tri, što rezultira sažetijom i razumljivijom vrijednosnom strukturom. Novina je, naime, u tome, što se privatnost ne oblikuje kao zaseban faktor, nego se veže uz tradicionalne vrijednosti. Na taj način privatnost dobiva značenje koje ju odvaja od vrijednosti

individualnosti i povezuje uz tzv. čvrste vrijednosti – vjeru i naciju – u prepoznatljiv model vrednota vezanih uz tradiciju, odnosno, s pogledom okrenutim u prošlost.

Dosadašnje statističke analize ponukale su nas da izradimo i mapu vrijednosti na osnovi multidimenzionalnog skaliranja (Grafikon 2). Izradili smo je izračunavanjem Euklidove distance između varijabli, bez standardizacija, koja je proizvela dvije osi, koje smo nazvali dimenzija društveno-privatno (x) i dimenzija tradicionalno-moderno (y).

Grafikon 2: Mapa vrijednosti mladih u Hrvatskoj 2004. godine

Prema ovakvom mapiranju, društveno-tradicionalne vrednote su nacionalnost i vjera, a individualno-tradicionalne privatnost. S druge strane, društveno-moderne vrednote su medijski uspjeh, politika i vlast, dok u individualno-moderne spadaju samosvojnost, dokoličarenje, materijalni i društveni položaj te profesionalni uspjeh.

Činjenica da se neke vrijednosti nalaze na samim osima – politika i samosvojnost između tradicionalnosti i moderniteta (prva uz kvadrant društvenih, a druga individualnih vrednota), a vjera i vlast između društvenosti i individualnosti (prva uz kvadrant tradicionalnih, a druga modernih vrijednosti) – navodi nas na oprez u generalizaciji, i stoga ćemo zaključiti da dobiveni modeli imaju indikativnu vrijednost.

4. Testiranje razlika

Razlike između podgrupa mladih u pogledu vrednota – prema regionalnoj pripadnosti, socioprofesionalnom statusu, spolu, dobi, rezidencijalnom statusu, obrazovanju ispitanika, obrazovanju oca, bračnom statusu, stranačkoj preferenciji i religioznosti – testirali smo analizom varijance. U svrhu bolje preglednosti, kao “zavisne” varijable koristili smo faktorski dobivene strukture vrijednosti, dakle *vrijednosti samorealizacije, samosvojnosti i dokoličarenja i tradicionalnih vrijednosti*.

Dobivene razlike sažeto su prikazane u tablici 5.

Prva kolona sadrži sociodemografska obilježja, druga, treća i četvrta razlike proizvedene od vrijednosti, definiranih faktorima, odnosno faktorskim bodovima izračunatih metodom regresije. Razlike su dobivene primjenom one-way analize varijance (ANOVA) svake sociodemografske varijable na svakom faktoru.

Primijenili smo stroži kriterij za proglašavanje razlike značajnom, naime F-omjer značajan na razini 0.01 i niže, što znači da je razlika sigurna 99% a izvjesna 1% ili manje. Razlike su opisane simbolima i to ++ za segmente populacije koji se snažno razlikuju od prosjeka u “pozitivnom smjeru”, -- za one koje se snažno razlikuju u “negativnom” smjeru. Razlike blažeg intenziteta označene su simbolima – odnosno +. Nula (0) je korištene za vrijednosti faktora koje se nalaze u prosjeku.

Samorealizacija proizvodi najveći broj razlika kod sedam od devet korištenih sociodemografskih varijabli (svih osim spola i rezidencijalnog statusa), dok tradicionalizam proizvodi šest razlika (kod svih nezavisnih varijabli, osim spola, dobi i socioprofesionalnog statusa), a samosvojnost pet (izostaju spol, dob, obrazovanje ispitanika i njegova oca). Ipak, najsnažnije su razlike proizvod faktora tradicionalizma koji najbolje diskriminira mlade na osnovi testiranih sociodemografskih obilježja.

Religioznost najbolje diferencira mlade ispitanike, a iza nje regionalna pripadnost i stranačka preferencija. Spol nikako ne razlikuje ispitanike, dok ih dob diskriminira samo u jednom slučaju, mada prilično jako.

Samorealizacija proizvodi snažne razlike upravo na osnovi dobi, odnosno ispitanici najmlađeg segmenta, tj. mlađi od 20 godina, najviše zastupaju ovaj vrijednosni obrazac. S dobi je vjerojatno povezana i činjenica da su upravo učenici ti koji ovu vrijednost zastupaju više od ostalih. Zanimljivo je da vrijednost samorealizacije ispodprosječno zastupaju mladi s visokostručnom spremom. Podatak da su ispitanici s osnovnom školom ti koji više od ostalih zastupaju samorealizaciju povezujemo s činjenicom da su to, u prosjeku, mlađi ispitanici, upravo oni koji su u trenutku istraživanja pohađali srednju školu.

Tablica 5: Razlike između mladih u prihvaćanju faktora vrijednosti (analiza varijance)

Obilježja mladih	Samorealizacija	Samosvojnost	Tradicionalizam
<i>Socioprofesionalni status</i>	<i>F=12,17; Znač: 0,00</i>	<i>F=5,83; Znač: 0,00</i>	
Zaposleni	-	0	
Nezaposleni	-	0	
Učenici	+	-	
Studenti	0	0	
<i>Dob</i>	<i>F=20,97; Znač: 0,00</i>		
15-19	+		
20-24	0		
25-29	-		
<i>Rezidencijalni status</i>		<i>F=4,28; Znač: 0,01</i>	<i>F=14,90; Znač: 0,00</i>
Selo		0	+
Mali grad		0	0
Veliki grad		+	-
Zagreb		+	-
<i>Obrazovanje ispitanika</i>	<i>F=4,99; Znač: 0,00</i>		<i>F=11,95; Znač: 0,00</i>
Osnovna škola	+		0
Trogodišnja srednja škola	0		+
Četverogod. sred. škola	0		-
VŠS, VSS i više	-		0
<i>Obrazovanje oca</i>	<i>F= 3,94; Znač: 0,01</i>		<i>F=24,31; Znač: 0,00</i>
Osnovna škola	-		+
KV/VKV	0		+
Srednja škola	0		-
VŠS, VSS i više	0		-
<i>Regionalna pripadnost</i>	<i>F=5,67; Znač: 0,00</i>	<i>F=12,21; Znač: 0,00</i>	<i>F=11,82; Znač: 0,00</i>
Sjeverna Hrvatska	0	0	0
Srednja Hrvatska	0	0	0
Istra i Primorje	-	++	--
Istočna Hrvatska	+	-	0
Dalmacija	0	0	+
Zagreb	0	+	-
<i>Religioznost</i>	<i>F=4,44; Znač: 0,00</i>	<i>F=11,63; Znač: 0,00</i>	<i>F=129,00; Znač: 0,00</i>
Religiozni	0	0	0
Neodlučni	0	+	--
Nereligiozni	-	+	---
<i>Stranačka preferencija</i>	<i>F= 4,59 Znač 0,00</i>	<i>F= 5,11 Znač: 0,00</i>	<i>F= 13,76 Znač: 0,00</i>
HDZ	+	-	+
HNS	0	+	--
HSP	+	-	+
HSS	0	0	0
SDP	0	0	0
Neodlučni	-	0	0

Slabiji pobornici ovog vrijednosnog sklopa su mladi s nižom obiteljskom (očevom) obrazovnom razinom, stanovnici Istre i Primorja te stranački neodlučni i

nereligiozni. S druge pak strane, više podrške vrijednosti samorealizacije daju mladi iz Istočne Hrvatske, te simpatizeri politike desnog centra, što je vjerojatno povezano s percepcijom opće perspektive Hrvatske koju imaju ispitanici i sa stavom prema budućnosti zemlje koja je bila aktualna 2004. godine.

Samosvojnost je vrijednosni sklop urbane populacije, svjetovno orijentirane. Iznadprosječno ga zastupaju mladi iz velikih gradova i zapadnih dijelova Hrvatske, neodlučni ili nereligiozni ispitanici te simpatizeri liberalizma. Ispodprosječnu samosvojnost manifestiraju učenici, mladi iz Istočne Hrvatske i simpatizeri stranaka desnog centra i desnice.

Tradicionalizam proizvodi najsnažnije razlike. Iznadprosječno su tradicionalni mladi stanovnici sela s nižim obiteljskim (očevim) obrazovanjem, ispitanici iz Dalmacije, te simpatizeri HDZ-a i HSP-a. Ispodprosječno su tradicionalisti mladi urbane provenijencije s višim očevim obrazovanjem, oni iz Istre i Zagreba, nereligiozni ili neodlučni te simpatizeri HNS-a.

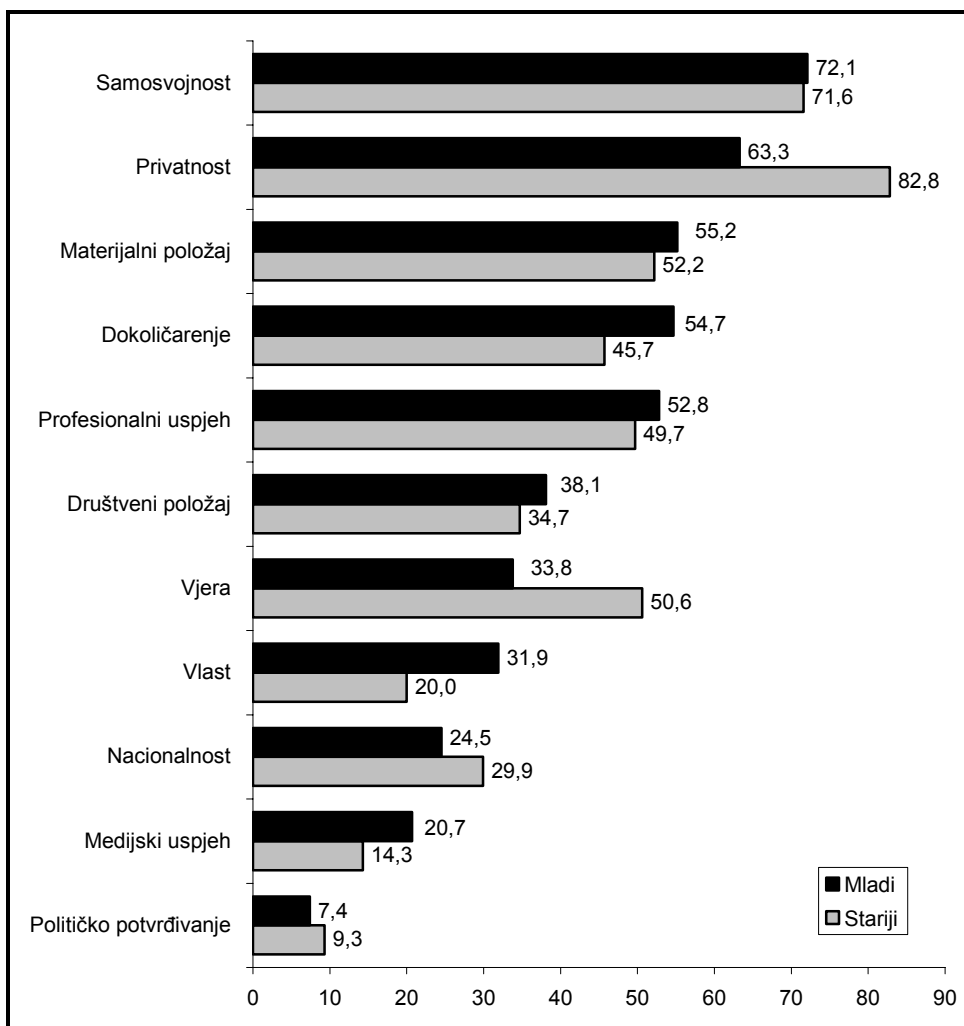
Možemo zaključiti da su tri ispitane vrijednosne strukture sasvim prepoznatljivo povezane s različitim sociodemografskim obilježjima mlade populacije. Samosvojnost je izrazito urbana i svjetovna orijentacija zapadne provenijencije, djelomično povezana s liberalnijim političkim svjetonazorima. Tradicionalizam je donekle suprotnost samosvojnosti, jer je to vrijednosna struktura mladih ruralne provenijencije i iz obrazovno depriviranih obitelji, a povezana je s konzervativnim političkim idejama. Samorealizaciju zastupa zanimljiva skupina mlade populacije: stariji adolescenti iz Istočne Hrvatske, te simpatizeri konzervativnih stranaka desnog centra i desnice, što objašnjavamo više općim stavom prema budućnosti zemlje, odnosno ideologijom, nego stvarnim sagledavanjem individualnih (osobnih) perspektiva.

5. Usporedba vrijednosti mladih i starijih

Karakteristike kontrolnog uzorka starijih ispitanika navedene su u uvodu ove studije, a ovdje ćemo samo podsjetiti da on obuhvaća osobe iz istih lokaliteta kao i osnovna grupa mladih, a čine ga ispitanici stariji od 30 godina. Uzorak ima karakteristike reprezentativnosti, ali mi ćemo ga koristiti samo za namjenu zbog kojeg smo ga istraživali, a to je usporedba s mladima.

Grafikon 3 pokazuje dobiveni rang vrijednosti starijih uspoređen s istim rangom mladih ispitanika. Primijenili smo identičnu metodu i prikazali samo najviši stupanj prihvatanja tvrdnji ("vrlo poželjno"), jer najbolje odražava definiciju vrijednosti.

Grafikon 3: Hijerarhije vrijednosti mladih i starijih ispitanika 2004. godine (%)

U starijih je ispitanika prva vrijednost na hijerarhijskoj ljestvici privatnost koju visoko vrednuje četiri petine ispitanika, gotovo 20% više nego u mladima. Druga je vrijednost samosvojnost a treća materijalni položaj s rezultatima koji su identični ili istovjetni s onima iz uzorka mladih.

Usporedbom mladih i starijih vidimo da se na vrhu hijerarhije među starijima događa porast vrijednosti obitelji i individualnosti uz zadržavanje pozicija ostalih visoko pozicioniranih vrednota. U uzorku starijih ispitanika dokoličarenje i profesionalni uspjeh padaju ispod 50% prihvatanja, a za trećinu se smanjuje i vrednovanje vlasti, medijskog uspjeha i društvenog položaja. S druge strane, raste

vjera (do visokog vrednovanja više od polovice starijih ispitanika), nacionalnost i, manje, političko potvrđivanje koje ostaje na samom začelju ranga.

Prije interpretacije ovih rezultata korisno je prikazati rezultate faktorske analize na podacima za starije ispitanike, koja je provedena na isti način kao i za mlade, a proizvela je također tri faktora. Ti faktori tumače 55,56% ukupne varijance. Tablica 6 prikazuje rotiranu soluciju.

Tablica 6: Faktorska struktura vrijednosti starijih 2004. godine

Vrijednosti	Faktor 1	Faktor 2	Faktor 3
Političko potvrđivanje	.779		
Vlast	.739		
Medijski uspjeh	.723		
Samosvojnost		.689	
Dokoličarenje		.688	
Materijalni položaj		.650	
Društveni položaj	.517	.546	
Profesionalni uspjeh	.464	.464	
Vjera			.816
Privatnost			.669
Nacionalnost	.475		.605

Faktori se djelomično razlikuju od onih dobivenih na mladima, jer su profesionalni uspjeh i nacionalnost zastupljeni u dva faktora mada nešto niže zasićeni. Dobivena tri faktora možemo, međutim, i dalje nazvati dimenzijama *samorealizacije*, *samosvojnosti* i *tradicionalizma*, jer su u visokoj mjeri istovjetni s onima dobivenim na uzorku mladih.

Vraćajući se na rang (grafikon 3) očito je da su upravo tradicionalne vrijednosti one koje stariji ispitanici znatno više prihvaćaju od mladih. Istodobno je kod samorealizacije i samosvojnosti situacija različita, ali u globalu, s izuzetkom vrijednosti nacionalnosti i politike. Možemo reći da su te strukture manje ili podjednako zastupljene od strane starije generacije.

Činjenica da dob utječe na tradicionalizam nije nova i ne treba je dodatno tumačiti, ali nije suvišno primijetiti da je prisutnost tradicionalizma registrirana i u suvremenoj generaciji mladih, što se pokušava tumačiti teorijama o novom tradicionalizmu, o regresivnim ideološkim i vrijednosnim procesima ili o nekom drugom kataklizmičkom fenomenu. Dakako, jedan znatan segment mladeži Hrvatske danas zastupa tradicionalni svjetonazor, ali prethodni podaci pokazuju da su te vrijednosti još uvijek manje zastupljene u mladoj generaciji nego u starijoj. Mogli bismo zaključiti da su mladi u Hrvatskoj donekle tradicionalisti, a stariji još više.

Analiza varijance između faktora vrijednosti i dobi starijih ispitanika pokazuje statistički značajne razlike samo kod tradicionalizma (tablica 7), dok su samorealizacija i samosvojnost podjednako zastupljene u četiri ispitana dobna segmenta.

Tablica 7: Analiza varijance faktora tradicionalizma s obzirom na dob starijih ispitanika

Dob starijih ispitanika	Tradicionalizam
30-39 godina	–
40-49 godina	0
50-59 godina	0
60 i više godina	+

F=7,39; Znač: 0,00

Faktor tradicionalizma (privatnost, nacionalnost i vjera) je značajno zastupljeniji kod ispitanika starijih od 60 godina, a ispodprosječan u najmlađem segmentu, od 30 do 39 godina. Drugim riječima, ne samo da se mlađi razlikuju od starijih po stupnju tradicionalnosti, već i najstariji ispitanici u uzorku odraslih iskazuju općenito veći tradicionalizam od drugih, potvrđujući tako ustaljene stereotipe o rastu vrijednosne zatvorenosti paralelno s porastom životne dobi.

Tablica 8, u kojoj su prikazani postoci prihvatanja raznih stupnjeva odgovora na tri tvrdnje najbolje zasićene faktorom tradicionalizma, pokazuje da se to ne odvija ravnomjerno, niti uvijek slijedeći navedenu logiku.

Tablica 8: Usporedba nacionalnosti, privatnosti i vjere s dobi starijih ispitanika (%)

Dob starijih ispitanika (u godinama)		30-39	40-49	50-59	60 i više
<i>Nacionalnost</i>		$\chi^2=26,93; p=.001$			
Iskazivati svoju nacionalnu pripadnost i biti vjeran/a nacionalnoj tradiciji.	Potpuno nepoželjno	28,7	31,0	19,4	20,9
	Uglavnom nepoželjno	30,4	29,6	20,9	19,1
	Uglavnom poželjno	31,0	31,0	19,9	18,1
	Vrlo poželjno	21,8	24,2	23,2	30,9
<i>Vjera</i>		$\chi^2=40,81; p=.000$			
Živjeti u skladu s učenjem svoje vjere.	Potpuno nepoželjno	28,2	21,1	18,3	32,4
	Uglavnom nepoželjno	33,6	21,5	25,2	19,6
	Uglavnom poželjno	35,9	32,2	19,4	12,5
	Vrlo poželjno	21,6	29,0	21,6	27,8
<i>Privatnost</i>		$\chi^2=20,37; p=.01$			
Živjeti mirno u krugu obitelji.	Potpuno nepoželjno	57,1	42,9	0,0	0,0
	Uglavnom nepoželjno	44,4	16,7	33,3	5,6
	Uglavnom poželjno	35,5	31,2	19,1	14,2
	Vrlo poželjno	25,7	28,4	21,4	24,5
UKUPNO		27,7	28,7	21,1	22,5

Vrijednost nacionalnosti, u stupnju najveće prihvaćenosti (4) najstariji ispitanici prihvaćaju značajno više od ostalih dobnih skupina; privatnost je relativno najviše cijenjena u doba srednje zrelosti (40-49 godina), kao i prakticirajuća vjera, ali obje opet rastu kod najstarije kategorije ispitanika.

6. Zaključno o vrijednostima mladih i starijih Hrvata

Podemo li od dva elementa koja su temeljna u definiranju vrijednosti – njihove povezanosti s potrebama i društveno-političkim kontekstom te njihove funkcije cilja – postavlja se pitanje koje su hijerarhije i strukture vrednota prisutne među mladima i starijima u Hrvatskoj u ovom društvenom trenutku. Također se ističe važnost povezanosti vrijednosti sa cijelim nizom socio-demografskih okolnosti, uključujući i one koje utječu na odnos mlade i starije populacije.

Ovo nam je istraživanje omogućilo i (sociološki) longitudinalnu analizu, odnosno praćenje grupa iste dobi tijekom određenog vremena, preciznije od 1986. do 2004. godine. To predstavlja gotovo dvije dekade, odnosno nešto manje od dviju generacija – ako primijenimo strogu definiciju ovog pojma prema kojoj se generacije izmjenjuju približno svakih 25 godina – kada u prosjeku mlade Hrvatice i Hrvati, te pripadnice i pripadnici nacionalnih manjina, separatno ili u međusobnim brakovima, uspijevaju dobiti prve potomke.

Danas kao i jučer, ako izuzmemo atipične vrijednosti medijskog uspjeha, dobro su prihvaćene individualne vrijednosti i vrijednosti obitelji, koje karakteriziraju privatnost, dok su slabije rangirani ciljevi koji označavaju život u zajednici, odnosno društvenost hrvatske mladeži.

Takva tendencija povlačenja u svijet individualnosti karakterizira najmanje posljednje dva desetljeća, a vjerojatno seže do početka 80-tih godina prošlog stoljeća, i nastavlja se i danas jednakom snagom. Razloga ima mnogo, ali vrijedi naglasiti kako je razlog distanciranja od života zajednice, kako ju tradicionalno shvaćamo (što isključuje njegovu kibernetiku ili “virtualnu” varijantu), povezan s deficitom onih odredivih ciljeva koji bi omogućili barem minimalno programiranje života mladih, i njihovu, ljevičarski rečeno, emancipaciju. Gotovo je suvišno reći da emancipacija znači i tranziciju prema odraslosti, a nije rijedak slučaj da danas nalazimo tridesetpetogodišnjake, pa čak i starije djevojke i momke koji su ovisni od obitelji, upravo zato što se ne mogu, prvenstveno ekonomski emancipirati. Njihova osuđenost na dugotrajnu mladost, sve više ekonomsku i sve manje fizičku, jedna je od karakteristika našeg i nekih drugih europskih društava.

Takve rezultate moramo sagledati ne samo u svjetlu odustajanja od društvenosti u općenitom smislu ovog pojma, nego i od drugih oblika asocijativnog ponašanja, na primjer politike. Činjenica je da društveni položaj i

vlast ne smatraju poželjnim ciljem dvije trećine mladih, a politiku gotovo nitko, što ukazuje na njihovo udaljavanje od sfere odlučivanja. Odbijanje politike sigurno ima višestruke i ozbiljne razloge, pri čemu je odustajanje mladih od društvenog utjecaja činjenica nad kojom se moramo duboko zamisliti. Pri tome je jasno da današnje prihvatanje jednostavnih i jednostranih političkih poruka ima svoje korijene i u odustajanju od važnosti institucionalne političke participacije. Razočaranje politikom, ili njezino apriorno odbijanje, može dovesti do prihvatanja ekstremnih političkih ideja, a kada se to dogodi, samo je pitanje vremena pojavljivanje političkih opcija koje će pokušati iskoristi nekritičku receptivnost mlade generaciji.

Vrlo zanimljiva činjenica je da je, prvi put od provođenja ovih istraživanja, došlo do redukcije broja faktora od četiri na tri, što rezultira sažetijom i razumljivijom vrijednosnom strukturom. Novina je, naime, u tome što se privatnost ne oblikuje kao zasebni faktor, već vezuje uz tradicionalne vrijednosti. Na taj način privatnost dobiva značenje koje ju odvaja od vrijednosti individualnosti i povezuje s “čvrstim” vrijednostima vjere i nacije, u prepoznatljiv model vrednota vezanih uz tradiciju.

Razlike između podgrupa mladih u pogledu vrednota – prema regionalnoj pripadnosti, socioprofesionalnom statusu, spolu, dobi, rezidencijalnom statusu, obrazovanju ispitanika, obrazovanju oca, bračnom statusu, stranačkoj preferenciji i religioznosti – pokazuju da su tri ispitane vrijednosne strukture sasvim prepoznatljivo povezane s promatranim obilježjima ispitanika. Rezultati su pokazali da je samosvojnost izrazito urbana i svjetovna orijentacija, zapadne provenijencije i djelomično povezana s liberalnijim političkim svjetonazorom. Tradicionalizam je donekle suprotnost samosvojnosti, jer je to vrijednosna struktura mladih ruralne provenijencije i porijeklom iz obrazovno depriviranih obitelji, te povezana s konzervativnim političkim idejama. Samorealizaciju natprosječno zastupaju stariji adolescenti, iz Istočne Hrvatske, simpatizeri konzervativnih stranaka desnog centra i desnice, što se može pripisati više općem stavu prema budućnosti zemlje, odnosno ideologiji, nego stvarnom sagledavanju individualnih (osobnih) perspektiva.

Mladi se u pogledu prihvatanja promatranih vrijednosti u nekim slučajevima znatno razlikuju od starijih ispitanika. Tako je kod starijih na prvom mjestu vrijednost privatnosti, koju visoko vrednuju gotovo za petinu više nego mladi. Među starijima je na drugom mjestu vrijednost samosvojnosti, a na trećem materijalni položaj, s rezultatima koji su identični ili istovjetni onima iz uzorka mladih. Drugim riječima, stariji primjetno više prihvataju vrijednosti obitelji i individualnosti. Tome se mogu pribrojati i vrijednosti vjere i nacije, dok su dokoličarenje i profesionalni uspjeh slabije prihvaćene vrijednosti u uzorku starijih, kao i vrijednosti vlasti, medijskog uspjeha i društvenog položaja.

Očito je da se su upravo tradicionalne vrijednosti one koje su, u starijih ispitanika, znatno više prihvaćene nego među mladima. Kod samorealizacije i samosvojnosti situacija je različita, ali u globalu, s izuzetkom vrijednosti nacionalnosti i politike, pokazuje se da su te strukture manje ili podjednako zastupljene u mladoj i starijoj generaciji. Dakako, značajan segment hrvatske mladeži 2004. godine zastupao je tradicionalni svjetonazor, ali prethodni komparativni rezultati pokazuju da su te vrijednosti još uvijek manje zastupljene u mladoj generaciji nego u starijoj. Ne samo da se po stupnju tradicionalnosti mladi razlikuju od starijih, nego i najstariji ispitanici u kontrolnom uzorku demonstriraju općenito veći tradicionalizam od drugih dobni kohorti, potvrđujući tako ustaljene stereotipe o rastu vrijednosne zatvorenosti paralelno s porastom životne dobi.

I, na kraju, uvažavajući sve tendencije na koje dobiveni podaci ukazuju, nužno je podsjetiti da je kod vrijednosti, kao i kod ostalih problema ispitanih ovim istraživanjem, najteže ono što je zapravo i najvažnije u društvenim istraživanjima. Kao i meteorolozi, sociolozi i socijalni psiholozi su relativno točni kao analitičari prošlosti i dijagnostičari sadašnjosti, dok je budućnost uglavnom slabo predvidiva, posebice u našem društvu. Jer, budućnost je područje onih koji ju grade, a grade ju uglavnom oni koji od toga imaju neke koristi, u načelu materijalne. Daleko više od sociologa, o vrijednostima mladih mogli bi govoriti oni koji stvaraju tendencije, odnosno kapital i njegove mnogobrojne emanacije. Činjenica da su i sociolozi uglavnom suputnici tržišne ekonomije, može često dovesti do zanimljivih rezultata, kao kad su nadomak 1960-tih govorili o konzervativnoj generaciji, a onda su se dogodile godine omladinskog bunta, za kojeg je, uzgred rečeno, tržište bilo daleko spremnije od znanosti i politike.

Literatura

- Cantor, N. (1990): From thought to behavior : "Having" and "doing" in the study of personal cognition. *American Psychologist* 45: 735-750.
- Deci, E. L. and Ryan, R. M. (1987): The support of authonomy and the control of behaviour. *Journal of Psychology and Social Psychology* 53: 486-495.
- Fulgosi, A. (1979): *Faktorska analiza*. Zagreb: Školska knjiga.
- Harakiewicz, J. M.; Abrahams, S.; Wageman, R. (1987): Performance evaluation and intrinsic motivation: The effects of evaluative focus, rewards and achievement orientation. *Journal of Personality and Social Psychology* 53:1015-1023.

- Ilišin, V.; Radin, F. – ur. (2002): *Mladi uoči trećeg milenija*. Zagreb: Institut za društvena istraživanja.
- Maslow, A. M. (1973): *Motivazione e personalità*. Roma: Armando.
- Mischel, W. (1993): *Introduction to Personality*. New York: Holt, Rinehart and Winston.
- Nastran Ule, M. – ur. (1996): *Predah za študentsko mladino*. Ljubljana: Urad Republike Slovenije za mladino.
- Pervin, L. A. – ed. (1990): *Handbook of personality: Theory and research*. New York: Guilford.
- Rokeach, M. (1973): *The Nature of Human Values*. New York: Free Press.
- Radin, F. – ur. (1988): *Fragmenti omladine*. Zagreb: RKSSOH/ IDIS.
- Radin, F. (2002): Vrijednosne hijerarhije i strukture, u: Ilišin, V.; Radin, F. (ur.): *Mladi uoči trećeg milenija*. Zagreb: Institut za društvena istraživanja, 47-78.
- Rotter, J. B. (1972): Belives, social attitudes and behavior: A social learning analysis, u: Rotter, J. B.; Chance, E. J.; Phares, E. J. (eds): *Applications of a social learning theory of personality*. New York: Holt, Rinehart and Winston.

Helena Štimac Radin

POLITIČKA PARTICIPACIJA ŽENA I RODNA (NE)OSVIJEŠTENOST MLADIH

1. Uvod: politička (ne)zastupljenost žena kao demokratski nedostatak

“Što, dakle, nije u redu s liberalnom demokracijom?” – zapitala se feministička teoretičarka Anne Phillips polazeći od političke podzastupljenosti žena na nacionalnom i lokalnom nivou kao jednom od pokazatelja demokratskog deficita suvremenih demokratskih poredaka. U prijepornoj diskusiji između pristalica liberalnog koncepta univerzalizma ljudskih prava i zagovaratelja/ica rodno zasnovanog pristupa u definiranju sadržaja moderne demokracije, pitanje političke participacije žena zauzima jedno od središnjih mjesta. Ono što je važno istaknuti s obzirom na rasprave i feminističku kritiku liberalnih načela demokratskog zastupanja jest to da se u ovoj točki društvena teorija susreće s rodnom aksiologijom kao dijelom opće institucionalizirane političke aksiologije zajednice europskih zemalja. Temeljni politički ciljevi i vrijednosti rodne ravnopravnosti kao zajednički standardi zemalja članica i uvjet integracijskog procesa eksplicitan su i važan dio osnovnih dokumenta Europske unije uključivši Ugovor EZ koji propisuje promicanje ravnopravnosti spolova kao njenu trajnu zadaću sa ciljem uklanjanja neravnopravnosti spolova u svim aktivnostima Zajednice. Drugim riječima, zahtjevi ženskog pokreta su politički priznati, a feministička teorijska terminologija je dijelom postala sastavnim dijelom diskursa EU koji potvrđuje isključenost ženskog spola iz procesa javnog donošenja odluka te, na taj način, dovodi u pitanje i legitimnost demokratskog postupanja.

Problem o kojemu govorimo potvrđen je i u najnovijem strateškom dokumentu Europske komisije: *Putokazi ka ravnopravnosti žena i muškaraca – smjernice za razdoblje od 2006. do 2010.*, u kojemu je kao jedno od prioriternih područja, ciljeva i akcija izdvojeno promicanje jednake zastupljenosti muškaraca i žena na mjestima odlučivanja. U njemu se također ističe da je rodna ravnopravnost jedan od temeljnih principa razvojne europske politike uz naglašavanje obveze zemalja koje ulaze u Europsku uniju na potpuno prihvaćanje tih načela uz usklađivanje zakonodavstva i donošenje drugih administrativnih i pravnih mjera.

I Vijeće Europe je donijelo temeljne dokumente kojima je cilj potaknuti države članice na ispravljanje navedene neravnoteže. U jednom od njegovih najvažnijih akata u tom području – *Preporuci Rec (2003)3 Odbora ministara državama članicama o uravnoteženoj participaciji žena i muškaraca u političkom i javnom odlučivanju* navodi se često citirana definicija prema kojoj “uravnotežena participacija žena i muškaraca znači da zastupljenost bilo žena bilo muškaraca u bilo kojem tijelu koje odlučuje ne bi smjela pasti ispod 40%”. Kao analitički pokazatelji i indikatori napretka u području procesa političkog i javnog donošenja odluka ovdje se navode sljedeći kriteriji:

1. postotak izabраниh muškaraca i žena u parlamentu, županijskim skupštinama, gradskim i općinskim vijećima, a prema političkoj stranci kojoj pripadaju;
2. postotak zastupnica i zastupnika u parlamentu u usporedbi s brojem kandidata, a prema političkoj stranci kojoj pripadaju;
3. postotak žena i muškaraca u nacionalnim izaslanstvima, u imenovanim predstavničkim tijelima, kao što su Parlamentarna skupština Vijeća Europe i Kongres lokalnih i regionalnih vlasti Europe te međunarodnim organizacijama i forumima;
4. postotak žena i muškaraca u Vladi;
5. broj žena i muškaraca ministara u različitim područjima djelovanja.
6. postotak najviše rangiranih žena i muškaraca u javnim službama i njihova raspodijeljenost u različitim područjima djelovanja;
7. postotak ženskih i muških sudaca u Vrhovnom sudu;
8. postotak žena i muškaraca u tijelima koje imenuje Vlada;
9. postotak žena i muškaraca u tijelima političkih stranaka koja donose odluke na nacionalnom nivou;
10. postotak žena i muškaraca članova udruga poslodavaca, radnika i profesionalnih organizacija i postotak žena i muškaraca u njihovim tijelima koja donose odluke na nacionalnom nivou.

Hrvatska se, kao država koja se upravo nalazi u procesu pristupanja, i u području političke zastupljenosti žena nalazi u sličnoj situaciji kao većina drugih europskih zemalja (izuzev skandinavskih): žene su, naime, još uvijek bitno podzastupljeni spol u obnašanju vlasti na nacionalnoj i lokalnoj razini. Ova se neuravnoteženost u donošenju političkih odluka – osim što dovodi u pitanje ustavnopravno zajamčeno korištenje temeljnih ljudskih prava i kritički vrednuje učinkovitost demokratskih institucija (uključivši političke stranke i izborno zakonodavstvo) – uspostavlja i kao važan predmet znanstvenog istraživanja čija je zadaća razumijevanje onih društvenih procesa koji onemogućuju realizaciju jedne od temeljnih vrednota parlamentarne demokracije i generiranje nejednakosti spolova.

Prema pojedinim prethodno navedenim mjerilima, kao i podacima iz tablice 1, razvidno je da su žene u Hrvatskoj politički podzastupljen i marginalizirani spol.

Tablica 1: Promjene udjela zastupljenosti žena u tijelima vlasti u Hrvatskoj (%)¹

Tijela vlasti	1999.	2004.	2006.
Zastupnice u Hrvatskom saboru	7,1	22,0	22,0
Ministricе u Vladi RH	9,5	31,0	31,0
Članice županijskih skupština	7,0	13,4	14,5
Članice vijeća gradova	–	14,0	15,7
Članice vijeća općina	–	7,0	8,4
Ukupan postotak vijećnica u predstavničkim tijelima jedinica lokalne i područne (regionalne) samouprave	–	9,5	10,6

Izvor: DZS 2006.

S druge strane, od početka devedesetih godina prošloga stoljeća do danas možemo pratiti postupni ali stalni porast udjela političkog zastupništva žena u predstavničkim i izvršnim tijelima vlasti. U trenutku provođenja ovoga istraživanja 2004. godine, žene su zauzimale 34 (od 152) zastupnička mjesta u Saboru, što je u odnosu na situaciju u vrijeme istraživanja iz 1999. godine predstavljalo značajan pomak. Udio žena u Saboru Republike Hrvatske porastao je od parlamentarnih izbora 1995. sa 7,1 % na 22% u izborima 2000. te ostao otprilike isti i nakon izbora 2003. godine. Najviši kontinuirani porast žena primjetan je u Vladi RH i njezinim tijelima: od 6,3% 1992. preko 9,5% 1995. i 10,5% 2000. godine do 28,6% 2003. i 31,3% u 2007. godini. Usporedno se povećavao i udio žena među drugim dužnosnicima i visokim državnim i javnim službenicima s 20,0% 2000. do 26,5% 2005. godine, kao i veleposlanica s 8,0% 2000. do 15% 2005. godine (DZS, 2006). Od 2003. godine Hrvatska je u usporedbi s prosjekom zemalja članica EU i zemalja kandidatkinja po udjelu ministrica u Vladi iznad prosjeka, a po udjelu zastupnica u Saboru na razini prosjeka EU. Međutim, na lokalnoj razini se nisu odvijali komplementarni procesi, te je ukupan broj vijećnica rastao daleko sporije, a povećanje nakon provedenih općih lokalnih izbora u svibnju 2005. godine – u usporedbi s onima iz 2001. – iznosilo je svega 1,1%. Ovdje je zanimljivo da su, prema analizi spolne strukture mladih u predstavničkim i izvršnim tijelima lokalnih vlasti (Ilišin, 2006) žene više zastupljene u segmentu mladih nego među svim dužnosnicima.

¹ Za udio žena u parlamentima zemalja članica Europske unije usporedi: Europska komisija, DG EMPL, Database on women and men in decision-making (http://ec.europa.eu/employment_social/women_men_stats/measures_in4_en.html).

U ovoj istraživačkoj dionici je kao predmet znanstvenog interesa i glavni cilj istraživanja izdvojena analiza vrednovanja i stavova mladeži prema sudjelovanju žena u političkom životu zemlje polazeći od određenja socijalne isključenosti kao “nemogućnosti sudjelovanja u mogućnostima koje su na raspolaganju većini” (Giddens, 2000) te od jednog od temeljnih demokratskih načela prema kojemu su poticanje ravnopravnosti spolova i razvoj demokratskih društvenih odnosa međusobno višestruko povezani procesi.

Posebni ciljevi analize uključili su: 1) utvrđivanje distribucije i strukturiranosti stavova mladih prema navedenom aspektu ljudskih prava žena kao pokazateljima prihvaćanja i razumijevanja ustavne vrednote ravnopravnosti spolova, ali i pripremljenosti za europske integracijske procese u kojima je ova vrednota sastavni dio političkih kriterija za pristupanje; 2) ustanovljavanje promjena u ispitivanim stavovima ispitanika temeljem usporedbe rezultata istraživanja iz 1999. i 2004. godine; 3) usporedbu razlika u promatranim stavovima i vrednotama između mladih i starijih ispitanika obuhvaćenih uzorkom istraživanja; 4) detektiranje razlika između odabranih sociodemografskih segmenata mladeži u odnosu na ispitivanu percepciju pojedinih dimenzija ženske političke participacije, odnosno percepciju rodni uloga u javnom/političkom životu.

S obzirom na potonje, u istraživanju se krenulo od nulte hipoteze koja je trebala odgovoriti na postavljeno pitanje je li hrvatska mladež, kao nehomogena društvena grupa, značajno različita u pogledu zauzimanja stajališta prema ispitivanim aspektima političke participacije žena s obzirom na djelovanje obilježja spola, dobi, stupnja obrazovanja, socioprofessionalnog i rezidencijalnog statusa, regionalne pripadnosti, provenijencije, bračnog statusa i stranačke preferencije. Uz univarijatnu je analizu korištena i bivarijatna, odnosno izračunavanje značajnosti razlika upotrebom hi-kvadrat testa pri čemu su tumačene razlike značajne na razini 0.01 i manje. Uz navedeni komparativni pristup, u ovome se dijelu istraživanja slijedi konceptualni okvir naveden u uvodu u istraživanje, prema kojemu se mladima pristupa kao važnom društvenom resursu u smislu predstavnika budućnosti, odnosno nositelja i kreatora dominantnih vrijednosti. Stoga se, u kontekstu ovog dijela istraživanja, njihov stav prema smjeru demokratskih društvenih promjena promatra preko reduciranog analitičkog indikatora odnosa prema pitanju političke participacije žena kao marginalizirane društvene skupine.

2. Percepcija političke zastupljenosti žena

Stavovi ispitanika prema političkoj participaciji žena ispitivani su i mjereni putem: a) percepcije stupnja (ne)zastupljenosti žena u političkom životu Hrvatske;

b) stupnja prihvaćenosti načina kojima bi se promatrano sudjelovanje moglo povećati; c) stupnja slaganja s nekim drugim tvrdnjama kao operativnim indikatorima tradicionalnih stajališta prema ulozi žena u politici unutar vrijednosnog sustava mladih u promatranom razdoblju.

U odnosu na rezultate istraživanja iz 1999. godine uočava se pozitivan trend porasta stupnja osviještenosti mlade generacije o nedostatnoj političkoj zastupljenosti žena (tablica 2). Naime, u 2004. godini, više od 50% ispitanika i mlađe i starije dobi smatra da u političkom životu Hrvatske žene nisu dovoljno zastupljene što je u odnosu na 1999. godinu porast od više od 10% mladih ispitanika te se, istodobno, bilježi pad onih koji ne znaju ili smatraju da je politička participacija žena na zadovoljavajućoj razini. Razlike između mlađeg i starijeg dijela ispitivane populacije indikativne su i očito je da su stariji ispitanici skloniji zauzimanju stava o ovom pitanju, jer se značajno rjeđe izjašnjavaju kako ne znaju jesu li žene u politici dovoljno zastupljene. Navedeno upućuje na veću zainteresiranost starije populacije za politička zbivanja, što potvrđuju i drugi rezultati ovih istraživanja, ali i na manju spremnost promjene stava uslijed aktualnih društvenih promjena.

Tablica 2: Komparativni prikaz percepcije dovoljne zastupljenosti žena u političkom životu Hrvatske (%)

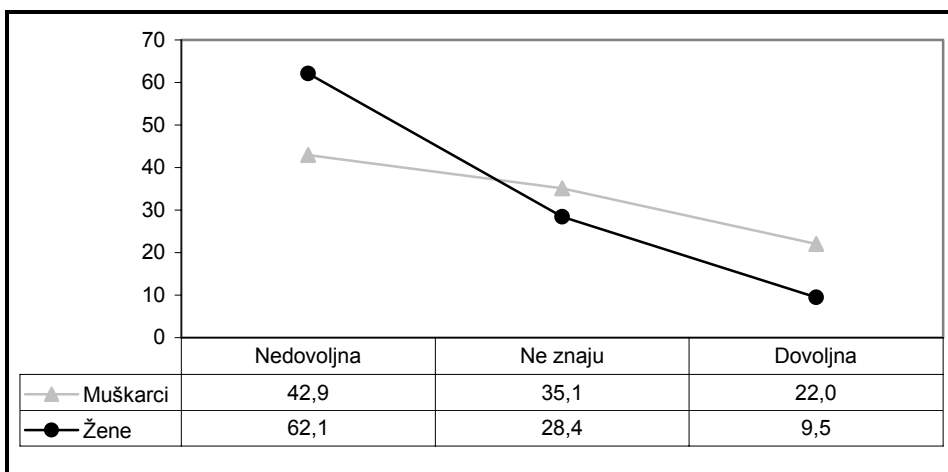
Procjena dovoljne zastupljenosti	Mladi		Stariji
	1999.	2004.	2004.
Da	20,7	15,8	22,0
Ne znaju	37,4	31,9	21,2
Ne	41,9	52,3	56,8

Naime, iako se može učiniti paradoksalnim, porast stupnja prepoznatljivosti nedovoljnog političkog predstavništva žena kod mlade generacije skloni smo tumačiti upravo značajnim porastom udjela žena u Saboru i Vladi RH koji se dogodio u promatranom razdoblju. Pojačani, iako još uvijek nedovoljan politički angažman, odnosno zauzimanje većeg broja mjesta u parlamentu i važnih dužnosničkih mjesta u Vladi učinilo je pitanje ženskog sudjelovanja u politici vidljivijim u javnosti nakon izbora 2000. godine i uspostavilo se kao proces koji još uvijek traje. Dodatno, usvajanje antidiskriminacijskog zakonodavstva i osnivanje pojedinih institucionalnih mehanizama namijenjenih provedbi politike ravnopravnosti spolova ojačalo je navedeni proces, učinilo ga medijski prisutnijim i stvorilo nove pretpostavke za društveno-politički pristup političkoj participaciji žena kao političkom pitanju i demokratskom standardu.

Analiza utjecaja nezavisnih varijabli na uzorku mladih 2004. godine pokazala je da žene, a što je i pretpostavljeno s obzirom na njihovu političku

podzastupljenost u nacionalnim i lokalnim tijelima vlasti, u daleko većoj mjeri procjenjuju kako u politici nisu dovoljno prisutne (grafikon 1).

Grafikon 1: Procjena političke zastupljenosti žena s obzirom na spol mladih (%)

$\chi^2=91,66$; $p=.000$

Od ostalih ispitivanih obilježja ustanovljen je i značajan utjecaj socioprofessionalnog statusa ($\chi^2=19,00$), dobi ($\chi^2=18,66\%$) i obrazovanja ($\chi^2=32,67$) pa se tako studentska populacija (56,9%), ispitanici u dobi od 25. do 29. godine (56,6%) kao i oni s višim stupnjem izobrazbe (62,4%) natprosječno opredjeljuju za stav da u političkom životu ženska zastupljenost nije zadovoljavajuća.

Nadalje, osim procjene, odnosno percepcije (ne)dostatnosti zastupljenosti žena u politici zanimala su nas i stajališta o najučinkovitijim načinima povećanja njihove političke participacije.

Za ispitivanje stavova prema ovom pitanju korištena je nominalna ljestvica sa sedam različitih modaliteta odgovora. Od ispitanika se tražilo da odabirom samo jednog od predloženih rješenja naznače koji bi, po njihovu mišljenju, bio najučinkovitiji način za povećanje sudjelovanja žena u političkom životu Hrvatske.

Korišteni je instrument izvorno konstruiran za potrebe provedbe projekta *Politička participacija žena, demokracija i spolne uloge* (Štimac Radin, 1996) i testiran u empirijskom istraživanju stavova građana/građanki Zagreba (N=384) prema pojedinim aspektima sudjelovanja žena u hrvatskoj politici u listopadu/studenom 1996. godine i predstavlja prvi takav pokušaj empirijske provjere dominantnih društvenih shvaćanja o mehanizmima unaprjeđivanja

ženske političke participacije unutar domaće sociologije.² Upitnik je bio koncipiran na središnjim točakama rasprava koje su se o tom pitanju vodile u javnosti, političkim strankama i znanstvenom diskursu tijekom devedesetih godina, a uključivale su analize: uloge i unutrašnje demokratičnosti političkih stranaka, empirijski ustanovljenih razlika između muškaraca i žena u stupnju zainteresiranosti za politiku, zahtjeva za uvođenjem pozitivne diskriminacije, značaja i uloge medija i nevladinih udruga koje promiču ravnopravnost spolova, osnivanja tzv. ženske političke stranke te pitanje raspolaganja slobodnim vremenom, odnosno ravnomjerne raspodjele obiteljskih obveza.

Podaci u tablici 3 pokazuju kako se, od ukupno osam ispitivanih stavova, uključujući i onaj prema kojemu nije potrebno povećavati sudjelovanje žena u politici, u istraživanju 1999. kao i u istraživanju 2004. godine kao najučestalija ponavljaju i ističu dva dominantna stajališta: 1) uočavanje nedostatnosti ženske političke inicijative temeljem njihova manjeg udjela u stranačkom članstvu i na vodećim stranačkim pozicijama i 2) adresiranje odgovornosti na političke stranke koje ne uključuju dovoljno žena na izborne kandidacijske liste. Sva ostala ponuđena rješenja, osim donekle obveznog uvođenja kvota, sporadično su izdvojena kao mogući put koji bi mogao dovesti do znatnijeg povećanja ženske političke participacije. Ispitanicima smo, naime, postavili pitanje: “Što mislite kako bi se moglo povećati sudjelovanje žena u političkom životu Hrvatske?” i zatražili od njih da zaokruže samo jedan odgovor sa ciljem ustanovljavanja hijerarhijske distribucije prioriteta, a što je vidljivo iz ovdje navedene rang-ljestvice najučestalijih stajališta.

Blizu trećine i mladih i starijih ispitanika smatra da se ključni odgovor na to pitanje nalazi u pojačanom političkom aktivizmu žena, odnosno da bi se, sukladno navedenom, žene trebale u većoj mjeri uključivati u rad političkih stranaka uz jasno izražen angažman i aspiracije prema dobivanju značajnih unutarstranačkih položaja.

² Prema ovom istraživanju, najveći broj ispitanika (blizu 70%) izrazilo je uvjerenje da u hrvatskom političkom životu ne sudjeluje dovoljan broj žena i da ih se na izborima ne natječe dovoljno. Razloge za takvo stanje uglavnom su pripisali prevladavajućem patrijarhalnom mentalitetu i raširenim stereotipima o muško-ženskim ulogama. I ovdje je intervenirala varijabla spola, te su se žene natprosječno (78% u odnosu na 56% muških ispitanika) opredjeljivale za gore navedena stajališta. Također, podatak koji potpuno korespondira i s nalazima naših istraživanja iz 1999. i 2004. godine, ukazuje da je većina ispitanika (42%) smatrala kako žene koje se natječu na izborima nemaju jednake šanse kao i muškarci da budu izabrane pri čemu su se potvrdile značajne razlike s obzirom na utjecaj varijable spola i obrazovanja. Za stav da žene imaju bitno manje šanse od muškaraca opredijelilo se svega 26% muškaraca i 56% žena, a da imaju jednake šanse 32,2% muškaraca i 13,6% žena (Večernji list, Slobodna Dalmacija 19. 12. 1996., Novi list 21. 12. 1996.).

Tablica 3: Komparativni prikaz stavova ispitanika prema načinima povećanja sudjelovanja žena u političkom životu (%)

Stav	Mladi		Stariji
	1999.	2004.	2004.
Žene bi trebale pokazati više inicijative i interesa, uključiti se u rad političkih stranaka i izboriti se, unutar njih, za visoke položaje na kojima se donose odluke.	23,2	31,9	30,3
Političke bi stranke trebale isticati više ženskih kandidata na listama i u izbornim jedinicama.	23,5	20,5	20,9
Trebalo bi zakonski propisati obavezan postotak zastupljenosti (tzv. kvote) žena u svim političkim tijelima (Sabor, Vlada, županijske skupštine, gradska i općinska vijeća).	10,0	13,1	11,6
Žene bi trebale osnovati vlastitu političku stranku.	4,2	8,2	5,1
Mediji bi trebali puno više prostora posvećivati ovom pitanju.	3,9	7,0	6,0
Kućanske poslove i brigu o djeci ravnomjerno trebaju dijeliti supružnici kako bi žene imale više vremena za bavljenje politikom.	5,2	6,4	8,8
Nezavisne ženske organizacije bi trebale u izbornoj kampanji pomagati ženskim kandidatima.	0,9	2,6	2,0
Ne smatraju da je potrebno povećati prisutnost žena u politici.	8,8	8,8	14,2
Ne znaju, ne mogu procijeniti	19,8	1,1	0,7
Nešto drugo	0,4	0,3	0,4

Svoje utemeljenje navedeno stajalište svakako nalazi i u uvidu u strukturu političkih stranaka iz koje je razvidno da žene čine manji dio stranačkog članstva, da su prisutnije na nižim razinama stranačke hijerarhije i, sukladno tome, da se njihov broj smanjuje proporcionalno značenju važnosti stranačkih funkcija. Nadalje, oko petine ispitanika uočava i nedostatak kandidatkinja na izbornim listama te ispravno zaključuje da broj žena u politici nije moguće povećati, ukoliko se one ne nalaze na kandidacijskim listama. Spomenimo, primjerice, da je udio žena na listama za izbor članova predstavničkih tijela jedinica lokalne i područne samouprave na općim lokalnim izborima 2005. godine iznosio svega 20,1% (Gorančić-Lazetić, 2006). I pregled kandidacijskih lista za parlamentarne izbore ukazuje na neuravnoteženu zastupljenost muškaraca i žena uz njihovu veću zastupljenost pri dnu stranačkih lista, što ne pruža nikakve šanse za ulazak u parlament, a uočeno je još jedno pravilo – žene su znatno zastupljenije na izbornim listama marginalnih političkih stranaka koje rijetko prelaze izborni prag. Ovo potonje dodatni je suprotstavljeni argument tezi da nije moguće pronaći dovoljno ženskih kandidata u trenucima sastavljanja izbornih lista zbog njihove manje zainteresiranosti za izborni proces i politički aktivizam.

Na slično upozorava i Mariette Sineau (2003.) koja navodi da se, umjesto prebacivanja odgovornosti na žene, uzroci njihova manjeg udjela u procesima donošenja političkih odluka trebaju potražiti u strukturi društva koja generira ekonomsku podređenost žena, stereotipe o muško-ženskim ulogama kao i u izbornim institucijama i zakonodavstvu te oligarhičnosti funkcioniranja političkih stranaka. Prema ovoj autorici upravo su političke stranke oni "filteri" koji kontroliraju pristup predstavničkim tijelima vlasti. Stoga možemo zaključiti da je, sudeći prema rezultatima ovog i drugih istraživanja, ženama još uvijek veći problem postizanje nominacije u vlastitoj stranci, nego što je to dobivanje povjerenja samih birača.

Ispitanike smo dodatno testirali i stupnjem prihvaćenosti tvrdnje kako "žene nemaju iste šanse kao i muškarci da budu izabrane na najvažnije stranačke i političke dužnosti".

Većina (69,3%) smatra da žene nemaju iste šanse kao i muškarci da budu izabrane na najvažnije stranačke i političke dužnosti, pri čemu je ova procjena značajno prisutnija u žena (77%) u odnosu na (62%) muškarce ($\chi^2=65,92$; $p=.000$). Osim utjecaja spola, mladi se u odgovorima na ovo pitanje diferenciraju i s obzirom na regionalnu pripadnost uz natprosječno prihvaćanje te tvrdnje (oko 73%) u Dalmaciji i Zagrebu ($\chi^2=34,95$; $p=.003$). Zanimljivo je da se pri percepciji jednakosti šansi izdvajaju mladi iz dviju regija koje su svojevrsni antipodi po zastupljenosti žena u lokalnim strukturama vlasti. Primjerice, udio žena u skupštinama Šibensko-kninske županije iznosi svega 2,4%, Splitsko-dalmatinske županije 7,8%, Dubrovačko-neretvanske 7,3% i Zadarske županije 12,2% naspram Zagreba u kojima isti doseže 27,5%. Očito je da su se ispitanici u predmetnoj procjeni rukovodili različitim razlozima koji, međutim, ovdje nisu bili istraživani. Ciljano, u istraživanju smo ispitivali percepciju (ne)dostatnosti ženske političke participacije, kao i stavove prema najučinkovitijim modalitetima njena povećanja, ali ne i mišljenja o razlozima koji stoje u osnovi promatrane pojave za što bi trebalo koristiti poseban instrument. Prema već spomenutom istraživanju stavova građana Zagreba (Štimac Radin, 1996) razloge za nejednakost izbornih šansi ispitanici su uglavnom detektirali u tradicionalnom svjetonazoru i patrijarhalnom mentalitetu (28,7%) te raširenim stereotipnim mišljenjima da ženama nije mjesto u politici (16%) i opterećenosti kućnim i obiteljskim obvezama (11%), zatim u spolnoj diskriminaciji i muškom šovinizmu (8,6%), inferiornosti ženskog spola (7,4%), manjoj zainteresiranosti žena za politiku (6,1%), zaostalosti i primitivizmu društva (4,9%), nedovoljnom broju ženskih kandidata (4,5%) i aktualnoj državnoj politici (3,7%), dok 9,4% anketiranih nije znalo navesti razloge.

Sindrom staklenog stropa, odnosno sustavne prepreke sudjelovanju žena u vladajućim strukturama (prema G. Ashworth, 1996) sadržane su u većem broju

čimbenika uključujući: 1) dominantne/opće društvene stavove o muškarcima kao jednim pravim sudionicima u politici; 2) negiranje potrebe da se žene prikazuju kao društvena grupa koja ipak dijeli zajedničke potrebe temeljem pretpostavke o zajedništvu interesa muškaraca i žena; 3) nepostojanje nacionalnog plana djelovanja ili drugog političkog dokumenta koji potvrđuje predanost vladajućih struktura ravnopravnosti spolova; 4) prevladavanje muške terminologije u politici uz pretpostavku da ista predstavlja žene; 5) nepostojanje medijskog predstavljanja ženskih političkih glasova, stavova, zahtjeva i vodstva; 6) muška kultura politike uključujući neformalnu mrežu veza i druženja nakon radnog vremena; 7) neravnopravna podjela obiteljskih obveza; 8) niže plaće za žene, ograničena prava na socijalne pogodnosti i onemogućavanje trošenja novca na nesigurnu političku karijeru, te 9) različiti javni i privatni oblici nasilja koje muškarci provode nad ženama suzbijajući i kontrolirajući žensko samoodlučivanje.

Navedene prepreke, uključivši nepovoljniji položaj žena na tržištu rada, karakteristične su i za hrvatsko društvo – izuzev izostanka nacionalnog plana djelovanja koji potvrđuje postojanje političke volje za provedbu politike ravnopravnosti spolova i povećanja političke participacije žena. U Hrvatskoj se, naime, od 1997. godine donose nacionalne strategije za promicanje ravnopravnosti muškaraca i žena koje sadrže i mjere za povećanje broja žena na svim razinama političkog odlučivanja. Posljednjih su godina osnovani i temeljni institucionalni mehanizmi na nacionalnoj i lokalnoj razini za provođenje politike ravnopravnosti spolova, a uvedeno je i antidiskriminacijsko zakonodavstvo. Godine 2003. donesen je Zakon o ravnopravnosti spolova koji, između ostalog, obvezuje političke stranke na određivanje metoda za promicanje uravnoteženije zastupljenosti žena i muškaraca, kako u tijelima stranke, tako i na izbornim listama. Slična odredba je sadržana i u Zakonu o izboru članova predstavničkih tijela lokalne i područne samouprave. Po prvi puta donesena je i konkretna mjera tzv. *pozitivne diskriminacije* u Zakonu o političkim strankama, a u svrhu poticanja na kandidiranje žena, koja propisuje da se 10% više financijskih sredstava iz državnog proračuna dodjeljuje za podzastupljni spol. Unatoč strateški definiranim ciljevima iz nacionalnih politika, do značajnijeg povećanja udjela žena došlo je jedino u Saboru, Vladi i tijelima državne uprave, dok je na lokalnoj razini zabilježen tek simboličan pomak.

I u Preporuci Parlamentarne skupštine Vijeća Europe iz 2004. godine o *Sudjelovanje žena na izborima* sa ciljem povećanja njihova broja u parlamentu i drugim predstavničkim tijelima, uz uvođenje rodno nediskriminacijskog zakonodavstva, predlažu se slične mjere koje obuhvaćaju: 1) reformu zakonodavstva i izbornog sustava uključujući usvajanje mjera kojima se osigurava paritetni prag za kandidate/kandidatkinje na lokalnim, državnim i na državnim razinama; 2) poticanje političkih stranaka na usvajanje mjera za osiguranje

ženskih kandidata na izbornim listama uključujući uvođenje kvota uz financijske stimulacije za promicanje ravnopravnosti spolova; 3) razvoj edukacije i kampanja za poticanje žena kandidatkinja na sudjelovanje u izborima te 4) jednaki pristup medija muškim i ženskim kandidatima tijekom izbornog razdoblja.

Odredbe Zakona o lokalnim izborima, uslijed svoje deklarativnosti zasnovane na Članku 15. koji propisuje jedino to da predlagatelj izbornih lista trebaju voditi računa o uravnoteženoj zastupljenosti oba spola i ne predviđa sankcije za kršenje navedenog u izbornom procesu, u političkoj praksi nisu dovele do rezultata i nanovo je aktualizirao pitanje uvođenja *kvota* kao privremene posebne mjere za povećanje zastupništva žena. Pri tome se, u isticanju argumenata za i protiv u navedenom smislu, za potonje zalažu pristalice uvođenja kvota u politički sustav, uglavnom ženske nevladine organizacije za razliku od protivnika – uglavnom parlamentarnih političkih stranaka koje ne prihvaćaju spolno paritetnu zakonsku regulaciju. Slične rasprave vode se u zemljama s daleko višim stupnjem rodne osviještenosti i duljom tradicijom političkog zastupništva žena, primjerice Finskoj, te se (Kuusipalo, 2006) u protivnika uvođenja kvota ističe zajedničko stajalište da za njih nema mjesta u demokratskom sustavu.

Premda se većina naših ispitanika (58,8 %) složila da bi u Saboru trebalo zakonski osigurati zastupljenost žena, dok njih 26,6% ne zna, a ne slaže se tek oko 15,4%, iz podataka u tablici 3 očito je kako najveći dio ispitanika ne smatra da bi uvođenje kvota bio najefikasniji i najpoželjniji način za povećanje udjela žena u predstavničkim i izvršnim tijelima vlasti. Ovdje je zanimljivo istaknuti da je, prema analizi koju je proveo Upravni odbor za ravnopravnost žena i muškaraca Vijeća Europe (2006), udio žena u parlamentima zemalja koje su usvojile kvotno izorno zakonodavstvo niži (16%) od udjela žena u parlamentima zemalja čije zakonodavstvo ne sadrži kvote kao obvezni mehanizam (22%), dok je taj udio nešto viši u zemljama čije političke stranke sadrže interne kvote. Iako razlozi svakako proizlaze i iz obilježja pojedinog izbornog sustava sa čime se ovdje nećemo baviti, očito je da ni zakonski regulirane kvote ne osiguravaju automatski rodni paritet u obnašanju vlasti.

Ostali modaliteti predloženih načina povećanja političke participacije žena, prema mišljenju, kako mladih, tako i starijih ispitanika, nisu prepoznati kao relevantni, pri čemu je indikativan podatak da je najmanje, zapravo marginalno, procijenjen značaj uloge i podrške ženskih nevladinih organizacija tijekom izborne kampanje kandidatkinjama na izbornim listama.

Podatak o neznatnoj percepciji utjecaja nevladinih udruga na artikuliranje pojedinih politika potvrđuju i rezultati drugih istraživanja. Primjerice, iz rezultata istraživanja stavova javnosti o nevladinim organizacijama (Franc, Šakić, 2005) proizlazi da, iako je većina građana (91,1%) čula za izraz udruga i/ili nevladina organizacija, čak 43,8% njih je samo čulo za navedeni izraz, ali ne

zna točno njegovo značenje. Sva ispitivana sociodemografska obilježja ispitanika pokazala su se značajnima, pri čemu je najslabije poznavanje značenja izraza udruga utvrđeno u žena, osoba starijih od 60 godina, ispitanika s najnižim stupnjem naobrazbe i najnižim mjesečnim prihodima po članu domaćinstva te onih koje žive u mjestima srednjeg stupnja urbaniziranosti. Svega 25% anketiranih u citiranom istraživanju znalo je navesti naziv barem jedne udruge koja ja aktivna u području ravnopravnosti spolova te je, uz općenito pozitivan stav (prisutniji u mlađih od 30 godina) o nevladinim organizacijama, veliki broj ispitanika – između 37,4 % i 43,% – ocijenio da je sadašnji stupanj utjecaja udruga na lokalnoj i nacionalnoj razini, na oblikovanje politika koja utječu na svakodnevni život, mali.

Analiza utjecaja pojedinih sociodemografskih obilježja mlade populacije na ispitivane preferencije najučinkovitijeg načina povećanja političkog predstavništva žena pokazala je očekivane rezultate. Naime, utjecaj varijable spola najznačajnije je diferencirao ispitanike i to kod polovine razmatranih stajališta. Primjetan je i utjecaj varijable dobi, obrazovanja, socioprofessionalnog i rezidenecijalnog statusa kao i regionalne pripadnosti.

Iz tablice 4 je očito da su ustanovljene razlike spolno determinirane i to u smjeru veće sklonosti ispitanica uvođenju kvota, ravnomjernijoj raspodjeli obavljanja obiteljskih obveza i, sukladno ranije navedenim pokazateljima, manjem prihvaćanju stajališta po kojemu nije potrebno povećati sudjelovanje žena u politici.

Tablica 4: Stavovi prema načinima povećanja političke zastupljenosti žena s obzirom na spol mladih (%)

Stav	Muškarci	Žene
Političke stranke bi trebale isticati više ženskih kandidata na listama.	$\chi^2=10,55; p=.001$ 23,4	17,5
Trebalo bi zakonski propisati obavezan postotak zastupljenosti žena u svim političkim tijelima.	$\chi^2=8,79; p=.003$ 10,9	15,4
Kućanske poslove i brigu o djeci ravnomjerno trebaju dijeliti supružnici.	$\chi^2=7,21; p=.007$ 4,9	7,8
Ne smatraju da je potrebno povećati prisutnost žena u politici.	$\chi^2=23,06; p=.000$ 11,8	5,7

Većina drugih navedenih obilježja diferencira ispitivanu populaciju mladeži upravo prema najfrekventnijem stajalištu koje zastupa tvrdnju da se udio žena u politici može povećati temeljem njihova većeg osobnog angažmana (tablica 5).

Tablica 5: Stavovi prema načinima povećanja političke zastupljenosti žena s obzirom na socijalna obilježja mladih (%)

Obilježja mladih	Žene bi trebale pokazati više inicijative	Žene bi trebale osnovati vlastitu političku stranku	Ne treba povećati broj žena u politici
<i>Socioprof. status</i>	$\chi^2=15,97; p=.001$	$\chi^2=19,52; p=.000$	
Zaposleni/e	35,0	8,0	
Nezaposleni/e	27,1	8,4	
Učenici/e	27,3	12,3	
Studenti/ce	36,1	4,1	
<i>Dob</i>	$\chi^2=9,46; p=.009$	$\chi^2=19,91; p=.000$	
15 – 19 godina	27,4	12,0	
20 – 24 godine	33,5	5,9	
25 – 29 godina	34,8	6,7	
<i>Obraz. ispitanika</i>	$\chi^2=11,93; p=.008$	$\chi^2=26,41; p=.000$	
OŠ i manje	27,5	11,3	
Ind./zanat. škola	28,9	12,2	
Srednja škola	34,7	5,8	
VŠS, VSS i više	36,7	3,9	
<i>Mjesto stanovanja</i>	$\chi^2=11,65; p=.009$		
Selo	29,6		
Mali grad	29,9		
Veliki grad	38,6		
Zagreb	37,1		
<i>Reg. pripadnost</i>			$\chi^2=26,8; p=.000$
Sjev. Hrvatska			6,6
Sred. Hrvatska			5,2
Istra i Primorje			15,6
Istočna Hrvatska			7,3
Dalmacija			12,0
Zagreb			7,1
UKUPNO	31,9	8,2	8,8

Natprosječno ovaj stav dijele zaposleni ispitanici i studenti, starija mladež višeg stupnja obrazovanja i iz urbanijih sredina. S druge strane, radikalnijem stajalištu koje dijeli svega 8% anketiranih, a po kojemu je rješenje u osnivanju ženske političke stranke, skloniji su učenici, dakle, najmlađi dio populacije nižeg stupnja obrazovanja. Regionalna je pripadnost podijelila ispitanike s obzirom na (ne)prihvatanje potrebe povećanja sudjelovanja žena u političkom životu. I ovdje smo suočeni s pojavom da se mladi iz dvije regije u kojima bilježimo

najviši i najmanji udio žena u obnašanju vlasti, prema kriteriju zastupljenosti u županijskim skupštinama, natprosječno suprotstavljaju potrebi povećanja političke participacije žena. No, kao što smo ranije spomenuli, razloge bi trebalo dodatno istražiti zasebnim instrumentom te bi pretpostavku o većem stupnju konzervativno/patrijarhalnog mentaliteta u Dalmaciji naspram Istre i Primorja tek trebalo dokazati.

Percepciju značenja uravnotežene participacije muškaraca i žena u politici dodatno smo mjerili i putem prepoznavanja potrebe većeg sudjelovanja žena u politici kao jednom od kriterija demokracije. Tako smo ispitali stupanj slaganja ispitanika s tvrdnjama prema kojima će: 1) uključivanje većeg broja žena u politiku poboljšati kvalitetu cijelog društva i 2) u Hrvatskoj će biti više demokracije ukoliko će žene ravnomjerno s muškarcima sudjelovati u donošenju političkih odluka.

Većina ispitanika, pri čemu nema značajnih razlika između mlađeg (72%) i starijeg kontingenta ispitanika (73%) potpuno se ili uglavnom slaže da bi se većim stupnjem političke participacije žena poboljšala demokratska kvaliteta cijelog društva. Očekivano je i ovdje zabilježen utjecaj varijable spola, te su žene (81,4%) u odnosu na muškarce (63,4%) sklonije ispitivanome stavu ($\chi^2=107,22$; $p=.000$). S obzirom na dobivene podatke možemo zaključiti da su ispitanici skloni tumačenjima (teorijske i političke naravi) koja, kao jedan od razloga za veću političku uključenost žena, navode argument iskoristivosti svih ljudskih resursa, što je jedan od temeljnih preduvjeta za brži i cjeloviti razvoj društva i smanjivanje stope siromaštva.

Utjecaj varijable spola zabilježen je na sličan način i u prihvaćanju stava da bi u Hrvatskoj bilo više demokracije kada bi žene ravnomjerno s muškarcima sudjelovale u donošenju političkih odluka. I ovdje se, dakle, uz visoki opći prosječni stupanj slaganja anketiranih (75%), žene natprosječno (81,8%) slažu s navedenom tvrdnjom u odnosu na muški dio ispitanika – 67,5% ($\chi^2=91,75$; $p=.000$). Primjetno je i djelovanje provenijencije (80%) kao i rezidencijalnog statusa (78%) s obzirom da se ispitanici iz velikih gradova natprosječno opredjeljuju za navedeno stajalište ($\chi^2=24,98$; $p=.003$ i $\chi^2=24,89$; $p=.003$).

Analiza distribucije i strukturiranosti percepcije i stavova mlade (i starije) populacije prema pitanju ženske političke participacije pokazala je da, uz većinsko pristajanje uz stajalište nedostatnog zastupništva žena, ispitanici dominantno adresiraju navedeni problem političkim strankama, čime upućuju na pitanje stupnja demokratičnosti unutarstranačkog funkcioniranja kao na ključno pitanje u kojemu se nalazi uzrok navedenog stanja. Nadalje, ispitanici također prepoznaju pitanje ženske političke participacije kao pitanje kretanja općih demokratskih procesa u zemlji. Ono što je posebice važan rezultat promatranih odgovora jest snažna diskriminatorska uloga spolne pripadnosti ispitanika. Rodne

se razlike pokazuju najvažnijom razdjelnicom pri prepoznavanju političke diskriminacije, što dakako ne iznenađuje i govori o tome da su žene svjesnije marginalnije političke pozicije u odnosu na muškarce te da, za razliku od njih, očekuju i brže promjene u smjeru jednakosti mogućnosti za aktivno korištenje svojih prava. Daljnje ispitivanje prepoznavanja pojedinih oblika diskriminacije u širem društvenom kontekstu dodatno će potvrditi empirijski ustanovljen veći stupanj rodne osviještenosti ženskog spola.

3. Prihvaćenost vrednote ravnopravnosti spolova i prepoznavanje diskriminacije

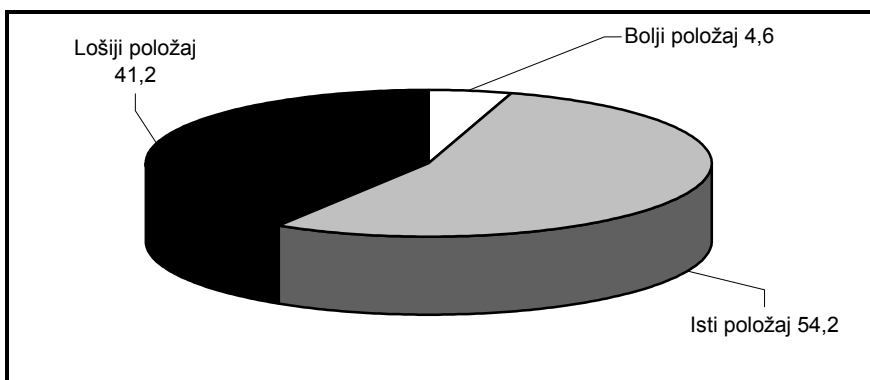
Analiza prihvaćenosti vrednote ravnopravnosti spolova, kao jedne od temeljnih ustavnih vrednota, pokazala je da je ona unutar populacije mladih prihvaćena gotovo konsenzualno s obzirom na podatak prema kojemu 94,6% ispitanika ocjenjuje ovu vrednotu vrlo ili uglavnom važnom (Ilišin, 2005). I za druge je ustavne vrednote zabilježen približno isti visoki stupanj prihvaćanja. Ipak, treba napomenuti da je vrednotu ravnopravnosti spolova kao vrlo važnu izdvojilo gotovo 79% ispitanih i time je, na ljestvici poželjnosti, situiralo značajno iznad stupnja prihvaćanja vrednote demokratskog i višestranačkog sustava (58,1%), vladavine prava (63,5%) i nacionalne ravnopravnosti (70,2%).

Dodatno, visoka prihvaćenost vrednote ravnopravnosti spolova je potvrđena stavovima mlade populacije prema potrebi zaštite ljudskih prava žena. Primjerice, 89% mladih ispitanika smatra da ljudska prava žena treba uvijek štititi, a svega 9% da to ovisi o situaciji (Potočnik, 2005).

Međutim, iako je ova vrednota gotovo konsenzualno potvrđena, percepcija općeg društvenog položaja žena govori o tome da veliki broj ispitanika ne prepoznaje različite oblike neravnopravnog društvenog statusa muškaraca i žena. Uz pitanje kojim se u ovoj dionici istraživanja bavimo, spomenut ćemo i nepovoljniji položaj žena na tržištu rada temeljem njihova većeg udjela u ukupnom broju nezaposlenih osoba, manje plaće i mirovine i različite oblike diskriminacije s kojima se susreću pri i tijekom zapošljavanja kao još jedan od egzaktnih pokazatelja društvene stratifikacije na štetu ženskog spola.

Naime, na pitanje kojemu je cilj bilo upravo detektiranje osviještenosti o neravnopravnosti spolova i u kojemu se zatražila procjena odnosa između pojedinih društvenih skupina – u ovome slučaju muškaraca i žena – svega 41% ispitanika je izjavilo da smatraju kako su žene u našem društvu u lošijem položaju od muškaraca (grafikon 2). I ovdje se potvrđuje gornji navod o utjecaju rodnih razlika na percepciju društvenog položaja žena s obzirom da čak 51% žena, naspram 32% muškaraca, drži kako su žene u odnosu na muškarce u nepovoljnijem društvenom položaju ($\chi^2=76,3$; $p=.000$).

Grafikon 2: Percepcija mladih o društvenom položaju žena u odnosu na muškarce (%)

Indikativno je da na odgovore na postavljeno pitanje značajno, osim varijable spola, djeluje i stupanj obrazovanja pri čemu percepcija neravnopravnosti spolova u društvu proporcionalno raste s porastom obrazovanja, a što je očito i iz tablice 6.

Tablica 6: Percepcija društvenog položaja žena u odnosu na muškarce s obzirom na stupanj obrazovanja mladih (%)

Stupanj obrazovanja	Lošiji položaj žena	Isti položaj žena i muškaraca	Bolji položaj žena
OŠ i manje	38,3	55,2	6,5
Ind./zanatska škola	39,5	54,3	6,3
Srednja škola	41,8	55,1	3,1
VŠS, VSS i više	48,7	47,1	3,5
UKUPNO	41,2	54,2	4,6

$\chi^2=17,75$; $p=.007$

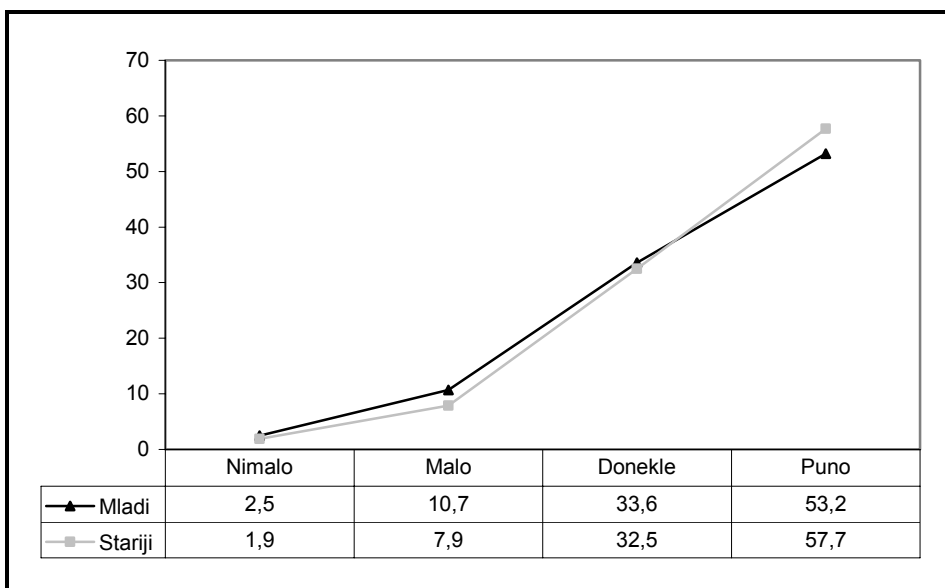
Prepoznavanju neravnopravnosti spolova natprosječno su, uz ispitanice višeg stupnja obrazovanja, skloniji i ispitanici iz Dalmacije (43,4%), Istre i Primorja (44%) i Zagreba 46,4% koji također natprosječno prepoznaju marginalniji položaj žena ($\chi^2=28,24$; $p=.002$).

U vezi s navedenim ispitali smo i stupanj očekivanja anketiranih s obzirom na unapređivanje položaja žena od strane vladajućih struktura (grafikon 3).

Ovdje se opetovano ponovio diskriminatorni utjecaj varijable spola, a što je i potvrda gore navedenih empirijskih pokazatelja. Više od polovine ispitanika ima visoka očekivanja od vlasti kada se radi o aktivnostima usmjerenim poboljšanju općeg položaja žena, pri čemu je razumljivo da su ova očekivanja znatno

izraženija u ženskog dijela populacije. Žene, naime, u 64,3% slučajeva smatraju da bi se hrvatska vlada trebala veoma posvetiti unaprjeđivanju društvenog položaja žena, za razliku od 42,4% muškaraca ($\chi^2=136,94$; $p=.000$). Visoki stupanj očekivanja je vezan i uz bračni status, pa su očekivanja viša kod oženjenih ispitanika (61%) u odnosu na neoženjene ($\chi^2=14.23$; $p=.003$), a što se svakako može protumačiti i dodatnim obiteljskim obvezama. Ovdje smatramo potrebnim napomenuti da je pitanje usklađivanja obiteljskih i profesionalnih obveza jedno od ključnih pitanja u svim strategijama usmjerenim ka razvijanju mjera za unaprjeđivanje provedbe politike ravnopravnosti spolova (Europska komisija, 2006; Nacionalna politika za promicanje ravnopravnosti spolova, 2006.). Ono uključuje i pitanja vezana uz podizanje svijesti o ravnomjernoj raspodjeli spomenutih obveza kao i ravnomjernu brigu oba roditelja za skrb o djeci, korištenje roditeljskog dopusta od strane očeva, otvaranje većeg broja predškolskih ustanova i servisa za druge korisničke skupine, usklađivanje radnog vremena službi dječjih vrtića i slično.

Grafikon 3: Stupanj očekivanja od hrvatskih vlasti u ostvarivanju političkog prioriteta poboljšanja položaja žena (%)

Jedan od značajnijih nalaza ovoga istraživanja jest veliki raskorak između visoke opredijeljenosti mladih (i starijih) ispitanika za deklarativna načela ravnopravnosti spolova formalizirana u Ustavu RH i drugim dokumentima, kao i koncept zaštite ljudskih/ženskih prava i, s druge strane, prepoznavanju aspekata diskriminacije žena u političkom i širem kontekstu društvenih odnosa. Pokazalo

se da su, uslijed statistički ustanovljenog značajnog utjecaja varijable spola, žene svjesnije neravnopravnijeg statusa u društvu te da, u skladu s navedenim, potražuju i veća očekivanja promjene vlastita opća položaja, ne samo s obzirom na povećanu političku participaciju, već i u ukupnom društvenom kontekstu.

Dodatno, zanimljivi su i nalazi koji ukazuju na nekompatibilnost između navedenih visokih deklarativnih opredjeljenja za vrednotu ravnopravnosti spolova i negativnog stava prema feminizmu kao pokretu koji se zasniva i koji je ujedno najglasniji upravo onda kada se radi o primjeni i poštivanju ženskih ljudskih prava, kao i provedbi politike ravnopravnosti spolova u svakodnevnoj praksi društvenih odnosa. Ispitivanje stupnja prihvatljivosti feminista/ica kao zasebne društvene grupacije pokazalo je da su, za gotovo 60% ispitanika, potpuno ili uglavnom neprihvatljivi (tablica 7). Ovdje je potrebno referirati se i na ranije izneseni podatak prema kojemu svega neznatan broj ispitanika smatra da djelovanje (kampanje, javna zagovaranja i sl.) nevladinih ženskih organizacija može znatnije utjecati na povećanje ukupnog udjela žena u političkom životu zemlje. S obzirom da se ženske udruge većinski samodefiniraju i kao feminističke udruge postavlja se pitanje o razlozima koje njihovo djelovanje čini neprihvatljivim većini ispitanika.

Tablica 7: Komparativni prikaz stupnja (ne)prihvatljivosti feminista/ica kao društvene skupine – mladi i stariji (%)

Stupanj prihvatljivosti	Mladi	Stariji
Potpuno neprihvatljivi	37,6	39,4
Uglavnom neprihvatljivi	19,9	17,0
Ni prihvatljivo ni neprihvatljivi	24,1	26,1
Uglavnom prihvatljivi	9,2	8,1
Potpuno prihvatljivi	8,3	8,7
Bez odgovora	0,9	8,1

Kao što je vidljivo iz tablice 7, feministi/ice su podjednako neprihvatljivi većini i mlađih i starijih ispitanika, što ukazuje na činjenicu da unatoč dugoj tradiciji feminističkog pokreta u Hrvatskoj sam pojam feminizma nije zadobio građansku legitimaciju. Ovdje smo zasebno izdvojili analizu prihvatljivost feminista/ica zbog indikativne činjenice da su se ispitanici najznačajnije podijelili upravo u zauzimanju stajališta prema ovom pitanju te su na njega, za razliku od svih drugih promatranih stavova, utjecale sve promatrane sociodemografske varijable – spol, dob, obrazovanje, socioprofesionalni status, regionalna pripadnost i stranačke preferencije ispitanika (tablica 8).

Tablica 8: (Ne)prihvatljivost feminista/ica s obzirom na socijalna obilježja mladih (%)

Obilježja mladih	Potpuno ili uglavnom neprihvatljivi	Ni prihvatljivi ni neprihvatljivi	Potpuno ili uglavnom prihvatljivi
<i>Spol</i>	$\chi^2=36,58; p=.000$		
Žene	52,2	25,9	21,9
Muškarci	63,9	22,8	13,3
<i>Dob</i>	$\chi^2=22,12; p=.005$		
15 – 19 godina	63,5	20,5	16,0
20 – 24 godine	56,9	24,8	18,3
25 – 29 godina	53,7	27,7	18,6
<i>Obrazovanje ispitanika</i>	$\chi^2=46,36; p=.000$		
OŠ i manje	62,6	19,4	18,0
Ind./zanat. škola	64,9	23,7	11,4
Srednja škola	55,2	26,2	18,6
VŠS, VSS i više	48,3	29,8	21,9
<i>Regionalna pripadnost</i>	$\chi^2=56,89; p=.000$		
Sjev. Hrvatska	57,4	23,0	19,6
Sred. Hrvatska	53,8	30,4	15,8
Istra i Primorje	50,4	27,3	22,3
Istočna Hrvatska	66,8	20,8	12,4
Dalmacija	63,4	20,5	16,1
Zagreb	51,3	29,1	19,6
<i>Stranačka preferencija</i>	$\chi^2=48,96; p=.000$		
HDZ	65,5	18,3	16,2
HNS	48,2	29,9	21,9
HSP	65,2	25,0	9,8
HSS	60,0	24,2	15,8
SDP	51,9	30,0	18,1
Neodlučni	57,6	24,9	17,5
UKUPNO	58,0	24,4	17,6

I ovdje se nanovo pojavljuje značajan utjecaj varijable spola te su feministi/ice manje neprihvatljiva društvena skupina osobama ženskog spola, višeg stupnja obrazovanja (čime se neprihvatljivost linearno smanjuje), starijih godišta te ispitanicima iz regija s većim udjelom žena u lokalnim strukturama vlasti, kao i pristašama političkih opcija tzv. lijevog centra (HNS-a i SDP-a). Bez obzira na navedene statistički značajne razlike i njihovo ukazivanje na promjenu trenda razumijevanja feminizma kao specifičnog društvenog angažmana ostaje činjenica većinskog odbijanja/neprihvatanja javnog djelovanja deklariranih feminističkih skupina.

4. Očekivanja od Europske unije

Još jedno od važnih pitanja koje je u ovome istraživanju tek sporadično dotaknuto jest pitanje očekivanja promjena u provedbi politike ravnopravnosti spolova nakon pristupanja Hrvatske Europskoj uniji i, s tim u vezi, stupanj informiranosti o strateškim odrednicama europske politike u ovome području uključujući usklađivanje hrvatskog zakonodavstva s pravnom stečevinom Europske unije.

Prethodna analiza (Ilišin, Mendeš, 2005) je pokazala da većina ispitanika očekuje da će ulaskom Hrvatske u Europsku uniju nastupiti brža demokratizacija društva (76,2%) uključujući i bolju zaštitu ljudskih i manjinskih prava (78,9%). U skladu s navedenim očekivanjima je i procjena nedovoljno demokratiziranog društvenog i političkog sustava u Hrvatskoj, kao jedne od okolnosti koja otežava proces pristupanja (75%), uz percepciju nedovoljnog poštivanja ljudskih i manjinskih prava (57%). S druge strane, a suprotno navedenome, mladi tek sporadično smatraju da će ulazak Hrvatske u Europsku uniju pridonijeti većoj ravnopravnosti spolova. Naime, na pitanje: "Što mislite da će svojim građanima donijeti Europska unija u sljedećih deset godina?", uz mogućnost odabira tri najvažnija odgovora, svega se 12,3% opredijelilo za ovu alternativu rangirajući je daleko ispod percepcije očekivanih promjena na bolje s obzirom na ostvarivanje uvjeta za lakše putovanje, rad, studiranje i život u Europi (66%), upotrebe eura kao jedinstvene valute (45%), općenito bolju kvalitetu života (43,1%), više prilika za zapošljavanje (42,4%) pa čak i manju diskriminaciju stranaca (17,3%). Ipak, i ovdje se djevojke (15%) razlikuju od mladića (10%) te natprosječno smatraju da će pristupanjem Hrvatske Europskoj uniji doći do veće ravnopravnosti spolova ($\chi^2=10,93$; $p=.001$). U navedenom pitanju ispitivao se rang, odnosno preferencija očekivanja poboljšanja različitih aspekata društvenog života nakon procesa pristupanja i tek bi se dodatnim istraživanjem moglo pouzdanije zaključivati o pretpostavljenom sadržaju, poznavanju i stupnju očekivanih promjena u području provedbe politike ravnopravnosti spolova.

5. Zaključne napomene

U ovoj istraživačkoj dionici ispitivao se opći stav mladih prema političkoj participaciji žena kao jednom od pokazatelja razvoja demokratskih procesa u zemlji u kontekstu pristupanja EU i prihvaćenosti standarda vrednote ravnopravnosti spolova u nacionalnom okruženju. Usporedba rezultata istraživanja iz 1999. i 2004. godine je ukazala na jačanje trenda izjašnjavanja mladih za tzv. moderniju opciju društvenog razvoja, potvrđenu i u nekim drugim istraživanjima (Leinert-Novosel, 1999). Uz zabilježeni porast prihvaćanja potrebe veće uključenosti žena u proces političkog odlučivanja i rezistentnost

preferencija prema najučinkovitijim načinima ovog povećanja usmjerenih prema društvenoj odgovornosti političkih stranaka, istaknuta je i važnost diskriminatorskog utjecaja varijable spola. Ovdje se, naime, pokazalo kako je upravo obilježje spola ključna eksplanativna varijabla s obzirom da ispitanike najučestalije raslojava u većini promatranih stavova. Stoga možemo zaključiti da, unatoč visokoj općoj opredijeljenosti mlade generacije za vrednotu ravnopravnosti spolova, dodatna analiza pokazuje kako su ustanovljene rodne razlike važan interpretativni okvir koji ne podupire tezu o vrijednosnoj homogenizaciji spolova kada je riječ o dominantnim stavovima prema ženskoj političkoj participaciji. Razlike između mladih muškaraca i žena u našem istraživanju govore o tome da su mlade žene daleko svjesnije vlastite marginalne pozicije u društvenom i političkom životu i da, sukladno navedenom, pokazuju bitno veći stupanj očekivanja od društvenih procesa koji bi ubrzali promjenu njihova položaja. Rodno/spolna determinanta potire značaj gotovo konsenzualno/deklarativne prihvaćenosti vrednote ravnopravnosti spolova i ljudskih prava žena ukazujući na održivost patrijarhalnih i diskriminirajućih stajališta te, na taj način, pobija tezu o visokom stupnju rodne osviještenosti većine mlade generacije.

Literatura

- Council of Europe (2003): *Recommendation Rec (2003) 3 on Balanced participation of women and men in political and public decision-making*. Strasbourg.:CDEG (2004)12. St
- Council of Europe: *Recommendation 1676 (2004) Women's participation in elections*, adopted by the Parliamentary Assembly.
- Europska komisija (2006): *Putokazi ka ravnopravnosti žena i muškaraca (2006.-2010.)*. Zagreb: Ured za ravnopravnost spolova Vlade RH.
- Franc, R; Šakić, V. (2005): *Javno mnijenje Hrvatske: Stavovi javnosti o nevladinim organizacijama*. Zagreb: Institut društvenih znanosti Ivo Pilar.
- Giddens, A. (2000): *The Third Way and its Critics*. Cambridge Polity Press.
- Gorančić-Lazetić, H. – ur. (2006): *Izvešće o napretku u ostvarivanju Milenijskih ciljeva razvoja u Republici Hrvatskoj*. Zagreb: Program Ujedinjenih naroda za razvoj.
- Ilišin, V. (2005): Političke vrijednosti, stavovi i participacija mladih: kontinuitet i promjene, u: Ilišin, V. (ur.): *Mladi Hrvatske i europska integracija*. Zagreb: Institut za društvena istraživanja, 65-139.
- Ilišin, V. (2006): *Mladi u lokalnoj vlasti u Hrvatskoj / Youth in Croatian local government*. Zagreb: DIM.

- Ilišin, V.; Mendeš, I. (2005): Mladi i Europska unija: percepcija posljedica integracije, u: Ilišin, V. (ur.): *Mladi Hrvatske i europska integracija*. Zagreb: Institut za društvena istraživanja, 197-252.
- Ilišin, V.; Radin, F. – ur. (2002): *Mladi uoči trećeg milenija*. Zagreb: Institut za društvena istraživanja / Državni zavod za zaštitu obitelji, materinstva i mladeži.
- Kunac, S. (2006): *Vrijednost vrednota – civilno društvo i hrvatska demokratizacija*. Zagreb: B.a.b.e.
- Leinert Novosel, S. (1999): *Žena na pragu 21. stoljeća*. Zagreb: Ženska grupa TOD.
- Moring, A. – ur. (2006): *Politics of Gender*. Helsinki: Otava Publishing Company LTD.
- Nacionalna politika za promicanje ravnopravnosti spolova 2006.-2010. (2006): *Narodne novine* br. 114.
- Neimanis, A. (2003): *Uvođenje načela ravnopravnosti spolova u praksu*. Zagreb: Centar za ravnopravnost spolova.
- Pateman, C. (2000): *Spolni ugovor*. Zagreb: Ženska Infoteka Press.
- Phillips A. (2001): *(O)rađanje demokracije*. Zagreb: Ženska Infoteka Press.
- Potočnik, D. (2005): Ljudska prava kao ulaznica u demokratsku Europu, u: Ilišin, V. (ur.): *Mladi Hrvatske i europska integracija*. Zagreb: Institut za društvena istraživanja, 141-172.
- Rodin, S. – ur. (2003): *Jednakost muškaraca i žena. Pravo i politika u EU i Hrvatskoj*. Zagreb: Institut za međunarodne odnose.
- Sineau, M. (2004): *Ravnopravnost spolova – Vijeće Europe i sudjelovanje žena u političkom životu*. Zagreb: Ured za ravnopravnost spolova Vlade RH.
- Steering Committee for Equality between Women and Men (CDEG) (2004): *Preliminary draft analysis of the statistics provided by member States on the indicators for measuring progress in the field of political and public decision-making of paragraph 44 of the Recommendation Rec (2003) 3 on Balanced participation of women and men in political and public decision-making*. Strasbourg: Council of Europe, CDEG (2004)12.
- Šimunović, D. – ur. (2004): *Kratak vodič kroz Cedaw – Konvenciju o uklanjanju svih oblika diskriminacije žena i njenu primjenu u Republici Hrvatskoj*. Zagreb: Ured za ravnopravnost spolova Vlade RH.
- Štimac Radin, H. (1999): Žena u politici, u: Mesić, N. (ur.): *Zbornik prvog kongresa žena u Hrvatskoj*. Rovinj: Građanska zajednica žena.
- The Participation of Young Women in Political Life*. Seminar, 16-17 September 2003. European Peace Youth Centre. Council of Europe.
- Ustav Republike Hrvatske (2001): *Narodne novine* br. 41.
- Wallach Scott, J. (2003): *Rod i politika povijesti*. Zagreb: Ženska Infoteka Press.
- Zakon o izboru članova predstavničkih tijela jedinica lokalne i područne (regionalne) samouprave (2005): *Narodne novine* br. 44.
- Zakon o izmjenama Zakona o političkim strankama (2001): *Narodne novine* br. 36.
- Zakon o ravnopravnosti spolova (2003): *Narodne novine* br. 116.
- Žene i muškarci u brojkama* (2006). Zagreb: Državni zavod za statistiku Republike Hrvatske.

Vlasta Ilišin

SLOBODNO VRIJEME I INTERESI MLADIH

1. Uvod: problem i pristup

Slobodno vrijeme jedan je od onih fenomena svakodnevnoga života koji se često promatraju u relaciji spram mladih. Razlog tomu su i značajke slobodnog vremena i značajke mladih, pri čemu se pretpostavlja njihova višestruka interakcija. Usto, mladi i slobodno vrijeme dijele i jednu indikativnu zajedničku karakteristiku – zasebne sociologijske discipline, koje se njima bave, počinju se intenzivnije razvijati u novije vrijeme, tj. pedesetih godina 20. stoljeća.

Poznato je da je slobodno vrijeme kao društveni fenomen povijesno nastala i dinamična kategorija, zbog čega ga valja promatrati unutar određenog društveno-povijesnog konteksta. Slobodno je vrijeme nastalo u doba moderne zahvaljujući ubrzanom industrijskom razvoju, koji je rezultirao povećanjem materijalnog bogatstva širih slojeva stanovništva, skraćivanjem vremena društveno obveznog rada, jasnim razgraničenjem radnog od neradnog vremena, omasovljenjem neradnog (slobodnog) vremena i njegova uvjetnog osamostaljivanja kao zasebne sfere života (Martinić, 1977; Božović, 1979).

Slobodno se vrijeme u kolokvijalnom smislu, kao i u većini sociologijskih analiza, prije svega promatra u relaciji spram društveno obveznog rada. Pri tome se smatra da karakter profesionalnoga rada u velikoj mjeri određuje ponašanje pojedinca u njegovu slobodnom vremenu, ali da istodobno i način korištenja slobodnog vremena može utjecati na karakter rada (Burns, 1973; Božović, 1979; Parker, 1985). No, neki sociolozi upozoravaju da način provođenja slobodnog vremena ovisi i o drugim važnim faktorima, kao što su socioklasna i rodna pripadnost, životni ciklus te obrazovni i bračni status (Rapoport, Rapoport, 1974; Roberts, 1978; Green, Hebron, Woodward, 1990; Sercombe, 1990). Osim toga, iako se uz slobodno vrijeme veže sloboda izbora pojedinca da se bavi samo onim aktivnostima kojima se želi baviti, istodobno se upozorava da je ta sloboda izbora ograničena nejednakom dostupnošću željenih sadržaja svim članovima društva, kao što je i uvelike određena komercijalizacijom slobodnog vremena (Clarke, Critcher, 1985; Miles, 1998). U novije se vrijeme otvara i rasprava o promjenama značenja slobodnog vremena u postmodernom društvu, a kojom se sugerira da distinkcija između slobodnog vremena i drugih sfera života postaje nejasnija. Pri tome se ukazuje na to da slobodno vrijeme postaje više

fragmentirano i individualizirano, da slabe razlike između elitne i masovne kulture, te da se javljaju novi sadržaji i životni stilovi (Rojek, 1995; Scraton, Bramham, 1995; Scheerder i drugi, 2005).

Kada je riječ o slobodnom vremenu mladih, posebno se ističe da je ono jedan od najvažnijih segmenata svakodnevnoga života i indikator stila života te da ima velik utjecaj na formiranje identiteta mladih (Roberts, 1983; Hendry, Shucksmith, Love, Glendinning, 1993). Upravo u slobodnom vremenu mladi imaju najveću mogućnost izbora u skladu sa svojim interesima i ciljevima, pri čemu valja imati na umu da su obrasci provođenja slobodnog vremena uvjetovani nizom socijalnih okolnosti koje ujedno utječu i na međusobnu diferencijaciju pojedinih skupina mladih i na relativno brze promjene tih obrazaca (Roberts, 1983; Smith, 1987; Cotterell, 1990; Zeijl, Du Bois-Reymond, Te Poel, 2002). Na slobodno vrijeme mladih osobito utječe globalizacija, širenje novih tehnologija i rast konzumerizma u postmodernom društvu (Miles, 1998 i 2000; Roberts, Fagan, 1999; Jäckel, Wollscheid, 2007). Nejednaka dostupnost postojećih sadržaja slobodnog vremena različitim skupinama mladih i značajan utjecaj koji aktivnosti u dokolici imaju u formativnom razdoblju mladog pojedinca uvijek iznova aktualiziraju relaciju slobodnog vremena i rizičnog ponašanja mladih. Znanstveni uvidi upućuju na to da opasnost od rizičnih oblika ponašanja u slobodnom vremenu (ali i izvan njega) smanjuju strukturirane aktivnosti i one koje se odvijaju u obiteljskom okruženju, dok rizik raste s komercijalizacijom i isključivom orijentacijom na skupine vršnjaka (McCready, 1997; Mahoney, Stattin, 2000; Sweeting, West, 2003; Piko, Vazsonyi, 2004; Nguyen-Micher i drugi, 2006; Melman, Little, Akin-Little, 2007). S tim u vezi može se konstatirati da u suvremenom društvu, ponajviše zahvaljujući individualizaciji, informatizaciji i komercijalizaciji, slobodno vrijeme postupno prestaje biti poligon za efikasnu socijalnu kontrolu mladih, kao što i na mnogim drugim područjima svakodnevnog života društveni nadzor slabi.

Neovisno o dvojabama u pogledu značenja slobodnog vremena u suvremenom društvu, ostaje činjenica da to vrijeme postoji i da ga mladi koriste na razne načine, te da aktivnosti koje upražnjavaju utječu na njihovu socijalizaciju. Time se u prvi plan dovode funkcije slobodnog vremena: odmor (rekuperacija), zabava i razvoja te razvoj ličnosti (Dumazedier, 1967), a koje proizlaze iz shvaćanja dokolice¹ kao “zanimanja kojem se pojedinac može

¹ U ovom radu termin *slobodno vrijeme* koristi se kao sinonim za *dokolicu*, i to zato što se potonji pojam u svakodnevnoj komunikaciji (pre)često koristi u pejorativnom smislu. Otuda korištenje sintagme slobodno vrijeme unaprijed otklanja moguće negativne konotacije. Ipak, treba upozoriti kako u analitičkom smislu postoji distinkcija između slobodnog vremena i dokolice. Naime, slobodno vrijeme je ukupno vrijeme izvan društveno obveznog rada (a koje uključuje i tzv. poluslobodne aktivnosti), dok je dokolica onaj dio šire shvaćenog slobodnog vremena u kojem se pojedinac posvećuje samo aktivnostima po slobodnom izboru.

posvetiti po miloj volji, izvan profesionalnih, obiteljskih i društvenih nužnosti i obveza, da bi se odmorio, zabavio i kultivirao” (Dumazedier, u: Lefebvre, 1988:153). Kada je riječ o mladima, posebna se pozornost usmjerava na tzv. kultivirano slobodno vrijeme, odnosno na vrijeme koje može potencijalno najviše pridonijeti razvoju ličnosti, a što je vrlo važan element procesa sazrijevanja i stjecanja identiteta. Otuda sadržaji koje mladi koriste u svojem slobodnom vremenu postaju značajna komponenta ukupnog procesa njihove socijalizacije.

Sva istraživanja u posljednjih pola stoljeća pokazala su da glavninu slobodnoga vremena mladih čine proizvodi i sadržaji masovne kulture, koja je shvaćena kao “kultura stvorena prema masovnim normama industrijske proizvodnje, širena tehničkim sredstvima masovne difuzije (po jednom čudnom anglo-latinskom neologizmu: *mass-media*), obraća se društvenoj masi, tj. jednom divovskom aglomeratu jedinki, skupljenih nezavisno od unutrašnjih struktura društva (klase, porodice itd.)” (Moren, 1979:12). Rane su teorije masovne kulture (primjerice, Rosenberg i White, 1957) toj kulturi odricale bilo kakvu vrijednost jer su je definirale kao standardizirani i komercijalni kič koji od korisnika stvara pasivne konzumente, a sve u svrhu stjecanja profita i držanja masa u pokornosti. Masovna je kultura, dakle, shvaćena kao prijetnja tzv. visokoj kulturi s pogubnim posljedicama na razvoj pojedinca i društvenu stabilnost. Dvadesetak godina kasnije afirmiraju se teorije o pluralnosti kultura (Gans, 1974), po kojima su kulturni arbitri nepoželjni jer različite vrste kultura u određenom društvu ispunjavaju potrebe različite publike za informacijama i zabavom. Opstojnost masovne kulture i diverzifikacija njezinih artefakata na koncu je rezultirala novom evaluacijom te vrste kulture. Tako D. Strinati (1995) dokazuje da su korisnici masovne kulture kritični spram sadržaja koji im se nude i odabiru one koje smatraju kvalitetnima, a što pobija tezu o konzumentskoj pasivnosti. Osim toga, masovna kultura nije homogena jer obuhvaća brojne stilove i žanrove, a što opovrgava teze o njezinoj homogenosti i uniformnosti. Na koncu, razgraničenje između pojedinih vrsta kulture nije jasno određeno i podložno je stalnim promjenama. Neki su artefakti masovne kulture, naime, u međuvremenu zadobili status klasika i umjetničkih djela (primjerice, u području filma, rock glazbe, stripa) čime su postali sastavnim dijelom visoke kulture. To znači da danas sama činjenica da je nešto stvoreno/proizvedeno u okrilju masovne kulture ne znači da je automatski riječ o umjetnički i kulturno bezvrijednoj tvorevini.

Kada je riječ o mladima kao najvjernijim korisnicima proizvoda masovne kulture – a vrlo često i njihovim tvorcima – istraživanja su već pokazala da oni imaju selektivan odnos spram ponuđenog te da se međusobno razlikuju po ukusu i stilovima utemeljenim na odabranim predmetima i sadržajima masovne kulture. Štoviše, upravo određeni predmeti kojima se pridaju nova značenja, kao

i određeni glazbeni žanrovi, postaju označivači novih stilova te supkultura mladih koje predstavljaju alternativu dominantnoj kulturi i pridonose izgradnji identiteta (Hall i Jafferson, 1976; Hebdige, 1979). Polazeći od ostvarenih uvida o masovnoj kulturi može se reći da sama činjenica da slobodno vrijeme mladih ponajprije popunjavaju sadržaji te kulture nije dostatan razlog da mladi unaprijed budu suspekti kao pasivni i nezahtjevni konzumenti. Time se želi reći da i unutar masovne kulture postoje dimenzije koje prerastaju puku zabavu i sadrže potencijal za kultiviranje i razvoj ličnosti mladih, a za razliku od nekih dijela visoke kulture imaju i prednost veće prijemljivosti. Pritom je osobito važno istaći da kritičko i selektivno korištenje proizvoda masovne kulture ujedno odgaja novu publiku za razumijevanje i korištenje djela visoke (elitne) kulture.

Interesi se često povezuju sa slobodnim vremenom na temelju pretpostavke da pojedinci svoje slobodno vrijeme provode u skladu sa svojim interesima. No, kako su interesi “jedan oblik (uglavnom terminalnih) vrijednosti za koje je karakteristična zaokupljenost svijesti omiljenim sadržajima i/ili bavljenje određenim aktivnostima” (Pantić, 1980:29), njihova se važnost proteže na sva područja svakodnevnoga života mladih. Dapače, neka su istraživanja pokazala da su slični interesi vrlo važni pri sklapanju prijateljstava, pri čemu prijateljstva nisu nužno povezana s dijeljenjem istih interesa i u slobodnom vremenu (Fink, Wild, 1995).

Mladi imaju velik broj raznih interesa, u smislu da daju prednost određenim sadržajima ili aktivnostima (Smolić-Krković, 1970). Disperzivnost interesa osobito dolazi do izražaja kada se ispituju tzv. deklarirani interesi, tj. kada sami ispitanici procjenjuju koliko su zainteresirani za neke sadržaje (Pantić i drugi, 1981). Sadržaj i intenzitet interesa ovisi o osobinama ličnosti, ali i o nizu socijalnih okolnosti i akterima koji igraju važnu ulogu u socijalizaciji i formiranju identiteta mladih (Pantić, 1980; Fink, Wild, 1995; Roznowski, Sehee, Reith, 2000). Socijalizacijski potencijal interesa proizlazi iz saznanja da interes (zanimanje za nešto) obuhvaća kognitivnu, emocionalnu i ponašajnu komponentu. Upravo je slobodno vrijeme jedno od onih područja svakodnevnog života mladih u kojem se – poglavito preko uvida u način njegova korištenja, odnosno učestalost obavljanja određenih aktivnosti – mogu detektirati interesi mladih, jer oni “ispunjavaju i oplemenjuju slobodno vrijeme, pružaju mu sadržaj i daju smisao” (Pantić, 1980:138). Na osnovi toga postavlja se jednostavna analogija: što su interesi mladih raznovrsniji, njihovo je slobodno vrijeme sadržajnije je i bogatije. Pritom, dakako, ne treba zaboraviti kako neke aktivnosti, iz raznih razloga, mogu biti nedostupne. Isto tako, mladi u svojem slobodnom vremenu mogu neke aktivnosti upražnjavati u većoj mjeri nego što bi to činili da imaju veći i bolji izbor.

Cilj ove dionice istraživanja jest ustanoviti distribuciju, hijerarhiju i strukturiranost promatranih interesa i aktivnosti u slobodnom vremenu mladih, uz detektiranje promjena koje su nastale u proteklih pet godina, kao i razlika između mladih i starijih ispitanika. Unutar uzorka mladih za utvrđivanje i analizu eventualnih razlika koristi se deset tzv. nezavisnih varijabli: spol, dob, socioprofesionalni status, obrazovanje oca, obrazovanje ispitanika, rezidencijalni status, provenijencija, regionalna pripadnost, religijska samoidentifikacija i bračni status. Tumače se samo oni rezultati χ^2 testa i analize varijance koji su značajni na razini .0001 i manje.

2. Obrasci korištenja slobodnog vremena

Slobodno vrijeme mladih ispitano je samo jednim setom varijabli, kojim su prikupljeni podaci o učestalosti obavljanja ukupno 30 aktivnosti. Istraživanje provedeno koncem 1990-ih godina pokazalo je da dvije trećine mladih dnevno raspolažu s tri i više sati slobodnog vremena (Ilišin, 2002:291), kao i da je količina slobodnog vremena primjetno socijalno i situacijski uvjetovana – više ga imaju mladi koji se još školuju, koji nisu u braku i potječu iz bolje stojećih obitelji. Iako veća količina slobodnog vremena ne mora podrazumijevati i veću raznolikost aktivnosti, ovaj je podatak važan, jer se načelno pretpostavlja da veća količina raspoloživog slobodnog vremena omogućuje svestraniju dokolicu.

Tablica 1 prikazuje rezultate dobivene ispitivanjem mladih 1999. te mladih i starijih 2004. godine. Korištena je trostupanjska ljestvica (3=“često”, 2=“ponekad”, 1=“nikada”), a u tablici se navode samo postoci za stupanj “često”, jer on najviše upućuje na stvorene navike koje formiraju obrasce korištenja slobodnog vremena, te prosječne vrijednosti. Odgovori su rangirani prema rezultatima mladih iz 2004. godine.

Mladi su 2004. godine svoje slobodno vrijeme provodili isto kao i mladi pet godina ranije, o čemu svjedoče rangovi najučestalijih aktivnosti, a jedina se razlika ogleda u tome što većinu aktivnosti u novije vrijeme obavljaju nešto češće. To se posebice opaža kod porasta učestalosti druženja s prijateljima, gledanja televizije, izlazaka u kafiće te sudjelovanja u igrama na sreću. No, primjetno su porasli i odlasci u disco-klubove, na tulum, koncerte, izlete i šetnje, spavanje i izležavanje (zacijelo povezano s učestalijim noćnim izlascima), igranje kompjuterskih igara (povezano s rastom posjedovanja računala), aktivno bavljenje sportom i odlasci na sportske manifestacije (što je vjerojatno barem djelomice povezano s porastom sudjelovanja u igrama na sreću, od kojih se mnoge odnose na sportske događaje) te slušanje narodne glazbe. S druge strane, ponešto je opalo slušanje rock-glazbe, pa ako taj trend povežemo s prethodnim rezultatima, čini se kako su u pravu društveni kroničari

koji govore o preusmjeravanju glazbenog ukusa dijela mladih s posrnulog rocka na vitalnu narodnu (dakako, ne etno ili izvornu) odnosno narodnjačku glazbu.

Tablica 1: Komparativni prikaz načina korištenja slobodnog vremena

Aktivnosti	Mladi 1999.		Mladi 2004.		Stariji 2004.	
	Često (%)	a.s.	Često (%)	a.s.	Često (%)	a.s.
Druženja s prijateljima	76,5	2,75	83,1	2,82	60,4	2,59
Gledanje televizije i videa	70,9	2,69	80,9	2,80	79,5	2,78
Slušanje radija	65,2	2,62	64,4	2,61	54,1	2,49
Izlasci u kavane, kafiće i sl.	58,1	2,53	64,0	2,60	23,5	1,95
Druženje s rodbinom	–	–	58,0	2,55	58,0	2,56
Slušanje rock i slične glazbe	55,3	2,43	51,1	2,39	27,9	1,93
Odlasci u kupovinu	–	–	50,7	2,45	63,5	2,58
Obavljanje kućnih i obiteljskih poslova	48,0	2,40	48,4	2,41	70,9	2,66
Čitanje dnevnih i/ili tjednih novina	46,0	2,39	47,2	2,42	47,5	2,39
Izlasci u disco-klubove i druge plesnjake	33,5	2,18	37,5	2,28	2,7	1,29
Odlasci na tulum	31,0	2,16	36,7	2,25	4,7	1,35
Spavanje ili izležavanje	26,8	2,11	34,1	2,25	13,4	1,87
Bavljenje hobbijem	–	–	33,6	2,12	22,5	1,87
Čitanje knjiga	29,0	2,08	30,2	2,10	32,1	2,10
Odlasci na izlete i šetnje	22,0	2,07	29,9	2,19	28,2	2,10
Slušanje narodne glazbe	18,2	1,71	25,1	1,93	20,9	1,85
Igranje kompjuterskih i video igara	18,7	1,72	24,0	1,91	5,9	1,33
Odlasci na kino-predstave	21,1	2,07	21,8	2,04	6,2	1,54
Odlasci u crkvu	22,2	1,94	21,7	1,97	30,0	2,06
Odlasci na sportske priredbe	15,2	1,86	20,7	1,98	7,8	1,62
Aktivno bavljenje sportom	16,2	1,71	20,7	1,82	5,5	1,39
Odlasci na koncerte	14,9	1,90	18,7	1,97	5,3	1,52
Igranje igara na sreću	8,2	1,57	18,6	1,83	16,6	1,76
Slušanje klasične glazbe	11,1	1,63	11,0	1,67	15,8	1,76
Bavljenje honorarnim radom	–	–	10,2	1,52	7,4	1,37
Odlasci u kazalište	7,3	1,61	7,3	1,60	5,9	1,47
Posjećivanje umjetničkih izložbi	5,8	1,47	5,7	1,49	7,8	1,50
Posjećivanje javnih tribina	3,2	1,31	4,2	1,41	4,4	1,37
Bavljenje humanitarnim i volonterskim radom	2,9	1,26	3,3	1,30	5,3	1,31
Bavljenje političkim radom	1,6	1,11	2,0	1,16	3,4	1,18

Opći porast sudjelovanja u nizu aktivnosti upućuje na tri moguća zaključka: ili mladi danas raspolažu s više slobodnog vremena nego prije pet godina, ili

imaju više novca (većina navedenih aktivnosti košta), ili su se njihovi interesi za niz aktivnosti proširili i produbili. Jesu li mladi istodobno i zadovoljniji načinom provođenja vlastitog slobodnog vremena, drugo je pitanje.² Ipak, trajnim ostaje dominantno usmjerenje na aktivnosti koje služe za zabavu i razonodu, dok su one zahtjevnijeg tipa znatno manje raširene, a posebice one aktivnosti koje traže i vrijeme i intelektualni angažman.

Mladi i stariji se izrazito razlikuju po načinu provođenja slobodnog vremena, što je i očekivano. Ustanovljene razlike podupiru tezu da je način provođenja slobodnog vremena u velikoj mjeri povezan sa životnim ciklusom. Mladi samo u nekoliko aktivnosti participiraju manje od starijih: prije svega, oni znatno manje obavljaju kućne i obiteljske poslove, a nešto rjeđe odlaze u kupovinu i crkvu, odnosno rjeđe slušaju klasičnu glazbu. S druge strane, mladi se znatno češće druže s prijateljima te izlaze van (tulum, koncerti, sportske priredbe, disco-klubovi, kino, kafići); češće se izležavaju i spavaju, više slušaju radio, rock i narodnu glazbu, češće se aktivno bave sportom i hobijima, a osobito češće igraju kompjuterske i video igre. Iz ovih se razlika lako daju očitati generacijske razlike – mladi očito imaju više slobodnog vremena i puno su više orijentirani na aktivnosti koje se obavljaju izvan kuće. Razlike u životnim ciklusima sadrže diferencirano preuzimanje trajnih društvenih uloga: mladi su naprosto češće nezaposleni i rjeđe u braku, pa imaju više slobodnog vremena i mogućnosti da se posvete aktivnostima po vlastitom izboru.

Međutim, prethodno apostrofirane međugeneracijske razlike jednako su znakovite kao i međugeneracijske sličnosti. Konkretnije, između mladih i starijih gotovo da i nema razlika u pogledu učestalosti druženja s rodbinom, gledanja televizije, čitanja novina i knjiga (beletristike), igranja igara na sreću te odlascima u kazalište, na izložbe i tribine, kao i bavljenja političkim, humanitarnim i volonterskim radom. Izostanak razlika u navedenim slučajevima dovodi u pitanje neke raširene stereotipe o generacijskim razlikama. Prvo, televizija je jednako popularna u svim dobnim kohortama i naglašena orijentacija na masovne medije nije tipična samo za mlade. Dakako, to ne znači da mladi i stariji preferiraju iste programe i sadržaje, nego da je televizijska ponuda takva da može zaokupiti pozornost svih dobnih skupina. Drugo, održavanje rodbinskih veza jednako je važno mladima i starijima, iako mladi istodobno mnogo intenzivnije održavaju i prijateljske veze. Treće, čitanje knjiga

² Sudeći po rezultatima istraživanja slobodnog vremena mladih u Zagrebačkoj županiji (Ilišin, 2006:316) moglo bi se konstatirati da su mladi uglavnom zadovoljni sadržajem svog slobodnog vremena, ali ne i njegovom količinom ili raspoloživim financijskim sredstvima. Konkretnije rečeno, na upit kako bi provodili svoje slobodno vrijeme da imaju više vremena i novca, mladi su odgovorili da bi u svim ispitivanim aktivnostima sudjelovali češće (osim u obavljanju kućanskih poslova i obiteljskih obveza).

jedna je od rijetkih zahtjevnijih aktivnosti koja nije podložna utjecaju životnog ciklusa, čime se potvrđuje teza da navika čitanja stečena u mladosti perzistira tijekom cijeloga života (Zvonarević, 1971). Slično je i s drugim elitnim kulturnim aktivnostima, kao što su posjeti kazalištu, izložbama i tribinama – dakle, navikama koje je u pravilu stekao relativno mali broj i mladih i starijih. Još manje i jednih i drugih posvećuje dio svojega slobodnog vremena političkom ili volonterskom radu, što je trajan trend – radi se o specifičnim afinitetima i potrebama koje nemaju masovan karakter.

Kada se koncentriramo na rang-ljestvicu aktivnosti mladih 2004. godine, očito je da su najzastupljenije one koje pripadaju području zabave i razonode, uz naglašenu crtu socijabilnosti. Druženje s prijateljima i gledanje televizije su aktivnosti u kojima sudjeluje četiri petine mladih (a istodobno ih tek 1% nikada ne participira u njima), iz čega se može zaključiti da ih obavljaju svakodnevno. Dvije trećine mladih često sluša radio i izlazi u kafiće (gdje se vjerojatno i nalaze s prijateljima), a tek nešto manje ih provodi slobodno vrijeme s rodbinom. Istodobno, u tim aktivnostima nikada ne sudjeluje od 2 do 4% mladih. Oko polovine ih često sluša rock-glazbu i čita novine, te obavlja kupovinu i obiteljske poslove, pri čemu ih 6-12% to nikada ne čini. Oko trećine mladih često odlazi u disco-klubove i na tulum, izležava se, bavi hobiem čita i ide na izlete i šetnje, a 12% do 22% nikada ne participira u tim aktivnostima. Oko četvrtine mladih često sluša narodnu glazbu (cca 39% nikada) i igra kompjuterske i video igre (33% nikada). Oko petine mladih često ide u kino, crkvu, na sportske priredbe i koncerte, aktivno se bavi sportom i igra igre na sreću. Istodobno, u tim aktivnostima nikada ne sudjeluje do 18 do 36% mladih. Svaki deseti mladi ispitanik često sluša klasičnu glazbu (nikada 44%) i bavi se honorarnim radom (nikada 59%), a svaki četrnaesti često ide u kazalište (47% nikada). Preostale aktivnosti – odlasci na izložbe i javne tribine te bavljenje volonterskim i političkim radom često upražnjava mali broj mladih, i zapravo ih značajna većina nikada ne sudjeluje u njima (od 57% do 80%). Na osnovi ovih podataka možemo skicirati tipičan način korištenja slobodnog vremena većine mladih: svakodnevno druženje s prijateljima (obično u kafićima, povremeno na tulumima i u disco-klubovima), praćenje televizijskog i radijskog programa, slušanje omiljene glazbe (češće rock nego narodna), a nešto rjeđe, ali još uvijek često, obveze kupovine i obavljanja kućnih poslova te čitanje novina. Ostale aktivnosti obavljaju primjetno rjeđe, i tada se u pravilu radi o specifičnim interesima pojedinih skupina mladih. Ova gruba slika svakodnevnoga slobodnog vremena mladih nije bitno različita od one koja se iskristalizirala još 1960-ih godina, u doba buma masovne kulture. Njihovo slobodno vrijeme opstoji kao autonomni poligon za zabavu, opuštanje i rekreaciju, uz povremeni dodatak sadržaja koji kultiviraju dokolicu i pridonose razvoju ličnosti.

Mladi Hrvatske svoje slobodno vrijeme provode na sličan način kao i njihovi europski vršnjaci (Young Europeans in 2001:2).³ Većina mladih Europljana također se najviše druži s prijateljima (74%), gleda televiziju (69%) i sluša glazbu (66%). Svaki se drugi bavi sportom, a oko dvije petine ih odlazi u kino, teatar ili na koncerte, koristi kompjuter, čita i ide u kupovinu. Trećina ide u šetnje, a četvrtina pomaže u kućnim poslovima i ide u disco-klubove. Petina ih obavlja neki honorarni posao, desetina se bavi hobiem, a 7% volonterskim radom. Iako dobiveni numerički pokazatelji nisu izravno usporedivi, čini se kako se mladi Europljani znatno više bave sportom i češće zarađuju honorarnim radom, dok znatno rjeđe odlaze u kupovinu i pomažu u kućnim poslovima. Neovisno o tim eventualnim razlikama, može se reći kako mladima i u Hrvatskoj i u EU okosnicu slobodnog vremena čine druženja s vršnjacima i konzumiranje raznih medijskih sadržaja.

Ispitane aktivnosti u slobodnom vremenu mladih Hrvatske strukturiraju se u više-manje prepoznatljive obrasce. Faktorskom analizom (tablica 2) ekstrahirano je čak osam faktora prvog reda (ukupne varijance 53,9%). Istodobno, analiza varijance pokazuje koliko su mladi međusobno diferencirani s obzirom na 10 korištenih obilježja (tablica 3) kada su u pitanju obrasci provođenja slobodnog vremena.

Prvi je faktor nazvan *elitni obrazac* jer ga konstituiraju aktivnosti povezane s razvijenim kulturnim potrebama i navikama. Na osnovi ranije analizirane distribucije odgovora možemo pretpostaviti da slobodno vrijeme na ovaj način provodi manji broj mladih. Na elitnu značajku ovog obrasca ne upućuje samo ograničeni broj mladih koji ga prakticiraju, nego i njihova obilježja. Zanimljivo je da su žene i nadalje (kao i prije pet godina) one koje se bolje prepoznaju u elitnom kulturnom obrascu, a potom mladi čiji su očevi visokoobrazovani i koji su i sami akademski obrazovani. Tim skupinama pridružuju se mladi rođeni i nastanjeni u većim urbanim središtima te Istri i Primorju, a i studenti također češće zastupaju taj obrazac. Na suprotnom su polu mladi muškarci, oni čiji je otac niže obrazovan i koji su i sami završili školu za neko radničko zanimanje, zatim mladi koji su ruralne provenijencije i domicila te nastanjeni u Središnjoj Hrvatskoj i Dalmaciji, nezaposleni i oni koji su u braku. Napomenimo da je i istraživanje prije pet godina pokazalo identičan obrazac provođenja slobodnog vremena mladih, kao što su ustanovljene i identične razlike na osnovi njihovih obilježja (Ilišin, 2002:286), a konfiguracija tog faktora bila je vrlo slična i sredinom 1980-ih godina (Ilišin, 1988:126). Očito je, dakle, da elitni kulturni

³ Podaci iz našeg i europskog istraživanja nisu izravno usporedivi jer je pri istraživanju europske mladeži korištena nominalna skala s mogućnošću izbora najviše tri odgovora. Utoliko usporedba na razini postotaka može poslužiti tek u ilustrativne svrhe, dok je usporedba rangova nešto pouzdanija.

obrazac opstaje kao trajno prepoznatljiv način provođenja slobodnog vremena određenog broja mladih socijaliziranih u urbanim sredinama i obiteljima višeg društvenog statusa.

Tablica 2: Faktorska struktura aktivnosti u slobodnom vremenu mladih

Aktivnosti	Faktor 1	Faktor 2	Faktor 3	Faktor 4	Faktor 5	Faktor 6	Faktor 7	Faktor 8
Odlasci u kazalište	.768							
Posjećivanje umjetničkih izložbi	.692							
Slušanje klasične glazbe	.587							
Čitanje knjiga	.574							
Odlasci na kino-predstave	.552	.310						
Odlasci na koncerte	.497	.434						
Odlasci na tulum i sl.		.764						
Izlasci u disco-klubove		.764						
Izlasci u kavane, kafiće i sl.		.697						
Aktivno bavljenje sportom			.739					
Odlasci na sportske priredbe			.728					
Igranje kompjut. i video igara			.499					.324
Bavljenje hobijem			.474	.383				
Sudjelovanje u igrama na sreću			.452					
Odlasci u kupovinu				.773				
Obavljanje kućnih i obit. poslova				.724				
Druženje s rodbinom				.447		.362		
Odlasci na izlete i šetnje	.441			.444				
Druženje s prijateljima		.302		.429				
Bavljenje politič. aktivnostima					.767			
Bavljenje human. i volunt. radom					.654			
Posjećivanje javnih tribina	.316				.550			
Bavljenje honorarnim radom					.508			-.373
Slušanje narodne glazbe						.738		
Odlasci u crkvu						.592		
Slušanje rock i slične glazbe							.671	
Čitanje dnevnih/tjednih novina							.511	
Slušanje radija						.413	.499	
Spavanje ili izležavanje								.662
Gledanje televizije i videa							.472	.534
% zajedničke varijance	9,7	8,0	7,4	7,4	6,3	5,3	5,0	4,9

Urbani obrazac naziv je drugoga faktora za kojega se može pretpostaviti da ga upražnjava velik broj mladih. Aktivnosti sadržane u ovom faktoru poglavito govore o potrebi mladih za zabavom i razonodom, a osnovna im je značajka da podrazumijeva izlaske iz kuće. Otuda je i očekivano da u ovom obrascu znatno više sudjeluju mladi koji nisu u braku, oni koji su stari do 25 godina, i to učenici i posebice studenti. S druge su strane mladi koji žive u bračnoj zajednici i koji se

približavaju 30-oj godini života, zaposleni su ili nezaposleni, te oni čiji otac nema nikakve kvalifikacije. Premda je ovaj obrazac sadržajno vrlo sličan istoimenom obrascu dobivenom u istraživanju iz 1999. godine (Ilišin, 2002:287), novost je u tome što ni obrazovanje ispitanika ni mjesto stanovanja više ne razlikuju mlade u zastupanju urbanog kulturnog obrasca. Utoliko se otvara i pitanja preimenovanja ovog obrasca ukoliko se recentni trend ponovi i u budućim istraživanjima. Iz najnovijih se nalaza čini da svi mladi, bez obzira na svoje obrazovanje i urbaniziranost mjesta stanovanja, imaju podjednaku potrebu i, što je važnije, podjednake mogućnosti (novac i odgovarajuća mjesta) da se druže i zabavljaju. Drugim riječima, odrastanje i življenje na selu ili u malom gradu više ne prikraćuje mlade u ovom tipu aktivnosti. Očito je, da dok kazališta, koncerti, kina i izložbe kao elitne kulturne aktivnosti istodobno ostaju i ekskluzivno urbani sadržaji – kafići, tulum i disco-klubovi (plesnjaci) su se proširili i na manje urbanizirana područja, čime su postali dostupni najširim skupinama mladih.

Treći je faktor imenovan kao *sportski obrazac* jer ga prvenstveno čini aktivno i pasivno bavljenje sportom, pri čemu se može pretpostaviti da i bavljenje hobbijem uključuje neku sportsku aktivnost. Intrigantno je da faktor sadrži i sudjelovanje u igrama na sreću koje se zacijelo većinom tiču sportskih zbivanja.⁴ Pri tome je teško ne primijetiti kako registrirani porast sudjelovanja u igrama na sreću (tablica 1) koincidira sa širenjem mreže sportskih kladionica. Uključenost igranja video i kompjuterskih igara u promatrani faktor upućuje na to da u ovom obrascu značajnu ulogu igra kompeticijska komponenta koja karakterizira praktički sve uključene aktivnosti. Kao što se moglo i očekivati, u sportskom obrascu provođenja slobodnog vremena znatno se više prepoznaju muškarci, a potom najmlađi ispitanici, i to učenici (nasuprot nezaposlenima) te oni koji su u trenutku ispitivanja imali završenu samo osnovnu školu. Za aktivnosti sportskog obrasca najmanje su zainteresirani mladi čiji otac nema nikakve kvalifikacije i oni koji su u braku. Osim što je ovaj obrazac prvenstveno “muški”, uočava se i njegova zastupljenost u najmlađoj dobnoj kohorti, a što može biti povezano s utjecajem škole koja stimulira i omogućuje aktivno bavljenje sportom.

⁴ Valja istaknuti da je u istraživanju iz 1999. godine sudjelovanje u igrama na sreću bilo integrirano u faktor koji je govorio o korištenju medija (Ilišin, 2002:286), a upravo su tih godina gotovo sve dnevne tiskovine u Hrvatskoj nudile igre na sreću u kojima su sudjelovali brojni čitatelji. Taj je trend uglavnom jenjao, pa se igranje igara na sreću “preselilo” u skupinu drugih aktivnosti koje nude više šansi za nekakav dobitak.

Tablica 3: Razlike između mladih u obrascima korištenja slobodnog vremena

Obilježja mladih	Faktor 1	Faktor 2	Faktor 3	Faktor 4	Faktor 6	Faktor 7	Faktor 8
<i>Spol</i>	<i>F=56,32</i>		<i>F=312,71</i>	<i>F=188,34</i>	<i>F=21,14</i>		
Žene	0,173		-0,383	0,306	0,107		
Muškarci	-0,166		0,368	-0,294	-0,103		
<i>Dob</i>		<i>F=67,12</i>	<i>F=26,30</i>		<i>F=8,12</i>	<i>F=17,42</i>	<i>F=25,56</i>
15 – 19 godina		0,205	0,235		0,132	-0,187	0,231
20 – 24 godine		0,153	-0,112		-0,070	0,054	-0,101
25 – 29 godina		-0,367	-0,117		-0,058	0,130	-0,125
<i>Socioprof. status</i>	<i>F=17,49</i>	<i>F=22,79</i>	<i>F=22,86</i>		<i>F=34,63</i>	<i>F=11,44</i>	<i>F=24,58</i>
Zaposleni	-0,059	-0,155	-0,072		-0,025	0,036	-0,103
Nezaposleni	-0,217	-0,160	-0,224		0,256	0,015	-0,150
Učenici	0,035	0,121	0,318		0,173	-0,226	0,355
Studenti	0,271	0,287	0,000		-0,385	0,164	-0,057
<i>Obrazovanje oca</i>	<i>F=47,71</i>	<i>F=13,5</i>	<i>F=10,82</i>		<i>F=67,38</i>		
OŠ i manje	-0,336	-0,302	-0,266		0,523		
KV/VKV	-0,182	0,071	0,099		0,134		
Srednja škola	0,085	0,056	0,086		-0,183		
VŠS, VSS i više	0,417	0,083	0,072		-0,374		
<i>Obrazov. ispitanika</i>	<i>F=35,98</i>		<i>F=8,21</i>		<i>F=42,32</i>	<i>F=12,98</i>	<i>F=16,06</i>
OŠ i manje	-0,067		0,188		0,253	-0,202	0,236
Ind./zanatska škola	-0,384		-0,080		0,315	-0,061	-0,185
Srednja škola	0,072		-0,070		-0,189	0,093	-0,022
VŠS, VSS i više	0,457		-0,029		-0,326	0,204	-0,177
<i>Mjesto rođenja</i>	<i>F=18,00</i>				<i>F=66,98</i>		
Selo	-0,177				0,343		
Mali grad	0,064				-0,168		
Veliki grad	0,173				-0,317		
Zagreb	0,254				-0,411		
<i>Mjesto stanovanja</i>	<i>F=20,83</i>				<i>F=74,53</i>		
Selo	-0,192				0,346		
Mali grad	0,069				-0,111		
Veliki grad	0,183				-0,350		
Zagreb	0,253				-0,465		
<i>Regionalna pripadnost</i>	<i>F=9,22</i>				<i>F=34,95</i>		<i>F=4,95</i>
Sjeverna Hrvatska	-0,003				0,234		-0,133
Središnja Hrvatska	-0,287				0,103		-0,180
Istra i Primorje	0,119				-0,350		0,110
Istočna Hrvatska	-0,067				0,299		-0,037
Dalmacija	-0,109				0,028		0,121
Zagreb	0,257				-0,467		0,090
<i>Religioznost</i>				<i>F=12,48</i>	<i>F=128,78</i>		
Religiozni				0,071	0,201		
Neodlučni				-0,201	-0,455		
Nereligiozni				-0,161	-0,740		
<i>Bračni status</i>	<i>F=18,51</i>	<i>F=190,92</i>	<i>F=59,17</i>		<i>F=16,42</i>	<i>F=26,04</i>	<i>F=27,65</i>
Neoženjeni	0,047	0,146	0,084		-0,045	-0,056	-0,058
Oženjeni	-0,203	-0,624	-0,359		0,191	0,240	0,247

Obiteljski obrazac – četvrti faktor – ponajprije uključuje aktivnosti koje predstavljaju obiteljske obveze, kao što su odlasci u kupovinu i obavljanje kućanskih poslova. Ovdje su i druženje s rodbinom, nešto manje s prijateljima,

zatim relaksacija šetnjama i izletima. Mladi koji prihvaćaju ovaj obrazac korištenja slobodnog vremena prilično su homogeni. Dakako, i u ovom slučaju prednjače žene, dok su ovom obrascu manje skloni ispitanici koji se deklariraju kao nereligiozni. Navedena obilježja ukazuju na utjecaj patrijarhalne podjele obiteljskih uloga koja ženama dodjeljuje obvezu brige za kućanstvo, a tu podjelu učvršćuje tradicijski sustav vrijednosti povezan s religioznošću. Obiteljske su obveze dopunjene druženjima s rodbinom – što također upućuje na utjecaj tradicionalizma – ali i s prijateljima (vjerojatno onima koji su također u braku, pa se izlasci u kafiće i diskoteke zamjenjuje međusobnim posjetima i zajedničkim odlascima na izlete). U svakom slučaju, riječ je o vrlo raširenom obrascu provođenja slobodnog vremena, karakterističnom za miran obiteljski život i socijalne kontakte s užim krugom ljudi.

Peti je faktor nazvan *aktivistički obrazac*. On sadrži bavljenje političkim, volonterskim odnosno humanitarnim radom, posjećivanje tribina i bavljenje honorarnim radom u slobodnom vremenu. Učestalost obavljanja aktivnosti (tablica 1) pokazala je već da najmanji broj mladih participira u aktivnostima ovoga tipa. Vjerojatno je i to jedan od razloga zašto analizom varijance nije ustanovljena nijedna statistički značajna razlika. Drugim riječima, oni malobrojni mladi koji se mogu prepoznati u ovom obrascu ne daju sliku neke prepoznatljive skupine, no možemo pretpostaviti da bi sofisticiranija analiza ukazala na barem neke posebnosti.

Ruralni obrazac ime je šestog faktora jer ga poglavito konstituiraju slušanje narodne glazbe i odlasci u crkvu s povremenim druženjem s rodbinom i slušanjem radija. Orijentacija na narodnu glazbu konstanta je u ovom obrascu već dvadesetak godina (Ilišin, 1988:126 i 2002:286), kao što je trajna i izrazita heterogenost mladih kada je u pitanju njegovo prihvaćanje. Prema rezultatima recentnog istraživanja, svih 10 korištenih obilježja utječu na prakticiranje promatranih aktivnosti. Ukratko, u ruralni kulturni obrazac natprosječno se uklapaju religiozni ispitanici rođeni i nastanjeni na selu (i to u Dalmaciji, Sjevernoj te Središnjoj Hrvatskoj), oni nižeg obrazovanja s očevima sličnog stupnja obrazovanja, najmlađi ispitanici, učenici i nezaposleni te žene. Na suprotnom su polu nereligiozni ispitanici rođeni i nastanjeni u većim urbanim središtima (posebice u Zagrebu te Istri i Primorju), studenti, oni koji imaju srednje i visoko obrazovanje i čiji očevi imaju identične stupnjeve obrazovanja, muškarci te oni koji nisu u braku. Za razliku od urbanog kulturnog obrasca, koji je pretrpio strukturalne promjene, ruralni kulturni obrazac postojano zadržava značajku ruralnoga, odolijevajući utjecajima urbanizacije i modernizacije.

Sedmi je faktor *medijski obrazac*. On uključuje slušanje rock glazbe i radija, čitanje novina, a potom i gledanje televizije. Razmjerno je raširen među mladima, i oni se međusobno malo razlikuju po prihvaćanju navedenog faktora.

Korištenje promatranih medija raste s dobi i obrazovanjem mladih. Također je češće kod studenata nasuprot učenicima. Češće ga prihvaćaju i mladi koji su u braku čime vjerojatno kompenziraju znatno prorijeđene izlaske van (uglavnom zbog skrbi o maloj djeci). Ova se potreba za informiranošću, dopunjena osobitim glazbenim afinitetom, očito razvija s maturacijom, porastom obrazovanja i promijenjenim situacijskim okolnostima.

Posljednji je faktor nazvan *pasivni obrazac* jer je njegov glavni sadržaj spavanje i izležavanje, praćenje televizijskog programa, a potom igranje video i kompjuterskih igara te odbijanje honorarnog rada. Treba podsjetiti da prema podacima prikazanima u tablici 1 znatan dio mladih pasivno i nezahtjevno provodi svoje slobodno vrijeme. Tome su skloniji najmlađi ispitanici, i to učenici (nasuprot zaposlenima i nezaposlenima), oni s osnovnom školom (za razliku od onih s obrazovanjem za neko radničko zanimanje ili sa završenim fakultetom) i oni koji žive u Istri i Primorju te Dalmaciji (nasuprot onima iz Sjeverne i Središnje Hrvatske). Zanimljivo je da su ovako pasivnom trošenju slobodnog vremena ponovno skloniji i mladi koji su u braku. Čini se da srednjoškolci još nisu definirali svoje interese u slobodnom vremenu pa dokolicu provode jednoličnije i pasivnije, što sugerira da su u većoj mjeri prepušteni osjećaju dosade, dok su mladi koji žive u bračnoj zajednici očito dominantno upućeni na provođenje slobodnog vremena u vlastitu domu koje ponajprije koriste gledajući televiziju i odmarajući se.

Na koncu, treba naglasiti da su elitni, urbani i ruralni kulturni obrazac trajni i sadržajno uglavnom stabilni obrasci provođenja slobodnoga vremena mladih već više od dva desetljeća (Ilišin 1988, 2002), dok su ostali obrasci razmjerno nepostojani i više podložni promjenama koje se zbivaju u svakodnevnom životu mladih. Indikativno je da su neke aktivnosti koje su 1980-ih konstituirale urbani obrazac, u novije vrijeme postale sastavnim elementom elitnog kulturnog obrasca, a što je empirijska potvrda teze o nejasnim granicama između visoke i masovne kulture, te tendencije da neki proizvodi masovne kulture stječu status umjetničkih djela.

3. Interesne orijentacije

U ovom su istraživanju ispitani tzv. deklarirani interesi mladih, što znači da im je ponuđeno 15 sadržajno različitih interesa, a oni su sami procjenjivali stupanj osobnog zanimanja za svaku od navedenih pojava. Ljestvica je bila trostupanjska (3="velik"; 2="srednji"; 1="nikakav"), a u tablici 4 prikazani su komparativni podaci za stupanj "velik" interes te skalarni prosjeci, pri čemu je ljestvica konstruirana na osnovi podataka za mlade 2004. godine.

Tablica 4: Komparativni prikaz hijerarhije interesa

Interesi	Mladi 1999.		Mladi 2004.		Stariji 2004.	
	Velik interes (%)	a.s.	Velik interes (%)	a.s.	Velik interes (%)	a.s.
Prijateljstva i poznanstva	85,5	2,85	88,0	2,87	73,6	2,72
Seks i ljubav	70,9	2,69	76,6	2,75	51,5	2,43
Zabava i razonoda	71,1	2,70	75,9	2,75	47,9	2,41
Putovanja	66,8	2,64	73,2	2,71	51,2	2,42
Obiteljski život, brak i djeca	63,9	2,58	70,4	2,67	87,2	2,85
Rad i posao	54,2	2,52	70,5	2,68	75,4	2,72
Školovanje i obrazovanje	53,6	2,48	56,5	2,52	48,8	2,38
Sport i sportska zbivanja	41,2	2,30	47,0	2,37	32,3	2,13
Znanost i znanstvena dostignuća	37,6	2,28	45,3	2,39	42,8	2,31
Tehnika i tehnička dostignuća	34,9	2,19	41,6	2,32	38,4	2,24
Umjetnost i kultura	32,1	2,17	34,2	2,21	38,2	2,25
Vjera i vjerski život	29,0	2,07	29,7	2,11	40,7	2,23
Nacionalna prošlost, sudbina vlastite nacije	17,9	1,93	25,0	2,08	35,4	2,24
Vojska i vojne stvari	12,9	1,59	11,6	1,62	8,9	1,56
Politika i politička zbivanja	9,2	1,60	10,7	1,72	20,6	1,97

Hijerarhija interesa mladih 2004. gotovo je identična onoj iz 1999. godine, premda je njihov interes za skoro sve ispitane fenomene porastao (osim za vojsku i vojne stvari).⁵ Rast interesa osobito je izražen u pogledu rada i posla, a potom znanstvenih i tehničkih dostignuća, putovanja, seksa i ljubavi, obiteljskog života, sporta te nacionalne problematike. Ovdje je osobito intrigantno povećanje interesa za rad i posao, a što bi se moglo protumačiti kao reakcija na sve teže zapošljavanje u posmulom hrvatskom gospodarstvu, kao što možda upućuje i na porasle ambicije mladih na polju stjecanja materijalnih dobara.

Mladi se od starijih primjetno razlikuju po iskazanim interesima. Kao što se moglo i očekivati, mladi su znatno manje zainteresirani za obiteljski život, politiku, naciju i vjeru – dakle, za područja povezana s tradicijskom vrijednosnom orijentacijom. Znatno su više zainteresirani, pak, za zabavu i razonodu, putovanja, seks i ljubav, sport, zatim za obrazovanje te prijateljstva i poznanstva.

⁵ Štoviše, identičan trend zabilježen je i pri usporedbi interesa mladih 1986. i 1999. godine (Ilišin, 2002:273), pri čemu je porast bio znatno izraženiji (čemu je zacijelo pridonijelo i dulje razdoblje koje je prošlo između ta dva ispitivanja). U svakom slučaju, čini se da je svaka nova generacija mladih više zainteresirana za svoju okolinu od one prethodne.

Iz ovih se generacijskih razlika jasno očitava utjecaj životnog ciklusa i konkretnih situacijskih okolnosti – otuda su mladi, koji većinom nisu zasnovali obitelj, više usmjereni na zabavu i druženje.

Hijerarhija interesa pokazuje da je većina mladih najviše zainteresirana za fenomene koji konstituiraju privatni život. To se ponajprije odnosi na razne oblike društvenih kontakata i razonodu, a zatim na rad i školovanje. Nakon toga slijede pojave koje podjednako pripadaju javnoj i privatnoj sferi. Radi se o sportu, znanosti, tehnici, umjetnosti, religiji i naciji za što velik interes pokazuje od polovice do četvrtine mladih i to iz raznih skupina. Na začelju su, kao i prije, vojska i politika – za njih velik interes iskazuje tek desetina mladih.

Navedeni se interesi povezuju u prepoznatljive interesne orijentacije, o čemu svjedoči faktorska analiza (tablica 5) kojom je ekstrahirano četiri faktora prvog reda ukupne varijance 53%. Sve skupine mladih nisu jednako zainteresirane za ispitivane pojave, što pokazuju rezultati analize varijance (tablica 6).

Tablica 5: Faktorska struktura interesa mladih

Aktivnosti	Faktor 1	Faktor 2	Faktor 3	Faktor 4
Znanost i znanstvena dostignuća	.793			
Umjetnost i kultura	.739			
Tehnika i tehnička dostignuća	.676			.308
Školovanje i obrazovanje	.619			
Politika i politička zbivanja	.389			
Prijateljstva i poznanstva		.728		
Zabava i razonoda		.711		
Seks i ljubav		.707		
Putovanja		.583		
Obiteljski život, brak i djeca			.701	
Vjera i vjerski život			.694	
Rad i posao		.308	.598	
Nacionalna prošlost i sudbina vlastite nacije	.389		.468	.304
Vojska i vojne stvari				.782
Sport i sportska zbivanja				.751
% zajedničke varijance	16,4	14,9	11,4	10,3

Tablica 6: Razlike između mladih u prihvaćanju interesnih orijentacija

Obilježja mladih	Faktor 1	Faktor 2	Faktor 3	Faktor 4
<i>Spol</i>			<i>F-omjer=54,53</i>	<i>F-omjer=394,48</i>
Žene			0,169	-0,419
Muškarci			-0,161	0,400
<i>Dob</i>			<i>F-omjer=24,81</i>	<i>F-omjer=19,96</i>
15 – 19 godina			-0,165	0,200
20 – 24 godine			-0,045	-0,086
25 – 29 godina			0,214	-0,113
<i>Socioprof. status</i>	<i>F-omjer=22,32</i>	<i>F-omjer=6,93</i>	<i>F-omjer=20,77</i>	<i>F-omjer=9,78</i>
Zaposleni	-0,088	-0,008	0,164	-0,038
Nezaposleni	-0,215	-0,177	0,140	-0,082
Učenici	0,044	0,056	-0,183	0,219
Studenti	0,313	0,127	-0,215	-0,096
<i>Obrazovanje oca</i>	<i>F-omjer=31,63</i>	<i>F-omjer=12,72</i>	<i>F-omjer=21,75</i>	
OŠ i manje	-0,337	-0,174	0,279	
KV/VKV	-0,216	-0,116	0,111	
Srednja škola	0,065	0,152	-0,112	
VŠS, VSS i više	0,325	0,202	-0,222	
<i>Obrazov. ispitanika</i>	<i>F-omjer=20,78</i>	<i>F-omjer=6,13</i>	<i>F-omjer=6,23</i>	<i>F-omjer=17,79</i>
OŠ i manje	-0,053	0,000	-0,090	0,177
Ind./zanatska škola	-0,309	-0,200	0,199	0,143
Srednja škola	0,073	0,070	-0,027	-0,082
VŠS, VSS i više	0,312	0,000	0,017	-0,317
<i>Mjesto rođenja</i>	<i>F-omjer=12,25</i>	<i>F-omjer=9,55</i>	<i>F-omjer=12,89</i>	
Selo	-0,144	-0,129	0,157	
Mali grad	0,049	0,078	-0,091	
Veliki grad	0,188	0,207	-0,170	
Zagreb	0,179	0,061	-0,143	
<i>Mjesto stanovanja</i>	<i>F-omjer=11,87</i>	<i>F-omjer=8,83</i>	<i>F-omjer=11,54</i>	<i>F-omjer=12,15</i>
Selo	-0,131	-0,120	0,131	0,135
Mali grad	0,009	0,070	-0,025	-0,058
Veliki grad	0,193	0,235	-0,265	-0,003
Zagreb	0,196	0,039	-0,126	-0,233
<i>Regional. pripadnost</i>		<i>F-omjer=4,51</i>	<i>F-omjer=8,48</i>	<i>F-omjer=6,40</i>
Sjeverna Hrvatska		-0,055	-0,004	0,020
Središnja Hrvatska		-0,093	0,075	0,105
Istra i Primorje		0,211	-0,290	-0,097
Istočna Hrvatska		-0,134	0,099	0,051
Dalmacija		0,069	0,172	0,145
Zagreb		0,040	-0,130	-0,229
<i>Religioznost</i>	<i>F-omjer=8,67</i>		<i>F-omjer=126,42</i>	<i>F-omjer=21,48</i>
Religiozni	-0,057		0,193	0,083
Neodlučni	0,117		-0,395	-0,154
Nereligiozni	0,204		-0,780	-0,354
<i>Bračni status</i>		<i>F-omjer=32,79</i>	<i>F-omjer=100,78</i>	<i>F-omjer=20,55</i>
Neoženjeni		0,062	-0,107	0,049
Oženjeni		-0,266	0,458	-0,211

Prvi je faktor nazvan *spoznajna interesna orijentacija* jer uključuje interes za raznorodne fenomene, ali čija je zajednička značajka da iziskuju intelektualni angažman pojedinca. Prema distribuciji odgovora (tablica 4), riječ je o osrednje zastupljenoj interesnoj orijentaciji, a analiza varijance pokazuje da su mladi najmanje diferencirani u njezinu prihvaćanju. Spoznajnu interesnu orijentaciju tako natprosječno zastupaju mladi čiji je otac akademski obrazovan i koji su sami jednako obrazovani, studenti, mladi urbane provenijencije i domicila te oni koji nisu religiozni. Na suprotnom su polu mladi čiji su očevi niže obrazovani, koji su i sami obrazovani za neko radničko zanimanje, oni ruralnog porijekla i rezidencijalnog statusa te nezaposleni. Grupirana obilježja svjedoče o tome da su sociokulturno kompetentnije skupine mladih sklonije spoznajnoj interesnoj orijentaciji. Očito je da obrazovanje i urbaniziranost stimuliraju razvoj interesa za područja koja, opet, pridonose boljem upoznavanju svijeta oko sebe.

Socijabilna interesna orijentacija je druga latentna dimenzija koja obuhvaća interese koji ponajviše ukazuju na potrebu mladih za druženjima i zabavom. Ujedno se radi o interesima najzastupljenijima u populaciji mladih, pa se može pretpostaviti kako je ova interesna orijentacija i najraširenija među njima. Unatoč tomu, ispitanici se međusobno prilično razlikuju u prihvaćanju socijabilne interesne orijentacije. Konkretno, ovoj su interesnoj orijentaciji najskloniji studenti, mladi čiji su očevi srednje ili visokoobrazovani kao i oni koji su odrasli i nastanjeni u velikim gradovima te Istri i Primorju. Od njih se najviše razlikuju mladi koji su u braku, čiji je otac niže obrazovan, koji su završili trogodišnju srednju školu, ispitanici odrasli i nastanjeni na selu (najviše u Istočnoj Hrvatskoj) i oni koji su nezaposleni. U ovom se slučaju najviše ističe utjecaj situacijskih okolnosti (bračni i socioprofesionalni status), ruralno-urbanog kontinuuma i socijalnog porijekla. Drugim riječima, život u braku, niže socijalno porijeklo i nezaposlenost destimuliraju zainteresiranost za druženja i provode. U tome se može prepoznati kako nedostatak vremena (obiteljske obveze), adekvatnih mjesta za okupljanje (ruralne sredine) i financijskih sredstava (nezaposlenost i lošiji socijalni status obitelji) pridonose potiskivanju dominantnih interesa za druženjima i zabavom unutar generacije mladih. Zanimljivo je da njihova dob ne utječe na prihvaćanje socijabilne interesne orijentacije – za razliku od pet godina ranije, kada je najstarija kohorta mladih najmanje zastupala tu interesnu orijentaciju (Ilišin, 2002:279).

Treći je izlučeni faktor imenovan kao *tradicionalistička interesna orijentacija* jer ponajprije sadrži interese iz korpusa tradicijskih vrijednosti: obitelj, vjera i nacija. Imajući na umu prihvaćanje pojedinačnih interesa (tablica 4), može se pretpostaviti kako se radi o prilično raširenoj orijentaciji. Indikativno je što su u prihvaćanju tradicionalističke interesne orijentacije mladi međusobno maksimalno diferencirani, odnosno razlike proizvode sva promatrana obilježja. Pri tome je potpuno očekivano da ovoj orijentaciji u

najvećoj mjeri pripadaju religiozni, ispitanici koji su u braku, zatim žene, najstariji ispitanici, zaposleni i nezaposleni s obrazovanjem za neko radničko zanimanje i porijeklom iz obitelji u kojima je otac takvog ili nižeg obrazovanja te oni koji su odrasli i žive u ruralnim područjima Dalmacije i Istočne Hrvatske. Najmanje su tradicijski orijentirani nereligiozni, oni koji nisu u braku, muškarci čiji je otac prosječno obrazovaniji, oni koji su urbane provenijencije i domicila, koji žive u Zagrebu te Istri i Primorju, pripadaju najmlađoj dobnoj kohorti i studiraju. Navedene razlike ukazuju na komplementaran utjecaj socijalizacijskih čimbenika i životnog ciklusa, uključivši pripadajuće socijalne okolnosti. Patrijarhalni model odgoja, sazrijevanje i preuzimanje nekih trajnih društvenih uloga (kao što su profesionalna i obiteljska) potenciraju oblikovanje tradicionalističke interesne orijentacije.

Posljednji, četvrti faktor nazvan je *kompeticijska interesna orijentacija* jer kao najbolje saturirana obuhvaća dva interesa kojima su zajednički elementi natjecanje, snaga, vještina i disciplina. To je također jedna od orijentacija koja je razmjerno slabije zastupljena u populaciji mladih, vjerojatno i zato što su uključeni interesi daleko manje prisutni kod mladih ispitanica. Dapače, analiza varijance pokazala je enormne razlike na temelju spolne pripadnosti, no i većina drugih obilježja diferencirala je mlade u zastupanju ovog faktora – više je prihvaćaju najmlađi ispitanici (i to učenici), oni sa završenom osnovnom ili trogodišnjom srednjom školom te stanovnici sela, i to u Središnjoj Hrvatskoj i Dalmaciji. Istodobno, najmanje zanimanje za vojsku, sport, tehniku i naciju pokazuju mladi koji su u braku, nereligiozni, najstariji, visokoobrazovani i žitelji Zagreba. Promatrajući navedena obilježja integralno, može se konstatirati kako kompeticijsku interesnu orijentaciju primarno zastupaju muškarci mlađe životne dobi socijalizirani u patrijarhalnom okruženju obilježenom snažnim tradicijskim elementima.

4. Zaključne napomene

Analiza načina provođenja slobodnog vremena i interesa pruža uvid u jedan vrlo važan segment svakodnevnoga života mladih, te njihove preokupacije i obrasce ponašanja.

Komparacija mladih i starijih u pogledu provođenja slobodnog vremena i iskazanih interesa nedvojbeno ukazuje na značajne generacijske razlike. Mladi su ti koji više sudjeluju u većini aktivnosti slobodnog vremena, dok se u pogledu interesa uočava jasna podjela na one koji su znatno bliži mladima i one koji su bliži starijima. Tako se ovo područje svakodnevnoga života pokazuje kao ono u kojemu su generacijske razlike najizraženije, tj. kao poprište značajnog utjecaja životnog ciklusa i situacijskih okolnosti koje se za mlade i starije bitno razlikuju.

U usporedbi s 1999. godinom, mladi su 2004. pokazali nešto veću participaciju u većini ispitanih aktivnosti u slobodnom vremenu, a porastao je i njihov interes za većinu promatranih pojava. Pri tome bi se moglo zaključiti kako postoji stanovita konvergencija između interesa mladih i aktivnosti koje upražnjavaju u svojem slobodnom vremenu.

Istodobno, u hijerarhiji promatranih aktivnosti i interesa, kao i u strukturiranju promatranih fenomena, zbile su se male promjene. Stabilnost stilova života i interesnih orijentacija govori o trajnom i istosmjernom utjecaju nekih civilizacijskih i sociokulturnih elemenata modernog društva, zbog čega svaki novi naraštaj mladih formira obrasce svakodnevnog života slične onima prethodnih generacija. Mladi su i danas u svom slobodnom vremenu najviše zaokupljeni druženjima, izlascima i medijima, odnosno sadržajima koji jamče zabavu i razonodu, dok su sadržaji orijentirani na edukaciju i razvoj ličnosti u drugom planu. Isto tako, mladi su i dalje najviše zainteresirani za fenomene iz sfere privatnosti, dok su pojave koje konstituiraju domenu javnosti na margini njihova interesa.

Aktivnosti unutar slobodnog vremena mladih strukturirane su u osam prepoznatljivih obrazaca – elitni, urbani, ruralni, obiteljski, sportski, medijski, aktivistički i pasivni – u čijem su prihvaćanju ustanovljene znakovite razlike. Najviše se diferenciranja pokazalo između ruralnog i elitnog obrasca, dok su, s druge strane, pri (ne)prihvaćanju aktivističkog obrasca mladi potpuno homogeni. Situacijske (bračni i socioprofesionalni status) i socijalizacijske (dob i stupanj obrazovanja) okolnosti obilježja su koja u najvećoj mjeri diferenciraju mlade u prihvaćanju ili odbijanju određenih obrazaca slobodnog vremena. Od osrednjeg su utjecaja spol, obrazovanje oca i regionalna pripadnost – dakle, obilježja povezana s primjetnim utjecajem obitelji i šire okoline. Pri tome je očekivano da odrastanje u obiteljima nižeg socijalnog porijekla destimulira sudjelovanje u nizu aktivnosti. Neočekivano je, pak, da sličan utjecaj ima i pripadnost muškom spolu: dokolica djevojaka je nešto svestranija i bogatija. Kao najmanje utjecajna obilježja pokazali su se domicil, provenijencija i religijska samoidentifikacija – unutar ovog korpusa treba naglasiti kako se čini da stalni boravak i odrastanje u ruralnoj sredini više ne predstavljaju prepreku participaciji mladih u većini željenih aktivnosti kao što je to bilo prije.

Zanimanje mladih za sve ispitivane fenomene porastao je tijekom pet godina, a značajne promjene nisu registrirane ni u hijerarhiji ni u strukturi interesa. Pojedinačni su se interesi strukturirali u četiri prepoznatljive interesne orijentacije – spoznajna, socijabilna, tradicionalistička i kompeticijska – pri čemu su mladi najviše diferencirani u pogledu zastupanja tradicionalističke, a najhomogeniji su u prihvaćanju spoznajne interesne orijentacije. Stupanj obrazovanja ispitanika te socioprofesionalni i rezidencijalni status najviše

razdvajaju mlade u pogledu prihvatanja analiziranih interesnih orijentacija. Prilično su utjecajna obilježja provenijencija, stupanj obrazovanja oca, bračni status te regionalna i religijska pripadnost. Najmanju razliku proizvode spol i dob, što ukazuje na to da se interesna struktura formira već u adolescentskoj dobi i da je došlo do konvergencije između ranije rodno diferenciranih obrazaca socijalizacije. Gledajući rezultate integralno, uočava se da su na jednoj strani mladi nižeg obrazovanja (učenici ili nezaposleni) porijeklom iz obitelji nižeg društvenog statusa i ruralnih sredina – oni u većoj mjeri prihvaćaju tradicionalističku i kompeticijsku interesnu orijentaciju. Na drugoj su strani studenti socijalizirani u obiteljima višeg društvenog statusa i urbanom okruženju te oni koji imaju prosječno više obrazovanje – oni u većoj mjeri prihvaćaju spoznajnu i socijabilnu interesnu orijentaciju.

Kada se zajedno promatraju obrasci provođenja slobodnog vremena i interesne orijentacije, uočava se blaga tendencija homogeniziranja mladih. No, i nadalje su mladi prilično diferencirani u svojim afinitetima i interesima, a međusobne razlike ponajviše proizlaze iz nejednakih uvjeta socijalizacije i situacijskih okolnosti. Pritom se socijalno kompetentnija mladež (obrazovaniji, urbanog porijekla i potomci obrazovanih očeva) pokazuje kao svestranija – slobodno joj je vrijeme bogatije, a interesi su im češće usmjereni prema javnoj sferi svakodnevnoga života.

Literatura

- Božović, R. (1979): *Iskušenja slobodnog vremena*. Beograd: Mladost.
- Burns, T. (1973): *Leisure and Society in Britain*. London: Allen Lane.
- Dumazedier, J. (1967): *Toward a Society of Leisure*. New York: Free Press.
- Clarke, J.; Critcher, C. (1985): *The Devil Makes Work: Leisure in Capitalist Britain*. London: Macmillan.
- Cotterell, J. L. (1990): Tracking teenagers in time and space. *Youth Studies* 9(4): 32-37.
- Fink, B.; Wild, K. (1995): Similarities in Leisure Interests: Effects of Selection and Socialization in Friendships. *Journal of Social Psychology* 135(4): 471-482.
- Gans, H. J. (1974): *Popular Culture and High Culture*. New York: Basic Books.
- Green, E.; Hebron, S.; Woodward, D. (1990): *Women's Leisure, What Leisure?* London: Macmillan.
- Hall, S. and Jefferson, T. (1976): *Resistance through Rituals: Youth Sub-cultures in Post-war Britain*. London: Hutchinson.
- Hebdige, D. (1979): *Subculture: The Meaning of Style*. London: Routledge.

- Hendry, L.; Shucksmith, J.; Love, J. G.; Glendinning, A. (1993): *Young people's leisure and lifestyles*. London: Routledge.
- Ilišin, V. (1988): Interesi i slobodno vrijeme, u: Radin, F. (ur.): *Fragmenti omladine*. Zagreb: CDD/IDIS.
- Ilišin, V. (2002): Interesi i slobodno vrijeme mladih, u: Ilišin, V., Radin, F. (ur.): *Mladi uoči trećeg milenija*. Zagreb: IDIZ/DZZOMM.
- Ilišin, V. (2006): Slobodno vrijeme i kultura mladih, u: Ilišin, V. (ur.): *Mladi između želja i mogućnosti. Položaj, problemi i potrebe mladih Zagrebačke županije*. Zagreb: Institut za društvena istraživanja / Zagrebačka županija, 299-330.
- Jäckel, M.; Wollscheid, S. (2007): Time is Money and Money Needs Time? A Secondary Analysis of Time-Budget Dana in Germany. *Journal of Leisure Research* 39(1): 86-109.
- Lefebvre, H. (1988): *Kritika svakidašnjega života*. Zagreb: Naprijed.
- Mahoney, J. & Stattin, H. (2000): Leisure activities and adolescent antisocial behaviour: The role of structure and social context. *Journal of Adolescence* 23: 113-127.
- Martinić, T. (1977): *Slobodno vrijeme i suvremeno društvo*. Zagreb: Informator.
- McCready, K. (1997): At-Risk Youth and Leisure: An Ecological Perspective. *Journal of Leisureability* 24(2): 224-231.
- Melman, S.; Little, S. G.; Akin-Little, K.A. (2007): Adolescent Overscheduling: The Relationship Between Levels of Participation in Scheduled Activities and Self-Reported Clinical Symptomatology. *The High School Journal* 1: 18-31.
- Miles, S. (1998): *Consumerism as a way of life*. London: Sage.
- Miles, S. (2000): *Youth Lifestyles in a Changing World*. Buckingham: Open University Press.
- Moren, E. (1979): *Duh vremena*. Beograd: BIGZ.
- Nguyen-Michel, S. T.; Unger, J. B.; Hamilton, J.; Spruijt-Metz, D. (2006): Associations between physical activity and perceived stress/hassles in college students. *Stress and Health* 22: 179-188.
- Northcote, J. (2006): Nightclubbing and the Search for Identity: Making the Transition from Childhood to Adulthood in an Urban Milieu. *Journal of Youth Studies* 9(1): 1-16.
- Pantić, D. (1980): *Priroda interesovanja*. Beograd: IIC.
- Pantić, D.; Joksimović, S.; Džuverović, B.; Tomanović, V. (1981): *Interesovanja mladih*. Beograd: IIC.
- Parker, S. (1985): *Leisure and Work*. London: George Allen.
- Piko, B. F.; Vazsonyi, A. T. (2004): Leisure activities and problem behaviours among Hungarian youth. *Journal of Adolescence* 27: 717-730.
- Rapoport, R. and Rapoport, R. N. (1974): Four themes in the sociology of leisure. *The British Journal of Sociology* 25(2): 215-229.
- Roberts, K. (1978): *Contemporary Society and the Growth of Leisure*. New York: Longman.
- Roberts, K. (1983): *Youth and Leisure*. London: Allen and Unwin.
- Roberts, K.; Fagan, C. (1999): Young people and their leisure in former communist countries: Four theses examined. *Leisure Studies* 13: 33-48.

- Rojek, C. (1995): *Decentring Leisure: Rethinking Leisure Theory*. London: Sage.
- Rosenberg, B. and White, D. M. (1957): *Mass Culture: The Popular Arts in America*. New York: The Free Press.
- Roznowski, M.; Hong, S; Reith, J. (2000): A Further Look at Youth Intellectual Giftedness and its Correlates: Values, Interests, Performance, and Behaviour. *Intelligence* 28(2): 87-113.
- Scheerder, J.; Taks, M.; Vanreusel, B.; Renson, R. (2005): Social Changes in youth sports participation styles 1969-1999: the case of Flanders (Belgium). *Sport, Education and Society* 10(3): 321-341.
- Scruton, S.; Bramham, P. (1995): Leisure and Postmodernity, u: Haralambos, M. (ur.): *Developments in Sociology*. Ormskirk: Causeway Press, 11-29.
- Sercombe, H. (1990): Ambivalent Leisure. *Youth Studies* 9(4): 27-31.
- Smith, D. M. (1987): Some Patterns of Reported Leisure Behaviour of Young People. A Longitudinal Study. *Youth & Society* 18(3): 255-281.
- Smolić-Krković, N. (1970): O interesu i metodama njegova ispitivanja. *Pedagoški rad* 16(1-2): 36-45.
- Strinati, D. (1995): *An Introduction to Theories of Popular Culture*. London: Routledge.
- Sweeting, H.; West, P. (2003): Young People's leisure and Risk-Taking Behaviours: Changes in Gender Patterning in the West of Scotland during 1990s. *Journal of Youth Studies* 6(4): 391-412.
- Zeijl, E.; Du Bois-Reymond, M.; Te Poel, Y. (2002): Young Adolescents' Leisure Patterns. *Society and Leisure* 24(2): 379-402.
- Zvonarević, M. (1981): Pop-koncerti i ponašanje mladih. *Naše teme* 25(12): 1979-2000.

Dejana Bouillet

MLADI I PSIHOAKTIVNE SUPSTANCE: EKSPERIMENTIRANJE ILI PUT U OVISNOST

1. Uvodna razmatranja

Problem ovisnosti mladih o duhanu, alkoholu i drugim psihoaktivnim supstancama, kao simptom krize modernog društva, dvostruko je alarmantan. Radi se o pojavi koja ozbiljno narušava zdravlje i mogućnost uravnoteženog socijalnog funkcioniranja velikog broja mladih ljudi u najosjetljivijoj fazi njihova individualnog razvoja i koja ujedno upozorava društvo na potrebu revidiranja postojećih stavova prema egzistencijalnim potrebama mladih (Petrović, 1983). Iako transformacija sveukupnog društvenog konteksta nije urodila znatnijim promjenama u području izvornih potreba mladih, svjedočimo promjenama u reagiranju, ponašanju, načinima i mogućnostima zadovoljavanja različitih potreba mladih. Stoga visoka očekivanja i potrebe, koje u kompleksnom društvu ne mogu biti lako i brzo zadovoljene, mogu ponukati mlade na konzumiranje droga (Haney, 2001). Konzumiranje psihoaktivnih supstanci tako postaje moćna alternativa za onaj dio mladih koji ne nalaze motive za prilagođavanje ponuđenom načinu života što ga kreira “establishment”, a prema kojem se smisao života nalazi u prestižu, kompeticiji, novcu i hedonizmu (Sakoman, 2000). Kao osobito izražene socijalne rizike ovisnosti mladih o drogama, S. Sakoman (2001) prepoznaje moralnu krizu suvremene civilizacije, poremećen sustav i odbacivanje tradicionalnih vrijednosti, krizu institucije braka i obitelji u kojoj roditelji suviše toga podređuju težnji za moći, osobnom prestižu, novcu i hedonizmu.

Proces razvoja ovisnosti o psihoaktivnim supstancama ovisan je o tri činitelja (Petrović, 1983):

- obilježjima ličnosti i iskustvu osobe koja konzumira drogu;
- prirodi šireg i aktualnog sociokulturnog miljea konzumenta;
- farmakološkim učincima psihoaktivnih supstanci, količini i učestalosti uzimanja i načina unošenja u organizam.

Droge nesumnjivo djeluju u skladu sa svojim farmakološkim svojstvima, ali s obzirom na socijalnu i interakcijsku konstrukciju subkulturnog svijeta i značenja, mnoge se droge mogu različito upotrebljavati unutar različitog subkulturnog stila, proizvodeći različite učinke i uklapajući se u različite modele života i sustave vrijednosti (Perasović, 2001:327). Motive, koji će neku mladu osobu nagnati na posezanje za drogama, M. Powell (1972) nalazi u osjećaju otuđenosti, opiranju utjecajima autoriteta odraslih, pritisku grupa vršnjaka, traženju novih podražaja i doživljaja te emocionalnim oštećenjima. Na temelju rezultata brojnih znanstvenih istraživanja, H. Swadi (1999) kao rizične činitelje za razvoj ovisničkog ponašanja osobito ističe psihička obilježja osobe (oslabljeni mehanizmi samokontrole, visoka razina sklonosti eksperimentiranju i rizičnim ponašanjima i slično), sklonost agresivnim i antisocijalnim ponašanjima, psihopatologiju, poremećaje u ponašanju i ADHD, prethodna iskustva s drogama, genetičke činitelje, utjecaj grupa vršnjaka, konzumiranje droga od strane roditelja i probleme u obiteljskoj komunikaciji i dinamici. Nema dvojbe, etiologija ovisnosti o psihoaktivnim supstancama vrlo je slojevita. Zbog toga je i svaki pokušaj da se u vezi s time ponude neki općevažeći odgovori unaprijed osuđen na potpuni neuspjeh ili polovični odgovor (Rački, 1994). Tako su propali i mnogi pokušaji kojima se problem zlorabuse droga nastojao objasniti u sklopu pojedinih bioloških, psiholoških ili socioloških teorija (npr. teorije adaptacije, teorije uvjetovanja, teorije etiketiranja i drugih).

U pravu su oni koji se zalažu za sveobuhvatno razmatranje ove pojave te za maksimalno uvažavanje posebnosti koje proizlaze iz obilježja određene osobe, ali i mikro i makro okruženja u kojem se ona razvijala. U tom kontekstu, učestalost konzumiranja psihoaktivnih supstanci zasigurno ovisi i o brojnim gospodarskim, političko-pravnim, javnozdravstvenim i drugim činiteljima koji u danom trenutku definiraju određen društveni prostor (kriminaliziranje korištenja i posjedovanja određenih supstanci, učinkovitost reakcije na organizirani kriminal i drugo). Spomenimo s time u vezi kako nikotin i alkohol (uz kofein) predstavljaju najrasprostranjenije droge na našem području. One su ukorijenjene u kulturi i njihova upotreba dio je svakodnevnog života, iako oblici teške ovisnosti o tim drogama mogu dovesti do drastičnog razaranja socijalnih odnosa i individualnog zdravlja (Perasović, 2001).

U slučajevima u kojima činitelji socijalnog okruženja sa svim svojim opterećenjima postanu presloženi za neku osobu, njezina je društveno neprilagođena i individualno štetna ponašanja razložno promatrati kao sociopatološki fenomen. U takvim se okolnostima ovisnost ne pojavljuje kao individualan nesretan slučaj, već postaje reprezentant opće društvene tendencije. U tom svijetlu, problem ovisnosti mladih o različitim opijatima sociološki orijentirani teoretičari objašnjavaju kao problem izazvan utjecajem društvenih grupa i društva u cjelini, koje u pojedincu stvaraju visoku napetost, mjerljivu kroz

osjećaj krivnje, stres, prigušenu agresivnost, konfliktnost i seksualnu tenziju (Galić, 2003), a droga se tumači kao sredstvo redukcije anksioznosti.

Ako zlouporabu droga definiramo kao visoko rizičan, bolestan i društveno neprihvatljiv način zadovoljavanja prirodne ljudske potrebe za osjećajem ugone i zadovoljstva, jasno je da će se potražnja za drogama povećati pogoršanjem kvalitete života. To ujedno znači da će okolnosti u kojima se mnogo mladih osjeća frustrirano, nezadovoljno ili izgubljeno djelovati poticajno na odluku mnogih pojedinaca da uzimanjem sredstava ovisnosti postignu onaj osjećaj ugone, koji ne mogu ostvariti uz dostupne i društveno prihvatljive izvore životne radosti (Sakoman, 2000). Do sada provedena istraživanja potvrđuju da je nemogućnost zadovoljenja osnovnih psiholoških potreba u socijalnom okruženju jedan od značajnijih činitelja formiranja ovisničkog ponašanja mladih (Haney, 2001). Poznato je također da će konzumiranju psihoaktivnih supstanci biti sklonije mlade osobe koje su u manjoj mjeri internalizirale društveno prihvaćen sustav vrijednosti (Towerman, 1993). No, stjecanje društvenih stajališta ovisi o društvenoj zbilji. Rasčlanjajući hrvatsku društvenu zbilju kao možebitan društveni okvir za ovisnost među mladima, I. Rebac (1995) navodi brojne socijalne razloge za dezorijentaciju i besperspektivnost, nalazeći ih u obitelji, grupama vršnjaka, odgojno-obrazovnim institucijama i globalnom društvu (nepostojanje institucionalno i funkcionalno ustrojenog vrijednosnog sustava, tranzicijska transformacija, socijalno raslojavanje društva, potiskivanje pojedinih društvenih slojeva, sudar zapadnog liberalizma i hrvatske tradicije). I drugi autori ukazuju na mogućnost da se dio mladih pretvori u izrazito problematičan segment populacije nekog društva zbog osobitosti njihova društvenog položaja općenito. Radi se o segmentu populacije koji se suočava s ozbiljnim teškoćama i značajnim izazovima u svojoj neposrednoj životnoj okolini, nalazeći se u poziciji kada moraju donositi veoma dalekosežne životne odluke, bez mogućnosti potpunog sagledavanja njihovih konzekvencija (Davidović, 1984). Navedeno se osobito ogleda u teškoćama s kojima se mladi suočavaju nastojeći zauzeti svoje mjesto u svijetu rada, čemu često prethodi i nemogućnost usklađivanja osobnih obrazovnih i profesionalnih težnji s potrebama i mogućnostima društva u kojem stasaju. U nekim slučajevima, navedene okolnosti mogu imati obilježja kriznih stanja koja se, pak, reflektiraju na način mišljenja i ponašanja mladih, pri čemu neki od njih krizno razdoblje nastoje razriješiti i pomoću psihoaktivnih supstanci.

Potrebu interveniranja u socijalni prostor mladih u svjetlu prevencije ovisničkog ponašanja potvrđuju službeni podaci Hrvatskog zavoda za javno zdravstvo (Katalinić, Kuzman, Svaguša, 2003) koji kao rizičnu dob za eksperimentiranje sa sredstvima ovisnosti prepoznaju razdoblje od 15. do 17. godine života, pri čemu od prvog konzumiranja neke psihoaktivne supstance do dolaska na liječenje u prosjeku protekne čak četiri godine.

Budući da je strukturi socijalnog prostora imanentno neprestano mijenjanje, zanimljivo je pratiti na koji se način u različitim vremenskim točkama i društvenim uvjetima manifestira korištenje psihoaktivnih supstanci. Posebno je važno razmotriti povezanost korištenja psihoaktivnih supstanci i socijalnih obilježja mladih, uključujući i njihovu komunikaciju s roditeljima i prijateljima, jer spoznavanje ove veze u značajnoj mjeri može pridonijeti rasvjetljavanju okolnosti koje će umanjiti potrebu mladih osoba da eksperimentiraju sa sredstvima ovisnosti, te da, ako to ipak učine, ne usvoje ovisničke obrasce ponašanja.

U ovom je segmentu našeg istraživanja pozornost usmjerena na analizu udjela mladih koji na različitim razinama koriste psihoaktivne supstance te na iznalaženje socijalnih obilježja i obrazaca njihove komunikacije s roditeljima i prijateljima koji pridonose njihovoj potrebi da eksperimentiraju s psihoaktivnim supstancama. U ovome istraživanju, pod pojmom psihoaktivna supstanca podrazumijevamo tvari koje imaju psihoaktivni efekt (prouzrokuju smanjene osjete boli, pospanost ili budnost, ili halucinacije, ili smetnje u motornim funkcijama, mišljenju, ponašanju, zapažanju ili raspoloženju) i imaju svojstvo da, pri dugotrajnijem uzimanju, mogu stvoriti stanja ovisnosti pa stoga mogu stvarati zdravstvene i socijalne probleme (Lalić, Nazor, 1997).

Psihoaktivne supstance uključene u analizu su: hašiš, marihuana i slično, heroin, ecstasy, kokain i slično, tablete za smirenje i koncentraciju¹, alkohol i duhan. Obilježja mladih, s obzirom na raspoložive podatke, uključuju socijalna obilježja i teme njihovih razgovora s roditeljima i prijateljima. Prostor socijalnih obilježja mladih opisan je sljedećim varijablama: regionalna pripadnost, stalno mjesto boravka, provenijencija, stambeni status, bračni status, obrazovanje ispitanika i njihovih očeva, socioprofesionalni status, dob, spol, zadovoljstvo životom (uključivši percepciju osobne budućnosti) te rangiranje alkoholizma, narkomanije, nedostatka životne perspektive i društveno neprihvatljivih ponašanja kao društvenih problema. Komunikacija s roditeljima i prijateljima je opisana s 11 tema komunikacije koje su faktorizirane u faktor razgovora o privatnim temama, faktor razgovora o zajedničkim i osobnim problemima i faktor razgovora o društvenim temama (u slučaju komunikacije s roditeljima) te u faktor razgovora o zajedničkim temama, faktor razgovora o privatnim temama i faktor razgovora o osobnim temama (u slučaju komunikacije s prijateljima)². Hašiš, marihuana i slično, zbog jačine učinka i opasnosti od stjecanja ovisnosti o njima, uvjetno se nazivaju "lakim" drogama, dok se heroin, ecstasy, kokain i slično uvjetno tretiraju kao "teške" droge jer njihovo učestalo i kontinuirano konzumiranje proizvodi snažniji učinak i često izaziva ovisnost.

¹ Radi se o uporabi tableta za smirenje i koncentraciju koja nije medicinski kondicionirana.

² Vidjeti poglavlje: *(Ne)zadovoljstvo životom i obrasci komunikacije mladih*.

Udio mladih koji koriste različite psihoaktivne supstance razmatra se putem usporedbe rezultata ovog i istraživanja koja su u ranijim razdobljima provedena na Institutu za društvena istraživanja u Zagrebu (*Položaj, svijest i ponašanje mlade generacije Hrvatske* iz 1986. godine i *Vrijednosni sustav mladih i društvene promjene u Hrvatskoj* iz 1999. godine). U analizu su također uvršteni rezultati koji se odnose na starije ispitanike (u dobi od 30 i više godina).

Učestalost konzumiranja psihoaktivnih supstanci razmatra se pomoću analize distribucije ispitanika po kategorijama odnosnih varijabli u različitim vremenskim točkama. Razlike u konzumiranju psihoaktivnih supstanci s obzirom na socijalna obilježja mladih ustanovljene su pomoću hi-kvadrat testa, uz kriterij značajnosti .0001 i manje. Za potrebe ove analize, izvršeno je sažimanje varijabli o korištenju psihoaktivnih supstanci na dvije kategorije: "nisam probao" i "probao sam". Kategorija "probao sam" uključuje izvorne kategorije "probao sam", "rijetko koristim" i "često koristim". Razlike u konzumiranju psihoaktivnih supstanci mladih s obzirom na komunikaciju s roditeljima i prijateljima ustanovljene su pomoću analize varijance na faktorima komunikacije s roditeljima i prijateljima. U ovom slučaju su varijable o korištenju psihoaktivnih supstanci sažete u kategorije "nisam probao", "probao sam" i "rijetko ili često koristim".

Podaci su prikupljeni u općoj populaciji mladih u kojoj je uvijek znatno manje ovisnika nego povremenih uzimatelja droga. Povremeni uzimatelji droga uobičajeno se dijele na tri potkategorije: eksperimentatore (osobe koje su jednom ili nekoliko puta probale drogu), rekreativne (vikend) konzumente u koje ubrajamo osobe koje drogu uzimaju jednom ili nekoliko puta mjesečno i kod kojih se još ne uočavaju štetne posljedice te uzimatelje droga kod kojih su štetne posljedice očigledne, ali još uvijek nisu ovisnici (Sakoman, 2001)³. U ovoj je analizi pozornost usredotočena na razinu eksperimentiranja s psihoaktivnim supstancama jer je upravo eksperimentiranje najčešći motiv posezanja za ovim sredstvima.

Ciljevi analize doticaja mladih s psihoaktivnim supstancama su: ustanoviti razinu u kojoj mladi konzumiraju različite psihoaktivne supstance; usporediti razmjere korištenja psihoaktivnih supstanci u tri vremenske točke; usporediti razmjere korištenja psihoaktivnih supstanci u populaciji mladih i starijih ispitanika; ustanoviti socijalna obilježja koja pridonose češćem eksperimentiranju mladih

³ S. Sakoman (2001:22) ovisnike definira kao osobe koje su se uzimanjem droge dovele u stanje ovisnosti. To stanje znanost danas opisuje kao kroničnu, recidivirajuću bolest – stanje psihičko, a katkad i fizičko, koje nastaje zbog međutjecaja organizma i droge, a karakterizirano je ponašajnim i drugim promjenama koje uvijek uključuju neodoljivu unutarnju prisilu da se unatoč spoznaji o štetnim posljedicama (gubitak kontrole) nastavi s uzimanjem određene droge, bilo radi izazivanja njenih poželjnih učinaka, bilo radi izbjegavanja patnje koja će se razviti (apstinencijska kriza), ako se s uzimanjem droge prekine.

s različitim psihoaktivnim supstancama i ustanoviti obrasce komunikacije s roditeljima i prijateljima koji pridonose češćem eksperimentiranju mladih s različitim psihoaktivnim supstancama.

U analizi se polazi od hipoteze prema kojoj se mladi eksperimentatori i neeksperimentatori s psihoaktivnim supstancama međusobno razlikuju po svojim socijalnim obilježjima i obrascima komunikacije s roditeljima i prijateljima.

2. Socijalna obilježja mladih konzumenata psihoaktivnih supstanci

U analizu udjela ispitanika koji konzumiraju psihoaktivne supstance uključeni su podaci dobiveni u istraživanjima provedenim 1986. godine (za hašiš, marihuanu i slično te za alkohol), 1999. i 2004. godine. Podaci za 2004. godinu uključuju i podatke za starije ispitanike koji su uvršteni sa ciljem uspoređivanja zastupljenosti korištenja pojedinih psihoaktivnih supstanci mladih i starijih ispitanika. U tablici 1 prikazana je distribucija ispitanika prema učestalosti korištenja psihoaktivnih supstanci.

Vidljivo je, ponajprije, da je 1999. godine, u odnosu na ranije razdoblje, došlo do višestrukog porasta konzumenata hašiša i marihuane te alkohola. U 2004. u odnosu na 1999. godinu bilježi se blagi pad čestih konzumenata hašiša, marihuane i sličnog, heroína, ecstasyja, kokaina i sličnog te cigareta. Istodobno je porastao broj mladih koji često koriste alkohol i tablete za smirenje i koncentraciju. Godine 2004. je također nešto veći broj mladih koji su probali "lake" i "teške" droge. No, manje je onih koji su samo probali tablete za smirenje i koncentraciju, te alkohol i cigarete. Značajno je uočiti trend prema kojem postoji sve veći broj mladih koji psihoaktivne supstance uopće nisu probali.

U svim promatranim razdobljima, mladi najviše koriste duhan i alkohol (korištenje ovih sredstava ovisnosti karakterizira više od 40% mladih). Slijede hašiš, marihuana i slično, tablete za smirenje i koncentraciju, a na posljednjem su mjestu heroin, ecstasy i kokain.

I među starijim ispitanicima najrasprostranjenije je korištenje cigareta i alkohola. Na trećem su mjestu tablete za smirenje i koncentraciju, dok je korištenje ilegalnih droga prisutno u zanemarivom broju. U odnosu na mlade, stariji su ispitanici rjeđe probali obje skupine ilegalnih droga, alkohol i cigarete. S druge strane, stariji su ispitanici češće probali tablete za smirenje i koncentraciju. Ova psihoaktivna supstanca i inače je popularnija među starijim ispitanicima.

Tablica 1: Komparativni prikaz učestalosti korištenja psihoaktivnih supstanci (%)

Psihoaktivne supstance	Mladi			Stariji
	1986.	1999.	2004.	2004.
<i>Hašiš, marihuana i slično</i>				
Često koriste	1,3	4,5	2,6	0,5
Rijetko koriste	3,2	8,5	6,0	1,0
Probali su	12,7	24,5	25,5	8,5
Nisu probali	82,8	62,5	65,9	90,0
<i>Heroin, ecstasy, kokain i slično</i>				
Često koriste	–	0,4	0,2	0,1
Rijetko koriste	–	1,3	1,2	0,3
Probali su	–	8,4	8,9	1,4
Nisu probali	–	89,9	89,7	98,2
<i>Tablete za smirenje, koncentraciju</i>				
Često koriste	–	0,8	1,4	3,1
Rijetko koriste	–	5,4	4,4	10,6
Probali su	–	20,1	17,5	19,6
Nisu probali	–	73,7	76,7	66,7
<i>Alkohol</i>				
Često koriste	19,6	11,4	13,4	6,9
Rijetko koriste	55,4	45,6	42,3	37,9
Probali su	–	30,7	29,5	31,5
Nisu probali	25,0	12,3	14,8	23,7
<i>Cigarete, duhan</i>				
Često koriste	–	36,7	33,4	32,9
Rijetko koriste	–	12,5	12,1	8,6
Probali su	–	28,2	27,5	26,8
Nisu probali	–	22,6	27,0	31,7

Rezultati našeg istraživanja podudarni su s istraživanjima koja su u novije vrijeme u Hrvatskoj proveli drugi autori. Primjerice, V. Spajić-Vrkaš i V. Ilišin (2005) su u istraživanju provedenom 2002. godine utvrdile da marihuanu nije nikada probalo 65,1% mladih (u dobi od 15 do 24 godina), a ecstasy 91,8%. Također, S. Sakoman, Z. Raboteg-Šarić i M. Kuzman (2002) izvješćuju o 76,1% učenika srednjih škola koji nikada nisu probali drogu.

Sumarno, analiza učestalosti korištenja psihoaktivnih supstanci u tri vremenske točke ukazuje na nekoliko tendencija. Ponajprije treba naglasiti da lagano raste broj mladih koji ne eksperimentiraju s psihoaktivnim supstancama i taj je trend uputno održati. Mladi u odnosu na starije ispitanike češće

eksperimentiraju s korištenjem hašiša, marihuane, heroina, ecstasyja, kokaina i drugih droga te s tabletama za smirenje i koncentraciju. S druge pak strane, među ispitanicima koji su eksperimentirali s alkoholom i cigaretama (duhanom) češće su zastupljeni stariji ispitanici. Ipak, ova sredstva ovisnosti rijetko ili često u većoj mjeri koriste mladi. No, učestalost korištenja psihoaktivnih supstanci među mladim i starijim ispitanicima podupiru tezu B. Perasovića (2001) koji navodi da mladi u svom posezanju za drogama uglavnom ne odudaraju od modela koji je prisutan u kulturi njihovih roditelja. Ovu tezu potvrđuju rezultati istraživanja kojeg je na uzorku riječkih i opatijskih srednjoškolaca proveo I. Stanić (1990)⁴, a koje je pokazalo da u slučajevima kada puše oba roditelja, 70% njihovih sinova također puši redovito, 24% povremeno, a svega 6% ne puši. Ako pak roditelji ne puše, ne puši ni preko 90% njihovih sinova, a svega 6% ih zapali povremeno. Autor navodi kako na pojavu pušenja sinova znatno više utječu majke-pušačice nego očevi-pušači. Utjecaj roditeljskih stavova i iskustava vezanih uz psihoaktivne supstance posebno naglašava i D. B. Towerman (1993).

U posljednjih pet godina, nešto više od polovice mladih osoba rijetko ili često koristi alkohol, dok je broj konzumenata duhana u 2004. godini blago opao. No, u odnosu na 1986. godinu, prema rezultatima istraživanja 2004. godine⁵, gotovo je dvostruko manje mladih koji nisu probali alkohol. Očigledno je da je korištenje alkohola i dalje u području ovisnosti najvažniji problem mladih. Bez obzira je li riječ o ovisničkom ili samo povremenom pijenju, među štetnim posljedicama prekomjernoga konzumiranja alkohola od strane mladih osoba, posebno mjesto zauzimaju rizici od nesreća u prometu i nasilja uzrokovanog akutnom opijenošću ili djelovanjem manjih količina alkohola (Sakoman, Raboteg-Šarić, Kuzman, 2002). Pri tome je korisno znati da se motivi svojevrsnoj ustrajnosti u pijenju alkohola nalaze u prevalenciji pozitivnih, naspram negativnih, iskustava prilikom prvih opijanja (Maggs, 2002). U slučaju da mlada osoba razvije ovisničko ponašanje i zadrži ga u starijoj životnoj dobi, izlaže se povećanom riziku rane smrtnosti, obolijevanju od mnogih kroničnih bolesti, ali i brojnim nepovoljnim socijalnim posljedicama (sklonost nasilju, neudovoljavanje radnim obvezama, razaranje socijalnih odnosa i drugo). Unatoč štetnosti i raširenosti u općoj populaciji (mladih, ali i odraslih osoba) alkohol, poput duhana, pripada kategoriji legalnih, a time i lako dostupnih droga. Upravo ova okolnost, uz opću prihvatljivost alkohola u sociokulturološkom pogledu, vrlo vjerojatno pridonosi dominaciji alkohola među ostalim psihoaktivnim supstancama.

⁴ Istraživanje je provedeno na uzorku od 204 korisnika dačkih domova u Rijeci i Opatiji.

⁵ Istodobno, 2004. u odnosu na 1986. godinu nalazimo nešto manje mladih koji često koriste alkohol.

Nešto više od trećine populacije (među mladima i starijima) često koristi cigarete (duhan). Pri tome je primjetan trend održavanja ovog oblika ovisnosti u oba životna razdoblja⁶. Vjeruje se kako mnogi mladi puše samo zato da se u skupini vršnjaka ne bi razlikovali od drugih ili da bi se osjećali sigurnije, osobito u novom i nepoznatom društvu (Sakoman, Raboteg-Šarić, Kuzman, 2002). Tako pušenje stvara psihološku i socijalnu ovisnost koja brzo prelazi u fizičku ovisnost, a proces odvikavanja od nikotina vrlo je složen, pa gotovo polovica ispitanika koji su jednom ili više puta probali nikotin zadržavaju naviku pušenja.

Udio mladih koji su jednom ili više puta bili u doticaju s hašišom, marihuanom i sličnim drogama, u tri promatrana razdoblja veoma oscilira. U odnosu na 1986. godinu, ove droge je u 2004. godini probalo i koristilo 16,7% više mladih. Trend značajnog povećanja korištenja tzv. lakih ilegalnih psihoaktivnih supstanci zabilježen u 1999.⁷ je u 2004. godini preusmjeren pa je danas gotovo dvostruko manje čestih korisnika ovih droga u odnosu na 1999., a dvostruko više u odnosu na 1986. godinu. M. Kuzman, D. Katalinić i D. Svaguša (2006), slijedom službenih podataka Hrvatskog zavoda za javno zdravstvo o kretanju broja osoba liječenih zbog zlorabe droga u zdravstvenom sustavu, izvješćuju o 6.664 liječenih osoba 2005. godine, što je u odnosu na 2000. godinu gotovo dvostruko više (tada je registrirano 3.899 liječenih ovisnika. Autorice takav porast ponajprije tumače boljom i stabilnijom mrežom centara za prevenciju ovisnosti.

Ovi pokazatelji posredno ukazuju na svrhovitost i opravdanost svih aktivnosti koje se u Hrvatskoj u posljednje vrijeme poduzimaju temeljem Nacionalnog programa za suzbijanje zlorabe opojnih droga, kojeg je, prema tome, u svrhu prevencije od ovisnosti o ovim i drugim drogama, neophodno nastaviti i intenzivirati. Manji udio mladih koji koriste tzv. lake droge u 2004. godini moguće je tumačiti i činjenicom da su se 1999. u Hrvatskoj još uvijek osjećale posljedice netom završenog Domovinskog rata, a proces tranzicije u mirnodobske uvjete bio je vrlo težak. Pet godina kasnije, ove su se okolnosti značajno stabilizirale, što je pridonijelo kvalitetnijim uvjetima u socijalnom prostoru, a odrazilo se i na slabiju potrebu za posezanjem za drogama.

Veliki raskorak u broju mladih koji su ove droge probali i onih koji ih koriste često⁸ upućuju na zaključak da eksperimentiranje s ovim psihoaktivnim supstancama, za razliku od nikotina i alkohola, u najvećem broju slučajeva ne rezultira ovisnošću. Pozitivni trendovi koji obilježavaju mlade s obzirom na korištenje hašiša,

⁶ Svega je 0,5% manje starijih ovisnika o duhanu u odnosu na mlađu populaciju.

⁷ Ovu je drogu 1986. godine probalo i koristilo 17,2% mladih, a 1999. godine čak 37,5%.

⁸ Iz rezultata ove analize proizlazi da će od broja mladih koji probaju hašiš, marihuanu i sl., ova sredstva nastaviti često koristiti svaki deseti ispitanik, dok je kod alkohola omjer 1:2.

marihuane i drugih “lakih” droga, ne vrijede, na žalost i za korištenje heroina, ecstasyja, kokaina i drugih teških droga. U ovom pogledu, rezultati dobiveni 2004. u visokoj su mjeri podudarni onima iz 1999. godine, uz neznatan porast udjela mladih koji su ove droge probali. Upravo je najosjetljiviji i za individualni i društveni razvoj najpogubniji segment konzumiranja psihoaktivnih supstanci ostao “otporan” na brojne napore koji se poduzimaju sa ciljem prevencije korištenja tih droga. Iako razmjeri korištenja tzv. teških droga nisu poprimili epidemiološke razmjere⁹, dio mladih koji ove psihoaktivne supstance često ili rijetko koriste u procesu odvikavanja nedvojbeno iziskuju svu stručnu i širu društvenu podršku.

U nastavku rada pozornost ćemo usmjeriti na mlade koji su na bilo koji način došli u doticaj s psihoaktivnim supstancama, osobito analizirajući povezanost ove pojave s njihovim socijalnim obilježjima.

Rezidencijalni status u ovom istraživanju opisan je varijablama regija, stalno mjesto boravka i mjesto u kojem je ispitanik proveo djetinjstvo (mjesto rođenja i odrastanja). Pokazalo se da su ova obilježja mladih statistički značajno povezana s korištenjem hašiša, marihuane i sličnog, heroina, ecstasyja, kokaina i sličnog te tableta za smirenje i koncentraciju. Struktura statistički značajnih razlika prikazana je u tablici 2.

Najviše eksperimentatora s tzv. lakim i teškim drogama nalazimo u Zagrebu te Istri i Primorju, na trećem je mjestu Dalmacija, slijede Istočna i Sjeverna Hrvatska, a najmanje ih je u Središnjoj Hrvatskoj. Podatak, prema kojem je svaka druga mlada osoba u Zagrebu bar jednom probala hašiš ili sličnu drogu, svakako zaslužuje posebnu pozornost. S tabletama za smirenje najviše eksperimentiraju mladi u Istri i Primorju, na drugom su mjestu mladi iz Sjeverne i Istočne Hrvatske. Slijede mladi iz Dalmacije, pa mladi iz Središnje Hrvatske i Zagreba. “Lake” i “teške” droge više se od prosjeka koriste u Zagrebu, Istri i Primorju i Dalmaciji, a tablete za smirenje u Istri i Primorju. Zanimljivo je da se ova psihoaktivna supstanca najmanje koristi u Zagrebu.

U analizi podataka iz 1999. godine, V. Ilišin (2002) je također zaključila da mladi konzumenti “lakih” i “teških” droga ponajprije potječu iz visokourbaniziranih sredina i to iz Zagreba, Dalmacije, Istre i Primorja. I S. Sakoman, Z. Raboteg-Šarić i M. Kuzman (2002) u svojem su istraživanju zaključili da je zlorporaba droge najviše raširena u južnom Hrvatskom primorju i u području Zagreba te sjevernog Hrvatskog primorja. Na istovjetan zaključak upućuju i podaci Hrvatskog zavoda za javno zdravstvo (Katalinić, Kuzman, Svaguša, 2003), na temelju stopa ovisnika na 100.000 stanovnika, koji pokazuju da je najizraženiji problem zlorporabe psihoaktivnih droga u 2002. godini bio na području Istarske županije, Zagrebu te u dalmatinskim županijama. U toj je

⁹ Heroin, ecstasy, kokain i slično rijetko ili često koristi svega 1,3% ispitanika.

godini stopa liječenih ovisnika na 100.000 stanovnika za Republiku Hrvatsku iznosila 130,4¹⁰. Prema istom izvoru podataka (Hrvatski zavod za javno zdravstvo), među županijama u kojima se 2004. godine liječio najveći broj ovisnika nalaze se Grad Zagreb (1.602), Istra (635), Splitsko-dalmatinska (602) i Zadarska (468) županija (Kuzman, Katalinić, Svaguša, 2005), a 2005. godine također prednjači Grad Zagreb (1.835), na drugom je mjestu Splitsko-dalmatinska županija (820), na trećem je Istra (659), dok četvrto mjesto i dalje pripada Zadraskoj županiji (494) – (Kuzman, Katalinić, Svaguša, 2006). Prema tome, regionalna rasprostranjenost konzumenata psihoaktivnih supstanci razmjerno je stabilna, iako u različitim razdobljima neke vodeće regije prema broju liječenih ovisnika međusobno mijenjaju mjesta.

Tablica 2: Korištenje psihoaktivnih supstanci s obzirom na rezidencijalni status mladih (%)

Obilježja mladih	Hašiš i sl.	Heroin i sl.	Tablete za smirenje
<i>Regionalna pripadnost</i>	$\chi^2 = 103,09$	$\chi^2 = 43,28$	$\chi^2 = 28,92$
Sjeverna Hrvatska	23,3	7,1	21,7
Središnja Hrvatska	19,1	2,9	16,9
Istra i Primorje	46,5	14,0	24,4
Istočna Hrvatska	28,4	8,1	21,8
Dalmacija	36,6	10,1	19,7
Zagreb	50,0	17,9	16,5
<i>Mjesto stanovanja</i>	$\chi^2 = 91,12$	$\chi^2 = 46,60$	$\chi^2 = 26,80$
Selo	24,1	6,1	21,1
Mali grad	34,9	9,8	21,1
Veliki grad	46,8	15,8	20,8
Zagreb	50,0	18,2	34,0
<i>Mjesto rođenja</i>	$\chi^2 = 80,15$	$\chi^2 = 59,02$	$\chi^2 = 25,07$
Selo	24,0	5,7	20,8
Mali grad	37,1	9,5	20,0
Veliki grad	47,1	18,8	24,4
Zagreb	47,1	18,5	23,3
UKUPNO	34,0	10,2	23,2

¹⁰ Prema podacima Hrvatskog zavoda za javno zdravstvo, stopa ovisnika na 100.000 stanovnika za cijelu Republiku Hrvatsku povećava se iz godine u godinu. Ona je u 2000. godini iznosila 84,3, u 2001. godini 109,1, u 2002. godini 130,4 osobe. U 2004. godini stopa stagnira na 130 osoba, dok 2005. godine raste na 224 (Kuzman, Katalinić, Svaguša, 2005).

Zanimljiva je, međutim, rasprostranjenost eksperimentiranja s tabletama za smirenje i koncentraciju koje je u tri regije prisutno kod oko 20% ispitanika (Sjeverna i Istočna Hrvatska te Dalmacija), u Istri kod 24%, a u središnjoj Hrvatskoj i Zagrebu kod oko 16% ispitanika. Radi se o psihoaktivnoj supstanci koja je razmjerno lako dostupna i među mladima nalazi sve više korisnika. Moguće je pretpostaviti da za njom osobito posežu oni mladi koji se suzdržavaju od posezanja za ilegalnim drogama, što objašnjava njezinu slabiju zastupljenost u Zagrebu i Dalmaciji. Čini se, ipak, da bi korištenje tog psihoaktivnog sredstva u populaciji mladih bilo vrijedno dodatno istražiti.

Eksperimentiranje s “lakim” i “teškim” drogama najraširenije je među ispitanicima koji stanuju u Zagrebu, slijede ispitanici koji stanuju u malim i velikim gradovima, a na posljednjem su mjestu ispitanici iz seoskih sredina. Pokazalo se, dakle, da mladi iz ruralnih sredina s ovim psihoaktivnim supstancama eksperimentiraju statistički značajno rjeđe. Eksperimentiranje s tabletama za smirenje također je najraširenije među mladima koji stanuju u Zagrebu, na drugom su mjestu mladi koji stanuju u malim gradovima i seoskim sredinama, a ispitanici koji stanuju u velikim gradovima zauzeli su posljednje mjesto. Statistički značajne razlike najuočljivije su u pogledu iznadprosječne zastupljenosti mladih eksperimentatora sa svim promatranim psihoaktivnim supstancama u Zagrebu te njihove ispodprosječne zastupljenosti u seoskim sredinama.

Struktura statistički značajnih razlika među potencijalnim korisnicima psihoaktivnih supstanci s obzirom na mjesto rođenja i odrastanja, vrlo je slična onoj s obzirom na mjesto u kojem ispitanici aktualno prebivaju. Tako su mladi iz ruralnih sredina češće zastupljeni među onima koji psihoaktivne supstance nisu probali, dok su mladi iz velikih gradova i Zagreba češće zastupljeni među onima koji su probali sve tri grupe psihoaktivnih supstanci. Mladi iz malih gradova češće eksperimentiraju s “lakim”, a rjeđe s “teškim” drogama i tabletama za smirenje.

Možemo stoga zaključiti da se povećanjem urbanizacije sredine povećava i razina motivacije mladih da posegnu za psihoaktivnim supstancama¹¹, što nedvosmisleno upućuje na potrebu ozbiljnog razmatranja ukupne kvalitete života u urbanim, odnosno ruralnim sredinama. Pitanje je u kojoj su mjeri urbana, postmoderna okruženja kadra osigurati uvjete koji omogućavaju realizaciju socijalne integracije mladih nasuprot otuđenju koje, pak, motivira na posezanje za psihoaktivnim sredstvima. Istodobno, čini se razložnim razmotriti obilježja ruralnih sredina za koje se u široj javnosti često navodi da nisu u

¹¹ Istraživanja su pokazala da oko 5% urbanih adolescenata pokazuje znakove ozbiljne socijalne disfunkcije zbog zlorabe droga (izuzimajući alkohol i duhan), a barem jedan eksperiment s bilo kojom ilegalnom drogom zabilježen je kod približno 35% mladih u Hrvatskoj (Sakoman, 2001).

moгуćnosti odgovoriti na potrebe mladih. Održivost ove teze dovode u pitanje rezultati istraživanja provedenih na uzorcima seoske mladeži koji, nasuprot uvriježenom mišljenju kako je daleko najveći dio mladeži nezadovoljan životom u svom selu te ga je spreman po svaku cijenu napustiti, pokazuju da na selu živi značajan broj mladih koji su prostorno stabilni i zadovoljni vlastitim životom (Magdalenić, 1990; Dilić, 2002; Bezinović, Manestar, Ristić-Dedić, 2004). Primjerice, novijim je istraživanjem potreba mladih Zagrebačke županije utvrđeno da je svojim rezidencijalnim statusom zadovoljno čak 54% mladih koji žive u ruralnim sredinama (Bouillet, 2006).

Imajući na umu sve komparativne prednosti urbanih sredina, čini se da razina zajedništva i osjećaja pripadnosti danom okruženju motivira mlade u ruralnim sredinama na apstinenciju od psihoaktivnih supstanci, pa bi, koristeći ta saznanja, trebalo razvijati i programe prevencije od zlouporabe droga.

Oblikovanje moralnih, vrijednosnih i drugih društveno-kulturnih obilježja mladih uvelike ovisi o njihovoj socioprofesionalnom, obrazovnom i društveno-ekonomskom statusu. Nekoliko novijih istraživanja provedenih u Hrvatskoj (Ilišin, Radin, 2002; Raboteg-Šarić, Rogić, 2002) ukazuje na socijalnu diferenciranost mladih kao društvene grupe koja, između ostalog, proizlazi iz društveno-ekonomskog statusa njihovih obitelji i širih društvenih mogućnosti mladih. S time u vezi, u Hrvatskoj još uvijek nisu razvijeni dostatni društveni mehanizmi potpore mladima u njihovim nastojanjima da preuzmu aktivniju društvenu ulogu, osobito u smislu ekonomskog osamostaljivanja i zapošljavanja. U hrvatskoj društvenoj stvarnosti vrlo su prisutne socijalne nejednakosti u mogućnostima školovanja, studiranja, zapošljavanja i profesionalnog napredovanja mladih. Tako je, unatoč sustavu besplatnog školovanja, razmjerno razgranatom sustavu stipendiranja učenika i studenata, institutu zapošljavanja temeljem javnih natječaja i ostaloga, društveno napredovanje još uvijek nejednako pristupačno mladima iz različitih društvenih slojeva. Istodobno, obrazovni status jedan je od ključnih činitelja društvenog progressa i individualnog razvoja svake osobe i jedan od najznačajnijih instrumenata socijalizacije mladih (Baranović, 2002). Mogućnost kvalitetnog zadovoljenja obrazovnih i drugih socijalnih potreba mladih u obrazovnim institucijama jedan je od značajnih zaštitnih činitelja koji pridonose potpunoj apstinenciji od konzumiranja psihoaktivnih supstanci (Towberman, 1993). Uz to, vjeruje se da s porastom stupnja obrazovanja veći broj mladih odustaje od ranijeg korištenja psihoaktivnih supstanci (Tager, 1992). S druge strane, osobna prilagodba zahtjevima školskog okruženja ima značajnu ulogu u razvoju problematičnih oblika ponašanja koji se zadržavaju i u odrasloj životnoj dobi. Upravo su se stavovi i ponašanja koji ukazuju na nisku razinu prilagodbe obrazovnoj instituciji (nisko obrazovno postignuće, slabe obrazovne aspiracije i dr.) pokazali važnim rizičnim činiteljima za razvoj ovisničkih ponašanja (Windle,

2001). Kvalitetna povezanost mladih s roditeljima i školom te sudjelovanje u školskim aktivnostima pridonose manjem konzumiranju alkohola, marihuane i drugih ilegalnih droga (Free, 1993).

Važan rizični činitelj za razvoj ovisničkog ponašanja je i niska razina obrazovanja konzumenata psihoaktivnih supstanci jer su manje obrazovane osobe podložnije manipulacijama, teže se nose sa stresnim situacijama, imaju sužen izbor mogućnosti za poboljšanje svoje životne situacije, a niža naobrazba obično je povezana i s nižim socioekonomskim statusom¹².

U ovom dijelu analize naša je pozornost usmjerena na pronalaženje veza socioprofessionalnog statusa mladih, obrazovnog statusa mladih i njihovih očeva s posezanjem za psihoaktivnim supstancama. Uz socioprofessionalni, analiziramo i stambeni i bračni status mladih, s obzirom na okolnost da upravo ekonomsko osamostaljivanje, kao pokazatelj socioprofessionalnog statusa, mladima omogućuje odvajanje od roditelja i osnivanje vlastite obitelji. Pokazalo se da su profesionalni i obrazovni status mladih značajno povezani s eksperimentiranjem sa svim analiziranim psihoaktivnim supstancama, stambeni status s posezanjem za tabletama za smirenje, bračni status s eksperimentiranjem s tzv. lakim drogama, a obrazovni status očeva s eksperimentiranjem s tzv. lakim i teškim drogama te s alkoholom, a struktura statistički značajnih razlika prikazana je u tablici 3.

Struktura statistički značajnih razlika u eksperimentiranju s psihoaktivnim supstancama s obzirom na socioprofessionalni status mladih upućuje na zaključak da su posezanju za psihoaktivnim supstancama skloniji zaposleni i studenti. Učenici značajno rjeđe eksperimentiraju sa svim analiziranim psihoaktivnim supstancama, dok nezaposleni češće posežu za teškim drogama i cigaretama. Nalaz o češćoj zastupljenosti zaposlenih mladih osoba među konzumentima psihoaktivnih supstanci (u odnosu na nezaposlene) i studenata u odnosu na učenike, u određenoj mjeri relativizira apsolutni povoljniji društveni položaj koji sa sobom nosi zapošljavanje. Istodobno, ovaj nalaz potvrđuje zaključke V. Ilišin (2002) o socijalnom profilu mladih eksperimentatora s drogama, pri čemu se ovom ponašanju više okreću mladi iz viših društvenih slojeva.

U doticaju s tabletama za smirenje češće su mladi koji stanuju kao podstanari ili u vlastitom stanu ili kući, dakle, odvojeno od roditelja. Doticaj s tzv. lakim drogama u većoj mjeri karakterizira neoženjene i neudane mlade osobe. Kako na eksperimentiranje s ostalim psihoaktivnim supstancama stambeni i bračni status ne utječe, dobivene smo rezultate skloni tumačiti kao odraz veće potrebe za manifestiranjem autonomnosti mladih koji su napustili

¹² Istodobno, sustav odgojno-obrazovnih institucija među društvenim institucijama ima najveće mogućnosti da educira mlade i tako značajno pridonese prevenciji svih oblika ovisnosti.

roditeljski dom, a još nisu osnovali bračnu zajednicu. Navedeno se osobito odnosi na eksperimentiranje s tzv. lakim drogama, dok posezanje za tabletama za smirenje može biti odraz nesigurnosti koju mogu osjećati mladi prilikom procesa osamostaljivanja.

Tablica 3: Korištenje psihoaktivnih supstanci s obzirom na socioprofesionalni, stambeni, bračni i obrazovni status mladih (%)

Obilježja mladih	Hašiš i sl.	Heroin i sl.	Tablete za smirenje	Alkohol	Duhan
<i>Socioprofesionalni status</i>	$\chi^2 = 96,83$	$\chi^2 = 21,03$	$\chi^2 = 33,12$	$\chi^2 = 37,84$	$\chi^2 = 47,60$
Zaposleni	36,1	10,5	27,2	86,6	77,2
Nezaposleni	29,8	12,6	22,9	81,6	75,1
Učenici	19,6	4,9	13,8	79,4	60,5
Studenti	50,6	13,4	27,6	93,0	77,7
<i>Stambeni status</i>			$\chi^2 = 20,23$		
Podstanar	-	-	36,6	-	-
S roditeljima	-	-	21,3	-	-
Vlastiti stan ili kuća	-	-	26,0	-	-
<i>Bračni status</i>	$\chi^2 = 18,59$				
Neoženjen/neudana	36,4	-	-	-	-
Oženjen/udana	24,7	-	-	-	-
<i>Obrazovanje ispitanika</i>	$\chi^2 = 92,64$	$\chi^2 = 31,56$	$\chi^2 = 43,44$	$\chi^2 = 32,47$	$\chi^2 = 52,16$
OŠ i manje	19,6	4,9	14,5	79,4	61,4
Ind./zanatska škola	29,5	8,6	21,6	81,3	77,2
Srednja škola	44,2	14,1	26,5	89,4	78,3
VŠS, VSS i više	35,8	10,5	34,1	88,6	73,8
<i>Obrazovanje oca</i>	$\chi^2 = 64,45$	$\chi^2 = 26,13$		$\chi^2 = 25,06$	
OŠ i manje	19,8	4,8	-	78,6	-
KV/VKV	30,7	8,2	-	83,5	-
Srednja škola	38,2	12,8	-	88,7	-
VŠS, VSS i više	45,2	14,2	-	88,9	-
UKUPNO	34,0	10,2	23,2	85,3	73,1

Indikativan je pokazatelj o češćem posezanju za teškim drogama nezaposlenih mladih. Nezaposlenost je jedan od najznačajnijih razloga njihove nepotpune socijalne integracije i dovodi do pada samopoštovanja i psihološke dobrobiti (Štimac-Radin, 2002), pa dugoročnije zadržavanje ovog statusa može dodatno motivirati mlade na konzumiranje psihoaktivnih supstanci. Istraživanjem ponašanja i stavova mladih Splićana, M. Nazor (2003)¹³ je ustvrdila kako konzumenti teških droga kao motiv korištenja češće navode neimaštinu, dok konzumenti “lakih” i “teških” droga značajno češće iskazuju slaganje s tvrdnjom

¹³ Istraživanje je provedeno na uzorku od 988 mladih s prebivalištem u Splitu putem opsežne ankete.

da u prilog drogiranju ide osjećaj dosade i praznine. Slijedom ovih pokazatelja, zaključujemo da je upravo status nezaposlenosti taj koji najviše pridonosi ovisničkom ponašanju, dok se u drugim slučajevima kontakti s psihoaktivnim drogama ipak više zadržavaju na razini eksperimentiranja i povremenog uživanja.

Prema podacima Hrvatskog zavoda za javno zdravstvo (Katalinić, Kuzman, Svaguša, 2003), 2002. je godine među liječenim ovisnicima bilo najviše nezaposlenih (50,9%)¹⁴, nakon čega su slijedili učenici i studenti (20,4%), a udio zaposlenih ovisnika iznosio je 19,3%¹⁵. U 2004. godini, struktura liječenih ovisnika se nešto izmijenila (Kuzman, Katalinić, Svaguša, 2005). I dalje su na prvom mjestu nezaposleni, ali su na drugom mjestu zaposleni i povremeno zaposleni, a 2005. godine na prvom su mjestu nezaposleni (45% ovisnika o opijatskim sredstvima), na drugom su mjestu zaposleni (27% ovisnika o opijatskim sredstvima), dok treće mjesto pripada povremeno zaposlenim osobama (16% ovisnika o opijatskim sredstvima). Važno je, međutim, naglasiti da su 2005. godine 31% ovisnika o neopijatskim sredstvima činili učenici, a 14% studenti (Kuzman, Katalinić, Svaguša, 2006).

Obrazovni status ispitanika ujednačeno je povezan s eksperimentiranjem sa svim analiziranim skupinama psihoaktivnih supstanci. Mladi nižeg obrazovanja (osnovna škola i trogodišnja srednja škola – KV i VKV) rjeđe eksperimentiraju s psihoaktivnim supstancama, dok mladi višeg obrazovnog statusa (četverogodišnja srednja škola, viša i visoka sprema) to čine češće. Izuzetak od ovog pravila su polaznici trogodišnje srednje škole koji nešto češće eksperimentiraju sa cigaretama. Eksperimentatori s tzv. lakim i teškim drogama te s alkoholom češće imaju očeve višeg obrazovanja, što također potvrđuje raniji nalaz V. Ilišin (2002) o višem društvenom statusu mladih eksperimentatora s psihoaktivnim supstancama.

V. Ilišin (2002), naime, izvješćuje da su konzumenti psihoaktivnih supstanci poglavito srednjeg i visokog obrazovanja. S. Sakoman, Z. Raboteg-Šarić i M. Kuzman (2002) ustanovili su da je u svojem životu svaki deseti učenik prvih razreda, svaki peti učenik drugih razreda, svaki četvrti učenik trećih i svaki treći učenik četvrtih razreda srednje škole probao drogu. Vjeruje se da mladi koji tijekom srednje škole planiraju nastaviti školovanje rjeđe koriste psihoaktivne supstance u odnosu na njihove kolege koji planiraju ostati na razini srednjoškolskog obrazovanja. Ipak, u godinama koje slijede neposredno nakon završavanja srednje škole, studenti značajnije participiraju u populaciji konzumenata psihoaktivnih supstanci (Maggs, 2002). Ovi trendovi se potvrđuju i na populaciji liječenih ovisnika o drogama. Tako podaci Hrvatskog zavoda za

¹⁴ Godine 2001. udio nezaposlenih liječenih ovisnika bio je 42,2%.

¹⁵ Udio zaposlenih liječenih ovisnika 2001. godine iznosio je 18,9%.

javno zdravstvo pokazuju kako je i među liječenim ovisnicima najveći udio (61,8%) onih koji imaju završenu srednju školu, slijede osobe sa završenom osnovnom školom (22,0%), dok je onih sa nezavršenom srednjom školom nešto manje – 11,4% (Katalinić, Kuzman, Svaguša, 2003).

Zanimljivo je da viši obrazovni status ne pojačava preventivni utjecaj obrazovnih institucija, što bitno relativizira njihove odgojne mogućnosti. No, poznato je da na eksperimentiranje s psihoaktivnim supstancama više utječe stav mladih prema obrazovanju od samog procesa obrazovanja. D. Lalić i M. Nazor (1997) utvrdili su, primjerice, da je među ovisnicima o drogama srednju školu prihvatilo samo 15% onih koji su je upisali, dok ih se 38% u školi osjećalo frustrirano. Istraživanja također ukazuju na slabiji školski uspjeh, nemaran odnos prema školskim obvezama i nedostatnu privrženost školi mladih konzumenata psihoaktivnih sredstava (Bouillet i Čale-Mratović, 2007). Mladi koji nikada nisu probali hašiš, marihuanu i slično značajno češće smatraju kako škola utječe na formiranje njihova mišljenja, dok među mladima koji su ova sredstva ovisnosti probali ili ih rijetko ili često koriste, dominiraju oni koji procjenjuju da škola ne utječe na formiranje njihova mišljenja (Bouillet, 2004). Stoga smo naše rezultate skloni tumačiti u svjetlu razmjerno slabog odgojnog dosega obrazovnih institucija (poglavito na višim stupnjevima obrazovanja), osobito kada se radi o tzv. rizičnoj skupini djece i mladih.

Statistički značajne razlike među potencijalnim konzumentima psihoaktivnih supstanci dobivene u pogledu stečenog stupnja obrazovanja i socioprofessionalnog statusa vrlo su vjerojatno posljedica razlika u dobi naših ispitanika. Nedvojbeno je da je razdoblje od 15 do 17 godina najrizičnije za početak eksperimentiranja koje može završiti ovisnošću. Eksperimentirajući s psihoaktivnim supstancama, većina mladih vjeruje da će bez problema prestati kada odrastu i kada će eksperimentiranje interferirati s njihovim radnim i ostalim obvezama. Na žalost, gotovo trećina ih u tome ne uspijeva, što znatno uvećava rizik razvoja ovisništva. Nalazi nekih istraživanja pokazuju kako se s korištenjem psihoaktivnih supstanci počinje do 18. godine, dok se ovisnost najčešće formira u dobi do 24. godine života (Tager, 1992). Tako su S. Sakoman, Z. Raboteg-Šarić i M. Kuzman (2002) utvrdili da najveći dio mladih s drogom počinje eksperimentirati s 15 i 16 godina, ali i da s konzumiranjem droge mladi počinju u sve ranijoj dobi. Službeni podaci Hrvatskog zavoda za javno zdravstvo pokazuju da do 20. godine s uzimanjem droge počinje čak 67,4% ovisnika, dok prosječna dob liječenih ovisnika iznosi 26,5 (Katalinić, Kuzman, Svaguša, 2003).

Veće šanse za razvijanje ovisničkih obrazaca ponašanja imaju oni koji ranije posegnu za drogom (Swadi, 1999). Vjeruje se kako je rana inicijacija visoko rizična za ustrajnost u konzumiranju droga, uz često prelaženje s lakih na

teške droge. J. Antony i K. Petronis (1995) pokazali su, primjerice, da godinu dana nakon inicijalnog konzumiranja neke ilegalne droge, nema razlika u riziku razvoja ovisničkog ponašanja među onima koji su prvu drogu konzumirali u ranoj i u kasnijoj fazi adolescencije, ali ona postaje očigledna nakon pet i više godina. Dob u kojoj netko počinje konzumirati psihoaktivne supstance, osobito je značajna s aspekta zdravstvenih posljedica i zdravstvenog statusa konzumentata jer razdoblje konzumiranja pojedinih psihoaktivnih supstanci pridonosi većoj ili manjoj mogućnosti revitalizacije psihofizičkih svojstava koje je osoba imala prije njihova konzumiranja (Tager, 1992).

Poznato je, nadalje, da i rodna pripadnost snažno pridonosi posezanju neke osobe za psihoaktivnim supstancama (Stanić, 1990; Tager, 1992; Svensson, 2003). Ipak, malo se zna o razlozima tih razlika. Vjeruje se da se djevojke u procesu socijalizacije pripremaju za drugačije rodne i društvene uloge, da su sklonije konformizmu i prihvatanju društvenih normi, čemu u određenoj mjeri pridonose i njihova urođena, genetska obilježja. Tako je jedno istraživanje o zadovoljavanju osnovnih egzistencijalnih potreba, u kojima se uspoređuju podaci o muškim i ženskim konzumentima alkohola i ilegalnih droga, pokazalo da su muški adolescenti češće suočeni s nemogućnošću zadovoljenja tih potreba te da izražavaju i višu razinu nezadovoljstva vlastitim životom (Haney, 2001).

Rezultati istraživanja kojeg je proveo R. Svensson (2003) pokazuju da roditelji intenzivnije kontroliraju i nadziru djevojke u odnosu na njihove muške vršnjake, te da su mladići skloniji druženju s osobama devijantnog ponašanja. Ta je studija također pokazala da u slučaju oslabljene roditeljske kontrole djevojke češće pribjegavaju korištenju psihoaktivnih supstanci. Autor zaključuje da je spolne razlike u korištenju psihoaktivnih supstanci moguće objasniti pomoću integralne teorije, osobito integracijom teorije socijalne kontrole i socijalnog učenja. U tom smislu, za rodne razlike u posezanju za psihoaktivnim supstancama odgovornim se, uz biološke i psihološke, mogu smatrati sociološko-kulturološke razlike među djevojkama i mladićima koje uglavnom proizlaze iz učenja rodni uloga od najranijeg djetinjstva, a učvršćuju se postojećim socijalnim pa i ekonomskim statusom žena i posve specifičnim zahtjevima koje pred njih postavlja mikro i makro socijalna sredina.

Ovom analizom provjeravamo postoje li dobne i spolne razlike u posezanju za psihoaktivnim supstancama, uključivši ilegalne droge, tablete za smirenje, alkohol i cigarete (duhan). Pokazalo se da je dob statistički značajno povezana s eksperimentiranjem sa svim promatranim psihoaktivnim supstancama, dok je spol proizveo statistički značajne razlike u odnosu na eksperimentiranje s hašišem, marihuanom i sličnim, heroinom, ecstasyjem, kokainom i sličnim, tabletama za smirenje i alkoholom. Struktura ovih veza prikazana je u tablici 4.

Tablica 4: Korištenje psihoaktivnih supstanci s obzirom na dob i spol mladih (%)

Obilježja mladih	Hašiš i sl.	Heroin i sl.	Tablete za smirenje	Alkohol	Duhan
<i>Dob</i>	$\chi^2 = 51,25$	$\chi^2 = 21,03$	$\chi^2 = 28,95$	$\chi^2 = 18,90$	$\chi^2 = 37,55$
15 – 19 godina	25,3	7,0	16,3	81,3	64,5
20 – 24 godine	43,8	14,4	25,1	89,7	78,4
25 – 29 godina	32,9	9,2	28,5	84,6	76,2
<i>Spol</i>	$\chi^2 = 36,90$	$\chi^2 = 22,96$	$\chi^2 = 14,48$	$\chi^2 = 20,25$	
Žene	27,5	7,0	27,0	81,6	
Muškarci	40,4	13,5	19,8	85,3	
UKUPNO	34,0	10,2	23,2	85,3	73,1

Vidljivo je da su mladi u dobi od 15 do 19 godina češće zastupljeni među onima koji nisu probali niti jednu analiziranu psihoaktivnu supstancu, dok su mladi u dobi od 20 do 24 godine češće zastupljeni među onima koji su probali sva psihoaktivna sredstva. Za mlade u dobi od 25 do 29 godina, karakteristična je rjeđa zastupljenost među onima koji su probali “lake” droge, “teške” droge te alkohol, a češća zastupljenost među onima koji su probali tablete za smirenje i cigarete. Važno je uočiti kako je gotovo svaki peti ispitanik u dobi od 15 do 19 godina došao u doticaj s tzv. lakim drogama, a s alkoholom se od pet osoba ove dobi nije susrela samo jedna. Udio eksperimentatora s lakim i teškim drogama u dobi od 20 do 24 godine, u usporedbi s mlađom dobnom kohortom, gotovo je dvostruko veći. Ipak, nakon 24. godine dio mladih odustaje od konzumiranja tih droga, a u pravilu se zadržava navika korištenja cigareta i alkohola. Budući da se upravo uz 24. godinu života u pravilu veže završavanje procesa sazrijevanja, mladi koji tada odustaju od eksperimentiranja s “lakim” i “teškim” drogama vrlo vjerojatno zadržavaju “neovisnički” stil života. S druge strane, mladi koji i nakon 24. godine nastavljaju s konzumiranjem psihoaktivnih supstanci, vrlo će vjerojatno u tome i ustrajati do razvoja ovisnosti.

Godine 2002. su u Hrvatskoj među liječenim ovisnicima o drogama najviše bile zastupljene ženske osobe u dobi od 16 do 25 godina i muškarci u dobi od 16 do 30 godina. Žene liječene u dobi od 16 do 25 godina činile su 55,5% ukupno liječene ženske populacije, a muškarci u dobi od 16 do 30 godina 74,4% ukupno liječene muške populacije (Katalinić, Kuzman, Svaguša, 2003). Godine 2005. na liječenju od neopijatskih sredstava nalazilo se 45% osoba u dobi od 20 do 25 godine, dok su 33% liječenih ovisnika od opijatskih sredstva činile osobe u dobi od 25 do 29 godina (Katalinić, Kuzman, Svaguša, 2006). Zanimljiv je trend prema kojem se mladi na liječenju većinom nalaze zbog korištenja neopijatskih, a stariji zbog opijatskih sredstava (Kuzman, Katalinić, Svaguša, 2005).

Rezultati naše analize daju osnovu za zaključak da se već na razini eksperimentiranja s psihoaktivnim supstancama mogu razaznati trendovi prisutnosti ozbiljnijih kontakata s ilegalnim drogama, da se ovisnost o alkoholu i

cigaretama razvija u ranijim fazama mladenaštva, te da sa sazrijevanjem opada udio mladih koji koriste psihoaktivne supstance. Razvoj ovisničkog ponašanja skloni smo tumačiti kao odraz nedovoljne socijalne zrelosti pojedinca koja značajno oslabljuje njegovu sposobnost suočavanja sa životnim problemima. I. Brdar i M. Rijavec (1998) navode rezultate istraživanja koja potvrđuju da je dob povezana s načinima suočavanja sa stresnim situacijama, pri čemu se porastom dobi smanjuje primarno suočavanje (izravno rješavanje problema, agresija usmjerena na rješavanje problema, izbjegavanje problema), a povećava se sekundarno suočavanje (socijalna/duhovna podrška, izbjegavanje neugodnih emocija, razmišljanje). Stariji adolescenti češće primjenjuju sve strategije suočavanja sa stresom, osim kognitivnog izbjegavanja, alternativnih nagrada i emocionalnog izražavanja te više primjenjuju kognitivno, a manje bihevioralno suočavanje.

Iz podataka prikazanih u tablici 4 nadalje proizlazi da mladi muškog spola statistički značajno češće eksperimentiraju s alkoholom, tzv. lakim i teškim drogama, dok su djevojke sklonije eksperimentiraju s tabletama za smirenje i koncentraciju. Iako statistički značajne, spolne razlike su najmanje u odnosu na eksperimentiranje s alkoholom, a u odnosu na eksperimentiranje s duhanom spolnih razlika uopće nema. I S. K. Pope i suradnici (1994) u svom su istraživanju otkrili 62% muških i 51% ženskih adolescenata koji piju. Moguće je stoga zaključiti da su konzumiranje alkohola i cigareta postali sastavni dio života većeg dijela populacije mladih, a ujedno su, kako je znano, i razmjerno društveno prihvatljivi. Upravo to može biti razlog što se djevojke manje suzdržavaju u konzumiranju alkohola nego kada je riječ o ilegalnim drogama.

Naši su rezultati sukladni nalazima do kojih su u svojim istraživanjem došli S. Sakoman, Z. Raboteg-Šarić i M. Kuzman (2002) te s podacima Hrvatskog zavoda za javno zdravstvo (Katalinić, Kuzman, Svaguša, 2003) prema kojima je, tijekom cijelog razdoblja praćenja osoba liječenih zbog zlorabe psihoaktivnih droga, na liječenju bilo značajno više muškaraca od žena. U 2005. godini (Kuzman, Katalinić, Svaguša, 2006) liječeno je 5.568 muškaraca i 1.096 žena (omjer 5,1:1), u 2004. godini (Kuzman, Katalinić, Svaguša, 2005) liječeno je 4.832 muškaraca i 936 žena (omjer 5,2:1), 2002. godine 4.812 muškaraca i 999 žena (omjer 4,8:1), a 2001. je omjer bio 4,4:1. Uočljivo je, dakle, da su iz godine u godinu osobe muškog spola među ovisnicima višestruko prisutne. Dominaciju mladih muškoga spola među eksperimentatorima s psihoaktivnim supstancama moguće je dijelom tumačiti kao posljedicu razlika u suočavanju sa stresom muških i ženskih adolescenata. Poznato je, naime, da djevojke u stresnim i problematičnim situacijama češće koriste socijalnu podršku, strategije usmjerene na rješavanje problema, a i inače su više orijentirane na ulaganje energije u održavanje bliskih prijateljskih odnosa. S druge strane, mladići u takvim situacijama reagiraju emocionalnije te koriste strategije suočavanja sa stresom koje su usmjerene na emocije, ali ne i na problem (Brdar i Rijavec, 1998). S. Sakoman

(2001) objašnjava manju participaciju djevojaka među konzumentima ilegalnih droga, pored ostalog, čvršćim i konzistentnijim obiteljskim nadzorom adolescentica, što je, pak, vezano uz tradicionalnu različitost društvenog statusa i uloge u odnosu na spol i pridonosi većem konformizmu žena.

Ipak, trebalo bi provesti dodatna istraživanja kako bi se odgovorilo na pitanje koji sve činitelji utječu na višestruko kvalitetniju zaštitu, a time niži rizik konzumiranja droga mladih žena, što bi zasigurno pomoglo i u unapređivanju zaštite muške djece i mladih.

3. Zadovoljstvo životom, percepcija vlastite budućnosti te rangiranje nekih društvenih problema i korištenje psihoaktivnih supstanci

S obzirom na raspoložive podatke, u ovoj smo analizi pozornost obratili i na neka druga obilježja mladih koja bi mogla pridonijeti većoj sklonosti konzumiranju psihoaktivnih supstanci. Radi se o njihovu subjektivnom osjećaju (ne)zadovoljstva vlastitim životom, percepciji vlastite budućnosti, te važnosti koju pridaju alkoholizmu, narkomaniji, nedostatku životne perspektive i društveno neprihvatljivim ponašanjima (nasilju, vandalizmu i sličnom) u rangiranju problema mladih u suvremenom hrvatskom društvu.

Mladi koji su ili nisu u dosadašnjem životu došli u doticaj s psihoaktivnim supstancama, s obzirom na promatrana obilježja, međusobno se statistički značajno razlikuju samo u pogledu zadovoljstva vlastitim životom (korisnici tableta za smirenje i koncentraciju i teških droga) i važnosti koju u ukupnom društvenom kontekstu pridaju alkoholizmu kao problemu mladih (korisnici cigareta). U svim ostalim promatranim odnosima analizirana obilježja i korištenja psihoaktivnih supstanci nema statistički značajnih razlika. Struktura statistički značajnih razlika prikazana je u tablici 5.

Iz prikazanih podataka proizlazi da osobe koje su nezadovoljne vlastitim životom ili su u tom smislu ravnodušne, češće eksperimentiraju s tzv. teškim drogama te tabletama za smirenje i koncentraciju. Vidljivo je, nadalje, da pušači u manjoj mjeri alkoholizam doživljavaju kao problem mladih u suvremenom hrvatskom društvu. Ovakvi podaci posredno upućuju na nešto tolerantniji stav mladih pušača duhana prema rasprostranjenosti alkoholizma u društvu.

Izostanak statistički značajnih razlika u socijalnim obilježjima mladih eksperimentatora i neeksperimentatora s većinom psihoaktivnih supstanci posredno pokazuje kako konzumiranje većine psihoaktivnih sredstava uistinu više nije obilježje neke posebne subkulture mladih, mladih koji su osobito osjetljivi, marginalizirani ili problematični, već je ono prisutno među mladima

različitih uvjerenja, stavova, životnih stilova i subkultura. Mladi su također spram konzumiranja psihoaktivnih supstanci sve tolerantniji, a Ch. Van der Burh (2005:11) smatra kako je ono dio glavnih subkultura mladih.

Tablica 5: Korištenje psihoaktivnih supstanci s obzirom na (ne)zadovoljstvo životom i doživljaj alkoholizma kao problema mladih (%)

Obilježja mladih	Tablete za smirenje i koncentraciju	Heroin i sl.	Duhan
<i>(Ne)zadovoljstvo životom</i>	$\chi^2 = 29,10$	$\chi^2 = 11,77$	
Nezadovoljstvo	37,7	17,3	
Ravnodušnost	25,7	10,6	
Zadovoljstvo	19,8	8,8	
<i>Alkoholizam kao problem mladih</i>			$\chi^2 = 14,91$
Nije			74,8
Jest			64,4
UKUPNO	23,0	10,0	73,1

Prema podacima Hrvatskog zavoda za javno zdravstvo (Kuzman, Katalinić, Svaguša, 2005), na konzumiranje opijatskih i neopijatskih sredstava mlade u najvećem broju slučajeva navodi utjecaj vršnjaka ili partnera, zatim znatiželja, te želja za zabavom. Psihički problemi se nalaze na petom mjestu, a slijede želja za samopotvrđivanjem, dosada, obiteljski problemi i ostalo. Da mladi kao najčešći razlog za konzumiranje alkohola i drugih droga navode zabavu, u svojem su istraživanju također potvrdile M. Ferić i V. Kranželić Tavra (2005).

Osnovano se može pretpostaviti da nezadovoljstvo životom dovodi do psihičkih problema koji, pak, motiviraju na posezanje za tabletama za smirenje i “teškim” drogama. Ovisnici o “teškim” drogama u velikom broju slučajeva prije ili kasnije bivaju evidentirani, dok korisnici tableta za smirenje, ostanu li neevidentirani, bivaju lišeni odgovarajućeg tretmana. Upravo je, naime, konzumiranje tableta ono o kojem u društvu još uvijek nema jasnih moralnih stajališta pa tzv. tabletomani doživljavaju manje osude, a konzumiranje se rjeđe smatra “pravom” narkomanijom (Laković, 2005)¹⁶.

Stoga podaci ove analize još jednom ukazuju na potrebu obraćanja veće pozornosti na odnos mladih spram korištenja tableta za smirenje i koncentraciju kao jedne od mogućih stepenica na putu u ovisnost.

¹⁶ Z. Lacković (2005) sredstva ovisnosti dijeli u socijalno prihvaćena (alkohol, kofein i djelomično duhan), socijalno neprihvaćena sredstva (ilegalne droge) i sredstva o kojima nema jasnih moralnih stajališta (različiti lijekovi).

4. Obrasci komunikacije s roditeljima i prijateljima mladih konzumenata psihoaktivnih supstanci

Jedan od ciljeva ove analize odnosi se na spoznavanje obrazaca komunikacije s roditeljima i prijateljima koji pridonose češćem eksperimentiranju mladih s različitim psihoaktivnim supstancama. Razlike su pronalazene analizom varijanci na faktorima tema komunikacije s roditeljima (faktor razgovora o privatnim temama, faktor razgovora o zajedničkim i društvenim temama i faktor razgovora o društvenim temama) i prijateljima (faktor razgovora o zajedničkim, privatnim i općim temama) koji su dobiveni faktorskom analizom 11 izvornih varijabli¹⁷. Ispitanici su za svaku psihoaktivnu supstancu (tzv. lake droge, tzv. teške droge, tablete za smirenje i koncentraciju, alkohol i duhan) grupirani u tri kategorije: “nisu probali”, “probali su”, “rijeko ili često koriste”.

Nedvojbeno je, naime, da uz društvene čimbenike, kao što su ponuda i dostupnost droga, funkcioniranje pravne države, utjecaj medija, kvaliteta života i standard, moralno stanje društva, afirmirani sustav vrijednosti, golem utjecaj na rizik zlorabe sredstava ovisnosti ima pozicija obitelji u zajednici i funkcionalnost obiteljskog odgoja (Sakoman, 2005:60). Do sada provedena istraživanja o povezanosti obiteljskog funkcioniranja i ovisničkog ponašanja mladih neosporno su dokazala da se ono neće razviti ako među članovima obitelji postoje čvrste i pozitivne veze, ako roditelji nadziru aktivnosti svoje djece i njihovih prijatelja, ako unutar obitelji postoje jasna pravila i dosljednost u ponašanju, ako su roditelji uključeni u živote svoje adolescentske djece, ako surađuju s njihovim školama i drugo (Kampfe, 1994; Sakoman, 2000; Sakoman, Brajša-Žganec, Glavak, 2002; Brajša-Žganec, Raboteg-Sarić, Glavak, 2002). S druge strane, kaotična obiteljska okolina (posebno ona u kojoj roditelji zlorabe drogu ili boluju od duševnih bolesti), neučinkovito roditeljstvo (posebice u odnosu na djecu s poremećajima u ponašanju), nedostatna veza između roditelja i djece te druga slična obilježja, obiteljski su rizični činitelji koji pridonose razvoju ovisnosti (Sakoman, 2005).

Analiza temeljena na podacima dobivenim u istraživanju *Vrijednosni sustav mladih i društvene promjene u Hrvatskoj* (Radin, Ilišin, 2002), pokazala je da mladi koji nikada nisu probali “lake” droge značajno češće svoju komunikaciju s oba roditelja procjenjuju uspješnom, dok mladi koji s ovim drogama eksperimentiraju (probali su ih ili ih rijetko i često koriste), komunikaciju sa svojim roditeljima procjenjuju osrednjom i lošom (Bouillet, 2005). Loša komunikacija s roditeljima osobito je karakteristična za konzumente “teških” droga. Oni također češće procjenjuju da je zajednički život njihovih

¹⁷ Vidjeti Prilog i poglavlje: *(Ne)zadovoljstvo životom i obrasci komunikacije mladih*.

roditelja loš i nepodnošljiv i češće žive sa samo jednim roditeljem. Konzumiranje alkohola do statistički je značajnih razlika dovelo samo u slučaju procjene kvalitete komunikacije s ocem, pri čemu je vrlo kvalitetnom procjenjuju mladi koji alkohol nikada nisu kušali.

Naša je analiza pokazala da faktori tema komunikacije s roditeljima, kada su ispitanici grupirani prema učestalosti konzumiranja pojedinih psihoaktivnih supstanci, u pravilu ne dovodi do statistički značajnih razlika. To znači da učestalost komunikacije s roditeljima o pojedinim temama u pravilu nije povezana s konzumiranjem većine psihoaktivnih supstanci. Statistički značajne razlike su dobivene samo u slučaju učestalosti komunikacije o zajedničkim i osobnim problemima, i to samo kada se radi o konzumiranju hašiša, marihuane i sličnih droga. Mladi koji ove psihoaktivne supstance nisu nikada ni probali, o zajedničkim i osobnim problemima s roditeljima razgovaraju značajno češće no što to čine mladi koji su ova sredstva probali ili ih rijetko i često koriste¹⁸.

Dobiveni rezultati pružaju temelj za formiranje nekoliko teza. Ponajprije, pokazalo se da sa smanjivanjem razine bliskosti između roditelja i adolescentske djece raste učestalost konzumiranja hašiša, marihuane i sličnih droga. Pri tome je važno uočiti da su razlike u učestalosti razgovora s roditeljima o zajedničkim i osobnim temama među mladima koji su ove droge samo probali ili ih rijetko i često koriste gotovo zanemarive, što posredno pokazuje da mladi eksperimentatori s "lakim" drogama mogu razviti ovisničko ponašanje, ako potječu iz obitelji u kojima nisu izgrađeni dovoljno bliski odnosi. Nadalje, potvrđeno je da su mladi za konzumiranje alkohola i duhana često motivirani činiteljima koji dolaze izvan obiteljske sredine. Što se, pak, tableta za smirenje, heroína, kokaina, ecstasyja i sličnih droga tiče, procjenjujemo da njihovi konzumenti uslijed nepovoljnijih životnih okolnosti¹⁹ uistinu često razgovaraju s roditeljima o zajedničkim i osobnim problemima²⁰, ali je upitan njihov doseg i kvaliteta. Mnoga istraživanja pokazala su da mladi ovisnici potječu iz obitelji u kojima su odnosi ozbiljno poremećeni, a konzumiranje tableta za smirenje i "teških" droga blisko je ovisničkom ponašanju²¹. Stoga vjerujemo da razlike u

¹⁸ Aritmetička sredina odgovora ispitanika koji nisu probali "lake" droge iznosi 0,007, ispitanika koji su ih probali -0,123, a ispitanika koji ih rijetko i često koriste -0,145.

¹⁹ Upravo je ova skupina konzumenata psihoaktivnih supstanci češće nezadovoljna vlastitim životom.

²⁰ Faktor razgovora o zajedničkim i osobnim problemima definiran je varijablama koje se odnose na razgovor o obiteljskim odnosima, problemima na poslu, studiju ili u školi, financijskim problemima, budućnosti mladih, te zdravlju i zdravstvenim problemima, a o ovim temama mladi s roditeljima razgovaraju razmjerno često.

²¹ M. Fuček (2005) je na uzorku maloljetnih i mladih punoljetnika sankcioniranih zbog posjedovanja opojnih droga u Hrvatskoj pokazao, primjerice, da 40% maloljetnika i 35% mladih punoljetnika žive u obiteljima u kojima su odnosi ozbiljno poremećeni.

kvaliteti komunikacije s roditeljima mladih koji konzumiraju različita psihoaktivna sredstva postoje, ali one u najvećem broju slučajeva nadilaze puku zastupljenost pojedinih tema razgovora.

Nema sumnje da mladi većinu svog slobodnog vremena provode u društvu vršnjaka bez neposrednog nadzora roditelja. Tako međusobno razvijaju prijateljske odnose pomoću kojih zadovoljavaju najmanje dvije važne psihološke potrebe – pripadanje i neovisnost – gradeći tako vlastiti identitet. Iz tih se razloga smatra da je utjecaj vršnjaka, bilo pozitivan, bilo negativan, za adolescentsko razdoblje od presudne važnosti. Neki autori čak zagovaraju tezu da je utjecaj roditelja na adolescentsku djecu u usporedbi s utjecajem vršnjaka gotovo beznačajan (Morris, 2001). Ove stavove opovrgavaju rezultati istraživanja o povezanosti kvalitete međuljudskih odnosa u obitelji i socijalne kompetentnosti mladih koje su u vezi s odnosima s vršnjacima. M. D. Reed i P. W. Rountree (1997) su pokazali, primjerice, da adolescenti koji imaju blizak i kvalitetan odnos s roditeljima češće sklapaju prijateljstva s vršnjacima koji ne koriste sredstva ovisnosti, što značajno umanjuje i rizik korištenja ovih sredstava. Brojna istraživanja također pokazuju da vršnjaci asocijalno i/ili antisocijalno ponašanje adolescenata mogu potaknuti samo ako se radi o mladima koji su na taj utjecaj predisponirani zbog drugih psihosocijalnih obilježja, među kojima je presudna kvaliteta obiteljskih odnosa (Pettit i sur., 1999). I u već spominjanom istraživanju D. Bouillet (2005) se pokazalo da je s korištenjem sredstava ovisnosti mladih povezana kvaliteta komunikacije među članovima obitelji, te da ne postoji povezanost korištenja sredstava ovisnosti i razine u kojoj na njihovo mišljenje utječu prijatelji i vršnjačke skupine. Potvrđeno je, međutim, da prijatelji utječu na formiranje mišljenja u 83,7% slučajeva²².

Među pozitivnim učincima druženja s vršnjacima ističe se njihov važan doprinos izgradnji prijateljskih odnosa, pozitivnog identiteta i samoaktualizacije mladih, mobiliziranju pozitivne energije i motiviranju na društvenu afirmaciju. Kako mladi slobodno vrijeme najčešće provode u druženju, zabavi i rasonodi (Ilišin, 2002) upravo s vršnjacima, nema sumnje da vršnjaci mogu biti, a u većini slučajeva i jesu, važni pozitivni modeli socijalizacije adolescenata.

Adolescenti koji nisu prihvaćeni u društvu vršnjaka u većoj su mjeri izloženi riziku razvoja asocijalnih i antisocijalnih modela ponašanja, pa tako i dolaze u vezu s vršnjacima takve orijentacije²³ koji ih tako mogu poticati i na

²² Na formiranje mišljenja mladih, prema ovom istraživanju, najviše utječe obitelj (89,7%), a prijatelji su na drugom mjestu. Škola na formiranje mišljenja utječe u 68,4%, a Crkva u 52,2% slučajeva.

²³ Druženje s osobama asocijalnog ponašanja podrazumijeva kretanje mladih u skupini vršnjaka ili drugih osoba koje su u socijalnom prostoru, nositelji kojega su oni koji su se izdvojili, koji su

konzumiranje najrazličitijih psihoaktivnih supstanci. Vršnjaci asocijalnog ponašanja, naime, svojim ponašanjem, idealiziranjem svijeta kriminalaca, djeluju destruktivno na svoju okolinu, utječu na stvaranje određenog sustava vrijednosti koji služi kao temelj za nepoštivanje zakona, ignoriranje društvenih obveza, težnju nezakonitim interesima i ciljevima, prezriv odnos prema čovjekovom dostojanstvu, pojavljivanju težnje za lakom zaradom i drugim antidruštvenim pojavama (Uzelac, 1995).

Zbog nedvojbenog značaja kvalitete odnosa mladih i prijatelja, našim istraživanjem provjeravamo postoji li povezanost obrazaca komunikacije mladih s prijateljima i eksperimentiranja mladih s različitim psihoaktivnim supstancama, analizirajući varijance na faktorima tema komunikacije između mladih i prijatelja (faktor razgovora o zajedničkim temama, faktor razgovora o privatnim temama i faktor razgovora o općim temama).

Analiza je pokazala da eksperimentiranje sa svim psihoaktivnim supstancama dovodi do razlika u obrascima komunikacije s prijateljima. Struktura razlika prikazana je u tablici 6.

S učestalošću konzumiranja hašiša, marihuane i sličnih droga raste učestalost prijateljskih razgovora o zajedničkim i privatnim temama. Mladi koji rijetko ili često konzumiraju duhan, heroin, kokain, ecstasy i slične droge, a tablete za smirenje su samo probali, s prijateljima značajno češće razgovaraju o privatnim temama. Mladi koji rijetko ili često koriste alkohol, s prijateljima značajno češće razgovaraju o zajedničkim i društvenim temama.

Pokazalo se da o zajedničkim temama s prijateljima najčešće razgovaraju mladi koji rijetko ili često koriste alkohol, a oni su skloniji i razgovorima o društvenim temama. Mladi koji često koriste alkohol s prijateljima također često razgovaraju o društvenim temama. O privatnim temama s prijateljima najčešće razgovaraju mladi koji rijetko ili često koriste "teške" droge. Ovaj je nalaz osobito zanimljiv s obzirom na okolnost da konzumiranje heroina, kokaina, ecstasyja i sličnih droga nije doveo do statistički značajnih razlika u učestalosti razgovora s roditeljima o zajedničkim i osobnim problemima. Zanimljivo je da mladi koji nikada nisu probali duhan (cigarete) izuzetno rijetko razgovaraju s prijateljima o privatnim temama.

Tako se još jednom pokazuje da se uz korištenje različitih psihoaktivnih supstanci vezuju različite socijalne funkcije. Naši rezultati upućuju na zaključak da se uz zabavu i druženje najviše vezuje konzumiranje alkohola²⁴, i, iako u

"promašili", koji su se distancirali od konvencija i ideala ostalog društva, alkoholičari, skitnice, besposličari, narkomani i slične skupine (Uzelac, 1995).

²⁴ Faktor razgovora o zajedničkim temama definiraju varijable koje se odnose na razgovore o prijateljima i poznanicima, problemima na poslu, studiju ili u školi, seksu i ljubavi te o izlascima i

manjoj mjeri, konzumiranje “lakih” droga. Konzumiranje “teških” droga vezuje se, pak, uz prijateljske razgovore o obiteljskim odnosima, financijskim problemima, vlastitoj budućnosti, politici i društvu te o zdravlju i zdravstvenim problemima²⁵. Vjerojatno se radi o mladima koji o navedenim temama ne uspijevaju kvalitetno razgovarati u obitelji, te mladima čiji su životi opterećeni zdravstvenim, financijskim i drugim problemima.

Tablica 6: Faktori tema komunikacije između mladih i prijatelja s obzirom na korištenje psihoaktivnih supstanci (aritmetičke sredine)

Teme komunikacije	Faktor 1	Faktor 2	Faktor 3
<i>Hašiš, marihuana i slično</i>	<i>F-omjer = 8,57</i>	<i>F-omjer = 9,56</i>	
Nije probao	-0,006	-0,007	
Probao je	0,110	0,124	
Rijetko ili često koristi	0,183	0,182	
<i>Heroin, ecstasy, kokain i slično</i>		<i>F-omjer = 8,26</i>	
Nije probao		-0,003	
Probao je		0,294	
Rijetko ili često koristi		2,035	
<i>Tablete za smirenje, koncentraciju</i>		<i>F-omjer = 10,87</i>	
Nije probao		-0,005	
Probao je		0,204	
Rijetko ili često koristi		0,160	
<i>Alkohol</i>	<i>F-omjer = 21,34</i>		<i>F-omjer = 17,28</i>
Nije probao	-0,005		-0,008
Probao je	0,111		-0,180
Rijetko ili često koristi	1,968		0,112
<i>Cigarete, duhan</i>		<i>F-omjer = 15,37</i>	
Nije probao		-0,191	
Probao je		-0,000	
Rijetko ili često koristi		0,115	

Konzumiranje psihoaktivnih supstanci značajnije je povezano s obrascima komunikacije s prijateljima no što je to slučaj s obrascima komunikacije s roditeljima, što potvrđuje ulogu vršnjaka u mladenačkom životnom razdoblju. Očigledno je da izvjesni oblici zabave i druženja potenciraju korištenje nekih psihoaktivnih supstanci, ali bi zaključivanje o uzročno-posljedičnim odnosima sredstava ovisnosti i vršnjačkog druženja, s obzirom na postojeća saznanja o činiteljima ovisnosti, bilo odviše pretenciozno.

provođenju slobodnog vremena, a faktor razgovora o općim temama varijable koje se odnose na razgovore o glazbi, filmovima, knjigama i sportu.

²⁵ Ove varijable definiraju faktor razgovora o privatnim temama.

5. Zaključna razmatranja

Cilj naše analize sadržan je u utvrđivanju učestalosti konzumiranja različitih psihoaktivnih supstanci, usporedbi razmjera korištenja psihoaktivnih supstanci u tri različita razdoblja, usporedbi razmjera korištenja psihoaktivnih supstanci u populaciji mladih i starijih ispitanika te u spoznavanju povezanosti različitih socijalnih obilježja mladih i obrazaca njihove komunikacije s roditeljima i prijateljima te eksperimentiranja s različitim psihoaktivnim supstancama.

S time u vezi, utvrdili smo da je među mladima najraširenije korištenje alkohola i duhana, slijede "lake" droge, tablete za smirenje i "teške" droge. U odnosu na 1999. godinu, 2004. godine je u populaciji mladih manje konzumenata psihoaktivnih supstanci, ali je taj broj u odnosu na 1986. godinu primjetno veći. Najmanje promjene zbile su se u odnosu na konzumente tzv. teških droga. U populaciji starijih ispitanika također su najviše zastupljeni alkohol i duhan, na trećem su mjestu tablete za smirenje, dok su ilegalne droge zastupljene u zanemarivom postotku²⁶. Posredno je potvrđeno da se ovisnost najbrže razvija u odnosu na korištenje cigareta (duhana)²⁷.

Analiza je potvrdila hipotezu prema kojoj se mladi eksperimentatori i neeksperimentatori s psihoaktivnim supstancama međusobno razlikuju po socijalnim obilježjima i obrascima komunikacije s roditeljima i prijateljima. Sve analizirane psihoaktivne supstance statistički su značajno povezane s dobi mladih, socioprofesionalnim i obrazovnim statusom, dok je spol povezan s eksperimentiranjem s alkoholom, "lakim" i "teškim" drogama te tabletama za smirenje. Rezidencijalni status (regija, stalno mjesto boravka i mjesto rođenja i odrastanja) povezan je s eksperimentiranjem s "lakim" i "teškim" drogama i tabletama za smirenje, stambeni status s eksperimentiranjem s tabletama za smirenje, a bračni status s eksperimentiranjem s "lakim" drogama. Zadovoljstvo vlastitim životom značajno je manje kod eksperimentatora s tabletama za smirenje i "teškim" drogama. Percepcija vlastite budućnosti, značaj kojeg mladi pridaju alkoholizmu, narkomaniji, nedostatak životne perspektive i društveno neprihvatljivih ponašanja (nasilje, vandalizam i slično), u rangiranju problema mladih u suvremenom hrvatskom društvu u pravilu nisu povezani s eksperimen-

²⁶ Hrvatski zavod za javno zdravstvo (Katalinić, Kuzman, Svaguša, 2003) izvješćuje kako se širom svijeta najviše zloupotrebljava kanabis (oko 147 milijuna ljudi), a slijede psihostimulatori – amfetamini (oko 33 milijuna ljudi koristi amfetamine, osobito metamfetamin i amfetamin, a 7 milijuna uzima ecstasy), kokain (13 milijuna ljudi) i opijate (oko 13 milijuna ljudi od kojih oko 9 milijuna uzima heroin). Procjenjuje se da oko 185 milijuna ljudi uzima droge, što čini 3,1% cjelokupne populacije ili 4,3% starijih od 15 godina.

²⁷ Kako u uzorku postoji relativno slaba zastupljenost ispitanika koji konzumiraju heroin, ecstasy i slične droge, naše nam istraživanje ne dozvoljava zaključak o tempu razvoja ovisnosti o ovim supstancama.

tiranjem s psihoaktivnim supstancama (izuzetak je rangiranje alkoholizma kao problema mladih i konzumiranje duhana). Konzumiranje psihoaktivnih supstanci značajnije je povezano s obrascima komunikacije mladih s prijateljima, no što je to slučaj s obrascima komunikacije s roditeljima. Češći razgovori s roditeljima o zajedničkim i osobnim problemima umanjuju vjerojatnost da će mladi posegnuti za "lakim" drogama. Česti prijateljski razgovori o zajedničkim temama povezani su s češćim konzumiranjem alkohola i "lakih" droga, česti prijateljski razgovori o privatnim temama s češćim konzumiranjem "lakih" i "teških" droga, tableta za smirenje i koncentraciju te duhana. Češći razgovori o općim temama povezani su s češćim konzumiranjem alkohola.

Smjer utvrđenih veza socijalnih obilježja mladih i eksperimentiranja s psihoaktivnim supstancama ukazuje na opstojnost rezultata ranije provedenih srodnih istraživanja u Hrvatskoj. Najkraće rečeno, eksperimentiranju s psihoaktivnim supstancama, poglavito ilegalnim drogama, skloniji su mladi iz urbanijih sredina (u Zagrebu, Istri, Primorju i Dalmaciji), višeg obrazovnog statusa i starije mladenačke dobi. U javnosti često prisutna nagađanja o sve mlađim konzumentima psihoaktivnih sredstva u ovom istraživanju, dakle, nisu našla svoju potvrdu. Nadalje, opetovano se potvrdilo da su riziku konzumiranja psihoaktivnih sredstava u značajno većoj mjeri izloženi mladi muškog spola, uz iznimku konzumiranja tableta za smirenje, kojima su sklonije djevojke²⁸. Podaci također daju osnova za zaključak kako je konzumiranje psihoaktivnih supstanci (osobito duhana, alkohola i "lakih" droga) prisutno među mladima različitih uvjerenja, stavova, životnih stilova i subkultura te nije vezano uz osobito rizične ili marginalizirane skupine mladih.

Naše je istraživanje provedeno na uzorku opće populacije mladih i kao takvo ostaje na razini razmatranja moguće, naspram stvarne, rizičnosti razvoja ovisničkog ponašanja. S obzirom na poznatu okolnost da psihoaktivna sredstva češće koriste mladi koji su napustili i prekinuli školovanje, a koji su u našem uzorku zastupljeni u zanemarivom broju²⁹, opravdano je pretpostaviti da je stvarna pojavnost konzumiranja sredstava ovisnosti u ukupnoj populaciji mladih ipak nešto viša no što pokazuju rezultati našeg istraživanja.

No, kako su trendovi povezanosti socijalnih obilježja mladih i njihova posezanja za psihoaktivnim supstancama u visokoj mjeri sukladni sa službenim podacima Hrvatskog zavoda za javno zdravstvo koje prati populaciju liječenih

²⁸ I u svijetu je ovisnost prisutnija kod muškaraca nego kod žena. Neke zemlje posljednjih godina izvještavaju o porastu pojave ovisnosti kod žena. Omjer muškarci/žene se razlikuje ovisno o vrsti droge. Često se kod žena bilježi veća učestalost korištenja sedativa, analgetika i sličnog, dok su kod muškaraca češće prisutni heroin, crack-kokain ili metamfetamini (Katalinić, Kuzman, Svaguša, 2003).

²⁹ U našem su uzorku mladi bez završene osnovne škole zastupljeni sa svega 0,7%.

ovisnika, zastupamo tezu prema kojoj činitelji koji pridonose umanjivanju težnje mladih za kušanjem sredstava ovisnosti dalekosežno umanjuju rizik ovisničkog ponašanja, unatoč činjenici da većina mladih eksperimentatora s psihoaktivnim supstancama ne razvija ovisničke navike. Ovo se osobito odnosi na mlade eksperimentatore s tabletama za smirenje i "teškim" drogama, uz koje se veže veći broj rizičnih činitelja (uključujući i nezadovoljstvo vlastitim životom).

U tom je pogledu razložno razmotriti i opravdanost opće društvene tolerancije prema konzumiranju alkohola i duhana, ojačati odgojnu funkciju odgojno-obrazovnih institucija i omogućiti kvalitetno zadovoljavanje socijalnih potreba mladih (poglavito zapošljavanje). Kvaliteta ovih socijalnih uvjeta, uz provođenje aktivne politike smanjivanja dostupnosti ilegalnih droga, zasigurno bi dodatno pojačala trend smanjivanja udjela korisnika psihoaktivnih supstanci u općoj populaciji. Jer, što je više nezadovoljnih, nesretnih i u suvremenoj civilizaciji izgubljenih ljudi, to je više onih koji smisao života nalaze isključivo u hedonizmu, čime više ili manje izravno ugrožavaju osobnu dobrobit i dobrobit društvene zajednice. Istodobno, pojavnost korištenja psihoaktivnih supstanci u populaciji mladih, kao što je znano, oslikava moralno stanje društva, sustav vrijednosti, kvalitetu života građana, kvalitetu funkcioniranja pravne države i mnogih institucija koje se bave čovjekom (Sakoman, 2001). S tim u vezi, u našoj analizi utvrđen lagani pad udjela konzumenata psihoaktivnih supstanci u općoj populaciji mladih ukazuje na određene pozitivne učinke promjena koje karakteriziraju tranzicijsko hrvatsko društvo, ali je očigledno da politiku suzbijanja zlouporabe droga treba još više intenzivirati³⁰.

Pri tome treba imati u vidu i činjenicu da je, kao što je ustvrdio S. Sakoman (2001), posve nerealno i utopistički očekivati potpuno iskorjenjivanje problema droga i ovisnika, jer iz same ljudske naravi nije moguće ukloniti temeljni uzrok konzumiranja sredstava ovisnosti, a to je težnja čovjeka za zadovoljstvom. Konzumiranje psihoaktivnih sredstava (osobito duhana, alkohola i tzv. lakih droga) dio mladih ugrađuje u svoj životni stil kao važan element druženja i zabave, a pravi je izazov konzumiranje sredstava ovisnosti održati na razini eksperimenta ili, što je neusporedivo kvalitetnije, pronaći načine koji će mladima omogućiti osjećaj zadovoljstva i ugone bez dodatnih stimulansa.

³⁰ Nacionalna strategija suzbijanja zlouporabe droga koja u Hrvatskoj postoji još od 1995. godine i svake se godine obnavlja, u društvu još uvijek nije doživjela punu afirmaciju, jasnoću i prepoznatljivost.

Literatura

- Anthony, J.; Petronis, K. (1995): Early-onset drug use and risk of later drug problems. *Drug and Alcohol Dependence* 40: 9-15.
- Baranović, B. (2002): Što mladi misle o obrazovanju?, u: Ilišin, V., Furio, R. (ur.): *Mladi uoči trećeg milenija* Zagreb: Institut za društvena istraživanja u Zagrebu i Državni zavod za zaštitu obitelji, materinstva i mladeži, 203-219.
- Bezinović, P.; Manestar, K.; Ristić-Dedić, Z. (2004): Obiteljska kohezivnost i zadovoljstvo životom djevojaka i mladića iz sela i iz grada. *Sociologija sela* 42(1-2): 157-173.
- Bouillet, D. (2005): Obiteljske i šire socijalne odrednice ovisnosti mladih Hrvatske, u: *Stručna konferencija s međunarodnim sudjelovanjem Borba protiv ovisnosti – borba za zdravu obitelj* (Pula, 19.-22. rujna 2004.). Zagreb: Vlada Republike Hrvatske – Ured za suzbijanje zlouporabe opojnih droga, 306-315.
- Bouillet, D. (2006): Kvaliteta života mladih: odgovornost zajednice i/ili obitelji, u: Ilišin, V. (ur.): *Mladi između želja i mogućnosti: Položaj, problemi i potrebe mladih Zagrebačke županije*. Zagreb: Institut za društvena istraživanja u Zagrebu i Zagrečanka županija, 27-92.
- Bouillet, D.; Čale-Mratović, M. (2007): Konzumiranje alkoholnih pića i doživljaj škole: primjer mladih Dubrovačko-neretvanske županije. *Hrvatska revija za rehabilitacijska istraživanja* (u tisku).
- Brajsa-Žganec, A.; Raboteg-Šarić, Z.; Glavak, R. (2002): Spolne razlike u povezanosti između nekih obiteljskih čimbenika i zlouporabe sredstava ovisnosti u adolescenata. *Društvena istraživanja* 11(2-3): 311-335.
- Brdar, I.; Rijavec, M. (1998): *Što učiniti kad dijete dobije lošu ocjenu?* Zagreb: IEP.
- Davidović, D. (1984): *Položaj, svest i ponašanje mlade generacije Jugoslavije – sinopsisi teorijskih studija*, Beograd: CIDID.
- Dilić, E. (2002): Migracijske tendencije seoske omladine. *Sociologija sela* 40(3-4): 387-407.
- Ferić, M. ; Kranželić Tavra, V. (2005): Rizici u obiteljskom okruženju za zlouporabu sredstava ovisnosti: vide li mladi i njihovi roditelji isto?, u: *Stručna konferencija s međunarodnim sudjelovanjem Borba protiv ovisnosti – borba za zdravu obitelj* (Pula, 19.-22. rujna 2004.). Zagreb: Vlada Republike Hrvatske – Ured za suzbijanje zlouporabe opojnih droga, 269-277.
- Free, M. D. (1993): Stages of Drug Use: A Social Control Perspective. *Youth & Society* 25(2): 251-272.
- Fuček, M. (2005): Specifičnosti obiteljskih prilika mladeži prijavljenih zbog posjedovanja opojnih droga, u: *Stručna konferencija s međunarodnim sudjelovanjem Borba protiv ovisnosti – borba za zdravu obitelj* (Pula, 19.-22. rujna 2004.). Zagreb: Vlada Republike Hrvatske – Ured za suzbijanje zlouporabe opojnih droga, 394-409.
- Galić, L. (2003): Komponente životnog stila ovisnika s obzirom na kriminogene potrebe i rizike. *Kriminologija i socijalna integracija* 11(2): 117-127.
- Haney, A. S. (2001): The Importance of Fulfilling Unmet Needs of Rural and Urban Adolescents With Substance Abuse. *Journal of Child and Adolescent Psychiatric Nursing* 1(1). <http://www.highbeam.com>

- Ilišin, V. (2002): Interesi i slobodno vrijeme mladih, u: Ilišin, V., Furio, R. (ur.): *Mladi uoči trećeg milenija*. Zagreb: Institut za društvena istraživanja u Zagrebu i Državni zavod za zaštitu obitelji, materinstva i mladeži, 269-303.
- Ilišin, V.; Radin, F. – ur. (2002): *Mladi uoči trećeg milenija*. Zagreb: Institut za društvena istraživanja u Zagrebu / Državni zavod za zaštitu obitelji, materinstva i mladeži.
- Katalinić, D.; Kuzman, M.; Svaguša, D. (2003): *Izješće o osobama liječenih zbog zlouporabe psihoaktivnih droga u Hrvatskoj u 2002. godini*. Zagreb: Hrvatski zavod za javno zdravstvo, Bilten br. 50.
- Kuzman, M.; Katalinić, D.; Svaguša, D. (2005): Registar osoba liječenih zbog zlouporabe psihoaktivnih droga u Hrvatskoj. Zagreb: Hrvatski zavod za javno zdravstvo: <http://www.hjz.hr>
- Kuzman, M.; Katalinić, D.; Svaguša, D. (2006): Značajke liječenih zbog zlouporabe psihoaktivnih droga u Hrvatskoj. Zagreb: Hrvatski zavod za javno zdravstvo: <http://www.hjz.hr/ovisnici/ovisnosti2005.pdf>
- Kampfe, C. M. (1994): The relationship between family variables and adolescent substance abuse: a literature review. *Adolescence* 22(6): <http://www.higbeam.com>
- Lacković, Z. (2005): Zašto su droge zlo: objektivne medicinske informacije u prevenciji ovisnosti, u: *Stručna konferencija s međunarodnim sudjelovanjem Borba protiv ovisnosti – borba za zdravu obitelj* (Pula, 19.-22. rujna 2004.). Zagreb: Vlada Republike Hrvatske – Ured za suzbijanje zlouporabe opojnih droga, 76-92.
- Lalić, D.; Nazor, M. (1997): *Narkomani: smrtpisi*. Zagreb: Alinea.
- Magdalenic, I. (1990): Mladi seljaci i društvene promjene, u: Ilišin, V. (ur.): *Omladina i društvene promjene*. Zagreb: Institut za društvena istraživanja Sveučilišta u Zagrebu, 125-145.
- Maggs, J. L. (2002): A developmental perspective on alcohol use and heavy drinking during adolescence and the transition to young adulthood. *Journal of Studies on Alcohol* 3(1): <http://www.higbeam.com>
- Nazor, M. (2003): Ponašanja i stavovi mladih u odnosu na učestalost kontakata s drogama. *Napredak*, 144(1): 21-28.
- Perasović, B. (2001): *Urbana plemena. Sociologija subkultura u Hrvatskoj*. Zagreb: Hrvatska sveučilišna naklada.
- Petrović, S. (1983): *Droga i ljudsko ponašanje*. Beograd: Dečje novine / Beogradski izdavačko-grafički zavod.
- Pettit, G. S. i sur. (1999): The impact of after-school peer contact on early adolescent externalizing problems is moderated by parental monitoring, perceived neighborhood safety, and prior adjustment. *Child Development* 70: 768-778.
- Pope, S. K.; Smith, E. D.; Wayne, J. B.; Kelleher, K. J. (1994): Gender differences in rural adolescent drinking patterns. *Journal of Adolescent Health* 15: 359-365.
- Powell, M. (1972): *Youth: critical issues*. Ohio: Merrill Publishing Company.
- Rebac, I. (1995): Konzumizam i poremećaj u vrijednosnom sustavu kao društveni okvir za ovisnosti, u: Bauer, K. i sur. (ur.): *Zajednički protiv ovisnosti*. Zagreb: Ministarstvo rada i socijalne skrbi / Republički fond socijalne zaštite, 199-205.
- Reed, M. D.; Rountree, P. W. (1997): Peer pressure and adolescent substance use. *Journal of Quantitative Criminology* 13: 143-180.

- Sakoman, S. (2000): Sociopsihološki uzroci ovisnosti, u: Juras, B. (ur.): *Položaj adolescenata u obitelji*. Zagreb: Državni zavod za zaštitu obitelji, materinstva i mladeži / Ministarstvo rada i socijalne skrbi, 99-109.
- Sakoman, S. (2001): *Društvo bez droge?* Zagreb: Institut društvenih znanosti "Ivo Pilar".
- Sakoman, S.; Raboteg-Šarić, Z.; Kuzman, M. (2002): Raširenost zlouporabe sredstava ovisnosti među hrvatskim srednjoškolcima. *Društvena istraživanja* 11(2-3): 311-335.
- Sakoman, S.; Brajša-Žganec, A.; Glavak, R. (2002): Indikatori ranog prepoznavanja visokorizične populacije hrvatske mladeži u odnosu na zlouporabu sredstava ovisnosti. *Društvena istraživanja* 11(2-3): 291-311.
- Sakoman, S. (2005): Država i obitelj u prevenciji ovisnosti, u: *Stručna konferencija s međunarodnim sudjelovanjem Borba protiv ovisnosti – borba za zdravu obitelj* (Pula, 19.-22. rujna 2004.). Zagreb: Vlada Republike Hrvatske – Ured za suzbijanje zlouporabe opojnih droga, 56-71.
- Stanić, I. (1990): Djeca oponašaju pušačke uzore odraslih. *Život i škola* 4-5: 485-495.
- Spajić-Vrkaš, V.; Ilišin, V. (2005): *Youth in Croatia*. Zagreb: Research and Training Centre for Human Rights and Democratic Citizenship Faculty of Humanities and Social Sciences University of Zagreb.
- Svensson, R. (2003): Gender differences in Adolescent Drug Use. *Youth & Society* 34(3): 300-313.
- Swadi, H. (1999): Individual risk factors for adolescent substance use. *Drug and Alcohol Dependence* 55: 209-224.
- Štimac-Radin, H. (2002): Rizici nezaposlenosti, u: Ilišin, V., Furio, R. (ur.): *Mladi uoči trećeg milenija*. Zagreb: Institut za društvena istraživanja u Zagrebu / Državni zavod za zaštitu obitelji, materinstva i mladeži, 231-256.
- Tager, I. B. (1992): Smoking: epidemiology, cessation and prevention (Task Force on research and Education for the Prevention and Control of Respiratory Diseases). *Chest* 9(1): <http://www.highbeam.com>
- Towberman, D. B. (1993): Psychosocial Correlates of Adolescent Drug Involvement. *Adolescence*, 12(22): <http://www.highbeam.com>
- Uzelac, S. (1995): *Socijalna edukologija – osnove socijalne edukologije mladih s poremećajima u socijalnom ponašanju*. Zagreb: Sagena.
- Van der Burgh, Ch. (2005): Obitelj je budućnost – budućnost je obitelj, u: *Stručna konferencija s međunarodnim sudjelovanjem Borba protiv ovisnosti – borba za zdravu obitelj* (Pula, 19.-22. rujna 2004.). Zagreb: Vlada Republike Hrvatske – Ured za suzbijanje zlouporabe opojnih droga, 10-13.
- Windle, M. (2001): Family, religious, school and peer influences on adolescent alcohol use: a longitudinal study. *Journal of Studies on Alcohol* 1(1). <http://www.highbeam.com>

Dejana Bouillet

(NE)ZADOVOLJSTVO ŽIVOTOM I OBRASCI KOMUNIKACIJE MLADIH

1. Uvodna razmatranja

Razina zadovoljstva životom u filozofskom se smislu odnosi na vrijednost koju osoba pridaje svome životu, bez obzira na njegova objektivna, mjerljiva obilježja, pa je definiramo kao mjeru kognitivne evolucije života neke osobe (Diener i sur., 1985). Zadovoljstvo životom uvelike ovisi o osobnim stavovima i sustavu vrijednosti (Varelius, 2004) što, pak, ima važnu funkciju u usmjeravanju ponašanja (Radin, 1988). U suštini, radi se o vrednovanju životnih uvjeta i mogućnosti ostvarivanja vlastitih interesa u različitim područjima djelovanja od strane pojedinaca i skupina. Moguće ju je konceptualizirati i kao zadovoljavanje egzistencijalnih, socijalnih i samoostvarujućih potreba (Sirgy, 1986). Prema tome, ona je neosporno u vezi s kvalitetom života¹ koja uključuje vrednovanje (permanentnu evaluaciju i reevaluaciju) životnih uvjeta, tj. stvarnog, objektivnog stanja pretpostavki za cjelovit život (Krizmanić i Kolesarić, 1989).

Pojam kvalitete života pojavio se kao dio socijalne teorije kada se spoznalo da klasični ekonomski pokazatelji ne zadovoljavaju potrebe mjerenja stvarnog, odnosno cjelovitog razvoja. Stoga ona podrazumijeva integralan pristup društvenom razvoju, uvažavanje socijalne i ekonomske komponente razvoja, pravednu raspodjelu materijalnih i nematerijalnih dobara i shvaćanje čovjeka kao aktivnog subjekta vlastite sudbine (Seferagić, 1988). Radi se o situaciji, egzistencijalnom stanju manje ili veće (ne)zadovoljenosti potreba pojedinaca ili različitih grupnih entiteta – slojeva, klasa, profesionalnih grupa i sl. Indikatorima kvalitete života najčešće se smatraju: zdravstveni status, kvaliteta prehrane, kvaliteta obrazovanja, uvjeti rada (zaposlenost), kvaliteta stanovanja, odijevanja i slobodnog vremena te razina socijalne sigurnosti i ljudske slobode (Lay, 1991).

Opće zadovoljstvo životom, međutim, nije moguće tretirati kao zbroj razina zadovoljstva u odnosu na značajne indikatore kvalitete života (Diener i sur., 2000), već kao složen, sintetičan doživljaj pojedinca koji nastaje stalnim

¹ Pojmovi srodni kvaliteti života su: način života, stil života, životni standard, uvjeti života, životna razina i slično, ali je kvaliteta života pojam koji je širi od svih spomenutih pojmova.

vrednovanjem i prevrednovanjem njegove uspješnosti u zadovoljenju različitih potreba (Previšić, 1999). Radi se o kognitivnoj i konativnoj obradi brojnih faktora, poput, primjerice, zadovoljstva materijalnim statusom, sklonosti depresiji i anksioznosti, pozitivnoj energiji i emocijama, zaljubljenosti, odnosu prema braku, prijateljstvima, zabavi i rekreaciji, a važnu ulogu u tom pogledu imaju obiteljske prilike i skupine vršnjaka.

Razina zadovoljenja osobnih potreba povezana je s kapacitetima društvenog okruženja u kojem osoba živi, tj. mogućnostima nekog društva da osigura resurse nužne za njihovu realizaciju. Prirodne i socijalne okolnosti u kojima pojedinac stasa utječu na njegovo zadovoljstvo životom, pri čemu sužavaju ili proširuju raspon mogućih izvora zadovoljstva i sreće (Karajić, 1994). Teškoće i zastoji u privrednom razvoju te ekonomska kriza koja ugrožava razinu zadovoljavanja već stečenih socijalnih i egzistencijalnih potreba znatnog dijela stanovništva, neposredno i povratno utječe na rast nerazmjera između društvenih mogućnosti i postojećih potreba članova nekog društva (Obradović, 1988). U slučaju značajno otežanih mogućnosti zadovoljavanja potreba u nekom društvenom kontekstu, dolazi do visoke razine nezadovoljstva koja može voditi i u očaj, emocionalno stanje koje nastaje zbog niza uzastopnih negativnih ili pesimističnih očekivanja u neposrednoj i dalekoj budućnosti (Hewitt, 1993), a koje je značajno povezano s depresijom, psihičkim bolestima, suicidalnim ponašanjem, različitim vrstama ovisnosti i drugim društveno neprihvatljivim i individualno štetnim ponašanjima. Ipak, istraživanja potvrđuju da je većina ljudi svojim životom zadovoljna, pa je nezadovoljstvo više iznimka no pravilo (Ehrhardt, Saris, Veenhoven, 2000).

Kada se radi o mladim osobama koje pretežno karakterizira marginalan društveni položaj i neravnopravna društvena uloga, razmatranje povezanosti postojećih uvjeta u širem i užem socijalnom okruženju s njihovim osjećajem zadovoljstva ima poseban značaj. Vjeruje se kako složene socijalne prilike ponajviše pogađaju mlade ljude ugrožavajući njihovu perspektivu i budućnost, jer su oni različitim procesima zahvaćeni u najproduktivnijem razdoblju svoga života. Iako mladi nisu homogena društvena skupina i njihove potrebe variraju ovisno o godinama, spolu, imovinskom stanju, dostupnosti obrazovanja i drugim društvenim činiteljima, oni dijele neke zajedničke probleme i nesigurnost u pogledu budućnosti. Rezultati do sada provedenih istraživanja na populaciji mladih u Hrvatskoj pružaju brojne dokaze o načinima na koje politička, gospodarska i socijalno-kulturna transformacija društva utječe na život mladih, pri čemu se osobito ističu nedovoljna zaposlenost, siromaštvo i druge otežavajuće društvene okolnosti (Ilišin, Radin, 2002; Raboteg-Šarić, Rogić, 2002).

Recimo i da je među promjenama koje je prestrukturiranje društva od kraja osamdesetih godina 20. stoljeća donijelo u živote mladih, najkarakterističnija potreba za individualizacijom koja se iz razdoblja mladosti širi na cijeli život (Tomić-Koludrović, Leburic, 2001). Taj je trend usklađen s postmodernističkim

razdobljem razvoja ljudske kulture i zajednice, koju obilježava sumnja u mogućnosti reda i poretka, ali i snažna afirmacija vrijednosti kao što su poštivanje različitosti, ravnopravnosti među ljudima, tolerancije i poštivanja tuđe slobode. Mnogi autori smatraju da je postmoderno vrijeme osobito teško za mlade jer oni i dalje, kada se nađu u razdoblju sumnji i nedoumica, iziskuju podršku odraslih osoba, ali je, zbog dekonstruirajućih procesa, više ne primaju na način koji bi bio usklađen s njihovim potrebama i očekivanjima. Mnogi tradicijski modeli koji su pružali stabilnost i putokaze ranijim generacijama su nestali, a novi još nisu dovoljno prepoznatljivi (Daniel, 2002; Žižak, 2004). Promjene se reflektiraju i u odnosu na tumačenja pojedinaca, njihove osobnosti, psihosocijalnog razvoja, potreba i ponašanja. Primjerice, zbog načina života pojedinac tradicionalnog kulturnog razdoblja uglavnom nije bio sam, pa je pojam o sebi stjecao preko određenja drugih ljudi iz okruženja. Danas, u razdoblju postmoderne, život pojedinca se sagledava iz većeg broja međusobno vrlo različitih perspektiva, a i pojedinac ima različite doživljaje samoga sebe u različitim situacijama (Žižak, 2004). Sve je važnije pitanje kako pojedinac vidi svoj problem, kako ga procjenjuje i doživljava.

Ipak, globalni se društveni uvjeti na život mlade osobe još uvijek znatno odražavaju i to posredstvom društvenih grupa kojima pripadaju i u kojima grade značajnije međuljudske odnose, a to su, prije svega, obitelj i skupine vršnjaka. Danas je već poznato da kvaliteta odnosa roditelja i njihove djece utječe na odnose koje mladi grade sa svojim vršnjacima. Brojna istraživanja pokazala su, naime, da adolescente koji odrastaju u podržavajućoj i toploj obiteljskoj atmosferi karakterizira viša socijalna kompetentnost pa oni grade kvalitetnije odnose s vršnjacima (Lieberman i dr., 1999; Windle, 2001). Istodobno, adolescenti bez izgrađenih bliskih, prijateljskih odnosa s vršnjacima pod većim su utjecajem obiteljskih odnosa, a adolescenti iz manje kohezivnih i prilagodljivih obitelji skloniji su utjecaju vršnjaka no roditelja (Gauze i dr., 1996).

Ukratko, socijalni kontekst interakcija i iskustava pojedinca određuje stupanj u kojem on može razviti i realizirati svoje potencijale i u psihičkom i u fizičkom smislu, pa spoznavanje povezanosti subjektivnog zadovoljstva životom mladih sa širim i užim društvenim kontekstom pomaže pri identifikaciji činitelja osjetljivosti i socijalnih rizika kojima su izloženi, ali i identifikaciji društvenih činitelja koji podržavaju razvoj njihovih potencijala. Osnova ovog pristupa nalazi se u ekološkoj teoriji ljudskog razvoja (Boemmel i Briscoe, 2001) koja uporišta pozitivnog razvoja prepoznaje u mikrosustavima (obitelj, škola, susjedstvo), mezosustavima (odnos između više sustava: obitelj – škola; obitelj – vršnjaci), egzosustavima (organizacija slobodnog vremena, posao roditelja i sl.) i makrosustavima (šira lokalna zajednica, širi društveni uvjeti).

Analiza rezultata istraživanja koja slijedi, nastoji rasvijetliti različite aspekte zadovoljstva životom mladih u Hrvatskoj, uvažavajući njegovu složenost i ovisnost o širem i u užem društvenom okruženju, s posebnim osvrt-

tom na komunikaciju s roditeljima i prijateljima. Pri tome se polazi od hipoteze da zadovoljstvo životom ovisi o socijalnim obilježjima mladih, kvaliteti njihova odnosa s roditeljima i s vršnjacima. Cilj analize se odnosi na identifikaciju ključnih društvenih okolnosti i onih obilježja komunikacije s roditeljima i prijateljima koje su povezane sa subjektivnim osjećajem zadovoljstva mladih.

Zadovoljstvo životom opisano je varijablom “koliko ste općenito zadovoljni svojim životom” koja izvorno sadrži pet kategorija (potpuno sam zadovoljan/na; zadovoljan/na sam; nisam ni zadovoljan/na ni nezadovoljan/na; nezadovoljan/na sam i potpuno sam nezadovoljan/na)² i varijablama koje opisuju zadovoljstvo mladih nekim činiteljima društvenog okruženja, odnosno: upisima u srednje škole, fakultete i više škole, načinom školovanja, mogućnostima zapošljavanja, načinom služenja vojnog roka, mogućnostima rješavanja stambenog pitanja, ekonomskog osamostaljivanja, mogućnostima da se ljudi bave onim što žele, napredovanja u struci, političkog djelovanja, zabave i razonode, slobodnog izražavanja vlastitog mišljenja i kvalitetom zdravstvene zaštite.

Socijalna obilježja mladih opisana su pomoću 13 varijabli: regionalna pripadnost, profesionalni status, spol, dob, rezidencijalni status, mjesto u kojem su proveli djetinjstvo ispitanici, njihovi očevi i majke, obrazovanje ispitanika, njihovih očeva i majki, stambeni i bračni status. Teme komunikacije mladih s roditeljima i prijateljima ispitanice su kroz učestalost razgovora ispitanika s roditeljima i prijateljima o obiteljskim odnosima, prijateljima i poznanicima, problemima na poslu, školi i studiju, o seksu i ljubavi, izlascima i provođenju slobodnog vremena, financijskim problemima, budućnosti, glazbi, filmovima, knjigama i slično, politici i društvu, sportu, zdravlju i zdravstvenim problemima.

Analiza povezanosti općeg zadovoljstva životom i socijalnih obilježja mladih izvršena je bivarijatnom analizom, odnosno izračunavanjem značajnosti razlika upotrebom hi-kvadrat testa. (Ne)zadovoljstvo mladih nekim činiteljima društvenog okruženja i teme komunikacije s roditeljima i prijateljima podvrgnuti su faktorskoj analizi, pa je na dobivenim faktorima izvršena analiza varijanci s obzirom na opće zadovoljstvo životom i s obzirom na socijalna obilježja mladih.

2. Socijalni činitelji zadovoljstva životom

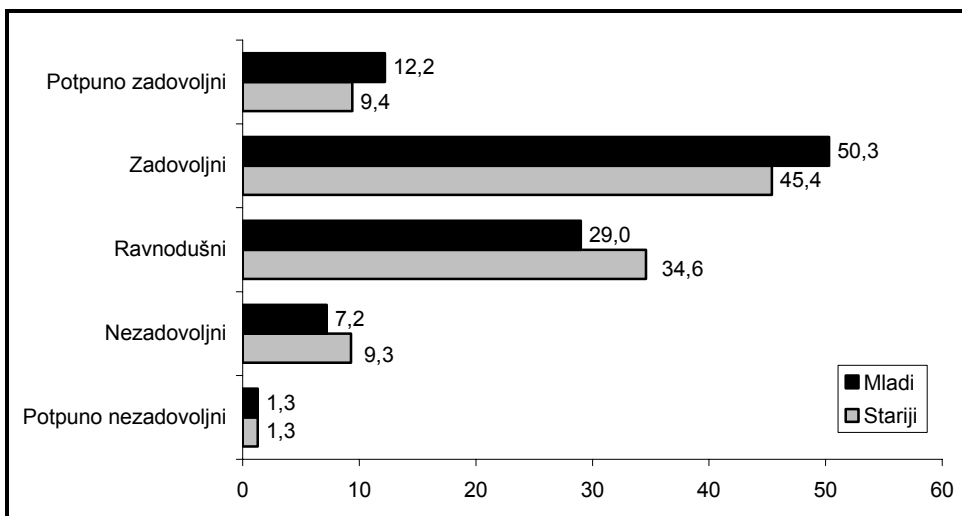
Među autorima ne postoji slaganje u pogledu doprinosa fizičkih, psihičkih i socijalnih obilježja postizanju očekivane dobrobiti i subjektivnog zadovoljstva životom, a najviše razlika postoji između protagonista objektivnih i subjektivnih teorija. Slijedom subjektivnih teorija, kvaliteta života uvjetovana je osobnim

² Odgovori na pitanje “Koliko ste općenito zadovoljni svojim životom?” u analizi su sažeti u četiri kategorije, pri čemu su odgovori “nezadovoljan/na sam” i “potpuno sam nezadovoljan/na” zbrojeni u jednu kategoriju.

stavovima, prioritetima i drugim psihološkim karakteristikama, dok objektivne teorije nude liste uvjeta i aktivnosti koje se ocjenjuju dobrim za osobe ili grupe osoba (Varelius, 2004). Objektivno orijentirani autori smatraju da je kvalitetan život ovisan o položaju osobe u nekom društvu, pri čemu taj položaj tijekom vremena može samo neznatno varirati, dok subjektivno orijentirani autori kvalitetu života pripisuju stabilnosti karaktera neke osobe, pri čemu pozitivni emocionalni odnos pridonosi i boljem društvenom položaju (karijeri), uspješnijim bračnim i socijalnim odnosima i drugim indikatorima kvalitete života. I objektivne i subjektivne teorije, međutim, zastupaju stajalište da se kvaliteta života pojedinih osoba i grupa osoba tijekom vremena neće bitno mijenjati, bez obzira na eventualne promjene u objektivnim uvjetima života u nekom društvu (Ehrhardt, Saris, Veenhoven, 2000).

U ovom segmentu analize bavimo se stoga utvrđivanjem razine zadovoljstva životom naših ispitanika i socijalnim obilježjima o kojima ovisi razina zadovoljstva životom mladih ispitanika. Podaci prikazani u grafikonu 1 pružaju uvid u razinu zadovoljstva životom mladih i starijih ispitanika.

Grafikon 1: Komparativni prikaz razine zadovoljstva životom – mladi i stariji (%)

Uočljivo je kako je među mladima nešto više zadovoljnih i potpuno zadovoljnih ispitanika, a među starijima neodlučnih i nezadovoljnih. U kategoriji potpuno nezadovoljnih nalazimo jednak broj starijih i mladih ispitanika. Dobivene razlike nisu velike pa posredno upućuju na konstantnu distribuciju u iskazanoj razini subjektivnog zadovoljstva životom, među mladima i starijima, pri čemu prevladavaju zadovoljne osobe. Takav nalaz dovodi u pitanje teze autora koji današnjoj generaciji mladih pripisuju obilježja

izgubljene i nezadovoljne generacije, a podržavaju naprijed spomenuti tezu o stabilnosti subjektivnog vrednovanja kvalitete života kroz dulje razdoblje.

Našom je analizom utvrđeno da su sa subjektivnim zadovoljstvom životom u prostoru socijalnih obilježja mladih, među 13 analiziranih varijabli, statistički značajno povezana samo dva obilježja – socioprofesionalni status i dob ispitanika. Struktura ovih veza prikazana je u tablici 1.

Tablica 1: Zadovoljstvo životom s obzirom na socijalna obilježja mladih (%)

Obilježja mladih	Nezadovoljstvo	Ni zadovoljstvo ni nezadovoljstvo	Zadovoljstvo	Potpuno zadovoljstvo
<i>Socioprofes. status</i>	$\chi^2 = 67,53$			
Zaposleni	7,4	31,5	50,7	10,6
Nezaposleni	16,1	33,0	42,9	7,9
Učenici	5,9	22,4	55,0	16,7
Studenti	6,3	27,3	52,6	13,9
<i>Dob</i>	$\chi^2 = 41,33$			
15 – 19 godina	5,8	24,1	53,6	16,5
20 – 24 godine	8,9	32,2	47,1	11,7
25 – 29 godina	11,3	30,2	50,6	8,0
UKUPNO	8,6	28,9	50,4	12,1

Iz prikazanih rezultata vidljivo je da su životom češće nezadovoljne nezaposlene osobe, dok su životom češće zadovoljni i potpuno zadovoljni učenici i studenti. Među mladima koji nisu ni zadovoljni, ni nezadovoljni, ističu se zaposleni i nezaposleni ispitanici. Najmlađe ispitanike (u dobi od 15 do 19 godina) relativno češće nalazimo među potpuno zadovoljnim i zadovoljnim osobama. Ostale dobne skupine (od 20 do 24 godine i od 25 do 29 godina) svojim su životom češće nezadovoljne ili su spram nj ravnodušne.

Ovakvi rezultati impliciraju tezu o završetku školovanja i ulasku na tržište rada kao ključnom trenutku u kojem život mladih sve više obilježavaju krize i razočaranja, pri čemu gube vjeru u vlastite planove, očekivanja i nadanja. Istodobno, izostanak povezanosti subjektivne procjene kvalitete života s mnogim socijalnim obilježjima posredno podržavaju teze subjektivno orijentiranih teorija, prema kojima kvaliteta života ne proizlazi automatski iz zadovoljavanja nekih osnovnih potreba, već iz kompletne psihološke strukture pojedinca u interakciji s fizičkom i socijalnom okolinom u kojoj živi (Krizmanić i Kolesarić, 1989).

3. Širi društveni kontekst i zadovoljstvo mladih

Životna je svakodnevnica, pored ostaloga, mjesto prerađivanja zajedničkih, društvenih vrijednosti s obzirom na individualne postupke, u namjeri sučeljavanja

vlastitih mogućnosti i osobnih postupaka sa zajednički stvorenim “svijetom života”. Odnos prema društveno konstruiranoj stvarnosti nije potpuno individualan, samovoljan ni proizvoljan, a ovdje ga nastojimo sagledati pomoću analize zadovoljstva mladih nekim činiteljima društvenog okruženja i vlastitim životom. Neka su ranija istraživanja implicirala, naime, pretpostavku o sve izraženijoj skeptičnosti mladih u odnosu na budućnost, što se, pored ostaloga, ogleda u intenzivnom osjećanju društvenih neprilika i potrebi čestog razmišljanja o tome kako će uopće preživjeti (Tomić-Koludrović, Leburic, 2001).

U tom je kontekstu zanimljivo usporediti razinu zadovoljstva činiteljima društvenog okruženja kojeg su iskazali mladi u istraživanju provedenom 1986.³ i 2004. godine, te stariji ispitanici 2004. godine. Stoga smo u tablici 2 prikazali podatke dobivene ovim istraživanjima, pri čemu su izdvojeni ispitanici koji su procijenili da u njihovom slučaju analizirane pojave izazivaju zadovoljstvo.

Iz prikazanih podataka proizlazi da je u razdoblju između 1986. i 2004. godine došlo do značajnih promjena u razini zadovoljstva kojeg kod mladih izazivaju ispitivani činitelji društvenog okruženja, dok su razlike između mladih i starijih zanemarive. Tako je u proteklih osamnaest godina došlo do značajnog porasta broja mladih koji su zadovoljni upisima u srednje škole, na fakultete i više škole, mogućnostima zapošljavanja, mogućnostima rješavanja stambenog pitanja, ekonomskog osamostaljivanja i mogućnostima da se slobodno izrazi vlastito mišljenje. U novije je vrijeme i nešto veći broj mladih koji su zadovoljni načinom školovanja, mogućnostima zabave i razonode, mogućnostima napredovanja u struci i zanimanju i mogućnostima da se ljudi bave onim što žele i što im je važno. Istodobno, bilježi se opadanje broja mladih koji su zadovoljni mogućnostima političkog djelovanja i načinom služenja vojnog roka. Uočljivo je, dakle, da su promijenjeni društveni uvjeti bitno pridonijeli izraženijem zadovoljstvu mladih činiteljima društvenog života, što posredno upućuje na pozitivne rezultate tranzicije hrvatskog društva.

Najvišu razinu zadovoljstva mladi su 2004. godine iskazali u odnosu na mogućnosti zabave i razonode, slobodnog izražavanja vlastitog mišljenja i napredovanja u struci i zanimanju. Slijedi zadovoljstvo mogućnostima da se ljudi bave onim što žele i što im je važno, kvalitetom zdravstvene zaštite, upisima na fakultete i više škole, upisima u srednje škole i načinom školovanja. Na dnu ljestvice nalaze se zadovoljstvo mogućnostima ekonomskog osamostaljivanja, zapošljavanja i mogućnostima rješavanja stambenog pitanja. Najmanje je mladih zadovoljno načinom služenja vojnog roka i mogućnostima političkog djelovanja.

³ Radi se o istraživanju *Položaj, svijest i ponašanje mlade generacije Hrvatske* kojeg su realizirali istraživači Instituta za društvena istraživanja Sveučilišta u Zagrebu 1986. godine. Reprezentativan uzorak je činilo 1243 mladih u dobi od 15 do 27 godina života.

Osamnaest godina ranije, mladi su najveću razinu zadovoljstva iskazali u odnosu na mogućnosti zabave i razonode, mogućnosti da se ljudi bave onime što žele i što im je važno, slobodnog izražavanja vlastitog mišljenja, napredovanja u struci i zanimanju. U sredini ljestvice nalazili su se zadovoljstvo upisima na fakultete, u više i srednje škole, načinom služenja vojnog roka i mogućnostima političkog djelovanja. Na samom kraju nalazilo se zadovoljstvo mogućnostima ekonomskog osamostaljivanja, zapošljavanja i rješavanja stambenog pitanja te načinom školovanja. Prema tome, u dva analizirana razdoblja nisu zamijećene znatnije razlike u rang-ljestvici zadovoljstva mladih činiteljima društvenog okruženja.

Tablica 2: Komparativni prikaz zadovoljstva činiteljima društvenog okruženja (%)

Razlozi (ne)zadovoljstva	Mladi		Stariji
	1986.	2004.	2004.
Mogućnosti zabave i razonode	62,3	68,5	53,7
Mogućnosti da se slobodno izražava vlastito mišljenje	52,8	65,1	65,0
Mogućnosti napredovanja u struci i zanimanju	51,1	57,2	52,9
Mogućnosti da se ljudi bave onim što žele i što im je važno	54,7	56,4	56,2
Kvaliteta zdravstvene zaštite	-	45,9	47,1
Upisi na fakultete i više škole	33,1	45,0	34,1
Upisi u srednje škole	27,0	44,2	34,2
Mogućnosti ekonomskog osamostaljivanja	20,8	37,7	37,2
Mogućnosti zapošljavanja	20,0	33,8	31,8
Mogućnosti rješavanja stambenog pitanja	18,7	33,3	34,0
Način školovanja	16,7	25,5	24,3
Način služenja vojnog roka	24,5	17,0	18,8
Mogućnosti političkog djelovanja	21,4	11,1	15,3

Budući da su mladi većim dijelom promatranih činitelja društvenog okruženja zapravo zadovoljni, zanimljivo je razmotriti na koji je način ovo zadovoljstvo povezano s općim zadovoljstvom životom. Hi-kvadrat test je u ovoj analizi pokazao da je opće zadovoljstvo životom statistički značajno povezano s devet od ukupno trinaest analiziranih činitelja društvenog okruženja. Statistički značajne razlike nisu dobivene u slučaju zadovoljstva mladih načinom služenja vojnog roka, mogućnostima da se ljudi bave onim što žele i što im je važno, mogućnostima političkog djelovanja i mogućnostima da se slobodno izražava vlastito mišljenje. Struktura statistički značajnih razlika prikazana je u tablici 3.

Podaci pokazuju da potpuno nezadovoljni ili nezadovoljni mladi izražavaju nezadovoljstvo, dok kod zadovoljnih i potpuno zadovoljnih osoba navedeni društveni činitelji izazivaju zadovoljstvo. Općenito, zadovoljstvo životom i

zadovoljstvo većinom ispitanih činitelja društvenog okruženja značajno su i pozitivno povezani.

Tablica 3: Zadovoljstvo činiteljima društvenog okruženja s obzirom na zadovoljstvo životom mladih (%)

Činitelji društvenog okruženja	Nezadovoljstvo	Ni zadovoljstvo ni nezadovoljstvo	Zadovoljstvo	Potpuno zadovoljstvo
<i>Upisi u srednje škole</i>	$\chi^2 = 47,83$			
Nezadovoljstvo	18,3	30,2	40,5	11,1
Ni jedno ni drugo	9,8	32,1	48,9	9,2
Zadovoljstvo	6,0	25,3	53,4	15,3
<i>Upisi na fakultete i više škole</i>	$\chi^2 = 34,78$			
Nezadovoljstvo	13,9	33,3	39,4	13,3
Ni jedno ni drugo	9,4	32,5	48,1	10,0
Zadovoljstvo	6,7	24,6	55,0	13,7
<i>Način školovanja</i>	$\chi^2 = 34,42$			
Nezadovoljstvo	12,4	34,7	44,8	8,1
Ni jedno ni drugo	7,4	28,5	52,2	11,8
Zadovoljstvo	7,5	24,5	52,1	15,8
<i>Mogućnosti zapošljavanja</i>	$\chi^2 = 38,86$			
Nezadovoljstvo	11,5	31,9	48,2	8,3
Ni jedno ni drugo	6,2	24,6	52,8	16,4
Zadovoljstvo	6,8	27,5	51,8	13,9
<i>Mogućnosti rješavanja stambenog pitanja</i>	$\chi^2 = 42,24$			
Nezadovoljstvo	12,8	31,7	46,6	8,8
Ni jedno ni drugo	5,3	27,1	52,2	15,4
Zadovoljstvo	7,0	27,1	53,5	12,4
<i>Mogućnosti ekonomskog osamostaljivanja</i>	$\chi^2 = 37,06$			
Nezadovoljstvo	12,0	33,0	46,7	8,3
Ni jedno ni drugo	5,8	28,5	50,6	15,2
Zadovoljstvo	7,6	25,8	53,5	13,1
<i>Mogućnosti napredovanja u struci i zanimanju</i>	$\chi^2 = 24,96$			
Nezadovoljstvo	13,2	33,6	45,4	7,8
Ni jedno ni drugo	8,2	30,3	48,3	13,2
Zadovoljstvo	7,4	26,9	52,7	13,0
<i>Mogućnost zabave i razonode</i>	$\chi^2 = 31,32$			
Nezadovoljstvo	19,2	31,7	40,8	8,3
Ni jedno ni drugo	9,3	33,6	46,9	10,1
Zadovoljstvo	7,5	27,1	52,4	13,0
<i>Kvaliteta zdravstvene zaštite</i>	$\chi^2 = 31,48$			
Nezadovoljstvo	14,6	33,2	43,6	8,6
Ni jedno ni drugo	7,8	30,4	49,9	11,9
Zadovoljstvo	7,1	26,5	53,0	13,5
UKUPNO	8,6	28,9	50,4	12,0

Rezultati našeg istraživanja upućuju na nekoliko zanimljivih zaključaka. Ponajprije je moguće konstatirati da između mladih i starijih ne postoje značajnije razlike u razini njihova zadovoljstva vlastitim životom, ali i činiteljima društvenog

okruženja. S druge strane, prve godine 21. stoljeća obilježavaju bitni pomaci u odnosu mladih prema činiteljima društvenog okruženja, pri čemu su oni, u usporedbi s osamdesetim godinama 20. stoljeća, u mnogočemu povoljniji. Pad zadovoljstva mladih bilježi se samo u odnosu na način služenja vojnog roka i mogućnosti političkog djelovanja. Budući da su oba ova društvena činitelja danas, u odnosu na socijalističko razdoblje hrvatske povijesti, uređena demokratičnije, dobiveni rezultati upućuju na povećanu osviještenost mladih i daju uporište tezi Europske komisije prema kojoj mladi žele sudjelovati u donošenju odluka u društvu, ali na osobnijoj i nezavisnijoj osnovi, izvan zastarjelih struktura i mehanizama sudjelovanja. Mladi smatraju da je stajalište, prema kojem su oni nezainteresirani ili indiferentni, neosnovano i nepravedno. Smatraju da im nisu pružena niti sredstva, niti informacije koje bi im omogućile preuzimanje aktivnije uloge u društvu (Europska komisija, 2002). No, ta svijest ipak još uvijek nije razvijena do mjere koja bi zadovoljstvo mogućnostima političkog djelovanja, načinom služenja vojnog roka i, s time u vezi, mogućnostima slobodnog izražavanja vlastitog mišljenja i bavljenja onime što im je važno, mladi dovodili u vezu sa zadovoljstvom vlastitim životom. Naime, ove varijable nisu statistički značajno povezane sa zadovoljstvom životom, što posredno ukazuje na postojanje distinkcije između privatne i društvene sfere života mladih.

Važno je naglasiti i nalaz koji pokazuje da su ekonomska pitanja (mogućnosti ekonomskog osamostaljivanja, zapošljavanja i rješavanja stambenog pitanja), kao i osamnaest godina ranije, i dalje među činiteljima društvenog okruženja kojima su mladi u pravilu nezadovoljni. Usporedba rezultata dobivenih 1986. i 2004. godine pokazala je, ipak, da su u tom smislu mladi primijetili određene pozitivne pomake, ali da oni još uvijek nisu dovoljni i zadovoljavajući. Stoga ekonomski činitelji društvenog okruženja u procesu poboljšanja kvalitete života građana Hrvatske i dalje imaju prioritetan značaj.

Sukladno očekivanjima, razina na kojoj su mladi zadovoljni većim dijelom činitelja društvenog okruženja (obrazovanje, zapošljavanje, stambeno i ekonomsko osamostaljivanje, zdravstvena zaštita, zabava i razonoda) pozitivno je povezana s razinom zadovoljstva vlastitim životom. Istodobno, pokazalo se da su vlastitim životom zadovoljniji mladi u ranijoj životnoj dobi, odnosno oni koji su u pravilu još uvijek uključeni u obrazovni proces (učenici i studenti). Ostala analizirana socijalna obilježja mladih s njihovim zadovoljstvom vlastitim životom nisu značajno povezana. Stoga je zanimljivo razmotriti ostaje li ovaj zaključak i kada se analizira njihovo zadovoljstvo nekim činiteljima društvenog okruženja. Analizu povezanosti zadovoljstva činiteljima društvenog okruženja sa socijalnim obilježjima mladih izvršit ćemo na faktorima ove skupine varijabli. Struktura izoliranih faktora i postotak zajedničke varijance kojeg faktori objašnjavaju, prikazani su u tablici 4.

Tablica 4: Faktorska struktura zadovoljstva činiteljima društvenog okruženja

Razlozi (ne)zadovoljstva	Faktor 1	Faktor 2	Faktor 3	Faktor 4
Mogućnosti rješavanja stambenog pitanja	.833			
Mogućnosti zapošljavanja	.815			
Mogućnosti ekonomskog osamostaljivanja	.801	.362		
Mogućnosti zabave i razonode		.794		
Mogućnosti da se slobodno izražava vlastito mišljenje		.839		
Mogućnosti da se ljudi bave onim što žele i što im je važno	.566	.638		
Mogućnosti napredovanja u struci i zanimanju	.523	.657		
Kvaliteta zdravstvene zaštite	.423	.578		
Upisi u srednje škole			.866	
Upisi na fakultete i više škole			.876	
Način školovanja	.469		.580	
Način služenja vojnog roka				.789
Mogućnosti političkog djelovanja				.726
% zajedničke varijance	38,9	12,7	8,8	8,4

Prvi faktor definiraju varijable: mogućnosti zapošljavanja, mogućnosti rješavanja stambenog pitanja i mogućnosti ekonomskog osamostaljivanja, pa smo ga nazvali faktorom *zadovoljstva egzistencijalnim pitanjima*. Drugi je faktor definiran varijablama: mogućnosti da se ljudi bave onim što žele i što im je važno, mogućnosti napredovanja u struci i zanimanju, mogućnosti zabave i razonode, mogućnosti slobodnog izražavanja vlastitog mišljenja i kvaliteta zdravstvene zaštite, a nazvali smo ga faktorom *zadovoljstva mogućnostima osobne afirmacije u društvu*. Treći je faktor definiran varijablama koje opisuju zadovoljstvo ispitanika upisima u srednje škole, upisima na fakultete i više škole i načinom školovanja. Radi se o faktoru *zadovoljstva obrazovanjem*. Četvrti faktor opisuje odnos ispitanika prema služenju vojnog roka i mogućnostima političkog djelovanja, pa smo ga nazvali faktorom *zadovoljstva političkim pitanjima*.

Analiza varijance faktora zadovoljstva nekim činiteljima društvenog okruženja i varijabli socijalnih obilježja mladih pokazala je da statistički značajne razlike na ovim varijablama proizvode samo prvi (zadovoljstvo egzistencijalnim pitanjima) i treći (zadovoljstvo obrazovanjem) faktor. Sa zadovoljstvom mogućnostima rješavanja egzistencijalnih pitanja statistički je značajno povezano obrazovanje ispitanika, a zadovoljstvo načinom obrazovanja statistički je značajno povezano s profesionalnim statusom, spolom i dobi mladih osoba. Istodobno, niti jedno socijalno obilježje mladih nije statistički značajno povezano s razinom zadovoljstva mogućnostima osobne afirmacije u društvu i političkim pitanjima. U tablici 5 prikazani su omjeri i aritmetičke sredine na varijablama koje su statistički značajno povezane s faktorima zadovoljstva činiteljima društvenog okruženja.

Tablica 5: Faktori zadovoljstva činiteljima društvenog života s obzirom na socijalna obilježja mladih (aritmetičke sredine)

Obilježja mladih	Faktor 1	Faktor 3
<i>Obrazovanje ispitanika</i>	<i>F-omjer = 9,26</i>	
OŠ i manje	0,004	
Ind./zanatska škola	0,212	
Srednja škola	-0,006	
VŠS, VSS i više	-0,000	
<i>Socioprofesionalni status</i>		<i>F-omjer = 15,44</i>
Zaposleni		-0,136
Nezaposleni		-0,128
Učenici		0,198
Studenti		0,145
<i>Spol</i>		<i>F-omjer = 15,00</i>
Žene		0,008
Muškarci		-0,008
<i>Dob</i>		<i>F-omjer = 11,26</i>
15 – 19 godina		0,129
20 – 24 godine		0,000
25 – 29 godina		-0,136

Mladi višeg obrazovanja (ostale srednje škole, VŠŠ, VSS i više) nezadovoljniji su mogućnostima zadovoljavanja egzistencijalnih potreba. Slabijem zadovoljstvu (odnosno nezadovoljstvu) načinima obrazovanja tendiraju mlade osobe muškog spola, koje su zaposlene ili nezaposlene, a nalaze se u višoj životnoj dobi (od 25 do 29 godina).

I prema rezultatima ove analize u prvom su planu mogućnosti zadovoljavanja egzistencijalnih potreba mladih. Pokazalo se da s procesom odrastanja i preuzimanja trajnih društvenih uloga opada zadovoljstvo životom, osobito zadovoljstvo mogućnostima rješavanja egzistencijalnih pitanja i obrazovanja. Uistinu, zapošljavanje predstavlja ključni element u osposobljavanju mladih za pronalaženje vlastitog mjesta u društvu, za postizanje ekonomske nezavisnosti i ostvarivanje vlastitih težnji. Mladi procjenjuju da im hrvatsko društvo još uvijek ne nudi dovoljno mogućnosti na tržištu rada, što otvara začaran krug marginalizacije, nezaposlenosti i socijalnog razdora. Pronalaženje zaposlenja i izbjegavanje nezaposlenosti usko su vezani uz obrazovanje, njegovom pristupačnošću i kvalitetom. Ipak, čak i dobre obrazovne kvalifikacije ne znače automatsko zapošljavanje, jer konkurencija u dobivanju zaposlenja postaje sve okrutnija. Uz to, mladi nerijetko unatoč visokoj razini obrazovanja i zaposlenosti, nisu zadovoljni mogućnostima zarade, što je vrlo vjerojatno

posljedica poznatog neodgovarajućeg vrednovanja radnih mjesta koja iziskuju visoku stručnu naobrazbu. Ne ulazeći u širu raspravu o situaciji na tržištu rada u hrvatskom društvu, zaključujemo kako upravo ona, uz obrazovanje, pojačava ili umanjuje zadovoljstvo mladih društvenim okruženjem.

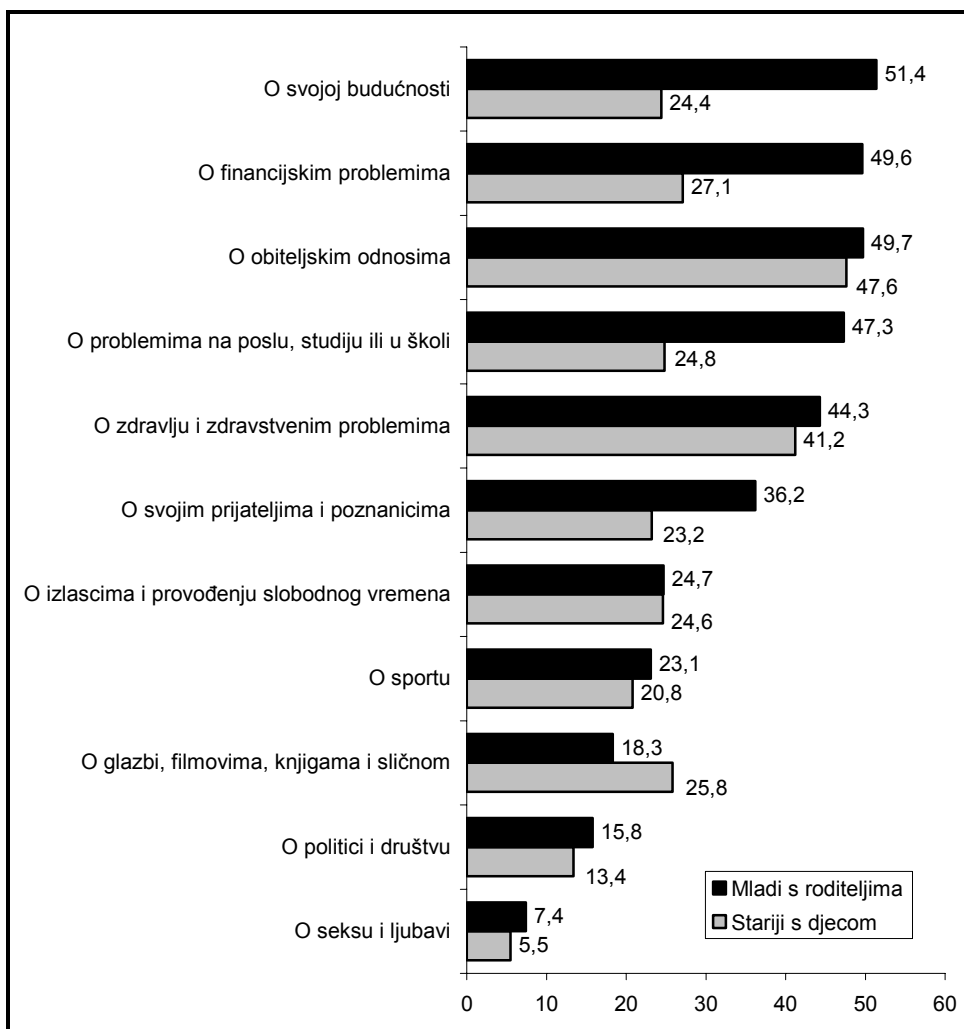
4. Komunikacija s roditeljima i zadovoljstvo životom

Osobnost, opći stil ponašanja, način i kvaliteta zadovoljenja potreba, sposobnost samokontrole i samoevaluacije, izgradnja odnosa s drugima, percipiranje i doživljavanje realiteta, u značajnoj mjeri ovise o socioemocionalnoj dimenziji kao temeljnom segmentu općeg razvoja neke osobe. Iz literature je poznato da se takav razvoj najbolje ostvaruje kroz doživljavanje osjećaja sigurnosti, pripadnosti, ljubavi, brige i sličnog, ali i kroz uvažavanje osobnosti, slobodu, iskazivanje povjerenja, omogućavanje biranja, donošenje odluka i kroz traženje vlastitoga puta (Koller-Trbović, 1993). U teoriji komunikativnog djelovanja razvijen je pojam komunikacijske kompetencije, čime se označava sposobnost čovjeka da kompetentno raspravlja o svom pravu na integritet, slobodu i ravnopravnost. U tom smislu K. J. Tillmann (1994) u centar pozornosti stavlja razvoj aktivnog subjekta i međuovisnost razvoja subjekta i "nadređenih" razina u procesu socijalizacije. Radi se o procesu sve veće demokratizacije i emancipacije pojedinaca u društvu, što neminovno podrazumijeva slobodan dijalog različitih osoba, a odražava stanje "uspjelog života" (Rosić, Zloković, 2002).

Najintenzivniji se komunikacijski proces bez sumnje odvija u obiteljskom okruženju. Stoga ne iznenađuje sve veća pozornost koju istraživači usmjeravaju u spoznavanje obilježja komunikacije u obitelji. Poznato je, naime, da obitelj ostaje socijalno okruženje koje mladima treba pružati značajnu podršku iako je razdoblje mladenaštva popraćeno intenzivnom emancipacijom koja uključuje i osamostaljivanje od bezrezervnog prihvatanja obiteljskih obrazaca ponašanja, pravila i sustava vrijednosti. Jedno je novije istraživanje obiteljskih odnosa mladih (Bouillet, 2006) pokazalo da gotovo 30% mladih ukazuje na nepovoljne obrasce obiteljske komunikacije, te da sadržajnije obiteljske interakcije, opisane obiteljskim aktivnostima koje premašuju zajedničke obroke i gledanje TV programa, doživljava tek trećina mladih.

U ovoj nas analizi stoga zanima koliko mladi razgovaraju sa svojim roditeljima o različitim aspektima života i u kojoj su mjeri komunikacijski obrasci povezani s osjećajem zadovoljstva koje u odnosu na vlastiti život iskazuju mlade osobe. U grafikonu 2 prikazana je zastupljenost mladih koji o temama uključenim u analizu s roditeljima često razgovaraju te zastupljenost starijih ispitanika koji o ovim temama često razgovaraju sa svojom djecom.

Grafikon 2: Česta zastupljenost tema komunikacije između roditelja i djece (%)

Pokazalo se da približno polovica mladih često razgovara sa svojim roditeljima o svojoj budućnosti, o obiteljskim odnosima i o financijskim problemima. Nešto rjeđe teme razgovora u obiteljima mladih su problemi na poslu, studiju ili u školi te zdravlje i zdravstveni problemi. Još je manji broj mladih koji sa svojim roditeljima često razgovaraju o svojim prijateljima i poznanicima te o izlascima i provođenju slobodnog vremena. Tek svaka peta mlada osoba s roditeljima često razgovara o sportu, a još je manji broj onih koji u obiteljima često razgovaraju o glazbi, filmovima, knjigama i sličnom te politici i društvu. Svega 7,4% mladih osoba s roditeljima često razgovara o seksu i

ljubavi. O ovoj temi s roditeljima nikada ne razgovara čak 43,2% mladih osoba, a politika i društvo nisu nikada tema razgovora u 32,0% slučajeva. Razmjerno je visok postotak mladih koji s roditeljima nikada ne razgovara o sportu (23,5%), o glazbi, filmovima, knjigama i sličnom (22,6%) te o izlascima i provođenju slobodnog vremena (15,8%). O ostalim temama s roditeljima nikada ne razgovara manje od 10% mladih.⁴

Odgovori starijih ispitanika pokazuju da oni sa svojom djecom najčešće razgovaraju o obiteljskim odnosima i zdravlju. To čini nešto manje od polovice ispitanika. Gotovo trećina starijih ispitanika sa svojom djecom često razgovara o financijskim problemima, a nešto manji broj o problemima na poslu, studiju ili u školi, izlascima i slobodnom vremenu, glazbi, filmovima i sličnom te vlastitoj budućnosti. Svaki peti ispitanik s djecom često razgovara o prijateljima i poznanicima te sportu. Na pretposljednem se mjestu nalaze politika i društvene teme, a seks i ljubav na posljednjem (o tome s djecom često razgovara tek 5,5% starijih ispitanika).

Najveće razlike u učestalosti tema komunikacije mladih i roditelja s jedne, te starijih i djece s druge strane, dobivene su u slučaju razgovora o prijateljima i poznanicima, problemima na poslu, studiju ili u školi, financijskim problemima i o vlastitoj budućnosti. One su zastupljenije u komunikaciji mladih i roditelja, što je u skladu sa specifičnostima ove razvojne dobi mladih ispitanika (stariji ispitanici nemaju nužno djecu u adolescentskoj životnoj dobi).

U ovoj nas analizi zanima i o kojim socijalnim obilježjima mladih ovisi njihova komunikacija s roditeljima. Stoga smo set varijabli o temama komunikacije s roditeljima faktorizirali, te s dobivenim faktorima izvršili analizu varijance. Struktura izoliranih faktora i postotak zajedničke varijance koju oni objašnjavaju prikazana je u tablici 6.

Prvi faktor je najviše definiran varijablama koje se odnose na učestalost razgovora s roditeljima o svojim prijateljima i poznanicima, seksu i ljubavi, te izlascima i provođenju slobodnog vremena. Stoga smo ovaj faktor nazvali faktorom *razgovora o privatnim temama*. Drugi faktor ponajviše određuju varijable koje se odnose na razgovor o obiteljskim odnosima, problemima na poslu, studiju ili u školi, financijskim problemima, budućnosti mladih, te zdravlju i zdravstvenim problemima. Radi se, dakle, o faktoru *razgovora o zajedničkim i osobnim problemima*. Treći je faktor definiran varijablama razgovora o glazbi, filmovima, knjigama i sličnom, politici i društvu te sportu, pa zaključujemo da se radi o faktoru *razgovora o društvenim temama*.

⁴ Potpuni podaci prikazani su u tabličnom prikazu frekvencija odgovora ispitanika u Prilogu knjige.

Tablica 6: Faktorska struktura tema komunikacije između mladih i roditelja

Teme komunikacije	Faktor 1	Faktor 2	Faktor 3
Seks i ljubav	.768		
Izlasci i provođenje slobodnog vremena	.705		
Prijatelji i poznanici	.632	.342	
Financijski problemi		.750	
Zdravlje i zdravstveni problemi		.668	.305
Vlastita budućnost		.652	
Obiteljski odnosi	.425	.571	
Problemi na poslu, studiju ili u školi	.505	.508	
Politika i društvo			.700
Sport			.771
Glazba, filmovi, knjige i slično	.452		.619
% zajedničke varijance	32,2	10,3	9,3

Sva tri faktora statistički su značajno povezana s određenim socijalnim obilježjima mladih. U tablici 7 prikazani su f-omjeri i aritmetičke sredine grupa ispitanika na varijablama koje su proizvele statistički značajne razlike na faktorima komunikacije s roditeljima. *Faktor razgovora o privatnim temama* statistički značajno razlikuje mlade osobe s obzirom na njihov profesionalni status, spol, dob, obrazovanje oca i bračni status. O ovim temama s roditeljima rjeđe razgovaraju zaposleni i nezaposleni ispitanici muškog spola, starije životne dobi (od 25 do 29 godina), čiji su očevi nižeg obrazovanja (završena osnovna škola) i koji su osnovali vlastitu bračnu zajednicu. *Faktor razgovora o zajedničkim i osobnim problemima* statistički značajno razlikuje mlade različitog spola i stambenog statusa. Smjer povezanosti ovih tema komunikacije s navedenim obilježjima pokazuje da su one rjeđe zastupljene kod osoba muškog spola koje žive kao podstanari i odvojeno od roditelja. *Faktor razgovora o društvenim temama* značajno je različit kod mladih različitog spola i stupnja obrazovanja njihovih očeva. O ovim temama s roditeljima češće razgovaraju ispitanici muškog spola, čiji su očevi visokog obrazovanja.

Među ispitivanim socijalnim obilježjima mladih, na njihovu komunikaciju s roditeljima značajno utječu stambeni status, profesionalni status, bračni status, dob i spol mladih te obrazovanje njihovih očeva. Kao što je i očekivano, s roditeljima češće i više razgovaraju mlade osobe koje još uvijek s njima žive u zajedničkom kućanstvu i nisu osnovali vlastitu bračnu zajednicu. Djevojke s roditeljima češće razgovaraju o privatnim temama, zajedničkim i osobnim problemima, a rjeđe o društvenim temama. Više obrazovanje očeva pridonosi češćem razgovoru o privatnim i društvenim temama.

Tablica 7: Faktori tema komunikacije između mladih i roditelja s obzirom na socijalna obilježja mladih (aritmetičke sredine)

Obilježja mladih	Faktor 1	Faktor 2	Faktor 3
<i>Socioprofesionalni status</i>	<i>F-omjer = 18,42</i>		
Zaposleni	-0,135		
Nezaposleni	-0,162		
Učenici	0,221		
Studenti	0,245		
<i>Spol</i>	<i>F-omjer = 49,98</i>	<i>F-omjer = 44,89</i>	<i>F-omjer = 45,07</i>
Žene	0,161	-0,153	0,153
Muškarci	-0,154	0,146	-0,146
<i>Dob</i>	<i>F-omjer = 24,34</i>		
15 – 19 godina	0,161		
20 – 24 godine	0,004		
25 – 29 godina	-0,213		
<i>Obrazovanje oca</i>	<i>F-omjer = 13,08</i>		<i>F-omjer = 18,98</i>
OŠ i manje	-0,287		-0,276
Ind./zanatska škola	0,001		-0,003
Srednja škola	0,008		-0,003
VŠS, VSS i više	0,009		0,249
<i>Bračni status</i>	<i>F-omjer = 23,21</i>		
Neoženjen/neudana	0,005		
Oženjen/udana	-0,224		
<i>Stambeni status</i>		<i>F-omjer = 6,36</i>	
Podstanar		-0,302	
S roditeljima		0,001	
Vlastiti stan ili kuća		0,009	

Takvi rezultati upućuju na postojanje rodni stereotipa koji se očituju u temama komunikacije roditelja i muške, odnosno ženske djece. Pokazalo se i da napuštanje roditeljskog doma od strane mladih muškaraca značajnije utječe na slabljenje komunikacijskih veza s roditeljima no što je to slučaj s djevojkama. Obiteljska komunikacija se na taj način legitimira kao značajna karika u procesu oživotvorenja načela ravnopravnosti spolova u ukupnoj društvenoj zajednici, što može bitno pridonijeti uklanjanju jednog od uzroka neravnopravnosti spolova. Poznato je, naime, da istinske ravnopravnosti muškaraca i žena u javnosti nema ako je nema kod kuće (Leinert Novosel, 2003). Stoga je načelo ravnopravnosti nužno ugraditi i u komunikaciju roditelja i djece, pridonoseći tako ravnomjernom sudjelovanju oba spola u svim aspektima obiteljskog života.

O povezanosti sadržaja komunikacije mladih i roditelja s općenitim zadovoljstvom životom mladih saznajemo analizom rezultata dobivenih hi-kvadrat testom. Ona je pokazala da je sa zadovoljstvom, kojeg u odnosu na vlastiti život iskazuju mladi, statistički značajno povezano deset varijabli kojima je opisan prostor komunikacije mladih i roditelja. Ta veza nije dobivena jedino u odnosu na učestalost razgovora o politici i društvu. Dobivene statistički značajne razlike prikazane su u tablici 8.

U tablici 8 vidljivo je da mlade nezadovoljne svojim životom češće susrećemo među onima koji sa svojim roditeljima gotovo nikada ne razgovaraju o većini ponuđenih tema, osim o seksu i ljubavi o čemu s roditeljima razgovaraju češće. Ovakvi rezultati upućuju na model obiteljske komunikacije koji je površan i u kojem se mnoge teme u pravilu izbjegavaju.

Mlade osobe koje u odnosu na vlastiti život izražavaju neutralan stav (nisu ni zadovoljne ni nezadovoljne) relativno češće samo ponekad razgovaraju sa svojim roditeljima o obiteljskim odnosima, financijskim problemima, zdravlju i zdravstvenim problemima. Istodobno ih češće nalazimo među ispitanicima koji s roditeljima nikada ne razgovaraju o problemima na poslu, seksu i ljubavi, izlascima i provođenju slobodnog vremena i sportu. Nadalje, oni su iznadprosječno zastupljeni među ispitanicima koji s roditeljima nikada ili ponekad razgovaraju o svojim prijateljima i poznanicima, svojoj budućnosti, glazbi, filmovima, knjigama i sličnom. Očigledno je da ovu skupinu mladih osoba karakterizira komunikacija s roditeljima koja ne uključuje sve aspekte značajne za njihovo odrastanje, poglavito one vezane uz njihovo slobodno vrijeme i druženje s vršnjacima.

S druge strane, životom zadovoljne mlade osobe sa svojim roditeljima češće razgovaraju o svojim prijateljima i poznanicima, problemima na poslu, studiju ili u školi, financijskim problemima, svojoj budućnosti, glazbi, filmovima, knjigama i sličnom te sportu. Oni s roditeljima o obiteljskim odnosima razgovaraju samo ponekad, a ponekad ili često o seksu i ljubavi, izlascima i provođenju slobodnog vremena, zdravlju i zdravstvenim problemima. Očigledno se radi o modelu komunikacije kojeg karakterizira otvorenost, a koji uključuje obiteljske probleme i moguće probleme pojedinih članova obitelji.

Upravo je razgovor o mogućim obiteljskim i osobnim problemima osnovna razlika između zadovoljnih i potpuno zadovoljnih mladih osoba. Potpuno zadovoljne mlade osobe statistički značajno češće razgovaraju sa svojim roditeljima o svim ponuđenim temama, s izuzetkom tema koje se odnose na problemska područja (financijski problemi, zdravlje i zdravstveni problemi, a dijelom i obiteljski odnosi). Prema tome, potpuno zadovoljne mlade osobe obilježava otvorena komunikacija s roditeljima koja nije opterećena mogućim problemima, bilo da s takvim problemima obitelj nije suočena, bilo da ih roditelji njima ne opterećuju.

Tablica 8: Učestalost tema komunikacije između mladih i roditelja s obzirom na stupanj zadovoljstva vlastitim životom (%)

Teme komunikacije	Nezadovoljstvo	Ni zadovoljstvo ni nezadovoljstvo	Zadovoljstvo	Potpuno zadovoljstvo
<i>Obiteljski odnosi</i>	$\chi^2 = 44,18$			
Nikad	19,7	31,8	31,8	16,7
Ponekad	8,9	33,6	48,3	9,2
Često	7,1	24,7	53,9	14,3
<i>Prijatelji i poznanici</i>	$\chi^2 = 41,62$			
Nikad	20,5	35,2	31,1	13,1
Ponekad	7,5	30,6	51,2	10,7
Često	7,8	25,5	53,0	13,7
<i>Problemi na poslu, studiju ili u školi</i>	$\chi^2 = 57,09$			
Nikad	22,7	35,5	29,8	12,1
Ponekad	8,2	30,6	50,1	11,1
Često	6,6	26,8	54,0	12,6
<i>Seks i ljubav</i>	$\chi^2 = 31,96$			
Nikad	10,7	32,1	45,7	11,5
Ponekad	5,9	27,7	54,5	11,8
Često	12,1	19,1	52,5	16,3
<i>Izlasci i provođenje slobodnog vremena</i>	$\chi^2 = 44,49$			
Nikad	15,1	32,8	40,2	11,9
Ponekad	7,1	30,2	52,6	10,1
Često	7,2	24,3	52,2	16,4
<i>Financijski problemi</i>	$\chi^2 = 27,31$			
Nikad	11,2	21,7	46,1	21,1
Ponekad	6,3	32,4	50,2	11,1
Često	9,8	27,3	51,8	11,2
<i>Vlastita budućnost</i>	$\chi^2 = 60,01$			
Nikad	21,0	33,3	39,0	6,7
Ponekad	8,2	34,2	49,0	8,6
Često	7,4	24,4	52,9	15,3
<i>Glazba, filmovi, knjige i slično</i>	$\chi^2 = 46,35$			
Nikad	13,7	33,5	42,8	10,0
Ponekad	6,1	30,1	52,3	11,6
Često	9,6	20,6	54,2	15,5
<i>Sport</i>	$\chi^2 = 34,47$			
Nikad	18,3	30,2	40,5	11,1
Ponekad	9,8	32,1	48,9	9,2
Često	6,0	25,3	53,4	15,3
<i>Zdravlje i zdravstveni problemi</i>	$\chi^2 = 29,63$			
Nikad	15,6	25,4	39,3	19,7
Ponekad	7,6	31,8	51,1	9,5
Često	8,2	26,4	51,7	13,7
UKUPNO	8,4	29,0	50,6	12,0

Dobiveni rezultati potvrđuju stavove autora koji naglašavaju važnost komunikacije djece i roditelja za uspjeh djeteta, ne samo u ranom djetinjstvu, nego i u doba mladenaštva. Ova je komunikacija, bez obzira na prvobitnu

kvalitetu, u kušnji upravo kada dijete ulazi u adolescentsko razdoblje svoga života i kada roditelji, ako žele zadržati dobre odnose sa svojim djetetom, moraju nužno mijenjati dotadašnji komunikacijski stil (Bašić, Ferić, 2000). U to se vrijeme prividno gubi bliskost – djeca počinju svoje vrijeme provoditi sama ili u društvu prijatelja, gubi se moć nadzora nad unutrašnjim i vanjskim svijetom djeteta, a proširuje se područje dječje privatnosti (Juul, 1996). Ipak, naši su rezultati potvrdili da postoji značajna povezanost komunikacije s roditeljima i zadovoljstva životom i kada se radi o mladim osobama, bez obzira na njihovu potrebu za emancipacijom, osamostaljivanjem i sve većom individualizacijom. Mogli bismo reći kako upravo u vrijeme mladenaštva na vidjelo izlaze rezultati prethodnog obiteljskog odgoja i stilova komunikacije djece i roditelja. Najkvalitetnijom se pokazala otvorena komunikacija, u kojoj se razgovara o svim temama relevantnim za obitelj i njezine članove. Većem zadovoljstvu pridonosi izostanak komunikacije o problemima, no njihovo postojanje samo po sebi ne pridonosi nezadovoljstvu. S druge strane, nezadovoljstvu mladih osoba značajno pridonosi površna komunikacija i izbjegavanje brojnih tema u razgovoru s roditeljima. Drugim riječima, uloga roditelja u životu djece na različite je načine značajna u svim razdobljima njihova života.

5. Komunikacija s prijateljima i zadovoljstvo životom

Iskustva u međuljudskim odnosima u obitelji prenose se i na odnose izvan obitelji, osobito na odnose s vršnjacima. U razdoblju mladenaštva, prijatelji i skupine vršnjaka imaju sve veći utjecaj na mlade osobe, a opada oslanjanje na mišljenje i stavove roditelja. Mladi se ipak međusobno razlikuju s obzirom na to koliko su podložni utjecaju drugih uključujući i vršnjake. Istraživanja su pokazala da prijatelji biraju jedni druge na temelju sličnih osobina, a pritisci na adolescente da se konformiraju normama grupe ne djeluju u smjeru stvaranja potpuno novog ponašanja, nego pojačavaju već postojeće dispozicije na temelju kojih je mlada osoba pristupila određenoj grupi (Raboteg-Šarić, Brajša-Žganec, 2001). Ipak, mladi provode mnogo vremena s prijateljima i u tom razdoblju bliskiji su s njima nego s roditeljima. Budući da teže razvoju vlastitog identiteta i testiraju vrijednosti roditelja u odnosu prema vrijednostima prijatelja, obraćaju se vršnjacima i roditeljima zbog različitih razloga (Ajduković, 2000).

Našim istraživanjem analiziramo sličnosti i različitosti tema komunikacije koje mladi prakticiraju s roditeljima i s prijateljima, dovodeći ih u vezu s razinom zadovoljstva mladih svojim životom. Osvrnut ćemo se i na teme o kojima s prijateljima komuniciraju stariji.

Teme razgovora između mladih i prijatelja, nešto drugačijeg sadržaja, bile su predmetom istraživanja i 1986. godine. Od jedanaest tema koje su ispitivane

2004. godine, sedam je obuhvaćeno i ranijim istraživanjem. Rang ljestvica čestih tema razgovora između ispitanika i prijatelja u dva istraživanja prikazana je u tablici 9.

Tablica 9: Česta zastupljenost tema komunikacije s prijateljima (%)

Česte teme razgovora s prijateljima	Mladi		Stariji
	1986.	2004.	2004.
Izlasci i provođenje slobodnog vremena	–	77,7	32,5
Prijatelji i poznanici	–	67,3	37,6
Glazba, filmovi, knjige i slično	20,9	64,1	29,7
Seks i ljubav	47,4	61,9	16,2
Problemi na poslu, studiju ili u školi	64,4	60,9	27,2
Vlastita budućnost	–	46,9	21,7
Sport	51,6	45,1	25,7
Obiteljski odnosi	44,8	31,2	29,5
Financijski problemi	62,3	31,0	25,7
Zdravlje i zdravstveni problemi	–	24,8	36,7
Politika i društvo	24,5	21,1	31,5

Najčešća tema razgovora mladih i njihovih prijatelja 2004. godine vezana je uz izlaske i provođenje slobodnog vremena te uz druge prijatelje i poznanike. Slijede glazba, filmovi, knjige i slično, seks i ljubav te problemi na poslu, studiju ili u školi. Nešto manje od polovice mladih s prijateljima često razgovara o svojoj budućnosti i o sportu, a nešto manje od trećine o obiteljskim odnosima i financijskim problemima. O zdravlju i zdravstvenim problemima s prijateljima često razgovara četvrtina mladih. Tek svaka peta mlada osoba s prijateljima često razgovara o politici i društvu. Kod starijih ispitanika su na prvom mjestu razgovori o prijateljima i poznanicima, na drugom zdravlje i zdravstveni problemi, na trećem izlasci i slobodno vrijeme. Politika i društvo su na četvrtom mjestu, nakon čega slijede razgovori o glazbi, filmovima, knjigama i sličnom, obiteljskim odnosima i problemima na poslu. Na dnu ljestvice nalaze se razgovori o financijskim problemima, sportu, budućnosti te seksu i ljubavi.

Očigledno je da su teme prijateljskih razgovora mladih u usporedbi s temama prijateljskih razgovora odraslih bitno različite, što posredno ukazuje na različitost interesa različitih dobnih skupina. Pokazalo se i da su prijateljski razgovori mladih u odnosu na njihove razgovore s roditeljima bitno raznolikiji. Prepoznaju se i izvjesne razlike u temama prijateljskih razgovora među mladima u dvije točke mjerenja, odnosno 2004. i 1986. godine. Ranije (1986. godine) su mladi o sportu, obitelji i financijama s prijateljima češće razgovarali, a rjeđe o seksu i ljubavi te o glazbi, filmovima, knjigama i sličnom.

Ovaj nalaz upućuje na strukturalne promjene u odnosima među vršnjacima koje su se u našem društvu dogodile tijekom proteklih osamnaest godina. Primjetan je trend slabije zastupljenosti većine uspoređenih tema razgovora, što posredno upućuje na veću zatvorenost mladih i slabljenje prijateljskih veza. Viša zastupljenost razgovora o seksu i ljubavi vjerojatno je posljedica i veće zastupljenosti ove teme u društvu, poglavito u smislu priprema programa seksualnog odgoja u školama, ali i sve veće raširenosti različitih spolnih bolesti.

Zanimalo nas je da li teme komunikacije s prijateljima dovode do statistički značajnih razlika s obzirom na socijalna obilježja mladih. U tom smo cilju faktorizirali set varijabli o temama razgovora s prijateljima, a odnos faktora i socijalnih obilježja mladih ispitali smo primjenom analize varijance.

Faktorskom analizom izdvojena su tri faktora, čija je struktura s postocima zajedničke varijance prikazana u tablici 10.

Tablica 10: Faktorska struktura tema komunikacije između mladih i prijatelja

Teme komunikacije	Faktor 1	Faktor 2	Faktor 3
Seks i ljubav	.774		
Izlasci i provođenje slobodnog vremena	.741		
Prijatelji i poznanici	.696		
Financijski problemi	.651		
Zdravlje i zdravstveni problemi		.709	
Vlastita budućnost		.707	
Obiteljski odnosi	.349	.633	
Problemi na poslu, studiju ili u školi		.610	.434
Politika i društvo	.449	.519	
Sport			.836
Glazba, filmovi, knjige i slično	.478		.560
<i>% zajedničke varijance</i>	<i>32,4</i>	<i>13,2</i>	<i>10,7</i>

Prvi faktor definiraju varijable koje se odnose na razgovore o prijateljima i poznanicima, problemima na poslu, studiju ili u školi, seksu i ljubavi te o izlascima i provođenju slobodnog vremena. Radi se o temama koje su i inače karakteristične za prijateljske i odnose među vršnjacima, pa smo ovaj faktor nazvali faktorom *razgovora o zajedničkim temama*. Drugi je faktor određen varijablama razgovora o obiteljskim odnosima, financijskim problemima, vlastitoj budućnosti, politici i društvu te o zdravlju i zdravstvenim problemima. Budući da su ovo pretežno intimnije teme razgovora, drugi smo faktor nazvali faktorom *razgovora o privatnim temama*. S trećim su faktorom najviše povezane varijable razgovora o glazbi, filmovima, knjigama i sličnom te razgovori o

sportu. Ove su teme prilično općenite, pa smo treći faktor nazvali faktorom *razgovora o općim temama*.

Vidljivo je da se ekstrahirani faktori u slučaju tema komunikacije s roditeljima (tablica 6) i tema komunikacije s prijateljima, iako ih čini identičan set varijabli, međusobno razlikuju. Osnovna razlika dobivena je s obzirom na raspored faktora, pri čemu su u slučaju razgovora s roditeljima na prvom mjestu privatne teme, a u slučaju razgovora s prijateljima na prvom su mjestu zajedničke teme. Ovakav raspored faktora je i očekivan jer ukazuje na suštinsku razliku u sadržaju komunikacije s roditeljima i s prijateljima. Drugi faktor komunikacije s prijateljima ukazuje na odnose među boljim i intimnijim prijateljima, a slično je i s drugim faktorom komunikacije s roditeljima koji podrazumijeva višu razinu otvorenosti, ravnopravnosti i povjerenja među članovima obitelji (razgovori o problemima). Treći faktor se u oba slučaja odnosi na razgovore o općim, ponajprije kulturnim i sportskim temama.

Analiza varijance faktora komunikacije s prijateljima i socijalnih obilježja mladih, urodila je brojnim statistički značajnim razlikama. Najviše je razlika u odnosu na prvi faktor, a one uključuju stambeni, bračni, obrazovni i profesionalni status, spol, dob i mjesto rođenja mladih te obrazovanje njihovih očeva. Na drugom su faktoru razlike dobivene s obzirom na profesionalni status, spol i dob mladih, njihovo obrazovanje, stambeni i bračni status. Kod trećeg faktora statistički značajne razlike proizveli su spol i bračni status mladih te obrazovanje njihovih očeva. Strukture razlika prikazane su u tablici 11.

Pokazalo se da o zajedničkim temama s prijateljima češće razgovaraju učenici i studenti, osobe ženskog spola, mlađe dobi, koji su djetinjstvo proveli u manjoj sredini i nižeg su obrazovanja, što je i logično s obzirom na okolnost da se još uvijek školuju, još uvijek žive s roditeljima i nisu sklopili bračnu zajednicu. Njihovi očeви češće su nižeg obrazovnog statusa. S prijateljima o privatnim temama češće razgovaraju zaposlene i nezaposlene mlade osobe ženskog spola, starije životne dobi (od 25 do 29 godina). One su češće višeg obrazovnog statusa, žive odvojeno od roditelja i u bračnoj zajednici. O općim temama sa svojim prijateljima (kultura i sport) skloniji su razgovarati muški ispitanici koji nisu u braku, a njihovi su očeви uglavnom srednjoškolskog i visokog obrazovnog statusa.

Tablica 11: Faktori tema komunikacije između mladih i prijatelja s obzirom na socijalna obilježja mladih (aritmetičke sredine)

Obilježja mladih	Faktor 1	Faktor 2	Faktor 3
<i>Socioprofesionalni status</i>	<i>F-omjer = 50,99</i>	<i>F-omjer = 25,47</i>	
Zaposleni	-0,256	0,122	
Nezaposleni	-0,202	0,007	
Učenici	0,323	-0,359	
Studenti	0,291	0,102	
<i>Spol</i>	<i>F-omjer = 30,64</i>	<i>F-omjer = 26,33</i>	<i>F-omjer = 281,16</i>
Žene	0,127	0,118	-0,363
Muškarci	-0,122	-0,113	0,346
<i>Dob</i>	<i>F-omjer = 59,87</i>	<i>F-omjer = 33,98</i>	
15 – 19 godina	0,262	-0,256	
20 – 24 godine	0,002	-0,007	
25 – 29 godina	-0,323	0,174	
<i>Obrazovanje ispitanika</i>	<i>F-omjer = 10,76</i>	<i>F-omjer = 22,67</i>	
OŠ i manje	0,161	-0,300	
Ind./zanatska škola	-0,228	0,006	
Srednja škola	0,000	0,102	
VŠS, VSS i više	-0,003	0,196	
<i>Obrazovanje oca</i>	<i>F-omjer = 17,94</i>		<i>F-omjer = 8,18</i>
OŠ i manje	-0,334		-0,178
Ind./zanatska škola	0,006		-0,004
Srednja škola	0,008		0,004
VŠS, VSS i više	0,100		0,160
<i>Bračni status</i>	<i>F-omjer = 121,35</i>	<i>F-omjer = 23,38</i>	<i>F-omjer = 21,01</i>
Neoženjen/neudana	0,117	-0,005	0,005
Oženjen/udana	-0,501	0,225	-0,213
<i>Stambeni status</i>	<i>F-omjer = 21,45</i>	<i>F-omjer = 9,97</i>	
Podstanar	-0,223	0,164	
S roditeljima	0,102	-0,006	
Vlastiti stan ili kuća	-0,363	0,258	
<i>Mjesto rođenja</i>	<i>F-omjer = 7,43</i>		
Selo	-0,118		
Mali grad	0,120		
Veliki grad	0,001		
Zagreb	0,007		

Najizraženije razlike dobivene su, dakle, u odnosu najstarije i najmlađe kohorte mladih, što se reflektira na njihov socioprofesionalni i bračni status. U komunikaciji s prijateljima mladi su skloniji zajedničkim, a stariji privatnim temama razgovora.⁵ Proces odrastanja i osamostaljivanja uključuje, dakle, izgradnju bliskijih prijateljskih odnosa koji nadomještaju rjeđu komunikaciju s roditeljima. Radi se o očekivanim vezama i procesima, ali je pozornost potrebno skrenuti na razlike u temama prijateljskih razgovora muških i ženskih ispitanika. One, naime, opetovano upućuju na dominaciju zajedničkih i privatnih tema među djevojkama te općih tema među mladićima. Budući da su slični rezultati dobiveni i u analizi tema komunikacije s roditeljima, moguće je zaključiti da mladi u komunikaciju s prijateljima unose obrasce koje su iskusili u komunikaciji s roditeljima. Stoga uvođenje načela ravnopravnosti spolova u sferi obiteljskog života još više dobiva na važnosti.

Pitanje je kako se ova struktura komunikacije mladih i prijatelja odražava na njihovo zadovoljstvo životom, a to smo provjerili hi-kvadrat testom. Pokazalo se da teme komunikacije s prijateljima s obzirom na razinu općeg zadovoljstva životom razlikuje mlade samo kada se radi o razgovorima o financijskim problemima i sportu. Struktura razlika prikazana je u tablici 12.

Tablica 12: Učestalost tema komunikacije između mladih i prijatelja s obzirom na stupanj zadovoljstva vlastitim životom (%)

Teme komunikacije	Nezadovoljstvo	Ni zadovoljstvo ni nezadovoljstvo	Zadovoljstvo	Potpuno zadovoljstvo
<i>Financ. problemi</i>	$\chi^2 = 44,37$			
Nikad	6,4	22,8	50,8	20,1
Ponekad	7,6	32,2	51,4	8,8
Često	11,4	27,3	48,5	12,9
<i>Sport</i>	$\chi^2 = 43,65$			
Nikad	17,1	28,2	45,3	9,4
Ponekad	7,9	33,3	48,0	10,8
Često	6,9	24,8	54,5	13,8
UKUPNO	8,6	29,0	50,6	12,0

Nezadovoljne mlade osobe s prijateljima češće razgovaraju o financijskim problemima, a rjeđe o sportu. Ni zadovoljne ni nezadovoljne mlade osobe o objema temama češće s prijateljima razgovaraju ponekad, dok su zadovoljne i potpuno zadovoljne mlade osobe češće zastupljene među onima koji s prijateljima o financijskim problemima ne razgovaraju, ali češće razgovaraju o sportu. Nezadovoljne osobe s prijateljima češće razgovaraju o financijskim problemima. Moguće je stoga zaključiti da je temeljan osjećaj nezadovoljstva

⁵ O privatnim temama s roditeljima rjeđe razgovara najstarija skupina mladih, a mladi češće.

pridonio učestalosti razgovora o problemima, dok zadovoljne mlade osobe biraju relaksirajuće i neobvezatne teme razgovora.

Ovaj nalaz opetovano potvrđuje da je kvaliteta komunikacije s roditeljima u odnosu na kvalitetu komunikacije s prijateljima značajnije povezana sa zadovoljstvom mladih, a nepostojanje značajnih veza u većem broju analiziranih tema relativizira značaj prijateljskih odnosa za osjećaj zadovoljstva mlade osobe. Bez obzira na manju zastupljenost razgovora s roditeljima, ako su odnosi kvalitetni i otvoreni, oni mladima više znače i pridonose osjećaju zadovoljstva životom.

Važno je primijetiti i opadanje broja mladih koji s prijateljima razgovaraju o privatnim temama, što upućuje na strukturalnu promjenu sadržaja prijateljstva današnje mlade generacije. Ta je promjena vrlo vjerojatno usklađena s konceptom postmoderne i sve višeg vrednovanja individualizacije, ali može biti i posljedica svojevrsnog otuđivanja i slabljenja prijateljskih odnosa. Ovo bi pitanje bilo zanimljivo razmotriti u nekom budućem istraživanju.

6. Zaključne napomene

Naše je istraživanje potvrdilo hipotezu da zadovoljstvo životom ovisi o nekim socijalnim obilježjima mladih te kvaliteti njihova odnosa s roditeljima i s vršnjacima. Osobito se najznačajnijom pokazala kvaliteta odnosa s roditeljima, dok je veza odnosa s prijateljima i zadovoljstvo životom bitno slabija. Od socijalnih obilježja mladih, na njihovo zadovoljstvo životom utječu samo dob i socioprofesionalni status, što posredno upućuje na značaj psiholoških obilježja u konceptualizaciji i vrednovanju kvalitete života neke osobe.

Druga socijalna obilježja obuhvaćena ovim istraživanjem (regionalna pripadnost, rezidencijalni status, obrazovanje majke i mjesto u kojem su djetinjstvo najvećim dijelom proveli roditelji mladih) nisu statistički značajno povezani ni s jednim činiteljem subjektivnog zadovoljstva životom mladih, kao ni sa sadržajem njihove komunikacije s roditeljima i prijateljima.

Spol je obilježje mladih koje je u odnosu na razinu zadovoljstva i teme komunikacije s roditeljima i prijateljima proizvelo najveći broj statistički značajnih razlika, uključivši sve teme komunikacije s roditeljima i prijateljima te razinu zadovoljstva načinima obrazovanja. Pokazalo se da su načinima obrazovanja zadovoljnije mlade osobe ženskog spola. One su ujedno sklonije razgovarati s roditeljima o privatnim temama, te obiteljskim i osobnim problemima. O privatnim temama ova skupina mladih češće razgovara i s prijateljima. S druge strane, osobe muškog spola češće s prijateljima i s roditeljima razgovaraju o općim, društvenim temama. Budući da spolne razlike u obrascima obiteljskog funkcioniranja autori nastoje objasniti različitim

iskustvima u procesu socijalizacije – pri čemu se mladiće odgaja da budu neovisniji i manje izražavaju osjećaje, dok se od djevojaka očekuje da budu toplije i ekspresivnije (Bezinović, Manestar, Ristić-Dedić, 2004) – razlike u temama komunikacije s roditeljima s obzirom na spol mladih osoba, vrlo su vjerojatno posljedica ovog socijalizacijskog obrasca. I inače, prilikom analiziranja povezanosti spola i socijalnog funkcioniranja, u obzir je potrebno uzeti brojne društvene, kulturne i psihološke procese, a osobito kolektivne predodžbe o ulozi pripadnika određenog spola u socijalnom prostoru. Stoga A. Hodžić, N. Bijelić i S. Cesar (2003) s pravom upozoravaju kako se ljudi rađaju kao pripadnici muškog i ženskog spola, ali uče biti djevojčice i dječaci koji će postati žene i muškarci. Naša analiza posredno ukazuje na potrebu veće afirmacije načela ravnopravnosti spolova u obrascima obiteljske komunikacije, osobito stoga što je upravo obitelj društvena struktura koja u najvećoj mjeri pridonosi formiranju stavova, obrazaca ponašanja i ukupnog društvenog funkcioniranja mladih. Ako načelo ravnopravnosti i ujednačenosti odgojnih postupaka spram muške i ženske djece u obitelji izostane, neravnopravnost se odražava i na sve druge društvene strukture.

Usporedba iskazanog zadovoljstva životom mladih i starijih ispitanika upućuje na svojevrсну konzistentnost osjećaja zadovoljstva životom, što je u skladu s ranijim empirijskim nalazima koji kao najbolji prediktor zadovoljstva životom u starijoj dobi ističu ranija životna iskustva i njihovu kognitivnu obradu (Diener i sur., 2000; Bouazzaoui, Mullet, 2002). Najvažnijom prekretnicom u ocjeni kvalitete života pokazao se prelazak iz školske u radno aktivnu dob, a upravo su mogućnosti rješavanja egzistencijalnih pitanja ta koja kod mladih i dalje izazivaju osjećaj nezadovoljstva. I ovi su nalazi u skladu s ranijim istraživanjima (Bouazzaoui, Mullet, 2002).

Rezultati koji se odnose na razinu zadovoljstva mladih u 1986. i 2004. godini ukazuju na primjetne pozitivne pomake, a to možemo tumačiti kao posljedicu intenzivne tranzicije koja karakterizira suvremeno hrvatsko društvo. Ovi su procesi pridonijeli i većoj osviještenosti mladih, koji su izrazili potrebu za snažnijim društvenim angažmanom. Izostanak ovog angažmana, međutim, ne utječe bitno na njihovo zadovoljstvo vlastitim životom.

Nešto nepovoljniji rezultati dobiveni su u pogledu otvorenosti i kvalitete interpersonalnih odnosa koje mladi grade sa svojim vršnjacima. Uočen je trend opadanja učestalosti prijateljskih razgovora o mnogim osobnim temama, iako mladi i nadalje s prijateljima dijele više tema no što to čine u razgovorima sa svojim roditeljima. Mladi su danas više usmjereni prema samima sebi, zatvoreniji su i manje teže raznim kolektivizmima. I. Tomić-Koludrović i A. Leburic (2001) također su, kao što je već rečeno, kao najkarakterističniju potrebu mladih u suvremenim društvenim uvjetima prepoznale potrebu za

individualizacijom. U realizaciji ove potrebe, sudeći prema rezultatima našeg istraživanja, najvažnija je podrška roditelja i kvaliteta komunikacije roditelja i mladih.

Rezultati se nadovezuju na raniju analizu odnosa mladih prema obiteljskom životu⁶ koja je potvrdila da čak 97,1% ispitanika prepoznaje da su brak i obitelj važni zbog ljubavi, bliskosti i razumijevanja među njenim članovima, a 83,3% mladih drži da su obitelji temelj skladne društvene zajednice (Bouillet, 2004). Govoreći rječnikom ekološke teorije ljudskog razvoja, među ispitivanim mikrosustavima (obitelj i prijatelji) kao najvažnije uporište pozitivnog razvoja mladih pokazala se obitelj, a među makrosustavima zapošljavanje i rješavanje ostalih egzistencijalnih pitanja. Iako nesigurni društveni uvjeti u kojima živimo raslojavaju tradicionalnu strukturu obitelji, a dijelom i obiteljske funkcije, mladi od svojih roditelja još uvijek imaju visoka očekivanja i obiteljska je privrženost za njihov osjećaj zadovoljstva veoma važna. Pokazalo se da je obitelj i dalje središte individualnog i društvenog života i da ona, kao takva, može pojačati ili oslabiti djelovanje ostalih socijalnih činitelja na individualno funkcioniranje mlade osobe.

Literatura

- Ajduković, M. (2000): Ugroženi razvoj adolescenata u obitelji i zajednici, u: Juras, B. (ur.): *Položaj adolescenata u obitelji*. Zagreb: Državni zavod za zaštitu obitelji, materinstva i mladeži i Ministarstvo rada i socijalne skrbi, 109-121.
- Bašić, J.; Ferić, M. (2000): Rizici u komunikaciji obitelji adolescenata, u: Juras, B. (ur.): *Položaj adolescenata u obitelji*. Zagreb: Državni zavod za zaštitu obitelji, materinstva i mladeži i Ministarstvo rada i socijalne skrbi, 81-99.
- Bezinović, P.; Manestar, K.; Ristić-Dedić, Z. (2004): Obiteljska kohezivnost i zadovoljstvo životom djevojaka i mladića iz sela i iz grada. *Sociologija sela* 42(1-2): 157-173.
- Boemmel, J.; Briscoe, J. (2001): *Web Quest Project Theory Fact Sheet of Urie Bronfenbrenner*. National-Louis University, izvor: <http://chiron.valdosta.edu>.
- Bouazzaoui, B.; Mullet, E. (2002): Employment and family as determinants of anticipated life satisfaction: contrasting young adults' and elderly people's viewpoints. *Journal of Happiness Studies* 3: 129-152.
- Bouillet, D. (2004): Odnos mladih prema vrijednostima i činiteljima obiteljskog života. *Sociologija sela* 42(1-2): 173-195.

⁶ Analiza je provedena u sklopu istraživanja *Vrijednosni sustav mladih i društvene promjene u Hrvatskoj* Instituta za društvena istraživanja u Zagrebu (Ilišin, Radin, 2002).

- Bouillet, D. (2006): Struktura i dinamika obiteljskih odnosa mladih Dubrovačko-neretvanske županije. *Sociologija sela* 44(2-3): 325-353.
- Daniel, J. (2002): Education in a New Postmodern World. Brazil: UNESCO, *Organisation internationale de l'enseignement catholique 2002. conference*.
- Diener, E.; Emmons, R. A.; Larsen, R. J. i Griffin, S. (1985): The satisfaction with life scale: A measure of life satisfaction. *Journal of Personality Assessment* 49: 71-75.
- Diener, E.; Napa Scollon, C. K.; Oishi Sh.; Dzokoto, V. i Suh E. M. (2000): Positivity and the construction of life satisfaction judgments: global happiness is not the sum of its parts. *Journal of Happiness Studies* 1: 159-176.
- Ehrhardt, J. J.; Saris, W. E.; Veenhoven, R. (2000): Stability of life-satisfaction over time. *Journal of Happiness Studies* 1(2): 177 – 205.
- Europska komisija (2002): Novi poticaji za europsku mladež – bijela knjiga, hrvatsko izdanje: Bouillet, D. (ur.), Zagreb: Državni zavod za zaštitu obitelji, materinstva i mladeži.
- Gauze, C.; Bukowski, W. M.; Aquan-Assee, J.; Sippola, L. K. (1996): Interactions between family environment and friendship and associations with self-perceived well-being during adolescence. *Child Development* 67: 2201-2216.
- Hewitt, C. (1993): Co-occurrence of substance use and loneliness as a risk factor for adolescent hopelessness. *Journal of School Health* 2(1). <http://www.highbeam.com>
- Hodžić, A., Bijelić, N., Cesar, S. (2003): *Spol i rod pod povećalom: priručnik o identitetima, seksualnosti i procesu socijalizacije*. Zagreb: CESI.
- Ilišin, V.; Radin, F. (2002): *Mladi uoči trećeg milenija*. Zagreb: Institut za društvena istraživanja u Zagrebu, Državni zavod za zaštitu obitelji, materinstva i mladeži.
- Juul, J. (1996): *Vaše kompetentno dijete*. Zagreb: Educa.
- Karajić, N. (1992): Važnost pojedinih komponenata kvalitete života. *Socijalna ekologija* 1(4): 485-501.
- Koller-Trbović, N. (1993): Relacija socioemocionalnog statusa predškolske djece i njihovih obiteljskih prilika. *Kriminologija i socijalna integracija* 1(1): 97-107.
- Krizmanić, M.; Kolesarić, V. (1989): Pokušaj konceptualizacije pojma “kvaliteta života”. *Primijenjena psihologija* 10: 5-11.
- Lay, V. (1991): Kvaliteta života društvenih slojeva u Hrvatskoj – Socijalno strukturiranje blagostanja, u: Krištofić, B.; Lay, V. i B. Perasović (ur.): *Socijalna struktura i kvaliteta života u Hrvatskoj*. Zagreb: Institut za društvena istraživanja Sveučilišta u Zagrebu, 1-45.
- Leinert Novosel, S. (2003): *Projekt: Stavovi poslodavaca o zapošljavanju žena*. Zagreb: Državni zavod za zaštitu obitelji, materinstva i mladeži.
- Lieberman, M., Doyle, A. B.; Markiewicz, D. (1999): Developmental patterns in security of attachment to mother and father in late childhood and early adolescence: associations with peer relations. *Child Development* 70: 202-213.
- Obradović, J. (1988): Društveni položaj i životna situacija, u: Radin, F. (ur.): *Fragmenti omladine*. Zagreb: RZ RH SSOH, Institut za društvena istraživanja Sveučilišta u Zagrebu, 57-89.
- Previšić, N. (1999): *Edukologija – integrativna znanost o sustavu cjeloživotnog obrazovanja i odgoja*. Zagreb: Znamen.

- Raboteg-Šarić, Z.; Brajša-Žganec, A. (2001): Roditeljski odgojni postupci i problematično ponašanje djece u ranoj adolescenciji, u: Bašić, J. i Janković, J. (ur.): *Rizični i zaštitni čimbenici u razvoju poremećaja u ponašanju djece i mladeži*. Zagreb: Povjerenstvo Vlade Republike Hrvatske za prevenciju poremećaja u ponašanju djece i mladeži i zaštitu djece s poremećajima u ponašanju, 155-171.
- Raboteg-Šarić, Z.; Rogić, I. (2002): *Daleki život, bliski rub*. Zagreb: Državni zavod za zaštitu obitelji, materinstva i mladeži i Institut društvenih znanosti "Ivo Pilar".
- Seferagić, D. (1988): *Kvaliteta života i nova stambena naselja*. Zagreb: Sociološko društvo Hrvatske.
- Sirgy, M. J. (1986): A quality of life theory derived from Maslows developmental perspective: Quality is related to progressive satisfaction of a hierarchy of needs, lower order and higher. *The American Journal of Economics and Sociology* 45(3): 329-342.
- Tillmann, K. J. (1994): *Teorije škole*. Zagreb: Educa.
- Tomić-Koludrović, I.; Leburić, A. (2001): *Skeptična generacija – Životni stilovi mladih u Hrvatskoj*. Zagreb: Antun Gustav Matoš.
- Varelius, J. (2004): Objective explanations of individual well-being. *Journal of Happiness Studies* 5: 73-91.
- Radin, F. (1988): Hijerarhije i strukture društvenih vrijednosti, u: Radin, F. (ur.): *Fragmenti omladine*. Zagreb: RZ RK SSOH, Institut za društvena istraživanja Sveučilišta u Zagrebu, 99-119.
- Rosić, V.; Zloković, J. (2002): *Prilozi obiteljskoj pedagogiji*. Rijeka: Grafrade Rijeka, Filozofski fakultet u Rijeci.
- Windle, M. (2001): Family, Religious, School and Peer Influences on Adolescent Alcohol Use: A Longitudinal Study. *Journal of Studies on Alcohol* 1(1). <http://www.highbeam.com>
- Žižak, A. (2004): Poremećaji u ponašanju: između moderne i postmoderne konceptualizacije, u: Bašić, J.; Koller-Trbović, N.; Uzelac, S. (ur.): *Poremećaji u ponašanju i rizična ponašanja: pristupi i pojmovna određenja*. Zagreb: Edukacijsko-rehabilitacijski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, 45-57.

ZAKLJUČNA RASPRAVA: DRUŠTVENI PROBLEMI I POTENCIJALI MLADIH

Sredinom 2000-ih godina Hrvatska se pokazuje kao stabilnije društvo za odrastanje i sazrijevanje, nego što je to bila tijekom društvene transformacije 1990-ih godina. Nakon tegobnog prvog tranzicijskog desetljeća otpočelo je razdoblje demokratske konsolidacije, koju gospodarski razvoj prati usporenim tempom. Tako mladi u Hrvatskoj danas i nadalje odrastaju u društvu koje nudi više rizika i nesigurnosti nego šansi za bolju budućnost. Procesi globalizacije donose istovrsne probleme mladima u europskom okruženju, no hrvatska je mladež u nepovoljnijem položaju u onoj mjeri u kojoj je i hrvatsko društvo bremenitije problemima od razvijenijih dijelova Europe. Zajednički problemi s kojima se suočavaju mladi u suvremenom društvu rezultirali su istovjetnim reakcijama na društvene promjene: bijegom u privatnost i distanciranjem od društvenog i političkog angažmana. Tako je, u početku obećavajuća, individualizacija životnih usmjerenja postupno zadobila negativne konotacije, potpomažući dezintegraciji mlade generacije i slabljenju njezine društvene moći. To olakšava pristup mladima kao problematičnoj društvenoj skupini za koju se traže uglavnom palijativna rješenja postojećih problema i permanentno otežava pristup mladima kao najvitalnijem i najfleksibilnijem te kreativnom i inovativnom društvenom resursu.

Teškoće kroz koje prolazi Hrvatska nužno utječu na društveni status, probleme i potrebe mladih, ali i na to kako društvo vidi i tretira njihove probleme i potencijale. U društvenom pristupu mladima tijekom proteklog desetljeća i pol najveće su se promjene zbile na deklarativnoj i retoričkoj razini. Preciznije, početkom prvog desetljeća 21. stoljeća napokon je artikulirana politička volja da se mladi priznaju kao interesno specifična i važna društvena grupa. To je popraćeno izradom *Nacionalnog programa djelovanja za mlade* (2003) kao strategije za poboljšanje ukupnog društvenog položaja mladih i temelja provođenja javne politike usmjerene na mlade. Iako se u realizaciji zacrtanih mjera u pet godina nije daleko odmaklo, ostaje činjenica da u javnoj svijesti mladi polako zadobivaju mjesto važnog društvenog resursa s nadom da iskazivanje njihovih potencijala neće ovisiti samo o pripremljenim optimalnim društvenim uvjetima, nego i o generacijskim djelovanjem izbornom društvenom uvažavanju. Sve to zajedno zahtijeva odustajanje od paternalističkog odnosa društva spram mladih i poboljšanje ukupne društvene integracije mladih.

Moglo bi se očekivati da su promjene koje su se zbivale u hrvatskom društvu i u odnosu prema mladima utjecale na suvremenu generaciju hrvatske

mladeži kada je riječ o njihovu statusu, problemima, vrijednostima i obrascima ponašanja. Međutim, rezultati, čija rekapitulacija slijedi, upućuju na zaključak da su te promjene u populaciji mladih ostavile razmjerno slab trag. Konkretnije rečeno, usporedbom mladih iz 1999. i 2004. godine registrirano je vrlo malo promjena, i to uglavnom u pogledu daljnjeg produbljivanja i učvršćivanja već postojećih trendova.

Tako je ispitivanje odnosa mladih prema generacijskim problemima i načinima njihova rješavanja, te budućnosti i teškoćama društvene integracije potvrdilo neke već dobro poznate tendencije povezane s etapama odrastanja. Naime, rezultati istraživanja pokazali su da su u najstarijoj dobnoj kohorti mladih koncentrirani oni koji su završili formalno obrazovanje i koji su se uspjeli zaposliti. Pritom je uočljiv trend razmjerno dugog studiranja te tendencija da nezaposlenost podjednako pogađa sve mlade starije od 20 godina. Rezultati su također pokazali da mladi, osobito muškarci, inkliniraju odgađanju sklapanja braka. Taj je životni korak naglašeno povezan s osiguranjem vlastitog stambenog prostora, što je uspjelo tek malom broju mladih ispitanika. Većina njih nije u braku i živi s roditeljima, ponajprije zato što si financijski ne mogu priuštiti napuštanje roditeljskog doma i unajmljivanje ili kupnju vlastitog stambenog prostora. Drugim riječima, nemogućnost stambenog zbrinjavanja uvelike pridonosi odgađanju preuzimanja nekih trajnih društvenih uloga (kao što je zasnivanje vlastite obitelji) i, općenito, usporenom socioekonomskom osamostaljivanju.

Mlade danas u Hrvatskoj najviše tište socioekonomski problemi, što konkretno znači nizak životni standard, nedostatak životne perspektive i nezaposlenost. Nezaposlenost više ne promatraju kao izoliran i isključivo generacijski problem, nego je smještaju u realan gospodarski i socijalni kontekst te shvaćaju kao problem s kompleksnim uzrocima i dalekosežnim negativnim implikacijama i za mlade i za cijelo društvo. Dobiveni rezultati upućuju na to da su mladi postali svjesni i izrazitog socijalnog raslojavanja koje je zahvatilo hrvatsko društvo tijekom preobrazbe u kapitalističko društvo. O tome svjedoči nalaz da većina njih drži kako bi djelotvornijem rješavanju problema mladih prije svega pridonijelo osiguranje jednakih šansi u obrazovanju i zapošljavanju. Očito je kako su se mladi već susreli s otežanim pristupom obrazovnim resursima i zaoštrenom konkurencijom na tržištu rada, zbog čega su postali osjetljiviji na nejednakost šansi. Veliki broj njih smatra da bi boljem rješavanju generacijskih problema pomoglo sudjelovanje mladih u odlučivanju na svim razinama, strože kažnjavanje trgovaca zabranjenim psihoaktivnim supstancama koje izazivaju ovisnost te osuvremenjivanje srednjeg i visokog obrazovanja. Popis ovih mjera i akcija ukazuje na kompleksan pristup mladih načinu rješavanja svojih, također kompleksnih, problema. Mladi žele biti faktor odlučivanja, ali žele i zakonsku zaštitu društva od njegovih kriminalnih segmenata, kao što žele da u obrazovnom procesu steknu ona znanja i vještine koje će ih učiniti konkurentnijima na

suvremenom tržištu rada. Pri tome misle da su za rješavanje problema mladih najodgovorniji roditelji i svaka mlada osoba za sebe, a potom vlada i obrazovne institucije. Ti stavovi govore kako mladi najviše vjeruju u individualne napore u rješavanju svojih problema, pri čemu se pouzdaju u obitelj i vlastite snage. Ipak, svjesni su i toga da nositelji vlasti trebaju stvoriti takve zakonske i društvene okvire koji će pomoći da individualni trud polučiti željene rezultate. Društvenu pomoć očekuju i u području obrazovanja, jer znaju da je adekvatno osposobljavanje za rad uvjet za zapošljavanje, a otuda i za osiguranje egzistencije i socijalne promocije.

Mladi procjenjuju da zadovoljavajući utjecaj imaju prije svega u privatnim krugovima (prijatelji i obitelj), priličan u radnoj ili obrazovnoj sredini, a vrlo slab u lokalnoj zajednici i nacionalnoj politici. Takva se procjena osobnog utjecaja može povezati s mišljenjem mladih kako bi se njihovi problemi djelotvornije rješavali kada bi sudjelovali u odlučivanju na svim razinama. To sada nije tako, i može se pretpostaviti da je, iz istraživanja već dobro poznata, nezainteresiranost mladih za politiku barem djelomice uvjetovana i njihovim osjećajem nemoći utjecanja na važne odluke, pa i one koje ih se neposredno tiču.

Unatoč kompleksnim problemima koji muče mlade i svijesti o tome da je i njihovo rješavanje jednako složeno (i neizvjesno), oni su ipak i dalje optimisti, posebice u pogledu osobne budućnosti. Međutim, za razliku od ranijih nalaza recentni rezultati pokazuju da su mladi postali svjesniji povezanosti osobne sudbine sa sudbinom društva, jer se smanjuje diskrepancija između osobnog i društvenog optimizma. Optimizam mladih povezan je i s njihovim većim očekivanjima da će se u idućoj dekadi u Hrvatskoj zbiti pozitivne promjene. U tom kontekstu osobito očekuju jačanje multikulturalne komponente hrvatskog društva, uloge Hrvatskog sabora u političkom životu zemlje, političkog pluralizma i civilnog sektora te racionalnije upravljanje državnim proračunom. Na osnovi toga može se reći da mladi Hrvatsku u bliskoj budućnosti vide kao moderno, otvoreno, pluralističko i uređeno demokratsko društvo. Otuda je i logičan njihov načelni optimizam kada je riječ o osobnoj budućnosti i budućnosti društva u kojem žive.

Razlike između mladih i starijih nisu brojne i velike, ali su indikativne. Uz očekivane i velike statusne razlike u korist starijih, pokazalo se da stariji dosljedno demonstriraju stanovito nepovjerenje spram mladih. O tome svjedoči njihova veća potpora represivnim mjerama pri rješavanju problema mladih, manja podrška formiranju institucija i fondova koji bi podupirali inicijative mladih te češće adresiranje odgovornosti za rješavanje problema mladih na starije, uz istodobno manje isticanje odgovornosti samih mladih. Promatramo li starije ispitanike kao reprezentante društva, nameće se zaključak da mladi imaju veću vjeru u vlastite sposobnosti i potencijale, nego što u njih vjeruju drugi, tj. stariji. To je potencijalno izvoriste međugeneracijskog sukoba, jer stariji

(društvo) nisu spremni dati mladima ono i onoliko koliko oni misle da trebaju i zaslužuju. Ako takva situacija trajno odolijeva promjenama, onda je očekivano da se ne mijenja ni odnos mladih spram društva. Drugim riječima, mladi će i nadalje ostati distancirani od društva više nego što bi to bilo poželjno i sa stajališta vlastite generacije i sa stajališta društva kojem je za optimalan razvoj nužno aktiviranje svih ljudskih resursa.

Prethodno eksplicirani stavovi mladih pokazali su kako se oni slažu s time da visoka nezaposlenost, posebice kada je riječ o njima, nije samo generacijski, nego i društveni i razvojni problem. Stopa nezaposlenosti mladih u Hrvatskoj već skoro desetljeće i pol obuhvaća trećinu radno aktivne mladeži koja je dodatno pogođena češćim zapošljavanjem na slabije plaćenim poslovima kratkoga trajanja. U ovom su istraživanju mladi iskazali nezadovoljstvo svojim položajem na tržištu rada, a kao razloge nezaposlenosti na prva tri mjesta smještaju posljedice rata, nedovoljan gospodarski razvoj i privatizaciju. I kod starijih ispitanika vrh ljestvice zauzimaju isti razlozi, ali s drugačijim rangovima: privatizacija, posljedice rata i nedovoljan gospodarski razvoj.

I ispitivanje znanja i vještina koje se drže važnima za uspješan pronalazak odgovarajućeg posla ukazuje na razlike između mladih i starijih. Tako stariji ispitanici u percepciji kvaliteta koje podižu zapošljivost nezaposlenih osoba veću važnost pradaju "klasičnim" kvalitetama (poput stručnih kvalifikacija), dok mladi prepoznaju i tzv. *soft skills* kao što su komunikacijske vještine. Osim samih vještina potrebnih za zapošljavanje, aktivne mjere zapošljavanja kreirane od strane vlasti ili agencija za zapošljavanje također doprinose zapošljivosti. Usprkos tome što se, na temelju rezultata mnogih istraživanja, dvoji o korisnosti mjera poticanja zapošljavanja i što je u ovome trenutku u Hrvatskoj njima obuhvaćen relativno mali postotak nezaposlenih, one ostaju važnim područjem ulaganja u smanjenje nezaposlenosti. Međutim, ostvareni istraživački uvidi ukazuju na to da još uvijek ne postoji efikasan sustav integracije mladih u tržište rada.

Korištenje novih tehnologija nije samo jedna od nužnih vještina kojima mladi moraju raspolagati pri traženju posla, već je i neizostavni dio socijalizacije mladih europskog kruga. Drugim riječima, od mlade se generacije ne zahtijeva samo literarna, nego i informatička pismenost, a informatičko opismenjivanje mladih dodatno doprinosi njihovoj boljoj informiranosti i aktivnijem uključivanju u društveni život. Tržišna konkurentnost mladih u velikoj mjeri ovisi o njihovoj informatičkoj osposobljenosti, a ta osposobljenost o spremnosti društva i obrazovnog sustava da im omoguće stjecanje tih vještina i prilagodbu novim trendovima. Neupitno je, naime, da pojava novih informacijskih i komunikacijskih tehnologija vrlo brzo mijenja društvo u kojem živimo, preoblikujući načine učenja, rada i sudjelovanja u zajednici.

Koliko se u Hrvatskoj promijenilo korištenje informatičke tehnologije pokazuje usporedba u dvije točke mjerenja. Od 1999. do 2004. godine zamjetno

je poraslo posjedovanje svih promatranih naprava, i to osobito mobitela, a zatim DVD-playera i osobnog računala. Sukladno rastu broja mladih koji posjeduju promatrane naprave poraslo je i njihovo korištenje. U razdoblju od 1999. do 2004. godine došlo je do porasta upotrebe računala u sve promatrane svrhe – najviše za služenje internetom, a zatim radi pisanja, učenja i vježbanja. Primjetna je i razlika u rangovima: 1999. prvo je mjesto zauzimalo igranje video igara, a 2004. godine to je internet. Najuočljivije su razlike u korištenju računala (u korist mladih), a zatim mobitela.

Obje skupine računalo najčešće koriste za pristup internetu (mladi ipak dvostruko češće). Usporedbom učestalosti korištenja interneta za pojedine svrhe na populaciji mladih 1999. i 2004. vidi se porast u svim kategorijama, uz zadržavanje istog poretka promatranih kategorija. Do najvećeg je skoka došlo u surfanju i dopisivanju. Usporedba rezultata mladih i starijih ispitanika pokazuje da mladi znatno prednjače i u frekventnosti izbora pojedinih modaliteta upotrebe interneta.

Društveni profil mladih nedvojbeno određuju vrijednosti koje prihvaćaju i vrijednosni sustav kojeg su interiorizirali. Danas su, kao i ranije, među mladima visoko prihvaćene individualne i vrijednosti obitelji, koje karakteriziraju privatnost, dok su slabije rangirani ciljevi koji označavaju život u zajednici, odnosno društvenost. Takva tendencija povlačenja u svijet individualnosti karakterizira najmanje posljednja dva desetljeća, a razloga za to je mnogo. Pritom treba naglasiti kako je razlog povlačenja od života zajednice u tradicionalnom smislu povezan s deficitom onih odredivih ciljeva koji bi omogućili barem minimalno programiranje života mladih i njihovu emancipaciju. U ovom je kontekstu gotovo suvišno reći kako emancipacija znači i tranziciju prema odraslosti. Dapače, nije rijedak slučaj da danas nalazimo tridesetpetogodišnjake, pa čak i starije od njih, koji su ovisni od obitelji, upravo zato što se ne mogu, prvenstveno ekonomski osamostaliti. Njihova osuda na dugotrajnu mladost, sve više ekonomsku i sve manje fizičku, jedna je od karakteristika našeg i nekih drugih europskih društava.

Takve rezultate moramo sagledati ne samo u svjetlu odustajanja od društvenosti u općenitom smislu ovog pojma, nego i od drugih oblika asocijativnog ponašanja, na primjer politike. Činjenica je da društveni položaj i vlast ne smatraju poželjnim ciljem dvije trećine mladih, a politiku gotovo nitko, što ukazuje na udaljavanje mladih od sfere odlučivanja. Odbijanje politike ima sigurno svoje ozbiljne razloge – a svakako je činjenica nad kojom se treba duboko zamisliti. Jasno je, na primjer, da današnje prihvaćanje jednostavnih i jednostranih poruka koje se odašilju s raznih pozornica, ne samo estradnih, ima svoje korijene i u odustajanju od vrijednosti institucionalne političke participacije. Razočaranje politikom, ili njezino apriorno odbijanje, može dovesti do prihvaćanja ekstremnih političkih ideja, a kada se to dogodi, samo je pitanje vremena pojavljivanje onih političkih opcija koje će iskoristi nekritičku receptivnost mlade generacije.

Također je zanimljiva činjenica da je, prvi put od provođenja ovakvih istraživanja u posljednjih dvadesetak godina, došlo do redukcije broja latentnih dimenzija (faktora). Smanjenje broja faktora s četiri na tri rezultira sažetijom ali i razumljivijom vrijednosnom strukturom. Novina je, naime, u tome što se privatnost ne oblikuje kao zasebni faktor, već se povezuje s tradicionalnim vrijednostima. Na taj način privatnost dobiva značenje koje ju odvaja od vrijednosti individualnosti i veže uz “čvrste” vrijednosti vjere i nacije, u prepoznatljivom modelu vrednota povezanih s tradicionalizmom. Prema dimenzijama individualno-društveno i moderno-tradicionalno, društveno-tradicionalne vrednote su nacionalnost i vjera, a individualno-tradicionalna je privatnost. S druge strane, društveno-moderne vrednote su medijski uspjeh, politika i vlast, dok u individualno-moderne spadaju samosvojnost, dokoličarenje, materijalni i društveni položaj te profesionalni uspjeh.

Kod starijih ispitanika na prvom je mjestu vrijednost privatnosti, koju visoko vrednuje četiri petine ispitanika, gotovo petinu više nego kod mladih. Druga je vrijednost samosvojnost a treća materijalni položaj, s rezultatima koji su identični ili istovjetni onima iz uzorka mladih. Na vrhu hijerarhije vrijednosti u skupini starijih ispitanika uočljiv je, dakle, snažni porast vrijednosti obitelji i individualnosti, uz zadržavanje mjesta ostalih visoko pozicioniranih vrednota. S druge strane, za razliku od mladih, dokoličarenje i profesionalni uspjeh prihvaća manje od polovice starijih, a za trećinu manje od mladih prihvaćaju vlast, medijski uspjeh i društveni položaj. Istodobno, stariji u većem postotku visoko vrednuju vjeru (više od polovice starijih ispitanika), potom nacionalnost te političko potvrđivanje, koje ipak i kod njih ostaje na samom začelju ranga. Očito je da su upravo tradicionalne vrijednosti one koje su kod starijih ispitanika znatno izražene nego kod mladih. Kod samorealizacije i samosvojnosti situacija je drugačija, ali općenito se može reći da su te strukture, s izuzetkom vrijednosti nacionalnosti i politike, manje ili podjednako zastupljene u starijoj generaciji.

Dakako, značajan segment hrvatske mladeži 2004. godine zastupa tradicionalni svjetonazor, ali prethodni rezultati pokazuju da su te vrijednosti još uvijek manje zastupljene u mladoj generaciji nego u starijoj. Mogli bismo zaključiti da su mladi u Hrvatskoj donekle tradicionalisti, a stariji još više. Ne samo da se mladi razlikuju od starijih po stupnju tradicionalnosti, nego i najstariji ispitanici u odraslom uzorku pokazuju općenito veći tradicionalizam od drugih, potvrđujući tako već poznatu tendenciju usporednog rasta vrijednosne zatvorenosti i životne dobi.

Stav mladih prema političkoj participaciji žena ispitan je kao jedan od pokazatelja razvoja demokratskih procesa u zemlji u kontekstu procesa integracije u EU te prihvaćenosti standarda vrednote ravnopravnosti spolova u Hrvatskoj. Usporedba rezultata istraživanja iz 1999. i 2004. godine ukazala je na

jačanje trenda izjašnjavanja mladih za tzv. moderniju opciju društvenog razvoja. Uz zabilježeni porast prihvaćanja potrebe veće uključenosti žena u proces političkog odlučivanja i rezistentnost preferencija prema najučinkovitijim načinima ovog povećanja usmjerenih prema društvenoj odgovornosti političkih stranaka, ustanovljena je i važnost diskriminacijskog utjecaja obilježja spola. Pokazalo se, naime, da je upravo spolna pripadnost ključna eksplanatorna varijabla jer najviše raslojava ispitanike u većini promatranih stavova. Stoga se može zaključiti da unatoč visokoj općoj opredijeljenosti mlade generacije za vrednotu ravnopravnosti spolova, ustanovljene rodne razlike treba promatrati kao važan interpretativni okvir koji ne podupire tezu o vrijednosnoj homogenizaciji spolova kada je riječ o dominantnim stavovima prema ženskoj političkoj participaciji. Razlike između mladih muškaraca i žena govore kako su mlade žene daleko svjesnije vlastite marginalne pozicije u društvenom i političkom životu i da, u skladu s tim, pokazuju bitno veći stupanj očekivanja od društvenih procesa koji bi trebali ubrzati promjenu njihova položaja. Rodno/spolna determinanta tako potire značaj gotovo konsenzualno/deklarativne prihvaćenosti vrednote ravnopravnosti spolova i ljudskih prava žena ukazujući na opstojnost patrijarhalnih i diskriminirajućih stajališta, a na taj način pobija tezu o visokom stupnju rodne osviještenosti većine mlade generacije.

Analiza načina provođenja slobodnog vremena i deklariranih interesa pruža uvid u jedan vrlo važan segment svakodnevnoga života mladih, te njihove preokupacije i obrasce ponašanja. Osobito je važno istaći da komparacija mladih i starijih u pogledu provođenja slobodnog vremena i iskazanih interesa nedvojbeno ukazuje na značajne generacijske razlike. Mladi su ti koji više sudjeluju u većini aktivnosti slobodnog vremena, dok se u pogledu interesa uočava jasna podjela na one koji su znatno bliži mladima i one koji su bliži starijima. Tako se ovo područje svakodnevnoga života pokazuje kao ono u kojemu su generacijske razlike najizraženije, tj. kao poprište značajnog utjecaja životnog ciklusa i situacijskih okolnosti koje se za mlade i starije bitno razlikuju.

U usporedbi s 1999. godinom, mladi su 2004. nešto više participirali u većini ispitanih aktivnosti u slobodnom vremenu, a porastao je i njihov interes za većinu promatranih pojava. Pri tome se uočava stanovita konvergencija između interesa mladih i aktivnosti koje oni upražnjavaju u svojem slobodnom vremenu. Istodobno, u hijerarhiji promatranih aktivnosti i interesa, kao i u strukturiranju promatranih fenomena, zbile su se male promjene. Stabilnost stilova života i interesnih orijentacija govori o trajnom i istosmjernom utjecaju nekih civilizacijskih i sociokulturnih elemenata modernog društva, zbog čega svaki novi naraštaj mladih formira obrasce svakodnevnog života slične onima prethodnih generacija mladih. Tako su i danas u svom slobodnom vremenu najviše zaokupljeni druženjima, izlascima i medijima, odnosno sadržajima koji jamče zabavu i razonodu, dok su sadržaji orijentirani na edukaciju i razvoj

ličnosti u drugom planu. Isto tako, mladi su i nadalje najviše zainteresirani za fenomene iz sfere privatnosti, dok su pojave koje konstituiraju domenu javnosti na margini njihova interesa.

Zanimanje mladih za sve ispitivane fenomene poraslo je tijekom pet godina, pri čemu nisu registrirane značajne promjene ni u hijerarhiji ni u strukturi interesa. Kada se zajedno promatraju obrasci provođenja slobodnog vremena i interesne orijentacije, uočava se blaga tendencija homogeniziranja mlade generacije. No, i nadalje su mladi prilično diferencirani u svojim afinitetima i interesima, a međusobne razlike ponajviše proizlaze iz nejednakih uvjeta socijalizacije i situacijskih okolnosti. Pritom se socijalno kompetentnija mladež (obrazovaniji, urbanog porijekla i potomci obrazovanih očeva) pokazuje kao svestranija – slobodno joj je vrijeme bogatije, a interesi su im češće usmjereni prema javnoj sferi svakodnevnoga života.

U pogledu konzumiranja psihoaktivnih supstanci važno je naglasiti da polako raste broj mladih koji ne poseže za psihoaktivnim sredstvima, uz iznimku konzumenata, tzv. teških droga čiji je broj, u odnosu na ranija razdoblja, ostao ujednačen. Kao najvažniji problem mladih u području ovisnosti i dalje se ističe alkoholizam. Ipak, usporedba učestalosti konzumiranja psihoaktivnih supstanci među mladim i starijim ispitanicima pokazala je da mladi u tom pogledu uglavnom ne odudaraju od modela koji je prisutan u kulturi njihovih roditelja. Utvrđeno je, nadalje, da se mladi eksperimentatori i neeksperimentatori s psihoaktivnim supstancama međusobno razlikuju po brojnim socijalnim obilježjima i obrascima komunikacije s prijateljima. Tako su posezanju za psihoaktivnim supstancama skloniji zaposleni i studenti iz urbanih okruženja, osobe muškoga spola starije dobne kohorte koje su nezadovoljne vlastitim životom i čija se komunikacija s prijateljima uglavnom temelji na zabavi. Temeljem ovih i brojnih drugih nalaza posredno je moguće zaključiti da eksperimentalno konzumiranje većine psihoaktivnih sredstava nije obilježje neke posebne subkulture mladih, ili mladih koji su osobito osjetljivi, marginalizirani ili problematični, već je ono prisutno među mladima različitih uvjerenja, stavova, životnih stilova i subkultura. Taj se zaključak, dakako, ne odnosi na skupinu mladih koji usvajaju ovisničke obrasce ponašanja, a koji čine manji dio ukupne populacije mladih. Čini se da je među njima najbrojnija skupina budućih ovisnika o alkoholnim pićima koje često konzumira desetina mladih.

Analiza društvenih okolnosti i obilježja obiteljske i vršnjačke komunikacije, u odnosu na subjektivni osjećaj zadovoljstva, ukazala je na nekoliko zanimljivosti. Pokazalo se, među ostalim, da između mladih i starijih ne postoje značajnije razlike u razini njihova zadovoljstva vlastitim životom i činiteljima društvenog okruženja. U prvim godinama 21. stoljeća mladi ipak iskazuju višu razinu zadovoljstva brojnim činiteljima društvenog okruženja nego skoro dva desetljeća ranije. Ekonomska pitanja (mogućnosti ekonomskog osamostaljivanja,

zapošljavanja i rješavanja stambenog pitanja) i dalje su, međutim, među činiteljima društvenog okruženja kojima su mladi u pravilu nezadovoljni. Osamnaestogodišnja vremenska perspektiva upućuje i na određene strukturalne promjene u vršnjačkim odnosima mladih koje su prepoznatljive u slabijoj zastupljenosti prijateljskih razgovora o privatnim temama, što može biti posljedica slabljenja prijateljskih veza. Među temama obiteljskih razgovora najzastupljenije su vlastita budućnost, obiteljski odnosi i financijski problemi. Pritom je utvrđeno da je nezadovoljstvo mladih vlastitim životom najsnažnije uvjetovano nezaposlenošću i površnom komunikacijom s roditeljima, a najslabije mogućnošću društvene afirmacije i kvalitetom prijateljskih odnosa. Drugim riječima, kvaliteta života i (ne)zadovoljstvo životom ne proizlaze automatski iz zadovoljavanja nekih osnovnih potreba, nego iz kompletne psihološke strukture pojedinca u interakciji s fizičkom i socijalnom okolinom u kojoj živi. Pritom je obitelj i dalje središte individualnog i društvenog života mladih pa upravo ona može pojačati ili oslabiti djelovanje ostalih socijalnih činitelja na individualno funkcioniranje mlade osobe.

Rezultati međusobne usporedbe različitih podskupina mladih potvrdili su njihovu nehomogenost. Najviše diferenciranja uvjetovano je postignutim stupnjem obrazovanja mladih i njihovim socioprofesionalnim statusom, a potom spolnom pripadnošću i dobi. Drugim riječima, socijalna kompetencija ostvarena obrazovanjem i sazrijevanjem, različite situacijske okolnosti i rodno diferencirani tipovi socijalizacije presudno doprinose oblikovanju svijesti i obrazaca ponašanja mladih. Primjetan utjecaj ostvaruju obrazovanje oca, regionalna pripadnost i rezidencijalni status što govori o važnosti različitih uvjeta socijalizacije, koji proizlaze iz različitog socijalnog porijekla.

Dominantan utjecaj socioprofesionalnog statusa mladih povezan s isto takvim utjecajem njihovih obrazovnih postignuća nameće potrebu da se posebna pozornost posveti studentima kao podskupini mladih kod koje su ta dva obilježja visoko komplementarna. Koncentracija na studente uvjetovana je, dakako, činjenicom da je riječ o onom segmentu mladih pred koje se trajno postavljaju najveća društvena očekivanja. Iako su u nizu ispitivanih fenomena mladi prilično homogeni, sumiranje rezultata svjedoči o indikativnom diferenciranju studenata od drugih podskupina mladih i omogućuje ocrtavanje društvenog profila današnjih studenata. Za početak treba naglasiti da su studenti natprosječno višeg socijalnog porijekla – promatranog preko stupnja obrazovanja oca, provenijencije i domicila – i nastanjeni u razvijenijim regijama. Više od ostalih mladih nedostatak životne perspektive drže velikim društvenim problemom mlade generacije, dok ih manje brine nizak životni standard te alkoholizam i narkomanija. U skladu s potonjim, studenti su manje skloni mišljenju da bi uvođenje strožih kazni za trgovanje drogom značajno pridonijelo rješavanju problema mladih, pri čemu je indikativno kako su upravo oni ona podskupina

mladih s najvećim iskustvom korištenja svih ispitivanih psihoaktivnih supstanci (osobito hašiša). Iako su natprosječno zadovoljni uvjetima školovanja, studenti smatraju da bi rješavanju problema mladih naročito pomoglo prilagođavanje obrazovanja novim životnim potrebama, kao i osnivanje posebnih fondova za inicijative mladih. U tom je kontekstu zanimljivo da za pronalaženje dobrog posla manje od ostalih ističu važnost dobrog općeg obrazovanja, a više posjedovanje komunikacijskih vještina. Što se tiče novih tehnologija vezanih uz komunikaciju, studenti natprosječno posjeduju i koriste mobitel, računala (najviše za pisanje i vježbanje) te internet. Oni također više od ostalih podskupina mladih komuniciraju s roditeljima i prijateljima o privatnim temama, a zanimljivo je da natprosječno svoj utjecaj u radnoj sredini (fakultetu) procjenjuju minornim. Indikativno je da studenti više od ostalih mladih prihvaćaju feminističke skupine, kao i stav da bi žene u političkom životu trebale pokazati više inicijative, ali ne putem "ženskih" političkih stranaka. Kao što je i očekivano, studenti natprosječno iskazuju spoznaju i socijabilnu interesnu orijentaciju, a ispodprosječno tradicionalističku. Slično je i s provođenjem slobodnog vremena: više od ostalih zastupaju elitni, urbani i medijski obrazac, a znatno manje ruralni kulturni obrazac. najkraće rečeno, ove taksativno nabrojane razlike omogućavaju prepoznavanje studenata kao socijalno kompetentnije podskupine mladih, čiji su socijalni uvjeti odrastanja i sazrijevanja povoljniji, svjetonazor liberalniji, interesi svestraniji, a svakodnevni život, posebice u segmentu dokolice, aktivniji.

Integralni pregled svih polučeni rezultata ovoga istraživanja omogućuje donošenje zaključaka šire naravi i ujedno upozorava na neke važne tendencije u suvremenoj populaciji mladih u Hrvatskoj.

Individualizacija mladih uočljiva je na svim razinama – od životnih strategija i usmjerenja do interpersonalnih odnosa. U ostvarenju životnih ciljeva mladi se ponajprije uzdaju u sebe, a osobito u obiteljske resurse, odnosno u ostvarenju obrazovnih, profesionalnih, stambeno-obiteljskih i inih potreba i ambicija više očekuju pomoć roditelja nego društvene zajednice. Time se proces pasivizacije mladih s društvenopolitičkog terena širi na gotovo sve aspekte njihova svakodnevnog života.

Gotovo dva desetljeća trajanja procesa retradicionalizacije hrvatskog društva zacijelo je pridonijelo učvršćivanju tradicionalističke orijentacije dijela mladih koja je, uključujući privatnost kao jednu od komponenti, dobila novi i sveobuhvatniji sadržaj. Promjena značenja te orijentacije među mladima dodatno je produbila polarizaciju između tradicionalistički i modernistički usmjerene hrvatske mladeži. Opstojnost i jačanje takve polarizacije posljedično utječe i na generacijsku i društvenu dezintegriranost suvremene mlade generacije. Istodobno, veća tradicionalnost starijih ukazuje na znatan utjecaj životnog ciklusa, zbog čega se može očekivati da će današnja mladež u svojoj poznijoj životnoj dobi po tradicionalnosti dostići, ako ne i preći današnje generacije starijih.

Heterogenost hrvatske mladeži ponovo je potvrđena nalazima o međusobnim razlikama s obzirom na stupanj zrelosti i pripremljenosti za ulazak u svijet rada i svijet odraslih te na socijalno porijeklo i osobna obrazovna postignuća. Evidentirano diferenciranje ne ukazuje samo na nehomogenost mladih kad su u pitanju ispitivani fenomeni, nego i na produbljivanje socijalnih razlika s dalekosežnim reperkusijama. Nejednak pristup nužnim resursima kao što su obrazovanje, posao i stan, stimulira nezadovoljstvo mladih postojećim društvenim uvjetima i (ne)mogućnostima te osnažuje njihovu svijest o važnosti jednakosti šansi u obrazovanju i zapošljavanju. Promatraju li se te tendencije u svjetlu jačanja važnosti obiteljskih resursa za bolji životni start mladih i njihove nezadovoljavajuće društvene integriranosti i generacijskog javnog angažmana, nameće se zaključak da je perspektiva većine mladih u Hrvatskoj vrlo neizvjesna.

Na koncu, mladi su se, osim u nekim specifičnim “omladinskim rezervatima” kao što su slobodno vrijeme i subkulturni obrasci ponašanja, pokazali uvelike sličnima starijoj generaciji. Stoga se može konstatirati da, unatoč često iskrivljenoj javnoj slici današnje mladeži kao neprilagođene i letargične društvene skupine, proces socijalizacije novih generacija teče bez značajnih društvenih potresa. Imajući na umu potrebe novog doba i okruženja, javlja se dvojba nisu li mladi zapravo previše slični starijoj generaciji, a da bi u društveni život i ustaljene obrasce ponašanja uskoro mogli unijeti željene promjene.

SUMMARY

During the middle of the first decade of this millennium, Croatia seems to be a decidedly more stable society to grow up and come of age in, than it was during the social transformation in the 1990s. After the first harsh transitional decade, began a period of democratic consolidation, followed by a slower tempo of economic development. Thus, youth in Croatia still grow up in a society that offers more risk and insecurity than opportunity for a better future.

The processes of globalization carries with it identical problems to youth in the European environment, but the Croatian youth is in an unfavorable position to a measure in which the Croatian society is more heavily burdened by problems than the more developed parts of Europe. The common problems facing youth in modern societies resulted in identical reactions to social change: with an escape into privacy and a distancing from social and political engagement. Thus, at first promising, the individualization of life directions gradually gained negative connotations, supporting the disintegration of the young generation and the weakening of its social power. This facilitates the approach to youth as a problematic social group, in need of, mostly, palliative solutions for existing problems, and permanently aggravates the approach to youth as the most vital, most flexible, creative and innovative social resource.

The difficulties Croatia is facing have an effect on the social status, problems and needs of youth, as well as the way society perceives and treats their problems and potentials. In the social approach to youth during the last decade and a half, the greatest changes took place on the declarative and rhetoric levels. Specifically, in the beginning of the first decade of the 21st century, the political will to acknowledge youth as an interest specific and important social group was finally articulated. This was accompanied by the creation of the *National Programme of Action for Youth* (2003) as a strategy for improvement of the entire social position of youth and a basis for the implementation of youth policy. Even though not much was done in the past five years in the realization of the foreseen measures, the fact remains that the young are slowly gaining a place of an important social resource in public awareness, with the hope that the expression of their potentials will not depend only on prepared, optimal social conditions, but also on the social respect gained through generational activism.

It could be expected that the changes taking place in the Croatian society regarding youth, affect the contemporary generation of Croatian youth when it comes to their status, problems, values and behavioral patterns. However, the results, whose recapitalization follows, point to the conclusion that these

changes left a relatively weak mark in the population of youth. To be more specific, in the comparison of youth in 1999 and 2004, very small changes were registered, mostly regarding the further deepening and strengthening of existing trends.

Thus the investigation of the relationship of youth toward generational problems and the ways of solving them, as well as the future and the difficulties of social integration, confirmed some well known tendencies linked with the stages of growing up. Namely, the research results demonstrated that the oldest age cohort of youth has the highest concentration of those with finished formal education and employment. Also, the trend of relatively long studying and the tendency for employment to equally affect everyone older than 20, are visible. The results also indicated that the young, especially young men are inclined to postpone getting married. This step in life is increasingly linked with securing one's own housing, something that only a small number of young participants have managed to do. Most of them are not married and live with parents, primarily because they cannot afford moving away. In other words, the inability of resolving the housing issue mostly contributes to the postponing of some of the more permanent social roles (such as starting a family) and, in general, a slower socioeconomic autonomy.

Youth in Croatia today is most plagued by socioeconomic problems, meaning a low standard of living, the lack of perspective and unemployment. Unemployment is no longer seen as an isolated and exclusively generational problem, but put into a real economic and social context and understood as a problem with complex causes and far-reaching negative implications both for youth and the society. The obtained results point to the fact that the young are now aware of a pronounced social stratification, which occurred during the transformation of the Croatian society into a capitalist society. Testimony to this is the finding that most of them believe that ensuring equal opportunities in education and employment would most contribute to an effective solution of the problems of youth. It is obvious that the young have already faced the aggravated approach to educational resources and the harsher competition on the labor market, which is what made them more sensitive to the inequality of opportunities. A large number of them believe that the better solving of generational problems might be achieved through participation of youth in decision-making at all levels, severe punishment of those trading in illegal psychoactive substances that cause addiction, and the modernization of secondary and tertiary education levels. The list of these measures and actions points to the complex approach of youth to resolving their equally complex problems. The young want to be a deciding factor, they want a legal protection of the society from its criminal segments, just as they want to acquire knowledge and skills in the education process that will make them more competitive on the

modern labor market. They also believe that parents and each young person are the most responsible for solving the youth's problems, followed by the government and the educational institutions. These attitudes mean the young believe in individual efforts when it comes to resolving their problems, and they trust their families and their own strength the most. Still, they are aware that those in power should create such a legislative and social framework that will help that individual effort yield the desired results. Social help is also expected in the area of education, for they know that an adequate qualification for work is a precondition for employment, and hence, the insurance of one's existence and social promotion.

The young estimate that they have a satisfactory level of influence primarily in private circles (friends and family), a significant influence in their working of educational environments, and a very weak one in local communities and national politics. This assessment of personal influence can be linked with the opinion of youth that their problems would be more efficiently resolved if they participated at all levels of decision-making. It is not so right now, and it can be assumed that the lack of interest of youth in politics, well known from different surveys, is at least partially caused by their feeling of helplessness to influence important decisions, including the ones that affect them directly.

In spite of the complex problems that trouble the young or the awareness that their solving is equally complex (and uncertain); they are still optimists, especially regarding their personal future. However, unlike the earlier findings, the recent results indicated that the young are now more aware of the connection between their personal destiny and the destiny of the society, because the discrepancy between the personal and social optimism decreased. The optimism of youth is linked with their greater expectation of positive changes in the next decade in Croatia. In this context, they especially expect the strengthening of the multicultural component of the Croatian society, the role of the Croatian Parliament in the political life of the country, political pluralism and the civil society as well as a more rational management of the state budget. Based on this, we can state that the young see Croatia in the near future as a modern, open, pluralistic and regulated democratic society. Hence, the general optimism regarding their personal future and the future of the society they live in is logical.

The differences between the young and adults are not numerous or large, but are indicative. Along with the expected and large differences in status, to the benefit of the adults, it seems that they are consistent in demonstrating a certain amount of mistrust toward the young. Testimony to this is their greater support for repressive measures in solving the youth's problems, a smaller level of support for establishing institutions and funds in order to support the initiatives

of youth and a more common addressing of responsibility for solving the youth's problems to the adults, with a simultaneously lower level of addressing the responsibility to youth itself. If we take the adult participants as the representatives of the entire society, the conclusion is that the young trust their abilities and potentials more than others, that is, the adults. This is a potential source of an inter-generational conflict, because the adults (the society) are not prepared to give the young what and as much as they think they deserve. If this situation permanently resists change, then it should be expected that the youth's relationship toward society will stay in tact. In other words, youth will remain distanced from the society more than would be desirable from the viewpoint of both its own generation and the society, which needs the activation of all human resources for optimal development.

The previously explained attitudes of youth demonstrated that it agrees that high unemployment, especially regarding the young, is not only a generational, but also a social and developmental problem. The unemployment rate of youth in Croatia comprised one third of the active population for almost a decade and a half, which is additionally aggravated by frequent employment on less paid, short-term jobs. In this research, the young expressed their dissatisfaction with the position on the labor market, and they state as the first three reasons for unemployment the consequences of war, the insufficient economic development and privatization. The same reasons are at the top of the adults' list, but with a different ranking: privatization, consequences of the war and insufficient economic development.

The investigation of the knowledge and skills held important for a successful and adequate employment, also points to the differences between the young and the adults. The adult participants give greater importance to the "classic" qualities (such as educational qualifications) when it comes to their perception of the qualities increasing the employability of the unemployed, while the young recognized the so-called *soft skills*, such as communication skills, as important. Aside from the skills necessary for employment, active employment measures created by the authorities or employment agencies also contribute to employability. Despite the dubiousness of the measures for stimulating employment, based on the results of many surveys, and the fact that a relatively small percentage of the unemployed in Croatia is included, they remain an important area for investment when it comes to reducing unemployment. However, the realized research insights indicate that there is still no efficient system of integrating youth in the labor market.

The use of new technologies is not simply one of the necessary skills the young have to have when searching for work, but is also an inevitable part of the socialization of youth in the European environment. In other words, the young

generation is required to have not just regular, but electronic literacy, as it additionally contributes to being better informed and more actively included in the social life. The competitiveness of youth on the labor market depends to a great degree on this new literacy, and this skill on the readiness of the society and the education system to enable the acquiring of such skills and an adjustment to new trends. The appearance of new information and communication technologies undoubtedly rapidly changes the society in which we live in, transforming the methods of learning, working and participating in the community.

How much the use of information technology changed in Croatia, is demonstrated by the comparison of two surveys. From 1999 to 2004 there was a significant increase in owning of all the observed devices, especially cellular phones, followed by DVD-players and personal computers. Congruent with the increase in the number of young persons owning the observed devices, there was an increase in their use. In the period between 1999 and 2004 there was an increase in the use of computers for all the observed purposes – most of all the use of internet, then writing, learning and practicing. There is a noticeable difference in ranking: in 1999 the first place belonged to playing video games, and in 2004 it belongs to the internet. The differences between the youth and adults are most visible in the use of computers (to the advantage of youth), followed by cellular phones.

Both groups commonly use the computer to approach the internet (but the young use it twice as often). By comparing the frequency of use of internet for individual purposes on the population of youth in 1999 and 2004, it is obvious that there was an increase in all categories, while the ranking of the observed categories remained the same. The greatest spike occurred regarding internet surfing and communication. The comparison of the results of youth and adults indicates that the young are significantly ahead in the frequency of use of certain types of internet.

The social profile of youth is undoubtedly determined by the values accepted and the value system interiorized. Today, just as before, there is a high acceptance of the individual and the value of family among the young, characterizing privacy, while the lower ranking goes to the goals signifying life in a community, that is, sociability. This tendency of withdrawal into the individual world characterizes at least the last two decades, and there are many reasons for it. It needs to be stressed that the reason for the withdrawal from community life in the traditional sense, is connected with the deficit of goals that would enable at least a minimum level of programming of the life of youth and its emancipation. In this context, it is almost superfluous to state that emancipation also signifies a transition toward adulthood. Indeed, it is not rare to

find thirty-five year-olds, and older, dependent on their families, exactly because they cannot be emancipated, primarily economically. Their sentence to a long-lasting youth, more economic than physical, is one of the characteristics of our society, as well as several other European societies.

Such results must be seen not only in the light of giving up from social life in the general sense of the term, but from other forms of associative behavior as well, for example, politics. The fact that the social position and power are not considered to be desirable goals by two thirds of youth, and politics by none, indicates that there is a distancing of youth from the decision-making sphere. The refusal of politics must certainly have serious reasons – and is certainly a fact in need of further contemplation. It is clear, for example, that today's acceptance of simple and one-sided messages broadcasted from different stages, not only that of show business, has its roots in the abandoning the value of institutional political participation. The disappointment with politics, or its refusal *a priori*, may bring about the acceptance of extreme political ideas, and when that happens, it is only a matter of time when such political options, which will use the non-critical reception by the young generation, will appear.

Another interesting fact is that for the first time since these surveys have been conducted (the past twenty years), there was a reduction in the number of latent dimensions (factors). The reduction of the number of factors from four to three results in a more concise, as well as a more understandable value structure. The novelty is that privacy is no longer formed as a separate factor, but connected with traditional values. This way, privacy acquires a meaning that separates it from the values of individuality and links it to the “firm” values of religion and nation, in the recognizable model of values connected with traditionalism. According to the dimensions of individual-social and modern-traditional, the social-traditional values are nationality and religion, and the individual-traditional is privacy. On the other hand, the social-modern values are media success, politics and power, while the individual-modern consist of autonomy, leisure, material and social status and professional success.

With the adult participants, the first place belongs to the value of privacy, highly valued by four fifths of the participants, almost a fifth more than by the young. The second value is autonomy, and the third material status, with results that are identical or equal to those from the youth sample. On the top of the value hierarchy in the adult participants group there is, hence, a significant increase in the values of family and individuality, along with other highly positioned values retaining their positions. On the other hand, unlike the young, leisure and professional success is accepted by less than one half of the adults, and they accept power, medial success and social status by a third less than the young. At the same time, the adults have a higher percentage of value for

religion (more than one half of the adult participants), followed by nationality and political confirmation, which are also at the very back of the scale. It is obvious that the traditional values are the ones that are significantly more pronounced in the adult population than in the young. the situation is different with self-realization and autonomy, but one can say that these structures, with the exception of the values of nationality and politics, are in general less or equally represented in the adult population.

Certainly, a significant segment of Croatian youth in 2004 represents the traditional worldview, but the previously mentioned results indicate that these values are still less pronounced in the young generation than in the adult one. We could conclude that youth in Croatia is somewhat traditional, and the adults more so. Not only do the young differ from the adults by the level of traditionalism, but the oldest participants in the sample of adults, indicate a generally higher level of traditionalism than the others, confirming the well known tendency of parallel increase of value conservatism and age.

The attitude of youth toward the political participation of women was examined as one of the indicators of democratic processes in the country, in the context of the EU integration process and the acceptance of the standard of value regarding gender equality in Croatia. The comparison of research results from 1999 and 2004 pointed to a strengthening of the trend of youth supporting the so-called modern option of social development. Along with the noted increase in the acceptance of the need for greater inclusion of women in the political decision-making process and the resistance of preferences regarding the most efficient methods for that increase, directed at the social accountability of political parties, the importance of the discriminatory effect of the attribute of gender was also found. It was demonstrated that gender is the key explanatory variable because it diversifies the participants the most, in the majority of observed attitudes. Thus, it can be concluded that in spite of the high general acceptance of the gender equality value among the young, the determined gender differences should be seen as an important interpretative framework, which does not support the thesis about the value homogenization of genders regarding the dominant attitudes toward women's political participation. The differences between young men and women indicate that the latter are far more aware of their own marginal position in social and political life and that, in accordance, they demonstrate a significantly higher level of expectation from the social processes meant to accelerate the change of their position. The gender/sex determinant, hence, suppresses the meaning of the almost consensual/declarative acceptance of gender equality and women's rights, pointing to the survival of patriarchal and discriminating attitudes, thus rebutting the thesis about the high degree of gender awareness in the majority of the young generation.

The analysis of the way of spending free time and of declared interests gives an insight into a very important segment of youth's everyday life, as well as its preoccupations and behavioral patterns. It is especially important to stress that the comparison of youth and adults regarding leisure and expressed interests undoubtedly points to significant generational differences. The young participate in the majority of leisure activities more, while there is a clear division into those that are significantly closer to the young, and those closer to adults regarding their interests. Thus, this area of everyday life seems to be the one where generational differences are most pronounced, that is, it is the arena of a significant effect of the life cycle and the circumstantial variables, which are quite different for youth and adults.

Compared to 1999, the young in 2004 participated somewhat more in most of the examined leisure activities, and their interest in most of the observed phenomena increased. There is a certain convergence of interest of youth and the activities the young undertake in their free time. At the same time, within the hierarchy of observed activities and interests, as well as in the structuring of the observed phenomena, there have been some changes. The stability of lifestyles and interest orientations testify to a permanent and unidirectional influence of certain civilization and socio-cultural elements of modern society, which is why each new generation of youth forms everyday life patterns that are similar to those of the previous young generations. This is why they are today most preoccupied by socializing, going out and the media, that is, content guaranteeing entertainment and fun, while content orientated toward education and personal development are in the background. Also, youth is still most interested in phenomena from the sphere of privacy, while phenomena constituting the public domain are at the margins of its interests.

The interest of youth in all the examined phenomena increased in the five years observed, and no significant changes in the hierarchy or structure of interests were registered. When the patterns of leisure and interest orientations are observed together, there is a mild tendency of homogenization of the young generation. Still, the young are quite different in their affinities and interests, and the differences are mostly the result of unequal circumstances of socialization as well as situational circumstances. The socially more competent youth (the more educated, of urban background and descendants of more educated fathers) seems to be more versatile – its leisure time is richer, and its interests more directed toward the public sphere of everyday life.

Regarding the consumption of psychoactive substances, it is important to stress that the number of young people that do not use such substances is gradually increasing, with the exception of consumers of the so-called hard drugs whose number, in comparison to earlier periods, remained equal.

Alcoholism is still the most important problem the young have regarding addiction. Still, the comparison of the frequency of consumption of psychoactive substances among the young and adult participants demonstrated that the young in this regard mostly do not deviate much from the model present in their parents' culture. Furthermore, it was found that the young who experiment and do not experiment with psychoactive substances are different, according to numerous social attributes and communication patterns with their friends. Thus, the employed and students from urban areas, men from the older age cohort dissatisfied with their life, whose communication with friends is mostly based on entertainment are more inclined to use psychoactive substances. Based on this and many other findings, it is possible to indirectly conclude that the experimental consumption of most psychoactive substances is not characteristic of a special subculture of youth, or of youth that is especially sensitive, marginalized or problematic, but that it is present among young people of different convictions, attitudes, lifestyles and subcultures. This conclusion, of course, does not relate to the group of youth that adopts addictive behavioral patterns, which makes up a small part of the total population of youth. It would seem that the group of future addicts to alcohol, commonly consumed by a tenth of the young generation, is the most numerous.

The analysis of social circumstances and the attributes of communication with family and friends in relationship with the subjective feeling of satisfaction, pointed to a few interesting things. Among others, it seems that there is no significant difference between the young and the adults regarding the satisfaction with their own life or the factors of their social environment. In the first years of the 21st century, the young do express a higher level of satisfaction with numerous factors of the social environment than almost two decades earlier. The economic issues (the possibility for economic autonomy, employment and solving the problem of housing) are still, however, among the social environment factors that the young are mostly dissatisfied with. The eighteen year time perspective also points to certain structural changes in the peer relationships of youth, recognizable in the weaker representation of conversations about private issues, which can be a consequence of the weakening of friendships. Among the topics of family conversations the most represented are personal future, family relationships and financial problems. It was found that the dissatisfaction of youth with its own life is mostly caused by unemployment and superficial communication with parents, and the least by the possibility of social affirmation and the quality of friendships. In other words, the quality of life and the (dis)satisfaction with life do not automatically result from the fulfillment of certain basic needs, but from the total psychological structure of an individual in interaction with the physical and social environment he/she lives in. The family remains the center of the individual and social life of

youth, so it can increase or decrease the influence of other social factors on the individual functioning of a young person.

The results of the mutual comparison of different subgroups of youth confirmed their heterogeneity. The majority of differentiation is caused by the achieved education level of youth and its socio-professional status, followed by gender and age. In other words, social competence realized through education and maturing, different situational circumstances and gender differentiated types of socialization have a decisive contribution to the formation of awareness and behavioral patterns of youth. A noticeable influence belongs to father's education, regional and residential status, signifying the importance of different socialization circumstances, which are the results of a different social origin.

The dominant influence of the socio-professional status of youth connected with the same influence of its educational achievement imposes the need to provide special attention to students as a subgroup of youth in which these two attributes are highly complementary. The concentration on students is based, of course, on the fact that this is a segment of youth with the permanently highest social expectations. Even though the young are quite homogenous in a number of examined phenomena, the summing of results testifies to the indicative differentiation of students from other subgroups of youth and enables a sketching of the social profile of today's students. As a start, it should be emphasized that students have an above averagely high social background – seen through the education level of their father, provenience and domicile – and are living in more developed regions. More than other young people, they believe the lack of perspective in life to be a great social problem of the young generation, while they are less concerned with the low living standard, alcoholism and drug abuse. In accordance with that, students are less likely to think that introducing harsher punishment for drug trade will significantly contribute to solving the problems of youth, while it is interesting that they are the subgroup of youth with the highest level of experience regarding the abuse of all the examined psychoactive substances (especially, hashish). Even though they are above averagely satisfied with their schooling conditions, students believe that the adjustment of education to new problems in life would especially contribute to the solving of problems of youth, as well as setting up special funds for youth initiatives. In this context, it is interesting that they stress the importance of a good general education for finding a good job less than others, and having good communication skills more than other young people. As for new technologies linked with communication, students above averagely own and use a cellular phone, a computer (mostly for writing and practicing) and the internet. They also communicate more than other subgroups of youth with their parents and friends about private topics, and it is interesting that they above averagely assess their influence at work (university) as minor. It is indicative

that the students, more than other young people, accept feminist groups more, as well as the attitude that women should show more initiative in the political life, but not through “women's” political parties. As was expected, the students above averagely express the cognitive and sociable interest orientation, and below averagely the traditionalist interest orientation. The situation is similar with leisure: they more than others represent the elite, urban and media pattern, and significantly less the rural cultural pattern. To put it shortly, these enumerated differences enable the recognition of students as a socially more competent subgroup of youth, whose social conditions of growing up and maturing are more favorable, worldview more liberal, interests more diverse, and everyday life, especially in the segment of leisure, more active.

An integral overview of all the results yielded in this research enables the making of more generalized conclusions and also alerts to some important tendencies in the contemporary population of youth in Croatia.

The individualization of youth is visible on all levels – from the life strategies and orientations to interpersonal relationships. In the realization of their life goals the young mostly rely on themselves, and especially on the resources of their families, that is, regarding the fulfillment of educational, professional, housing-family and other needs and ambitions, they expect more help from their parents than from the social community. Thus, the process of pacifying of youth has spread from the social-political arena into almost all aspects of their everyday lives.

The fifteen-year long process of re-traditionalization of the Croatian society resulted in the strengthening of the traditionalist orientation of one part of the young, that, including privacy as one of its components, gained a new and more comprehensive content. The change in the meaning of this orientation among the young additionally strained the polarization between the traditional and modern orientations of the Croatian youth. The survival and strengthening of this polarization consequentially influences the generational and social disintegration of the modern generation of youth. At the same time, a greater traditionalism of adults points to a significant influence of the cycle of life, which is why it can be expected that today's youth will in its later age, reach if not exceed today's adult generations in their traditionalism.

The heterogeneity of the Croatian youth is reconfirmed by the findings on differences regarding the social origin and personal educational achievements. The witnessed differentiation points not only to the non-homogeneity of youth regarding the examined phenomena, but to the deepening of social differences with far-reaching repercussions. The unequal approach to necessary resources – such as education, work and housing – stimulates the dissatisfaction of youth with the existing social conditions and the (lack of) opportunities, and

strengthens their awareness about the importance of equal opportunities in education and employment. If these tendencies are observed in the light of the growing importance of family resources for a better start in life for the young, and their insufficient social integration and the public engagement of this generation, it can only be concluded that the perspective of most young people in Croatia is very uncertain.

Finally, the young – aside from certain specific “youth reservations”, such as leisure and sub cultural behavioral patterns – indicated a great similarity to the adult generation. Thus, it can be stated that, in spite of the often distorted public image of today's youth as an unadjusted and lethargic social group, the process of socialization of new generations is occurring without significant social disruption. Having in mind the needs of the new era and the circumstances, the question is whether the young are actually too similar to the adult generations, in order to introduce the expected changes in the social life and the established behavioral patterns.

PRILOG

Upitnik

INSTITUT ZA DRUŠTVENA ISTRAŽIVANJA U ZAGREBU

Zagreb, Amruševa 11

tel.: 48 10 264; 49 22 299

MLADI I EUROPSKI INTEGRACIJSKI PROCESI

Upitnik

Istraživanje *Mladi i europski integracijski procesi* realizira Institut za društvena istraživanja u Zagrebu. Projekt je odobrilo i financira Ministarstvo znanosti i tehnologije RH, a sufinancira Državni zavod za zaštitu obitelji, materinstva i mladeži.

Tema istraživanja je odnos mladih i ostalih građana Hrvatske prema Europi i procesima europskih integracija. Anketiranje se obavlja na uzorku od 2000 mladih (od 15 do 29 godina starosti) i 1000 ispitanika starijih od 30 godina.

Ispitivanje je anonimno. Dobiveni podaci koristit će se isključivo u znanstvene svrhe. Molimo Vas stoga da iskreno odgovorite na sva postavljena pitanja, jer samo Vaša potpuna suradnja jamči da će ovo istraživanje biti uspješno provedeno.

Zahvaljujemo Vam na suradnji.

Zagreb, siječanj 2004. godine

Broj upitnika |__|__|__|

Šifra naselja |__|__|__|__|__| - |__|__|__|

Napomene urednika:

Za anketiranje mladih i starijih ispitanika korišteni su zasebni upitnici. Međutim, kako su se oni međusobno razlikovali samo u dva pitanja, ovdje usporedno prikazujemo distribuciju odgovora za mlade i starije ispitanike (slovo **M** označava odgovore mladih, a slovo **S** starijih ispitanika). Distribucija odgovora prikazana je na razini postotaka i prosječnih vrijednosti, odnosno aritmetičkih sredina (u intervalnim ljestvicama).

Korišteni instrument prikazujemo u integralnom obliku, iako je u ovoj studiji interpretiran dio korištenih varijabli. Ostale su interpretirane u studiji *Mladi Hrvatske i europska integracija* (2005), u kojoj je također priložen ovaj upitnik. U njemu su se potkrale greške u 82. i 85. pitanju, koje su u ovom izdanju ispravljene.

0. Županije	M	S
1. Zagrebačka	6,8	6,8
2. Krapinsko-zagorska	3,2	3,2
3. Sisačko-moslavačka	4,2	4,0
4. Karlovačka	3,3	3,2
5. Varaždinska	4,3	4,4
6. Koprivničko-križevačka	2,8	2,8
7. Bjelovarsko-bilogorska	2,8	2,8
8. Primorsko-goranska	7,3	7,2
9. Ličko-senjska	1,2	1,2
10. Virovitičko-podravska	1,9	2,0
11. Požeško-slavonska	2,0	2,0
12. Brodsko-posavska	3,9	4,0
13. Zadarska	3,5	3,6
14. Osječko-baranjska	7,0	7,2
15. Šibensko-kninska	2,8	2,8
16. Vukovarsko-srijemska	4,4	4,4
17. Splitsko-dalmatinska	10,6	10,4
18. Istarska	4,9	4,8
19. Dubrovačko-neretvanska	2,8	2,8
20. Međimurska	2,8	2,8
21. Grad Zagreb	17,6	17,6

1. Jeste li?	M	S
1. Zaposleni	34,5	46,6
2. Nezaposleni	20,8	16,2
3. Učenik/ca	22,8	–
4. Student/ica	20,9	–
5. Poljoprivrednik/ca	0,9	3,5
6. Kućanica/domaćica	–	4,4
7. Umirovljenik/ica	–	29,3

2. Spol	M	S
1. Ženski	49,1	51,5
2. Muški	50,9	48,5

3. Dob	M	S
1. 15-19 godina	33,2	–
2. 19-24 godine	34,0	–
3. 25-29 godina	32,8	–
4. 30-39 godina	–	27,6
5. 40-49 godina	–	28,7
6. 50-59 godina	–	21,0
7. 60 i više	–	22,7

4. Stalno mjesto boravka	M	S
1. Selo	43,3	42,9
2. Mali grad	29,3	29,8
3. Veliki grad	10,1	10,3
4. Zagreb	17,4	17,0

5. Gdje ste Vi i Vaši roditelji najvećim dijelom proveli djetinjstvo do 15. godine?				
		A Vi	B Otac	C Majka
1. Na selu	M	43,3	53,5	52,7
	S	57,8	66,4	67,1
2. U malom gradu	M	30,3	25,8	26,4
	S	22,3	18,9	19,0
3. U velikom gradu	M	11,2	10,8	10,1
	S	9,1	8,0	7,8
4. U Zagrebu	M	14,9	9,4	10,6
	S	10,4	5,6	5,5
Bez odgovora	M	0,3	0,5	0,2
	S	0,4	1,1	0,6

6. Koje ste obrazovanje stekli Vi, Vaš otac i majka?				
		A Vi	B Otac	C Majka
1. Bez školske spreme, nezavršena OŠ	M	0,7	3,5	4,0
	S	4,5	17,9	24,9
2. Završena osnovna škola	M	26,3	15,4	23,5
	S	14,3	36,6	46,4
3. Trogodišnja stručna škola (ŠUP, zanatske i industrijske škole)	M	17,7	28,9	18,0
	S	20,4	19,7	8,4
4. Ostale srednje škole	M	43,8	30,3	34,3
	S	35,9	16,0	13,8
5. Viša škola	M	4,6	9,3	8,9
	S	10,0	4,2	3,0
6. Fakultet	M	6,5	10,5	9,4
	S	13,7	4,5	2,2
7. Magisterij, specijalizacija, doktorat znanosti	M	0,4	1,4	1,4
	S	1,0	0,2	0,3
8. Ostalo	M	0,1	0,2	0,1
	S	0,2	0,5	0,7
Bez odgovora	M	–	0,6	0,4
	S	–	0,4	0,3

7. Kako stanujete?	M	S
1. Kao podstanar	7,7	4,2
2. S roditeljima u njihovom stanu ili kući	74,7	13,1
3. U vlastitom ili supružnikovom stanu ili kući	14,5	79,2
4. Ostalo	2,9	3,3
Bez odgovora	0,1	0,2

8. Vaše bračno stanje	M	S
1. Neoženjen/neudana	79,6	9,5
2. Oženjen/udata, bez djece	4,1	8,9
3. Oženjen/udata, s jednim ili više djece	13,0	64,6
4. Rastavljen/a	0,8	5,4
5. Živimo zajedno, ali nismo vjenčani	2,1	1,9
6. Udovac/udovica	0,3	9,7

9. Koje ste nacionalnosti?	M	S
1. Hrvat/ica	94,8	93,0
2. Srbin/kinja	1,8	2,8
3. Musliman/ka (Bošnjak/inja)	0,2	0,6
4. Albanac/ka	0,2	0,2
5. Crnogorac/ka	–	–
6. Čeh/inja	0,1	–
7. Mađar/ica	–	0,1
8. Makedonac/ka	–	–
9. Nijemac/ica	0,1	–
10. Rom/kinja	–	–
11. Rusin/ka	–	–
12. Slovak/inja	–	–
13. Slovenac/ka	–	0,3
14. Talijan/ka	0,4	0,6
15. Židov/ka	0,2	–
16. Ostale nacionalnosti	0,2	0,1
17. Neopredijeljeni	1,5	1,6
18. Regionalna pripadnost	0,3	0,5
Bez odgovora	–	0,1

10. Neovisno o tome imate li pravo glasa, za koju biste stranku glasovali da su sada izbori?	M	S
1. Akcija socijaldemokrata Hrvatske	0,3	0,1
2. Demokratski centar	0,8	1,1
3. Hrvatski blok	0,4	0,2
4. Hrvatska demokratska zajednica	24,6	31,3
5. Hrvatski istinski preporod	0,1	–
6. Hrvatska narodna stranka	6,2	7,4
7. Hrvatska socijalno liberalna stranka	1,7	1,5
8. Hrvatska stranka prava	6,3	4,1
9. Hrvatska seljačka stranka	4,7	5,7
10. Hrvatska stranka umirovljenika	0,4	3,3
11. Istarski demokratski sabor	1,4	1,2
12. Libra	0,2	0,2
13. Liberalna stranka	0,4	0,3
14. Primorsko goranski savez	–	0,3
15. Socijaldemokratska partija Hrvatske	13,0	10,7
16. Samostalna demokratska srpska stranka	0,1	0,1
17. Srpska narodna stranka	0,1	0,1
18. Socijalistička radnička partija	0,4	0,6
19. Neka druga stranka	3,3	1,7
20. Ne zna; ne podržava nijednu stranku	35,6	29,9
Bez odgovora	–	0,2

11. Kakav je vaš odnos prema religiji?	M	S
1. Uvjereni/a sam vjernik/ica i prihvaćam sve što moja vjera uči	41,1	46,0
2. Religiozan/a sam premda ne prihvaćam sve što moja vjera uči	32,0	29,3
3. Dosta razmišljam o tome, ali nisam na čistu da li vjerujem ili ne vjerujem	10,5	7,4
4. Prema religiji sam ravnodušan/a	5,5	4,8
5. Nisam religiozan/a iako nemam ništa protiv religije	9,5	11,2
6. Nisam religiozan/a i protivnik sam religije	0,6	0,6
Bez odgovora	0,9	0,7

12. Koje strane jezike govorite?						
		3 Aktivno se služim	2 Pasivno se služim	1 Ne služim se	b. o.	a. s.
1. Engleski	M	43,9	38,8	17,3	–	2,27
	S	14,6	27,9	56,9	0,6	1,57
2. Francuski	M	1,1	4,9	94,0	–	1,07
	S	1,6	3,2	93,8	1,4	1,06
3. Njemački	M	11,0	31,1	57,9	–	1,53
	S	9,6	25,0	65,0	0,4	1,44
4. Talijanski	M	7,4	13,5	79,1	–	1,28
	S	6,4	9,6	83,2	0,8	1,23
5. Ruski	M	0,5	1,7	97,9	–	1,03
	S	1,1	6,0	91,8	1,1	1,08
6. Španjolski	M	0,6	4,1	95,3	–	1,05
	S	0,2	0,9	97,8	1,1	1,01
7. Neki drugi	M	1,9	1,8	96,0	0,2	1,06
	S	1,8	2,2	93,9	2,1	1,06

13. Biste li rado išli na duže vrijeme ili zauvijek u inozemstvo?	M	S
1. Ne bih išao/la na duže vrijeme, ni zauvijek	22,4	51,2
2. Ne bih išao/la zauvijek, ali bih išao/la na duže vrijeme	39,3	20,1
3. Išao/la bih zauvijek kad bi mi se pružila odgovarajuća prilika	21,4	12,2
4. Išao/la bih zauvijek bez obzira na sve	4,4	3,1
5. O tome nisam razmišljao/la	12,1	13,0
Bez odgovora	0,4	0,4

14. Biste li željeli u nekoj od zemalja EU učiniti sljedeće?			
Odgovori mladih ispitanika	2 Da	1 Ne	b. o.
1. Studirati, usavršavati se	54,8	45,0	0,2
2. Raditi neko vrijeme	71,2	28,7	0,1
3. Raditi cijeli radni vijek	17,0	82,8	0,2
4. Zasnovati obitelj s građaninom/kom te zemlje	23,7	76,2	0,1
5. Trajno se nastaniti	19,0	80,9	0,1

14. Biste li željeli da Vaša djeca u nekoj od zemalja EU učine sljedeće?			
Odgovori starijih ispitanika	2 Da	1 Ne	b. o.
1. Studiraju, usavršavaju se	66,8	31,5	1,7
2. Rade neko vrijeme	59,7	38,8	1,5
3. Rade cijeli radni vijek	13,0	84,7	2,3
4. Zasnuju obitelj s građaninom/kom te zemlje	20,3	76,9	2,8
5. Trajno se nastane	14,0	83,6	2,4

15. Koliko često pratite vijesti u sljedećim medijima?								
		5	4	3	2	1	b. o.	a. s.
		Svaki dan	Više puta tjedno	Jednom ili dvaput tjedno	Rjeđe	Nikad		
1. Televizija	M	41,7	29,2	14,6	10,9	3,7	–	3,94
	S	73,4	14,5	5,7	5,4	1,0	–	4,54
2. Radio	M	23,7	23,5	14,0	25,3	13,5	0,1	3,19
	S	38,8	20,5	11,9	19,6	8,7	0,5	3,61
3. Dnevne novine	M	24,5	24,0	21,6	21,4	8,5	–	3,35
	S	31,4	18,8	16,5	20,5	12,2	0,6	3,37
4. Internet	M	11,3	12,7	13,6	22,3	40,1	0,1	2,33
	S	5,3	4,4	5,4	11,9	71,9	1,1	1,58

16. Koje teme iz društvenog i političkog života pratite u medijima?						
		3	2	1	b. o.	a. s.
		Često	Ponekad	Nikada		
1. Stranački i politički život	M	11,2	51,6	36,0	1,2	1,75
	S	32,1	49,4	16,9	1,6	2,15
2. Socijalni problemi	M	18,2	58,1	22,8	0,9	1,95
	S	43,3	45,9	9,2	1,6	2,35
3. Gospodarstvo	M	19,4	51,7	28,2	0,7	1,91
	S	44,0	45,3	9,1	1,6	2,35
4. Vanjska politika/Medunarodni odnosi	M	13,1	48,1	38,0	0,8	1,75
	S	24,7	52,3	21,4	1,6	2,03
5. Lokalna politika	M	12,6	48,3	38,0	1,1	1,74
	S	28,0	50,9	18,6	2,5	2,10
6. Sport	M	48,5	36,2	14,8	0,5	2,34
	S	34,7	39,2	24,4	1,7	2,10
7. Kultura i umjetnost	M	19,8	53,1	26,2	0,8	1,94
	S	22,9	54,2	21,1	1,8	2,02
8. Okoliš	M	18,1	57,9	23,0	1,0	1,95
	S	25,6	55,6	16,5	2,3	2,09
9. Europska unija	M	10,7	57,0	31,2	1,1	1,79
	S	19,3	57,5	20,7	2,5	1,99
10. Znanost i obrazovanje	M	30,8	50,8	17,2	1,1	2,14
	S	28,6	53,1	15,8	2,5	2,13
11. Rad Vlade, Sabora i Predsjednika	M	10,8	46,6	41,7	0,9	1,69
	S	32,8	48,7	16,7	1,8	2,16
12. Zabava i estrada	M	63,8	30,2	5,3	0,8	2,59
	S	34,0	51,2	13,3	1,5	2,21
13. Crna kronika	M	30,7	47,9	20,7	0,7	2,10
	S	27,9	49,9	20,7	1,5	2,07
14. NATO i ostale euroatlantske organizacije	M	5,8	44,3	48,8	1,1	1,56
	S	9,8	50,0	38,0	2,2	1,71

17. Procijenite koliko ste informirani o Europskoj uniji i zbivanjima u njoj?		M	S
1. Vrlo dobro		8,7	12,9
2. Osrednje		45,5	50,6
3. Vrlo malo		32,1	26,1
4. Nisam uopće informiran/a		5,7	4,4
5. To me uopće ne zanima		7,9	6,0
Bez odgovora		0,1	-

18. Mislite li da ste dobro informirani o procesu približavanja Hrvatske Europskoj uniji?		M	S
1. Dobro informiran/a		7,9	11,2
2. Dovoljno informiran/a		36,1	37,6
3. Nedovoljno informiran/a		48,0	45,3
4. Potpuno neinformiran/a		7,9	5,6
Bez odgovora		0,1	0,3

19. O kojim temama, vezanim uz Europsku uniju, biste željeli dobiti više informacija? (Zaokružite najviše TRI odgovora)	M	S
1. Politika prema mladima	56,0	28,7
2. Ustanove EU	3,9	2,9
3. Obrazovna politika	24,9	17,2
4. Euro	16,8	10,8
5. Gospodarstvo EU općenito	24,4	47,0
6. Regionalna politika	6,7	9,5
7. Europsko državljanstvo/građanstvo	12,0	6,3
8. Socijalna politika	21,8	39,2
9. Zajednička vanjska i sigurnosna politika	7,2	10,9
10. Kulturna politika	8,6	6,1
11. Proširenje EU	9,5	7,6
12. Jedinstveno europsko tržište	13,5	12,7
13. Zaštita potrošača	17,5	20,8
14. EMU (Europska monetarna unija)	1,9	1,1
15. Okoliš	17,6	11,9
16. Poljoprivreda	12,0	21,6
17. Međunarodni odnosi EU	8,4	8,2
18. Europski proračun	5,6	4,7

20. Na koji se način informirate o Europskoj uniji, njenim politikama i ustanovama?				
		2 Da	1 Ne	b. o.
1. Mediji (tisak, televizija, radio)	M	91,4	8,3	0,3
	S	94,5	5,0	0,5
2. Rasprave s rodbinom, prijateljima, kolegama	M	49,9	49,9	0,2
	S	47,2	51,1	1,7
3. Knjige, brošure, informativni letci	M	18,7	81,2	0,2
	S	15,2	82,7	2,1
4. Internet, World Wide Web	M	29,0	70,7	0,3
	S	12,9	85,8	1,3
5. Specijalizirani uredi državne vlasti za informiranje	M	1,9	97,8	0,3
	S	2,0	95,8	2,2
6. Kontakt sa saborskim zastupnicima	M	2,1	97,6	0,3
	S	2,5	95,4	2,1
7. Politički skupovi	M	3,9	95,9	0,3
	S	6,5	91,5	2,0
8. Tijela državne vlasti	M	3,0	96,7	0,3
	S	4,4	93,4	2,2
9. Nevladine organizacije	M	7,2	92,5	0,2
	S	6,4	91,8	1,8
10. Sindikati	M	2,4	97,4	0,3
	S	5,5	92,5	2,0
11. Profesionalne udruge	M	2,7	96,9	0,4
	S	2,9	95,2	1,9
12. Nešto drugo	M	4,4	95,2	0,4
	S	3,9	91,1	5,0

21. Kakvu, općenito, sliku imate o Europskoj uniji?		M	S
1. Vrlo negativnu		2,8	2,8
2. Negativnu		10,9	13,9
3. Neutralnu		50,7	47,2
4. Pozitivnu		31,5	33,1
5. Vrlo pozitivnu		2,6	1,8
Bez odgovora		1,5	1,2

22. Kako se osjećate kao građanin/građanka Hrvatske odnosno kao Europljanin/ka?								
		5 Vrlo ponosan	4 Ponosan	3 Ne naročito ponosan	2 Nimalo ponosan	1 Ne osjećam se	b. o.	a. s.
1. Kao građanin/ka Hrvatske	M	30,3	42,8	20,9	3,4	2,6	0,1	3,95
	S	34,0	41,2	20,3	2,5	1,7	0,3	4,04
2. Kao Europljanin/ka	M	11,7	42,3	27,4	4,2	13,6	0,6	3,35
	S	12,4	37,0	29,8	4,8	14,7	1,3	3,28

23. Molimo Vas da procijenite zašto i koliko je poželjno uključivanje Hrvatske u Europsku uniju. (Zaokružite odgovarajući broj za svaku tvrdnju)								
Uključivanje Hrvatske u EU je poželjno jer uključuje:		4 Potpuno se slažem	3 Uglavnom se slažem	2 Uglavnom se ne slažem	1 Uopće se ne slažem	b. o.	a.s.	
1. Kvalitetniji i brži gospodarski razvoj	M	38,4	43,2	11,7	5,9	0,8	3,15	
	S	38,4	40,8	12,1	8,3	0,4	3,10	
2. Bržu demokratizaciju društva	M	28,2	48,0	15,9	6,6	1,3	2,99	
	S	30,1	45,6	14,5	8,6	1,2	2,98	
3. Viši životni standard ljudi	M	37,8	39,3	15,3	7,1	0,5	3,08	
	S	34,0	38,0	17,9	9,2	0,9	2,98	
4. Bolju zaštitu ljudskih i manjinskih prava	M	36,5	42,4	14,7	5,7	0,7	3,11	
	S	34,8	40,1	15,6	8,4	1,1	3,02	
5. Bolje upoznavanje kultura i religija drugih naroda	M	34,0	41,7	17,4	6,2	0,7	3,04	
	S	30,8	43,4	16,1	8,3	1,4	2,98	
6. Bolje mogućnosti zapošljavanja	M	42,7	37,2	13,7	5,6	0,7	3,18	
	S	38,2	36,6	16,1	7,9	1,2	3,06	
7. Bolje i kvalitetnije obrazovanje	M	43,2	39,3	10,9	5,3	1,3	3,22	
	S	38,2	38,1	14,9	7,5	1,3	3,08	
8. Bolju vojnu zaštitu Hrvatske	M	28,0	37,7	23,5	9,9	0,9	2,84	
	S	26,1	35,6	21,8	15,3	1,2	2,73	
9. Veće mogućnosti za putovanja i sklapanja prijateljstva	M	51,7	31,5	10,2	6,0	0,5	3,30	
	S	42,1	36,6	12,2	8,2	0,9	3,14	

**24. Molimo Vas da procijenite zašto i koliko je nepoželjno uključivanje Hrvatske u Europsku uniju.
(Zaokružite odgovarajući broj za svaku tvrdnju)**

Uključivanje Hrvatske u EU nije poželjno jer:		4 Potpuno se slažem	3 Uglavnom se slažem	2 Uglavnom se ne slažem	1 Uopće se ne slažem	b. o.	a. s.
1. Ugrožava nacionalni identitet hrvatskog naroda	M	16,2	22,0	32,7	28,4	0,7	2,26
	S	20,9	23,1	27,0	28,2	0,8	2,37
2. Narušava suverenitet hrvatske države	M	12,6	22,0	36,7	28,1	0,7	2,19
	S	15,4	24,5	30,5	28,9	0,7	2,27
3. Povećava mogućnost gospodarske eksploatacije Hrvatske	M	25,0	34,1	27,7	12,1	1,0	2,73
	S	33,0	32,9	21,9	11,1	1,1	2,89
4. Čini Hrvatsku ovisnom o razvijenim europskim zemljama (kulturno, politički, gospodarski, itd.)	M	31,2	34,8	22,1	11,4	0,5	2,86
	S	36,4	33,3	17,1	12,3	0,9	2,95
5. Ekonomskim standardima i mjerama ograničava gospodarski razvoj Hrvatske	M	18,8	29,1	32,2	19,3	0,7	2,48
	S	22,4	27,6	28,0	20,8	1,2	2,52

**25. Označite koliko navedene okolnosti otežavaju priključivanje Hrvatske Europskoj uniji.
(Zaokružite odgovarajući broj za svaku okolnost)**

		4 Vrlo otežava	3 Uglavnom otežava	2 Uglavnom ne otežava	1 Uopće ne otežava	b. o.	a. s.
1. Nedovoljna gospodarska razvijenost Hrvatske	M	36,2	42,8	15,6	4,8	0,6	3,11
	S	37,4	35,7	17,6	8,7	0,6	3,02
2. Nedovoljno demokratiziran društveni i politički sustav u Hrvatskoj	M	28,3	46,6	18,6	5,9	0,6	2,98
	S	28,9	41,9	20,1	8,3	0,8	2,92
3. Prestrogi kriteriji koje Europska unija postavlja budućim članicama	M	28,1	41,2	22,7	7,3	0,7	2,91
	S	36,5	38,0	18,2	6,5	0,8	3,05
4. Nepravedno nametnuti uvjeti Hrvatskoj za uključivanje u EU	M	27,2	35,2	26,2	10,3	1,0	2,80
	S	37,0	32,6	19,1	10,4	0,9	2,97
5. Nedovoljno poštivanje ljudskih i manjinskih prava u Hrvatskoj	M	19,5	37,6	29,6	12,3	1,0	2,65
	S	21,2	32,9	28,7	16,4	0,8	2,59
6. Interes nekih vladajućih grupa u zemlji da se Hrvatska ne uključi u EU	M	15,5	34,2	34,2	15,2	0,9	2,50
	S	18,8	31,8	32,5	15,8	1,1	2,54
7. Nesposobnost vlasti da se prilagodi zahtjevima i standardima EU	M	25,1	38,7	26,1	9,4	0,6	2,80
	S	22,6	37,0	25,4	13,8	1,2	2,69
8. Nezadovoljstvo EU suradnjom Hrvatske s Haškim sudom	M	39,5	36,1	16,7	6,8	0,9	3,09
	S	38,3	35,3	15,6	9,8	1,0	3,03

26. Podržavate li ulazak Hrvatske u Europsku uniju?

	M	S
1. Da, jer smatram da će to donijeti velike koristi Hrvatskoj	21,1	18,2
2. Da, jer smatram da je uključivanje u šire integracije i asocijacije neminovno za opstanak malih zemalja	16,9	20,6
3. Da, iako smatram da se od tog ulaska previše očekuje	49,3	46,7
4. Ne podržavam	12,4	14,1
Bez odgovora	0,3	0,4

27. Gdje se Hrvatska trenutno nalazi u procesu približavanja Europskoj uniji?	M	S
1. Hrvatska je punopravan član EU	0,9	1,1
2. Hrvatska je podnijela zahtjev za punopravno članstvo u EU	32,5	35,5
3. Hrvatska je kandidat za članstvo u EU	22,3	20,2
4. Hrvatska je u tijeku pregovora o članstvu u EU	25,5	27,9
5. Ne znam	18,3	14,9
Bez odgovora	0,5	0,4

28. Za koju godinu mislite da je najvjerojatnija godina pridruživanja Hrvatske Europskoj Uniji?	M	S
1. 2007/8. godina	29,1	35,4
2. 2010. godina	33,9	34,0
3. 2015. godina	7,6	5,9
4. Nakon 2015.	4,4	3,0
5. Ne znam	20,2	16,6
6. To me uopće ne zanima	4,8	4,6
Bez odgovora	0,1	0,5

29. Mislite li da bi Hrvatsko članstvo u Europskoj uniji Vama osobno donijelo prednosti ili ne?	M	S
1. Da	27,9	23,0
2. Ne	27,6	42,9
3. Ne znam	44,2	33,3
Bez odgovora	0,3	0,8

30. Koja/e od sljedećih tvrdnji najbolje opisuje/u što Europska unija znači Vama osobno? <i>Zaokružite najviše TRI odgovora</i>	M	S
1. Način stvaranja bolje budućnosti za mlade	54,5	51,1
2. Europska vlada	9,7	9,4
3. Mogućnost da idem gdje želim unutar Europske unije	40,5	26,9
4. Zajamčeni trajni mir unutar Europske unije	23,0	27,8
5. Sredstvo poboljšanja gospodarske situacije u Europskoj uniji	21,8	27,4
6. Način stvaranja radnih mjesta	43,1	34,0
7. Način zaštite prava građana	19,1	22,7
8. Puno birokracije, trošenje vremena i novca	12,4	17,7
9. Samo san, utopijska ideja	8,8	11,6
10. Opasnost od gubitka kulturne raznolikosti	10,3	9,7
11. Nešto drugo	2,4	2,3

31. Za što od navedenog mislite da znači "biti građaninom Europske unije"? <i>(Zaokružite najviše TRI odgovora)</i>	M	S
1. Pravo na trajno preseljenje u bilo koju zemlju Europske unije	41,8	33,8
2. Pravo rada u bilo kojoj zemlji Europske unije	70,9	71,8
3. Pravo glasovanja na lokalnim izborima u zemlji-članici u kojoj prebivate	9,6	10,2
4. Pravo glasovanja na državnim izborima u zemlji-članici u kojoj prebivate	11,5	12,8
5. Pravo glasovanja na izborima za Europski parlament u zemlji-članici u kojoj prebivate	12,6	12,2
6. Pristup zdravstvenoj i socijalnoj skrbi bilo gdje u Europskoj uniji	37,3	48,4
7. Mogućnost studiranja u bilo kojoj zemlji Europske unije	53,7	42,4
8. Nešto drugo	1,6	3,5

32. Jeste li čuli za sljedeće institucije?				
		2 DA	1 NE	b. o.
1. Europski parlament	M S	84,5 87,3	15,2 12,7	0,3 –
2. Europska komisija	M S	65,8 72,8	34,0 27,2	0,1 –
3. Vijeće ministara Europske unije	M S	64,2 74,4	35,6 25,6	0,2 –
4. Sud pravde Europskih zajednica	M S	30,1 43,0	69,7 57,0	0,2 –
5. Europska središnja banka	M S	52,6 63,0	47,2 37,0	0,2 –
6. Odbor regija Europske unije	M S	18,5 25,7	81,2 74,3	0,3 –

33. Mislite li da bi navedenim skupinama bilo bolje ili lošije hrvatskim članstvom u Europskoj uniji? (Zaokružite odgovarajući broj za svaku skupinu)						
		3 Bolje	2 Ni bolje ni lošije	1 Lošije	b. o.	a. s.
1. Oni koji govore strane jezike	M S	75,0 77,5	23,5 21,4	0,9 0,6	0,6 0,5	2,74 2,77
2. Velike tvrtke	M S	61,7 56,4	30,3 35,2	7,5 7,7	0,6 0,7	2,55 2,49
3. Političari	M S	37,7 33,6	44,6 42,3	17,1 23,0	0,6 1,1	2,21 2,11
4. Stručnjaci	M S	77,5 80,7	20,1 17,6	1,8 1,0	0,5 0,7	2,76 2,80
5. Mladi ljudi	M S	67,3 70,5	28,2 25,2	3,8 3,4	0,7 0,9	2,64 2,68
6. Svi građani Hrvatske	M S	32,2 32,3	58,1 56,4	9,2 10,2	0,6 1,1	2,23 2,22
7. Stanovnici Zagreba	M S	32,7 31,6	59,9 60,6	6,7 5,7	0,6 2,1	2,26 2,26
8. Neki dijelovi Hrvatske, više nego drugi	M S	35,0 36,3	54,0 51,5	10,2 10,8	0,8 1,4	2,25 2,26
9. Radnici	M S	33,4 30,7	50,2 48,0	15,8 20,2	0,6 1,1	2,18 2,11
10. Poduzetnici	M S	48,5 50,7	40,8 37,7	10,1 10,4	0,6 1,2	2,39 2,41
11. Nastavnici	M S	32,1 29,7	62,1 63,5	5,3 5,4	0,5 1,4	2,27 2,25
12. Javni službenici	M S	28,5 24,9	63,3 62,9	7,3 10,9	0,8 1,3	2,21 2,14
13. Poljoprivrednici	M S	27,8 26,4	40,8 33,5	30,6 38,9	0,7 1,2	1,97 1,87
14. Nezaposleni	M S	46,2 40,8	39,2 41,7	14,2 16,4	0,4 1,1	2,32 2,25
15. Umirovljenici	M S	25,5 24,1	61,1 59,7	12,7 14,9	0,7 1,3	2,13 2,09
16. Pripadnici kulturnih, vjerskih ili drugih manjina	M S	40,6 35,8	53,5 57,1	5,4 6,1	0,6 1,0	2,35 2,30
17. Menadžeri	M S	64,5 66,2	30,3 28,2	4,5 4,7	0,7 0,9	2,60 2,62

34. Uzevši sve u obzir, što mislite da će svojim građanima donijeti Europska unija u idućih deset godina? (Zaokružite najviše TRI odgovora)	M	S
1. Lakše putovanje, rad, studiranje, život u Europi	65,5	57,4
2. Uporabu eura kao jedine valute	45,0	44,4
3. Bolju kvalitetu života	43,1	40,2
4. Više prilika za zapošljavanje	42,4	41,8
5. Manju diskriminaciju stranaca	17,3	16,0
6. Veću ravnopravnost spolova	12,3	9,3
7. Otežani proces donošenja odluka	14,9	14,9
8. Više društvenih problema	13,1	17,4
9. Veću nezaposlenost	7,4	9,7
10. Nestanak EU-a	1,3	2,2
11. Nešto drugo	1,1	1,7

35. Plašite li se osobno da su moguće dolje navedene posljedice izgrađivanja Europe i EU?						
		3 Da	2 Ne znam	1 Ne	b. o.	a. s.
1. Povećanje preprodaje droge i međunarodnog organiziranog kriminala	M	52,0	30,6	17,0	0,4	2,35
	S	65,1	22,3	12,0	0,6	2,53
2. Pridruživanje EU stajat će Hrvatsku previše novca	M	44,5	44,7	10,6	0,2	2,34
	S	55,1	36,0	8,4	0,5	2,47
3. Više poteškoća hrvatskim poljoprivrednicima	M	45,1	38,4	16,1	0,4	2,29
	S	55,9	30,2	13,2	0,7	2,43
4. Kraj hrvatske kune	M	58,6	27,3	13,5	0,6	2,45
	S	64,2	22,6	12,6	0,6	2,52
5. Gubitak moći manjih zemalja-članica	M	38,9	46,6	14,0	0,6	2,25
	S	48,7	36,5	13,7	1,1	2,35
6. Sve manja uporaba hrvatskog jezika	M	20,3	27,7	51,5	0,5	1,69
	S	24,2	27,9	47,3	0,6	1,77
7. Prelazak radnih mjesta u zemlje s nižim troškovima proizvodnje	M	39,2	48,9	11,1	0,8	2,28
	S	46,6	39,8	12,3	1,3	2,35
8. Gubitak hrvatskog nacionalnog identiteta i kulture	M	20,2	31,0	48,2	0,6	1,72
	S	24,9	26,3	47,9	0,9	1,77
9. Bogatije zemlje plaćaju više od drugih	M	29,2	54,0	16,0	0,8	2,13
	S	33,6	43,4	21,3	1,7	2,13
10. Gubitak socijalnih privilegija	M	12,8	56,2	30,4	0,6	1,82
	S	20,9	45,2	33,1	0,8	1,88

36. Mislite li da bi za svako od navedenih područja, odluke trebala donositi hrvatska vlada sama ili zajedno s EU, jednom kad Hrvatska postane članica? <i>Zaokružite odgovarajući broj za svako područje)</i>				
		2 Samo Hrvatska vlada	1 Hrvatska vlada zajedno s EU	b. o.
1. Humanitarna pomoć	M	32,5	67,1	0,3
	S	37,2	62,4	0,4
2. Informacije o EU	M	16,5	83,0	0,5
	S	20,0	79,4	0,6
3. Znanstvena i tehnološka istraživanja	M	23,5	76,1	0,4
	S	24,3	74,9	0,8
4. Borba protiv nezaposlenosti	M	24,0	75,5	0,5
	S	28,2	71,5	0,3
5. Potpora regijama u gospodarskim poteškoćama	M	35,2	64,4	0,4
	S	33,9	65,6	0,5
6. Borba protiv siromaštva	M	18,7	81,0	0,3
	S	24,5	75,2	0,3
7. Vanjska politika prema državama izvan EU	M	32,1	67,4	0,5
	S	35,4	63,9	0,7
8. Zdravstvena i socijalna skrb	M	47,9	51,8	0,3
	S	49,2	50,2	0,6
9. Zaštita okoliša	M	41,6	58,0	0,3
	S	43,4	55,8	0,8
10. Valuta	M	40,8	58,7	0,4
	S	36,7	62,3	1,0
11. Obrazovanje	M	41,7	57,8	0,5
	S	47,1	52,3	0,6
12. Obrana	M	43,3	56,3	0,4
	S	45,1	54,2	0,7
13. Poljoprivredna i ribolovna politika	M	62,5	36,9	0,6
	S	62,1	37,4	0,5
14. Osnovna pravila za elektronske medije/tisak	M	44,7	54,8	0,5
	S	41,9	57,5	0,6
15. Kulturna politika	M	62,5	37,1	0,4
	S	67,9	31,5	0,6
16. Borba protiv droga	M	14,9	84,6	0,5
	S	16,4	83,0	0,6
17. Borba protiv trgovine i iskorištavanja ljudi	M	12,7	86,9	0,5
	S	16,4	83,2	0,4
18. Borba protiv organiziranog kriminala	M	10,7	88,8	0,5
	S	14,2	85,6	0,2
19. Sprječavanje kriminala mladih	M	22,6	77,0	0,4
	S	25,3	74,2	0,5
20. Sprječavanje urbanog nasilja	M	31,5	68,2	0,3
	S	38,7	60,4	0,9
21. Politika useljavanja	M	49,3	50,3	0,3
	S	53,1	46,3	0,6
22. Pravila za politički azil	M	45,3	54,3	0,4
	S	47,6	51,8	0,6
23. Prihvaćanje izbjeglica	M	54,1	45,5	0,4
	S	50,5	48,9	0,6
24. Pravosude	M	55,4	44,1	0,5
	S	61,2	38,5	0,3
25. Policija	M	63,7	35,8	0,5
	S	68,0	31,7	0,3

37. Slažete li se s navedenim tvrdnjama koje se tiču proširenja Europske unije novim članicama, uključujući Hrvatsku?						
		3 Da	2 Ne znam	1 Ne	b. o.	a. s.
1. Članstvo u EU pomoglo bi nacionalnom gospodarstvu	M	49,1	39,3	11,2	0,5	2,38
	S	48,4	38,6	12,6	0,4	2,36
2. Što je više zemalja-članica EU, to će ona biti važnija u svijetu	M	55,6	33,2	10,6	0,5	2,45
	S	60,4	28,4	10,8	0,4	2,50
3. Što je više zemalja-članica EU to će više mira i sigurnosti biti zajamčeno u Europi	M	51,1	35,7	12,6	0,6	2,39
	S	58,1	31,7	9,8	0,4	2,48
4. Članstvo Hrvatske u EU je povijesno i zemljopisno prirodno, opravdano	M	45,9	42,6	10,9	0,6	2,35
	S	58,0	33,7	8,0	0,3	2,50
5. S više zemalja-članica, Europa će biti kulturno bogatija	M	60,2	30,2	9,1	0,5	2,51
	S	65,5	24,3	9,6	0,6	2,56
6. Hrvatsko članstvo u EU vodilo bi višoj kvaliteti života	M	49,5	38,9	11,0	0,6	2,39
	S	52,2	35,1	11,9	0,8	2,41
7. S proširenjem, Hrvatska bi imala vlastiti glas koji bi se glasnije čuo u Europi	M	44,7	39,0	15,5	0,7	2,29
	S	50,0	34,1	15,4	0,5	2,35
8. Hrvatska ima puno za pružiti EU	M	49,0	38,0	11,9	1,1	2,37
	S	59,6	30,1	8,6	1,7	2,52
9. Hrvatsko vodstvo čini što je potrebno da bismo postali članica EU u bliskoj budućnosti	M	31,8	51,5	16,1	0,6	2,16
	S	42,6	40,3	16,7	0,4	2,26
10. S proširenjem, porasla bi nezaposlenost u Hrvatskoj	M	14,3	53,2	31,8	0,7	1,82
	S	21,0	46,2	32,4	0,4	1,89

38. Procijenite u kojoj bi mjeri idealno društvo kakvim ga Vi zamišljate trebalo imati niže navedene karakteristike. (Zaokružite odgovarajući broj za svaku tvrdnju)							
		4 Poželjno	3 Uglavnom poželjno	2 Uglavnom nepoželjno	1 Nepoželjno	b. o.	a. s.
1. Sve važnije odluke donose računala	M S	9,3 8,8	11,6 9,3	15,7 12,6	62,9 68,4	0,6 0,9	1,67 1,58
2. Društvo najviše ulaže u razvoj znanosti	M S	46,0 54,0	37,3 30,3	11,4 9,4	4,7 5,3	0,6 1,0	3,25 3,34
3. Sve važne društvene odluke donose stručnjaci	M S	47,9 59,9	32,5 25,7	11,4 7,9	7,4 5,8	0,8 0,7	3,22 3,41
4. Razvoj znanosti i tehnologije najvažniji je društveni cilj	M S	37,6 49,3	39,9 32,6	15,4 13,5	6,1 3,7	1,0 0,9	3,10 3,29
5. Najveći utjecaj u društvu imaju prirodno nadareni	M S	23,8 32,1	36,9 35,7	25,1 20,3	13,4 10,9	0,8 1,0	2,72 2,90
6. Za sve obrazovne institucije uvedeni su jedinstveni, svjetski standardi	M S	46,0 50,4	31,3 28,5	13,6 11,4	8,3 8,9	0,8 0,8	3,16 3,21
7. Postoji velik broj kulturnih i umjetničkih institucija	M S	50,2 52,2	33,7 32,2	11,0 10,7	4,4 3,4	0,7 1,5	3,31 3,35
8. Rad je osnovna društvena vrijednost i smisao života	M S	52,0 71,6	32,3 20,7	10,0 4,9	4,9 1,9	0,8 0,9	3,32 3,63
9. Umjesto ljudi rade roboti	M S	8,0 5,0	10,6 8,1	18,9 16,4	61,8 69,6	0,8 0,9	1,64 1,48

Pred sobom imate četiri puta po dvanaest ljestvica koje na krajevima sadrže pridjeve suprotnog značenja. Gore iznad svake ljestvice nalazi se crtom označeno mjesto na koje trebate upisati riječ (pojam) koji će Vam reći naš anketar. Nakon toga Vaš će zadatak biti da pročitate svaki par pridjeva i da zaokružite onaj broj koji, prema Vašem mišljenju, bolje pristaje uz pojam zadan za ocjenjivanje.

Ako se kod neke ljestvice nikako ne možete odlučiti za jedan pridjev, molimo Vas da zaokružite nulu (0).

Primjera radi, uzet ćemo jedan pojam kojeg poslije nećete trebati procijeniti. Neka taj pojam bude SMRT. Prva ljestvica na obrascu je sljedeća:

TOPLO ! _ ! _ ! _ ! _ ! _ ! HLADNO
3 2 1 0 1 2 3

Ako Vas pojam "smrti" jako podsjeća na toplo, zaokružiti ćete brojku "3" uz pridjev TOPLO. Ako Vas jako podsjeća na hladno, zaokružiti ćete brojku "3" blizu HLADNO. Ako Vas smrt ne podsjeća ni na jako toplo ni na jako hladno, nego na jedan od tih pridjeva samo do određenog stupnja, označite taj stupanj s "1" ili "2" (ovisno o jačini) na strani pridjeva koji je prema Vašem mišljenju bliži zadanom pojmu. Ako Vas smrt uopće ne podsjeća ni na toplo ni na hladno, zaokružite "0".

Radite tako za svaku zadanu ljestvicu i to na osnovi prvog utiska, što brže i bez mnogo razmišljanja.

39. MOJ OTAC										
		3	2	1	0	1	2	3	b. o.	
Toplo	M	49,4	23,0	9,0	8,7	2,4	1,9	3,3	2,2	Hladno
	S	54,3	20,1	7,4	9,2	1,4	1,5	3,5	2,6	
Jako	M	44,6	25,2	10,8	10,2	2,7	1,9	2,3	2,2	Slabo
	S	50,2	23,1	8,1	8,8	2,8	1,6	2,7	2,7	
Prljavo	M	2,5	1,7	3,1	17,5	8,8	20,6	43,4	2,3	Čisto
	S	1,6	1,2	2,0	15,8	10,2	17,2	49,3	2,7	
Sporo	M	6,0	7,2	8,3	24,5	9,3	19,3	23,0	2,5	Brzo
	S	6,9	6,4	5,7	25,3	9,7	15,8	27,2	3,0	
Svijetlo	M	39,8	21,7	10,9	16,1	3,7	2,6	2,6	2,6	Mračno
	S	46,2	20,4	9,3	14,1	2,7	1,8	2,6	2,9	
Maleno	M	3,4	3,6	5,4	17,9	8,8	22,0	36,9	2,1	Veliko
	S	2,8	4,4	4,6	15,1	8,3	20,8	41,1	2,9	
Lijepo	M	39,9	24,4	11,1	16,4	2,1	1,9	2,0	2,3	Ružno
	S	47,0	19,4	10,9	14,6	1,5	1,8	2,1	2,7	
Grubo	M	3,7	5,4	9,2	20,7	12,6	21,2	24,8	2,4	Nježno
	S	4,3	5,1	9,7	17,7	10,4	16,5	33,6	2,7	
Napeto	M	10,7	12,5	12,4	18,5	9,8	15,1	18,5	2,5	Opušteno
	S	9,4	9,2	8,9	20,3	6,9	15,1	27,3	2,9	
Plitko	M	3,5	2,7	5,7	33,7	10,6	17,7	23,6	2,5	Duboko
	S	3,0	3,4	5,7	30,3	8,1	16,6	29,8	3,1	
Daleko	M	10,4	5,5	5,2	20,1	7,8	15,6	33,3	2,2	Blizu
	S	14,2	6,2	5,9	18,2	7,0	12,7	32,9	2,9	
Slatko	M	23,0	17,8	11,6	35,6	3,7	2,6	3,5	2,1	Gorko
	S	31,5	14,7	9,9	32,9	3,7	2,0	2,7	2,6	

40. JA										
		3	2	1	0	1	2	3	b. o.	
Toplo	M	43,8	26,7	8,6	13,1	2,3	1,4	2,0	2,3	Hladno
	S	49,4	23,0	7,1	12,8	1,7	0,7	2,5	2,8	
Jako	M	32,7	25,4	14,3	14,9	5,0	3,1	2,4	2,2	Slabo
	S	39,3	22,0	11,5	13,8	4,0	3,0	3,5	2,9	
Prljavo	M	1,2	1,3	1,9	15,9	7,3	21,1	48,9	2,3	Čisto
	S	0,6	1,5	2,1	13,9	7,1	17,7	54,4	2,7	
Sporo	M	3,5	5,1	7,6	20,6	9,5	22,5	28,7	2,5	Brzo
	S	3,9	4,8	5,2	20,5	9,7	17,9	35,3	2,7	
Svijetlo	M	38,7	25,7	11,0	15,1	3,0	2,3	1,8	2,4	Mračno
	S	44,2	24,0	9,3	14,7	2,3	1,3	1,3	2,9	
Maleno	M	5,6	5,8	7,7	22,7	11,9	20,2	23,9	2,2	Veliko
	S	5,8	5,5	7,6	20,8	10,3	18,1	29,2	2,7	
Lijepo	M	31,3	27,2	14,0	21,0	2,0	1,3	0,7	2,3	Ružno
	S	35,3	25,0	13,8	18,2	2,5	1,3	1,0	2,9	
Grubo	M	1,9	3,0	5,7	18,8	12,1	24,8	31,5	2,2	Nježno
	S	1,5	2,3	4,2	17,5	10,5	21,5	39,5	3,0	
Napeto	M	9,5	10,6	11,0	18,0	11,7	15,9	21,0	2,3	Opušteno
	S	9,1	11,1	8,5	17,8	7,9	15,9	26,6	3,1	
Plitko	M	2,1	1,9	3,3	36,3	10,3	18,9	25,0	2,2	Duboko
	S	2,7	3,6	3,8	32,1	8,3	18,5	28,0	3,0	
Daleko	M	4,8	4,4	4,1	33,8	7,7	16,0	26,9	2,3	Blizu
	S	6,5	4,5	3,9	26,5	7,5	14,1	34,1	2,9	
Slatko	M	27,7	21,0	12,8	30,9	2,7	1,4	1,2	2,2	Gorko
	S	31,1	16,8	11,3	31,3	2,8	2,1	1,9	2,7	

41. BOG										
		3	2	1	0	1	2	3	b. o.	
Toplo	M	61,9	12,7	6,1	13,6	1,0	0,9	1,5	2,4	Hladno
	S	64,5	11,9	4,4	12,8	0,3	1,0	2,0	3,1	
Jako	M	60,9	13,3	6,6	13,1	1,6	1,0	1,2	2,2	Slabo
	S	62,5	11,6	4,7	12,8	1,7	2,1	1,6	3,0	
Prljavo	M	0,7	0,8	0,9	15,8	4,1	8,8	66,7	2,2	Čisto
	S	1,0	1,0	1,3	13,6	2,8	7,6	69,8	2,9	
Sporo	M	7,0	3,8	3,9	37,1	5,2	7,9	32,4	2,7	Brzo
	S	9,3	4,8	4,4	31,1	4,5	7,4	34,6	3,9	
Svijetlo	M	69,3	9,4	4,2	12,0	1,0	0,6	1,2	2,2	Mračno
	S	70,1	8,5	3,3	12,4	0,8	0,9	1,3	2,7	
Maleno	M	2,2	1,2	1,2	14,2	3,7	7,9	67,1	2,3	Veliko
	S	2,1	1,0	1,5	14,4	3,5	9,0	65,5	3,0	
Lijepo	M	61,7	11,1	5,7	17,2	1,1	0,4	0,8	2,1	Ružno
	S	67,4	9,6	3,6	14,3	0,7	0,6	1,1	2,7	
Grubo	M	0,9	1,5	1,9	26,1	5,5	11,1	50,6	2,3	Nježno
	S	1,0	1,3	1,8	19,6	5,1	12,0	56,5	2,7	
Napeto	M	1,6	2,2	2,1	31,6	4,4	9,4	46,4	2,4	Opušteno
	S	2,9	2,5	2,9	25,4	3,7	9,3	49,8	3,5	
Plitko	M	2,0	1,2	1,5	29,9	3,6	8,7	50,7	2,4	Duboko
	S	2,3	1,4	1,8	25,8	3,7	8,0	53,8	3,2	
Daleko	M	19,8	4,8	4,5	20,5	3,7	8,6	35,8	2,3	Blizu
	S	16,8	4,4	2,5	18,3	4,1	6,9	43,8	3,2	
Slatko	M	36,9	10,4	6,7	40,4	1,2	1,2	0,9	2,2	Gorko
	S	43,8	12,1	4,9	32,7	1,0	1,3	1,2	3,0	

42. Označite stupanj točnosti koji pridajete navedenim tvrdnjama. (Zaokružite odgovarajući broj za svaku tvrdnju)								
		5 Potpuno točno	4 Uglavnom točno	3 Niti točno niti netočno	2 Uglavnom netočno	1 Netočno	b. o.	a. s.
1. Poslušnost i poštivanje autoriteta su najvažnije odlike koje djeca trebaju naučiti	M	38,5	28,9	21,0	6,5	4,9	0,3	3,90
	S	54,2	22,6	15,3	3,9	3,9	0,1	4,19
2. Svaki čovjek treba potpuno vjerovati u neku natprirodnu silu čijim se odlukama pokorava bez pogovora	M	8,3	12,2	19,8	17,2	42,2	0,3	2,27
	S	15,6	11,1	18,4	14,2	40,4	0,3	2,47
3. Ono što je mladima najpotrebnije to je stroga disciplina bezobzirna odlučnost i volja da radi i bori se za porodicu i domovinu	M	17,8	21,1	27,8	16,3	16,7	0,2	3,07
	S	32,4	18,8	24,6	11,0	13,0	0,2	3,47
4. Danas kada se ljudi najrazličitijih vrsta kreću na sve strane i toliko međusobno miješaju čovjek mora obratiti pažnju i paziti da ne dobije neku zaraznu bolest	M	36,3	22,4	21,5	10,1	9,3	0,4	3,67
	S	53,1	17,5	15,5	7,5	6,0	0,4	4,05
5. Ono što je ovoj zemlji potrebnije od zakona i političkih programa je nekoliko hrabrih, neumornih, odanih vođa u koje narod može imati povjerenje	M	36,3	20,7	20,0	9,6	13,2	0,2	3,57
	S	42,5	16,6	16,7	7,9	15,9	0,4	3,62
6. Ne postoji ništa gore od čovjeka koji ne osjeća veliku ljubav, zahvalnost i poštovanje prema svojim roditeljima	M	45,1	26,6	17,5	5,7	5,0	0,1	4,01
	S	58,1	19,7	13,5	4,6	3,9	0,2	4,24
7. Vjerojatno će jednog dana biti dokazano da se astrologijom (čitanjem iz zvijezda) mogu objasniti mnoge stvari	M	10,4	14,5	27,4	22,0	25,3	0,4	2,63
	S	13,1	13,4	25,4	21,0	26,8	0,3	2,65
8. Svi ratovi i svi socijalni problemi mogu jednog dana biti okončani nekim zemljotresom ili poplavom koja će uništiti cijeli svijet	M	25,6	16,3	23,8	14,8	19,3	0,2	3,14
	S	26,7	15,4	20,8	13,0	24,0	0,1	3,08
9. Homoseksualci nisu bolji od kriminalaca i treba ih oštro kažnjavati	M	10,4	7,8	15,9	15,3	50,4	0,2	2,12
	S	18,7	7,8	16,9	15,3	40,7	0,6	2,48
10. Nikada nitko nije naučio nešto što stvarno vrijedi osim kroz patnju	M	12,2	16,5	31,1	16,6	23,1	0,5	2,78
	S	19,7	17,2	26,7	14,4	21,4	0,6	2,99
11. Često mi dođe da nekoga udarim	M	10,6	9,8	19,2	23,1	36,4	1,0	2,35
	S	7,0	6,0	16,4	21,7	47,9	1,0	2,02
12. Ja se nikome ne sklanjam s puta	M	7,6	10,7	29,8	23,4	28,0	0,5	2,46
	S	10,1	7,4	25,3	21,2	35,1	0,9	2,36
13. Znam da su mnogi nesposobni ljudi na visokim položajima	M	54,6	23,6	13,5	4,5	3,3	0,5	4,22
	S	62,5	17,7	13,0	2,3	3,7	0,8	4,34
14. Ponekad mi dođe da bih razbijao/la stvari	M	10,6	10,0	21,7	24,4	32,8	0,5	2,41
	S	6,9	5,9	16,9	21,1	49,0	0,2	2,00
15. Koji put sam morao/la biti grub/a s drskim ili dosadnim ljudima	M	18,8	21,4	27,5	19,7	12,1	0,5	3,15
	S	18,1	18,5	26,5	19,7	16,6	0,6	3,02
16. Ne podnosim da se itko petlja u moje poslove	M	22,5	23,2	30,2	15,0	8,7	0,3	3,36
	S	25,6	19,4	28,2	15,2	11,4	0,2	3,33
17. Razljutim se kad mi netko daje savjete, a da ga nisam pitao/la	M	12,9	16,2	28,3	22,0	20,3	0,3	2,79
	S	14,7	14,7	27,4	19,7	23,3	0,2	2,78

18. Mrzim kukavice	M	20,7	16,4	26,6	16,6	19,1	0,6	3,03
	S	28,1	12,7	23,4	13,6	21,5	0,7	3,12
19. Često sam stidljiv/a u prisutnosti osoba suprotnog spola	M	6,9	13,4	22,0	20,9	36,4	0,5	2,33
	S	7,7	9,1	18,9	18,9	44,7	0,7	2,16
20. Osjećam tremu pred nepoznatim ljudima	M	7,3	12,4	25,4	24,1	30,6	0,4	2,42
	S	7,6	10,2	23,6	17,5	40,8	0,3	2,26
21. Postajem nervozan/a i nesiguran/a kad prilazim nastavniku ili rukovoditelju	M	6,7	13,4	25,1	21,4	33,1	0,3	2,39
	S	5,9	10,1	19,8	20,1	43,5	0,6	2,14
22. Zabrinut/a sam za ono što će mi se dogoditi	M	14,0	20,5	30,4	16,5	18,2	0,4	2,96
	S	21,0	19,1	25,9	13,6	20,1	0,3	3,07
23. Često se moram boriti da ne pokažem da sam stidljiv/a	M	5,8	10,4	22,2	25,3	35,9	0,3	2,24
	S	6,9	8,3	19,9	19,8	44,6	0,5	2,13
24. Teško mi je započeti razgovor kad upoznam nove ljude	M	6,0	12,6	19,6	22,2	39,3	0,3	2,23
	S	6,1	13,5	18,5	16,0	45,5	0,4	2,18
25. Bilo bi mi vrlo neugodno uzeti riječ pred većim skupom ljudi	M	14,6	16,8	27,3	19,3	21,6	0,4	2,83
	S	19,3	15,9	24,8	15,7	23,7	0,6	2,91
26. Često brinem nisam li nečim što sam rekao/la učinio/la nešto glupo ili neprilično	M	12,9	16,3	29,1	22,3	19,0	0,4	2,82
	S	14,9	13,0	29,3	20,3	21,7	0,8	2,79

43. Ljudi na različite načine ocjenjuju stvari i okolnosti u društvenom životu. Naznačite koliko Vi osobno smatrate poželjnim ili nepoželjnim sljedeće okolnosti i situacije. (Zaokružite odgovarajući broj za svaku tvrdnju)

		4 Vrlo poželjno	3 Uglavnom poželjno	2 Uglavnom nepoželjno	1 Potpuno nepoželjno	b. o.	a. s.
1. Dobar materijalni položaj (dosta novca, stan i sl.)	M	55,2	39,0	3,7	1,7	0,5	3,48
	S	52,2	40,8	4,8	1,9	0,3	3,44
2. Ugledan društveni položaj	M	38,1	45,5	12,7	3,2	0,5	3,19
	S	34,8	44,7	16,2	4,0	0,3	3,11
3. Postati poznat/a u svom zanimanju ili struci po rezultatima svoga rada	M	52,8	35,6	8,9	2,1	0,5	3,40
	S	49,6	33,2	12,7	4,2	0,3	3,29
4. Doći na rukovodeći položaj	M	31,9	43,5	18,5	5,5	0,6	3,02
	S	19,9	38,4	27,0	14,4	0,3	2,64
5. Iskazivati svoju nacionalnu pripadnost i biti vjeran/a nacionalnoj tradiciji	M	24,5	38,8	25,4	10,9	0,5	2,77
	S	30,0	33,2	23,1	13,1	0,6	2,81
6. Potvrditi se u radu političkih stranaka i institucija	M	7,4	19,9	38,1	34,1	0,6	2,01
	S	9,3	17,1	32,4	40,6	0,6	1,95
7. Razonoditi se i bavljati po volji	M	54,7	32,9	9,3	2,5	0,5	3,41
	S	45,6	36,5	12,8	4,3	0,8	3,24
8. Biti svoj gospodar i baviti se onim što se želi	M	72,1	23,2	2,9	1,1	0,6	3,67
	S	71,7	24,5	2,4	0,6	0,8	3,69
9. Postati poznat/a u sportu, glazbi i zabavi	M	20,7	30,6	29,2	18,7	0,8	2,54
	S	14,3	22,8	27,9	33,9	1,1	2,18
10. Živjeti mirno u krugu obitelji	M	63,3	27,9	6,7	1,7	0,5	3,54
	S	83,0	14,1	1,8	0,7	0,4	3,80
11. Živjeti u skladu s učenjem svoje vjere	M	33,8	39,6	16,9	9,3	0,4	2,98
	S	50,6	30,5	10,7	7,3	0,9	3,26

44. Za koje kvalitete mislite da su najvažnije pri nalaženju dobrog posla? (Zaokružite najviše TRI odgovora)	M	S
1. Dobro opće obrazovanje	54,7	61,0
2. Vještine timskog rada	20,3	14,6
3. Komunikacijske vještine	47,6	40,3
4. Dobar izgled	12,3	9,6
5. Ambicija	31,7	23,8
6. Poznavanje poslovnog svijeta	12,9	14,1
7. Stručne kvalifikacije	34,6	53,2
8. Poznavanje stranih jezika	35,9	33,2
9. Poznavanje informatičke tehnologije	25,6	20,1
10. Završen pripravnički staž	6,6	4,8
11. Nešto drugo	3,9	3,9

45. Koji su glavni razlozi velike nezaposlenosti u Hrvatskoj? (Zaokružite najviše DVA odgovora)	M	S
1. Nasljeđeni gospodarski problemi iz socijalizma	17,5	21,1
2. Prijelaz iz društvenog u privatno vlasništvo	28,3	38,9
3. Posljedice rata i agresije na Hrvatsku	35,9	30,0
4. Puno ljudi radi na crno pa nezaposlenost i nije toliko visoka	13,1	11,1
5. Pad proizvodnje i nedovoljni gospodarski razvoj	29,2	29,0
6. Država ne poduzima ništa da smanji nezaposlenost i otvori nova radna mjesta	25,9	19,9
7. Visoki porezi i doprinosi na plaće zaposlenih sprečavaju razvoj poduzetništva i novo upošljavanje	15,4	11,1
8. Veliko otpuštanje radnika uslijed privatizacije poduzeća	26,0	28,5
9. Nešto drugo	1,3	1,9

46. Mnogi misle da je Hrvatska danas u velikim gospodarskim i socijalnim problemima. Što je, po Vašem mišljenju, posebno utjecalo na takvo stanje? (Zaokružite najviše DVA odgovora)	M	S
1. Rat i njegove posljedice	61,7	54,7
2. Preveliki zahtjevi radnika i sindikata	3,4	2,0
3. Loša politika HDZ-a od 1990. do 2000.	41,6	41,3
4. Loša politika koalicijske vlade od 2000. do 2003.	14,7	13,9
5. Neodgovorno ponašanje opozicijskih stranaka	7,2	4,9
6. Nemoral novih poduzetnika i kriminal	42,6	53,4
7. Stanje naslijeđeno iz vremena socijalizma	12,2	12,2
8. Ponašanje Zapada prema Hrvatskoj	3,4	5,2

47. Tko bi najviše mogao učiniti da Hrvatska izađe iz sadašnjih teškoća? (Zaokružite najviše DVA odgovora)	M	S
1. Privatni poduzetnici i menadžeri	27,3	33,3
2. Političari i političke stranke	38,0	37,2
3. Poljoprivrednici	7,2	8,8
4. Radnici	15,0	14,6
5. Stručnjaci i intelektualci	51,0	56,7
6. Crkveni velikodostojnici i svećenici	1,5	1,8
7. Mladi	40,1	28,5
8. Službenici u javnim i državnim službama	5,6	3,7

48. Što mislite koji su najvažniji problemi hrvatskog društva danas? (Zaokružite najviše TRI odgovora)	M	S
1. Gospodarski problemi	48,8	54,0
2. Socijalne razlike	19,7	24,1
3. Nerad, nedisciplina i neodgovornost	19,1	19,9
4. Kriza morala	15,1	20,0
5. Nezaposlenost	58,7	51,4
6. Školski i obrazovni sustav	6,4	4,3
7. Zagađenost ljudske okoline	3,3	1,3
8. Pojava organiziranog kriminala	12,8	16,6
9. Nedovoljna demokratiziranost društva	4,5	3,6
10. Međunacionalni odnosi	2,9	1,3
11. Kriminal u pretvorbi i privatizaciji	25,5	32,8
12. Stambeni problemi	3,9	2,7
13. Alkohlizam, narkomanija i slično	11,3	7,0
14. Nepoštivanje ljudskih prava i sloboda	6,2	3,4
15. Vjerski problemi	0,6	0,5
16. Loše vrednovanje rada i znanja	17,0	15,4
17. Mito i korupcija	28,2	23,1
18. Nešto drugo	0,5	0,8

49. U kojoj bi se mjeri hrvatska vlast trebala usmjeriti na ostvarenje svakog od navedenih ciljeva?		4	3	2	1		a. s.
		Puno	Donekle	Malo	Nimalo	b. o.	
1. Borba protiv kriminala i korupcije	M	85,8	12,3	0,9	0,5	0,4	3,84
	S	94,1	5,1	0,3	0,1	0,4	3,94
2. Duhovna obnova	M	17,9	40,4	30,6	10,5	0,5	2,66
	S	29,5	35,1	25,2	9,4	0,8	2,85
3. Ekonomski rast i razvoj	M	80,7	15,2	2,6	0,6	0,9	3,78
	S	88,1	9,2	1,5	-	1,2	3,88
4. Jačanje vojne moći i sigurnosti države	M	21,2	38,9	28,2	11,3	0,4	2,70
	S	20,8	32,7	31,8	13,5	1,2	2,62
5. Kažnjavanje ratnih zločina i suradnja s Hagom	M	29,2	38,7	21,8	9,7	0,6	2,88
	S	32,7	30,5	24,7	11,3	0,8	2,85
6. Očuvanje prirodnog okoliša i prostora	M	67,4	24,7	6,5	1,0	0,4	3,59
	S	72,1	20,8	6,1	0,5	0,5	3,65
7. Osiguranje ljudskih prava i sloboda	M	75,8	19,3	3,9	0,4	0,6	3,71
	S	79,0	15,8	4,2	0,1	0,9	3,75
8. Osiguranje socijalne pravde i sigurnosti za sve	M	77,0	19,1	3,0	0,3	0,6	3,74
	S	84,2	12,3	2,8	0,2	0,5	3,81
9. Pобољшanje položaja žena	M	52,9	33,4	10,7	2,5	0,5	3,37
	S	57,4	32,2	7,9	1,9	0,6	3,46
10. Pобољшanje položaja mladih	M	75,7	19,9	3,2	0,6	0,6	3,72
	S	75,7	19,9	3,0	0,6	0,8	3,72
11. Poticanje populacijskog rasta	M	44,0	37,5	14,1	3,9	0,5	3,22
	S	51,8	32,0	12,6	2,8	0,8	3,34
12. Potpora Hrvatima u Bosni i Hercegovini	M	18,6	35,8	31,0	14,3	0,4	2,59
	S	17,7	31,0	30,6	20,1	0,6	2,47
13. Razvoj privatnog poduzetništva	M	46,7	37,2	12,7	2,8	0,5	3,29
	S	58,3	30,3	8,5	2,2	0,7	3,46
14. Razvoj regija i decentralizacija Hrvatske	M	40,0	39,1	16,6	3,9	0,4	3,16
	S	46,7	34,5	12,4	5,6	0,8	3,23

15. Ulazak Hrvatske u Europsku uniju	M	41,6	39,2	11,7	6,9	0,5	3,16
	S	45,0	34,0	12,5	7,9	0,6	3,17
16. Skladan život Hrvata i manjinskih zajednica u Hrvatskoj	M	42,2	39,5	14,8	3,1	0,4	3,21
	S	49,3	33,8	11,5	4,6	0,8	3,29
17. Smanjenje nezaposlenosti	M	90,1	7,3	1,3	0,7	0,6	3,88
	S	94,5	3,8	0,6	0,5	0,6	3,94
18. Unapređenje odnosa sa susjednim zemljama	M	52,4	37,0	8,3	1,7	0,7	3,41
	S	55,5	33,3	9,0	1,4	0,8	3,44
19. Zaštita digniteta Domovinskog rata	M	42,0	36,7	15,5	5,1	0,8	3,16
	S	54,6	28,4	12,4	3,9	0,7	3,55

50. Što mislite koji su najvažniji problemi mladih u našem društvu danas? (Navedite najviše TRI odgovora)	M	S
1. Prevelika okupiranost zabavom i potrošnjom	16,7	17,5
2. Nizak životni standard	40,8	38,6
3. Nedostatak interesa za društvena i politička zbivanja	10,6	9,2
4. Alkoholizam	16,6	14,3
5. Nedostatak životne perspektive	40,0	43,3
6. Društveno neprihvatljivo ponašanje (nasilje, vandalizam i sl.)	12,0	13,3
7. Nekvalitetno obrazovanje	11,2	10,6
8. Nedovoljno sudjelovanje mladih u društvenim i političkim poslovima	8,0	8,9
9. Važnost "veza", a ne sposobnosti i stručnosti	27,3	25,8
10. Narkomanija	20,0	22,1
11. Masovni odlazak mladih stručnjaka u druge zemlje	15,6	13,3
12. Nezaposlenost	39,4	41,1
13. Vladavina "staraca"	13,1	9,2
14. Nedovoljna briga društva za mlade	11,6	11,4
15. Nešto drugo	0,5	0,4

51. Što bi trebalo učiniti da se problemi mladih kod nas počnu djelotvornije rješavati? (Navedite najviše TRI odgovora)	M	S
1. Osigurati sudjelovanje mladih u procesu odlučivanja na svim razinama	46,7	46,5
2. Zakonom ograničiti i nadzirati sastajališta mladih (disco klubove i sl.)	10,3	15,2
3. Osigurati jednake šanse u obrazovanju i zapošljavanju za sve	61,6	62,2
4. Uvesti stroge kazne za dilere droge i ograničiti prodaju alkohola	40,6	51,2
5. Osnovati posebno ministarstvo za mlade	17,7	11,5
6. Izraditi nacionalnu strategiju za promicanje dobrobiti mladih	22,5	21,1
7. Osnovati posebne fondove za inicijative mladih u različitim sektorima	22,1	15,1
8. Srednje i visoko obrazovanje prilagoditi novim životnim potrebama	38,5	35,4
9. Nešto drugo	0,6	0,8

52. Što mislite tko je najodgovorniji za rješavanje problema mladih u našem društvu? (Zaokružite najviše TRI odgovora)	M	S
1. Roditelji	71,3	77,1
2. Nevladine organizacije	6,5	3,7
3. Organizacije mladih	17,7	12,4
4. Vlada	42,7	47,3
5. Mediji	22,1	20,2
6. Škola (fakultet)	44,6	48,4
7. Svaka mlada osoba za sebe	52,6	46,6
8. Vjerske ustanove	5,0	4,2
9. Netko drugi	0,6	0,6

53. Navedite glavne razloge zbog kojih mislite da mladi ljudi dulje ostaju u roditeljskom domu. (Zaokružite najviše DVA odgovora)	M	S
1. Štede za bolji početak života	20,8	12,1
2. Danas se kasnije sklapa brak ili započinje zajednički život s partnerom	34,8	32,5
3. Roditeljima je potrebna financijska potpora njihove djece	6,8	7,6
4. Ne mogu si priuštiti da se odsele	75,5	76,5
5. Žele udobnosti doma bez odgovornosti koje iz toga slijede	18,3	19,8
6. Roditelji su danas manje strogi	7,4	9,3
7. Nema dovoljno prikladnih stambenih prostora	13,7	21,0
8. Dijeljenje stanova (cimerstvo) nije tako popularno	1,9	1,4
9. Nešto drugo	0,8	1,2

54. Izaberite instituciju, strukturu, medij ili skupinu ljudi za koju mislite da je najvažnija pri poticanju aktivnog sudjelovanja mladih u društvu? (Zaokružite samo JEDAN odgovor)	M	S
1. Poznate javne osobe	6,6	6,9
2. Obitelj i prijatelji	32,8	38,2
3. Televizija	15,0	9,5
4. Radio	0,9	0,5
5. Političke stranke	6,0	5,8
6. Obrazovni sustav	19,9	26,6
7. Organizacije mladeži	14,4	9,8
8. Internet forumi	2,2	1,6
9. Tisak/Novine	1,2	0,6
Bez odgovora	1,0	0,5

55. Za koje mjere mislite da bi najviše potakle aktivno sudjelovanje mladih u društvu i lakše ostvarivanje njihovih posebnih interesa?				
		2 Da	1 Ne	b. o.
1. Samostalne političke stranke mladih	M	57,4	42,0	0,6
	S	55,7	43,5	0,8
2. Pomladci unutar postojećih političkih stranaka (stranačke mladeži)	M	60,0	39,6	0,4
	S	62,6	36,8	0,6
3. Individualna uključenost u postojeće političke stranke	M	53,3	46,2	0,5
	S	63,9	35,2	0,9
4. Individualna uključenost u nevladine udruge	M	61,3	37,9	0,7
	S	69,8	29,5	0,7
5. Uključenost u različite interesne udruge mladih	M	81,0	18,6	0,4
	S	82,7	16,4	0,9
6. Zakonsko uvođenje obvezne zastupljenosti (tzv. kvote) mladih u tijelima vlasti na svim razinama	M	58,2	41,2	0,6
	S	60,0	38,9	0,7
7. Nikakvo političko organiziranje mladih nema smisla	M	19,2	80,2	0,6
	S	16,8	82,2	1,0
8. Smanjenje dobi potrebne za glasovanje na izborima	M	14,9	84,4	0,6
	S	12,6	86,4	1,0
9. Uvođenje posebne kampanje informiranja za mlade	M	72,7	26,6	0,7
	S	68,0	30,7	1,3
10. Uvođenje obaveznih obrazovnih programa o građanskim pravima i demokraciji	M	65,9	33,6	0,4
	S	72,1	27,3	0,6
11. Obraćanje mladima i uzimanje u obzir njihovog mišljenja prije donošenja odluka	M	87,4	12,1	0,5
	S	87,9	11,5	0,6
12. Osnivanje klubova za mlade	M	81,6	18,1	0,3
	S	79,5	19,7	0,8

13. Poticanje dobrovoljnog rada (volonterstva)	M	72,6	26,9	0,5
	S	79,9	19,2	0,9
14. Nešto drugo	M	27,4	72,1	0,4
	S	22,4	65,8	11,8

56. U svakom društvu postoji određeni stupanj neravnopravnosti između pojedinih društvenih skupina. Molimo Vas da procijenite kakav je odnos između navedenih skupina kod nas. (Zaokružite odgovarajući odgovor za svaku skupinu)

		3 U boljem su položaju	2 U istom su položaju	1 U lošijem su položaju	b. o.	a. s.
1. Pripadnici nacionalnih manjina u odnosu na pripadnike hrvatskog naroda	M	14,8	51,7	33,2	0,4	1,82
	S	16,0	57,1	26,5	0,4	1,89
2. Članovi oporbenih političkih stranaka u odnosu na članove vladajućih stranaka	M	6,8	54,5	38,3	0,4	1,68
	S	6,9	54,0	38,6	0,5	1,68
3. Siromašni u odnosu na bogate	M	3,3	5,4	90,7	0,5	1,12
	S	2,7	5,6	91,4	0,3	1,11
4. Stanovnici sela u odnosu na stanovnike grada	M	8,6	28,8	62,1	0,5	1,46
	S	10,4	30,0	59,3	0,3	1,51
5. Nezaposleni u odnosu na zaposlene	M	3,3	9,2	86,9	0,6	1,15
	S	2,9	6,9	89,4	0,8	1,13
6. Mladi u odnosu na starije	M	22,2	37,9	39,3	0,6	1,83
	S	18,4	37,2	43,4	1,0	1,75
7. Neobrazovani u odnosu na obrazovane	M	3,9	14,6	81,0	0,5	1,22
	S	2,2	14,9	82,2	0,7	1,19
8. Žene u odnosu na muškarce	M	4,6	54,0	41,1	0,4	1,63
	S	4,6	51,9	43,2	0,3	1,61
9. Ateisti u odnosu na vjernike	M	3,2	75,4	21,1	0,4	1,82
	S	3,4	75,6	20,3	0,7	1,83

57. U sljedećoj tablici navedeni su razni odnosi koje možemo imati s ljudima različitih nacionalnosti. Kada biste bili u prilici da odlučujete, koje biste od tih odnosa prihvatili? (Označite broj odnosa koji prihvaćate za svaku nacionalnost. Intenzitet odnosa raste s lijeva na desno, stoga Vas molimo da označite samo JEDAN, i to najveći odnos koji ste spremni prihvatiti s pripadnicima navedenih nacionalnosti)

		1 Da stalno žive u mojoj zemlji	2 Da stanuju u moje susjedstvu	3 Da mi budu suradnici na poslu	4 Da mi budu prepo- stavljani na poslu	5 Da se s njima družim i posjećujem	6 Da obavljaju čelne funkcije u političkom životu	7 Da budu u bliskom srodstvu (brak i sl.)	8 Ne želim nikakav odnos s njima	b. o.	a. s.
1. Albanci	M	46,6	14,5	9,7	1,5	9,3	2,2	8,4	4,2	3,7	2,72
	S	52,7	14,0	7,9	1,0	5,3	1,0	9,2	3,7	5,2	2,48
2. Amerikanci	M	24,5	13,9	18,9	4,1	17,2	2,3	15,9	1,3	1,9	3,53
	S	29,9	15,9	18,5	2,6	13,3	2,6	12,6	1,5	3,1	3,20
3. Bošnjaci	M	34,3	17,2	12,2	2,1	15,0	2,4	11,4	2,4	3,0	3,11
	S	40,0	17,7	12,0	1,6	9,9	1,1	10,8	2,9	4,0	2,84
4. Crnogorci	M	42,6	16,5	9,6	2,4	10,2	1,7	9,4	3,7	3,9	2,81
	S	46,3	16,5	8,9	0,9	7,6	0,8	9,6	3,5	5,9	2,63
5. Česi	M	32,6	17,9	14,2	2,5	12,5	2,3	12,3	2,4	3,4	3,13
	S	36,3	19,0	12,3	1,3	12,5	1,1	11,8	1,9	3,8	2,94

6. Hrvati	M	11,7	3,4	2,9	2,1	7,9	5,8	64,6	0,1	1,7	5,72
	S	13,3	3,9	3,2	0,7	7,5	5,7	64,1	0,1	1,5	5,63
7. Francuzi	M	24,4	13,0	15,5	3,4	19,2	2,5	17,9	1,4	2,6	3,68
	S	33,0	15,5	13,4	2,6	14,7	2,2	13,1	1,4	4,1	3,17
8. Talijani	M	22,9	14,1	15,4	3,4	18,8	2,6	19,2	1,2	2,6	3,73
	S	30,5	15,7	15,4	2,3	15,9	1,7	13,4	1,4	3,7	3,24
9. Mađari	M	30,2	17,6	15,2	2,8	14,2	2,2	12,8	1,9	3,2	3,22
	S	34,4	18,9	12,8	2,1	12,1	1,7	11,7	2,2	4,1	3,02
10. Makedonci	M	37,2	16,2	12,0	3,0	12,3	1,9	10,8	2,7	4,0	2,99
	S	40,2	17,6	11,8	1,9	10,2	1,0	10,0	2,6	4,7	2,79
11. Nijemci	M	22,9	11,1	18,0	7,7	16,3	4,0	16,6	1,0	2,4	3,68
	S	29,0	14,2	15,9	6,1	13,3	2,9	14,0	1,5	3,1	3,34
12. Rusi	M	35,4	15,5	14,0	2,8	13,1	1,9	11,1	2,9	3,4	3,07
	S	44,7	16,8	10,1	1,1	8,5	1,0	9,8	2,8	5,2	2,66
13. Slovenci	M	36,6	15,6	13,2	2,2	12,0	2,2	12,5	2,7	3,1	3,08
	S	40,6	18,2	10,8	1,9	9,8	1,1	11,0	2,6	4,0	2,82
14. Srbi	M	46,1	13,8	8,3	1,6	10,3	1,8	9,7	4,6	3,8	2,83
	S	48,6	15,1	7,2	1,1	7,3	0,9	10,2	3,8	5,8	2,64

58. Naznačite koliko su Vam prihvatljive dolje navedene skupine. (Zaokružite odgovarajući broj za svaku tvrdnju)

		5 Potpuno prihvatljivo	4 Uglavnom prihvatljivo	3 Ni prihvatljivo ni neprihvatljivo	2 Uglavnom neprihvatljivo	1 Potpuno neprihvatljivo	b. o.	a. s.
1. Borci za zaštitu okoliša	M	64,4	21,1	10,4	2,3	1,6	0,2	4,45
	S	67,4	16,4	11,8	2,2	1,7	0,5	4,53
2. Homoseksualci i lezbijke	M	11,0	11,2	20,2	17,3	39,9	0,4	2,36
	S	5,8	4,1	15,6	15,6	58,3	0,6	1,83
3. Borci za prava životinja	M	48,1	23,5	18,9	5,7	3,6	0,3	4,07
	S	40,8	20,8	21,8	8,8	7,3	0,5	3,79
4. Komunisti	M	4,2	4,5	17,8	20,2	52,9	0,3	1,87
	S	4,6	5,3	20,7	16,6	52,4	0,4	1,93
5. Feministi	M	8,3	9,2	24,1	19,9	37,6	0,9	2,30
	S	8,7	8,1	26,1	17,0	39,4	0,7	2,29
6. Islamski fundamentalisti	M	0,7	1,3	7,8	13,1	76,4	0,7	1,36
	S	0,6	0,6	3,3	6,9	88,0	0,6	1,18
7. Ekstremni desničari (neofašisti/neonacisti)	M	1,6	1,9	9,6	14,9	71,3	0,6	1,47
	S	1,4	1,1	5,7	6,8	84,4	0,6	1,27
8. Teroristi	M	1,2	0,9	2,0	3,8	91,5	0,5	1,16
	S	0,6	0,6	0,8	1,2	96,1	0,7	1,07
9. Borci protiv rasizma	M	49,3	19,3	13,2	4,4	13,4	0,5	3,87
	S	48,6	18,4	13,4	3,9	14,9	0,8	3,83
10. Antiglobalisti	M	10,2	10,6	33,3	17,4	27,4	1,2	2,58
	S	10,1	9,1	33,6	12,4	32,9	1,9	2,50
11. Skinheadsi	M	1,2	1,2	6,4	10,6	79,2	1,5	1,32
	S	1,5	0,3	3,8	5,2	87,9	1,3	1,20
12. Navijačke skupine	M	12,2	12,0	27,8	18,6	28,7	0,6	2,60
	S	5,0	6,6	22,5	17,0	48,1	0,8	2,03

59. Mislite li da navedena ljudska prava treba uvijek štiti? (Zaokružite odgovarajući broj za svaku tvrdnju)						
		3 Treba uvijek štiti	2 To ovisi o situaciji	1 Ne znam	b. o.	a. s.
1. Sloboda govora	M	80,1	18,3	1,2	0,4	2,79
	S	81,0	17,4	1,1	0,5	2,80
2. Sloboda udruživanja	M	60,4	35,1	4,1	0,3	2,57
	S	61,8	33,9	3,6	0,7	2,59
3. Jednakost pred zakonom	M	89,0	9,2	1,4	0,4	2,88
	S	91,6	7,0	0,7	0,7	2,92
4. Pravo na rad	M	94,0	4,7	0,6	0,6	2,94
	S	96,9	1,8	0,8	0,5	2,97
5. Pravo na vlasništvo	M	85,3	12,3	1,7	0,7	2,84
	S	91,1	7,5	1,0	0,4	2,90
6. Pravo na privatnost	M	89,2	9,3	1,0	0,4	2,89
	S	93,2	5,2	1,1	0,5	2,93
7. Sloboda medija	M	68,1	28,8	2,7	0,5	2,66
	S	77,4	20,1	1,9	0,6	2,76
8. Sloboda informiranja	M	79,4	18,7	1,6	0,4	2,78
	S	85,2	12,3	1,9	0,6	2,84
9. Pravo na obrazovanje	M	95,0	3,5	1,1	0,5	2,94
	S	96,7	2,2	0,7	0,4	2,96
10. Prava žena	M	88,7	8,9	1,7	0,7	2,88
	S	91,1	7,3	1,1	0,5	2,90
11. Kulturna autonomija	M	66,3	27,3	5,7	0,7	2,61
	S	70,6	24,9	3,7	0,8	2,67
12. Prava nacionalnih manjina	M	60,3	32,9	6,4	0,5	2,54
	S	66,1	28,8	4,2	0,9	2,62
13. Sloboda savjesti	M	75,6	18,7	5,0	0,8	2,71
	S	81,7	14,3	3,4	0,6	2,79
14. Osobna sigurnost	M	91,0	7,0	1,3	0,7	2,90
	S	95,1	3,1	1,3	0,5	2,94
15. Pravo na azil	M	43,6	45,4	9,9	1,0	2,34
	S	51,7	40,0	7,4	0,9	2,45
16. Socijalna zaštita starih i ugroženih	M	89,1	8,2	2,1	0,6	2,87
	S	94,5	4,0	0,9	0,6	2,94

60. Pažljivo pročitajte sljedeće tvrdnje i zaokružite za svaku koliko se s njom slažete odnosno ne slažete. (Zaokružite odgovarajući broj za svaku tvrdnju)								
		5	4	3	2	1	b. o.	a. s.
		Potpuno se slažem	Uglavnom se slažem	Neodlučan sam	Uglavnom se ne slažem	Uopće se ne slažem		
1. Svaka nacija treba obnavljati i njegovati svoje nacionalne ideje	M	53,0	26,0	16,0	2,7	1,4	0,9	4,28
	S	61,8	18,4	14,5	3,3	1,3	0,7	4,37
2. Svi pripadnici moje nacije trebali bi uvijek i u svakom pogledu više cijeniti vlastitu naciju od drugih	M	30,4	22,9	23,0	9,0	13,8	0,9	3,48
	S	35,2	18,5	21,3	8,0	16,4	0,6	3,48
3. Ja se u istoj mjeri osjećam pripadnikom svoje nacije i općeljudske zajednice	M	52,2	22,5	18,9	3,2	2,2	1,0	4,20
	S	61,0	17,0	14,5	3,9	2,8	0,8	4,31

4. Nijedna bitna osobina čovjeka ne proizlazi iz njegove nacionalne pripadnosti	M	39,4	17,1	25,7	9,3	7,7	0,8	3,72
	S	44,7	15,3	21,8	7,5	9,3	1,4	3,80
5. Osjećam se pripadnikom svoje nacije i tom osjećaju dajem prioritet	M	30,6	24,4	26,9	9,7	7,5	0,9	3,62
	S	44,0	18,2	21,1	8,2	7,6	0,9	3,84
6. Čovječanstvo predstavlja jedinu pravu ljudsku zajednicu i stoga je svaka podjela na nacije ili štetna ili besmislena	M	24,6	19,7	29,9	11,7	13,1	1,0	3,31
	S	30,8	14,5	27,8	9,6	16,4	0,9	3,34
7. Nacionalno mješoviti brakovi unaprijed su osuđeni na propast	M	5,3	8,0	18,6	16,8	50,3	1,0	2,00
	S	7,2	9,2	23,0	15,4	44,2	1,0	2,19
8. Prema drugim nacijama treba uvijek biti oprezan i suzdržan čak i kada su ti prijatelji	M	8,8	12,3	23,9	18,7	35,2	1,2	2,40
	S	13,8	12,9	23,5	15,7	33,2	0,9	2,58
9. Za svaku naciju je nužno da bude otvorena prema svijetu i utjecaju drugih kultura	M	37,6	26,1	25,4	6,1	3,8	1,0	3,89
	S	46,7	20,5	21,4	5,9	4,0	1,5	4,02
10. Treba voljeti čak i nedostatke svoje nacije	M	23,1	19,8	29,1	11,9	15,2	1,0	3,24
	S	29,8	17,7	21,7	11,4	18,3	1,1	3,30
11. Otvorenost prema svijetu donosi svakoj naciji više štete nego koristi	M	7,0	9,1	32,3	19,1	31,5	1,0	2,40
	S	7,9	10,5	27,5	16,5	36,1	1,5	2,37

61. Koliko se u Hrvatskoj poštuju ljudska i civilna prava i slobode građana?	M	S
1. Poštuju se u potpunosti	3,2	4,1
2. Uglavnom se poštuju	45,0	54,1
3. Uglavnom se ne poštuju	28,8	25,2
4. Uopće se ne poštuju	4,6	3,3
5. Ne znam, ne mogu procijeniti	18,2	12,5
Bez odgovora	0,2	0,8

62. Označite koliko svaka od navedenih institucija i grupa pridonosi ostvarivanju ljudskih prava u Hrvatskoj? (Zaokružite odgovarajući odgovor za svaku instituciju)							
		4 Vrlo pridonosi	3 Uglavnom pridonosi	2 Uglavnom ne pridonosi	1 Uopće ne pridonosi	b. o.	a. s.
1. Vlada	M	17,2	53,4	22,1	6,7	0,6	2,82
	S	23,8	51,1	20,5	4,1	0,5	2,95
2. Sabor	M	16,4	50,9	25,2	7,0	0,5	2,77
	S	22,8	52,7	19,6	4,5	0,4	2,94
3. Predsjednik Republike	M	23,2	46,6	21,6	8,1	0,6	2,85
	S	32,6	45,9	15,0	6,0	0,5	3,06
4. Stranke na vlasti	M	14,7	48,1	28,6	7,9	0,7	2,70
	S	20,3	48,9	24,2	6,2	0,4	2,90
5. Oporba	M	8,2	49,2	33,9	7,8	1,0	2,58
	S	13,3	50,6	27,3	7,6	1,2	2,70
6. Nevladine organizacije (HHO, Amnesty International i dr.)	M	30,0	38,5	22,2	8,4	0,9	2,91
	S	36,6	37,3	17,6	7,9	0,6	3,03

7. Ugledne nepolitičke osobe	M	19,9	38,7	30,1	10,5	0,8	2,68
	S	26,8	41,0	23,3	8,3	0,6	2,87
8. Crkva (vjerska zajednica)	M	28,0	42,6	20,6	8,1	0,8	2,91
	S	34,9	36,8	18,5	9,5	0,3	2,97
9. Mediji	M	21,8	49,7	22,1	5,7	0,6	2,88
	S	25,0	49,9	18,9	5,8	0,4	2,94
10. Pravosuđe / Hrvatski pravni sustav	M	15,3	41,6	29,8	12,6	0,6	2,60
	S	17,7	39,4	28,8	13,6	0,5	2,62

63. Molimo Vas da za svaku od dolje navedenih tvrdnji zaokružite slažete li se s njom ili ne.

		2	1	
		Da	Ne	b. o.
1. Svatko ima pravo zastupati svoje mišljenje, premda većina misli drukčije od njega	M	97,8	1,8	0,4
	S	97,1	2,6	0,3
2. Svaki građanin ima pravo, u slučaju nužde, izraziti svoje uvjerenje na ulici	M	73,9	25,4	0,7
	S	69,9	29,7	0,4
3. Interesi cijelog naroda moraju biti iznad svih posebnih interesa	M	68,9	30,2	0,9
	S	74,4	25,1	0,5
4. Sukobi raznih interesnih grupa u našem društvu štete općem interesu države	M	69,4	29,8	0,9
	S	76,8	22,5	0,7
5. Građani nemaju pravo na štrajk ako time ugrožavaju javni red	M	43,1	56,3	0,6
	S	47,9	51,8	0,3
6. U svakom društvu postoje sukobi koji se moraju riješiti silom	M	24,5	74,9	0,7
	S	22,8	76,7	0,5
7. Prava demokracija nije zamisliva bez opozicije	M	70,2	28,6	1,3
	S	81,6	17,4	1,0
8. Svaka politička stranka mora imati šansu da dođe na vlast	M	64,4	34,5	1,1
	S	68,0	31,6	0,4
9. Zadaća opozicije nije kritiziranje vlade, nego podržavanje njezina rada	M	44,2	54,3	1,5
	S	45,5	53,4	1,1
10. Naš hrvatski ustav ima slabosti, ali je u usporedbi s drugima ipak najbolji	M	23,0	75,5	1,5
	S	37,7	61,0	1,3
11. U dosadašnjem radu Sabor je onoliko koliko je zakonski predviđeno kontrolirao ono što je činila Vlada	M	44,8	53,4	1,7
	S	45,6	53,3	1,1
12. Predsjednik Republike je onoliko koliko je zakonski predviđeno kontrolirao ono što je činila Vlada	M	54,2	44,7	1,1
	S	55,9	43,2	0,9
13. Predsjednik Republike, Sabor i Vlada dijelili su vlast u našoj Republici u skladu sa zakonom	M	55,0	43,5	1,5
	S	57,1	42,0	0,9

64. Označite koliko su Vam važne sljedeće vrijednosti društvenog i političkog poretka. (Zaokružite odgovarajući broj za svaku vrijednost)

		4	3	2	1		
		Vrlo	Uglavnom	Uglavnom	Potpuno	b. o.	a. s.
		važno	važno	nevažno	nevažno		
1. Sloboda	M	93,4	5,7	0,3	0,2	0,4	3,93
	S	94,4	4,8	0,3	-	0,5	3,95
2. Jednakost	M	85,5	12,0	1,5	0,5	0,5	3,83
	S	86,9	10,7	1,4	0,4	0,6	3,85
3. Nacionalna ravnopravnost	M	70,2	21,6	6,1	1,7	0,4	3,61
	S	74,1	19,2	4,6	1,5	0,6	3,67
4. Mirotvorstvo	M	75,4	19,2	4,0	0,8	0,6	3,70
	S	79,7	16,4	2,7	0,6	0,6	3,76

5. Socijalna pravda	M	81,6	15,5	2,0	0,5	0,5	3,79
	S	88,9	9,6	0,9	0,2	0,4	3,88
6. Poštivanje prava čovjeka	M	91,5	6,5	1,3	0,2	0,5	3,90
	S	93,1	5,9	0,3	0,2	0,5	3,93
7. Nepovredivost vlasništva	M	73,4	21,1	3,9	0,9	0,7	3,68
	S	85,4	12,4	1,4	0,3	0,5	3,84
8. Očuvanje prirode i čovjekova okoliša	M	77,5	18,7	2,8	0,5	0,5	3,74
	S	82,3	15,0	2,0	0,3	0,4	3,80
9. Vladavina prava	M	63,5	25,7	7,7	2,2	0,8	3,52
	S	78,2	16,1	4,4	0,8	0,5	3,73
10. Demokratski i višestranački sustav	M	58,1	29,2	9,4	2,6	0,7	3,44
	S	71,6	22,8	4,2	1,0	0,4	3,66
11. Ravnopravnost spolova	M	78,7	15,9	3,6	1,3	0,6	3,73
	S	79,1	16,5	3,0	0,9	0,5	3,75

65. Molimo Vas da odgovorite koliko se slažete sa sljedećim tvrdnjama? (Zaokružite odgovarajući broj za svaku vrijednost)

		4 Vrlo važno	3 Uglavnom važno	2 Uglavnom nevažno	1 Potpuno nevažno	b. o.	a. s.
1. Prvenstveno je muškarac taj koji mora izdržavati svoju obitelj	M	21,1	30,2	21,6	26,9	0,1	2,46
	S	24,4	31,3	19,2	24,7	0,4	2,56
2. Muškarci i žene trebali bi zajednički dijeliti kućanske poslove i skrbiti o djeci	M	67,0	26,3	4,9	1,6	0,2	3,59
	S	69,7	22,8	5,2	2,0	0,3	3,61
3. Profesionalni uspjeh važniji je za muškarca nego za ženu	M	12,0	22,5	26,8	38,4	0,3	2,08
	S	19,0	25,2	22,3	33,2	0,3	2,30
4. Pobačaj bi trebalo zakonom zabraniti	M	20,9	12,4	24,1	42,1	0,6	2,12
	S	20,4	11,8	22,7	44,4	0,7	2,08
5. Žena je u stanju žrtvovati se za obitelj mnogo više od muškarca	M	38,8	30,4	17,3	13,0	0,4	2,95
	S	50,6	26,8	11,6	10,5	0,5	3,18
6. Dok su djeca mala bolje je da muškarac radi, a žena ostane kod kuće i brine za djecu	M	37,3	33,4	17,5	11,6	0,2	2,97
	S	55,2	24,1	11,8	8,6	0,3	3,26
7. Iako su pred zakonom u pravima izjednačene s muškarcima, žene moraju raditi daleko više kako bi postigle isto što i muškarac	M	34,6	33,6	19,7	11,8	0,3	2,91
	S	45,0	30,3	14,9	9,4	0,4	3,11
8. Uključivanjem većeg broja žena u politiku poboljšat će se kvaliteta cijelog društva	M	27,6	44,3	20,4	7,2	0,4	2,93
	S	34,7	38,6	17,8	8,5	0,4	3,00
9. U Hrvatskoj bi bilo više demokracije kada bi žene ravnomjerno s muškarcima sudjelovale u donošenju političkih odluka	M	30,0	44,4	19,1	6,2	0,3	2,98
	S	38,6	36,4	16,9	7,7	0,4	3,06
10. Žene nemaju iste šanse kao i muškarci da budu izabrane na najvažnije stranačke i političke dužnosti	M	34,6	34,5	19,9	10,7	0,3	2,93
	S	39,5	32,5	16,5	11,2	0,3	3,01

66. Što mislite kako bi se moglo povećati sudjelovanje žena u političkom životu Hrvatske? (<i>Zaokružite samo JEDAN odgovor</i>)	M	S
1. Političke stranke trebale bi isticati više ženskih kandidata na svojim listama i u izbornim jedinicama	20,5	20,9
2. Žene bi trebale pokazati više inicijative i interesa, uključiti se u rad političkih stranaka i unutar njih izboriti se za visoke položaje na kojima se donose odluke	31,9	30,3
3. Trebalo bi zakonski propisati obavezan postotak zastupljenosti (tzv. kvote) žena u svim političkim tijelima (Saboru, Vladi, Županijskim skupštinama te Gradskim i Općinskim vijećima)	13,1	11,6
4. Žene bi trebale osnovati vlastitu političku stranku	8,2	5,1
5. Novine i televizija trebale bi puno više prostora posvećivati ovom pitanju	7,0	6,0
6. Nezavisne ženske organizacije trebale bi u izornoj kampanji pomagati ženskim kandidatima	2,6	2,0
7. Kućanske poslove i brigu o djeci ravnomjerno trebaju dijeliti supružnici kako bi žene imale više vremena za bavljenje politikom	6,4	8,8
8. Ne smatram da je potrebno povećati prisutnost žena u politici	8,8	14,2
9. Nešto drugo	0,3	0,4
Bez odgovora	1,1	0,7

67. Jesu li u političkom životu Hrvatske dovoljno zastupljene navedene skupine? (<i>Zaokružite odgovarajući broj za svaku skupinu</i>)						
		3 Da	2 Ne znam	1 Ne	b. o.	a. s.
1. Žene	M	15,8	31,8	52,1	0,3	1,64
	S	22,0	21,2	56,6	0,2	1,65
2. Mladi	M	5,4	20,7	73,6	0,3	1,32
	S	6,7	18,6	74,5	0,2	1,32
3. Nacionalne manjine	M	29,5	46,9	23,4	0,3	2,06
	S	42,5	36,7	20,5	0,3	2,22
4. Hrvatska "dijaspورا"	M	30,9	49,9	18,8	0,3	2,12
	S	39,8	39,8	20,1	0,3	2,20

68. Mislite li da bi u Hrvatskom saboru trebalo zakonski osigurati odgovarajuću zastupljenost sljedećih skupina? (<i>Zaokružite odgovarajući broj za svaku skupinu</i>)						
		3 Da	2 Ne znam	1 Ne	b. o.	a. s.
1. Žene	M	58,8	25,6	15,4	0,2	2,43
	S	55,9	20,7	22,8	0,6	2,33
2. Mladi	M	68,2	21,3	10,1	0,4	2,58
	S	68,3	17,8	13,3	0,6	2,55
3. Nacionalne manjine	M	35,6	43,3	20,9	0,2	2,15
	S	35,6	36,0	27,6	0,8	2,08
4. Hrvatska "dijaspورا"	M	27,2	45,3	26,8	0,7	2,00
	S	29,1	36,9	33,4	0,6	1,96

69. Zaokružite one organizacije ili skupine kojih ste član/ica?)	M	S
1. Politička stranka	5,3	8,7
2. Organizacija za zaštitu ljudskih prava	0,6	0,9
3. Organizacija za zaštitu ženskih prava	0,4	0,3
4. Mirotvorna organizacija	0,6	0,9
5. Organizacija za zaštitu okoline	2,4	3,1
6. Sindikat	4,1	12,4
7. Sportska udruga ili skupina	15,8	7,5
8. Kulturna ili umjetnička skupina	6,5	6,3
9. Udruga mladeži	4,7	–
10. Neka druga	2,3	5,1
11. Nisam član/ica nijedne organizacije ni skupine	66,7	67,0

70. Kako Vi osobno gledate na bližu budućnost i to svoju i našeg društva? (Zaokružite odgovarajući broj za oba slučaja)			
		A Vaša	B Društva
1. Budućnost će biti mnogo gora od sadašnjosti	M S	4,9 8,6	8,5 8,4
2. Budućnost će biti samo nešto gora od sadašnjosti	M S	5,7 10,3	9,2 8,4
3. Budućnost će biti ista kao i sadašnjost	M S	22,5 32,8	24,8 24,7
4. Budućnost će biti nešto bolja od sadašnjosti	M S	45,0 36,3	42,9 44,2
5. Budućnost će biti mnogo bolja od sadašnjosti	M S	19,8 10,5	12,5 11,7
Bez odgovora	M S	2,0 1,5	2,1 2,6

71. Što mislite kako će izgledati Hrvatska u idućih deset godina? (Zaokružite odgovarajući broj za oba slučaja)							
		4 Potpuno se slažem	3 Uglavnom se slažem	2 Uglavnom se ne slažem	1 Uopće se ne slažem	b. o.	a. s.
1. Sabor će postati najvažniji činitelj hrvatske politike	M S	20,0 30,7	44,3 38,0	23,2 18,3	11,6 11,6	0,9 1,4	2,73 2,89
2. Bit će dovoljan broj radnih mjesta za sva zanimanja	M S	10,8 10,5	28,6 25,3	35,4 32,5	24,5 30,6	0,7 1,1	2,26 2,16
3. Obrazovni sustav bit će neefikasan i zastario	M S	13,3 16,0	28,1 28,6	33,5 31,6	24,2 22,7	0,8 1,1	2,31 2,38
4. Razvoj demokracije u Hrvatskoj osigurat će nekoliko podjednako jakih političkih stranaka	M S	26,3 35,1	35,6 34,4	25,8 18,2	11,2 11,0	1,0 1,3	2,78 2,95
5. Turizam će biti nekvalitetan i preskup u usporedbi s drugim mediteranskim zemljama	M S	14,3 18,3	22,9 25,3	29,7 24,9	32,4 30,5	0,7 1,0	2,19 2,32
6. Hrvatska kultura i umjetnost imat će mali značaj u europskim i svjetskim razmjerima	M S	16,2 17,8	29,8 32,3	30,2 25,0	23,0 23,8	0,9 1,1	2,39 2,45
7. Upravljanje državnim proračunom bit će mnogo racionalnije	M S	16,3 21,7	35,0 34,9	32,0 24,9	15,8 17,2	0,9 1,3	2,52 2,62
8. Hrvatska će biti savršeno mjesto za organizirani kriminal	M S	14,4 15,8	22,5 25,2	35,2 29,5	27,1 28,3	0,8 1,2	2,24 2,29
9. Nevladine organizacije imat će veći utjecaj nego danas	M S	18,5 25,6	42,9 34,8	26,7 25,2	10,7 12,6	1,2 1,8	2,70 2,75
10. Oslabiti će utjecaj Crkve na društveni život	M S	14,9 14,5	31,5 28,2	30,5 27,2	21,9 28,7	1,1 1,4	2,40 2,29
11. Bit će više blagdana i praznika	M S	10,7 9,3	18,6 18,1	37,7 28,6	32,3 42,6	0,8 1,4	2,08 1,94
12. U Hrvatskoj će živjeti više pripadnika drugih nacija i rasa	M S	29,3 31,0	38,0 34,1	20,8 20,0	10,8 13,9	1,0 1,0	2,87 2,83

72. Primjećujete li postojanje korupcije u sljedećim područjima društvenog i političkog života u Hrvatskoj?							
		4	3	2	1	b. o.	a. s.
		Puno	Donekle	Malo	Nimalo		
1. Zdravstvo	M	44,9	39,4	12,4	2,7	0,6	3,27
	S	54,8	32,2	9,9	2,4	0,7	3,40
2. Školstvo	M	30,4	41,2	21,6	5,9	1,0	2,97
	S	24,0	42,8	23,9	8,4	0,9	2,83
3. Sudstvo	M	54,0	31,5	10,3	3,2	0,9	3,38
	S	60,5	26,1	9,6	2,9	0,9	3,46
4. Policija	M	48,9	34,5	12,7	2,9	1,0	3,31
	S	44,9	34,3	16,0	4,1	0,7	3,21
5. Javna uprava (administracija)	M	36,1	41,1	17,3	4,7	0,8	3,09
	S	40,4	38,8	16,0	4,0	0,8	3,17
6. Tijela lokalne samouprave	M	37,1	38,6	18,3	5,3	0,8	3,08
	S	39,9	38,3	16,3	4,6	0,9	3,15
7. Tijela državne vlasti	M	44,4	37,0	13,6	4,3	0,8	3,22
	S	46,8	35,9	12,3	4,4	0,6	3,26

73. Za svaku od navedenih institucija recite koliko joj vjerujete ili ne vjerujete?)								
		5	4	3	2	1	b. o.	a. s.
		Potpuno vjerujem	Uglavnom vjerujem	Neodlučan sam	Uglavnom ne vjerujem	Uopće ne vjerujem		
1. Tisak	M	5,5	24,5	45,6	16,3	7,8	0,4	3,04
	S	5,9	21,2	47,1	17,0	8,5	0,3	2,99
2. Radio	M	8,1	33,8	43,5	10,4	3,9	0,4	3,32
	S	8,0	32,1	46,0	10,5	3,2	0,2	3,31
3. Televizija	M	10,5	35,0	39,1	10,6	4,2	0,6	3,37
	S	10,6	29,5	44,2	11,9	3,6	0,2	3,32
4. Pravosuđe / hrvatski pravni sustav	M	4,2	18,3	38,3	25,2	13,6	0,4	2,74
	S	4,3	13,8	38,5	25,9	17,1	0,4	2,62
5. Policija	M	6,1	24,9	37,0	20,6	11,2	0,3	2,94
	S	5,7	22,4	41,9	20,3	9,5	0,2	2,94
6. Vojska	M	10,9	29,5	34,7	16,9	7,6	0,4	3,19
	S	15,6	28,5	33,6	15,4	6,7	0,2	3,31
7. Crkva	M	23,8	29,8	22,9	12,8	10,2	0,5	3,45
	S	27,9	25,5	22,8	12,1	11,6	0,1	3,46
8. Sindikati	M	4,6	23,0	43,4	19,4	8,9	0,6	2,95
	S	5,5	23,3	37,6	20,1	12,9	0,6	2,88
9. Političke stranke	M	1,1	8,2	33,4	32,6	24,3	0,4	2,29
	S	2,2	9,0	37,7	30,2	20,6	0,3	2,42
10. Javne službe	M	2,8	16,9	49,1	21,8	8,5	0,7	2,84
	S	3,7	14,4	48,4	24,0	8,9	0,6	2,80
11. Velike tvrtke	M	2,7	16,5	43,1	25,1	11,8	0,9	2,73
	S	3,0	13,6	43,7	25,3	13,7	0,7	2,67
12. Hrvatska vlada	M	3,3	17,5	40,3	23,7	14,6	0,6	2,71
	S	7,1	20,1	43,5	19,5	9,6	0,2	2,96
13. Hrvatski sabor	M	3,4	18,3	40,4	23,1	14,3	0,5	2,73
	S	7,3	22,7	43,4	17,1	9,3	0,2	3,02
14. Nevladine organizacije	M	6,6	27,8	39,2	16,7	9,0	0,6	3,06
	S	10,4	28,3	40,1	14,3	6,7	0,2	3,21
15. Predsjednik Republike	M	12,8	28,6	33,4	14,3	10,4	0,4	3,19
	S	18,1	31,0	32,9	10,9	6,9	0,2	3,43

74. Procijenite u kojoj ste mjeri spremni osobno sudjelovati u određenim aktivnostima sa ciljem rješavanja problema u društvu. (Zaokružite odgovarajući broj za svaku tvrdnju)							
		4 Potpuno sam spreman	3 Uglavnom sam spreman	2 Uglavnom nisam spreman	1 Uopće nisam spreman	b. o.	a. s.
1. Glasanje na izborima	M	62,0	22,2	7,2	8,2	0,4	3,39
	S	74,4	15,1	4,4	5,6	0,5	3,59
2. Osobno kontaktiranje političara	M	7,9	17,9	25,2	48,2	0,8	1,85
	S	11,2	15,3	23,4	49,3	0,8	1,88
3. Pisanje političarima	M	7,5	13,3	22,4	56,1	0,7	1,72
	S	9,2	11,4	20,6	57,9	0,9	1,72
4. Uključenje u rad političkih stranaka	M	6,6	14,5	25,1	52,9	0,9	1,75
	S	7,7	10,8	20,3	60,0	1,2	1,66
5. Uključenje u rad civilnih udruga	M	12,3	29,9	28,3	28,8	0,7	2,26
	S	15,3	25,5	24,0	34,1	1,1	2,22
6. Novčani prilozi političkim strankama	M	1,9	4,9	17,7	75,0	0,6	1,33
	S	1,7	6,0	15,9	75,7	0,7	1,33
7. Pisanje novinama	M	10,0	19,3	27,6	42,4	0,6	1,97
	S	8,0	15,4	23,5	52,3	0,8	1,79
8. Potpisivanje peticija	M	35,9	31,6	14,5	17,3	0,7	2,87
	S	33,6	29,0	15,1	21,4	0,9	2,75
9. Izrada letaka	M	11,7	22,0	23,2	42,2	0,9	2,03
	S	5,4	11,9	20,2	61,5	1,0	1,61
10. Organiziranje štrajka	M	8,0	12,5	23,5	55,2	0,8	1,73
	S	5,5	9,4	18,2	65,7	1,2	1,54
11. Organiziranje građanskih akcija	M	12,9	21,3	24,6	40,6	0,6	2,07
	S	16,5	19,8	21,6	41,4	0,7	2,11
12. Sudjelovanje u TV emisijama	M	8,2	17,6	25,4	48,2	0,6	1,86
	S	6,9	12,7	20,4	59,2	0,8	1,67
13. Pokretanje novih građanskih inicijativa ili nevladinih udruga	M	8,6	16,7	28,4	45,6	0,7	1,88
	S	10,3	17,1	21,2	50,7	0,7	1,87
14. Prikupljanje novčanih sredstava za rješenje određenog problema	M	19,3	25,4	25,1	29,7	0,5	2,34
	S	20,1	27,7	18,9	32,6	0,7	2,36
15. Kontaktiranje međunarodnih institucija i ukazivanje na određeni problem u društvu	M	11,0	21,1	26,8	40,6	0,5	2,03
	S	13,2	18,2	20,9	46,9	0,8	1,98

75. Kako ocjenjujete vlastiti utjecaj na važne odluke? (Zaokružite odgovarajući broj za svaku odluku)							
		4 Veliki	3 Osrednji	2 Mali	1 Nikakav	b. o.	a. s.
1. Na poslu, u školi ili fakultetu	M	19,8	44,1	22,4	12,7	1,0	2,72
	S	16,9	32,3	20,1	28,8	1,9	2,38
2. U vašoj obitelji ili kućanstvu	M	39,5	48,3	9,8	1,9	0,5	3,26
	S	57,5	35,1	4,9	1,8	0,7	3,49
3. U lokalnoj zajednici u kojoj živite	M	5,4	30,0	36,9	27,0	0,6	2,14
	S	5,4	30,0	36,9	27,1	0,6	2,14
4. U društvenom i političkom životu zemlje	M	2,2	12,1	25,7	59,3	0,6	1,57
	S	3,5	8,2	28,1	59,6	0,6	1,55
5. U krugu prijatelja	M	41,7	49,3	6,4	1,9	0,6	3,32
	S	25,1	58,6	11,6	4,2	0,5	3,05

76. Kakav je Vaš osobni stav o sljedećim pojavama? (Zaokružite odgovarajući broj za svaku pojavu)							
		4	3	2	1	b. o.	a. s.
		Potpuno prihvatljivo	Uglavnom prihvatljivo	Uglavnom neprihvatljivo	Potpuno neprihvatljivo		
1. Seks prije braka	M	71,3	21,1	4,1	3,4	0,1	3,60
	S	52,6	28,6	9,8	8,3	0,7	3,26
2. Eutanazija	M	19,6	28,5	28,6	22,2	1,1	2,46
	S	16,9	22,8	23,3	35,8	1,2	2,21
3. Mito i korupcija	M	3,2	3,7	13,1	79,4	0,6	1,30
	S	1,6	2,0	6,9	89,2	0,3	1,16
4. Razvod	M	33,5	27,0	21,5	17,7	0,3	2,76
	S	23,5	27,9	23,5	24,9	0,2	2,50
5. Doniranje organa	M	62,7	22,4	7,1	7,5	0,2	3,41
	S	55,5	27,6	8,3	8,5	0,1	3,30
6. Pravo homoseksualaca na brak	M	15,5	17,7	20,7	46,0	0,1	2,03
	S	7,0	12,6	16,4	63,8	0,2	1,63
7. Dekriminalizacija lakih droga	M	15,7	16,4	20,9	46,4	0,7	2,01
	S	6,6	10,1	15,0	67,5	0,8	1,55
8. Rađanje izvanbračne djece	M	34,7	30,2	20,2	14,9	0,1	2,85
	S	25,3	33,3	22,3	18,5	0,6	2,66
9. Smrtna kazna	M	15,8	14,2	21,8	48,0	0,3	1,98
	S	17,2	13,9	19,4	48,8	0,7	1,99
10. Homoseksualna iskustva	M	8,1	8,5	16,4	66,6	0,5	1,58
	S	3,4	4,1	11,4	80,4	0,7	1,30
11. Obavezni test na AIDS	M	51,6	26,5	13,6	7,9	0,4	3,22
	S	48,8	26,6	13,4	9,9	1,3	3,16
12. Seksualno obrazovanje u školi	M	62,8	25,8	5,8	5,2	0,4	3,47
	S	58,5	25,4	9,3	6,2	0,6	3,37
13. Genetski modificirana hrana	M	4,4	9,1	21,7	64,5	0,3	1,53
	S	3,0	4,7	16,4	75,2	0,7	1,35
14. Pravo homoseksualaca na posvajanje djece	M	6,0	11,1	18,6	64,2	0,2	1,59
	S	3,1	6,6	10,5	79,5	0,3	1,33
15. Kloniranje	M	3,7	6,0	16,7	73,4	0,2	1,40
	S	1,4	3,2	9,2	86,0	0,2	1,20
16. Prisilna kirurška operacija pedofila (kastacija)	M	20,5	13,6	19,4	46,2	0,4	2,08
	S	18,8	11,6	15,5	53,6	0,5	1,96
17. Život u izvanbračnoj zajednici	M	42,0	28,1	15,9	13,7	0,4	2,99
	S	33,0	30,0	18,1	18,1	0,8	2,79
18. Siromašni ne smiju imati mnogo djece	M	10,9	20,2	29,0	39,3	0,6	2,03
	S	10,8	21,3	26,7	40,9	0,3	2,02
19. Dekriminalizacija prostitucije	M	16,3	19,1	23,0	41,0	0,6	2,11
	S	12,5	17,0	20,0	49,8	0,7	1,92

77. Navedite stupanj svog interesa za svaku od navedenih pojava.						
		3	2	1	b. o.	a. s.
		Veliki	Srednji	Nikakav		
1. Vojska i vojne stvari	M	11,6	38,6	49,4	0,4	1,62
	S	8,9	38,2	52,4	0,5	1,56
2. Sport i sportska zbivanja	M	46,9	42,5	10,3	0,3	2,37
	S	32,2	48,3	19,1	0,4	2,13
3. Školovanje i obrazovanje	M	56,4	38,6	4,7	0,3	2,52
	S	48,7	40,3	10,8	0,2	2,38
4. Tehnika i tehnička dostignuća	M	41,5	48,5	9,8	0,3	2,32
	S	38,3	46,7	14,7	0,3	2,24

5. Politika i politička zbivanja	M	10,7	50,7	38,4	0,2	1,72
	S	20,5	55,5	23,4	0,6	1,97
6. Zabava i razonoda	M	75,5	22,7	1,2	0,5	2,75
	S	47,8	45,3	6,6	0,3	2,41
7. Rad i posao	M	69,8	27,7	1,9	0,6	2,68
	S	75,2	20,9	3,7	0,2	2,72
8. Vjera i vjerski život	M	29,5	51,2	18,7	0,5	2,11
	S	40,6	41,8	17,3	0,3	2,23
9. Seks i ljubav	M	76,3	21,9	1,4	0,5	2,75
	S	51,1	39,6	8,5	0,8	2,43
10. Prijateljstva i poznanstva	M	87,6	11,1	0,9	0,4	2,87
	S	73,5	24,9	1,4	0,2	2,72
11. Znanost i znanstvena dostignuća	M	45,0	47,8	6,6	0,5	2,39
	S	42,6	45,6	11,3	0,5	2,31
12. Umjetnost i kultura	M	34,1	52,8	12,7	0,3	2,21
	S	38,0	48,9	12,7	0,4	2,25
13. Nacionalna prošlost i sudbina vlastite nacije	M	24,9	57,2	17,3	0,5	2,08
	S	35,3	52,6	11,7	0,4	2,24
14. Putovanja	M	73,0	25,0	1,7	0,3	2,71
	S	51,0	39,7	8,9	0,4	2,42
15. Obiteljski život, brak i djeca	M	70,1	25,7	3,8	0,4	2,67
	S	86,8	10,6	2,1	0,5	2,85

78. Koliko često obavljate navedene aktivnosti u svom slobodnom vremenu? (Zaokružite odgovarajući broj uz svaku aktivnost)

		3 Često	2 Ponekad	1 Nikada	b. o.	a. s.
1. Posjećujem sportske priredbe	M	20,6	56,0	22,8	0,7	1,98
	S	7,8	46,7	45,2	0,3	1,62
2. Posjećujem disco-klubove i druge plesnjake	M	37,3	49,7	12,5	0,5	2,25
	S	2,7	23,2	73,6	0,5	1,29
3. Slušam radio	M	64,2	32,1	3,3	0,3	2,61
	S	53,9	41,2	4,6	0,3	2,49
4. Slušam rock i sl. glazbu	M	50,7	36,4	12,1	0,8	2,39
	S	27,8	37,4	34,3	0,5	1,93
5. Slušam narodnu glazbu	M	24,8	35,7	38,5	1,0	1,86
	S	20,8	42,7	35,8	0,7	1,85
6. Slušam klasičnu glazbu	M	11,0	44,5	43,7	0,8	1,67
	S	15,8	44,3	39,6	0,3	1,76
7. Idem na koncerte	M	18,6	59,5	21,3	0,7	1,97
	S	5,3	41,6	52,7	0,4	1,52
8. Idem u kazalište	M	7,3	45,4	46,7	0,6	1,60
	S	5,9	34,9	58,8	0,4	1,47
9. Idem na kino-predstave	M	21,7	59,8	18,0	0,5	2,04
	S	6,2	41,7	51,7	0,4	1,54
10. Idem na tulum i sl.	M	36,4	51,1	11,8	0,6	2,25
	S	4,7	25,4	69,0	0,9	1,35
11. Idem u kavane, kafiće i sl.	M	63,7	31,5	4,2	0,6	2,60
	S	23,3	48,1	27,9	0,7	1,95
12. Gledam televiziju i video	M	80,5	18,0	0,9	0,5	2,80
	S	78,9	18,9	1,5	0,7	2,78
13. Čitam knjige (beletristika i ostala neobavezna literatura)	M	30,1	49,6	19,9	0,4	2,10
	S	32,0	45,2	22,5	0,3	2,10

14. Sudjelujem u igrama na sreću (lutrija, sportska prognoza, kladionice, i dr. sl.)	M	18,5	45,7	35,4	0,4	1,83
	S	16,6	42,6	40,6	0,2	1,76
15. Idem na izlete i šetnje	M	29,8	58,8	11,1	0,3	2,19
	S	28,1	53,8	17,9	0,2	2,10
16. Posjećujem javne tribine	M	4,1	32,6	62,5	0,8	1,41
	S	4,4	27,6	66,9	1,1	1,37
17. Posjećujem umjetničke izložbe	M	5,7	36,9	56,9	0,4	1,49
	S	7,8	33,7	58,0	0,5	1,50
18. Spavam ili se izležavam	M	34,0	56,8	8,8	0,5	2,25
	S	13,3	60,3	25,9	0,5	1,87
19. Aktivno se bavim sportom	M	20,6	40,1	38,9	0,4	1,82
	S	5,5	27,3	66,4	0,8	1,39
20. Družim se s prijateljima	M	82,6	15,9	0,9	0,6	2,82
	S	60,2	38,2	1,3	0,3	2,59
21. Družim se s rodbinom	M	57,5	39,0	2,6	0,9	2,55
	S	57,8	39,7	2,1	0,4	2,56
22. Čitam dnevne i/ili tjedne novine	M	46,9	47,1	5,3	0,6	2,42
	S	47,4	44,2	8,1	0,3	2,39
23. Idem u crkvu (mise, predavanja, propovijedi)	M	21,6	53,6	24,4	0,4	1,97
	S	29,9	45,7	24,0	0,4	2,06
24. Igram kompjutorske i video igre	M	23,9	42,6	33,1	0,4	1,91
	S	5,9	20,6	72,9	0,6	1,33
25. Bavim se političkim aktivnostima	M	2,0	12,4	85,1	0,4	1,16
	S	3,4	10,6	85,4	0,6	1,18
26. Bavim se humanitarnim i volonterskim radom	M	3,3	22,8	73,5	0,4	1,30
	S	5,3	20,1	74,0	0,6	1,31
27. Obavljam kućne i obiteljske poslove	M	48,1	44,1	7,3	0,5	2,41
	S	70,3	24,3	4,6	0,8	2,66
28. Bavim se honorarnim radom	M	10,2	31,0	58,4	0,4	1,52
	S	7,3	22,1	69,8	0,8	1,37
29. Idem u kupovinu	M	50,5	43,4	5,7	0,5	2,45
	S	63,1	31,0	5,3	0,6	2,58
30. Bavim se hobbijem	M	33,4	44,2	21,8	0,6	2,12
	S	22,3	41,2	35,6	0,9	1,87

79. Koristite li navedene droge ili stimulanse? (Zaokružite odgovarajući broj za svako sredstvo)						
		4 Često	3 Rijetko	2 Probao/la sam	1 Nisam probao/la	b. o. a. s.
1. Hašiš, marihuana i sl.	M	2,6	6,0	25,2	65,3	0,9
	S	0,5	1,0	8,4	89,4	0,7
2. Heroin, ecstasy, kokain i sl.	M	0,2	1,1	8,9	89,1	0,7
	S	0,1	0,3	1,4	97,3	0,9
3. Tablete za smirenje, koncentraciju i sl.	M	1,5	4,4	17,2	75,9	1,0
	S	3,1	10,5	19,5	66,2	0,7
4. Alkohol	M	13,3	42,6	28,9	14,7	0,6
	S	6,9	37,8	31,4	23,6	0,3
5. Cigarete, duhan	M	33,4	12,0	27,2	26,7	0,6
	S	32,8	8,6	26,7	31,7	0,2

80. Izazivaju li kod vas navedene pojave nezadovoljstvo, odnosno zadovoljstvo? (Zaokružite odgovarajući znak za svaki odgovor)						
		3 Zadovoljstvo	2 Ni jedno ni drugo	1 Nezadovoljstvo	b. o.	a. s.
1. Upisi u srednje škole	M	44,2	48,7	6,3	0,8	2,38
	S	34,2	55,3	9,4	1,1	2,25
2. Upisi na fakultete i više škole	M	45,0	45,1	9,1	0,8	2,36
	S	34,1	53,9	10,7	1,3	2,24
3. Način školovanja	M	25,5	50,6	23,1	0,9	2,02
	S	24,3	51,5	22,9	1,3	2,01
4. Mogućnosti zapošljavanja	M	33,8	23,2	41,8	1,1	1,92
	S	31,8	22,1	45,1	1,0	1,87
5. Način služenja vojnog roka	M	17,0	54,3	27,4	1,3	1,89
	S	18,8	55,7	23,8	1,7	1,95
6. Mogućnosti rješavanja stambenog pitanja	M	33,3	29,3	36,4	1,1	1,97
	S	34,0	28,9	36,0	1,1	1,98
7. Mogućnosti ekonomskog osamostaljivanja	M	37,7	27,4	34,0	0,9	2,04
	S	37,2	27,5	34,1	1,2	2,03
8. Mogućnosti da se ljudi bave onim što žele i što im je važno	M	56,4	20,5	22,2	0,9	2,35
	S	56,2	20,8	22,0	1,0	2,35
9. Mogućnosti napredovanja u struci i zanimanju	M	57,2	23,8	17,9	1,1	2,40
	S	52,9	24,4	21,5	1,2	2,32
10. Mogućnosti političkog djelovanja	M	11,1	59,9	27,8	1,2	1,83
	S	15,3	60,1	23,6	1,0	1,92
11. Mogućnosti zabave i razonode	M	68,5	24,4	6,1	1,0	2,63
	S	53,7	38,9	6,5	0,9	2,48
12. Mogućnosti da se slobodno izražava vlastito mišljenje	M	65,1	27,7	6,2	1,0	2,59
	S	65,0	28,6	5,4	1,0	2,60
13. Kvaliteta zdravstvene zaštite	M	45,9	35,0	17,9	1,2	2,28
	S	47,1	27,1	25,1	0,7	2,22

81. Što Vi mislite koliko su navedeni činitelji ili osobine važni za napredovanje u našem društvu? (Zaokružite stupanj važnosti za svaki činitelj ili osobinu)								
		5 Jako važno	4 U glavnom važno	3 Niti važno niti nevažno	2 U glavnom nevažno	1 Potpuno nevažno	b. o.	a. s.
1. Sreća, sretan slučaj, povoljan stjecaj okolnosti	M	51,6	29,5	12,9	3,4	2,0	0,7	4,26
	S	52,4	26,1	13,7	3,7	3,7	0,4	4,20
2. Visoka obrazovanost	M	48,1	32,9	13,5	3,0	1,6	0,8	4,24
	S	54,1	26,8	14,5	2,5	1,7	0,4	4,30
3. Podmićivanje onih na visokim položajima (korupcija)	M	28,6	23,7	20,8	10,7	15,3	0,9	3,40
	S	31,5	24,1	19,6	7,7	16,8	0,3	3,46
4. Zalaganje na radu, dobro obavljanje posla	M	47,4	31,8	14,4	3,9	1,8	0,7	4,20
	S	49,8	26,9	15,6	4,6	2,8	0,3	4,17
5. Osobne ili obiteljske veze i poznanstva	M	51,9	30,1	11,8	3,3	2,1	0,7	4,27
	S	53,6	29,7	10,3	3,3	2,7	0,4	4,29
6. Aktivnost u političkim strankama	M	19,1	22,6	26,2	17,5	13,6	1,0	3,16
	S	28,1	26,4	22,2	12,2	10,6	0,5	3,49

7. Vlastite sposobnosti	M	50,2	27,7	14,2	4,6	2,5	0,9	4,20
	S	49,4	24,7	16,7	4,6	4,1	0,5	4,11
8. Poštenje, pravednost i strpljivost te korektan odnos prema drugima	M	40,1	25,0	20,3	8,7	5,1	0,8	3,87
	S	45,2	20,7	18,6	8,1	7,0	0,4	3,89
9. Novac, imetak	M	43,9	32,2	15,5	4,4	3,1	0,8	4,10
	S	47,2	28,6	16,8	2,9	4,2	0,3	4,12
10. "Snalažljivost" pod svaku cijenu, lukavost, "promućurnost"	M	45,3	30,1	14,9	5,9	3,0	0,8	4,10
	S	47,1	28,0	15,4	4,8	4,1	0,6	4,10
11. Poslušnost i pokornost pretpostavljenima	M	23,2	29,6	30,2	9,9	6,2	0,8	3,54
	S	29,5	26,0	27,0	9,5	7,6	0,4	3,61
12. Politička podobnost	M	22,1	22,2	27,3	14,5	12,9	1,0	3,26
	S	32,9	21,3	22,2	11,6	11,4	0,6	3,53
13. Nacionalna pripadnost	M	21,1	25,0	28,0	13,4	11,6	0,9	3,31
	S	22,8	22,7	27,9	11,4	14,8	0,4	3,27

82. Koliko često razgovarate o navedenim temama s roditeljima i prijateljima?										
	A – S roditeljima					B – S prijateljima				
<i>Odgovori mladih ispitanika</i>	Često 3	Ponekad 2	Nikad 1	b. o. 0	a. s. 5	Često 3	Ponekad 2	Nikad 1	b. o. 0	a. s. 5
1. O obiteljskim odnosima	49,7	46,1	3,4	0,8	2,47	31,2	55,1	12,7	1,0	2,19
2. O svojim prijateljima i poznanicima	36,2	56,7	6,2	1,0	2,30	67,3	30,4	1,2	1,1	2,67
3. O problemima na poslu, studiju ili u školi	47,3	44,2	7,2	1,3	2,41	60,9	34,0	3,9	1,2	2,58
4. O seksu i ljubavi	7,4	48,4	43,2	1,1	1,64	61,9	31,9	5,3	1,0	2,57
5. O izlascima i provođenju slobodnog vremena	24,7	58,5	15,8	1,0	2,09	77,7	20,0	1,4	1,0	2,77
6. O financijskim problemima	49,6	41,6	7,9	0,9	2,42	31,0	51,2	16,8	1,0	2,14
7. O svojoj budućnosti	51,4	42,1	5,5	1,0	2,46	46,9	45,8	6,2	1,1	2,41
8. O glazbi, filmovima, knjigama i sl.	18,3	58,1	22,6	1,0	1,96	64,1	31,4	3,4	1,1	2,61
9. O politici i društvu	15,8	51,1	32,0	1,1	1,84	21,1	46,8	31,2	0,9	1,90
10. O sportu	23,1	52,4	23,5	0,9	2,00	45,1	42,1	11,9	0,9	2,33
11. O zdravlju i zdravstvenim problemima	44,3	48,5	6,3	0,9	2,38	24,8	58,6	15,7	0,9	2,09

82. Koliko često razgovarate o navedenim temama s pojedinim osobama?															
	A – S djecom					B – S bračnim partnerom					C – S prijateljima				
<i>Odgovori starijih ispitanika</i>	Često 3	Ponekad 2	Nikad 1	b. o. 1	a. s. 1	Često 3	Ponekad 2	Nikad 1	b. o. 1	a. s. 1	Često 3	Ponekad 2	Nikad 1	b. o. 1	a. s. 1
1. O obiteljskim odnosima	47,6	34,8	5,3	12,3	2,48	64,2	13,1	3,9	18,8	2,74	25,7	60,8	12,6	0,9	2,13
2. O svojim prijateljima i poznanicima	23,2	52,4	11,7	12,7	2,13	48,1	28,9	3,8	19,2	2,55	37,6	56,8	4,2	1,4	2,34

3. O problemima na poslu, studiju ili u školi	24,8	37,4	24,7	13,1	2,00	48,0	22,3	9,8	19,9	2,48	27,2	53,7	17,3	1,8	2,10
4. O seksu i ljubavi	5,5	36,1	45,7	12,7	1,54	43,9	28,3	8,6	19,2	2,44	16,2	53,8	28,7	1,3	1,87
5. O izlascima i provođenju slobodnog vremena	24,6	42,8	19,8	12,8	2,06	39,4	32,0	9,3	19,3	2,37	32,5	53,5	12,4	1,6	2,20
6. O financijskim problemima	27,1	39,1	21,1	12,7	2,07	64,1	13,2	3,7	19,0	2,75	25,7	51,8	21,1	1,4	2,05
7. O svojoj budućnosti	24,4	43,0	19,4	13,2	2,06	51,7	21,9	6,8	19,6	2,56	21,7	58,6	17,8	1,9	2,04
8. O glazbi, filmovima, knjigama i sl.	25,8	42,5	18,5	13,2	2,08	28,5	39,3	12,9	19,3	2,19	29,7	51,3	17,6	1,4	2,12
9. O politici i društvu	13,4	39,2	34,3	13,1	1,76	30,1	38,4	12,3	19,2	2,22	31,5	55,4	12,1	1,0	2,20
10. O sportu	20,8	41,1	25,2	12,9	1,95	18,6	36,4	25,6	19,4	1,91	29,5	48,2	21,1	1,2	2,09
11. O zdravlju i zdravstvenim problemima	41,2	37,3	8,6	12,9	2,37	55,4	21,4	4,0	19,2	2,64	36,7	55,9	6,1	1,3	2,31

83. U koju od navedenih skupina možete svrstati sebe i svoje roditelje prema poslu kojeg obavljaju (ako su u mirovini ili su umrli, navedite posljednji posao koji su obavljali)? (Zaokružite odgovarajući broj za svakog roditelja)

		A Vi	B Otac	C Majka
1. Nije zaposlen/a	M S	63,9 22,8	6,1 5,3	24,8 40,8
2. Individualni poljoprivrednik/ca	M S	1,1 4,9	6,5 21,8	4,8 17,1
3. Radnik/ca	M S	15,3 26,8	39,9 42,8	29,8 21,1
4. Službenik/ca	M S	6,6 13,7	10,4 7,8	16,7 7,7
5. Stručnjak s VŠS ili VSS, ali nije rukovodilac	M S	5,5 11,5	9,6 4,4	10,1 3,0
6. Rukovodilac odjela, pogona i sl.	M S	1,6 6,0	5,7 2,7	2,7 0,8
7. Direktor, pomoćnik direktora i sl.	M S	0,5 1,8	2,8 1,6	1,2 0,6
8. Samostalno obavlja djelatnost	M S	1,8 3,6	6,4 5,1	2,5 1,4
9. Vlasnik ili suvlasnik radnje sa zaposlenicima	M S	0,7 1,4	2,3 1,1	1,5 0,4
10. Poslodavac, vlasnik ili suvlasnik poduzeća	M S	0,5 1,6	3,7 0,9	1,2 0,2
11. Ostalo	M S	2,1 5,5	5,1 5,1	3,6 6,4
Bez odgovora	M S	0,4 0,4	1,4 1,4	1,0 0,5

84. Koliko ste općenito zadovoljni svojim životom?		M	S
1. Potpuno sam zadovoljan/na		11,8	9,2
2. Zadovoljan/na sam		49,0	44,3
3. Nisam ni zadovoljan/na ni nezadovoljan/na		28,1	33,7
4. Nezadovoljan/na sam		7,1	9,1
5. Potpuno sam nezadovoljan/na		1,2	1,3
Bez odgovora		2,8	2,4

85. Koje od sljedećih naprava visoke tehnologije posjedujete (Vi ili obitelj), a koje osobno koristite? (Zaokružite odgovarajući broj u lijevom stupcu i odgovarajući broj u desnom stupcu za svaku napravu)							
		Posjedujem	3 Često koristim	2 Povremeno koristim	1 Ne koristim	b. o.	a. s.
1. Računalo PC	M	59,0	44,0	29,4	26,3	0,3	2,18
	S	49,2	20,3	19,2	60,2	0,3	1,60
2. Laptop	M	79,0	5,2	6,1	88,6	0,2	1,16
	S	79,0	3,7	4,0	90,0	2,3	1,12
3. DVD-player	M	38,6	23,8	24,2	51,6	0,3	1,72
	S	32,6	11,6	16,7	71,0	0,7	1,40
4. Mobitel	M	97,6	89,1	7,2	3,5	0,2	2,86
	S	95,3	51,8	19,1	28,7	0,4	2,23

86. Za koje svrhe najčešće koristite računalo? (Zaokružite odgovarajući broj za svaku svrhu)							
		4 Često	3 Povremeno	2 Nikad	1 Ne koristim računalo	b. o.	a. s.
1. Za igranje	M	23,5	36,1	15,8	24,5	0,1	2,59
	S	5,7	18,3	16,0	59,1	0,9	1,70
2. Za pisanje	M	31,6	35,0	8,8	24,5	0,1	2,74
	S	16,9	18,1	6,3	58,5	0,2	1,93
3. Za učenje, vježbanje	M	18,1	32,3	24,6	24,8	0,2	2,44
	S	5,5	14,9	19,2	59,7	0,7	1,66
4. Za crtanje, grafiku	M	11,2	25,8	38,1	24,8	0,1	2,23
	S	4,1	10,8	24,5	59,7	0,9	1,59
5. Za internet	M	40,9	25,3	9,0	24,6	0,1	2,83
	S	13,9	16,3	10,1	59,4	0,3	1,85
6. Za programiranje	M	7,4	15,5	51,9	25,0	0,2	2,05
	S	2,3	5,3	31,6	60,2	0,6	1,49
7. Za gledanje TV programa	M	5,7	11,3	57,7	25,2	0,2	1,97
	S	2,1	4,8	32,8	59,9	0,4	1,49
8. Za nešto drugo	M	16,1	21,0	38,2	24,6	0,1	2,29
	S	6,0	10,9	22,1	59,7	1,3	1,63

87. Za koje svrhe najčešće koristite internet? (Zaokružite odgovarajući broj za svaku svrhu)							
		4	3	2	1		
		Često	Povremeno	Nikad	Ne koristim internet	b. o.	a. s.
1. Za surfanje	M	34,3	29,3	6,0	30,3	0,1	2,68
	S	7,3	16,4	8,3	67,6	0,4	1,63
2. Za dopisivanje (e-mail)	M	26,9	29,7	13,0	30,4	0,1	2,53
	S	9,3	14,6	8,1	67,6	0,4	1,65
3. Za komunikaciju (chat, forume, itd.)	M	17,3	25,5	26,7	30,3	0,2	2,30
	S	3,9	8,9	19,0	67,7	0,5	1,49
4. Za izradu Web stranica	M	4,8	10,1	54,5	30,5	0,1	1,89
	S	1,2	3,9	26,7	68,0	0,2	1,38
5. Za korištenje usluga određenih kanala (channels)	M	5,9	13,7	49,8	30,5	0,1	1,95
	S	2,6	6,4	23,0	67,7	0,3	1,44
6. Za telefoniranje	M	2,3	7,0	60,2	30,4	0,1	1,81
	S	0,8	2,2	28,5	68,0	0,5	1,35
7. Za kupovanje	M	2,1	8,4	58,7	30,5	0,2	1,82
	S	1,1	4,7	25,7	68,0	0,5	1,39
8. Za informiranje o novostima kod nas i u svijetu	M	24,6	31,9	13,0	30,4	0,1	2,51
	S	11,5	14,4	6,3	67,6	0,2	1,70
9. Za nešto drugo	M	13,4	20,5	35,6	30,5	0,1	2,17
	S	4,3	8,9	18,2	67,3	1,3	1,50

88. Koji je glavni razlog zbog kojeg ne koristite računalo?	M	S
1. Zato što ga nemam	21,5	36,0
2. Zato što ga ne znam koristiti	0,6	7,3
3. Zato što me to uopće ne zanima	2,9	16,5
4. Koristim računalo	75,0	39,7
Bez odgovora	0,1	0,5

BILJEŠKE O AUTORIMA

Dejana Bouillet (1967) diplomirala je, magistrirala i doktorirala na Edukacijsko-rehabilitacijskom fakultetu Sveučilišta u Zagrebu. U Institutu za društvena istraživanja u Zagrebu kao znanstvena suradnica radi od 2004. godine. Stalna je vanjska suradnica i docentica na Edukacijsko-rehabilitacijskom fakultetu i Učiteljskom fakultetu Sveučilišta u Zagrebu, gdje predaje na dodiplomskim i poslijediplomskim studijima. Bavi se istraživanjima obitelji i socijalnih problema mladih te društvenih okolnosti koje pridonose nastajanju, prevenciji i tretmanu poremećaja u ponašanju djece i mladih. Samostalno ili u koautorstvu objavila je jedan sveučilišni udžbenik, jedan priručnik, dvije stručne publikacije, jednu znanstvenu monografiju te brojne znanstvene i stručne radove u časopisima i zbornicima. Članica je uredništva časopisa *Sociologija i prostor*.

Vlasta Ilišin (1954) – diplomirala je, magistrirala i doktorirala na Fakultetu političkih znanosti Sveučilišta u Zagrebu. U Institutu za društvena istraživanja u Zagrebu radi od 1986. godine, trenutno kao znanstvena savjetnica i ravnateljica ustanove. Od 1992. do 2004. godine bila je stalna vanjska suradnica u nastavi Sociologije sporta na Kineziološkom fakultetu, od 2006. predaje Uvod u sociologiju na Fakultetu političkih znanosti, a sudjelovala je u dodiplomskoj i poslijediplomskoj nastavi na nekoliko fakulteta društvenih znanosti Sveučilišta u Zagrebu. Bavi se istraživanjima s područja sociologije mladih, socijalne stratifikacije, sociologije politike, sociologije kulture i sociologije masovnih medija. Samostalno ili u koautorstvu objavila je 11 knjiga te brojne znanstvene i stručne radove u časopisima i zbornicima. Članica je uredništva časopisa *Politička misao* i biblioteke *Znanost i društvo*.

Dunja Potočnik (1975) – diplomirala je na Odsjeku za sociologiju Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu. Trenutno završava doktorski studij sociologije na istom fakultetu. Od 2003. godine zaposlena je kao asistentica u Institutu za društvena istraživanja u Zagrebu gdje je angažirana na istraživanjima s područja sociologije mladih s naglaskom na problemu nezaposlenosti i novim tehnologijama. Objavila je šest znanstvenih i devet stručnih radova u časopisima i zbornicima.

Furio Radin (1950) – diplomirao je, magistrirao i doktorirao na Odsjeku za psihologiju Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu. U Institutu za društvena istraživanja u Zagrebu radio je od 1981. do 1992. godine. Od tada je zastupnik u Hrvatskom saboru, gdje je od 2000. do 2007. godine bio i predsjednik Odbora za ljudska prava i prava nacionalnih manjina. Bavi se istraživanjima s područja psihologije i sociologije mladih, te sociologije manjinskih etničkih skupina. Samostalno ili u koautorstvu objavio je devet knjiga i veći broj znanstvenih radova u časopisima i zbornicima.

Helena Štimac Radin (1959) – diplomirala je i magistrirala na Odsjeku za sociologiju Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu. U Institutu za društvena istraživanja u Zagrebu radila je od 1990. do 2004. godine kada je preuzela dužnost predstojnice Ureda za ravnopravnost spolova Vlade RH. Bavi se istraživanjima s područja sociologije mladih, sociologije rada i sociologije žena. Objavila je veći broj znanstvenih i stručnih radova u časopisima i zbornicima.

BIBLIOTEKA **znanost i društvo**

Institut za društvena istraživanja u Zagrebu
Zagreb, Amruševa 11
tel: +385 1 4810 264; fax: +385 1 4810 263
e-mail: *idiz@idi.hr*

Glavna urednica
Jasenska Kodrnja

Uredništvo
Vlasta Ilišin
Mladen Labus
Dinka Marinović Jerolimov
Iris Marušić
Katarina Prpić
Dušica Seferagić

Lektura
Ante Vujičić
Meri Šimara

Prijevod sažetka na engleski jezik
Ivona Mendeš

Grafičko oblikovanje naslovnice
pinhead

Grafička priprema
Relja Bosanac

Tisak i uvez
DeVeDe d.o.o., Zagreb

Naklada
500 primjeraka

